İçindekiler Tablosu

MEKKE DÖNEMİ 4
Giriş 4
BÖLÜM:1 10
Mekke Dönemi 10
Abdulmuttalib'in Yetimi 10
Farklı Bir Çocuk 14
Faziletler Birliği 18
Ticaret ve Evlilik 22
En Güvenilir Kişi 25
Fikri Uyanış 29
İlahi Seçim ve Görev 34
BÖLÜM:2 45
BİREYSEL DEVLET YILLARI 45
İlk Talimatlar 45
İlahî Görev Başlıyor 47
Müşrik Arapların Allah İnancı 48
İlk Talimatlar 51
Davete Bireysel Hazırlık 56
İlk Müminler 60
Vahyin Korunması ve Doğru Anlaşılması 63
Kur'an'ın Bütünlüğünün Korunması 64
Kur'an'ın İlahîliğinin Korunması 67
Kur'an'm Doğru Anlaşılması 68
Bir Tevhid Eylemi: Namaz 69
İlk Tepkiler 74
Geleneksel Rekabetler ve Kişisel Husumetler 79
Davetin Zorluklan 89
İman Kardeşliği 94
İnancın ve Hayatın Referansı 102
Safların Ayrılışı 109
Evrensel Ölçüler 112
İnsanların Durumu 119
Davetin Yöntemi 126
Hikmete Dayanan Bir Davet 129
En Güzel Mücadeleyle Sürdürülen Bir Davet 134
Davetin Merkezileşmesi 135
BÖLÜM: 3 139
KİTLESEL DAVETİN BAŞLAMASI 139
Kitlesel Davetin Başlaması 139
Yakın Akrabaları Davet 140
Mekkelileri Davet 144
Şaşkınlığın Girdabında 146
Mekke Şehir Devleti 151
Siyasî Görevler 152
Malî Görevler 154
Adlî Görevler 155
Askerî Görevler 155
Dinî Görevler 156
Sorumluluktan Kaçış 157
Ahiret İnancı ve Dünya Hayatının Önemi 157
Müşrik Araplarda Ahiret Bilgisi ve İnancı 160
Sorumluluktan Kaçış 162
Sorumsuzluğu Erdem Kabul Edenler 165
Yolcu ve Rehberi 167
Çölün Rehberleri 168
Bilinmezlikler Karşısında insan 169
Allah'tan Başka İlâh Yoktur' Çağrısı 171

İslâm Davetinin Muhalifleri ve Muhatapları ... 173
Davetin Muhalifleri ve Bazı Özellikleri ... 174
Davetin Muhatapları ve Bazı Özellikleri ... 185
Fetret Dönemlerinin Müstez'afları ... 186
Müstekbirlerin Yandaşı Müstez'aflar ... 187
Çaresiz Müstez'aflar ... 188
Kur'an'ın Müstez'aflara Çağrısı ... 188
Büyük Korku ... 190
Kitlesel Davetin ilk Günleri ... 193
Zandan İlme - Kuşkudan Güvene ... 196
Derin ve Kapsamlı Bir Ayrışma ... 196
Zannın Adamları ... 198
İlmin Adamları ... 202
Din ve Gelenek ... 207
Putçu Zihniyet ve Putları ... 214
Putperestliğin Bazı Sebepleri ... 216
Kur'an'ın Putperestliği Değerlendirişi ... 219
Putlar ve Müstekbirler ... 222
Hz. İbrahim'in Örnek Daveti ve Nemrut ... 225
Hz. İbrahim'in Çağı Ve Toplumu ... 226
Ay Tanrısı Sin'e Adak Sunulurken ... 226
Hz. İbrahim'in Çağrısı ... 228
Öfke Ve Sorgu ... 229
Yakmayan Ateş ... 233
BÖLÜM: 4 ... 235
İSLAM DEVLETİ VE İTİRAZLARI ... 235
Organize Tepkiler ... 235
Ahlâk İsyanı ... 240
İnsan Ve Değeri ... 245
Düşmanlığın Toplumsal Nedenleri ... 247
Müşriklerin İnsan Anlayışı ... 248
Hürler ... 248
Köleler ... 249
Mevali ... 250
Kadınlar ... 250
İslâm ve İnsan ... 254
Zorba Bir Sistem Ve Akıbeti ... 258
Türünün Bir Örneği Olarak Firavnlar Dönemi Mısır'ı ... 260
Hilelere Dayanan Bir Sistem ... 261
Mısır'ın Müstez'aflan ... 263
Tevhid-Şirk Çatışması ... 264
Akıbet ... 267
Bâtılın Korkaklığı ... 270
Akletmeye Davet ... 270
Bâtılın Acziyeti ... 272
Dengeyi Korumak ... 274
Allah'ın Rahmetini Paylaştırmaya Kalkışanlar ... 275
Peygamberin Görevi ... 275
İtiraz ... 277
İftira ve İtirazların Cevapları ... 280
Bir Yanlıştan Diğerine ... 283
Kurana Yönelik İtirazlar ... 284
İftiralar ... 285
Eleştiriler ... 289
Teklifler ... 291
Engeller ... 292
BÖLÜM: 5 ... 294
ŞİDDET YILLARI ... 294
Güneş Ve Ay ... 294
Baskı Ve İşkence ... 296
Resulûllah'a Yönelik Baskı ve Zorbalıklar ... 297

Hür ve Zengin Müslümanlara Yönelik Baskı ve İşkenceler 299
Köle Ve Güçsüzlere Yapılan İşkenceler 301
Baskı Ve İşkencelerin Kazandırdıkları 304
Eskinin İşkencecileri 304
Ateş Çukurunda Yakılanlar ve Zorbalar 305
Sihirbazlıktan Müminliğe Dönenler Ve Firavun 306
Şiddete Rağmen Davet 310
Ebû Zer el-Gıfafî 311
Amr b. Abese 314
Birinci Habeşistan Hicreti 315
İkinci Habeşistan Hicreti 321
Ebû Bekir'in Hicret Girişimi 322
Mekke Eşrafının Yeni Bir Girişimi 324
Bir Mucize 329
İslâm'a Yeni Katılanlar 333
Haraza b. Abdülmuttalib'in İslâm'a Girişi 334
Değişmeyen Özellikler 335
Ömer b. Hattab'ın İslâm'a Girişi 337
Müşriklerin Anlaşma Çabalan 342
Utbe b. Rabia'nın Anlaşma Girişimi 343
Velid b. Muğire'nin Anlaşma Girişimi 347
Teklif - Tehdit - İftira 348
Tehdide Tehdid 353
Sizin Dininiz Size, Benim Dinim Bana 355
BÖLÜM: 6 361
ZORLUK YILLARI VE HİCRET 361
Boykot Yılları 361
İlahî Yardım 366
Boykot Yıllarındaki İslâm Daveti 374
Hayatın Kitabı: Kur'an 376
Müşriklerin Kur'an Hayranlığı 383
Hüzün Yılı 386
Taif Yolculuğu 389
Miraç 398
Akabe Görüşmeleri 401
Hicret 409

HZ. MUHAMMED'İN (S.A.V) HAYATI VE İSLÂM DAVETİ

MEKKE DÖNEMİ

Giriş

(Bir peygamber), insanlara iyi olan şeyleri emredip, kötü olan şeyleri yasaklar. Kendilerine, temiz ve hoş şeyleri helâl; murdar ve kötü şeyleri de haram kılar. Sırtlarındaki (hayatlarını zorlaştıran) ağır yükleri indirir, üzerlerindeki (zorluk) bağlarını ve (maddî-manevî bütün esaret) zincirlerini kırıp atar. [1][1]

Benim durumum, bir ateşin yanındaki kişinin durumuna benzer. Ateş yanıp etrafını aydınlattığı zaman, pervaneler ve diğer bazı böcekler kendilerini ateşe atmaya başlarlar. Adam yanmamaları için onları ateşten uzaklaştırmaya çalışır, fakat onlar buna rağmen kendilerini ateşe atarlar. Aynı şekilde ben de sizleri eteklerinizden tutup cehennem çukuruna düşmekten alıkoymaya çalışıyorum; 'Buraya gelin, ateşten uzaklasın, buraya gelin, ateşten uzaklasın' diye bağınyorum. Ama ne var ki, sizler elimden kurtulup doğruca cehennem çukuruna koşmaya devam ediyorsunuz. (Hz. Muhammed (s)

Zaman: Geçmişin anlarından bir an.

Yer: Çöllerle kaplı bölgedeki dağlardan birisinde bulunan küçük bir mağara.

Kişi: Mağaranın alacakaranlığında derin düşüncelere dalmış bir münzevî.

Her şey son derece sıradan; ne zamanıyla, ne mekâmyla ve ne de mensubuyla dikkat çeken özel bir durum söz konusu değil.

O, özellikle son birkaç yıldır alışkanlık edindiği üzere, yine aynı mağaraya gelmiş ve bir süreliğine inzivaya çekilmiş bulunuyor. İki kişinin ancak sığabileceği küçük mağaradan bazen gökyüzünü, bazen uzaklarda görünen şehri seyrediyor. Bazen evreni, yıldızları, güneşi, ayı düşünüyor; bazen yeryüzünü, toplumları, hemşehrilerini, insanları, kendisini. Hâlinden, zihnini istila eden düşüncelerden kurtulup, her gün sayısı biraz daha artan sorularına cevaplar bularak kendisini son derece rahatsız eden mevcut durumundan bir çıkış yoluna ulaşmaya çalıştığı açıkça belli oluyor. Ama nafile; ne zihninde fırtınalar estiren düşüncelerden kurtulabiliyor, ne de düşüncelerini her gün biraz daha derinleştirip karmaşıkiaştıran

[1][1] A'raf sûresi, 7:157

sorularına cevaplar bulabiliyor. Son birkaç yıldır, içine düştüğü düşünce labirentinden bir çıkış noktası bulamamanın neden olduğu çaresizlikle, kendisini bu mağaranın küçük boşluğuna mahkum etmekten başka yapabildiği bir şey yok.

Fakat O, o anda bilmiyordu ama mağaraya bu gelişi öncekilerden çok farklı bir şekilde sonuçlanacaktı; hiç ummadığı, beklemediği ve düşünmediği bir olay gerçekleşecekti. O, sadece içindeki fırtınadan sıyrılmaya çalışırken, birazdan daha önce hiçbir şekilde zihninden geçirmediği, düşüncesinde yer almayan bir durumla karşılaşacaktı. Sadece kendisini ilgilendiriyor görünen bir olay yaşayacak; ancak bu olay, sonucu itibarıyla, tüm insanlığı ilgilendirecekti. Çünkü, söz konusu olay, insanlığın kaderini etkileyen önemli bir süreci başlatacaktı. O ise, gerçekleşecek olayı takiben, tüm gelişmelerin faili ve öncelikli muhatabı olacaktı.

Kırk yaşındaydı. Zihinsel ve bedensel olgunluğunun zirvesindeydi. Fakat, mağaraya bu son gelişine kadarki kırk yıllık hayatında önemli birisi değildi; ismi tarihe geçecek birisi hiç değildi. Ülkeler fetheden bir komutan, düşünceye yeni ufuklar açan bir filozof, orijinal icatların sahibi bir mucit, maddenin sırlarını çözen bir bilim adamı... değildi. Üstelik bunlardan birisi olmayı ne arzulamış ve ne de düşünmüştü. Dolayısıyla, eğer şehrin dışındaki o mağarada gerçekleşecek olayın başlatacağı yirmi yılı aşkın süreyi yaşamayacak olsaydı, zamanındaki hemşehrilerinin dışında hiç kimse tarafından bilinmeyen birisi olarak kalacaktı, insanlık tarihinin ismi bilinmeyen sayısız fertlerinden birisi olarak yaşayacak ve bir-iki nesil sonra yeryüzünde hiç bileni ve hatırlayanı olmayan bir kişi olarak ölüp gidecekti. Belki de birkaç kuşak sonrası torunları bile ismini hatırlamayacaktı. Arkasında ne bir isim, ne bir ün ve ne de bir eser bırakacaktı. Ancak mağaradaki olayı takiben O, insanlığın en önemli şahsiyeti oldu.

İnsanlığın veya toplumunun tarihinde ismi anılacak kadar önemli birisi değildi; ama sıradan birisi de değildi. Çevresindeki insanlara göre bazı farklı özelliklere sahipti. Eğer önemli bir farklılık sayılırsa öksüzdü, yetimdi, tüccardı; fakat daha da önemlisi hakka-hukuka önem veren birisiydi, yalandan nefret ederdi, mal düşkünü değildi, yardımseverdi... Mağarada yaşadığı olaya kadar O'nu çevresindeki insanlardan ayıran en önemli özelliği, sahip olduğu bu bazı bireysel özellikleri ve ahlâkî erdemleriydi. Arkadaşları ve hemşehrileri O'nu bu bazı bireysel özellikleri ve ahlâkî erdemleriyle biliyor ve tanıyorlardı. Özellikle de ahlâkî erdemleri nedeniyle tanınıyordu. O'nun ahlâkî erdemleri ise, erdem denen şeylerden oldukça uzak bir toplumda, herkesten farklı bir hayat tarzı edinmesine yol açmıştı. Erdemleriyle yalnız olduğu gibi, yaşantısıyla da yalnız olmayı tercih etmiş; son birkaç yıldır toplumundan büyük oranda uzaklaşmıştı. Yalnızlığı sever hâle gelişi, sıklıkla inzivaya çekilmeyi hayatının özelliklerinden birisi hâline getirmişti. Özellikle son birkaç yıldır, bir süreliğine toplumundan uzaklaşıp, yaşadığı şehrin yakınındaki dağda bulunan bir küçük mağarada inzivaya çekilmeyi alışkanlık edinmişti. İnzivayı btr'kaçış olarak görüyordu. Çünkü, kişiliğinin bir parçası olan ahlâkî erdemlerine karşılık, her türlü kötülüğün, ahlâksızlığın olabildiğince yaygın olduğu bir toplumun ferdiydi. Daha da önemlisi, sadece toplumu değil, yaşadığı dünyanın durumu da kötüydü. Kötülükler, ahlâksızlıklar, zulümler, sömürüler, haksızlıklar, zorbalıklar... akla gelebilecek her türlü olumsuz durumlar ve özellikler insanlığın ayrılmaz parçası olmuştu. Kendi toplumunda ve ticaret amacıyla gittiği diğer bazı toplumlarda hep benzer şeyleri görmüştü. Dünyanın içinde debelendiği bütün bu kötülükleri, yanlışlıkları aklı kabul etmemiş, yüreği

kaldırmamıştı. Dünyanın kapıldığı akıntıya kapılmamış; kötülükler içinde boğulan dünyanın bir parçası olmamıştı. Kötülüklerin ve ahlâksızlıkların ele geçirdiği dünyanın dışına kaçmış, bir münzevî olarak hayatım sürdürmeyi tercih etmişti.
Elbette ki insanlığın sorunlarına duyarlı her insan gibi, O da bir çözüm aramaktaydı; kötülüklerin ve ahlâksızlıkların olmadığı bir dünyanın özlemini taşıyordu, insanlığın gidişatının yanlışlığı karşısında, bir kurtuluş yolu arıyordu. Fakat bulamamıştı ve bulamıyordu. Büyük komutanların, devlet adamlarının, bilim adamlarının, filozofların, ahlâkçıların, din adamlarının çaresiz kaldığı problemler, O'nun için de çözümü imkânsız bir problemler yumağına dönüşmüştü. Varlığı, hayatı, varlığın amacım, varoluşu ve Ölümü, evreni, insanı, toplumu... anlamaya çalışıyor ama anlayamıyordu; anladığını zannettiği şeylerin doğruluğundan da emin olamıyordu. Bu nedenle dünyasını küçültmüştü. Kendisini ve ailesini merkeze almış; ailece temiz kalmanın, kötülüklere ve ahlâksızlıklara bulaşmamanın çabasını yürütür olmuştu. Belki bazen hemşehrilerini de düşündüğü; onların da ahlâksızlıklar, kötülükler, yanlışlıklar bataklığında boğulmalarını önleyecek çıkış yolları, çözüm yöntemleri üzerinde kafa yorduğu oluyordu. Düşünüyordu, ne var ki, şahit olduğu tüm ahlâksızlıkların, kötülüklerin, yanlışlıkların yerine inşa edeceği iyilikleri, güzellikleri, doğruları bilemiyor; bildiklerini ise uygulayabilecek güç ve imkâna sahip bulunmuyordu.
O sene yine aynı mağaraya gelmiş ve birkaç günlüğüne inzivaya çekilmişti, insanla ilgili her şeye hakim olmuş kötülük ve yanlışlıkları fark eden, ancak doğrunun ne olduğunu bilememenin sıkıntısını yaşayan bir kişi neler düşünürse, O da, o mağaranın sessizliğinde, yalnız başına benzer düşüncelere dalmıştı. Tüm insanlığın kaderini etkileyecek olayı işte böylesi bir anda yaşadı. Mağaraya bu son kapanışında, derin düşüncelerin ve cevapsız soruların girdabında zihnini toplamaya çalışırken, aniden karşısında daha önce hiç görmediği bir varlık belirdi. Varlık kendisine yaklaşıp 'Oku' dedi. Şaşırdı, 'Ben okuma bilmem' dedi. Varlık, tekrar 'Oku' dedi. Yine okuma bilmediğini söyledi ve ikisi arasındaki konuşmalar bu şekilde devam etti. Mağarada olup bitenleri bizzat kendisi daha sonra şöyle anlattı:
'Oku' dedi. 'Ben okuma bilmem' dedim. Bunun üzerine beni tuttu ve gücüm kesilinceye kadar sıktı. Sonra bıraktı ve tekrar 'Oku7 dedi. Ben yine 'Okuma bilmem' dedim. Beni tutup gücüm kesilinceye kadar tekrar sıktı. Sonra bırakarak, yine 'Oku' dedi. Ben yine 'Okuma bilmem' dedim. Nihayet beni tutup gücüm kesilinceye kadar bir kez daha saktı. Sonra bıraktı ve şunları söyledi; 'Yaratan Rabb'inin adıyla oku. O, insanı bir kan pıhtısından yarattı. Oku, Rabb'in nihayetsiz Kerem sahibidir; O, kalem ile öğretendir. İnsana bilmediğini O öğretti. [2][2]
Çok korktu. Kendisini mağaradan dışarıya attı. Korkudan titreyerek şehre doğru hızla koşmaya başladı. Evine geldi. Kendisini karşılayan eşine, korkudan titreyerek 'Beni örtün! Beni örtün!' dedi ve yattı. Yaşadığı garip durum karşısında bir başka yalnızlığı tercih etti ve yatağına sığındı. Üzerine aldığı örtünün altında, bir türlü anlam veremediği mağaradaki olay nedeniyle şaşkın bir halde, zihnini terk etmeyen düşüncelerin kıskacında kıvrandı, kıvrandı... Görüp, işittiklerini anlamaya çalıştı.
O, Allah'ın, insanlara, dünya ve ahiret hayatlarını 'esenlik yurdu [3][3] kılacak yolu göstermek için gönderdiği elçilerinin sonuncusu Hz. Muham-med (s)'den başkası

[2][2] Buharı, Bed'ül Vahy 3,7; Müslim, îman 252,255; Tirmizî, Menâkıb 13; Ahmed, MüsnedVI/232,233.
[3][3] Yunus, 10:25

değildi. Söz konusu olay ise, O'nun, Allah'ın elçisi olarak seçildiğini bildiren ve böylelikle insanlara mutlak hakikâtleri bildirme sürecini başlatan vahiyle ilk defa muhatap oluşuydu. Bu olayı, yani ilk vahyin gelişini takiben, kıyamete kadar ki zaman içerisinde yaşayacak bütün insanlar için gerçek mutluluğun, adaletin, huzurun, güvenin, iyiliğin, güzelliğin... yolunu gösterecek ilâhî bilgiler yirmi yılı aşkın süreyle vahyolundu. Vahyolunan her ayetle bireysel ve toplumsal hayatın olması gereken en mükemmel şekli, en güzel muhtevası bildirildi, açıklandı, gösterildi. Vahyolunan ayetler ve o ayetlerin oluşturduğu Kur'an önce elçisini eğitip yetiştirdi. O'nun ilâhî talimatlarıyla mükemmelleşen ve tüm insanlık için en güzel model haline gelen uygulamaları ve yaşantısı ise ilâhî bilginin pratiğe aktarılışı olarak anlam kazandı. Böylelikle, insanlığa sunulan dosdoğru ve en güzel hayat tarzı, teorik esaslar halinde insanlara bildirilen bir bilgi yığını olmaktan çıktı; ilâhî bilgi O'nun şahsında en mükemmel modelini buldu; insanlık O'nun şahsında bir insanın ulaşabileceği en mükemmel aşamaya erişti.

İnsanlığa hidayet rehberi olarak gönderilen peygamberlerin sayısını bilmiyoruz. Bir kısmının ilâhî rehberlik hikayeleri, Kur'an'da, insanlara örnek veya ibret olması için anlatılmış bulunuyor. Bu peygamberlerin hayat hikayelerinden öğrendiğimize göre, şartlar gerektirdiği, insanlık kendi imkân ve gücüyle yanlış gidişatların mensubu olmaktan kurtulamadığı zamanlarda ilâhî yardım devreye girmiştir, insanların arasından seçilen bir kişi, ilâhî bilgiyi insanlığa bildiren ve en doğru hayat tarzını öncelikle kendi şahsında insanlığa sunan önder olarak görevlendirilmiştir. Her elçi, toplumuna hakim olmuş, insanları kuşatıp avucuna almış yanlışlıkları birer birer gösterip, onların yerinde olması gereken doğruları bütün açıklığıyla sunmuş ve uygulamaya aktarılması gerekenlerin uygulanma biçim ve yöntemini de öncelikle kendi şahsında veya çevresinde yer alan müminler topluluğunun üzerinde göstermiştir. Hz. Musa (s) bunlardan birisidir. O, Mısır toplumunu iki gruba bölen ve bu gruplardan birisini oluşturan İsrail topluluğunu en zor şartlarda saltanat idaresinin ihtiyaçlarını karşılamak maksadıyla çalıştıran, saltanatların potansiyel tehlikesi olarak gördükleri israil topluluğunun erkeklerini öldüren veya kısırlaştıran Firavun yönetimini tüm bu zorbalıklarında vazgeçirmek ve oradaki zayıf, aşağılanmış, yoksul insanları başlarındaki zorbaların her türlü kötülüğünden kurtarmakla görevlendirilmişti. Daha başkaları da var. Saçma-sapan bir inancı din olarak kabullenmiş, zalim, vicdansız, günahkâr bir topluma hakikati bildirmek ve hayatlarım dosdoğru tarzda yeniden inşa etmelerini sağlamak için görevlendirilmiş Hz. Nûh (s); putlarla meşrulaştırılan ve kutsanan bir sömürü sistemini yok etmekle görevlendirilen Hz, İbrahim (s); cinsel sapkınlığı hayat tarzlarının odağı kılan bir topluma güzel ahlâkın yüceliklerini hatırlatmak ve göstermekle görevlendirilen Hz. Lût (s); ticarî dalavereyi, soygunculuğu bireysel ve toplumsal hayatlarının temeli kılmış Semud toplumunu adalete, hakka, iyiliğe, dürüstlüğü, doğruluğa çağıran Hz. Salih (s); güç ve zenginlikleri nedeniyle şımarıp büyüklenen, zorbalığı, insanlara zulmetmeyi kendileri için doğal bir hak kabul eden Ad toplumunu yanlış durumlarından uzaklaştırıp hakkı, hukuku, adaleti, iyiliği inşa etmek için görevlendirilen Hz. Hûd (s) söz konusu peygamberlerden diğer bazılarıdır. Daha birçok örnek var; bir kısmı yanlış gidişatı doğru kılmak için, bir kısmı ise doğru gidişatın sürekliliğini sağlamanın bilgi ve ilkelerini sunmak ve uygulamak için görevlendirilmişti. Hepsi de görünüşte birbirine oranla farklı bazı yanlışlıkları, sapıklıkları, haksızlıkları insanlığın inanç ve hayatından

uzaklaştırmakla görevlendirilmiş olmalarına rağmen; hepsinin gayret ve çalışmasının esasını, insanların yaratılış hakikatinden uzaklaşmasını önlemek, uzaklaşanlara mutlak gerçeği hatırlatıp, buna uygun bir inanç sistemi ve hayat tarzını sunmak oluşturuyordu. Aynen son peygamber Hz. Muhammed (s)'de olduğu gibi. O, 'insanların elleriyle kazandıkları şeyler yüzünden, karada ve denizde fesat çıktığı [4][4] bir zamanda, hem o zamanın hem de sonraki zamanların insanları için en güzel ve mükemmel rehber ve model olarak gönderildi, insanların şaşkınlık içerisinde 'Ne olacak hu durumumuz? Bu binbir türlü kötülük ve yanlışlıklardan nasıl kurtulacağız?' diye sordukları, çaresizlikten ne yapacaklarını bilemez duruma geldikleri bir anda ilâhî iradenin sesi duyuldu ve insanlar arasından seçtiği elçisine 'ifera' talimatını verdi. Yüce Allah, O'na 'bildir, duyur, ilan et, açıkla' dedi. Neleri? Elbette ki kendine bildirilecek olan doğrulan, güzellikleri, iyilikleri, güzel ahlâkın en güzel ölçülerini... Niçin? Tüm dünya 'esenlik yurdu [5][5] olsun diye.

Ey iman edenler! Sizi yaşatacak şeylere çağırdığı zaman Allah ve Resulünün çağrısına koşun. [6][6]

Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için Muhammed'i apaçık ayetlerle gönderen O'dur. Şüphesiz Allah sizlere karşı çok şefkatli, çok merhametlidir. [7][7] Allah kullarım esenlik yurduna çağırıyor. [8][8]

Allah, son elçisiyle insanlığa hidayet rehberleri olan ilâhî kitaplar dizisinin sonuncusunu takdim etti. Önceki kitaplar, daha çok gönderildikleri toplumla sınırlı kalmalarına karşılık; bu sonuncusu, hem toplumlar üstü ve hem de zamanlar üstü kılındı. Diğer kitaplarda, daha çok belirli bir bölgedeki ve zamandaki insanların sahip oldukları problemlerin çözüm yolları gösterilmişti. Belirli bölgenin ve zamanın insanları, bireysel ve toplumsal hayatlarını doğru ve güzel kılacak, hem dünyalarının ve hem de ahiretlerinin 'esenlik yurdu' olmasını sağlayacak bilgi ve ilkeleri kendi özel şartları dahilinde elde etmişlerdi. Ancak bu son kitapta durum değişti. O, tüm insanlığa hitap etti ve ediyor. İnsanlığın bireysel ve toplumsal hayatında her zaman açığa çıkabilen temel problemlerin çözümlerini verdi ve veriyor. Dosdoğru ve güzel bir hayat tarzının özelliklerini açıkladı ve açıklıyor. Üstelik verdiği bilgi ve cevaplarında sadece teoriyle yetinmedi; hayatın kendisine yöneldi ve bildirdiklerinin, açıkladıklarının doğruluğunu bizzat hayatın içinde yer alarak gösterdi, gösteriyor. Bunu ise herkesten önce 'Hçi'sini eğiterek, O'nu 'alemlere rahmet [9][9] bir şahsiyet yaparak, insanlık için 'en güzel örnek [10][10] kılarak gerçekleştirdi. Fakat bu istisna bir durum olmadı. Cehalet bataklığına saplanmış diğer bazı insanları da, o bataklıktan kurtarıp, her türlü erdemin yer aldığı ve insanlığın kendi çaba ve çalışmalarıyla bir kısmına dahi ulaşamadığı, ulaşamayacağı zirvelere çıkardı; Zorbalardan adaletin sembollerini, azgınlardan hayırlıların önderlerini, bilgisizlerden alimlerin liderlerini, hayasızlardan güzel ahlâkın en güzel örneklerini... çıkardı ve çıkarmaya devam ediyor. Zira O, herhangi bir kitap değil, Kur'an'dır; Allah'ın insanlara lütfettiği hidayet rehberidir, insanlığın tutunabileceği en sağlam ve en güzel tutamaktır:

---

[4][4] Rum, 30:41
[5][5] Yunus, 10:25
[6][6] Enfal, 8:24
[7][7] Hadid, 57:9
[8][8] Yunus, 10:25
[9][9] Enbiya, 21:107
[10][10] Ahzâb, 33:21

İşte bu Kur'an, bizim indirdiğimiz, hürmete layık, kutlu bir kitaptır. Öyleyse Kur'an'a uyun ve yolunuzu Kur'an'la bulun ki, Allah'ın merhametine layık olabilesiniz. Onu size indirdik ki, 'Kitap yalnız bizden önceki iki topluluğa (Yahudi ve Hıristiyanlara) indirilmişti de, biz onların eğitim ve Öğretimlerinden habersizdik' demeyesiniz diye; yahut 'Eğer bize de bir kitap indirilseydi, biz onlardan daha çok doğru yolda olurduk' demeyesiniz diye. işte size de Rabbinizden açık bir delil, hidayet ve rahmet geldi. Kim Allah'ın ayetlerini yalanlayıp, insanları ona yönelmekten engeller ve kendisi de ondan yüz çevirirse, ondan daha zalim kim olabilir? (Bilmiş olun ki) mesajlarımızdan yüz çevirenleri, yüz çevirmeleri yüzünden, azabın en kötüsüyle cezalandıracağız! [11][11] Ey insanlar! işte Rabbinizden size bir öğüt; kalplerde olabilecek her türlü sıkıntı, şüphe ve hastalıklar için bir şifa ve ona inanan herkes için hidayet ve rahmet olan Kur'an geldi. [12][12] Gerçek şu ki, bu Kur'an insanları dosdoğru yola iletir.[13][13]

[11][11] En'am, 6:155-157
[12][12] Yunus, 10:57
[13][13] Isra, 17:9

BÖLÜM:1

Mekke Dönemi

Abdulmuttalib'in Yetimi

O'na Muhammed ismini verdim; çünkü arştaki Allah'ın ve yerdeki insanların övgüsüne layık birisi olmasını istiyorum. (Abdülmuttalib)

Abdülmuttalib, toplumunda ismi saygıyla anılan, tüm Arap yarımadasında ve hatta komşu bölgelerde bile itibarı yüksek olan birisiydi. Zengin değildi. Buna rağmen, ekonomik gücün toplumsal prestij için vazgeçilmez ölçü kabul edildiği bir çağda ve toplumda, takdirle anılan ve kendisine saygı duyulan bir şahsiyetti. Zira, Kabe'nin hatırasına saygı duymayan ve hacılara eziyet eden Huzâaları Mekke'den uzaklaştırıp, Kureyş kabilesinin mensuplarını bir siyasal organizasyon etrafında toplamış Kusayy'ın torunlarmdandı. Kıtlık zamanlarında Mekkelileri doyuran, Bizans ve Habeşistan idarecileriyle anlaşıp, Kureyşlilerin güven içerisinde bu bölgelerde ticaret yapmalarına imkân sağlayan Haşim'in oğluydu. Ataları gibi, Abdülmuttalib de güvenilir, cesur ve cömert birisiydi. Açlara, yoksullara ve yolculara yönelik harcama ve ziyafetleri nedeniyle, kendisine babasından miras kalan zenginliğini kaybedecek kadar eli açıktı. Atalarından devraldığı şerefli ve masraflı bir iş olan hacılara yiyecek (rifâde) ve su (sikâye) ikramında bulunmayı aksatmadan yerine getirmişti. Aynı zamanda Mekkelilere, hacılara ve Mekke'ye uğrayan tüccarlara büyük zorluklar yaşatan susuzluk problemini Zemzem kuyusunu bularak çözüme kavuşturmanın şerefine sahip olmuştu. Mekke'nin büyük ve saygın ailelerinden Haşim soyunun lideriydi. Tüm bunlar ve diğer bazı özellikleri nedeniyle son derece saygı duyulan birisiydi.

Araplar için unutulmaz bir hadise olan ve milat kabul edilen Fil olayına yakın bir zamanda Abdülmuttalib'in bir torunu oldu. Abdülmuttalib'in çok sayıda oğluna sahip olduğu dikkate alınırsa, bu yeni çocuğun kayda değer bir öneme sahip olmasını beklememek gerekirdi. Fakat öyle olmadı. Bu çocuk, Abdülmuttalib'in yanında, onun diğer torunlarına oranla, çok ayrıcalıklı bir değere ve konuma sahip oldu. Dedesi tarafından diğer tüm çocuklardan daha çok sevildi. Diğer çocuklara oranla, dedesinin çok ayrıcalıklı bir ilgi ve ihtimamına muhatap oldu. Zira yetimdi; babası Abdullah daha o doğmadan ölmüştü. Abdülmuttalib'in, diğer torunlarından ayırarak O'na özel bir ilgi ve sevgi duymasının nedeni de buydu. Abdülmuttalib bu torunuyla hem oğlu Abdullah'a olan özlemini gideriyor, hem de yetim doğmasının verdiği hüzünle kalbini O'na daha yumuşak ve ihtimamh buluyordu. Anlaşılan o ki, bu torunu hakkında özel beklentilere de sahipti. Haşim Okur-yazar olanların üç-beş kişiyi geçmediği, dolayısıyla bilginin saklanmasında ve naklinde sadece hafızanın geçerli olduğu bir toplumda, geçmişte yaşanmış olayların tarihini kesin olarak belirlemek çok zordur. Bu zorluk sadece çok önemli olaylar veya şahsiyetler için geçerli olmayabilir. Resulûllah doğduğu zaman ayrıcalıklı, önemli bir kişi değildi. Sadece Abdülmuttalib'in yetimi idi. İşte bu nedenle Resulûllah'in doğum tarihini tespitte zorlukla karşılaşılmasını beklemek gerekir. Öyle de olmuş-

tur. Ancak buna rağmen, güvenilirliği her zaman tartışmalara açık bazı rivayetlerle de olsa, doğum tarihini yaklaşık olarak tespit etmek mümkün olabilmiştir. Konuyla ilgilenenlerin ulaştıkları ağırlıklı kanaat, Resulûllah'ın 'Fil yıtında doğduğudur; Fil olayından 50-55 gün kadar sonra doğduğu görüşü yaygın bir kabul görmüştür. Mek-kelilerin hatıralarında derin iz bırakan Fil oiayının tarihinin yaklaşık biliniyor olması, O'nun doğum tarihini tahmin etme imkanı sağlamıştır. Konu hakkında araştırmalar yapan Astronom Mahmut Felekî Paşa, Resulûllah'ın doğum zamamyla ilgili rivayetleri, rivayetler arasındaki irtibatları ve rivayeilerdeki astronomik unsurları dikkate alarak doğum tarihini 571 yılının 20 Nisan Pazartesi günü olarak belirlenmiştir. Bazı istisnalar dışında bu tarih, belirsizliği giderme adına, araştırmacıların çoğu tarafından doğru kabul edilmiştir. Ancak, Resulûllah'ın iîk vahyi alışı sırasındaki yaşı, risâîet sürecinin bazı olayları, vefat yaşı gibi daha kesin bilinen tarihler dikkate alınıp geriye doğru gidildiğinde, 571 tarihinin doğruluğu konusunda Önemli kuşkular açığa çıkmaktadır. Bu konuda hicret tarihi ve Resulûllah'ın hicret sırasındaki yaşı bir örnek olarak dikkate alınabilir. Kesin olarak biliniyor ki Hicret M.622 tarihinde gerçekleşmiştir. Resuiüllah, Hicret sırasında 53 yaşındaydı. Buna göre Resulûllah'ın M.569 yılında doğmuş olması gerekmektedir. Bu tarihlendirmeyi Aîâk sûresinin ilk vahyolunuş zamanım dikkate alarak da gerçekleştirmek mümkündür. Resulûllah Alâk sûresinin ilk ayetlerini 40 yaşındayken almıştı; bu M. 609 yılma tekabül etmektedir. Dolayısıyla geriye doğru gidildiğinde yine M. 569 tarihine ulaşılmaktadır. Tüm bu ve benzeri bilgiler dikkate alındığında, esasen yaygın kabul görmemiş olan M. 569 tarihinin Resulûllah'ın doğum tarihi olduğu bize daha doğru gelmektedir. Konu bağlamında Muhammed Hamidullah da aynı görüşü desteklemekte ve Haziran 569'u Resulûllah'ın doğum tarihi kabul etmektedir. şerefli geçmişinin diğeriyle değil, bu torunuyla geleceğe taşınmasını 0§ vordu. Bu nedenle, torununun doğumundan yedi gün sonra bir ziyafet dü-Umtedi ve 'öygüye layık özellikleri çok olan kimse' anlamına gelen 'Muhammedi torununa isim olarak seçtiğini ilan etti. 'Muhammed', Araplar arasında pek kullanıl-ayan bir isim olduğu için dostları büyük bir merakla 'Torununa atalarından vea ailenden birisinin ismini yermek yerine, niçin daha önce kimsenin kullanmadığı iiuhammed ismini seçtin?' diye sordular. Onun böylesi bir soruya cevabı hazırdı: V'na Muhammed ismini verdim; çünkü arştaki Allah'ın ve yerdeki insanların övgüsüne layık bir şahsiyet olmasını arzuluyorum.'

Yeni doğmuş çocuklarla ilgili olmak üzere Mekke'de geleneğe dönüşmüş yaygın bir uygulama vardı. Mekke'nin ikliminin, yeni doğmuş çocuklar için uygun olmadığına inanıldığından, yeterli ekonomik imkâna sahip aileler, iklim şartlan Mekke'ye oranla daha iyi olan diğer bölgelerden bakıcı aileler seçer ve çocuklarını bu ailelere teslim ederlerdi. Süt annenin yanında bir kaç yıl kalan çocuk, Mekke iklimi için uygun yaş ve fiziksel gelişime sahip olunca, öz ailesinin yanma dönerdi. Mekkeliler, Mekke'nin güneyinde yaşayan Hevazinleri çocukları için özellikle tercih ederlerdi. Çünkü onların hem yaşadıkları bölgenin iklimi daha iyi, hem de Arap toplulukları içinde Arapça'yı en düzgün konuşan bir topluluk idiler. Mekkeliler dili önemsiyorlardı, zira şiirle uğraşmanın büyük bir erdem kabul edil-diği Arap toplumunda dilin iyi kullanılması büyük önem ifade ediyordu.

Diğer bazıları gibi, Hevazin kabilesine mensup Sâ'd b. Bekr boyu da geçimlerini, büyük oranda, Mekkeli zengin ailelerin çocuklarına bakarak sağlıyorlardı. Her yıl

olduğu gibi, o yıl da Sâ'd b. Bekr boyuna mensup birçok kimse Mekke'ye geldi. Kendileri için bol imkânlara vesile olacağına inandıkları zenginlerin çocuklarını kapma yarışma giriştiler. Çoğu, zengin bir ailenin çocuğuna bakıcı olma şansını elde etti. Ancak, zengin ailelerin çocuklarını kapma esası üzerine kurulu bu rekabette, diğer yoksul insanların çocukları gibi Abdülmuttalib'in iki aylık torunu da ilgi görmedi. Hiç kimse, yetim ve velisi zengin olmayan bir çocuğa bakıcı aile olmak istemedi. O da diğer birçok çocuk gibi, bünyesine uygun olmadığına inanılan Mekke ikliminde kalacaktı. Sevgili torununun en iyi şekilde yetişmesini isteyen Abdülmuttalib, torununu uygun bir bakıcı aileye verememenin acısıyla hüzünlendi, fakat yapabileceği bir şey yoktu. Bakıcı ailelerin ilgisini çekecek kadar zengin değildi; şeref ve saygı ise bu aşamada işe yaramıyordu.

Mekke'ye gelen, fakat zengin bir ailenin çocuğuna bakıcı olma yarışında başarı elde edemeyen Halime, köyüne eli boş dönmek gibi kendisi için onur kırıcı bir durumla karşı karşıya kalmıştı. Eli boş dönüp kabilesinin diğer mensuplarına karşı mahcup olmaktansa, zengin olmayan ailelerden birisinin çocuğunu almayı tercih etti. Durumu kocasıyla görüştü ve onun da onayım aldıktan sonra, herhangi bir ailenin çocuğuna süt anneliği yapmak yerine, saygınlığıyla tanınan Abdülmuttalib'in yetimine süt anne olmak istedi. Gidip çocuğu dedesinden istedi. Bu istek her iki ailenin de onurunu kurtarma çabasında aynı karşılığı buldu. Abdülmuttalib, torununu Halime'ye vermekte tereddüt etmedi.

Abdülmuttalib'in torununa bakıcılığı kabul eden Halime ve ailesinin çocuğu yanlarına alışlarıyla kendileri için oldukça farklı yıllar da başlamış oldu. Bu farklılığı Halime şöyle anlatmıştır: 'Çocuğu aldıktan sonra yol arkadaşlarımın yanına gittim. O'nu, istediğim gibi bir çocuk bulamadığım ve evime ellerim boş dönmemek için almıştım. Arkadaşlarımın yanına vardıktan sonra O'nu emzirmeyi denedim. Lakin sütü az olan birisiydim ve sütüm kendi çocuğuma dahi zor yetiyordu. Hatta yeterli sütüm olmadığı için, kendi çocuğum doyuncaya kadar ememediğinden bir önceki gece adayıp bisi uyutmamış ti. Ancak bu yeni aldığım çocuğu emzirdiğim zaman, sütümün çoğalmış olduğunu ark ettim. Hem O'nun karnı, hem de kendi çocuğumun karnı bir güzel doydu. Daha sonra, kocamla birlikte, yaşlı ve sütsüz devemizin yanına çittik Şaşılacak bir şekilde devemizin memelerinin sütle dolu olduğunu gördük. Kocam ve ben bu sütten doyasıya içtik ve o gün karınlanmış doymuş halde rahat bir gece geçirdik. Sabah olduğu zaman hayırlı ve bereketi bol bir çocuk aldığımıza inandık. Hayvanlarımıza binerek yola çıktık. Kabilemizin mensubu olan yol arkadaşlarımız bizden önce yola çıkmışlardı. Arkadaşlarımıza yetişmeye çalıştık. Kısa bir süre sonra onlara yetiştik. Halbuki bineğimin olan hayvanlar zayıf ve yaşlıydılar. Ancak bindiğim eşek öylesine güçlenmiş ve hızlanmıştı ki arkadaşlarım şaşkın bir halde 'Ey Ebû Züeyb'in kızı1- Biraz yavaş olsana. Bu eşek, senin daha önceki bindiğin eşek değil mi?' diye sesleniyorlar, ben'de 'Evet bu, o eşektir' diye cevap veriyordum. Sonra evimize geldik. Sâ'd b. Bekr yurdu kurak bir yerdir. Yeteri kadar ot olmadığı için hayvanlarımız çoğu zaman aç kalırdı. Fakat çocuğu yanımıza aldıktan sonra hayvanlarımızın karnı doymaya, memeleri sütle dolmaya başladı. Halbuki köyümüzün diğer hayvanları eve karınlan tam doymadan dönüyor, sahipleri içecek süt bulmakta zorlanıyorlardı. Hatta bu nedenden dolayı, çobanlarına 'Ebû Züeyb'in hayvanları nerede otlu-yorsa sizde hayvanlarımızı orada otlatın' diye tembih ediyorlar ve böyle yapmadıklarını düşünerek onlara kızıyorlardı. Vallahi yüce Allah bize, O'nun

yüzünden hayır ve bereketini hep artırdı durdu.[14][14]
Süt anne ve ailesi, doyasıya yaşadıkları bereketin, yanlarına yeni aldıkları çocukla ilgili olduğunun farkındaydılar. Bu nedenle, 'hayırlı ve bereketi çok olan' çocuğu ailesine verme zamanı geldiğinde isteksiz davrandılar. Ama çaresizdiler; anlaşma gereği, zamanı gelince çocuğu Mekke'ye götürdüler. Fakat çocuğu ailesine teslim etmemenin bir yolunu düşünüyorlardı. Halime o anı şöyle anlatıyor: 'O'nu, annesine götürdük ama gördüğümüz uğur ve bereket dolayısıyla O'nu teslim etmek istemiyorduk. 'Müsaade edin bü/yüyünceye kadar yanımızda kalsın. O'na Mekke vebası bulaşmasından korkuyoruz dedik.'
Abdülmuttalib ve gelini Amine, Halime ve kocasının ısrarına rağmen çocuğu yanlarında bıraktılar. Çocuk bir süre Mekke'de anne ve dedesinin yanında kaldı. Fakat, kısa bir süre sonra, birkaç yıl daha Sâ'd b. Bekr bölgesinde kalması için tekrar süt annesine verildi. Anlaşıldığı kadarıyla, Mekke iklimine intibak edememesi veya Halime'nin çocuğu vermemek için ileri sürdüğü veba bahanesi, çocuğu bir süreliğine tekrar süt anneye vermeleri için anne ve dedeyi ikna etmeye yetmişti. Vocuk bir süre daha Sâ'd b. Bekr bölgesinde kaldı ve zamanı gelince annesine teshm edildi. Annesine teslim edildiği zaman dört veya beş yaşındaydı.
Kocası Abdullah öldükten sonra genç yaşta dul kalan ve bir daha evlenmeyen Amine, yıllardır görmediği Neccar oğullarına mensup akrabalarını, kardeşlerini görmek ve sevgili kocasının kabrini ziyaret etmek için yanma oğlu Muhammed'i ve hizmetçisi Ümm-ü Eymen'i de alarak Yesrib'e (Medine) gitti. Bir ay kadar Yesrib'de kaldılar. Ticarî bir yolculuğu sırasında, doğumuna birkaç hafta kalan çocuğunu göremeden ölen Abdullah'ın kabrini ziyaret ettiler. Amine kocasının, Muhammed ise babasının hasreti ile üzüldü; göz yaşı döktüler. Sonra Mekke'ye dönmeye karar verdiler. Ancak dönüş yolculuğu sırasında Amine hastalandı ve Ebvâ köyüne geldiklerinde öldü. Küçük Muhammed, Ümm-ü Eymen tarafından Mekke'ye getirilerek dedesine teslim edildi. Annesine kavuşalı henüz bir veya bir buçuk yıl olmuştu ve öksüz kaldığı zaman altı yaşındaydı.
Muhammed, artık tamamıyla dedesinin himayesin deydi. Yetim ve öksüz oluşu, küçük kalbinde derin bir hüzün oluşturmasına rağmen, dedesinin yanında benzeri zor bulunur sevgi dolu sıcak bir ortamda yaşamaya başladı. Dedesinin özel ilgisiyle güçlü bir öz benliğin, sağlam bir kişiliğin temellerine sahip oldu. Kötü kaderinden dolayı herkesin kendisine acıdığı herhangi bir çocuk olmanın ötesinde, dedesinin katkısıyla güçlü karaktere sahip bir birey olarak yetişti. Bunda ise dedesiyle olan ilişkileri ve dedesinin kendisine davranışları başlıca belirleyici faktördü. Zira Arap toplumunda çocuklarla yaşlıların ilişkilerim düzenleyen katı saygı kuralları, Abdülmuttalib ile torunu arasında geçerli olmadı. Zamanın Arap geleneğine göre bir çocuğun, babasının veya dedesinin sohbet toplantılarına katılması, dinlenirken yanma gitmesi ve özel minderine oturması yadırganan bir durum olmasına rağmen, Abdülmuttalib torununu her zaman yanında bulundurdu, minderine oturttu, O'nunla sohbet etti. Mekke eşrafının toplantılarına yanma torununu da alarak katıldı. Yemekte olmadığı zaman O'nu aratıp buldurdu ve O yemeden kendisi yemedi. Fakat yeni bir üzüntü, çok geçmeden Muhammed'i tekrar buldu; bu sefer de dedesini kaybetti. Küçük kalbi, dedesini kaybetmekle bir kez daha sarsıldı. Dadısı Ümm-ü Eymen, dedesini kaybeden Muhammed'in o yürek

[14][14] Ahmed, Müsncd, IV/184, 185; tbn Hişam, es-Siretun-Nebeviyye, V1169-173; Ibn Sa'd, et-TabakatüVKûbra, 1/111; İbnül Esir, el-Kâmüji't-Târih, 1/460, 461; Rudanî, Cem'ul-Fe-vâid, 111/246-248; Taberî, Tarihu'r-Rusül ve'l-Mülûk 11/126, 127.

dağlayan durumunu şöyle anlatmıştır: 'Dedesini kaybettiği gün Muhammed'i dedesinin divanının yanında ağlarken gördüm. İçini çeke çeke ağlıyordu.[15][15] Yıllar sonra bizzat kendisi 'Deden Abdülmuttalib'in ölümünü hatırlıyor musun?' diye soranlara 'Evet hatırlıyorum. O zaman sekiz yaşındaydım'[16][16] cevabını vererek, kalbinde silinmez bir iz bırakan o acılı günü unutmadığını söyledi. Muhammed, çok sevdiği dedesinin cenazesini mezarlığa kadar ağlayarak takip etti. Tüm bu yaşadıkları O'nun duygusal ve hassas kişilikli birisi olmasını sağladı.

Abdülmuttalib seksen yaşma ulaşıp, sağlık durumu bozulunca oğullarını yanına toplayarak vasiyetini bildirdi. En önemli isteği torunuyla ilgiliydi. Kendisinden sonra sevgili torununa sahip çıkılmasını istedi. Bu isteğini özellikle de oğlu Ebû Talib'e bildirdi. Çünkü o, oğlu Abdullah'ın anne bir kardeşiydi ve torununa en ilgili çocuğuydu. Ebû Talib, kardeşinin emaneti olan yeğenini, babasının da isteği üzerine, tereddüt etmeden himayesine aldı.

Ebû Talib, yeğenine yönelik ilgi ve sevgisini hiç eksik etmedi. O'nu kendisine manet edilmiş bir yetim ve öksüz olmanın da ötesinde, ayrı bir ilgi ve takdirle Yaşının küçüklüğüne rağmen sahip olduğu ahlâkî olgunluğu, akıllılığı ve «üçlü kişiliği nedeniyle yeğenine her zaman büyük bir ilgi, sevgi ve ihtimam gösterdi O'nu sevgi ve takdirle bağrına bastı. Yeğeninden büyük bir gururla 'O büyük adam olacak' diye bahsederdi. O'nu yaşının küçüklüğüne rağmen kendisine yol arkadaşı olarak seçmekte tereddüt etmedi. Ticari amaçla Filistin'e giderken yeğenini de yanında götürdü.

Muhammed, amcasının evinde sıcak bir yuvanın mensubu oldu; hem amcasının ve hem de yengesinin sağladığı sevgi dolu ortamda, ruh ve beden sağlığı güçlü şekilde gelişip, olgunlaştı. Yengesi Fâtıma'dan her zaman öz anne şefkati gördü. Fâtıma, O'na, annesizlik duygusunu hissettirmemeye çalıştı; O'nu çocuklarından ayrı tutmadı. Bundan dolayıdır ki, Fâtıma öldüğü zaman, 'Bugün annem vejat etti [17][17] diyerek ağladı ve onu gömleğiyle kefenledi.

Farklı Bir Çocuk

(Ey Muhammedi) Rabb'in sana verecek ve sen razı olacaksın. O, seni yetim bulup barındırmadı mı? O, seni şaşırmış bulup doğru yola iletmedi mi? [18][18]

Arap toplumunun çoğunluğu putperestti. Put, kâhin, fal ve cin, Arap putperestliğinin temel unsurlarını teşkil ediyordu. Putlara tapıyor, işlerini kâhinlerin görüşlerine göre yürütüyor, falı karar ve gidişatlarının dayanağı kılıyor, beğenmedikleri işlerin cinlerin etkisiyle gerçekleştiğine inanıyorlardı. Mekkelilerin inanç ve yaşantısı da, Hz. İbrahim'den kalan ve geleneklerinde hâlâ yaşamaya devam eden tevhidi unsurlara rağmen, Arap putperestliğinin söz konusu tipik özellikleriyle aynıydı. Resulûllah'm akrabaları da bundan istisna değildi. Çocukluk yıllarında en önemli sığınağı olan dedesi de hayatının büyük çoğunluğunda Mekke toplumunun diğer bireyleriyle benzer durumdaydı. Bu konuda babası Abdullah'la ilgili bazı olaylar, dedesinin de Mekke toplumunun putperest adet ve uygulamalarının büyük oranda dışında olmadığını göstermesi açısından önemlidir. Şöyle ki: Suyun hayat olduğu gerçeğini en iyi bilenler çölde yaşayanlardır. Bir çöl yerleşiminde yaşayan

---

[15][15] Ibn Sâ'd, et-Tabakatü'l~Kübm, 1/119; Belâzürî, Ensâbü'î Eşraf, 1/84.
[16][16] Ibn Sâ'd, ct-Tabakatü'l-Kübra, 1/119.
[17][17] Hakim, Müstedrek, IIV108; Koksal, islam Tarihi-Mekke Devri, 11/81, 82.
[18][18] Duhâ sûresi, 93:5-7

Mekkeliler için de su hayat demekti. Zira su kaynakları son derece kısıtlıydı ve ihtiyaçlarını son derece güç şartlarda karşılayabiliyorlardı. Bazı küçük su kaynaklan ile sarnıçlarda topladıkları yağmur sulan ile ihtiyaçları olan suyu karşılamaya çalışırlardı. Yağmur ise çok az yağardı. Kısacası, susuzluk önemli bir problemdi. Ama susuzluğu bahane ederek Mekke'yi terk edemezlerdi; çünkü Mekke, taparcasına bağlı oldukları atalarının yurduydu. Belki daha da önemlisi Mekke, en önemli gelir kaynaklarından Kabe'nin bulunduğu yerdi. Zira hac nedeniyle büyük gelirler elde ediyorlardı. Ayrıca Kabe nedeniyle, ikinci önemli gelir kaynakları olan ticaretlerinde büyük imtiyazlar elde etmişlerdi.

Esasen eskiden Mekkelilerin ihtiyacını fazlasıyla karşılayacak bir su kaynağı vardı. Ne var ki, bir ara Mekke'ye hakim olan ve herkese çok kötü davranan Hu-zâalar, Kureyş'in atalarından Kusayy'm girişimleriyle Mekke'den kovuldukları zaman, Hz. İbrahim zamanından kalan ve Zemzem olarak isimlendirilen bu su kaynağını yeri bilinmeyecek şekilde doldurup, kaybetmişlerdi. O zamandan beri de, yüz yıla yakın süredir, su sıkıntısı Mekkeliler için büyük bir problem olmuştu. Hemen her Mekkelinin en büyük özlemi olan Zemzem'i tekrar açığa çıkarmak Abdülmuttalib'e nasip oldu. Abdülmuttalib, bulduğu kaynağın kullanım hakkının sadece kendi soyunda kalmasım arzuladı. Geleneksel bir görev olarak atalarından devraldığı hacıların su ihtiyacını karşılama (sikâye) sorumluluğunun gereği olarak, bulduğu bu kaynağın ticaretini yapmayacak; ihtiyacı olan insanların kullanımına vererek, yaptığı işin sadece şerefiyle yetinecekti. Ancak Abdülmuttalib'in lideri olduğu Haşim oğulları soyunun en güçlü rakibi durumundaki Umeyye oğulları başta olmak üzere Mekke'nin diğer büyük aileleri, Abdülmuttalib'in bu düşüncesine karşı çıktılar. Zemzemin, geleneksel olarak Mekke'nin tüm ailelerine ait olduğunu ve öyle kalmaya da devam etmesi gerektiğini söyleyerek, Abdühnuttalib'i kararından vazgeçirmeye çalıştılar. Amaçları, insanların su ihtiyacını karşılama şerefinden kendilerine de bir pay sağlamaktan ibaretti. Bu şerefin, kendilerine diğer soylar, kabileler ve toplumlar indinde önemli bir itibar kazandıracağına ve hatta başta ticarî faaliyetler olmak üzere bazı ekonomik konularda önemli imtiyazlar sağlayacağına emindiler. Abdülmuttalib kararından vazgeçmedi ve bu konuda muhtemel her zorluğu göğüsleyecek kararlılıkta olduğunu ifade etti. Abdülmuttalib ile diğer aile temsilcileri arasında tartışma çıktı, küçük çaplı da olsa bazı itiş-kakışlar yaşandı. Her an büyük bir kavga patlak vermek üzereydi. Abdülmuttalib daha önce hiç fark etmediği bir eksikliğini ilk kez o zaman fark etti. Canları pahasına kendisini koruyacak oğulları yoktu; sadece bir oğlu vardı. Üstelik, diğer ailelerin temsilcileri Abdülmuttalib'in tercihine karşı çıkışlarını, onun üzüntüsünü artıracak, kalbini yaralayacak bir görüşle desteklemişlerdi. Alaycı bir üslûpla 'Senin sadece bir oğlun var. Bu suyu bırakacağın soyun hani nerede?' demişlerdi.

Çölün oldukça zor hayat şartlarında ve üstelik her an bir düşman baskını ihtimalinin bulunduğu bir toplumda, çok sayıda erkek çocuğa sahip olmak çok önemliydi. Bir ikisi ölse veya öldürülse bile, diğerleri ailenin korunması ve devamı için büyük önem ifade ederdi. Halbuki Abdülmuttalib'in birçok kızına karşılık sadece bir oğlu vardı. Abdülmuttalib, Mekkeli aile temsilcilerinden duyduğu gerçek karşısında bir şey diyemedi. Tek oğlu Haris'le soyunun devam etmesinin çok zayıf bir ihtimal olduğunu, soyu devam etse bile çok sayıdaki oğulların sağladığı güvene sahip olamayacağını o tartışma sırasında bizzat yaşayarak öğrendi. Ellerini kaldırıp Allah'a dua etti. Duasında, Mekkelileri de şahit tutarak, bir söz verdi; bir

adakta bulundu. Eğer yüce Allah kendisine on oğul bahşederse, birisini şükür için Allah'a kurban edecekti. Aradan yıllar geçti. Abdülmuttalib'in on oğlu oldu. Abdülmuttalib sözün değerini bilen birisiydi. Söz onun için namustu ve bu nedenle sözünden dönmeyi düşünmedi. Üstelik Allah'a karşı söz vermişti. Fakat, sözünü tutma zamanı gelince ne yapacağını bilemedi, yapmaya söz verdiği işi gönlü kaldırmadı; ama sözünü tutması ve bir oğlunu kurban etmesi gerektiğini biliyordu. Hepsi de büyümüş olan oğullarını yanma çağırdı. Yıllar önce verdiği sözü bildirdi. Oğullan, babalarının sözünü önemli buldular. Hepsi de, verilen sözün yerine getirilmesi gerektiğini söyledi. Sözün şeref olduğu bir toplumda, sözünü tutmayan bir babanın evladı olma düşüklüğüne razı olmayacaklarını ifade ettiler, Bunun üzerine, Arap putperestliğinin bir gereği olarak, kimin kurban edileceğini fal aracılığıyla belirlemeye karar verdiler. Falda kim çıkarsa, o kurban olacaktı. Abdülmuttalib, oğullarım yanma alarak, bir puthaneye dönüşmüş olan Kabe'ye gitti. Âdet gereği, üzerinde her bir oğlunun özel işaretinin kazındığı on oku Kabe'nin falcısına vererek, kurban olması gereken oğlunu belirlemesini istedi. Falcı, Kabe'nin içinde duran Hübel putunun önüne gitti, fal için gerekli töreni yaptı ve Hübel adına oku çekti.

Abdülmuttalib, oğullarının hepsini de çok seviyordu, hiçbirisine kıyamazdı. Fakat özellikle sekizinci oğlu Abdullah'ın kalbindeki yeri çok başkaydı; ona hiç kıyamazdı. Ne var ki falcının çektiği ok, kurban edilmesi gereken kişi olarak Abdullah'ı gösterdi. Abdülmuttalib üzüldü, ancak inancı gereği yapabileceği bir şey yoktu; çaresiz sonuca razı oldu. En sevdiği oğlunu kurban etmek için gerekli hazırlığa başladı. Bu sırada birçok Mekkeîi Kabe'nin yakınında toplanmış, kurbanın kim olacağının belirlenmesini bekliyorlardı. Abdullah'ın oku çekilince kalabalıktan bir hoşnutsuzluk uğultusu yükseldi. Zira Ebû Talib ve Zübeyrle birlikte Abdullah'ın annesi olan Fâtıma, Abdülmuttalib'in diğer kadınlarının aksine, Mekkeliydi. Mekke'nin ileri gelen ailelerinden Mahzûm soyuna mensuptu. Abdullah'ın kurban edilecek olması anne tarafından akrabalarını; dayılarını, teyzelerini, kuzenlerini üzdü. Fal sonucuna itiraz edemediler; ama Abdullah'ın kurban edilmesini de istemediler. Abdühnuttalib'den sözünden dönmesini isteyemezlerdi. Böylesi bir istek, yapabilecekleri bir şey değildi. Herkesin ne diyeceğini, ne yapacağını bilemez bir halde donup kaldığı sırada, derde derman olacak arayışı ifade eden bir ses duyuldu. Konuşan Abdullah'ın dayısı Abdullah b. Muğire'ydi; 'Ey Abâül-muttalib! Abdullah'ı kurban edemezsin. Onu kurtarmak için her şeyimizi harcamaya hazırız. Bunu bir başka şekilde halletmenin yolunu düşünelim'. Bir başkasının sözleri ise çözüm olabilecek bir öneriyi dile getirdi; 'Bu durumu bir de Yesrib'teki kâhine soralım, o belki bize bir çıkış yolu gösterir'. Teklif, kalabalık tarafından makûl bulundu. Yapılan teklif Abdülmuttalib'in de gönlüne hoş geldi. Abdullah'ın kurban edilmesi kararını erteleyerek, o gün ismi Yesrib olan Medine'ye gitmeye karar verdi. Oğullarından ikisini yanma alarak Yesrib'e gitti. Aradıkları ünlü kadın kâhinin Hayber'de olduğunu öğrence, vakit kaybetmeden Hayber'e gidip kâhini buldu ve durumu anlattı. Kâhin, Mekke toplumunda bir kişinin fidyesinin ne olduğunu sordu. Abdülmuttalib, bir kişinin can bedelinin on deve olduğunu söyledi. Kâhin, on deveyi ve kurban edilmesi gereken çocuğu alarak Kabe'nin falcısına gitmelerini ve develerle çocuk arasında kura çekmelerini bildirdi. Eğer kurada Abdullah çıkarsa, her seferinde fidye olacak develerin sayısını on tane artırarak, kura develere çıkıncaya kadar çekilişe devam

etmelerini söyledi. Abdülmuttalib bu çözüme sevindi. Mekke'ye dönünce hemen kâhinin söylediklerini uygulamaya koydu. Kabe'nin falcısı, Hübel'in önünde durup biri develeri, diğeri Abdullah'ı gösteren oklardan birisini çekti. Çekilen ok Abdullah'ı gösterdi. Fidye on deve artırılıp ok tekrar çekildi. Yine Abdullah'ın oku çıktı. Fidye on deve artırılıp çekiliş tekrarlandı. Çekilen ok yine Abdullah'ı gösteriyordu ve bu durum tam on kez tekrar etti. Ancak onuncu çekilişte çekilen ok develeri gösterdi. Abdullah'ın yüz deve karşılığında bağışlandığına inanıldı. Fakat Abdülmuttalib'in içi rahat etmedi; çekilişi tekrar ettirdi. Fal oku yine develeri gösterdi. Çekiliş bir kez daha tekrarlandı ve yine develerin oku çıktı. Başta Abdülmuttalib olmak üzere, herkes yüce Allah'ın Abdullah'ın yerine develerin kurban edilmesine razı olduğuna inandı. Yüz deve Hübel'in önüne yatırılarak teker teker kurban edildi.[19][19]

Her şey Mekkelilerin putperestliğinin gereklerine göre gerçekleşmişti. Bu uygulamada, Mekkelilerin ve Muhammed'in akrabalarının sahip oldukları şirk her haliyle açığa çıkmıştı; Allah'a dua edilmiş, ondan erkek evlat istenmiş, hatalar nedeniyle ondan bağışlanma dilenmiş, ancak tüm bunları yaparken Hübel putu, kâhin, falcı, fal, tüm bu sürecin vazgeçilmez unsurları kılınmıştı. Fakat bütün bunlara rağmen, özellikle ömrünün son yıllarında Abdülmuttalib ayrıcalıklı bir özelliğe sahip oldu. O, Mekke'de yaşayan hemen herkese göre geleneksel tevhidi unsurlara daha çok bağlanan birisi haline geldi. Oğlu Abdullah'ı kurban etme girişiminden yıllar sonra gerçekleşen Fil olayı sırasında bizzat kendisinin şahit olduğu ilâhî yardım nedeniyle tevhidi unsurlara daha çok bağlandı. Mevcut bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla, Abdülmuttalib ömrünün son yıllarında, Allah inancıyla putlar inancını bir türlü bağdaştıramadı, şirki bir türlü içine sindiremedi. Arapların yapageldikleri Kabe'nin çıplak tavaf edilmesini yasakladı ve bu yasağının geçerli olması için çabaladı. Ayrıca, bilinçli bir tercih ve değişim adına içkiyi terk etti. En önemlisi, ahiret inancı daha belirgin hale geldi, hayatın temelinin sorumluluk olduğuna inanmaya başladı. Mevcut inançlar ve hayat tarzlarından rahatsız olduğu için sıklıkla inzivaya çekilmeye başladı. Kesindir ki, kendisini diğer Mekkelilerden ayıran inançlarım, yeri geldikçe sevgili torununa anlatıyordu. Resulûllah henüz 12 yaşında bir çocukken, ticarî bir yolculuk sırasında yaşananlar, zihninde dedesinden dinlediklerinden hangilerinin daha baskın yer edindiğini göstermesi acısından önemlidir.

Resulûllah henüz çocuk yaştayken amcası Ebû Talib'in refakatinde Şam'a giden bir kervana katıldı. Kervan, Şam ile Kudüs arasındaki Busrâ isimli bir yerleşim merkezinde mola verdi. Mola verilen yerin yakınında, Mekkelilerin ticaret için bölgeden geçerken görüşüp konuştukları, Arami dilinde 'seçilmiş' anlamına selen Bahira sıfatıyla tanınan Rahip Segius'un manastırı vardı. Hakkında bugüne ulaşmış bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla, o dönemde bölgede yaygın olduğu üzere Bahira, Hz. îsa'nm tebliğ ettiği ilâhî hakikatlerden büyük oranda haberdar birisiydi. Bahira, manastırın yakınına konaklayan eskiden tanıdığı kervan mensuplarına ev sahipliği yaptı, onları yemeğe davet etti. Yemek sırasında, kervanın mensupları arasında yer alan ve 12 yaşında bir çocuk olan Muhammed ilgisini çekti. O'nunla sohbet etti. Konuşmanın bir aşamasında, konu gereği, çocuktan taptığını düşündüğü Lât ve Uzza putları adına yemin etmesini istedi. Çocuğun yüz hatla-

[19][19] îbn Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye, 1/162-164; Taberî, Tarihu'r-Rusül ve'l-Mülûk 11/174; İbn Sâ'd, et-Tabakatü'l-Kübra, V 89.

rından bu iki isimden hoşlanmadığını fark edince sebebini sordu. Hiç ummadığı bir cevapla karşılaştı: 'Lât ve Uzza'dan nefret ederim. Onlardan nefret ettiğim kadar hiçbir şeyden nefret etmem. [20][20] Bahira, putperestler arasında putlar hakkında ileri-geri konuşanların hiç eksik olmadığını biliyordu. Fakat bu çocuğun söz konusu iki put hakkındaki olumsuz sözlerinin, başka putlara bağlılık adına söylenmiş şeyler olmadığı anlaşılıyordu. Biraz daha konuşunca fark etti ki, çocuk tüm putlar hakkında olumsuz inanç ve düşünceye sahipti. Üstelik, bir çocuk çekinmezligiyle, putperestliğe aykırı düşüncelerini açıkça ifade ediyordu. Bahira, çocuğun yakınının kim olduğunu sordu. Ebû Talib çocuğun amcası olduğunu ve yanında Şam'a götürdüğünü söyleyince, bölge insanlarının inançlarını ve durumlarım yakından bilen Bahira, bunun doğru bir karar olmadığını, bu çocuğun sözleri nedeniyle zarar görebileceğini, O'nu Mekke'ye göndermenin daha doğru olacağını söyledi. [21][21]

Esasen, Resulûllah'm henüz bir çocukken bile putperestliğe mesafeli olduğuna dair bilgiler, sadece Rahip Bahira ismi çevresinde nakledilen rivayetlerde yer almamaktadır. Kuvvetle muhtemeldir ki, dedesinin etkisiyle putlara karşı mesafeli durmayı daha çocuk yaşlarındayken bir davranış olarak benimsediği için, bazı geleneksel putperest törenlerine katılmaktan da kaçınmıştır. Buvâne isimli putun yanında yapılan geleneksel törene katılmak istemeyişi bunun örneklerinden biri-sidir. Resulûllah, amcasının yanında kalmaya başladığı yıllarda, akrabalarından bazılarının ısrarına rağmen, Buvâne isimli putun yanında gerçekleştirilen geleneksel törene katılmayı reddetmişti. Akrabalarının ısrarlı davetlerine, daha ısrarlı bir tarzda karşı koymuştu. Tüm bunlar, yaşının küçüklüğüne rağmen, yaşadığı hayatla, farklı kader çizgisiyle erkenden olgunlaşmaya başlayan Muhammed'İn, daha küçük yaşlardayken, geleneksel bazı yanlışları fark etmeye başladığını, düşünce dünyasında bazı şeyleri sorgulamaya başladığını gösteren önemli bilgilerdir. Fakat tüm bunlar, yanlışlardan tamamıyla uzakta olduğunu ve yine aynı şekilde tamamıyla tevhidi bir çizgide yer aldığını ifade etmemektedir, iki ayet bunun en önemli ve konuyu tartışmalara kapatan delillerini teşkil etmektedir: 'Sana da emrimizden bir ruh vahyettik. Sen Kitap nedir, iman nedir bilmezdin.[22][22] 'Rabb'in sana verecek ve sen razı olacaksın... Seni şaşırmış bulup doğru yola iletmedi mi?.[23][23]

Faziletler Birliği

Ben, Abdullah b. Cüd'ân'nın evinde öyle bir anlaşmaya mensup oldum ki, onu en güzel kızıl develerle dahi değişmem. İslâm çağında dahi böyle bir anlaşmaya çağırılsam, tereddüt etmeden kabul ederim.
(Hz. Muhammed (s)

[20][20] îbn İshak, Siyer, 127; îbn Sâ'd, et-Tabakatü'l-Kûbra, 1/154; Taberî, Tarihu'r-Rusül ve'l-Mülûk

[21][21] Rahip Bahira'nm ismi etrafında şekillenen rivayetler maalesef çok fazla süslenip değiştirilerek, asıl içeriğinden tamamen uzaklaştırılmıştır. İyi niyetli ama saf bazı tarih yazarları, Resulûllah'm peygamberliğini çocukluk dönemlerine de taşımanın çabalarım yürütürlerken, O'nu yüceltme sevdasıyla, Rahip Bahira olayını bir yığın olağanüstü olayların yer aldığı bir masala dönüştürmüşlerdir. Bahira'nm, üzerinde yer alan ve onu sürekli gölgeleyen bulut, sırtında yer alan peygamberlik mührü gibi aklın ve tarihin kabul edemeyeceği hayal ürünü şeylerden hareketle, Bahira'nm o küçük çocuğun geleceğin peygamberi olacağını anladığım ifade etmişlerdir. Rivayetlerdeki gariplikler sadece bunlarla da kalmamaktadır. Yine aynı kaynaklardan bazüarmda geçtiği üzere, Ebû Talib, Bahira'nm tavsiyesi üzerine yeğenini Ebû Bekir ve Bilâl ile birlikte Mekke'ye göndermiştir. Bu hiçbir şekilde gerçeği yansıtmayan bir rivayettir. Çünkü kesinlikle biliyoruz ki, Ebû Bekir, Resulûllah'tan iki yaş küçüktü. Dolayısıyla bu olay sırasında Ebû Bekir, Resulûllah'a koruyuculuk yapamayacak kadar küçüktü. Bilâl ise henüz doğmamıştı. Zaten söz konusu rivayetler, rivayet tekniği açısından 'mürseV olma özelliğine sahiptir. Yani bu haberlerin rivayet zincirinde çok ciddi problemler vardır. Bir rivayetin mürsel ohna nedeni, rivayeti yapan kişinin kaynağını belirtmeden doğrudan Resulûllah'tan dinlemiş gibi nakilde bulunmasıdır. Mürsel rivayetler dinde delil olmadığı gibi, tarih açısından da itimat edilir nitelikte değildir.

[22][22] Şura, 42:52

[23][23] Du-ha, 93:5,7

Arap yarımadası büyük oranda çöldür. Çölün yaşamayı zorlaştıran şartları, eski çağlarda, çölde yaşayanlar arasında acımasız rekabete dayanan bir hayat tarzının oluşmasına yol açmıştı. Çöl, sadece hayat tarzını değil, duyguları da etkileyip şekillendirmişti. Çöl halkının duyguları da, doğup hayatlarını sürdürdükleri çöl gibi çok çabuk ve kolaylıkla değişebilen bir özelliğe sahipti. Çok basit nedenlerden dolayı birbirleriyle kanlı kavgalara tutuşuyorlar, hatta yarımadanın önemli kısmını etkisi altına alan savaşlara girişiyorlardı. İki kişi arasında başlayan küçük bir çekişme, kolaylıkla aileler ve hatta kabileler arasında gerçekleşen savaşların açığa çıkmasına sebep olabiliyordu. Ayrıca, Arap yarımadasının güçlü bir siyasî ve askerî iradenin altında bulunmaması, farklı bölgelerde, birbirinden büyük oranda bağımsız toplulukların iradesini geçerli kılmıştı. Bu ise seyahat ve ticaret güvenliğini ciddi düzeyde tehdit ediyordu. Sebebi ne olursa olsun, insanların can ve mal güvenliği ile seyahat etmelerini engelleyecek yığınla olumsuz şart ve durum vardı. Halbuki çöl halkının en önemli gelir kaynağı ticaretti ve ticaret, ancak seyahat güvenliğinin olduğu ortamlarda, can ve mal güvenliğinin sağlandığı şartlarda gerçekleştirilebilirdi.

Yarımadanın bu genel durumuna karşılık, Mekke ve yakın çevresinin durumu daha da özel bir öneme sahipti. Mekkelilerin en önemli gelir kaynaklarını, ticaretin yanı sıra, hatta daha fazlasıyla, Kabe ve Kabe'deki putlar nedeniyle diğer bölgelerdeki insanların hac ve dini ziyaret amaçlı olmak üzere Mekke'ye gelişleri oluşturuyordu. Kabe'nin ve putların koruyuculuğunu yaptıkları için elde ettikleri itibar Mekkelilerin ticarî faaliyetlerine önemli katkılar sağlıyordu. Bu nedenle, Mekke'ye ulaşan yolların güvenliği Mekkeliler için büyük önem taşıyordu. Yolların güvenliğini tehlikeye sokacak durumlar, Mekke'nin hayat damarlarının kesilmesi anlamına geliyordu. Mekke dışındaki putperest Araplar ise putlarım ziyaret edebilmek için Mekke'ye gitmek zorundaydılar. Bu ise çölden geçen uzun yolculukları gerektiriyordu. Seyahatin amacına ulaşabilmesi ve herhangi bir zarara uğramadan tekrar evlerine dönebilmeleri için yolculuklarının güvenlik içerisinde gerçekleşmesi önemliydi. Tüm bu ve benzeri sebeplerden dolayı, genelde yarımadanın tüm sakinleri, özelde ise Mekkeliler güvenlik probleminin önemini kavramış ve ilk defa ne zaman başladığını bilmediğimiz çok eski tarihlerden itibaren belirli zamanları barış ve güvenlik dönemleri olarak kabul etmişlerdi. Bu barış ve güvenlik dönemlerinde (Haram Aylar: Eşhuru'l- Hurum) mevcut kavga ve savaşlar sona eriyor, yeni kavga ve savaş çıkmasına en azından dönem sonuna kadar hiçbir şekilde izin verilmiyordu. Haram ayların gereğine uygun davranmayanlar tepkiyle karşılanıyor ve elbirliğiyle mütecavizlerin girişimlerine engel olunuyordu. Bu barış ve güvenlik aylarının tahsisi, belki de Hz. İbrahim ve sonrasında bir süre tevhid inancının merkezi olan Mekke'ye diğer bölgelerdeki müminlerin gelişini kolaylaştırmak için Hz. ibrahim veya O'nun muvahhid halefleri tarafından gerçekleştirilmişti. Belki de daha sonraları, şartların zorlamasıyla oluşturulmuştu. Ancak başlatıcısı her kim olursa olsun, yılın belirli aylarında geçerli olan 'barış ve güvenlik dönemi' uygulaması, yarımadanın tüm insanlarının çıkarlarının gerektirdiği bir uygulamaydı. Ve bu uygulama, yerine getirdiği işlevin önemi nedeniyle Araplar arasında son derece anlamlı ve değerli bulunuyordu.

Yılın 11., 12. ve 1. aylarını teşkil eden ve birbirini takip eden Zilkade, Zilhicce ve Muharrem ayları ile, 7. ay olan Recep olmak üzere toplam dört ay, Mekke-Medine-Taif üçgeni arasında yaşayan toplulukların barış ve güvenlik aylarını oluş-

turuyordu. Bu aylarda Mekke civarında Ukâz, Zülmecâz, Mina ve Mecenne panayırları kurulur, ticarî faaliyetler güvenlik içerisinde yürütülür, ticaret kervanları can ve mal güvenliği açısından herhangi bir endişe söz konusu olmadan yollarına devam edebilir, hacılar herhangi bir güvenlik sıkıntısı yaşamadan Mekke'ye gelip gidebilirlerdi.

Barış ve güvenlik aylarından herkes memnundu ve ihlâli genel bir tepkiye neden oluyordu. Güvenlik döneminde insanların can ve mal güvenliğini tehlikeye sokacak her türlü girişim veya davranış 'doğru yoldan ayrılmak', 'yanlış bir işe kalkışmakı olarak değerlendiriliyor, bu nedenle böylesi bir işe kalkışanlar Jacir' olarak niteleniyorlardı. Ancak buna rağmen, bildiğimiz kadarıyla, dört defa olmak üzere barış ve güvenlik dönemlerinin gerektirdiği barışa uyma ilkesi çiğnendi. Son derece önemsiz nedenlerden kaynaklanan bölgesel savaşlar patlak verdi. çıkardığı 'ficar' savaşları bazı bölgelerde güvenliği yok etti. İnsanlar, gurk döneminin ilkelerini çiğneyen fâcirler yüzünden, dört defa olmak üzere se-h t ticaret, hac faaliyetlerini yapamaz hale geldiler. Bu savaşlardan sonuncusu K reyş ile Kays kabilesi arasında gerçekleştiğinden, bir Kureyşli olarak, henüz Hinin ilk yıllarında olan Muhammed de amcalarının yanında savaşa katıldı. Savaş sırasında düşman tarafının attığı okları toplayıp kendi tarafının savaşçılarına vererek, onlara savaş malzemesi ikmalinde bulundu.

Savaş zamanlarında; kin ve düşmanlıkla, intikam duygularıyla hareket edilen anlarda akıl etkisini büyük oranda yitirir; insanlar doğru düşünmekte zorlanırlar. Dördüncü Ficar savaşında da böyle oldu. Savaş günlerinde birbirlerine acımasızca saldıran, birbirlerine karşı ölüm çığlıkları atanlar; canları, malları büyük zararlara uğramış bir halde sürecin sonuna ulaşınca, yaptıkları işin ne kadar yanlış olduğu düşünmeye başladılar. Savaş sebebiyle bölgenin güvenliği yok olduğu için, insanların ticaret yapamaz hale gelişleri, yolculuk yapamamaları, düşünüp gerçeği fark edebilenleri üzdü. Barış ve güvenlik döneminin, can ve mal güvenliği açısından öneminin anlaşılmasının yanı sıra, geleneğe büyük değer veren bu insanların en önemli geleneksel değerlerini çiğnemiş olmaları, daha da üzülmelerine, bir daha böylesi fâcirce durumun gerçekleşmesini önlemenin hâl çarelerini düşünmelerine yol açtı. Dördüncü Ficar savaşının zararlarının insanları etkilediği, maddî ve manevî yaraların iyileşmediği, Jacir'ce kalkışmaların önlenmesi gerektiği düşüncelerinin herkesin zihnini meşgul ettiği günlerin birisinde yaşanan bireysel bir olay ise, önemli bir adımm atılmasına yol açtı. İnsanların güvenliğini tehlikeye sokacak girişim ve davranışların önlenmesi amacına sahip bir birliğin doğmasına imkân sağladı. Dördüncü Ficar savaşı sonrasında yaşanan bireysel olay ve bu olayı takiben haksızlıklara engel olmayı hedeflemiş birliğin doğmasını sağlayan süreç şu şekilde gerçekleşti.

Sehm'li bir tüccar, satmak amacıyla Mekke'ye bir miktar mal getirmişti. Mekke'nin ileri gelen ailelerinden birisine mensup olan Âs b. Vâil, tüccarın malını aldı ama bedelini vermeye yanaşmadı. Anlaşıldığı kadarıyla, dördüncü Ficar savaşının etkilerinin henüz canlı olduğu o günlerde, Âs b. Vâil zorbalıkla adamın malına el koyduğu zaman hiç kimsenin böylesi bireysel bir duruma müdahale etmeyeceğini düşünmüştü. Tüccar parasını istedi, rica etti, yalvardı ama As'm bunlara kulak asmak gibi bir niyeti yoktu. Çaresiz kalan tüccar, kendisine yardımcı olmaları ve As b. Vâil'den hakkını almaları için Abdüddâr, Cümah, Selim, Mahzûm ve Adiyy soylarının ileri gelenlerine başvurdu. Fakat her kime başvurduysa, Âs b. Vâil e karşı

yapacakları bir şey olmadığı cevabını aldı. Hatta bazıları, böylesi bir duruma müdahil olmak istemedikleri için, tüccarı yanlarından kovdular. Tüccar son bir çare olarak, Mekke'ye hakim noktadaki Ebû Kubeys dağına çıktı ve Kabe'nin gölgesinde oturan Mekke eşrafının da duyabileceği bir şekilde, uğradığı haksızlığı bağırarak anlatıp, yardım istedi: 'Ey insanlar.' Yurdundan ve kabilesinden uzakta kalan, Mekke'de malı elinden alınan ve hâlâ geçtiği yolların tozu üzerinde, duran hu mazlum adama yardım edin. Ey Kabe'nin gölgesinde oturan adamlar} Bilesiniz ki Mescid-i Haram onuru tam olan insanlara aittir; hainlik ve günahkârlık elbisesini giyenlere değil.

Sehm'li tüccarın bu girişimi etkisini o anda gösterdi. Abdûhnuttalib'in oğlu Zubeyr ayağa kalkarak, hakkı gaspedilmiş bu adama yardım etmenin üzerlerine düşen bir sorumluluk olduğunu söyledi. Zubeyr'in görüşü anında destek buldu. Hemen gerekli girişimlere başlandı. Fâcirce davranışlara müsaade edilmemesi gerektiği görüşünde olanlar Abdullah b. Cüd'ân'm evinde toplandılar. Bu toplantı için, gençliğinde her türlü haksızlığı, zorbalığı bir hayat tarzı olarak benimsemiş, ama bilmediğimiz nedenlerden dolayı gidişatını tamamıyla değiştirip Mekke'nin yardımsever, dürüst, cömert insanlarından birisi haline gelmiş olan Abdullah b. Cüd'ân'ın evinin seçilmiş olması ise manidardır. Herhalde fâcirligi bizzat kendi Vıavan-nda en avrmtıh şekilde yaşayan ve yaptıklarına pişman olan Abdullah b. Cüd'ân, fâcirleri engelleyecek hayırlı bir girişimin aktif mensuplarından birisi olmayı arzulamıştı. Toplantıya katılanlar arasında Kureyş'i temsilen Haşim, Muttalib, Muhammed'in anne tarafından akrabası olan Yesrib'in önemli ailelerinden Zühre ve Kureyş'in müttefiklerinden Teym, Esed, Ehâbiş soy ve kabilelerinin temsilcileri vardı. Temsilciler hep birlikte Kabe'ye giderek Hacerû'l Esved'i yıkadılar. Hacerü'l Esved'i yıkamakta kullandıkları suyu bir kaba topladılar. Yapılacak anlaşmanın kutsal bir yönünün olmasını arzuladıkları için bu suyu içip, yemin ettiler. Faziletli kimselerin anlaşması anlamına gelen Hılfû'l Füdûl birliğinin oluşumunu başlatan yemin şöyleydi:

Allah'a yemin ederiz ki, zulme uğrayanın yanında, zalim olanın karşısında yer alacağız. Mazlumun hakkım zalimden alma konusunda hepimiz birlik ve beraberlik içinde olacağız. Bu birlik ve beraberlik, denizin bir kılı aşındırıp yok etmesine, Hirâ ve Sabir dağlarının yeryüzünde yok olmasına kadar devam edecek; herkes verdiği söze, yaptığı yemine sadık kalacak.[24][24]

Birliğin üyeleri, ilk iş olarak, Âs b. Vâil'in zorbalığına engel oldular; Sehm'li tüccarın hakkım iade ettiler. Abdullah b. Cüd'ân'ın evinde temeli atılan ve sonraları, haksızlığa uğrayanları koruma konusunda önemli işler yapan bu birliğin üyeleri arasında o sıralar yirmi yaşında olan Muhammed de vardı. O, böyle bir birliğin üyesi olmaktan hep onur duydu ve bunu yıllar sonra 'Ben Abdullah b. Cüd'ân'ın evinde öyle bir anlaşmaya dahil oldum ki, onu en güzel kızıl develerle dahi değişmem, islâm çağında dahi böyle bir anlaşmaya çağınlsam tereddüt etmeden kabul ederim[25][25] diye dile getirirdi. Söz konusu birlik üyelerinin ve özellikle de bu topluluğun önde gelen üyelerinden Muhammed'in, birlik oluşmasını sağlayan amacı layıkıyla yerine getirdikleri kaynaklardaki bazı rivayetlerden açıkça anlaşılmaktadır. Bunun örneklerinden birkaçı şöyledir:

Yemen'li bir tüccar, kızı ile birlikte Mekke'ye gelmişti. Mekke'nin nüfuzlu ve zorba

[24][24] Ibn Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye, 1/141; Ibn Sâ'd, et-Tabakatü'l-Kübra, 1/128; îbnü'lEsir, el-Kâmü fı't-TâriK 11/41.
[25][25] Ahmed, Müsned, 1/90; Ibn Hişam, es-Siretun-Neheviyye, 1/142; Ibn Sâ'd, et-Tabakatü'l- Kübra 1/129.

şahsiyetlerinden Nübeyh b. el-Haccac, kızı zorla babasından alıp evine kapattı. Durumdan haberdar olan Hılfû'l Füdûl üyeleri, birlikte giderek Nübeyh'in evini kuşattılar ve kızı alıp babasına teslim ettiler.
Sümale kabilesinden bir tüccar mal satmak için geldiği Mekke'de Ubeyy b. Ha-Lepin oyununa geldi ve satışını yaptığı malın bedelini alamadı. Tüccar, ismini duy-duğu Hılfû'l Füdûl üyelerine başvurdu. Başvurduğu üye veya üyeler tüccara, ubeyy'e gitmesini ve Hılfû'l Füdûl üyelerinin durumdan haberdar olduğunu, pa-rasını vermesini, yoksa birlik üyelerinin işe karışacağını söylemesini bildirdiler. Jüccar denileni yaptı. Ubeyy hiç itiraz etmeden adamın parasını ödedi.
Zubeyd kabilesinden bir tüccar mallarını satmak üzere Mekke'ye geldi. Tücca-rıtı mallarını ucuz bir fiyata almayı tasarlayan Ebû Cehil, o malları alması muhtemel kişilerle görüşerek, diğer tüccarları söz konusu kişinin mallarını almaktan vazgeçirdi. Hiç kimse Ebû Cehil nedeniyle o adamın mallarını almaya yanaşmadı. Tüccar oynanan oyunu fark ederek, yardımını isteyecek birisini aramaya başladı. Kendisine Hılfû'l Füdûl üyeleriyle görüşmesi tavsiye edildi. Görüşebileceği en uy-gun kişinin Muhammed olacağı özellikle söylendi. Çünkü birliğin amacını en çok önemseyen O idi. Tüccar, Muhammed'i bularak durumu anlattı. Muhammed, tüc-cardan mallarının gerçek bedelini sordu. Tüccar mallarının gerçek bedelini söyle-yince, Muhammed parayı çıkarıp tüccara verdi ve bütün malı satın aldığım bildirdi. Ebû Cehil durumdan haberdar olunca öfkelendi; o öfke ile yanına gelerek Muhammed'e sataştı. Fakat yapacağı bir şey yoktu. Haksızlığı açığa çıkmış birisi olarak oradan uzaklaşmak zorunda kaldı.

Ticaret ve Evlilik

Muhammed! Seninle, insanlar arasındaki şerefin, güvenilen bir kimse olu-şun, iyi huyların ve doğruluğun nedeniyle evlenmek istiyorum. (Hatice bint-i Hüveylid)

Ebû Talib zengin değildi. Babasından devraldığı hacılara yemek (rifâde) ve su (sikâye) ikramında bulunma görevlerinden yemek verme işini dahi sürdüremiyordu. Hatta bu nedenle, bakımını üstlendiği ve bir evlat gibi bağrına bastığı yeğeni Muhammed aile bütçesine katkıda bulunmak için çobanlık yapıyordu. Ücreti karşılığında bazı Mekkelilerin hayvanlarını otlatıyordu. Çocukluk yıllarında bir süre çobanlık yapan Muhammed yaşı ilerleyip, gençlik çağma erişince, Mekkelilerin çoğunun yaptığı gibi ticarete başladı. Esasen ticarete yabancı değildi. Küçük yaştayken amcası Ebû Talip'le birlikte Suriye bölgesine, daha sonra da diğer amcası Zübeyr veya Ab bas'la Yemen'e gitmesi, ticarette tecrübeye sahip olmasına imkân sağlamıştı. Sermayesi olmadığı için, ticaret işini emanet yöntemine göre yapıyordu. Bir süre Mekke'nin zenginlerinden Hüveylid'in kızı Esma'mn adına ticarî faaliyette bulundu.
Esma, becerikli ve dürüst birisi olan Muhammed nedeniyle, adına yürütülen ticaretten iyi gelir elde etti. Ayrıca Muhammed'i yakından tanıma imkânı elde etti. O'nu, güvenilir bir tüccar arayan fakat aradığı gibi birisini bulamayan ablası Hatice ye tavsiye etti. Hemşehrileri tarafından, iffeti ve namusu nedeniyle 'Tâhire1 olarak isimlendirilen Hatice, kocasının ölümü üzerine ticarî faaliyetleri ücret karşılığı, kiraladığı kişiler aracılığıyla yürütmekteydi. Fakat görevlendirdiği şahısla hilekârlıkları Hatice'ye zarar ettirmişti. Güvenilir, hilekâr olmayan birisini arı-

yordu. Kardeşi Esma'nın tavsiyesi üzerine, ismini sıklıkla duyduğu, dürüstlüğü nedeniyle insanların kendisinden övgüyle bahsettikleri Muhammed'le görüşmeye karar verdi.

Muhammed, Esma adına yürüttüğü işlerden elde ettiği gelirle ihtiyaçlarım karşılayamadığı veya Esma bir süre ticarî faaliyetlerini askıya aldığı için, daha iyi gelirli veya yeni bir iş arıyordu. Ebû Talib de Hatice'nin güvenilir bir adam aradığını duymuştu. Bu durumu yeğeniyle görüştü; 'Yeğenimi Biliyorsun ben yoksul bir adamım. Bir süredir devam eden kıtlık ve sıkıntılar dayanılmaz bir hâl aldı. Sen Hü-veylid'in hızı Hatice'nin yanına git. O, bazı adamları kervanında ücret karşılığı görevlendiriyor. Ondan iş iste. Senin gibi dürüst ve güvenilir bir adama çok ihtiyacı var. Herhalde seni geri çevirmeyecekür' dedi.

Muhammed iş istemek için Hatice'ye gitti ve görüştü. Mekke toplumunda saygıyla anılan Ebû Talib gibi birisinin ve Esma'nm referanslarının yanı sıra, Mekke gençleri arasında akıllılığı ve dürüstlüğü ile ün yapmış olması, Muhammed'i Hatice için tercih edilir bir şahıs kıldı. O'nu, Mekke'de yürürlükte olamn üstünde bir ücretle ticarî faaliyetlerinden sorumlu kişi olarak işe aldı. Muhammed, Hatice adı ne İlk ticaret yolculuğunu Şam'a yaptı. Hatice, bu yolculuk sırasında kölesi Meysere'yi de Muhammed'in yanma verdi ve muhtemeldir ki geçmişteki olumsuz tecrübelerinden dolayı Meysere'den adamını gözetlemesini istedi. Muhammed, Hatice adına çıktığı bu ticarî yolculuktan beklenenin çok üstünde bir kârla Mekke'ye döndü. Doğruca patronuna gidip faaliyetlerini rapor etti ve gerekli ödemeleri yaptı Hatice güvenilir ve becerikli bir adam bulduğu için çok sevindi. Bu nedenle de ücreti anlaştıklarından daha fazla verdi. Sonra Meysere ile görüştü. Meysere'nin anlatacağı çok şey vardı; saatlerce Muhammed'in ne kadar becerikli, dürüst, faziletli bir kişi olduğundan bahsetti. Meysere, aylarca süren yolculuğu sırasında yakından tanıma imkanı bulduğu Muhammed'den büyük övgülerle bahsetmekten kendisini alamıyordu.

Muhammed, Hatice adına yürüttüğü ticarî faaliyetleri sırasında doğudan batıya birçok yere gitti. Gittiği yerler arasında, en az ikişer kez olmak üzere Suriye ve Yemen bölgeleri vardır. Suriye bölgesinden Busrâ, Şam ve Kudüs, Yemen bölgesinden de Hubaşa ve Curaş gibi şehirleri gördü. Ayrıca Umman bölgesindeki Muşakkar, Debâr ve Suhâr'a gitti. Buralardaki panayırlara katıldı. Her ne kadar kaynaklarda Umman bölgesine bir kez gittiği belirtiliyorsa da, kuvvetle muhtemeldir ki bu bölgeye birçok kez gitti. Çünkü risâletin son yıllarında İslâm'a girdiklerini bildirmek için Medine'ye gelen Abdû'l Kays kabilesinin temsilcileriyle yaptığı sohbet sırasında oldukça ayrıntılı şekilde Muşakkar, Debâr ve Suhâr bölgelerinden bahsetmesi üzerine şaşıran ve bunları nereden bildiğini soran heyet temsilcilerine 'Sizin topraklarınızda çok gezdim [26][26] demiştir. Hatta, muhtemeldir ki, deniz ötesi seyahate çıktı ve Habeşistan'a gitti; veya bazı aracılar yardımıyla Habeşistan'la ticarî ilişkileri oldu. Tüm bu ticari faaliyetleri sırasında farklı kültürleri, toplumları, insanları tanıma imkânı elde etti. Ticarî faaliyetlerinde başarılı oldu. Dürüstlük, işlerini yürütürken O'nun sahip olduğu değişmez özelliklerinden birisiydi. Hatice, Muhammed sayesinde daha da zenginledi. Zaman geçtikçe birbirlerinin ahlâkî meziyetlerini ve mükemmel şahsiyetlerini yakından tanıma imkânına sahip oldular.

[26][26] Ahmed, Müsned, IV/206; Afzalur rahman, Siret Ansiklopedi si, 11/272.

Hatice, zenginliği nedeniyle gözde bir duldu. Birçok kimse kendisiyle evlenme girişiminde bulunmuş, ama zenginliği veya gücü değil, ahlâkı ön planda tutan Hatice, bütün bu isteklere olumsuz karşılık vermişti. Zira, önceki evlilikleri sırasında malmülk zenginliğinin değil, güzel ahlâkın önemli olduğunu anlamıştı. Dul olmanın sıkıntılarından kurtulmak, sıcak bir yuva sahibi olmak için evlenmeyi o da düşünüyordu, ama ne var ki, aradığı gibi birisiyle karşılaşmamıştı. Hatice, ilk zamanlar hiç aklında olmadığı halde, zaman geçtikçe yakından tanıdığı ve ahlâkına hayran kaldığı Muhammed'in aradığı hayat arkadaşı olabileceğini düşünmeye başladı. O'nun bu düşüncesi kavminin kendisi için bir sıfat olarak kullandığı 'tabire isminin gereğine uygundu. 'Tahire'ye uygun olan ancak bir 'tahir'di ve 'tahif de Muhammed'den başkası değildi.

Ahlâkî erdemlerle donanmış bir kadın olan Hatice, Muhammed gibi 'en güvenilir kişi'yi [27][27] hiç tereddüt etmeden herkese tercih etti. Ancak zihnini kurcalayan bir soru vardı: 'Acaba Muhammed kendisiyle evlenmek ister miydi?' Bunu anlamak için Nufeyse ismindeki bir kadın dostundan yardım istedi. Nufeyse'den Muhammed'in ağzını aramasını rica etti. Nufeyse, Muhammed'in ağzım aramalı ama kendi düşüncesinden hiçbir şekilde haberdar etmemeliydi. Bunu sıkıca tembih etti; zira mahcup olmak istemiyordu. Nufeyse bir gün Muhammed'le konuşabileceği uygun bir ortam yakaladı ve hemen konuya girdi. Gördüğü kadarıyla evlenme konusunda ağır davrandığım, halbuki yaşının geçtiğini söyleyip; akıllı, dürüst birisi olmasına, Mekke'nin saygın bir ailesine mensup olmasına rağmen niçin evlenmediğini sordu. Muhammed, henüz bir evi geçindirecek imkâna sahip olmadığını söyledi. Açıkça anlaşılıyordu ki, Muhammed'in evlenmeme nedeni, yeteri kadar ekonomik imkâna sahip olmamasından başka bir şey değildi. Eğer karşısına ekonomik yetersizliğin söz konusu olmadığı uygun bir aday çıkacak olursa evlenmeye hazırdı. Nufeyse duymak istediğini duymuştu. Hemen bir teklifte bulundu ve zengin olduğu kadar güzel ve ahlâklı bir kimse ile evlenmek isteyip istemeyeceğini sordu. Muhammed, Nufeyse'nin dilinin altında bir isim olduğunu anladı; onun kim olduğunu öğrenmek istedi. Nufeyse hiç gizleme ihtiyacı hissetmeden Hatice'nin ismini verdi'. Muhammed şaşırdı, onu hiç düşünmemişti. Şaşkınlıkla 'Nasıl olur? Mekke'nin bütün zenginlerinin evlenmek için can attığı Hatice benimle evlenir mi? O kendisine talip olan herkesi reddetti" dedi. Nufeyse "Neden olmasın! Sen bunu bana bırak. Ben bu işi hallederim' diyerek ayrıldı. [28][28]

Hatice'nin evliliğin kesinleşmesi aşamasındaki sözleri, Resulûllah'ı niçin tercih ettiğini dile getirmesi açısından önemlidir. Hatice hayat arkadaşı olacak işçisine şunları söyledi: 'Muhammed! Seninle insanlar arasındaki şerefin, güvenilir bir kimse oluşun, iyi huyların ve doğruluğun nedeniyle evlenmek istiyorum. [29][29] Sonuçta, iki tarafın da tanıdığı Nufeyse'nin girişimleri, Ebû Talib, Varaka b. Nevfel gibi bazı büyüklerin devreye girmesiyle evlilik gerçekleşti. Maddî veya fizikî özelliklerin geri plana itildiği, iffet ve şerefin ön plana alındığı bu evlilikten eşine rastlanmaz mutlu bir beraberlik doğdu [30][30] Tahire' ve 'Emin'in beraberlikleri,

---

[27][27] Resulûllah'ın risâlet öncesinde, hemşehrileri arasındaki sıfatı 'Ei-emin' idi; bu 'en güvenilir hişV anlamına geliyordu.

[28][28] İbn Sâ'd, et-Tabakatü'l-Kûbra, 1/131.

[29][29] îbn Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye, 1/201; Taberî, Tarihu'r-Rusül ve'UMülûk 1 1/197.

[30][30] Muhammed ve Hatice evlendikleri zaman kaç yaşmdaydılar? Bu konuda kaynaklar arasında bazı ihtilaflar vardır. Genel kabule göre, evlendikleri zaman Muhammed 25, Hatice ise 40 yaşındaydı. Fakat diğer bazı rivayetler bu bilgilerin sanıldığı kadar doğru olmadığını ifade etmektedir. Ayrıca Hatice'nin Muhammed ile evliliği sırasında 40 yaşında olamayacağı ile ilgili tıbbî deliller de ileri sürülmüştür. Çünkü, genel kabule göre, Muhammed'in Hatice'den altı, diğer bir rivayete göre sekiz çocuğu olmuştur.

evleneceklere örnek gösterilecek kadar mükemmel oldu ve bu şekliyle Hatice'nin vefatına kadar yaklaşık 25 yıl devam etti.

En Güvenilir Kişi

Muhammed, emin birisidir; O'na güvenilir. O en doğru kararı verir. O'nun her türlü kararma razıyız. (Mekkeliler)

Kabe, her ne kadar, Hz. ibrahim ve ismail'in inşa ediş gayesinden tamamen uzaklaştırılıp, şirkin bir sembolüne dönüştürülmüş olsa da hâlâ ayaktaydı, ilk inşasından bu yana birçok kez onarılmıştı. Resulûllah'm gençlik yıllarına denk düşen zamandaki en son durumu ile, yaklaşık iki metre yüksekliğinde, harçsız şekilde taşlardan inşa edilmiş ve üstü açık bir yapı durumundaydı. İçi putlarla doluydu. Ayrıca, içerisinde, Kabe'ye bağışlanan değerli eşyaların ve değerli küçük heykellerin muhafaza edildiği bir kuyu vardı.

Mekkeliler için Kabe kutsal bir yapıydı. Onu büyük bir saygıyla koruyorlardı. O, en önemli kutsallarıydı. Fakat buna rağmen içindeki kuyuda muhafaza edilen değerli eşyalar hırsızların ilgisini çekmekten geri kalmıyordu. Duvarlarının fazla yüksek olmaması ve üstünün açıklığı, kötü niyetli bazı kimselerin düşüncelerini uygulamaya dönüştürme imkânı sağlıyordu. Daha önce de benzerleri görüldüğü üzere, son olarak Resulûllah'm gençlik yıllarında, birisi Kabe'ye girerek kuyudaki bütün değerli eşyaları çalmıştı. Bu durum Mekke'de büyük bir çalkantıya neden olmuştu. Gerçekleşen olay sadece hırsızlık gibi adî bir suç değil, aynı zamanda Mekke toplumunun geleneğine ve inançlarına hakaret niteliği taşıyan bir olaydı. Elbirliğiyle suçlu aranmış ve bulunarak ağır şekilde cezalandırılmıştı. Bu arada, Kabe'nin duvarlarının yükseltilmesinin ve üstünün örtülmesinin hırsızlığı önlemek için yegâne çare olduğu düşünülmüş, fakat gerekli girişimde bulunulmamıştı. Bir sûre sonra, Kabe'nin tütsülenmesi amacıyla kullanılan buhurdanlıklardan sıçrayan kıvılcımdan çıkan yangın, Kabe'nin içindeki kumaş ve ahşap eşyaların tamamının yanmasına yol açtı. Kabe, bu yangın sırasında büyük zarar gördü ve duvarları yarıldı. Bir süre sonra yağan şiddetli yağmurların oluşturduğu sel Kabe'ye daha da büyük zarar verdi. Bütün bunların sonunda her an yıkılacak bir duruma geldi. Büyük bir onarım zorunlu oldu.

Mekke toplumunu ilgilendiren bütün önemli kararlarda olduğu üzere, Mekke eşrafı toplanarak Kabe'nin onarılması konusunu aralarında görüştüler. Onarımın niteliğini ve yapılacak harcamaların kaynağını belirlediler. Toplantıda alınan kararlar Velid b. Muğire tarafından halka ilan edildi: 'Ev Kureyş topluluğu! Beyt'in onarımı için herkes imkânı dahilinde bağışta bulunsun. Fakat bağışlar faiz, kumar, fuhuş ve zorbalıkla elde edilen gelirlerden olmasın. Bu tür kötü kazançlar Beyt'in onarım masrafına bulaştırılmasın. Bağışlarınızı hanımlarınızın mehirlerinden ve

---

Çocuk sayısı olarak altı esas kabul edilse dahi, Hatice eğer Muhammed'le evlendiği zaman 40 yaşında ise, bu yaşın altı çocuk doğurmaya müsait olmayacak kadar yüksek olduğu savunulmuştur. Fakat imkânsız olmadığı da açıktır. Resulûllah'ın Hatice'den doğan çocuklarının sayısı konusunda da ihtilaf vardır. Ancak, Hicri 8. yılda Mısırlı Mariye'den olan İbrahim'in dışında, diğer bütün çocuklarının Hatice'den olduğu kesindir. İlk çocuğunun kim olduğu konusunda da ihtilaf varsa da, ilk çocuğun Kasım olması kuvvetle muhtemeldir. Zira Arap geleneklerine göre Kasım'm ismiyle künyelenerek 'Ebû'l Kasım' (Kasım'ın babası) olarak anılmıştır. Fakat Kasım çok yaşamamış, küçük yaşta ölmüştür. Kaynaklar, Kasım'm ölüm yaşı konusunda birbirlerine oranla kısmen farklı bilgiler nakletmektedirlerse de yaklaşık iki yaşında ölmüş olması kuvvetle muhtemeldir. Bazı kaynaklar, Resulûllah'ın Hatice'den doğan üç erkek çocuğundan daha bahsetmektedirler. Bunların isimleri Abdullah, Tayyib ve Talıir olarak ifade edilmektedir. Ancak genel kanaate göre Tayyib ve Tahir, Abdullah'ın diğer isimleri olup; buna göre Kasım'la birlikte Resulûllah'ın Hatice'den iki erkek ve dört kızı olmuştur. Yaş sırasına göre kız çocukların isimleri şöyledir: Rukayye, Zeyneb, Ümm-ü Gülsüm, Fâtıma. Bu dört kız da risâlet dönemine kadar yaşamışlar ve Müslüman olmuşlardır. Fâtıma hariç diğer üçü Resulûllah'ın sağlığında vefat etmiştir. Fâtıma ise Resulûllah'tan altı ay sonra vefat etmiştir.

babalarınızdan kalan miraslardan yapın. Çünkü sizin kazançlarınız şaibelidir.[31][31]
Bu karardan da anlaşıldığı üzere, Kabe gibi kutsal bir binanın faiz, kumar, fuhuş ve zorbalıkla elde edilen mallarla onarılmasının, onun saygınlığına zarar vereceği düşünülüyordu. Bu ise Kabe'ye gösterilen saygının derecesini göstermesi açısından önemlidir. O günlerde Kızıldeniz'de gerçekleşen bir gemi kazası, Kabe'yi onarma kararının bir an önce uygulamaya konmasına imkân sağladı. Mısır'dan yüklenen inşaat malzemelerini inşa edilecek bir kilise için Yemen'e taşıyan gemi, Mekke'ye en yakın noktadaki Şuayba'ya geldiği zaman fırtınaya yakalanmış ve sürüklenerek karaya çarpıp, parçalanmıştı. Mekke toplumu adına birkaç kişi Şuayba'ya gittiler. Gemideki inşaat malzemelerini satın aldılar. Gemide bulunan bir inşaat ustasını da yanlarına alarak Mekke'ye döndüler.
Artık Kabe'nin onarımı için gerekli malzeme de, usta da mevcuttu. Ancak bu sefer bir başka problem açığa çıktı. Onarım işi, Kabe'yi temelden itibaren yeniden inşa etmek biçiminde karara bağlandığından, bu kararı uygulayabilmek için, büyük oranda harap olmuş Kabe'yi yıkmak gerekiyordu. Fakat hiç kimse buna cesaret edemiyordu. Böylesi bir girişimin, ilâhî cezaya neden olmasından korkuluyordu. O günlerde büyük bir yılanın gelip Kabe'ye girmesi, Mekkelilerin korkularını iyice artırdı. Ne yapacaklarını bilemez bir hale geldiler. Allah'a dua ettiler. Dualarında, niyetlerinin iyilik olduğunu, hiçbir şekilde kötü niyet taşımadıklarını, yılanın kendilerinden uzaklaştırmasını istediler. Bir süre sonra, büyük bir kuş gelerek yılanı kapıp götürdü. Bu durumu dualarının kabul edildiğinin işareti saydılar. Ancak herkes, Kabe'yi yıkmaya yönelik ilk girişimde bulunan kişi olmaktan hâlâ ısrarla kaçınmaktaydı. İlk andan itibaren işleri organize eden Velid b. Muğire, bu duruma da bir çözüm bulmakta gecikmedi. Kendisinin çok yaşlı olduğunu, eğer Kabe'yi yıkmak bir ilâhî cezaya neden olacaksa, zaten ecelinin yaklaştığım söyledi. Sonra Kabe'nin duvarına tırmanıp yıkım işini başlattı. İki gün süreyle Kabe'yi tek başına yıkan Velid b. Muğire'nin herhangi bir belaya uğramamış olması, diğer Mekkelileri de cesaretlendirdi. Elbirliğiyle Kabe'yi yıktılar. Oldukça büyük taşlardan sağlam bir şekilde inşa edilmiş temele ulaşınca da yıkım işini durdurup, bu temel üzerinde binayı tekrar inşaya karar verdiler.
Kabe'nin yeniden inşası, Mekkelüer için şerefli bir iş olduğu kadar, aynı zamanda masraflı ve emek gerektiren bir işti. Bu nedenle soylar arasında görev taksimatı yapıldı ve her bir soya binanın bir kısmını inşa etme görevi verildi. Şuay-ba dan getirilen malzemelere ek olarak, gerekli olan taşlar çevre dağlardan toplandı. Taş toplayanlar arasında o sıralarda 35 yaşında olan Muhammed de vardı. Gerekli olan taşların toplanmasıyla inşaata başlandı. Fakat eldeki mevcut malzemenin Kabe'yi planlanan yükseklikte inşa etmeye yetmeyeceği anlaşıldı. Binanın boyunu küçültmek yerine, alanını küçültmeye karar verildi. Bir tarafın duvarı, eski temelinden biraz içeriden inşa edilen yeni temel üzerinde yapıldı. Binanın yüksekliği eski boyunun iki katma çıkarıldı, üstü eskisi gibi açık bırakılmayıp kapatıldı. Ayrıca Velid b. Muğire'nin tavsiyesi üzerine, Kabe'nin anahtarını elinde tutan ailenin Kabe'ye girişlerde ücret almasını kolaylaştırmak ve sel sularının içeriye dolmasını önlemek için, geleneksel biçimine aykırı olarak, kapı birkaç basamaklı bir merdivenle ulaşılacak yükseklikte inşa edildi.[32][32]

---

[31][31] ibn Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye, 1/206; Taberî, Tarihu'r-Rusül ve'l-Mülûk 11/20; Ibnü'l Esir, el-Kâmil fi't-Târih, 11/44.

[32][32] Resulûllah, bu inşa ile ilgili olarak eşi Hz. Aişe'ye şunları söylemiştir: 'Mekkeiilerin Kabe'nin kapısını niçin yüksekten yaptıklarını biliyor musun? Bunu yapmalarının nedeni; istediklerini içeriye almak, istemediklerine de engel olmaktı. Güya bununla da Kabe'nin şerefini gözetmiş oluyorlardı. Bazen istemedikleri birisi içeri girmek isterse onu merdivenden aşağıya itiverirlerdi' (Abdürrezzak, el-Musannef, V/311; Ibn Sâ'd, et-Ta-bakatü'l-Kübra, I/I/147). Resulûllah'ın belirttiği

Mekkeliler için Kabe'nin inşasına katılmak şerefli bir işti. Fakat bir başka şey daha vardı ki o daha da büyük şerefti. Bu, Kabe'yi tavafın başlama noktasını gösteren ve Kabe'nin duvarında bulunan siyah taşın (Hacerü'l Esved) yerine konması işiydi. Duvar biraz yükseltilip sıra Hacerü'l Esved'i yerine koymaya gelince, herkes bu işin şerefinin sadece kendi soyuna ait olmasını istedi. İstekler çatışınca kavgalar çıktı. Kavganın boyutu büyüdü ve savaş çığlıkları yükseldi. Hatta, kanlı bir savaşı göze almanın işareti olarak, bir kap içerisinde bir miktar kan getirerek ellerini bu kana bulayıp savaş yeminleri edenler oldu. Durum kötüydü. Mekke'yi kana bulayacak bir savaş her an patlak vermek üzereydi. Vakit kaybetmeden Şehir Meclisi (Dâru'n Nedve) toplandı. Problemi çözmenin yolları düşünüldü. Görüşmeler sonunda bir karara varıldı. Karar şuydu: Meclis toplanmış durumda Safa tarafından Kabe'nin avlusuna ilk giren kimse, her kim olursa olsun, hakem tayin edilecek ve onun kararma herkes itirazsız uyacaktı. Kararı veren aile temsilcileri büyük bir merakla beklemeye başladılar. Herkes kendi ailesinden, soyundan birisinin gelmesini istiyordu. Ama bu istek 'Başka aileden birisi gelirse ne olacak?' sorusunu da düşündürüyor ve tedirginliğe yol açıyordu. Böylesi bir durumda Hacerü'l Esved'i yerine koyma şerefinden hiç pay alamazlardı. Herkesin umut ve korku içerisinde bekleştiği anda, belirlenen taraftan Muhammed'in geldiği görüldü. Herkes sevindi. Sevinçle 'Muhammed emin birisidir; O'na güvenilir. O en doğru karan verir. O'nun her türlü hararına razıyız [33][33] demeye başladılar. Durum Muhammed'e bildirildi. Muhammed büyükçe bir örtü istedi. Örtüyü yere serip Hacerü'l-Esved'i üzerine koydu. Aile temsilcilerinden örtünün bir uzundan tutmalarını istedi. Bu şekilde yerleştirileceği yere kadar taşman Hacerü'l-Esved'i, bizzat kendisi alarak yerine koyup, çevresini sağlamlaştırdı. Bunu takiben işe devam edildi ve Kabe'nin inşası tamamlandı.

Hacerü'l Esved'i yerine koyma şerefinden pay elde. etme çekişmesi vesilesiyle yaşanan olaydan anlaşılıyor ki, o sıralar olgunluk dönemine girmiş olan Muhammed, herkesin sevdiği, güvenilen, kararlarına uyulan, bilgi ve görüşlerine itimat edilen birisiydi. Özellikle dürüstlüğü, doğru sözlülüğü her zaman açıkça gözlenmiş; hiçbir şekilde güven sarsıcı söz söylememiş, yanlış iş yapmamış birisiydi. Bu nedenle hemşehrileri tarafından asıl ismi olan 'Muhammed' yerine 'ehemin [34][34] sıfatıyla anılıyordu. Bu isimlendirmeyle de O, emin kimselerden birisi değil, emin kimselerin en eminiydi; hemşehrileri kendisine 'emin' değil, 'el-emin' diyorlardı. Bu, Resulûllah'ın o yıllardaki kişilik ve ahlâkını anlamamızı sağlayan önemli bir bilgidir. Bunun yanı sıra, Resulûllah'ın o yıllardaki kişiliğini, ahlâki durumunu gösteren önemli bir olay daha vardır. Bu, kölesi Zeyd ile ilgili olaydır.

Kabileler arası savaşların birisinde Hârise'nin çocuk yaştaki oğlu Zeyd, rakip kabile mensupları tarafından esir alınıp, köle olarak satılmıştı. Zeyd bir kaç el değiştirdikten sonra, Hakim b. Hizam tarafından satın alındı. Hakim, onu, çok sevdiği halası Hatice'ye hediye etti. Hatice'ye hediye edilmesiyle Zeyd'in hayatının en önemli dönemi de başlamış oldu. Hatice o sıralar 'el-emin' olan Muhammed ile evliydi. Zeyd yeni mensubu olduğu evde özgürlüğüne kavuştu; Muhammed onu

---

bu durumu, bir tanık ise şöyle anlatmıştır: ' Kur ey ş lifer, caîriliye döneminde Kabe'yi pazartesi ve perşembe günleri açarlardı. Görevliler kapının önünde dururlardı. Eğer istemedikleri birisi Kabe'ye girmek isterse onu itip, aşağıya düşürürlerdi, öyle ki, bu düşenlerden sakatlananlar, hatta ölenler olurdu' (Ibn Sâ'd, et-Tabakatü'l-Kühra, I/I/163; Zehebî, Tarihü'l İslâm, 11/36).

[33][33] Ibn Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye, 1/209; Taberî, Tarihu'r-Rusül ve'l-Mülûk 11/201; îbnü'l Esir, el-Kâmil fi't-Târıh, 11/45; tbn Sâ'd, et-Tabakatü'l-Kübra, 1/146; Belâzürî, Ensâbü'l Eşraf, 1/99.

[34][34] Resulûllah sadece 'güvenilir kişi' değil, 'En güvenilir kişi' idi.

kölelikten azat etti ve istediği yere gitmekte serbest olduğunu söyledi.
Zeyd, Muhammed tarafından azat edildi; fakat bilmediğimiz bir nedenden dolayı, köle olarak girdiği evden, azat edilmiş olmasına rağmen ayrılmadı. Belki de çalışarak, memleketine dönmesini sağlayacak kadar bir birikime sahip olmayı arzulamıştı. Fakat, gün geçtikçe köle olarak girdiği eve ve özellikle de Muhammed'e daha çok bağlandı. Öyle ki, babası ve amcası uzun araştırmaların sonunda yerini tespit edip, bedelini vererek kendisini kölelikten kurtarmak için Mekke'ye geldiklerinde, onlarla birlikte gitmedi. Bir köle bile olsa köle olarak girdiği evde kalmaya razı olduğunu bildirdi. Muhammed'in 'Sen tamamıyla serbestsin. İstersen babanla gidebilirsin. Ama istersen benimle ka sözlerine 'Ben senin yanında kalacağım. Seni hiç kimseye tercih etmem. Sen benim için anne ve babam gibisin; hatta onlardan dana değerlisin [35] karşılığım verdi. Muhammed de azat ettiği için Mekke geleneğine göre köle statüsünde olmayan Zeyd'i kendisine evlatlık olarak kabul etti. Evlatlık işlerinin bir gereği olarak da Zeyd'i Kabe'ye götürerek, çevrede bulunanların duyabileceği şekilde kararını ilan etti; ıEy insanlar! Şahit olun Zeyd benim oğlumdur. Ben ona varisim, o da bana varistir. Zeyd, bu ilandan sonra, asıl babası Harise'ye değil, Muhammed'e atfen tanınmaya başlandı; 'Zeyd b. Muhammed1 olarak isimlendirildi.
Ebû Talib ve eşi Fâtıma'mn Muhammed açısından son derece değerli, saygın kimseler olduklarında kuşku yoktur. Çünkü, yukarıda açıklandığı üzere, bu iki insan öksüz ve yetim olarak yanlarına aldıkları Muhammed için, öz anne ve babayı aratmayacak derecede iyi ve yakın kimseler olmuşlardı. Muhammedi bütün sevgi ve şefkatleriyle bağırlarına basmışlardı. O'na anne-baba eksikliğini hiçbir şekilde hissettirmemeye çalışmışlardı. Dolayısıyla Muhammed'İn onlara karşı büyük bir sevgi ve saygı içerisinde olduğu kesindir. Bu nedenle onlara yardım etmek, onların sıkıntılarını azaltmak, onları sevindirmek Muhammed için çok büyük önem ifade ediyordu. Böylesi bir fırsatı da Hatice ile evlendikten, ticarî faaliyetleri nedeniyle ekonomik rahatlığa kavuştuktan sonra buldu. Mekke ve çevresinde kuraklığın had safhaya ulaştığı, büyük bir kıtlık baş gösterdiği yıl, Ebû Talib'e yardımda bulunma imkânını elde etti.
Anadolu, Habeşistan ve Fars gibi uzak bölgelerle ticarî ilişkide bulunacak kadar ekonomik güce sahip olanlar Mekke ve çevresini saran kuraklıktan çok fazla etkilenmemişlerdi. Ancak, Ebû Talib gibi kayda değer bir ekonomik güce sahip olmayan, ticaretten ziyade Mekke ve yakın çevresinde yürüttüğü işlerle ailesini geçindirmeye çalışanlar için kuraklık ve kıtlık, yoksulluğun çaresizliğe dönüştüğü zamanlan oluşturmuştu. Söz konusu kıtlık senesinde Ebû Talib ve ailesi büyük sıkıntılar çekiyorlardı. Ekonomik durumu iyi olan Muhammed, ekonomik durumu çok iyi olan diğer amcası Abbas'a gitti ve bir teklifte bulundu: 'Kardeşin Ebû Talib'in çocuğu çok. Halkın başına şu gördüğün kıtlık sıkıntısı çöktü. Hadi gel, gidelim de onun kalabalığını biraz olsun azaltalım. Oğullarından birini sen, birini de ben yanıma alayım da bakımlarını üstlenelim'. Bu teklif Abbas tarafından uygun bulundu ve hemen Ebû Talib'e gidip kararlarını bildirdiler. Ebû Talib'in cevabı 'Bana Âkil'i bırakın da ne yaparsanız yapın [36] oldu. Muhammed amcasının bu sözü üzerine henüz çocuk yaşta olan Ali'yi, Abbas da Cafer'i yanlarına alarak evlerine döndüler. Böylelikle Muhammed ile Ali'nin beraberlikleri başlamış oldu.

[35] Ibn Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye, 1/265; Ibn Sâ'd, et-Tabakatül-Kübra, 111/42; Belâzürî, Ensâbü'l Eşraf, 1/468, 469; .
[36] Ibn Hişam, cs-Siretü'n-Nebeviyye, 1/263; Taberî, TariJm'r-Rusûl ve'l-Mülûk 11/11/213.

İnsanlar için dünya ve ahiret saadetinin yegâne teminatı olan islâm'ın en önemli temsilcisi ve müdafii olacak Ali, mübarek bir yuvanın ferdi olup, o mübarek yuvanın, kelimelerin tanımlamakta aciz kaldığı güzel, mükemmel ortamında büyüyüp, olgunlaştı.

Fikri Uyanış

Ey Hatice! Vallahi ben hiçbir zaman Lat ve Uzza'ya ibadet etmeyeceğim. (Muhammed b. Abdullah)

Ukâz panayırı, her yıl olduğu gibi bir kez daha, yarımadanın dört bir yanından ve hatta Habeşistan, Anadolu ve Iran bölgesinden gelen tüccarların, şairlerin, Kabe'yi veya Kabe'deki putunu ziyaret etmek isteyenlerin, dinine taraftar arayan misyonerlerin, aylakların ve daha başka kişisel amaç taşıyanların katılımıyla açılmıştı. Mekke ve çevresi her yıl aynı zamanda olduğu gibi, bir kez daha büyük bir canlılığa kavuşmuştu, insanlar gruplar halinde toplanmışlar ya alışveriş yapıyorlar, ya da şiirini okuyan bir şairi veya inancını açıklavan kimseleri dinliyorlardı. İnsanlara, gidişatlarının yanlış olduğunu, yanlış şekre- inanıp, yanlış bir hayat tarzı takip ettiklerini hatırlatan konuşmacılardan birisinin etrafı oldukça kalabalıktı. Çünkü o yetenekli bir şair, usta bir konuşmacı ve belki de hepsinden önemlisi düşünceleriyle insanların doğrudan kalbine etkide bulunabilen özel birisiydi. Bu seferki konuşması daha çok ölüm üzerineydi; .dinleyicilerine ölümü düşünmelerini, ölümün son olmadığını, ölümün bir doğuş olduğunu, bu doğuşa iyi hazırlanılması gerektiğini hatırlatıyor ve anlatıyordu. Etkileyici bir konuşma olduğu, çevresini saran kalabalığın fazlalığından ve onu can kulağıyla dinlemelerinden belliydi. Esasen onu ilk kez dinlemiyorlardı. O, yakından tanıdıkları birisiydi. O, hayatını, inançları ve hayat tarzları konusunda insanları uyarmaya adamış birisiydi. Küs b. Saide denildi mi neredeyse yarımadadaki herkes onu tanır, herkes kendisine saygı duyardı.

Kûs b. Saide'nin Ukâz panayırında yaptığı konuşmayı dinleyenlerin arasında, bir süredir ticarî faaliyetlerim askıya almış, o zamana kadar gerçekleştirdiği maddî birikimlerini harcayarak hayatını sürdüren ve gittikçe kendisini inanç, varoluş, yaratılış, ölüm gibi konulara daha fazla ilgili bulan Muhammed de vardı. O, bu ünlü hatibin konuşmasını dikkatli bir şekilde dinleyenlerden birisiydi. Çünkü, işittikleri, son zamanlarda zihnini kurcalayan, aklına takılan bazı soruların cevapları olabilecek şeylerle ilgiliydi. Konuşmayı ezberlercesine dikkatle dinledi ve hatta büyük oranda ezberledi. Bu nedenle, Kûs b. Saide'nin konuşması onlarca yıl hafızasında kaldı. Öyle ki, risâleün Medine döneminde Kûs'un mensubu olduğu îyâd boyunun başkanı Carud b. Abdullah İslâm'a girdiği gün Kûs b. Saide'den bahsedince, Resulûllah, Kus'a olan takdirini dile getirdi. Ukâz panayırmdaki konuşmasından bahsetti. O konuşmayı tamamen hatırlayacak birisinin bulunmadığını söyledi. Bunun üzerine, Hz. Ebû Bekir aynı konuşmanın bir dinleyicisi olarak, o konuşmayı hatırladığını belirtti ve Kûs b. Sâide'nin sözlerini tekrarladı.

Araplar putperesttiler, ama putperestliğe mensup olmayan, hatta bu yaygın inancı eleştirip karşısında yer alanlar da vardı. Kûs b. Saide bunlardan birisiydi. Daha da önemlisi bizzat putperestliğin merkezi konumundaki Mekke'de yaşayan bazı kimseler Kûs ile benzer durumdaydılar. Bunların içerisinde Varaka b. Nevfel

örneğinde olduğu gibi ya halkın yanlış inancına ve hayat tarzına müdahale etmeden kendi şahıslarında ve ailelerinde kendilerine özgü, putperestlik karşıtı bir inancı sürdürenler veya Zeyd b. Amr örneğinde olduğu gibi bazen putperestliğe açıkça eleştiri yöneltenler de vardı. Zeyd b. Amr bir şiirinde durumunu şöyle dile getirmişti:

İşlerimi yaparken bir Rabbe mi, yoksa bin rabbe mi boyun eğeyim! Lâfı da Uzza'yı da; hepsini terk ettim Kuvvetli ve sabırlı olan böyle yapar.

Bundan böyle ne Uzza'ya ne de onun iki kızma inanıyorum, Ne Amr oğullarının ne de Gunem'in iki putuna giderim. Hübel'i de ziyaret etmem,. Ki o, aklımın ermediği bir çağda bana İlâhtı.[37][37]

Klasik kaynaklarca Hanif ismiyle anılan ve sayıları konusunda kesin bir bilgiye sahip olmadığımız bu şahısların en önemli özellikleri, putları ve onlarla ilgili bütün inançları reddetmeleri ve toplumlarında geleneksel bir değer olarak bazı unsurları yaşamaya devam eden Hz. ibrahim'in dinine mensup olma gayreti içerisinde bulunmalarıydı. İçlerinde, putperestliğe oranla daha doğru bulduğu Hıristiyanlığa veya Museviliğe girenler veya meyledenler eksik değildi. Ancak Varaka b. h Saide. Zevd b. Amr. Osman b. Huveyris, Ubeydullah b. Cahş, Suveyd b. Amr el-Müstalikî, Vakî b. Selâme b. Zübeyr el-Iyadî, Amr b. Cündüb el-Cühenî, Ebû Kays Serme b. Ebî Enes, Amir b. ez-Zerb el-Advanî, Allaf b. Şehab et-Temimî, El-Mütelemmis b. Umeyye el-Kinanî, Züheyr b. Ebû Selmâ, Halid b. Sinan b. Gays el-Absî, Abdullah b. Kudaî, Umeyye b. Ebû's-Salt'tan teşekkül eden bu kimselerin çoğu kendilerine has bir tarzda inanmaya ve bu inançlarına göre yaşamaya devam ediyorlardı. Bunların ekseriyeti, o gün kitleler tarafından bilinen, taraftarı olan belirli bir dinin mensupları değillerdi.

Bir rivayete göre; Mekke müşrikleri her yıl tekrarladıkları bir tören gereği Buvâne adlı putlarının etrafında toplanıp kurban keserek ve puta saygı ifade eden davranışlarda bulunarak putperestliklerinin gereğini yerine getirmeye çalışırlarken, dört kişi gizlice bir araya gelerek toplandılar. Bunlar kendi aralarında, kavimlerinin yaptıkları bu davranışlara karşı tepkilerini dile getirdiler ve ortak bir karara vardılar. Zeyd b. Amr, Varaka b. Nevfel, Osman b. Huveyris ve Ubeydullah b. Cahş ismindeki bu dört kişinin toplantılarının sonunda vardıkları karar şöyleydi: "Birbirimize dost olup, birbirimizi koruyalım ve bu durumumuzu da gizli tutalım. Kavmimiz yanlış bir yolda. İbrahim'in dinini terk ettiler ve ona muhalif oldular. Yanlış bir din edindiler. Ne zarar ne dejayda vermeyen bu taşlara ibadet edilmez. Kendimize yeni bir din arayalım. [38] [38] Bunlar hak dini bulmak için uzun yolculuklara çıktılar. Varaka b. Nevfel, Zeyd b. Amr ile birlikte Şam'a gitti. Burada karşılaştıkları bir Yahudi din adamının tavsiyeleri üzerine Varaka Musevî oldu. Fakat Zeyd çekimser kaldı. Daha sonra birlikte Hıristiyan bir din adamıyla görüştüler. Varaka, bu sefer Hıristiyan olmaya karar verdi. Ancak Zeyd yine çekimser kalmayı tercih etti. Varaka, Hıristiyanlık'tan etkilenmiş birisi olarak Mekke'ye döndü. Hayatının sonraki döneminde Tevrat ve İncil'i okuyarak, Musevilik ve Hıristiyanlık konusundaki görüşlerini geliştirdi. Zeyd b. Amr ise ne Hıristiyanlığı ne de Museviliği hak din olarak gördü. Tanıştığı Hıristiyan ve Musevilere 'Sizin dininizle, kavmimin dini arasında önemli bir fark yok. Sizler de Allah'a şirk koşuyorsunuz- Sizin tek farkınız Allah'ın ismini anıyor olmanızdır

[37][37] İbn îshak, Siyer, 172; İbn Hişaro, es-Siretü'n-Nebeviyye, 1/247; İbn Kesir, ehBidaye ve'n-Nihâye, İT/301

[38][38] îbn İshak, Siyer, 171; ibn Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye, 1/237, 238; Zehebî, Tarihü'l islâm, 11/47.

39[39] diyerek, Hıristiyan veya Musevî olmama gerekçesini açıkladı.
Zeyd b. Amr putperestliğe kesinlikle karşıydı. Mevcut dinlerin hepsinin de yanlışlarla dolu olduğunu düşünüyordu. Hak dinin Hz. İbrahim'in bildirdiği din olduğuna inanıyor, ama o dinin bilgilerine ulaşamıyordu. Çaresiz bir şekilde mevcut doğrularıyla yetinmeye karar verdi. Bu arada, düşünce ve sözleriyle putperestleri rahatsız etmekten geri durmadı. Kabe'nin yanında sıklıkla dile getirdiği 'Ey Kureyş! Zeyd'in nefsi kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, benden başka sizden hiç kimse ibrahim dininde değil 40 [40] sözleriyle, geleneklerinin doğruluğuyla övünen Kureyşlilerin geleneklerini sorguladı; onları eleştirdi. Bu sözleri ve dozajı gittikçe artan eleştirileri problemlere neden olmakta gecikmedi. Mekke dışına sürüldü. O da ihtiyaçlarını karşılayabilmek için Mekke'ye girdiği zamanların dışında.
Mekke yakınındaki bir dağda yaşamayı tercih elti. Daha sonra, gittiği Şam bölgesinde saldırıya uğradı ve öldürüldü.
Osman b. Huveyris, diğer üç arkadaşıyla aralarında geçen hak dini arama konusundaki kararlarından sonra birçok yerleri gezdi. Son olarak İstanbul'a kadar gitti ve İmparatorla görüştü. İmparatorun takdirini kazandı. Kısa sürede imparatorun gözdelerinden birisi oldu. Yüksek bir makama getirildi. Hıristiyan oldu. Sonraki durumu, Hıristiyanlığa girişinde samimiyetten ziyade, kişisel menfaatinin ve bu menfaati elde etme konusundaki hırsının etkin olduğunu gösterir nitelikte-dir. Hicaz bölgesinin yöneticisi olmayı arzuladı ve bu amaçla Bizans İmparatorunu Hicaz bölgesini işgale teşvik etti. Her ne kadar Osman b. Huveyris'e imparator tarafından sembolik bir taç giydirildiği rivayet olunuyorsa da, İmparator Hicaz'ı işgale kalkışmadı. Osman b. Huveyris bilmediğimiz bir sebepten dolayı zehirlenerek öldürüldü. Bu suikastın Hicaz bölgesi ileri gelenlerince planlanıp gerçekleştirilmiş olması muhtemeldir. Çünkü, onun Bizans İmparatorunu Hicaz'ı işgal etmesi konusundaki teşvikinden haberdar olanlardan Esved b. Esed, onu bu teşvikinden ve Hicaz'ın yöneticisi olma sevdasından vazgeçmesi için sert şekilde ihtar ettiği kaynaklarda yer almaktadır.
Ubeydullah b. Cahş da diğer arkadaşları gibi hak dini bulma arzusuyla birçok yerler gezdi. Aradığı şeyle ilgili olarak birçok kişiyle görüştü. Bu görüşmelerinin sonrasında Hıristiyan olmaya karar verdi. Resulûllah'm İslâm davetine başlamasıyla Müslüman oldu. Mekke müşriklerinin baskı ve zulümleri üzerine gerçekleşen ikinci Habeşistan hicretine katılarak, Ebû Süfyan'm kızı olan eşi Ümm-ü Habibe ile birlikte Habeşistan'a gitti. Halkı Hıristiyan olan Habeşistan'da kaldığı süre içerisinde, tekrar Hıristiyan olmaya karar verdi. Onun bu durumunu Ümm-ü Habibe şöyle anlatmıştır: Bir defasında kocam olan Vbeydullah b. Cahş'ı yüzü kapkara ve kötü bir vaziyette rüyamda görmüştüm. Bu durum beni korkuttu. Onun kötü hir durumla karşı karşıya olduğunu düşündüm. Konuşunca Vaha önce dinleri incelemiştim. Hıristiyanlığı hepsinden iyi bulmuştum. Ancak sonradan Muhammed'in dinine girdim. Fakat şimdi Hıristiyanlığa dönüyorum' dedi. Gördüğüm rüyayı kendisine anlattım. Fakat gidişatını değiştirmedi. Sonra içkiye düştü ve çok geçmeden de öldü? 41[41] Kocasının bu olumsuz durumu karşısında

---

39[39] İbn Abdilber, d-htiâbfî Esmai'l-Ashâb, 11/616; Hıristiyanlık ve Yahudiği olumsuz buluşuyla ilgili olarak ayrıca bkz: İbn Kesir, el-Bidaye ve'n-Nihâye, 11/297, 298,
40[40] İbn İshak, Siyer, 171; İbn Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye, 1/240; İbn Sâ'd, et-Tabakatü'l~Kübra, 111/380, 381; Heysemî, Mecma'ü'z Zevâid, lX/24; îbn Kesir, el-Bidaye ve'n-Nihâye, 11/299
41[41] tbn Sâ'd, et-Tabakatûl-Kûbra, VII1/97; Hakim, Müstedrek, IV/20, 21.

imanında sebat eden Ümm-ü Habibe, Resulûllah tarafından eşliğe kabul edildi. Resulûllah'm ilgili mektubu üzerine Necaşi, gıyabında onun Resulûllah'la nikahım kıydı. Böylelikle Resulûllah'm eşi ve müminlerin annesi olmak gibi yüce bir şerefe erişti.

Putperest olmayan kişiler, özelde Mekke halkının, genelde ise tüm Arapların yabancısı olmadıkları kimselerdi. Zaten Mekkeliler, ticari faaliyetleri nedeniyle Yahudilerle ve Hır İstiy ani arla yakın ilişkileri olan kimselerdi. Mekke'nin tüccarları yaz ve kış kuzeye ve güneye yaptıkları ticarî seyahatleri sırasında Yahudi ve Hıkrla onrüsüp konuşur; onların manastırlarına, evlerine, köylerine, kasabalarma misafir olurlardı. Muhammed de, Mekkeli bir tüccar olarak, bu din mensuplarının varlıklarından haberdardı. Ancak O'nun durumu hemşehrilerinkinden önemli bir nokta da ayrılıyordu. O, diğer dinlerin mensuplarını kendi içindeki fikri fırtınalara çözüm olacak bir bakış açısıyla dinlememişti. Bu konuda belki de Zeyd b. Arnr'ın etkisi altındaydı. Zira onunla görüşüyor ve konuşuyordu. Bu görüşmeleri sırasında Zeyd'den Yahudi ve Hu"is Uyanlarla ilgili olumsuz kanaatlerini dinlemiş olması kuvvetle muhtemeldir. Bu durum Resulûllah'ı Yahudi ve Hıristiyan inançlarma ilgisiz kılmış olmalıdır. Veya başka nedenlerin de etkisiyle, hiçbir şekilde Yahudilerin ve Hıristiyanların inançlarına ilgi duymamış ve bu ilgisizliği onların inançları konusunda büyük oranda bilgisiz kalmasına yol açmıştı. Her nedense kalbi ve aklı ticari seyahatleri sırasında gördüklerine ve duyduklarına kapalı kalmıştı. Ayrıca, şu da var ki oldum olası kavminin inançlarına bir türlü yakınlık duyamamış, onlara büyük oranda ilgisiz, kısmen de olsa karşıt olmayı tercih eder olmuştu. Bir defasında kendisine peygamber olmadan önce putlara tapıp tapmadığı ve içki içip içmediği sorulduğunda şu cevabı vermişti: 'Ben kitap ve iman nedir bilmezken dahi müşriklerin yaptıklarından uzak kalınması gerektiğini biliyordum. [42][42] Bireysel farklılığını ailesinin üyelerine de yansıtmış ve onların da putperestliğe yönelmemesini sağlamaya çalışmıştı. Bu konuda evlatlığı Zeyd şunları anlatmıştır: 'Bir defasında Muhammed ile birlikte Kabe'yi tavaf etmeye gitmiştik. Ora da iki put vardı. Kureyşlüer onları meshederek saygılarım ifade ederlerdi. Resulûllah Kabe'yi tavaf etti, fakat putların yanına gitmedi. Ben diğerlerinin yaptığı gibi putları meshetmeye başladım. Resulûllah bana 'Ey Zeyd onları meshetme!' dedi. O'nun bu söylerine şaşırdım. O'nun bu konudaki tutumunu daha iyi anlayabilmek için putu bir defa daha meshettim. Bunun üzerine kızgın bir tarzda 'Bâlâ bırakmadın mı?' dedi. "Şimdi bıraktım' diyerek o davranışımı terk ettim. [43][43] Konuyla ilgi bir başka rivayet ise Hatice ile evli olduğu yıllardaki komşularından birisine aittir. Komşusu şahit olduğu bir durumu şöyle anlatmıştır: 'Bir defasında ben Muhammed'in Hatice'ye şunları söylediğini duydum; 'Ey Haticel Vallahi ben hiçbir zaman Lât ve Uzza'ya ibadet etmeyeceğim'. Buna karşılık Hatice de şunları söyledi; 'Doğrusunu yaparsın; Lât'ı ve Uzza'yı bırak. [44][44]

Yaşı 30'lı yılların sonuna yaklaştığında bilinçli bir şekilde olmak üzere, Muhammed'in putperestliğe uzak ve hatta bazı zamanlar karşıt konumda yer almasını sağlayan bilgi ve davranışlarının nedenlerinden birisi, muhtemeldir ki, çok sevdiği dedesi Abdülmuttalib idi. Ayrıca, ticari faaliyeti gereği gittiği yerlerdeki diğer

[42][42] Halebî, İnsanü'l-Uyûn fi Sîreti'l Emini'l Me'mün, 1/204; Koksal, islam Tarihi-Mekke Devri, II/119
[43][43] ibn Kesir, el-Bidaye ve'n-Nihâye, 11/351
[44][44] Ahmed, Müsned, IV/222.

dinlerin mensuplarından etkilenmemiş olsa bile, o din mensuplarını tanıyınca insanlığın tek dininin putperestlik olmadığını fark ettiği de kesindir. Sorgulayan aklının ve parlak zekasının, diğer din mensuplarından edindiği bilgi kırıntılarıyla putperestliğe karşı bir tavır geliştirmesine neden olması kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca Varaka b. Nevfel'i ve Zeyd b. Amr'ı yakından tanıyordu. Özellikle kalbinde Zeyd b. Amr'ın özel bir yeri vardı. Onu severdi. Onu Mekke dışındaki ikamet yerinde ziyaret etmekten ve ihtiyacını karşılamaktan hoşlanırdı. Ona özel bir yakınlık hissediyordu. Onun sözlerine ve davranışlarına önem veriyordu. Bir gün evlatlığı Zeyd ile birlikte Zeyd b. Amr'ı ziyarete gitmişti. Ona vermek için de yanma bir miktarda yiyecek almıştı. Ziyareti sırasında putperestlik hakkında konuşmuşlar ve Zeyd b. Amr'dan putperestliğin saçma bir inanç olduğuna, bu nedenle putlardan uzak olunması gerektiğine dair şeyler dinlemiş ve tavsiyeler almıştı. Bir ara yiyecekleri takdim etmiş, fakat yiyecekler arasında bulunan et Zeyd b, Amr'ı memnun etmemişti. Zeyd, kendisine takdim edilen etin putlar adına kesilen bir hayvana ait olduğunu öğrenince: 'Ben putlar adına kesilen hayvanların etini kesinlikle yemem. Ben sadece Allah'ın adı anılarak kesilen hayvanların etini yerim [45][45] demişti. Niçin böyle yaptığını sorduğunda ise 'ilahım ibrahim'in ilâhıdır, dinim ibrahim'in dinidir' sözlerini işitmiş ti. Bunlar Muhammed'i etkileyen şeylerdi. Ama sevdiği ve değer verdiği Zeyd'den şunu da işitmişti: 'Ey Allahıml Kullarının sana nasıl ibadet etmelerini istediğini bilmiyorum. Eğer doğru ibadet şeklini bilseydim sana öyle ibadet ederdim. [46][46]

Bugün putperest Arapların tek tanrı inancını ilk kez Kur'an aracılığıyla duydukları biçimindeki yaygın kabul nedeniyle, çoğu kimseye garip gelebilecek bu bilgiler esasen o insanların son derece alışık olduğu şeylerdi. Daha da önemlisi, Allah inancı bizzat Arap putperestlerinde güçlü sayılabilecek bir şekilde vardı. Bu konuda bizzat Kur'an'm şahitliğiyle biliyoruz ki onlar, gökleri ve yeri yaratanın, güneşi ve ayı kontrol edenin [47][47] yağmuru yağdıranın ve bitkileri yetiştirenin [48][48] dünya ve içindekilerin sahibinin [49][49] göklerin ve arşın rabbinin [50][50] bütün mahlûkları yönetip, kontrol edenin [51][51] bizzat kendilerini (İnsanı) yaratanın [52][52] Allah olduğunu biliyor ve bunu açıkça ifade etmekten de geri durmuyorlardı. Hatta, çok önemli durumlarda bir şey için yemin edecek olurlarsa yeminlerini Allah adına yapıyorlardı [53][53] dualarıyla Allah'a yöneldikleri zamanlar da eksik değildi [54][54] elde ettikleri ürünlerinden Allah için pay ayırıyorlardı [55][55] Allah'ın iradesini değiştirecek güce sahip olmadıklarına inanıyorlardı [56][56] Allah'ın en yüce ve her şeyi bilen olduğuna inanıyorlardı [57][57] çok zor durumda kaldıkları zaman sadece Allah'a yöneliyor ve sadece O'ndan yardım diliyorlardı. [58][58] Tüm bunlar nedeniyle, Zeyd b. Amr, Varaka b. Nevfel veya tüm diğer mutlak gerçeği arayan kimseler için temel problem, doğrularla yanlışları ayırt edememe problemiydi. Onlar, doğru

---

[45][45] Buharı, Menakibu'l Ensar 24, Zebâih ve Sayd 16
[46][46] İbn İshak, Siyer, 171; Zehebî, Tarihü'l islâm, 11/48; îbn Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye, V240.
[47][47] Lokman sûresi, 31:25; Ankebût sûresi, 29:61; Zûmer sûresi, 39:38; Zuhruf sûresi, 43:9.
[48][48] Ankebût sûresi, 29:63.
[49][49] Mü'minun sûresi, 23:84,85.
[50][50] Mü'minun sûresi, 23:86,87.
[51][51] Mü'minun sûresi, 23:88,89.
[52][52] Zuhruf sûresi, 43:87.
[53][53] Fatır sûresi, 35:42.
[54][54] Enfal sûresi, 8:32; Nahl sûresi, 16:53,54; tsra sûresi, 17:67; Ankebût sûresi, 29:65; Rum sûresi, 30:33; Zümer sûresi, 39:8.
[55][55] Err"âm sûresi, 6:136.
[56][56] En'âm sûresi, 6:148; A'raf sûresi, 7:28; Nahl sûresi, 16:35; Saffat sûresi, 37:167-169.
[57][57] Zuhruf sûresi, 43:9; Alak sûresi, 96:14
[58][58] Lokman sûresi, 31:32; Ankebût sûresi, 29:65; Yunus sûresi, 10:12

düşünebilen akülarıyla bazı doğruları fark edebiliyorlar, fakat bunlardan emin olamadan ve eksikleri gideremeden şaşkın bir halde çabalayıp duruyorlardı. Resulûllah'ın peygamber olmadan önceki durumu da bundan çok farklı değildi.

İlahi Seçim ve Görev

Sen, Kitab'ın sana verileceğini ummazdm..[59][59]
Sana da emrimizden bir ruh vahyettik. Sen (daha önce) Kitap nedir, iman nedir bilmezdin.[60][60]

Muhammed b. Abdullah için otuz beş yaşından sonra çok özel bir dönem başlamış oldu. Önceden de varlıkların ve özellikle de insanın yaratılışına, yaratılış amacına, insanların karşı karşıya oldukları bin bir türlü problemlerin çözüm yollarının neler olabileceğine, mensubu olduğu toplumun inanç ve yaşantı tarzının özellik ve saçmalıklarına ilişkin birçok şeyi düşündüğü olurdu. Ama artık daha fazla düşünüyordu. Hatta istemese de düşünüyor; kendisi düşüncelerini değil, zihninde fırtınalar koparan düşünceler kendisini yönlendiriyordu. Feş peşe sıralanan sorular tüm benliğini sarmaya başlamış, sonu gelmez sorular selinin önünde sürüklenir olmuştu. Çocukluğundan bu yana gittiği farklı yerlerde gördükleri, dinledikleri ve düşündükleri işine yaramıyor; sorularını cevaplamakta bir fayda sağlamıyordu. Düşünüyor, düşünüyor ama iç dünyasında fırtınalar estiren, beynini çatlatan, benliğini sarıp hayatı kendisi için problemler yumağına çeviren sorularına cevap veremiyor; derdine derman olacak şeyi bulamıyor ve daha da önemlisi, onun ne olduğunu da bilemiyordu. Belki de düşünüşleri ve arayışları sırasında problemlerine çözüm olacak şeylerle karşılaşmıştı. Ama onları bilmiyor, tanımıyordu. Aradığı doğrularla karşıîaşmışsa bile, bir yığın yanlışlıklara bulanmış bu doğruları ayırt etme imkânı yoktu. Çünkü doğru ile yanlışı ayırt edecek ölçüye sahip değildi. Her yeni günle birlikte zihnini kurcalayan, aklına takılan soruların sayısı hızla artıyor, ama hiçbirine ikna edici cevaplar bulamıyor; sağlam bir bilgi elde ede-nıiyordu. Bu nedenle de iç dünyasındaki fırtınalar gün geçtikçe daha da şiddetleniyor; düşüncesi karıştıkça karışıyordu.

Sıkıntılıydı; dayanılmaz ağırlıkların altında ezildiğini ve üzerindeki tanımlaya-madiği yükün gün geçtikçe daha da ağırlaştığını hissediyordu. Geçen son birkaç yıl içerisindeki bütün çabalarına rağmen hiçbir şey elde edememiş, beynine batan soruların hiçbirisine doğruluğuna emin olduğu bir cevap bulamamıştı. Neyi aradığını bilmeden gerçekleştirdiği arayışları, en ufacık şekliyle bile olsa işe yaramamıştı. Bu süre içerisinde fark ettiği tek bir şey vardı; yalnızlığı sever olmuştu, insanların dünyalarından uzaklaştığında sıkıntılarının biraz olsun azaldığını, içinde esen fırtınaların biraz olsun sakinleştiğini fark etmişti. Bu nedenle de yalnız kalmaya derin bir tutkuyla bağlanmıştı. Artık O, insanların arasında gezen, ticaretle uğraşan birisi değil; daha çok bir münzevîydi. Yaşadığı dış dünyayı değil, kendisini yönlendiren içindeki dünyayı tanımak daha çok hoşuna giden birisiydi. Bunu da dedesinin bir alışkanlığından hareketle fark etmişti.

Dedesinin özellikle Ramazan ayında insanlardan uzaklaşıp, yalnızlığı tercih ettiğine birçok kez şahit olmuştu. Otuzlu yaşların sonuna doğru kendisi de böyle yapmaya başladı; evine kapan-maktansa, evine birkaç kilometre uzaklıktaki Hıra

[59][59] Kasas sûresi, 28:86
[60][60] Şura sûresi, 42:52

dağının sarp yamacındaki küçük mağaraya gidip, yiyeceği bitene kadar orada kalmayı tercih eder oldu. Bu konuda yalnız da değildi; bazen, eşi Hatice de kendisine eşlik ediyordu. Yalnız veya eşiyle birlikte günlerce mağarada kalıyor ve bu süre içerisinde içindeki fırtınalar biraz olsun diniyor, biraz olsun rahatlıyordu. Esasında, belirli zamanlarda belirli bir süre için toplumdan uzaklaşıp, inzivaya çekilmek, Mekke toplumunun yabancısı olmadığı bir uygulamaydı. Sadece Abdülmuttalib'in veya torununun yaptığı bir şey değildi. Bazı zamanlar, özellikle de Ramazan ayında inzivaya çekilmek, Mekke toplumunda birçok kişinin tercih ettiği geleneksel bir uygulamaydı. Daha çok yaşı kemale ermiş kimseler, insanların yolu üzerinde yer almayan vadilerde, dağlardaki mağaralarda inzivaya çekilir, bu süre içerisinde 'tahannüs' ederlerdi. 'Arınma', 'iyileşme' anlamlarına gelen 'tahannüs', düşünce ve ibadet ağırlıklı bir durumu ifade ediyordu. Bu nedenle Muhammed'in inzivayı tercihi hemşehrileri için orijinal bir durum olarak anlam kazanmıyordu. O'nun bu konudaki tek farklılığı, her yıl 'tahannüs' süresini biraz daha artırmasından ibaretti.

Muhammed'in, Hıra dağındaki mağarada neler düşündüğünü ve nasıl 'takan-nüs' ettiğini açıklayan açık ve kesin bilgilere sahip değiliz. Fakat o zamana kadar sahip olduğu ve mahiyetinden az-çok haberdar olduğumuz inancından veya top-, lum içerisinde yaygın şekilde bilinen hayat tarzından ve kişiliğinden hareketle, bilhassa Hamiler gibi Hz. İbrahim'den kalan bazı inanç ve davranışlara göre Allah'a ibadet ettiğini söylemek mümkündür. Tahannüs yaparken tercih ettiği ib'a-det biçiminin ise namazın esaslarından olan 'kıyam', 'rükû' ve 'secde' gibi hareketlerden oluştuğunu tahmin etmek zor değil. Bunlar, Mekkelilerin bildiği ve yapa-geldikleri şeylerdi; geleneklerinde yer alan İbrahimî unsurlardı. Geçmişte farklı olaylar nedeniyle açığa çıkan bazı söz ve davranışlarından hareketle biliyoruz ki, Muhammed, mevcut inançların ve bu inançlara bağlı şekillenen hayat tarzlarının yanlışlarını biliyordu; ama aynen Haniflerde olduğu gibi 'doğru'yu bilmiyordu. 'Yanlış'ı biliyor veya fark ediyor olmasına karşılık, 'doğru'yu bilememenin sıkıntısını yaşıyordu. Sevgili dostu Zeyd b. Amr'dan ve diğerlerinden hareketle aramakla bulunamayacağını öğrendiği 'doğru'ları, düşünerek bulmaya çalışıyordu. Bunu ise bir ibadet şuuru içerisinde gerçekleştirdiği inzivaları eşliğinde yapıyordu.

Artık kırk yaşındaydı. Son iki yıldır şiddeti gittikçe artan bir düşünce fırtınasına yakalanmış durumdaydı. Bu süre içerisinde iç dünyasını rahatsız eden soruların sayısı büyük bir hızla arttı. Artık cevapsız sorular yığınının altında eziliyordu. Üstelik bunlar yetmiyormuş gibi son altı aydır daha önce hiç yaşamadığı bazı garipliklerin kendisini kuşattığım fark etmeye başladı. Gerçekleşen bazı garipliklerle problemi daha da büyüdü, ama bütün bunlara rağmen gidişatını değiştirmedi. Hâlâ yalnızlığı tercih ediyor, düşünüyor, soruyor, sorguluyor, sorularına cevap bulmaya çalışıyordu. Kim veya ne olduğunu bilmiyordu, ama adeta görünmeyen bir elin kontrolüne girdiğini hissediyordu. Bazı gariplikler olmasa belki işi biraz olsun kolaylaşacaktı. Fakat ne var ki yaşadığı ve anlamlandırmakta çaresiz kaldığı gariplikler her yeni günle birlikte daha güçlü bir şekilde kendisini rahatsız etmeye başlamış; sıkıntılarına, akıl sağlığına ilişkin korkuları da ilave olmuştu. Artık, zihnini kurcalayan sorulardan bazıları tamamen kendi akıl sağlığıyla ve durumuyla ilgili olmaya başlamıştı. Sürekli denecek sıklıkta durumunu sorgular hale gelmişti: Yoksa aklını mı kaybediyordu?

Belki de kâhin oluyordu?!

Elbette ki peygamberlik öncesi son iki yılda ve özellikle son altı ayda yaşadıklarının neler olduğunu, eğer kendisi anlatmasa bilme imkânına sahip olmamız mümkün değil. Onlar, tamamıyla bireysel ve kimsenin şahit olmadığı şeylerdi. Ama, son derece akıllı ve her şeyi bilme arzusu taşıyan eşi Aişe, bir gün kendisinden peygamber olarak görevlendirmeden önceki durumunu sormuş ve O da ayrıntılı bir şekilde anlatmıştı. Özellikle de son altı ay üzerinde durmuştu. [61][61] Söylediğine göre, altı ay devam ederek vahyin gelmesiyle sonuçlanan dönemde birçok ilginç ve garip durumla karşılaşmıştı. Sıklıkla, göremediği birisi tarafından kendisine 'Ey Muhammed' diye seslenildiğini veya kendisine selâm verildiğini işitmişti. Sesin geldiği tarafa yöneldiğinde çevresindeki taşlardan veya ağaçlardan başka bir şey görememişti. Halbuki duyduklarının gerçek olduğundan emindi. Bir algı yanılmasına sahip olmadığım kesinlikle biliyordu. Eğer şahit olduğu gariplikler sadece bu işittiklerinden ibaret olsaydı, onları algı yanılması olarak nitelemek mümkün olabilecekti. Fakat diğer bazı gariplikler var ki, onlar, duyduklarının bir algı yanılması olmadığını en küçük bir şüpheye yer bırakmayacak şekilde kesin bilgiye dönüştürüyordu. Garip rüyalar görüyordu. Gariplik, rüyaların kendisinde değil, takip eden günlerde yaşayacaklarını rüyasında daha önce aynen görmesinden kaynaklanıyordu. Herhangi bir olayı önce rüyasında görüyor, sonra da onu gerçek hayatında en ufak değişikliğe uğramaksızm aynen yaşıyordu. İşte bu rüyalar algı yanılması olamazdı. Bu algı yanılması değilse, diğerleri de değildi. Bu nedenle durumuna ilişkin korkulan iyice arttı. Zihnini yoğun bir şekilde bu yaşadıkları meşgul etmeye başladı. Durumunu ve korkusunu kendisini en iyi anlayacak kişi olan eşine şöyle açıkladı: "Garip şekilde bazen bir ışık görüyorum, bazen bir ses duyuyorum. Bunlar beni korkutuyor; cinlerin etkisine maruz kalmaktan, cinnet geçiriyor olmaktan korkuyorum. [62][62]

Hatice, kocasının anlattıklarının yalan veya hayal ürünü şeyler olmadığından emindi. On beş yıldır eşi olması nedeniyle herkesten daha iyi tanıdığı eşinin yalan söylemek gibi bir ahlâksızlığı hiçbir şekilde tercih etmeyeceğini, eşinin hayal-perest birisi olmadığını biliyordu. Üstelik niçin böylesi bir şey uydurma ihtiyacı hissetsin ki! Böyle bir şeyde amacı ne olabilirdi ki! Her geçen gün eşinin daha da eridiğini, hayattan koptuğunu, perişan bir hâle geldiğini görüp duruyordu. Hatice, kocasının söylediklerini anlamaya çalıştı, ama o da tutarlı bir değerlendirme yapamadı. Yalnız, kocasının aksine, şundan emindi ki bütün bunlar kocasının korkuyla dile getirdiği gibi bir akıl probleminin veya kâhin olmanın işaretleri değildi. Büyük erdemlerle donanmış muhteşem bir şahsiyet olan eşinin, tanıdığı insanların en akıllısı olan sevgili kocasının, cinlerin etkisine girmeyeceğinden, aklına bir zarar gelmeyeceğinden emindi. Fakat buna rağmen, gerçekleştiğinden emin olduğu garipliklere de bir manâ verebilmiş değildi. Bilmekteydi ki, bütün bunlar normal şeyler değildi. Kocasının durumu anlamak için, aile dostları ve Muhammed'in en yakın arkadaşı Ebû Bekir'e ve bilgisine güvendiği akrabası Varaka b. Nevfel'e gitti. Kocasının söylediklerini anlatıp, ne düşündüklerini sordu. Ne Ebû Bekir ve ne de Varaka, çocukluğundan beri çok yakından tanıdıkları sevgili dostlarının yaşadığı gariplikleri açıklayabilecek bir görüş ifade edemediler. Varaka,

---

[61][61] Buharı, Bed'ül-vahy 7; Müslim, İman 252-254; Ahmed, Müsned VI/153,232

[62][62] Ahmed, Müsned 1/312; Buharı, Bed'ül-vahy 23; Tirmizî, Menâkıb 13; tbn İshak, Siyer, 177, 178.

Kabe'yi tavaf ederken karşılaştığı Muhammed ile konuşarak, O'nu yatıştırmaya çalıştı; sakin olmasını, korkacak bir şey olmadığım söyledi.
Ne var ki, Muhammed'in yaşadığı garipliklerin bir türlü sonu gelmedi. Hatta artarak devam etti. Muhammed'in korku ve şaşkınlığı da yaşadıklarına bağlı olarak arttı. Yapabileceği hiçbir şey yoklu. Bir ara Varaka ile tekrar karşılaştı, korku ve sıkıntılarını ona tekrar açtı. Varaka, bu sefer daha önceki görüşmelerinde yaptığından farklı olarak, bir şeyler sordu. Bu sefer, daha önce hiç bahsetmediği bir kanaatini dile getirdi. Varaka, bütün bu garipliklerin, kendisinde anormal herhangi bir durum gözlenmemiş bir şahısta gerçekleşiyor olmasına şaşırdığını belirterek, böylesi garip durumların, daha önce gelmiş peygamberlerde görülmüş şeylere benzediğini söyledi. Varaka'nın sözleri Muhammed için hiçbir anlam ifade etmedi. O'nun o sıralar kendisi için düşündüğü şeyler çok daha başkaydı. Eşi ve dostları aksini iddia etseler bile, Arap toplumundaki yaygın bir inançtan hareketle, cinlerin etkisine girdiğini ve bir kâhin olmaya başladığını düşünüyordu.
Yaşadığı gariplikler nedeniyle kâhin olmaya başladığını düşünmesi Muham-med'i daha da tedirgin etti. Halbuki O'nun yerine bir başkası olsa, böylesi bir ihtimalden dolayı çok sevinirdi. Çünkü kâhinler, insanların korkuyla karışık büyük saygı duydukları, sözleri herkes tarafından dinlenen ve yaptıkları iş nedeniyle iyi bir gelire sahip olan kimselerdi. Araplar arasında kâhinlik, aşağılanan veya sevilmeyen bir durumu değil, son derece itibarlı bir statüyü temsil ediyordu. Fakat bütün bunlara rağmen, Muhammed yaşadıklarından ve şahit olduklarından hareketle kâhin olmaktan korkuyordu. Kâhin olmayı istemiyor, böylesi bir şeyi şiddetle reddediyordu. Çünkü kâhinlikle putperestliğin arasında sıkı bir ilişki vardı. Kâhinler işlerini yürütürken, bir putu kendilerine dayanak olarak kullanırlardı. Yaygın inanışa göre, putun içerisinde bir cin bulunuyor ve bu cin o puta hizmet eden kâhinin bilgi kaynağını teşkil ediyordu. Muhammed'in kâhin olmakla ilgili korkusunun nedeni de bu idi. O, putperestliğin ve onun gereklerinden olan kâhinliğin, falcılığın yanlış şeyler olduğuna İnanan birisiydi. Muhammed, toplumda saygın bir yeri olsa dahi, kendi inanç ve düşünceleri açısından kabul edemediği, hatta karşı çıktığı işleri yapan bir statünün mensubu olmak istemiyor; kendi iradesi dışında böyle bir statüye mensup olmaktan fazlasıyla korkuyordu. Derdini kendisini en iyi anlayacak eşine açtı ve şunları söylemekten kendisini alamadı: 'Ben bir kâhin olacağım diye korkuyorum. Vallahi şu putlardan ve kâhinlerden nefret ettiğim kadar hiçbir şeyden nefret etmiyorum. [63][63]
Günler böylesine geçip giderken, bir gün gördüğü bir rüya korkularını daha da artırdı. Rüyayı yanma eşi Hatice'yi de alarak [64][64] Hıra mağarasında inzivaya çekildiği bir sırada gördü. Rüyasında daha önce hiç görmediği bir varlık yanma geldi ve 'Ihra' sözcüğüyle başlayan bir şeyler söyledi. Görünüşte yaşadığı şey sadece bir rüya idi, ama o bu rüyadan çok etkilendi. Çünkü, rüyasında gördüğü ve duyduğu şeyleri uyandığı zaman sanki gerçekten yaşamış gibi hissetti. Özellikle de o varlığın sözlerinin, olanca netliğiyle hafızasına kaydolduğunu fark etti. Sözlerin tamamı ezberindeydi. Eşini uyandırarak rüyasını anlattı: 'Uyandığımda o sözleri sanki kalbime yazılmış gibi hatırımda olduğunu fark ettim [65][65] dedi. Fakat bu rüya da diğerleri gibi gelip geçti; üzerinde fazla durmadı. Aylardır yaşadığı garipliklerin

[63][63] İbn Sâ'd, et-Tabakatü'l-Kübra, 1/195; tbn Kesir, el-Bidaye ve'n-Nihâye, U/351; İbn İshak, Siyer, 177,178.
[64][64] İbn ishak, Siyer, 176; Taberî, Tarihu'r-Rusül ve'l-Mülûk, 11/206; ibn Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye, 1/252.
[65][65] ibn ishak, Siyer 177; Taberî, Tarihu'r-Rusül ve'l-Mülûk, 11/297; ibn Kesir, el-Bidaye ve'n-Nihâye, III/7, 18

içerisinde bu durumun çok da önemli olmadığını düşündü. Ancak, bir süre sonra yaşadığı bir durum, o ana kadar tüm yaşadıklarının ve şahit olduklarının ötesinde bir şey oldu. Neye uğradığını şaşırdı, adeta aklı durdu, düşüncesi dondu.

Yine Hıra mağarasında inzivaya çekildiği bir zamandı. Ramazan ayının son günlerinden birisiydi. Yalnızdı. Mağaranın loş ortamında derin düşüncelerin girdabına kapılmış, zihnini her zaman kurcalayan bazı soruların cevabını düşünüyordu. Bir ara mağarada yalnız olmadığını hissetti. Kafasını kaldırdı ve karşısında daha önce karşılaştığı birisinin durduğunu gördü. Şaşırdı, çünkü o, bir süre önce rüyasında gördüğü ve kendisine bazı sözler söyleyen varlıktı. Korktu, ne diyeceğini, ne soracağını bilemez bir halde kalakaldı. O varlık kendisine yaklaştı ve 'Ifera' dedi.[66][66] Muhammed korku ve şaşkınlıkla 'Ben ıkra bilmem' dedi. Bunun üzerine o varlık kendisini tuttu ve güçlü bir şekilde sıktı. Nefesi kesildi; maruz kaldığı şiddetten öleceğini hissetti. Varlık sıkmaktan vazgeçip tekrar 'Ikra' dedi. Tekrar aynı cevabı verdi: 'Ben ıkra bilmem'. Bunun üzerine o varlık bir kez daha öncekine göre daha da şiddetli bir şekilde sıkıp bıraktıktan sonra isteğini tekrarladı. Ama cevap yine değişmedi. Bu sefer o varlık, bir süre önce rüyasında işittiği sözleri aynen söylemeye başladı: 'Yaratan Rabb'inin adıyla ıkra. O, inşam bir kan pıhtısından yarattı. Ikra, Rahb'in nihayetsiz Kerem sahibidir; O, kalem ile öğretendir. İnsana bilmediğini o öğretti'. Sonra, o varlık kaybolup gitti.

O anda durumunu açıklayacak bir tek kelime vardı; korku. Korkudan donmuş bir haldeydi, bacakları titriyor, ayakları kendisini taşımakta zorlanıyordu. Acaba yaşadıkları, daha öncekiler gibi sadece bir rüya mıydı? Kendisine öncelikle bunu sordu; ama cevap açıktı, bu bir rüya değildi. Şiddetle sıkılmasının neden olduğu ağrıyı hâlâ vücudunda hissediyordu. Anlaşılan o ki, o varlık bu durumun bir rüya olmadığını hissettirmek için kendisini sıkmış ve böylelikle daha önce rüyada karşılaşmalarının bu sefer hayatta gerçeğe dönüştüğünü anlatmak istemişti. Zaten son altı aydır yaşadıkları da bundan farklı mıydı ki?! Birçok şeyi Önce rüyasını görmekte, sonraki günlerde rüyada gördüğünü yaşamakta idi. Peki o kimdi? Hakkından hiçbir bilgisi yoktu. Cevabını veremediği yeni soruların ve tüm benliğini saran korkunun eşliğinde, kendisini mağaradan dışarı attı; adeta yuvarlanırcasma dağdan aşağı inerek evine gitti.

Muhammed'in mağarada yaşadığı son durum, peygamber olarak seçildiğini bildiren ilk ayetlerin vahyolunuşundan başka bir şey değildi. Bu aşamada özellikle iki konunun üzerinde durmak gerekmektedir. Bunlardan birisi ve en önemlisi; kendisinden istenen ve fiziksel bir şiddet eşliğinde üç kez tekrarlanan şeyle ilgilidir: Niçin ısrarla 'ıkra' etmesi istenmişti? Diğeri ise, son altı aydır yaşadığı garipliklerle ilgilidir.

Kendisinden istenen 'ıkra'nm ve bu konuda ısrar edilmesinin sebebini anlamak için, Muhammed'in o ana kadar ki tüm hayatı boyunca mensubu olduğu ve son iki yıldır güçlü şekilde kendisini açığa vuran bir özelliğini dikkate almak gerekmektedir. Muhammed ilk vahyi aldığı zaman, yıllardır 'arayan' ama aradığım bulamamış birisiydi. İlahî bir sevk ile yıllardır sormuş, sorgulamış, ama bütün çaba ve gayretlerine rağmen tatmin olacağı cevaplara ulaşamamıştı. O, Hıra mağarasında ilk vahyi aldığı zaman bilmiyordu ama, sadece kendisinin aradıkları değil,

---

[66][66] Ikra'nin yaygın anlamı 'okumak'Ur. Ancak bu, terimin ifade ettiği yaygın anlam olmasına karşılık, tek anlam değildir. 'Ikra' 'iletmek', ' ilan etmek', 'duyurmak', 'açıklamak', 'taşımak' anlamlarını da kapsamaktadır. Örneğin bir kişiden, bir başkasına selâmını götürmesini isteyen kişi 'Iqra selâmî alâ fulân' (Filan kişiye selâmımı oku/ilet/bildir) der. Esasen bu Türkçe'de de mevcut olan bir anlamdır. Türkiye'de, kırsal kesimde, geleneksel bir uygulama olarak, akraba ve tanıdıkları nişan veya düğün törenine davet etmek için görevlendirilen kişiye 'okuyucu1, yapılacak davete de 'okuyucu çıkarmak' denilir.

tüm insanlığın aradığı şeyler kendisine vahiyle bildirilecekti. İnsanî çaba ve gayretle elde edilemeyecek bilgiler kendisine takdim edilecekti. Bu aşamada, ilk vahye muhatap olduğu zaman, aradıkları konusunda hiçbir şekilde mesafe kaydedemediğini, insanlara okuyacağı, bildireceği bir şeyleri olmadığını, bizzat kendisine hissettirmek ve hatırlatmak gerekiyordu. Bir diğer ifadeyle, ilâhî bilginin Muhammed'in şahsında beşerî bir temelinin bulunmadığını açıkça göstermek gerekiyordu. Muhammed, en ufak şüphesi olmadan bilmeliydi ki, kendi çabalarıyla ulaştığı ve bulduğu, insanlara okuyacağı herhangi bir şeyi yoktu. Yıllardır gerçekleşen arama ve düşünmelerine rağmen ilan etmeyi gerektirecek herhangi bir doğruya sahip değildi. İşte bunu bizzat kendisine ikna olacağı şekilde kabul ettirmek, olur ki ileri de 'acaba' diye başlayan bir kuşkuya kapılmamasını temin etmek gerekiyordu. Bu nedenle, sahip olduğu ve insanlara okuyacağı/bildireceği şeyler varsa onları söylemesi ısrarla ve hatta fiziksel bir şiddet aracılığıyla istendi. Elbette ki cevabı 'yok' idi. Ama buna rağmen yine de ısrarla soruldu. Böylelikle 'Sana vahyolunanları sen çabalarınla elde etmedin. Sen sadece seçildin' mesajı verilmiş oldu. Bu mesajın arkasından da, O yine farkında değildi ama, 'okuma bilmeyen' birisi olarak girdiği mağaradan 'okuma bilen' birisi olarak çıktı. O ummadığı, beklemediği bir zamanda, Allah tarafından bütün insanlara hitap eden bir davanın rehberi olarak tayin edildi ve Kureyş kabilesinden Abdullah'ın oğlu, Abdülmuttalib'in torunu ve iffetiyle tanınmış Hatice'nin kocası Muhammed olarak girdiği mağaradan; Allah'ın, o zamanın ve sonraki zamanların bütün insanları için seçip gönderdiği önder bir şahsiyet olarak çıktı. Artık O, Allah'ın insanlar arasındaki elçisiydi, yani Resulûllah idi. Bunu sağlayan ise kendisine vahyolunan ayetlerdi.

İlk vahiy öncesinde altı ay süreyle devam eden garipliklere gelince; vahyin birden değil de, böylesi garip bir süreci takiben başlamasının bir maksadı vardı. Bu maksadı bilmek ise hiç zor değildir. Bazı garipliklerin Muhammed'e yaşatılması, tamamıyla insanla, insan oluşun gerektirdiği özelliklerle ilgilidir. Çünkü, risâlet görevinin temelini oluşturan vahiy hadisesi beşerî yapının özelliklerinin dışında bir durumdur, ilâhî bilginin insanlar arasından seçilmiş bir şahsa intikali olan ve bir boyutuyla ilâhî diğer boyutuyla beşerî nitelikteki bu bilgi intikali için bir ön hazırlığa gerek vardır. Zira daha önce hiç bilmediği bir durumla karşılaşması insan için dayanılmaz zorluklara neden olur. Madem ki vahiy hadisesi bir boyutuyla beşerîydi, o halde bu olayın muhatabı olan insanın öncelikle psikolojik olarak vahiy hadisesine hazırlanması, bu yönüyle güçlendirilmesi gerekmekteydi. İşte bu nedenle Muhammed özellikle risâlet öncesi hayatının son aylarında yavaş yavaş vahiy olayına hazırlandı. İlahî nitelikli bir olayı kolaylıkla kabul edecek olgunluğa eriştirildi. Bütün bunlar ise yukarıda açıkladığımız ve o şartlar içerisinde Muhammed'e garip, şaşırtıcı gelen olay ve durumlarla sağlandı.

Resulüîlah, ilk vahyi alışını takiben, büyük bir korkuyla evine koştu. Peygamberliğini başlatan ilk vahyi almıştı, ama hâlâ gerçekleşenlerin asıl mahiyetinden habersizdi; gerçekleşmesinden korktuğu şeyin başına geldiğine inanıyordu; kâhin olduğunu düşünüyordu. Mağarada yaşadığı olayı veya önceki garip durumları peygamber oluşunun işaretleri ve delilleri olarak değerlendirmiyordu. Zira peygamberliğin ne olduğunu bilmiyordu. Kendisi o sıralar 'Kitap nedir, iman nedir

bilmeyen [67][67] birisiydi. Dolayısıyla kendisine Kitab verileceğini, peygamber olarak seçileceğini hiçbir şekilde ummuyor ve düşünmüyordu. [68] [68] Hatta, ilk vahiy gelmeden önceki olaylar sırasında durumunu anlamak için görüşüne müracaat ettiği Varaka'nm sözlerine rağmen, peygamber olduğunu küçük bir ihtimal olarak dahi düşünmemişti.

Kocasının korkusu karşısında, Hatice'nin bütün çabası O'nu yatıştırmaya çalışmaktan ibaret oldu. Yaşadıkları nedeniyle aklı karmakarışık bir durumda olan sevgili kocasına; 'Hakkında kötü şeyler düşünme, sevin! Yemin ederim ki, Allah seni hiçbir zaman utandırmaz- Çünkü sen akrabana bakarsın, sözün doğrusunu söylersin, işini görmekten aciz olanların yardımına koşarsın, yoksullara destek olur, onlara kimsenin yapmadığı iyilikleri yaparsın. Hak yolunda gerçekleşenler karşısında insanlara yardım edersin [69][69] dedi. Hatice de, kocasının peygamber oluşuna yönelik bir bilgiye veya düşünceye sahip değildi. O, bu sözleriyle, böylesi olumlu özelliklerle donanmış bir şahsiyetin aklını yitirmeyeceğini, kâhin olmayacağını açıklamaya çalışmaktan başka bir amaç taşımıyordu. Buna rağmen, durumu daha net olarak anlamak için, kocasını da yanma alarak, bilgisine güvendikleri Varaka b. Nevfel'e gitti. Zira, olup bitenlerin hiçte normal şeyler olmadığının farkındaydı. Varaka'yla görüşmeleri sırasında ilk defa olmak üzere, daha önce hiç bilmedikleri ve düşünmedikleri bir konu gündeme geldi. Varaka, kendilerini şaşkınlığa sevk eden şeyler söyledi; 'Muhammed! Bu gördüğün Musa'ya gelen Namus-u Ekber'den başkası değil. Sen peygamber olacaksın. Ah keşke senin davet günlerinde genç olsaydım. Keşke kavminin seni Mekke'den çıkaracakları gün hayatta bulunsaydım. [70][70]

Varaka, Hıristiyanlığı bilmesi ve Tevrat okuması nedeniyle peygamberlik hakkında bilgilere sahip birisi olarak, Resulûllah'm karşılaştığı durumların peygamberlik işaretleri olduğunu anlamıştı. Daha da önemlisi, mahiyetini bildiği peygamberliği Muhammed'e layık görmekte şüphe etmemişti. 'Bu durumlar bir peygamberlik işareti taşıyor ama, sen peygamber olmaya layık birisi değilsin' dememişti. Çünkü, doğduğu günden beri çok yakından tanıdığı, son on beş yıla yakın süredir yeğeninin kocası olması nedeniyle daha da yakından tanıma imkânına sahip olduğu Muhammed'in peygamberliğin gerektirdiği ahlâk temizliğine, akıl sağlığına, üstün zekaya sahip olduğunu biliyordu.

Zaten, Allah elçiliği nereye vereceğini bilir [71][71] ayetinin de açıkladığı üzere, risâletin (elçiliğin, peygamberliğin) konulabileceği belli bir yeri vardır. Her kim risâletin verilmesine uygun özelliklere sahip ise, işte ancak o kimse peygamber olabilir. Peygamberliğin bir kimseye verilebilmesi için gerekli olan en temel özellikler; O kimsenin, aldatma, zulüm, ahlâksızlık, kötülük gibi özelliklere sahip olmaması, İslâm üzere yaratılmış olan fıtratının şirk ve küfür gibi şeylerle bozulmamış olmasıdır. Zira, Allah'ın elçisi olmak gibi yüce, ilâhî bir görevi üst-lenmek basit bir durum değildir. Böylesi yüce bir göreve aday şahsiyetin sıradan birisi olmayacağı açık ve kesindir. O'nun mükemmel bir kişiliğe, üstün bir zekâya, derin anlayış gücüne, engin düşünce kabiliyetine, bozulmamış fıtrî özelliklere ve yüksek ahlâkî erdemlere sahip olması, üstleneceği görev gereği zorunludur,

---

[67][67] Şura, 42:52
[68][68] Kasas, 28:86
[69][69] Buharı, Bedu'l Vahy 3; Ahmed, Müsned, Vl/233; îbn İshak, Siyer 178; Zehebî, Tarihü'l islâm, 11/63; Taberî, Tarihu'r-Rusül ve'l-Mülûk, 11/205.
[70][70] Buharı, Bed'ü'l-Vahy, 21, Tefsir, Ala-Ta'bir 1; Müslim, îman 252; Tirmizî, Menâkıb 13.
[71][71] Eriâm, 6:124

Peygamber olacak kişi böylesi olumlu özelliklere sahip olmalıdır ki, Peygamber olmak gibi yüce bir sıfatı üstlenip gereklerini yerine getirirken zorlanmasın; güzel, olumlu, iyi şeyleri doğal yapısının bir gereği olarak zorlanmadan yerine getirebilsin. Bütün bu özellikler ise Peygamber olmadan önceki haliyle, yani sadece Abdullah'ın oğlu Muhammed olduğu zamanda dahi, Resulûllah'ın sahip olduğu ve çevresindeki insanların her zaman görüp bildikleri özelliklerdi. O'nun şahsiyetini yücelten, ahlâkını güzelleştiren özelliklerin bazıları, elbette ki çevresindeki bazı insanlarda da mevcuttu. Ancak O, bir insanı yücelten meziyet ve faziletlerin diğer insanlar gibi sadece bir kısmına değil, hepsine sahip olan birisiydi, insanlar arasında müstesna bir şahsiyetti, işte bu nedenle, Varaka hiç tereddüt etmeden "Sen peygamber oluyorsun' demiş ve konuyla ilgili özel bir bilgi de vermişti: Keşke senin davet günlerinde genç olsaydım. Keşke kavminin seni Mekke'den çıkaracaktan gün hayatta bulunsaydım'. Varaka'nın bu son sözleri karşısında Muhammed şaşırdı ve sordu: 'Kavmim beni Mekke'den çıkaracak mı?' O, risâletten ve gereklerinden, tevhid-küfür mücadelesinin değişmez özelliklerinden haberdar olmadığı için, duyduğu şey karşısında şaşırmıştı; niçin memleketinden sürülsün ki!? Varaka'nın cevabı gayet açıktı: 'Evet çıkaracaklar. Çünkü senin getirdiğin şeyi getirip de sıkıntı ve işkencelere uğramamış hiç kimse yoktur. [72][72]

Garip olaylar karşısında, olayları bizzat yaşamadığı için, kocasına göre daha sakin olabilen Hatice, Varaka'nın sözlerine rağmen kocasının hakkında bazı şüphelere sahip olmaktan kurtulamadı. Daha doğrusu, durumdan emin olmak istedi. Yapabileceği bir tek şey vardı; kocasına görünen varlığın cin mi yoksa bir melek mi olduğunu anlamak. Varaka'nın bahsettiği Namus-u Ekber'in özellikleri hakkında bir başkasından da bilgi alma ihtiyacı hissetti. Utbe b. Rabia'nın kölesi Ad-das'a gitti. Hıristiyan olan Addas'm, Namus-u Ekber hakkında bilgi sahibi olabileceğini düşünüyordu. Addas'a, Namus-u Ekber hakkında bir şey bilip bilmediğini sordu. Hatice'nin bu sorusu, putperest bir toplumda Namusu Ekber'den bahseden birisinin bulunması nedeniyle, Addas'ı şaşırttı. Addas, Namus-u Ekber'in bir melek olduğunu, peygamberlere Allah'ın vahyini getirdiğini, peygamberlerden başka kimseye gelmediğini söyledi.

Kaynaklarda, Hatice'nin Addas'la görüşmesi hakkında ayrıntılı bilgi mevcut değil. Ancak, Hatice'nin Resulûllah'a gelen varlığın melek mi yoksa cin mi olduğunu anlamak için başvurduğu bir deney, melek ve cin hakkında bilgi sahibi olduğunu göstermektedir. Bu bilgiyi Addas'tan almış olması kuvvetle muhtemeldir. Deneyi şöyleydi: Hatice, kocasından, o varlığı bir daha gördüğünde kendisine haber vermesini istedi. Resulûllah da Melek geldiğinde, onu gördüğünü söyledi. Bunun üzerine Hatice, kocasını kucağına oturttu ve o varlığı görüp, görmediğini sordu. Resulûllah, o varlığı hâlâ gördüğünü söyledi. Hatice hemen elbisesini açtı ve kocasını elbisesinin içine aldı. Sonra aynı soruyu tekrar sordu. Resulûllah o varlığın hâlâ yanlarında durduğunu söyledi. Hatice, bu sefer örtüsünü açıp, soyundu ve aynı şekilde tekrar sordu. Resulûllah bu sefer o varlığın kaybol söyledi. Hatice emin oldu ki, o varlık bir cin veya şeytan değil, bir me-l kti Çünkü, eğer o varlık cin veya şeytan olsaydı kendisinin çıplak durumu karında kaybolmazdı. Ancak bir meleğin böylesi mahrem bir durum karşısında kaybolacağını biliyordu.

[72][72] Buharı, Bed'ü'l-Vahy, 21, Tefsir, Alâk Ta'bir 1; Müslim, îman 252; Tirmisî, Menâkıb 13.

Mevcut bilgilerden ve iki ayetten hareketle, Resulûllah'm risâlet öncesi hayatında peygamberlik beklentisi içerisinde bulunmadığını ve peygamberlikle ilgili bilgisinin de olmadığını her türlü şüpheden uzak şekilde biliyoruz. Söz konusu ayetler şöyledir: 'Sen Kitab'ın sana verileceğini ummazdın..[73][73] da emri-mizden bir ruh vahyettik. Sen Kitap nedir, iman nedir bilmezdin. [74][74] Muhammed ve Hatice, Varaka ve Addas'dan aldıkları bilgileri takiben, peygamberlik hakkında az da olsa bir şeyler öğrenmiş oldular. Muhtemeldir ki takip eden günlerde konu hakkında biraz daha bilgi edindiler. Muhammed b. Abdullah, korku ve panikle başlayan bir süreci takiben peygamber olduğunu anlamasıyla, kendisini önemli bir görevin beklediğini öğrenmiş oldu. Mahiyetini çok iyi bilemediği, ancak yüceliği ve büyüklüğü konusunda şüphe etmediği bir davanın mensubu, ondan da öte önderi olduğunu artık biliyordu. Artık O, Varaka'nın söylediklerinden hareketle daha da iyi biliyordu ki, yurdundan çıkarılmasını gerektirecek kadar büyük sıkıntılara neden olacak bir davanın mensubuydu. Fakat ne var ki davanın ayrıntıları konusunda hâlâ bir bilgisi yoktu. Gerçi ilk ayetler bu davanın temelini oluşturan bazı şeyler bildirmiş olsa da, bir davanın bu kadar bilgiye dayanmayacağı açıktı. Sonuç itibarıyla görevinin ne olduğunu genel hatlarıyla bilen Resulûllah, yüce bir davanın lideri olarak davanın özelliklerini ve kendisinin de ne yapması gerektiğini bildirecek ayetleri beklemeye başladı. Mutluydu. Yıllardır aradığı şeyi bulmuş, tüm sorularının cevabına kavuşacağını anlamıştı.

Resulûllah, görevi dahilinde ilâhî bilgilerin vahyolunmasmı beklemeye başladı. Ama bir türlü yeni vahiy gelmedi. Günler geçti; haftalar, aylar geçti, fakat vahiy gelmedi.[75][75] Yeniden büyük bir şaşkınlığa sürüklendi. Ne olmaktaydı? Yoksa Allah kendisini terk mi etmişti? Peygamberlik görevi iptal mi edilmişti? Cevabını bir türlü veremediği sorularla şaşkın ve perişandı. Bu durum o kadar uzadı ki, ilk vahyin gelişi öncesi ve sonrasındaki olaylar konusunda kocasına oranla son derece rahat olan, kocasını yatıştırmaya çalışan Hatice dahi, bu son durumla korkuya kapılmaktan kendisini alamadı. Kocasının mükemmel bir insan olmasına rağmen, peygamberlik konusunda aceleci olmak gibi bir zaafa sahip olduğunu düşünmeye başladı; 'Senin bu sabırsızlığım gördüğünden, Rabb'in sana darüdı [76][76] diyerek düşüncesini ifade etti. Ayrıca, Hıra mağarasında gerçekleşen ve Alâk suresinin ilk ayetlerinin vahyolunmasıyla sonuçlanan durumdan ve bu ilk ayetlerden haberdar olan Mekkelilerin de bir daha ayet vahyolunmamasmı alay konusu edinmeleri,

---

[73][73] Kasas, 28:86

[74][74] Şura, 42:52

[75][75] Kaynaklarda ittifakla anlatıldığı ve bizim de bunlardan hareketle yukarıda açıkladığımız üzere, Resulûllah için oldukça sarsıcı ve korkutucu olan ilk vahyi takiben 'belirli bir müddet' vahiy kesildi. 'Fetret' olarak isimlendirilen bu dönemin ne kadar devam ettiği konusunda kaynaklar arasında önemli farklılıklar mevcuttur. Bazı rivayetlerde fetret döneminin süresi 'bir müddet' ifadesiyle açıklanırken, diğer bazı rivayetlerde 'uzun bir süre7 ifadesi yer almaktadır. Ayrıca, bu sürenin iki veya iki buçuk yıl devam ettiği de söylenmiştir. Bunların yanı sıra Şabfden naklolunan bir rivayette bu sürenin üç yıl olduğu ifade edilmektedir. Konu hakkındaki rivayetler arasındaki farklılığı giderecek ve doğruluğu daha muhtemel olan sonuca ulaşma gayreti taşıyan araştırmalar yapılmıştır, Mevdudî'nin ki bunlardan birisidir ve en çok kabul edilen görüşü yansıtmaktadır. O, Şabî'nİn, güvenilir ravî ve hadisçi olduğu ve onun bu rivayeti Ahmed b. Hanbel gibi bir imamın naklettiğini belirterek, Şabî'den nakledilen fetret döneminin üç yıl devam ettiği rivayetini diğerlerine oranla daha güvenilir bulur. Bu bizim de doğru olduğuna inandığımız bir görüştür. Bu konuda diğer bazı deliller de mevcuttur. Şöyle ki; yaygın kanaate göre Resulûllah'm risâlet görevi 40 yaşında başlamış ve toplam 23 yıl sürmüştür. Bu sürenin 13 yılı Mekke'de, 10 yılı da Medine'de geçmiştir. 40 yaşında, Hıra mağarasında Alâk sûresinin ilk ayetlerinin vahyolunuşunu esas alarak yapılan bu tespitlerin doğruluğundan kuşkulanmayı gerektirecek bir şey yoktur. Buna göre fetret dönemi üç yıl sürdüyse Mekke döneminin esasen on yıl olması gerektiği anlaşılır. Bunun ise tarihi bir delile sahip olduğunu tespitte zorlanmıyoruz. Buharı (Kitabu'l Menâkıb, 23) ve Müslim'in (Kitabu'l Fedai/, 113) Enes b. Malik'ten naklettikleri bir rivayetin konumuzu ilgilendiren bir kısmı şöyledir: 'Allah Resulü 10yıl Mekke'de 10yü Medine'de kaldı.' Ayrıca, İslâm ulemasından birçok kimse, risâletin başlangıcı olarak Hıra mağarasında Aîâk sûresinin ilk ayetlerinin vahyolunuşunu değil, fetret dönemini takiben Müddesir sûresinin ilk ayetlerinin va hyolunuşunu esas almışlardır. Bu konuda Buharı (Kitabu'l Tefsir, 74) ve Müslim'in (Kitabu'l îman, 73) Yahya b. Ebû Kesir'den rivayetleri şöyledir: 'Ebü 5e-Jeme'ye Kur'an'ın vahyolunan ilk ayetinin hangisi olduğunu sordum, 'Ey elbisesine bürünen' ayetidir' dedi. Ben de 'Rabbinin adıyla oku' ayetinin ilk vahyolunan ayet olduğu söyleniyor' dedim. Ebû Seleme, 'Senin bana sorduğunun aynısını Cabir'e sordum. O ise şöyle dedi: 'Ben size ancak Resulûllah'ın bize haber verdiğini haber veriyorum.'

[76][76] İbn ishak, Siyer, 193; Taberî, Tarihu'r-Rusül ve'l-Mülûk, 11/296.

Resulûllah'm sıkıntılarını iyice artırdı.
Bütün bunlar ağır ve yüce bir davayı gönül hoşluğuyla kabullenmiş Resulûllah için katlanılması zor şeylerdi. İlk vahyi dağda almış olması nedeniyle olsa gerek, sık sık dağlara çıktı; şuursuz denebilecek bir halde gezdi ve Rabb'inin hoşnutluğunu kazanamadığı düşüncesiyle bir uçurumdan aşağıya atlayarak intihar etmeyi dahi düşündü. Bu arada eskiden olduğu gibi Hıra mağarasına gitmeyi de ihmal etmedi. İnzivaya çekilerek olup bitenleri anlamaya çalıştı. Garip durumlar hâlâ devam ediyordu. İlk vahiy gelmesinden önce olduğu gibi, görmediği birilerinin kendisine selâm verdiğini duyuyordu. Bu durum, hâlâ sönmemiş olan umutlarını devam et-tirmesi için önemli bir nedendi. Fakat böylesi durumlarla çoktan beri sıklıkla karsılasıvor olmanın verdiği alışkanlıkla olacak, fazla etkilenmiyordu. Ancak bir seferinde Hıra'dan evine dönerken Meleği tekrar gördü. Başını ne tarafa çevirse Melek o taraftaydı. Bütün gökyüzünü kaplamış durumdaydı. Melek kendisine 'Sen Allah'ın Resulüsün' diye hitap etti. Yine korktu, dizlerinin üstüne çöktü, donup kaldı. Korkudan vücudunu titreme aldı. Kendi anlatımıyla olay şöyle gerçekleşti:[77][77]

[77][77] Müslim, iman 73; Buharî, Kitabu'l Tefsir-Müddesir 74; ibn Hişam, es-Sİretü'n-Nebeviy-ye, 1/252, 253; Taberî, Tarihu'r-Rusül ve'l-Mülûk, 11/207.

Hıra'ya inziva için gitmiştim. İnzivamı sona erdirip evime gitmek için mağaradan çıktım. Vadinin içinde bulunduğum sırada bana seslenildiğini duydum. Hemen önüme, arkama, sağıma soluma baktım, fakat hiçbir kimse göremedim. Sonra yine seslenildiğini duydum, baktım ama bu sefer de kimseyi göremedim. Sonra yine seslenildi. Bu defa başımı yukarı kaldırdım. Bir de baktım ki melek havada duruyor. Çok korktum, hatta yere yuvarlandım. Hemen evime koştum. Hatice'ye 'Beni örtüp bürüyün' dedim. Beni örtüp, bürüdüler. Sonra üzerime su döktüler. Bunun üzerine yüce Allah 'Ey bürünen! Kalk ve uyar. Rabb'ini yücelt, elbiseni temiz tut' ayetlerini indirdi.[78][78]

Resulûllah'm, dağda Meleği gördüğü gün, Hatice'de eve gelişi oldukça geciken kocasını aramaları için birkaç kişiyi Hıra'ya göndermişti. Adamlar Resulûllah'ı ararlarken, O, korku içinde evine geldi. Olup biteni eşine anlattı. Hatice duydukları karşısında bir şeyden iyice emin oldu ve bunu da korku ve tereddütler içerisindeki kocasına açıkladı: "Sana müjdeler olsun. Allah sana hayırdan başkasını vermez. Sebat et. Varlığım kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki sen bir peygambersin. [79][79]

Böylelikle terkedilmiş olma korkusu sona erdi ve yüce davanın ilk adımı atılmış oldu.

---

[78][78] Risâletin Mekke dönemiyle ilgili olarak çoğu zaman göz ardı edilen ve birçok kimsenin pek farkına varmadığı önemli bir problem vardır. Kaynaklarda, Mekke dönemindeki olayların tarihleri arasında çoğu zaman üç yıla varan bir farklılık ve karışıklık bulunmaktadır. Bunun nedeni 'fetret' dönemini hesaba katılıp-katılmamasıdır. Ağırlıklı görüşe göre fetret dönemi üç yıl sürmüştür ve doğal olarak fetret dönemini hesaba katanlarla katmayanların veya fetret dönemini daha kısa süre kabu! edenlerle üç yıl kabul edenlerin verdikleri tarihler arasında üç yıllık bir farklılık açığa çıkmaktadır. Bu ise olayların sıralamasında ve o olaym risâletin hangi aşamasında gerçekleştiğine ilişkin ciddi karışıklıklara yol açmaktadır. Hatta bazen, hiç ihtilaf yok görünen olayların tarihinde bile önemli karışıklıklar açığa çıkmaktadır. Bunu somut bir örnekten hareketle açıklarsak konu daha iyi anlaşılacaktır. Örnek olarak klasik kaynakların tamamının ittifak ettikleri bir tarihi dikkate alabiliriz. Bu, kitlesel davete geçişin tarihidir. Kaynakların tamamı da kitlesel davete ge çişin tarihini risâletin 3. yılı olarak bildirmektedirler. Görünüşte bu konuda hiçbir karışıklık yoktur. Ancak esasen bu tarihin arka planında önemli bir karışıklık vardır. Şöyle ki, risâletin başlangıcının hangi tarih kabul edildiğinin bilinmesi bir zorunluluktur. Risâletin başlangıcı olarak Hıra mağarasında Alâk sûresinin ilk ayetlerinin vahyolunuşun kabul edilmesiyle, Müddesir sûresinin ilk ayetlerini kabul etmek söz konusu 3. yıl bilgisinde tam üç yıllık bir sapmaya neden olmaktadır. Zira arada 3 yıllık fetret dönemi vardır. Eğer risâlet sürecinin başlangıcı olarak Hıra mağarasında Alâk sûresinin ilk ayetlerinin vahyolunuşu kabul edilirse, kitlesel davete geçiş öncesinde hiçbir şekilde davet dönemi yaşanmadığını, Resulûllah'ın kitlesel davete Müddesir sûresini vahyoluşuyla başladığını anlamak gerekecektir. Buna göre risâletin Mekke dönemi 13 yıl olmaktadır. Yok eğer risâlet sürecinin başlangıcı olarak Müddesir sûresinin ilk ayetlerinin vahyoluşu kabul edilirse, buna göre esasen kitlesel davete Alâk sûresinin ilk ayetlerinin vahyolunuşundan 6 yıl sonra geçildiği anlaşılmak zorundadır. Dolayısıyla fetret' dönemi, risâlet görevine hazırlık aşaması olarak ele alındığı zaman risâletin Mekke dönemim 10 yıl olarak değerlendirme zorunluluğu vardır. Bu da yukarıdaki dipnotta ele aldığımız ve fetret döneminin süresi bağlamında zikrettiğimiz Buharı ile Müslim'in Enes b. Malik'in tespitiyle örtüşmek-tedir. Biz araştırmamızda, çoğu zaman söz konusu üç yıllık karışıklığı dikkate almayan bütün rivayetleri bir yana bırakarak, mevcut bilgiler dahilinde yeni bir tarihiendinne yapacağız. Bizim Mekke dönemiyle ilgili tarihlendirmemiz, Müddesir sûresinin İlk ayetlerinin vahyolunmasmı risâletin başlangıç tarihi kabul eden anlayışa göre şekillenecektir. Buna göre, Resulûllah bir peygamber olarak seçildiğini 40 yaşında iken öğrenmiş ve ilâhi görevine 43 yaşındayken başlamış olmaktadır.

[79][79] ibn İshak, Siyer, 178; Zehebî, Tarihü'l islâm, 11/72, 73; ibn Hişam, es -Si retü'n -Nebeviy-ye, 1/254; Taberî, Tarihu'r-Rusül ve'l-Mülûk, 11/207.

BÖLÜM:2
BİREYSEL DEVLET YILLARI

İlk Talimatlar

Ey elbisesine bürünen!
Kalk ve uyar.
Rabb'ini yücelt.
Elbiseni temiz tut.
Pis şeylerden uzak dur.
Yaptığın iyilikleri çok bularak başa kakma.
Rabb'in için sabret. [80][80]

Resulûllah, Hıra mağarasında ilk ayetlerin vahyolunmasiyla bir peygamber olarak seçildiğini öğrenmişti. 'îkra', peygamberlik görevini başlatan ilk ayetlerin ilk kelimesi ve aynı zamanda ilâhî talimatların ilkiydi. Bu kelime ile Resulûllah'a 'okuması' emredildi. Resulûllah'm insanlara 'okuyup' bildireceği şey ise, varlığı, hayatı, varoluşu anlamayı sağlayacak ebedî hakikatler, ilkeler, bireysel veya toplumsal hayatı düzenleyip en güzel şekline kavuşturacak emirler ve yasaklardı. İnsanların inanç yanlışlıklarını düzeltecek bilgilerin birkaçı da 'ıkra'yı takiben verildi. Bu ilk ayetlerde, insanların rabb kabul ederek kendisine sığındıkları, emir ve isteklerine itaat ettikleri, ancak esasında rabb oluşla herhangi bir ilgileri bulunmayan şeylerin aksine; mutlak ve gerçek rabbın, insanı yaratan, sonsuz güce/kudrete sahip olan, insana bilgiyi öğreten Allah olduğu bildirildi.

Resulûllah, vahyolunan ilk ayetlerle birlikte, görevinin gereklerini yerine getirmesinin biç de kolay olmayacağını anladı. Daha ilk ayetlerde emredilen ve yerine getirmesi istenen şeyler bile, Mekke toplumunun bazı İnançlarıyla çatışıyordu. Bunların ilanının tepki göreceği kesindi. Biliyordu ki insanlara, inandıkları şeylerin ve yaşadıkları hayat tarzının yanlış olduğunu bildirerek, halihazırdakinden farklı bir inanç sistemi ve hayat tarzı sunmak kolay bir iş değildir. Böylesi bir işe kalkışmak, zorlukları, sıkıntıları, tepkileri peşinen kabul etmek demektir. Hatta Varaka b. Nevfel'in dediği doğru ise, ilâhî görevi dahilinde, düşündüğünün çok daha ötesinde büyük zorluklara muhatap olmayı kabullenmesi ve evinden, yurdundan sürülmeye hazır olması gerekmektedir. Bu nedenle, peygamberliğinin daha ilk günlerinde, bir insan olarak ilâhî görevinden kaynaklanan bazı sıkıntılara sahip oldu. Karşılaşacağı tepkiler nedeniyle 'okuması' emrolunan ayetleri insanlara 'okumakta' zorlandı. 'Ne yapayım! Bunları kavmime nasıl söylerim! [81][81] diyerek en yakın dostu ve destekçisi eşine korku ve sıkıntılarını açtı. Ancak, yıllarca hakikati aramış, hayatının önemli bir kısmını hakikate ulaşma çabalarıyla geçirmiş birisi olarak, şimdi kendisine verilen hakikat bilgisini terk etmesi veya insanlara bildirmekten vazgeçmesi mümkün değildi. Önünde tek seçenek vardı: Görevinin gereğini yapmak. Başka bir seçeneği yoktu. Bu nedenle, göreceği tepkilerden çekinmesine rağmen, Hırâ'da vahyolunan ayetleri Mekkelilere, özellikle de çoğu zaman görüşüp konuştuğu Mekke eşrafına 'okudu'. Onları

[80][80] Müddesir sûresi, 74:1-7
[81][81] îbn Kesir, el-Bidaye ve'n-Nihâye, 111/24

kendisine vahyolunanlardan haberdar etti. Dinleyenler kulaklarına inanamadılar; şaşırdılar.
Mekke eşrafının dikkatini çeken ve şaşırmalarına neden olan asıl şey, Resulüllah'm Mekke'deki mevcut inançlardan farklı bir inanca mensup olması değildi. Onlar, Resulûllah'ın, Mekke halkının genel inancıyla çatışan bir inanç sistemini insanlara bildirmekle görevli olduğunu söylemesine şaşırdılar. Durumu değerlendirmeye ve anlamaya çalıştılar, fakat zorlandılar. O güne kadar kendisiyle ilgili herhangi bir şikayetleri bulunmayan, son zamanlarda ise münzeviligi tercih ederek adeta dünyadan el-etek çeken ve 'en güvenilir kişi olarak andıkları hemşehrilerinin, kendileri için oldukça farklı ve yeni bir söylemle karşılarına geçmesi yakın geçmişte yaşadıkları bazı sıkıntıları hatırlamalarına neden oldu. Zeyd b. Amr nedeniyle yaşananların tekrarlanmasından korktular. Zeyd'in, Kabe'nin putlar tapmağına dönüşmesini protesto etmesi ve putperestliği reddetmesi nedeniyle tüm Araplar katında itibar kaybına uğrayarak, birçok ekonomik imkân ve avantajlarını kaybetme tehlikesi yaşadıkları günleri hatırladılar. Bu sefer de Muhammed nedeniyle aynı durumla karşılaşmamayı temenni ettiler. Fakat takip eden günler endişelerini artırdı. Resulûllah, üyelerini Mekke eşrafının teşkil ettiği ve hemen her gün Kabe'nin yanındaki Dârıı'n Nedve'de toplanan şehir meclisine eskiden sıklıkla uğrayıp görüşme ve sohbetlere katılmasına rağmen, artık hiç uğramıyordu. Mekke eşrafı, O'nun Meclise uğramamasını, muhtemel bir ayrılığın ilk işaretleri olarak değerlendirdiler.
Şehir meclisindeki sohbet toplantılardan birisinin gündemini, yıllardır 'en güvenilir kişi' olarak andıkları hemşehrileri Muhammed'in kendilerine "okuduğu' sözler ve kendilerinden uzak durması oluşturdu. Iki yıla yakın süredir garip bir tutum sergileyen, günlerinin büyük bir kısmını dağdaki mağarada veya şehre indiği zaman da evinde geçiren, ticareti terk eden, insanlarla ilişkilerini seyrelten Muhammed'in, topluma çok farklı bir misyonla dönüşünün sebep ve sonuçlarını konuştular. Kâhin olduğunu veya olmayı planladığını düşündüler. Fakat bu iddia kendilerine de gerçekçi gelmedi ve ikna olacakları bir değerlendirme yapmakta zorlandılar. Toplantı sonunda her şeyi kendisiyle açıkça görüşmeye ve bu görüşme sonunda edinecekleri bilgi ve kanaate göre bir tavır almaya karar verdiler. Resulûllah kendi yanlarına ve özellikle Meclis'e gelmediği için, Meclis'i temsilen kendilerinden birisinin onunla görüşmesini kararlaştırdılar. Bu amaçla, Meclis'in sayem üyelerinden ve Nizâret işlerinden sorumlu Ebû Bekir'i görevlendirdiler. Muhammed'in düşüncesini doğru şekilde ancak Ebû Bekir aracılığıyla öğrenebilirlerdi. Zira o, Muhammed'in en yakm arkadaşıydı.
Ebû Bekir, hem Meclis'in temsilcisi sıfatıyla ve hem de kişisel bir merakla yakm dostunun evine gitti. Arkadaşına, hakkında yapılan dedikoduları bildirdi. Kendisiyle ilgili duyduklarının doğru olup-olmadığını sordu. Oturup konuştular. Ebû Bekir, arkadaşını, ne söylediğini ve ne yaptığını bilen birisi olarak buMu. O'nu, geçici bir hevesin peşinde koşturan bir maceraperest veya zihinsel bir problemi nedeniyle ne yaptığını bilmeyen birisi olarak görmedi. Değerli dostu, kendisine, ilâhî bir görevle sorumlu olduğunu, görevinin cinlerle bir ilgisinin bulunmadığım söylüyordu. Söyledikleriyle, hâl ve hareketleriyle, tutum ve davranışlarıyla karşısında son derece normal, akıllı, bilinci yerinde birisi vardı. Zaten çocukluğundan beri yakından tanıdığı dostu hep böyle birisiydi.
Ebû Bekir, Meclise dönerek sevgili arkadaşı ile ilgili gördüklerini ve işittiklerini

bildirdi, kanaatini açıkladı. Eşraf, düşündükleri şeyin doğru olduğunu duymaktan rahatsız oldu. Siyasî açıdan hassas bir denge üzerinde bulunan Mekke'nin seçkin aileleri arasında problem olabilecek bir durumla, Mekke'deki siyasî dengenin bozulmasına yol açabilecek bir süreçle karşı karşıya kalınacağının ilk işaretlerini fark etmiş olmanın sıkıntısıyla "başımıza büyük bir iş açıldı [82][82] demekten kendilerini alamadılar. Fakat buna rağmen umutlarını koruyup, Muhammed'in durumunun geçici bir heves olmasını temenni etmeyi tercih ettiler. Hatta son yıllarda münzevî kimliği ön plana çıkması nedeniyle duygusal patlama yaşıyor olabileceğini düşündüler. Bu temenni ve düşünceler o an için kendilerine daha makûl geldi. Yapılması gereken en uygun davranış, bekleyip görmekti. Mevcut şartlar açısından Muhammed'in durumunun geçici bir heves veya problem olmaktan öteye geçmemesini ummaktan ve beklemekten başka yapacakları herhangi bir şey yoktu. Bu kararlarının doğru olduğunu gösteren bir durumu da kısa süre içerisinde görüp, bu nedenle sevindiler. Muhammed'den, uzun bir süre, mağarada kendisine bildirildiğini söylediği sözlerin dışında yeni bir şey duymadılar, hatta meleğin kendisine gelmemesi nedeniyle sıkıntı içerisinde olduğunu öğrendiler. Vahyin kesintiye uğraması mutluluklarını artırmaya fazlasıyla yetti. Sevinç içerisinde 'Eğer Muhammed'e gelen şey, gerçekten Allah katından olsaydı, devam ederdi [83][83] diyerek rahatladılar. Sevincim bizzat Resulûllah'm yüzüne 'Cininin seni terk ettiğini görüyorum [84][84] diyerek kaba ve aşağılayıcı bir tavırla dile getirenler de oldu. Bazıları ise 'Muhammed'e veda edildi [85][85] diyerek yeni durumu sevinç içerisinde çevrelerindeki insanlara bildirdiler.

Karşılaştığı bu ilk tepkiler, düşündüğü zorlukların sadece zihninde yer alan hayali şeyler olmadığını anlaması açısından Resulûllah için önemliydi. Daha düne kadar kendisine büyük saygı gösterenlerin, hatırını kırmaktan kaçınanların, henüz birkaç ayette kendisine karşı dostane olmayan tavırlar geliştirmeye başladıklarını görünce biraz korktu, biraz üzüldü. Vahiy devam ettikçe, 'okuması' gereken bilgiler arttıkça durumunun ne olacağını düşündü. Bunları düşündükçe korku ve tedirginliği daha da arttı. Bu korku ve tedirginliğe, vahyin kesilmesi nedeniyle yaşadığı terkedilmiş olma korkusu da eklenince, durumu hepten kötüleşti. İntihar etme düşüncesiyle sarp dağların zirvelerine çıktı. Fakat bunun yanlış bir tercih olduğunu anlayarak, düşüncesini uygulamaya koymadı. Mekke'ye döndüğü zamanlar evine kapandı. Kimselerle görüşmedi. Daha önce yalnızlığa eğilimli hayatını hepten yalnızlığa hapsetti. Günler zor geçiyordu, fakat yıllar geçti. Üç yıl sonra Müddessir sûresinin ilk yedi ayetinin vahyolunmasıyla, kaygılarının en önemli nedeni olan terk edilmiş olma düşüncesinden tamamıyla kurtuldu.

İlahî Görev Başlıyor

Fetret dönemi ile bir durum değerlendirmesi yapmasına, ilk vahyin neden olduğu şoktan kurtulmasına ve durulmuş bir vaziyette peygamberlik görevine hazır duruma gelmesine imkân sağlanan Hz. Muhammed, Müddessir sûresinin ilk ayetleri ile birlikte, insanları 'esenlik yurdu'na. ulaştıracak yegâne inanç sistemini ve hayat tarzım tebliğe başlamaya çağırıldı. Kırk üç yıldır devam eden kendi halinde,

---

[82][82] Îbn îshak, Siyer 261; Îbn Kesir, el-Bidaye ve'n-Nihâye, 111/35

[83][83] Îbn Kesir, el-Bidaye ve'n-Nihâye, 111/22

[84][84] Buharı Fedaüü'l Kur'an 1, Teheccüd 4, Tefsir 93/1; Müslim, Salât 82, 84, 91, Cihad 115; Ebû Davud, Salât 68; Neseî, Sehv 11; îbn Mâce İkâmet 144; Ahmed, Müsned 111/344, ıv/312-

[85][85] Ibn İshak, Siyer, 263; Îbn Kesir, Tefsiru Ibn Kesir, IV/523; Kurtubî, cl-Camı u h Ahkamı I Kur'an, X/347; Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, X/336

hiçbir yanlışa müdahale etmeyen tavrını terk etme zamanının geldiği bildirildi. Artık üzerindeki örtüleri atmalı ve hakikati ilan etmeliydi. Artık O, şirkin hakim olduğu bir toplumda, kendi halinde yaşayan ve her türlü inanç ve yaşantı yanlışından uzak kalmaya çalışan Abdullah'ın oğlu Muhammed olmamalıydı. O, sadece kendisini ve ailesini, belki biraz da kabilesini veya hemşehrilerini düşünen birisi olarak kalmamalıydı. O artık Resulûllah idi; tüm insanların kurtuluş önderiydi.
Müddesir süresinin ilk ayetinde, Hz. Peygamber'e görevi dahilinde verilen ilk emir "Kalk ve uyar [86][86] oldu. Bu, henüz işin başında olunduğu için kapsamı bilinmeyen son derece genel bir emirdi. Resulûllah çevresindeki insanları, hangi konularda uyaracaktı? Uyarma konusunu belirlemek kendisine mi bırakılmıştı? Nasıl uyaracaktı? Soruları daha da artırmak mümkündür. Fakat insanları uyarma talimatını veren ayetin hemen arkasından, bu soruların oluşmasına imkân vermeyecek gerekli açıklama yapıldı: ıRabh'ini yücelt.[87][87] Niçin? Bu, Resulûllah'm zihninde yer bulmayan, ama ondan bin dört yüz yıl sonra vasayan bizler için son derece önemli bir sorudur. O elbette ki, mensubu olduğu toplumun inancını çok ayrıntılı bir şekilde bilen birisi olarak 'Rabb'tni yücelt' emrinin neyi gerektirdiğini anlamıştı; ne yaparsa 'Rabb'ini yücelteceğini1 biliyordu. O'nun neyi anladığını tespit edebilmek için, o günün Mekke toplumunun 'Rabb' konusundaki inançlarının neler olduğunu dikkate almak gerekmektedir.
Müşrik Arapların Allah İnancı

Bugün yaygm bir şekilde, Resulûllah'm bir peygamber olarak gönderildiği ve îsr lâm'a davet ettiği Arapların, Allah'ın varlığı konusunda herhangi bir bilgiye sahip olmadıkları zannedilmekte, bu nedenle Allah'ın varlığına inanmadıkları düşünülmektedir. Bu ise, Resulûllah'm görevini ve dolayısıyla İslâm'ı anlama çabalarını, daha ilk adımda yanlış bir istikamete yönlendirmektedir. Çünkü bu yaygın ve yanlış kanaat, Resulûllah'm görevinin, zamanının insanlarım 'Allah'ın varlığına' ve 'varlığının birliğine' inanmaya çağırmaktan ibaret olduğu gibi bir düşüncenin oluşmasına yol açmaktadır. Halbuki konuyla ilgili mevcut bilgiler çok daha başka şeyleri ifade eder niteliktedir.
Mevcut bilgilerden hareketle, Mekke ve çevresinde yaşayan putperest Arapların, 'Allah' ismine ve daha da önemlisi, 'Allah'ın var olduğu ve varlık olarak bir olduğu' inancına yabancı olmadıkları biliniyor. Müşrik Arapların bir ve muktedir Allah inancına sahip oldukları konusunda günümüzün Müslüman araştırmacıları kadar, müsteşrikler de hem fikirdir. Konuyla ilgili oldukça önemli çalışmalar yapmış olan Izutsu'nun bir tespiti konunun bir örneği olarak dikkate alınabilir. Izutsu, 'Araplar arasında bulunan Allah havramı, mahiyet itibarıyla islâm'ın Allah kavramına şaşınlacak derecede yakındır [88][88] tespitini dile getirmektedir. Bu tespit, ilk anda, bazıları Mekke'de ikamet eden ve Allah inancına sahip olan 'Hamleri düşündürebilir. Fakat bu yanlıştır. Arapların Allah inancına sahip oldukları ifade edilirken kastedilenler, Hanif ismiyle anılan istisna şahsiyetler değildir. Söz konusu inancın sahipleri, Resulûllah'm karşısına şirkin temsilcisi olarak çıkan Mekke eşrafı ve dindaşlarıdır. Yani, Ebû Cehil, Ebû Leheb, Velid b. Muğire, Âs b. Vâil, Ut-be b. Rabia... gibi Dâru'n Nedve'nin üyeleri ve yandaşları.

[86][86] Müddessir, 74:2
[87][87] Müddessir, 74:3
[88][88] Izutsu, Kur'an'da Allah ve insan, 96.

Birçok bakımdan kesin olarak biliniyor ki, Resulûllah, İslâm'ı tebliğe başladığı zaman, Araplara, daha önce hiç duymadıkları ve bilmedikleri yüce bir varlığın isminden ve sıfatlarından bahsetmedi. Müşrik Arapların "'Allah'ı bildikleri, O'nun varlığına ve varlık olarak birliğine inandıkları konusunda yığınla delil var. Cahiliye devri Arap şiiri bu konuda önemli bir kaynaktır. Bu şiirlerde, Allah'ın mutlak yaratan oluşu, Allah'la ilgili inancın en önemli özellikleri arasında yer almaktadır. Ünlü Şair Antere'nin bir şiiri bu konunun önemli örneklerindendir. Antere bir şiirinde şöyle demektedir:

Ey erâk (ağacı) üzerine konan kuş,
Seni yaratan Rabb'İn hakkı için (onların nereye gittiklerini) söyle.
Herhalde sen nereye gittiklerini biliyorsun.

Antere, bir başka şiirinde de Allah'tan 'Nefisleri yaratan', bir diğerinde ise 'Göğü ve Ayı kontrol eden' olarak bahsetmektedir. Ayrıca, İslâm öncesi Arap şiirleri üzerinde yapılan araştırmalarda, müşrik Arapların inandıkları Allah'ın isimleri arasında 'Rabb'ul BeyV (Evin Kabe'nin sahibi, efendisi), 'Rabb'ul Kabe' (Kabe'nin sahibi, efendisi), 'Rabb'ul Mekke' (Mekke'nin sahibi, efendisi) isimlerinin sıklıkla geçtiği tespit edilmiştir. Siyer ve Tarih'lerde çok miktarda bulunabilecek ve İslâm öncesi dönemdeki Arapların, Allah inancına sahip olduklarına delil olabilecek şiirlerden bazıları bizzat Resulûllah'm dedesi Abdülmuttalib'e aittir. Abdülmuttalib'e ait bazı şiirlerde şu tür ifade ve tanımlara rastlanmaktadır: 'Rabbime söz verdim, ben ahdimi gözetirim', 'Evet, örtüler örtülen Beyt'in Rabbine yemin ederim', 'Takatsiz yük develerinin de Rabbi olan Allah'a yemin ederim', 'Korkarım Rabbimden, şayet emrine isyan edersem. Vallahi, hiçbir şey onun hükmüne güç yetiremez', 'Allah'ım şüphesiz sen istediğini yaparsın. Dilersen, doğruyu ve sevabı ilham edersin. [89][89] Konuyla ilgili olmak üzere Velid b. Muğire gibi İslâm'ın en katı düşmanlarından nakledilen benzer sözler ve şiirler de önemlidir. Resulûllah'm 35 yaşında olduğu yıl, Mekkeliler onarmak maksadıyla Kabe'yi yıkarlarken, Allah'm azabına uğrama korkusunu yaşayan Velid'in sözleri benzerlerinin sadece bir örneğini teşkil etmektedir: 'Allahım.' Mani olma. Şüphesiz biz, ancak hayır dileriz. [90][90]

Müşrik Araplar, Enfal sûresinin 32. ayetin de geçtiği gibi, 'Allahümme' (Allah'ım) sözcüğünü dualarında yaygın bir şekilde kullanırlardı. Resulûllah'm babasında olduğu üzere, çocuklarına 'Abdullah' (Allah'm kulu) ismini verenler pek çoktu. Önemli yazışma ve anlaşmalarına 'Allah'ın adıyla' cümlesiyle başlarlardı. Hatta, Resulûllah'a ve Müslümanlara yönelik boykotlarıyla ilgili metne de Allah'ın ismiyle başlamışlardı. Daha da önemlisi, Enfal sûresinin söz konusu ayetinde geçtiği üzere, Resulûllah'm peygamberliği ve Kur'an'ın ilâhîliği karşısında Allah'a hitaben şöyle seslenmişlerdi; 'Allahım! Eğer bu, senin yanından gelmiş gerçekse, başımıza gökten taş yağdır, yahut bize acı bir azap ver. [91][91] Onlar bu yakanş-larıyla, Allah'a inandıklarını, fakat inandıkları Allah'ın Muhammed gibi bir öksüz ve yetimi peygamber olarak göndermeyeceğini, Kur'an gibi bir kitabı vahyetmeyeceğini dile getirmişlerdi. Bu inançlarının doğruluğu konusunda en ufak kuşkuları yoktu. Eğer bu inançlarında bir yanlışlık varsa azaba razıydılar. Konuyla ilgili olarak ayrıca Fil olayını hatırlamakta yarar var. Yemen valisi Ebrehe, güçlü ordusu

---

[89][89] Ibn İshak, Siyer, 86-90.
[90][90] ibn İshak, Siyer, 158; îbn Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye, 1/207.
[91][91] Enfal, 8:32

ve filiyle birlikte Kabe'yi yıkmak için Mekke'ye geldiğinde, Ebrehe'nin güçlü ordusunu durduracak imkâna sahip olmayan Mekke'nin saygın lideri Abdülmut-talib, Kabe'nin kapısındaki halkaları tutarak, bütün samimiyetiyle Allah'a şöyle dua etmişti: 'Ey Allah'ım! Onlara karşı senden başka kimseden yardım istemiyorum. Ey Rabbim! Kendi himayende olan evi, onların zararından koru. Kabe'ye düşman olan, senin de düşmanındır. Bizlere bir ihsanın olan bu evi onlara karşı koru. [92][92] Ayrıca ve daha da önemlisi, Kabe'yi tavaf ederken söyledikleri telbiye, müşrik Arapların Allah inancını açığa çıkaran önemli bir delildir. Telbiyeleri şöyleydi:

Buyur! Allahım buyur!
Buyur! Senin ortağın yoktur!
Ancak bir ortağın vardır; o da senin emrindedir. [93][93]

Esasında, İslâm'ın insanlar arasındaki ilk muhatapları olan müşrik Arapların, Allah inancına sahip olduklarıyla ilgili deliller, sadece İslâm öncesi dönemden ka-lan şiirler veya Müslümanlar tarafından yazılan tarih kitapları değildir. Kûr'an, konunun tartışılmaz en önemli kaynağıdır. Diğer tarihi bilgilerin aksine, Kur'an konusunda ileri sürülebilecek herhangi bir muhalif görüş de yoktur. Zira Kur'an sadece Resulûllah'a veya o zamanki müminlere değil, aynı zamanda müşrik Arap-lara da hitap ediyor ve bu hitapları sırasında bizzat müşriklerin sahip oldukları inançlara değiniyordu. 'Andolsun ki onlara: 'Gökleri ve yeri kim yarattı, güneşi ve ayı kim (sizinyararınıza çalışmak için) boyun eğdirdi?' desen: 'Allah' derler... Onlara: 'Kim gökten suyu indirip de ölmüş olan yeri onunla diriltti?' diye sorsan: 'Allah' derler [94][94] 'De ki: 'Biliyorsanız (söyleyin) dünya ve içinde bulunanlar kimindir?' Allah'ındır' diyecekler.[95][95] gibi çok sayıda ayet, Allah inancına sahip olduklarını müşriklerin bizzat yüzlerine karşı ifade etmiş ve sahip oldukları inancın temelini oluşturan Allah inancını açığa vurmaları gerektiği konusunda uyarmıştı. Bu ve benzeri ayetlere karşılık müşriklerden hiç kimse, kendilerinin Kur'an'da geçen anlamıyla Allah inancına sahip olmadıklarını, Kur'an'ın yanlış veya yalan söylediğini iddia edememişlerdir. Üstelik Kur'an'ı yalancı çıkarmak gibi bir fırsatı yakalamayı sürekli bekleyip, gözettikleri halde. Dolayısıyla Kur'an'ın konumuz dahilindeki bildirdikleri, reddi imkânsız tarihî değere de sahip olmuştur.[96][96]

---

[92][92] ibn Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye, 1/52; Zemahşeri, el-Keşşâj, İV/285, 286; İbnû'l Esir, el- Kâmü fi't-Târih, 1/444.

[93][93] Müslim, Hacc 22; el-Kadî, Esbâb-ı Nüzul, 298; El-Kalbî, Kitab el-Asnâm, 27; îbn İshak, Siyer, 175, 149; Ibn Teymiye, Külliyat, 1/230; Fahreddin Razi, Tejsîr-i Kebîr, XIII/362.

[94][94] Ankebut, 29:61,63

[95][95] Mü'minun, 23:84,85

[96][96] Kur'an da, özellikle Mekke müşrikleri başta olmak üzere Arapların Allah'a olan inançlarıyla ve inandıkları Allah'ın sıfatlarıyla ilgili bilgiler veren çok sayıdaki ayetten bazıları şunlardır: Başta Mekke müşrikleri olmak üzere Arap müşrikleri, gökleri ve yeri yaratanın, güneşi ve ayı kontrol edenin Allah olduğuna inanıyorlardı: 'Andolsun onlara 'Gökleri ve yeri kim yarattı?' diye sorsan, mutlaka 'Allah' derler...' (Lokman, 31:25 ayrıca bkz: Ankebût, 29:61; Zûmer, 39:38; Zuhruf, 43:9)

Başta Mekke müşrikleri olmak üzere İslâm davetinin muhalifi olan Arap müşrikleri, yağmuru yağdıranın ve bitkileri yetiştirenin Allah olduğunu biliyorlardı: 'Onlara: 'Kim gökten suyu indirip de ölmüş olan yeri onunla diriltti?' diye sorsan: 'Allah' derler..' (Ankebût, 29:63) Başta Mekke müşrikleri olmak üzere islâm davetinin muhalifi olan Arap müşrikleri, Allah'ın en yüce ve her şeyi bilen olduğuna inanıyorlardı: 'Andolsun onlara: 'Gökleri ve yeri kim yarattı?' diye sorsan elbette diyecekler ki: 'Onları, çok üstün, çok bilen (Allah) yarattı.'1 (Zuhruf, 43:9 Ayrıca bkz: Alâk, 96:14)

Başta Mekke müşrikleri olmak üzere islâm davetinin muhalifi olan Arap müşrikleri, dünya ve içindekilerin sahibinin Allah olduğuna inanıyorlardı: 'De ki: 'Biliyorsanız (söyleyin) dünya ve içindekiler kimin?' 'Allah'ındır' diyecekler...' (Mü'minun, 23:84,85) Başta Mekke müşrikleri olmak üzere İslâm davetinin muhalifi olan Arap müşrikleri, göklerin ve arşın rabbinin Allah olduğuna inanıyorlardı: 'Yedi göğün Rabb'i ve büyük arşın Rabb'i kimdir?' de. '(Bunlar) Allah'ındır diyecekler...' (Mü'minun, 23:86,87) Başta Mekke müşrikleri olmak üzere İslam davetinin muhalifi olan Arap müşrikleri, bütün mahlûkları yönetip kontrol edenin Allah olduğuna inanıyorlardı: 'Biliyorsam s (söyleyin) her şeyin melekütu (mülkü ve yönetimi) elinde olan, koruyup kollayan fakat kendisi korunup kollan(maya muhtaç o!)mayan kimdir?' de. '(Her şeyin yönetimi) Allah'a aittir' diyecekler..: (Mü'minun, 23:88,89)

Başta Mekke müşrikleri olmak üzere îslâm davetinin muhalifi olan Arap müşrikleri, bizzat kendilerini (insanı) yaratanın Allah olduğuna inanıyorlardı: 'Andohun ki onlara 'Kendilerini kim yarattı?' diye sorsan, elbette 'Allah' derler..: (Zuhruf, 43:87) Başta Mekke müşrikleri olmak üzere İslâm davetinin muhalifi olan Arap

Tüm bu delillerden açıkça anlaşıldığı üzere, Mekke ve çevresinde yaşayan insanların ekseriyeti ilâhî bir iradenin varlığına inanıyorlardı. O'nu 'Allah' olarak isimlendiriyorlardı. Dolayısıyla, bütün bunlardan hareketle, Resulûllah'ın kendisine vahyolunan ayetler dahilinde olmak üzere risâletin ilk gününden itibaren, Allah'a ve O'nun birçok sıfatına inanan insanlara karşı Allah'ı yüceltmekle işe başladığı anlaşılmaktadır. Neden? Risâlet sürecinin doğru anlaşılması açısından asıl bilinmesi ve dikkate alınması gereken konu budur.

Başta Mekke müşrikleri olmak üzere islâm davetinin muhalifi olan Arap müşrikleri, Allah'a inanıyorlardı ama, özellikle Rabb sıfatıyla ilgili olmak üzere bazı yanlışlıklara sahiptiler. Telbiyelerinden de anlaşıldığı üzere, bu sıfatın bazı gereklerini Allah'tan başkalarına ait kılmışlar ve bunu yaparken Allah'ın rabblık sıfatını bazı açılardan daraltıp küçültmüşlerdi. Zanlarmca, her şeyi yaratan ve evreni kontrol eden yüce Allah, bazı işlerini bazı yaratıklarına devretmişti. Özellikle de insanın yaşadığı ortamı ve bu ortamda şekillenen hayatın ilkelerini belirleme işlerini, yüce Allah'ın sanma uygun olmayan basit işler olarak kabul ediyorlardı. Bu tür işlerle ilgilenmenin Allah'ın şanını aşağılamak olacağını düşünüyorlardı. Bu nedenle de, Allah'ın, bu tür işleri bazı aracılara, şefaatçilere, yardımcılara devrettiğini düşünüyorlardı. Bunlar cinler, cinleri sembolize eden nesneler ve varlıklar, putlar ve cinlerle irtibat kurduğuna inanılan kâhinlerdi.

İlk Talimatlar

Müddesir sûresi ile bildirildiği üzere, Resulûllah'ın ilâhî görevi dahilinde ilk yapması gereken şey 'Rabb'i yüceltmek'' ten ibaretti. Fakat bu 'Rabb olan Allah yücedir' veya 'Allah yücedir' biçiminde meydanlarda bağırmakla yapılacak bir iş değildi. Belki zamanla o da gerekecekti, ancak 'Rabb'i yüceltme' işi öncelikle ve asıl muhtevasıyla Rabb sıfatını,[97][97] her türlü eksiklikten, ortaktan ayıklayıp, sadece ve sadece Allah ait kılmak biçiminde olmalıydı. Resulûllah, Allah'ın yegâne Rabb olduğunu, insanlar üzerinde O'na rağmen hiç kimsenin sözü dinlenen, kendisine itaat edilen, iradesine boyun eğilen olmadığım ve olamayacağını anlatmalıydı. Rabb'la ilgili mevcut yanlışlıkları tashih etmeliydi. Zaten, Alâk sûresinin ilk ayetleriyle mevcut yanlışlardan bazılarını tashih etmeyi sağlayacak bilgilerden bir kısmı verilmişti. Bazı doğru inançlarla perdelenen yanlış inanç ve kabullerin yerinde bulunması gereken doğrular açıklanmıştı. İnsanların dikkatleri, bu ilâhî yöntemle, hem doğruların gerçek yönlerine ve bütünlüğüne, hem de akledilmediği

---

müşrikleri, çok önemli durumlarda bir şey için yemin edecek olurlarsa yeminlerini Allah adına yapıyorlardı: 'Yeminlerinin bütün gücüyle Allah'a yemin ettiler: 'Andolsun kendilerine bir uyarıcı (peygamber) gelirse, herhangi bir milletten daha çok doğru yolda olacaklar' diye. Fakat kendilerine uyarıcı gelince bunun, onlara Hak'tan uzaklaşmaktan başka bir katkısı olmadı.' (Fatır, 35:42) Başta Mekke müşrikleri olmak üzere îslâm davetinin muhalifi olan Arap müşriklerinin dualarıyla Allah'a yöneldikleri zamanlar eksik değildi: 'Ve 'Allah'ım, eğer bu senin yanından gelmiş gerçekse, başımıza gökten taş yağdır, yahut bize acı bir azap ver!' demişlerdi.' (Enfal, 8:32; ayrıca bkz: Nahl, 16:53,54; Isra, 17:67; Ankebût, 29:65; Rum, 30:33; Zümer, 39:8) Başta Mekke müşrikleri olmak üzere islâm davetinin muhalifi olan Arap müşrikleri, elde ettikleri ürünlerinden Allah için pay ayırıyorlardı: 'Allah'ın yarattığı ekin(ler)den ve hayvanlardan Allah'a pay ayırdılar..: (En'am, 6:136)

Başta Mekke müşrikleri olmak üzere İslâm davetinin muhalifi olan Arap müşrikleri, Allah'ın iradesini değiştirecek güce sahip olmadıklarını ve O'nun iradesine tabî olduklarına inanıyorlardı: '(Allah'a) ortak koşanlar diyecekler ki: 'Allah İsteseydi ne biz ne de babalarımız ortak koşmazdık, bir şeyi de haram yapmazdık..' (En'am, 6:148 ayrıca bkz: A'raf, 7:28; Nahl, 16:35; Saffat, 37:167-169)

Başta Mekke müşrikleri olmak üzere islâm davetinin muhalifi olan Arap müşrikleri, çok zor durumda kaldıkları zaman sadece Allah'a yöneliyor ve sadece O'ndan yardım diliyorlardı; '(Denizde) onları, gölgeler gibi dalgaClar) sardığı zaman, dini yalnız kendisine has kılarak Allah'a yalvarırlar..: (Lokman, 31:32 ayrıca bkz: Ankebût, 29:65; Yunus, 10:12). Çünkü böyle zamanlarda kendilerine Allah'tan başka yardım edecek hiç kimse olmadığını biliyorlardı: 'Denizde bir sıkıntı (boğulma korkusu) dokunduğu zaman O'ndan başka bütün yalvar dıklarımz kaybolur...' (Isra, 17:67)

97[97] Kur'an'ın vahyolduğu zamanın Arap toplumunda rabb, 'itaat olunan efendi', 'herhangi bir durumu düzelten kimse', 'terbiye eden kişi', 'bir şeyin sahibi olan kimse', 'yöneten', 'kemale erdiren', 'emretme ve yasaklama iradesine sahip olan1 anlamlarına gelen bir isimdi.

için fark ettirilmeyen yanlışlıklara çekilmişti. 'Oku! Yaratan Rabb'in adıyla [98] ayeti bunlardan birisi ve ilkiydi. Ayet kısa ama çok önemli bilgi ve mesajlar içeriyordu. Bu ayet 'Yaratanın adıyla' veya 'Allah'ın adıyla? biçiminde değildi; eğer böyle olsaydı mesaj çok değişirdi. Bu iki ifadeyle de müşriklerin yanlış inançlarına müdahale söz konusu olmazdı. Çünkü, müşrikler Yaratanca ve yaratan olarak 'Allah'a inanıyorlardı. Yine aynı ayet 'Rabb'ın adıyla' biçiminde olsaydı, bu da müşrik inancındaki yanlışlığı, en azından ilk planda anlaşılan muhtevasıyla tashih etmeyecekti. Çünkü müşrikler arasında yaygın kullanılan ve anlaşılan biçimiyle rabb olanlar Allah'tan başka şeyler veya kişiler olduğuna göre, eğer ayet ıRabb'ın adıyla' biçiminde olsaydı, müşrikler bununla kendi inançlarının tasdik edilmiş olduğunu düşüneceklerdi. Rabb olarak kabul ettikleri şeyler ve kişiler adına hareket edilmesi gerektiğini anlayacaklardı. Ancak ayet daha farklı biçimdeydi. Ayette, "Yaratan Rabb'in adıyla' deniliyordu. Bu mevcut inancı toptan değiştiren bir ifadeydi. Müşriklere göre, yaratan irade rabb değildi, rabb olanlar da yaratan değillerdi. Zira, inandıkları rabblerin yaratma özelliği yoktu. O halde bu ayetin kendilerini, kendi İnsan rablerini ifade etmediği açıktı. -Ayette 'Yaratma' sıfatı 'Rabb'e değil, 'Rabb' sıfatı tamamıyla 'Yaratan ait kılmıyordu; bir diğer söyleyişle kendilerinin de inandıkları Allah'a. 'Rabb' vasfı tamamıyla 'Yaratan'a ait kılındığı zaman da müşriklerin inandıkları yanlış rabb anlayışları tamamıyla reddediliyor; 'yaratan'dan başkasına rabb sıfatından herhangi bir pay verilmemiş oluyordu. Bu da demekti ki; Allah, her şeyin Rabb'dir. Hiçbir şey O'nun egemenliğinin dışında değildir. Takip eden ayetler ise, Allah'ın rabb oluşunun insanla ilgili kısmına değinmesi açısından daha da önemliydi: 'O, insanı alâktan yarattı. Oku Rabb'in büyük kerem sahibidir. [99]

Müşrik inancına göre Allah'ın insanlarla olan ilgisi, sadece ve sadece hayatın başındaki (doğum) ve sonundaki (ölüm) müdahaleden ibaretti. Allah'ın, insanı yarattıktan sonra artık onun işlerine karışmadığına inanıyorlardı. Bu açıdan fiilen 'Allahsız' yaşıyorlardı. Ancak çok hayatî problemlerle karşılaştıklarında Allah'ı hatırlıyor; diğer zamanlar işlerini istedikleri gibi yürütüyorlardı. İhtiyaç hissederlerse fal okları aracılığıyla putlarına veya kâhinlerine başvuruyorlardı, inandıkları Allah, çocuklarının hiçbir işine karışmayan sorumsuz bir baba gibiydi. Alâk'm ilk ayetleriyle mevcut yanlışlıklar tashih edilirken, müşriklerin kabul ettikleri bir doğru öncelikle ifade olundu. Söz konusu doğru; insanı yaratanın Allah olduğu gerçeğiydi. Bu gerçeğe bağlı olarak da müşriklerin bir yanlışı daha tashih edildi; 'Allah'ın keremi sonsuzdur.' Yani, insanı yaratması nasıl O'nun keremi ise, daha başka şeylerde de O kerem sahibidir. Ayette, O'nun, her şeyi keremiyle kuşatmış olduğu bildiriliyordu. Kereminin bir sınırı veya kereminin dışında kalan bir alan ve konu olmadığı açıklanıyordu. Dolayısıyla, Allah'ın kereminin insanların yaşantı tarzlarını, bireysel ve toplumsal hayatlarını da kapsadığı açıklanıyordu. Buna göre, insanın da her şeyi ile Allah'ın keremine dahil olduğu ifade edilmiş oldu. Bir sonraki ayet ise bunu açıkça ifade etti: 'O, kalemle öğretti, insana bilmediğini öğretti. [100] Bu ayetlerle şirkin en Önemli dayanağı ve önemli bir müşrik bakış açısı daha iptal edildi. Müşrik kanaate göre; yüceliği sonsuz olan Allah, insan gibi bayağı, aşağı bir varlıkla/yaratıkla ilgilenmezdi; aksini iddia

[98] Alâk, 96:1
[99] Alâk, 96:2,3
[100] Alâk, 96:4,5

etmek Allah'ın şanını düşürmekti. Halbuki bu ayetlerde, insanî bir eylem olan 'halemle yazmak' ve 'öğrenmek' durumlarının müsebbibi olarak Allah zikrediliyordu. Tamamıyla insanla ilgili olduğu düşünülen 'yazmak' ve 'öğrenmek'' işinin de Allah'ın güç ve kontrolü dahilinde olduğu açıklanıyordu. Zannedildiği gibi, Allah'ın sadece doğuma ve ölüme müdahale edip, hayatı süresince insanı serbest bırakmadığı; Allah'ın insanla olan irtibatını hiçbir zaman kesmediği bildiriliyordu. Risâlet sürecinin ilk günlerinde vahyolunan Kalem sûresinin ilk ayetinde ise [101][101] kaleme yemin edilmiş olması, insanla ilgili bir şeyin Allah katında aşağı sayılmadığını, insanlar ilgili her şeyin Allah'ın ilgi ve takdiri dahilinde olduğunu ifade etmesi nedeniyleönemliydi.

O, kalem ile öğretendir, insana bilmediğini O öğretti [102] [102] ayetleri 'Yaratan Rabb'inin adıyla oku. O, insanı bir kan pıhtısından yarattı. Oku, Rabb'in nihayetsiz Kerem sahibidir [103][103] ayetleriyle birlikte düşünülünce önemli bir anlam açığa çıkıyordu. Buna göre, Allah büyük kerem sahibidir, ancak insanî alanlarla ilgilenmek onun yüceliğine bir leke değil, aksine kereminin yüceliğine bir işaret ve gerekliliktir. Dolayısıyla Allah'ın güç ve kudreti, ilk ayette geçtiği biçimiyle Rabb'liği, insanî alanları da kapsamaktadır. Hiçbir şey, O'nun Rabb'liğinin dışında yer almamaktadır.

Resulûllah, mevcut şartlardan ve Hıra mağarasında vahyolunan ayetlerin bildirdiklerinden hareketle Müddessir ile verilen 'uyarmak', 'Rabb'i yüceltmek' emirlerinin gereklerini her türlü şüphenin ötesinde olanca açıklığıyla anlamakta zorlanmadı. Yine aynı şekilde, Mekke'nin müşrik eşrafı da bu ayetleri anlamakta zorlanmadılar. Bu ayetlerle mevcut inançlarının temelden reddedildiğini, yanhşlandığını gördüler.

Resulûllah vahyolunan ayetlerden hareketle hakikati ilan etmeye başladı. Ancak şurası son derece önemliydi ki, sadece doğruyu söylemek yeterli değildi. Hemen herkes bilir ki, doğruyu doğru kişinin söylemesi, en az söylenenin doğru olması kadar önemlidir. Bir yalancının doğruluk söylevi, bir ahlâksızın ahlâk çağrısı, bir bencilin fedakârlık isteği muhataplarının kafalarında ve gönüllerinde hiçbir şekilde olumlu karşılık bulmaz. Bireysel ve toplumsal tecrübeler göstermektedir ki, bir sözün, bir düşüncenin, bir bilginin insanlar tarafından kabul edilebilmesi için o söz, düşünce veya bilginin doğru olması veya doğruluğunun açıkça ispatlanması yeterli olmamaktadır. Eğer doğru olma durumu bir söz veya bilginin kabul edilmesi için yeterli olsaydı, yeryüzünde hemen hiçbir kötülük görülmezdi; cinayetler işlenmez, hırsızlıklar gerçekleşmez, zulüm, işkence, baskı, aldatma... yeryüzünden ebediyen silinirdi. Çünkü, bütün bunların yanlış olduğunu hemen herkes bilmektedir. Bir söz veya bilginin kabulünde doğruluğunun yanı sıra onu söyleyen veya bildirenin kimliği ve özellikleri de Önem kazanmaktadır. İnsanlar güvendikleri, sevdikleri insanların söz ve bilgilerine itimat ederler; güvenmedikleri, sevmedikleri kimselerin değil; üstelik doğru söylüyor ve doğru bilgi veriyor olsalar bile. Dolayısıyla, insanları yanlışları nedeniyle 'uyarmakı ve 'Rabb'i yücelt-mek' görevinin başarıya ulaşması, bu işi yapacak kişinin bu göreve kişiliğiyle, ahlakıyla uygun olmasını gerektiriyordu. Söylenenlerin etkili olması, kabul görmesi için, gerçeğin elçisinin de saygın ve sözlerine itimat edilir bir konumda olması ge-

[101][101] 68:1
[102][102] Alâk, 96:4,5
[103][103] Alâk, 96:l~4

rekiyordu. Resulûllah peygamber olmadan önce de güvenilir, dürüst, edepli birisi idi; ama bu olumlu özellikleri şimdi daha da büyük önem ifade ediyor ve bu nedenle her türlü noksanlıktan, lekeden tamamıyla uzak olması gerekiyordu. Bu nedenle ilâhî görevin ilk talimatlarının verildiği ilk ayetlerden bir kısmı hakikat davetçisinin özelliklerine ayrıldı. Böylelikle, Resulün eğitilmesi ve insanlığın zirvesi kılınması süreci de başlatılmış oldu. Müddessir süresinin ilgili ayetlerinden ilki şöyleydi:

Elbiseni temiz tut. [104][104]

'Elbiseyi temiz tutmak', Resulûllah'm veya herhangi bir Arap'm anlamını kolaylıkla anladığı bir sözdü. Bu söz, Araplar arasında sıklıkla kullanılan ve Türkçe'deki 'Alnı açık olmakla, 'Yüzü ak olmakla aynı anlama gelebilecek bir deyimdi. Araplar, yalan söyleyen veya sözünde durmayan kimse için 'elbisesini kirletti' derlerdi. Yine aynı şekilde olmak üzere, iffetli kimseler için de 'eteği/elbisesi temiz' derlerdi. İlgili ayetle, Resulûllah'a, her türlü ahlâksızlıktan, fuhuştan, yalandan, kötü sözlerden, yüz kızartıcı diğer her türlü davranışlardan uzak durması emredildi. Yalancı, sahtekâr, hilekâr, hain olmaktan kaçınması; kişiliğini bu tür olumsuz sıfatlarla kirletmemesi gerektiği bildirildi. Takip eden ayet ise "elbiseyi temiz tutma' emrinin önemli bir gereği açıklandı ve gereğinin yerine getirilmesi istendi:

Pis şeylerden uzak dur. [105][105]

Resulûllah'a pis şeylerden uzak durması emredilirken, bir önceki ayetin konusu olan ve en genel manâda 'ahlaki temizlik olarak tanımlanabilecek özellikleri de kapsayan daha genel bir emir verilmiş oluyordu. Resulûllah kabalık, sefihlik, ahlâksızlık, terbiyesizlik gibi her türlü ahlâkî pislikten uzak durmanın yanı sıra, şirkin nesnesi olan putlardan ve taraftarlarının her türlü yanlış ve iğrenç hâl ve hareketlerinden de uzak durmalıydı. Bir başka ifadeyle, sonu azap olan ahlâk, düşünce, inanç, yaşantı pisliklerine hiçbir şekilde bulaşmamalıydı. Her haliyle temiz ve pak olmalıydı. Çünkü ayette geçen 'rics1 teriminin sözlük anlamı 'pis şef olmasına karşılık, kavramsal çerçevesinde maddî-manevî her türlü pislik, put, şirk, kü--für yer almaktadır. Ayrıca daha sonra vahyolunan ayetlerin birisinde [106][106] 'puf ile 'pis oluş' birlikte ifade edilerek ikisi arasındaki ilişkiye özellikle dikkat çekilmiş, bir diğer ayette de [107][107] müşriklerin pis olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca akılsız ve imansızlığın, sahibini 'pis1 yapan şeyler olduğu açıklanmıştır.[108][108] Allah, böyle kimselerin kalpleri zamanla tamamen kirlendiği ve hakikati anlayamaz hale gelecekleri için pislik üstüne pisliğe gireceklerini bildirmiştir.[109][109] Diğer bazı ayetlerde ise 'pis' kimselerden uzak durulması emredilmiştir: 'Ey Peygamber! Allah'tan kork ve kafirlere, münafıklara uyma [110][110] 'Musa, kardeşi Harun'a dedi ki: 'Benden sonra kavmim içinde benim yerime geç. Onları ıslah et ve sakın fesatçıların yoluna uyma.[111][111] Ve zamanla vahyolunan ayetlerle daha iyi anlaşıldı ki, Allah, insanları her türlü 'pislikten' temizleyip, 'tertemiz' (mutahlıar) kılmak için Resulünü göndermiştir, Kur'an'ı indirmiştir, islâm'ı bildirmiştir.[112][112]

---

[104][104] Müddessir, 74:4
[105][105] Müddesir, 74:5
[106][106] Hacc, 22:30
[107][107] Tevbe, 9:95
[108][108] Yunus, 10:100
[109][109] Tevbe, 9:125
[110][110] Ahzâp, 33:1
[111][111] A'raf, 7:142
[112][112] Konu dahilindeki bazı ayetler şöyledir:

'O kimse ki, Allah yolunda malım harcayarak, temizlenir.' (Leyi, 92:18) 'Sen ancak görmeden Rablerinden korkanları ve namazı kılanları uyarabilirsin. Kim temizlenirse

Müddessir sûresinin bu iki ayetiyle Resulûllah'a hâl ve hareketleriyle, duygu ve düşünceleriyle, inanç ve yaşantısıyla nasıl olmaması bildirildiği gibi, ilâhî görevi dahilinde dikkat etmesi gereken bir konuya da dikkat çekilmiş oldu. Kötü, yanlış, pis özelliklerin, herhangi bir insana yakışmadığı gibi, Allah'ın elçisine hiçbir surette yakışmayacağı ifade edildi. Öyleyse Resulûllah bu konularda herkesten daha çok dikkatli olmak zorundaydı. Ayrıca, Resulûllah eğer inanç ve ahlâkta olumsuz, yanlış ve kötü özelliklere sahip olursa 'Rabb'i yüceltmek' gibi asli görevini yerine getirmesi mümkün olmayacaktı. Mümkün görünse bile, açıktı ki yapılan işlerin, gösterilen çabaların bir anlamı ve değeri olmayacaktı.

Risâletin ilk aşamasında Resulûllah'm kişiliği ve ahlâkı ile ilgili olmak üzere verilen emir sadece söz konusu iki ayetle sınırlı kalmadı. Bir başka ayetle, Resulûllah'a görevi dahilinde özel bir emir daha verildi:

Yaptığın iyilikleri çok bularak başa kakma! [113] [113] Peygamberlik her açıdan fedakârlıkta bulunmayı gerektiren yüce ve ağır bir görevdir. Ayetle emredildi ki, risâletin gerektirdiği fedakârlıklar hiçbir surette insanlara karşı tepeden bakma, yapılanlardan dolayı insanları mihnet altında bırakma gibi davranışlara neden olmamalıdır. Hak davanın önderi sıfatıyla Resulûllah veya takipçileri bu yüce ve ağır görevi insanların takdirlerini kazanmak, insanlar tarafından övülmek, beğenilmek, sevilmek, mal, makam elde etmek için değil; sadece ve sadece Allah için yapmalıdırlar. O halde fedakârlıklara karşılık, insanlardan menfaat niteliğinde, bir şeyler beklememelidirler. Yapacakları şeyler nedeniyle kendini beğenme, gururlanma, iyilikleri başa kakma gibi yanlışlıklara sapma-malıdırlar. Zira bunlardan hiçbiri, hiçbir şekilde hak davanın mensubuna yakışmaz. Bu olumsuzluklara sahip olmak hak dava ile bir arada bulunmaz. Davayı yüceltecek olan şey, insanlardan karşılık beklemeden yapılacak fedakârlıklardır. Eğer bazı fedakârlıklarda bulunuluyor ve bu fedakârlıklara karşılık insanlardan bazı menfaatler umuluyorsa, bu tutum davayı yere batırır.

Müddessir sûresinin ilk ayetlerinde verilen diğer emirler bir yana, ilk iki emirle, yani insanları 'uyarmak' ve 'Rabb'i yüceltmek' ile, Resulûllah'a, yanlış inançlara sahip insanlara mutlak hakikatleri bildirme sorumluluğu yüklendiği gibi; takip eden ayetlerde davranış tarzına, tutum ve tavırlara ilişkin verilen emirlerle de nasıl olunması gerektiğinin yanı sıra, nasıl olunmaması ve insanlara hangi ahlâki ilkeleri aktarmak gerektiğinin talimatı da verilmiş oldu. Bu, Resulûllah'm, kötülükler ve ahlâksızlıklar üzerinde şekillenen hayat tarzlarına ve mensuplarına karşı bir tavır alması gerektiği anlamına geliyordu. Putperest bir toplumda, her türlü ahlâksızlığın, kötülüğün, yanlışın bir hayat biçimi haline geldiği insanlar arasında, bu talimatın gereğini yapmak ise elbette ki bazı problemlere neden olacaktı. Her hâl ve durumlarını iyi ve doğru zanneden insanların, neredeyse her şeyleriyle yanlış içerisinde oldukları uyarısıyla karşı karşıya kalmaları, elbette ki kaçınılmaz K biçimde bazı husûmetlerin oluşmasına neden olacaktı. Bu durumda insanlar mda

---

o, kendi menfaatine .temizlenmiş olur. Dönüş Allah'adır.' (Fatır, 35:18) 'Doğrusu feraha ermiştir temizlenen; Rabbinin adım anıp O'na kulluk eden.' (Ala, 87:14,15)

'Ummîlere içlerinden, kendilerine âyetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara Kitab'ı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen O'dur. Kuşkusuz onlar önceden apaçık bir sapıklık içindeydiler.' (Cama, 62:2)

'Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler ise kötü kadınlara; temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara yaraşır. Bu sonuncular, (ifti racıların) söylediklerinden çok uzaktırlar. Kendileri için bağışlanma ve güzel bir nzık vardır.' (Nur, 24:26)

Rablerine karşı gelmekten sakınanlar ise, bölük bölük cennete sevk edilir, oraya varıp da kapıları açıldığında bekçileri onlara: 'Selâm size! Tertemiz geldiniz- Artık ebedî kalmak üzere girin buraya' derler.' (Zümer, 39:73)

[113][113] Müddesir, 74:6

yalnız olan Resulûllah ne yapacaktı? Tepkilere nasıl cevap verecekti? Bu benzeri soruların cevabı verilen talimatları takiben ayetle açıklığa kavuşturuldu:
Rabb'in için sabret. [114][114]
Yani yanlışlıklar içerisinde olduklarını kabul edemedikleri için tepki gösteren restlere kötülere, yanlış gidişatı hayat tarzı edinmişlere, zalimlere, zorbalara- yanlış baştan çıkarıcı istek ve arzulan nedeniyle nefsine karşı diren; hak dava gerileten veya saptıran geri adım(lar) atma, zorluklara teslim olma, dosdoğru olan yolunda ilerlemekte bıkkınlık gösterme, her türlü olumsuz söz ve davranışa karşı dirençli ol; tam bir kararlılık içerisinde, vahiyle bildirilen yol üzere, verilen ilâhî talimatların gereğini aynen yerine getir ve tüm bunları yaparken sadece Allah'a güven.

Davete Bireysel Hazırlık

Ey örtüsüne bürünen! Az bir kısmı hariç olmak üzere geceleyin kalk. Gecenin yarısında kalk; yarısından biraz eksilt veya bunu biraz artır ve ağır ağır Kur'an oku. Doğrusu biz, senin üzerine ağır bir söz indireceğiz. Gece kalkışı hem daha etkili, hem de söz bakımından daha sağlamdır. Gündüz senin için uzun bir meşguliyet olacak. Rabb'inin adını an ve bütün gönlünle O'na yönel. O, doğunun ve batının Rabb'idir. O'ndan başka ilâh yoktur. O halde yalnız onu vekil tut. Başkalarının diyeceklerine sabret, güzellikle onlardan ayrıl. [115][115]
Resultillah, Alâk sûresinin ilk ayetîeriyle peygamber olarak seçildiğini, Müddessir sûresinin ilk ayetîeriyle de ilâhî görevi dahilinde neler yapması, nasıl davranması gerektiğini öğrenmişti. Müddessir sûresinin söz konusu ayetlerinden kısa bir süre sonra Müzzemmil sûresinin ilk ayetleri vahyolundu. Resulûllah, bu ayetlerde, ilâhî görevini başarılı şekilde yürütmesini sağlayacak bireysel ve ruhsal hazırlık yapmaya çağrıldı. Ayrıca, Müddessir sûresinin ilk ayetîeriyle verilen talimatların gereklerini yerine getirirken karşılaşacağı sıkıntı ve zorlukları aşabilmesinin yöntemini öğrendi.
Müzzemmil sûresinin ilk ayetinde Resulûllah'a 'Ey örtüsüne bürüneni' diye hitap edildi. Hitabı teşkil eden 'müzzemmil'in yaygın anlamı 'örtüsüne bürünüp, oturan' demektir. Ayetteki 'örtünüp oturmdk\ Türkçe'deki 'Eve kapanmak', 'Dünya ile Pişiği kesmek', 'İşlerden elî-etegi çekmek deyimlerinin çağrıştırdığı anlamlarla büyük oranda benzerlik taşımaktadır. Bu örtünüp-oturma davranışı, birisinden gizlenmek, kaçmak, düşüncelere dalmak, rahata meyletmek gibi çok farklı nedenlerden dolayı gerçekleşebilir. Ayetteki bu hitapla, insanlardan uzak durmayı, evine kapanıp derin düşüncelere dalmayı tercih edip, görevinin gereklerini yerine getirmekte ağır davranan Resulûllah'ın mevcut durumunu gözden geçirmesi ve durumunu değiştirmesi emrediliyordu, ilâhî emir gereği Resulûllah 'korku/endişe elblsesine' bürünmekten vazgeçmeliydi. Zira, Müddessir sûresinin ilk ayetlerinin vah-yolunuşunu takiben insanlara bildireceği şeylerin sert tepkilere neden olacağını düşünmüş, bu da korkmasına/endişelenmesine neden olmuştu. Şu sözleri, o günlerdeki durumunu açıklaması açısından önemlidir: 'Rabb'imden bana peygamberlik geldi. Bunun sebebiyle sıkıntıya maruz kaldım. Bana, insanların beni yalanlayacakları bildirildi. 'Sen bildiğini yapacaksın, onlar da sana

[114][114] Müddesir, 74:7
[115][115] Müzzemmil sûresi, 73:1-10

bildiklerini yapacaklar' denildi.[116][116] Müzzemmil ile verilen emir gereği artık evine, düşüncelere kapanmaktan vazgeçmeli ve yanlış inançları, cehaletin şekillendirdiği hayat tarzları nedeniyle şaşkın, sefaletler içerisinde bocalayan insanları, vahyolunan mutlak doğrularla uyarıp bilgilendirmeliydi.

Ayrıca, 'Ey örtüsüne bürüneni' hitabının risâlet sürecini anlamaya katkı sağlayacak özel bir anlamı vardır. Geleneğe göre, bir Arap, birisine sitem etmeden, korkutmadan hitap edip, bu hitabıyla da o kişiden bir şey yapmasını isterse, o kişiye içinde bulunduğu duruma ve ortama göre hitap ederdi. Bunun örneğini Resulûllah'm, yeğeni ve damadı Hz. Ali'ye hitabında görmek mümkündür. Ali, bir gün eşi Fâtıma ile tartıştıktan sonra evden ayrılarak gitmiş ve bir köşede toprağın üzerine yatıp uyumuştu. Durumdan haberdar olan Resulûllah, Ali'nin yanına gelmiş ve onu üstü başı toprak içinde görünce 'Kalk ey toprağın babası (Ey üstü başı topraklı)[117][117] diye hitap etmişti. Resulûllah, bu hitabıyla, Fâtıma'yla olan tartışması nedeniyle Ali'ye kırgm olmadığını; sitem etmeyeceğini, kınamayacağını bildirmiş olmaktaydı. Bundan da anlaşıldığı üzere, Resulûllah'a 'Ey Örtüsüne bürünen)' diye hitap edilerek, yatağından, evinden, zihnini kurcalayan yersiz düşüncelerden, gereksiz şekilde kapıldığı sıkıntılardan uzaklaşıp, artık görevine fiilen başlaması gerektiği, bunun yanısıra korkusu ve işini ağırdan alması nedeniyle ilâhî katta kınanmadığı, durumunun anlayışla karşılandığı bildirilmiş oldu.

Az bir kısmı kariç olmak üzere geceleyin kalk. Gecenin yarısında kalk; yarısından biraz eksilt veya bunu biraz artır ve ağır ağır Kur'an oku.[118][118] İlahî eğitim gereği, insanların uykuda oldukları bir zamanda Resulûllah uyanık olmalıydı. Uyanık kalınması gereken sürenin gecenin tam yarısı kadar olması zorunlu değildi; biraz eksik veya fazla olabilirdi. Süreyi kendisi ayarlamalıydı. Ancak, uyanık kalmak için gecenin yarısı kadar bir süreyi tercih etmesi uygun olacaktı. Çok az veya çok uzun bir süre uygun değildi. Uyanık kalmasının sebebi, Kur'an okumak içindi. Kur'an okuyarak nelere inanmak ve nasıl yaşamak gerektiğini öğreneceği gibi; insanlara neleri, nasıl ulaştıracağının yöntem ve tekniklerini de öğrenecekti. Zira, inancının, hayatının ve görevinin yegâne kaynağı Kur'an'di. O halde her gün Kur'an'la irtibatlı olmalıydı. Fakat, Kur'an'ın ihtiyaçlara cevap verebilmesi, ancak onu doğru yöntemle okunmasıyla mümkün olabileçekti. Bunun en önemli şartı ise 'tertîl' üzere okumaktı. Yani, okunanı anlamak için, okuma işi yavaş yavaş, tane tane, düşüne düşüne, gerekli yerlerde durarak yapılmalıydı. Bu yapılmalıydı, çünkü okumaktan maksat sadece kelimeleri telaffuz etmek değildi. Anlamadan okumaktan hayır ummak hiç değildi. Amaç, okunan şey üzerinde düşünüp sözden manâya, manâdan gayeye ulaşmaktı. Kur'an'm, inancın ve hayatın yegâne kaynağı olduğunu olanca açıklığıyla anlayıp, kavramaktı.

Doğrusu biz, senin üzerine ağır bir söz vahyedeceğiz.[119][119] Verilen ilâhî emir gereği Resulûllah geceleri kalkıp Kur'an okumalı ve gece okuyup öğrendiği şeyleri gündüz hem tutum ve davranışlarına aktarmalı ve hem de insanları bu ilâhî bilgilerden haberdar etmeliydi. Ancak elbette ki bunlar kolaylıkla bir çırpıda yapılacak şeyler değildi. İnsanın hem kendisini eğitip geliştirmesi ve hem de diğer insanları bilgilendirip eğitmesi zor şeylerdir. İnsanla uğraşmak, insanı değiştirmek,

---

[116][116] Buharı, İlâhî Kelamın Savunulması, 99.
[117][117] Buharı, Salât 58, Edeb 113; Müslim, Fezailu's Sahabe 38.
[118][118] Müzzemmil, 73:2-4
[119][119] Müzzemmil, 73:5

eğitmek, yetiştirmek zor iştir. Bunlar bütün eğitimcüe-. rin yakından bildiği Özelliklerdir. Ancak daha da önemlisi, Resulûllah insanları günlük hayatlarında herhangi bir konuda bilgilendirip eğitmeyecek; inançlarını ve hayat tarzlarım neredeyse tamamen değiştirmelerini gerektirecek bir sürecin lideri olacaktı. Bu ise zorlukları, sıkıntıları, baskı ve işkenceleri sürecin adeta ayrılmaz gereği kılacaktı. Zira ebedî hakikatler nedeniyle haksız menfaatlerinin sona ereceğini anlayanlar, özel ve haksız konumlarını terk etmek zorunda kalacaklarını fark edenler her türlü zorbalığa başvuracaklardı. Bu ve daha başka nedenlerle, yüce Allah risâletin ilk günlerinde elçisini uyardı; zorluklara hazırlıklı olmasını istedi. Bu uyarıyı ise Kur'an okumanın tekniğini bildirdiği ayetlerin arasında yaptı. Böylelikle zorlukların üstesinden gelmenin yöntemini de göstermiş oldu. Yöntem öncelikle zihnen ve ruhen güçlü olmakla ilgiliydi. Bunu gerçekleştirecek olan ise Kur'an'dı. Gece kalkışı hem daha etkili, hem de söz bakımından daha sağlamdır.

Kur'an'ı tam anlayabilmek için tertîl üzere okumak çok önemliydi. Okumanın olmazsa olmaz şartıydı. Fakat okunanı anlayabilmek ve anlaşılan şeyin hafızada kalmasını sağlamak için, okumanın gerçekleştiği zamanın ve şartların da uygun olmasına dikkat etmek gerekmekteydi. Okunanları doğru şekilde anlamanın ve hafızaya kaydetmenin en uygun zamanı ise geceydi. İnsanın dikkatini dağıtacak dış etkilerin olmaması, geceyi okunanı anlamada avantajlı kılıyordu. Üstelik gece okuması, psikolojik açıdan da çok önemliydi. Eğer bir kişi tatlı uykusunu bölüp, sıcak yatağım terk ederek bir iş için kalkıyorsa, bütün benliğiyle o işe motive olmuş demektir. Bir şeye motive olmak ise, o şeyin daha kolay anlaşılmasını ve öğ-renilmesini sağlar. Tüm bunlar nedeniyle, bilgilenmek ve kişiliğini Kur'an'la inşa edebilmek için Resulûllah ve ilâhî görevindeki varisleri Kur'an okuma işini özel-likle gece yapmalıdırlar. Gece okuması, Kur'an'dan azami yararlanmayı sağlaya-caktır.[120[120]]

Gündüz senin için uzun bir meşguliyet olacak. [121[121]] Kur'an'ı anlayıp, öğrenmek için en uygun zaman geceydi. Ama bu, okuma işi gündüz yapılamaz anlamına gelmiyordu. Psikolojik açıdan şartlar gece kadar uygun olmasa dahi, Kur'an'ı okuyarak anlamını, hükmünü, amacını anlama işi gündüz de yapılabilirdi. Fakat, eğer gündüzler Allah'ın emir ve isteklerini anlayıp, öğrenmeye ayrılırsa, insanları hidayete sevk edecek tebliğ görevi ne zaman yapılacaktı? Halbuki, insanlara mutlak hakikâtleri bildirip, bu hakikatlerin gereklerini kabule ve uygulamaya davetin zamanı hemen her zaman gündüz vaktiydi. İnsanlarla ancak gündüzleri birlikte olacaktı. O halde, bilgilenme işini gece, bilgileri insanlara ulaştırma işini ise gündüz yapmalıydı. Gündüzün meşguliyetleri arasında bilgilenme işine zaman ayırmak hem çok zor, hem de öğrenmeyi yeterli düzeyde verimli kılmaktan uzaktı.

Rabb'inin adını an ve bütün gönlünle O'na yönel. O, doğunun ve batının Rabb'idir. O'ndan başka ilâh yoktur. O halde yalnız O'nu vekil tut. [122[122]]

[120[120]] Resulûllah ve risâletin o ilk günlerindeki diğer müminler, Müzzemmü sûresinin ilk ayetlerinde ifade edilen, gece kalkıp Kur'an okunması ile ilgili talimatı düzenli şekilde uyguladılar. Gecenin yarısını hatta daha fazlasını uyanık bir şekilde geçirerek bu talimatın gereğini yerine getirme konusunda oldukça titiz davrandılar. Ancak ağır ve zor bir görevin başında verilen ve görevin failini görevin zorluğuna, ağırlığına hazırlamaya yönelik bu talimatların gayesi gerçekleşip de Resulûllah ve yanındaki müminler dinlerinin gerektirdiği bir kişiliğe ve bilgiye sahip hale geldiklerinde, ilâhî talimatta değişiklik yapılarak, gecenin büyük bir kısmında uyanık kalıp, bu süre içerisinde ilâhî talimatları öğrenip, üzerlerinde düşünmek emri hafifletildi: 'Rabb'm senin gecenin üçte ikisinden daha azında, yansında veya üçte birinde kalktığını, seninle beraber bulunanlardan bir topluluğun da böyle yaptığını biliyor. Gece ve gündüzü ölçüp, takdir eden sadece Allah'tır. O, bu durumunuzun sizi zorlayacağını biliyor, bu nedenle size rahmet gösterdi. O halde bundan böyle Kuf an'âan si^e kolay gelen miktarda okuyun. Allah, İçinizden hastalar, yeryüzünde gezip Allah'ın lütjunu arayan kimseler ve Allah yolunda ça-hşıp-çahalayacak (cihad edecek) daha başka insanlar olacağım bilmektedir. Bu nedenle Kur'an'dan kolayınıza geldiği kadarını okuyun, namazınızda sürekli ve dikkatli olun ve Allah için harcayarak (zekat/sadaka vererek) Allah'a güzel bir borç verin. Yaptığınız her iyiliği, Allah katında daha hayırlı ve sevapça daha büyük olarak bulacaksınız. Allah'tan bağış difeyin. Kuşkusu^ Allah bağışlayandır, esirgeyendir.' (Müzzemmil, 73:20)

[121[121]] Müzzemmü, 73:7

[122[122]] Müzzemmü, 73:8,9

Neredeyse tüm gece ve gündüzleri dolduracak kadar yoğun ve ağır çalışmaların son derece yorucu olacağı açıktır, kesindir. Allah'a teslimiyet ve sahip olunan ilâhî görev basit ve kolay bir şey değildir. 'Doğrusu biz, senin üzerine ağır bir söz vahyedeceğiz' ayetiyle yüce Allah bu uyarıyı zaten yapmıştı. Bu durumda, insanın eüç depolayabilmesi, iradesini sağlam kılabilmesi, zorlukların üstesinden gelebilmesi bıkkınlık ve yılgınlık rüzgarına kapılmaması için azamî derecede dikkatli ve gayretli olması gerekmektedir. Bunları yaparken sadece Allah'a güvenmeli, O'na rağmen başka bir sığmak ve destekçi aramamalıdır. Her şeyi O'nun istediği şekilde yapmalı ve sonucunu O'na havale etmelidir, ilâhî görev dahilinde gerçekleşen yorgunluk ve sıkıntıların karşılığım sadece Allah'tan beklemelidir. Söz konusu yorgunluk ve sıkıntıları kolaylığa ve dinlenmişliğe çevirecek olan sadece Allah'dır. Bunları uygulamada gerçekleştirebilmek için ise, Allah'la olan irtibat hiç kesilmemeli, yüce görevin/kulluğun şuuruna varmış bir halde, her an Allah'ı anıp, sadece O'na bağlanıp, sadece O'na yönelinmelidir.

Başkalarının diyeceklerine sabret, güzellikle onlardan ayrıl. [123] [123] Dolaylı bir şekilde bildirildi ki, sadece Allah'a teslim olmayı ve ilâhî görevin gereklerini yerine getirmeyi engelleyecek şeyler veya kişiler çıkacaktır. Birileri, kendi yanlış gidişatlarını devam ettirmek için, farklı bir gidişata sahip olanların bulunmasından ve onlar nedeniyle durumlarının deşifre olmasından rahatsız olacaklardır. Ayrıca, yanlışlıklarda menfaatleri olanlar herkesin kendileri gibi olması için çaba sarf ederler. Amaçlarına ulaşmak için her şeye başvurur, her yolu ve yöntemi meşru görürler. Resulûllah bu gibi kimselerle karşılaştığında, onların neden olduğu sıkıntı ve zorluklara sabretmelidir. Eğer sabretmezse görevini yerine getirmesi ve başarıya ulaşması mümkün değildir. Fakat yanlış durumlarda, ortamlarda bulunmaya çalışmak, yanlışlıkları ilke edinmiş kişilerle hakikati bildirme zamanının dışında bir arada olmak sabrı bozacaktır, gidişatı problemli hale getirecektir. Hakikatin elçisi söyleyeceğini söyleyip, bildireceğini bildirdikten sonra güzel bir ayrılışla bu tür kişilerden ayrılıp, uzaklaşmalı; onları aşağılık, rezil durumlarıyla baş başa bırakmalıdır. Ancak, bu ayrılış, o kişiler açısından tebliğ görevini terk etmek, hakikatleri bildirmekten kaçınmak anlamına gelecek bir ayrılış olmalıdır. Bu ayrılıştan maksat, onların aşağılık durumlarına muhatap olup, onlar gibi aşağı konuma düşmemek, saçma, anlamsız, kaba, kötü söz ve davranışlarına dahil olmamak içindir.

Kur'an risâlet sürecinin her aşamasında bildirdi ki, mümin hakkın temsilcisidir. Onun hakkm temsilcisi olması ise, hakkın düşmanlarını rahatsız eder. Bir mümin düşmanlarını iyi tanımalıdır. Bir müminin düşmanı, başta İblis ve onun çağrılarına olumlu cevap verme eğiliminde olan kendi nefsidir. Mümin bunları aşmalıdır. Onlara meyi etmemeli, teslim olmamalıdır. Bir müminin başka düşmanları da vardır; onlar ise İblis'in temsilcisi olan insanlardır. Onların isimleri veya görünümleri toplumun veya zamanın değişimine bağlı olarak farklılaşabilir. Bazen Firavun, bazen Nemrut, bazen da Ebû Cehil, Ebû Leheb, Velid b. Muğire, As b. Vail.... vs isimler alabilirler. Ve bunlar her toplum ve her çağda değişik görünüm ve isimler altında muhakkak bulunurlar. Bunların temel özellikleri, yaratılış gayelerini unutarak yaratanlarına asi olmaları; heva ve heveslerine göre yaşamaları; Allah'tan başka rabbler, ilâhlar, melikler... edinmeleri; kendilerini her türlü sorumluluktan

[123][123] Müzzemmil, 73:10

müstağni kabul etmeleridir. Onlar, mal, evlat (taraftar) ve bilgi gibi imkânlar nedeniyle kendilerini yeterli bulup, zorbalaşan, zalimleşen kişilerdir.[124][124] Onların zulme uğrayan, yoksul, güçsüz, çaresiz, mazlum insanların durumlarını düşünmek gibi bir kaygıları yoktur; zaten bu olumsuz durumların doğrudan veya dolaylı failleridirler. Kur'an, İblis'in adamlarını tanıtırken, müminlere yönelik doğrudan veya dolaylı mesajlar, emirler de vermiştir. Müminlerin, haksızlıkların, kötülüklerin, ahlâksızlıkların, zulümlerin faili olan bu şahıslara karşı tavırlarını net bir şekilde belirlemeleri gerektiğini; onların safında yer almaktan kaçınmaları, daha da önemlisi bazı gizli hesaplar nedeniyle onların yanında, safında görünmemeleri gerektiğini bildirmiştir. [125] [125] Bu nedenledir ki, müminler müşriklerle bir arada olmaktan, onlarla aynı evlerde, eğlence ortamlarında, sohbet toplantılarında bulunmaktan özenle kaçındılar. Çünkü daha sonra vahyolunan birçok ayet hep bu ayrılığı emretti:
Zalimler topluluğu ile oturma. [126][126]
Zalimler topluluğunun içinde bulunma. [127][127]
Zalimlerden olma. [128][128]
De ki: 'Ben sizin yaçtıklarınızdan ufağım'. [129][129]
Kötü arzularına uymuş ve işi gücü aşırılık olan kimseye boyun eğme. [130][130]
Dinlerini oyuncak ve eğlence edinen ve dünya hayatının aldattığı kimseleri bir tarafa bırak. [131][131]
Ancak müminlerin gerçekleştirmeleri zorunlu olan söz konusu ayrım elbette ki sadece mekânları veya binaları ayırmakla değil, daha çok ve özellikle tavır ve tutumlarla ilgilidir. Emredilen şey bir ahlâk farklılaşmasıdır. Zaten ahlâklar farklılaştığı için diğer ayrımlar gerçekleşmektedir. Yoksa mekân ayrılığı sırf ayrı durmak adına girişilmiş bir eylem değildir.

İlk Müminler

Bu din Allah'ın, meleklerin ve peygamberlerin dinidir. Atamız olan İbrahim'in dinidir. Allah, beni bu dini tebliğ için bütün insanlara göndermiştir. (Hz. Muhammed (s)
Resulûllah, ilk ilâhî talimatları alışını takiben, daveti nasıl gerçekleş tireceğiyle ilgili bazı sıkıntılar yaşasa dahi, bir süre sonra görevinin gereğine uygun olarak harekete geçti. Tanıdıklarını, kendisine vahyolunan ebedî hakikatlere iman etmeye davete başladı. Resulûllah'ı çok yakından tanıyan, O'na güvenen, saygı ve sevgi duyan birkaç kişi, daha ilk günlerde, olumlu cevap verdiler. Daveti olumlu cevaplayarak ilk günlerden itibaren Resulûllah'm yanında yer alanlar; eşi Hatice, evlatlığı Zeyd, yeğeni Ali ve yakın dostu Ebû Bekir'di. Bunlar, hiç tereddüt etmeden, Resulûllah'm kendilerine bildirdiği ilâhî hakikatleri tasdik ettiler, Resulûllah'm peygamberliğine iman ettiler.

---

[124][124] Alak, 96:6,7; Müddesir, 74:12-17; Kalem, 68:14; Tebbet, 111:2; Leyi, 92:11,18; Hümeze, 104:2-3
[125][125] Müzzemmil, 73:10,11
[126][126] En'am, 6:68
[127][127] Mü'minun, 23:94
[128][128] En'am, 6:52
[129][129] Şuara, 26:216
[130][130] Kehf, 18:28
[131][131] En'am, 6:70

Davete olumlu cevap veren ilk kişi Hz. Hatice oldu. O, eşinin peygamber olarak görevlendirildiğini, bizzat eşiyle aynı anda ve herkesten önce anlamıştı. Hiç tereddüt etmeden de eşinin peygamberliğini kabul etti. İmkânı ve gücü dahilinde eşine yardımcı olmaya çalıştı. Zira o, insanlar içerisinde Allah'ın elçisine en yakın olan ve O'nu herkesten daha iyi tanıyan kişiydi. Resulûllah onbeş yıldır kocasıydı.

Hz. Hatice'den sonra Resulûllah'ı ilk tasdik edenin kim olduğunu kesin olarak bilmiyoruz. Konuyla ilgili farklı rivayetler, farklı kimselerin isimlerini ön plana çıkarmaktadır. Bu ihtilafın en önemli nedeni, birkaç kişinin aynı zamanda denecek kadar kısa süre içerisinde daveti kabul etmiş olmalarıdır. Fakat eğer bir sıralama yapmak gerekirse, bazı rivayetlerin şahitliğiyle, Hz. Ali'nin diğerlerine oranla daveti biraz daha önce kabul etmiş olması daha kuvvetli bir ihtimaldir. Buna göre, islâm'ın, risâletin ilk günlerinde, Resulûllah, Hz. Hatice ve Hz. Ali'den ibaret üç mensubu bulunmaktaydı. Bu sırada Hz. Ali 10 veya 12 yaşında bir çocuktu. îslâm davetinin ilk günleriyle ilgili bir rivayet, ilk müminler hakkında bilgiler vermesi açısından önemlidir. Bu, bir tüccar olan ve ticarî işleri nedeniyle İslâm davetinin ilk günlerine rastlayan bir zamanda Mekke'ye gelen Yahya b. Afifin anlattıklarıyla ilgili rivayettir. Yahya b. Afif, daha önceki ziyaretlerinde Mekke'de rastlamadığı ve duymadığı, fakat bu son ziyareti sırasında gördüğü yeni bir durumdan bahsetmiştir. Afif şunları anlatmıştır: 'Ben Cahiliye çağında Mekke'ye geldiğimde Abbas b. Abdülmuttaiib'in evine gitmiş ve misafiri olmuştum. Sabahın erken bir saatiydi. Güneş henüz yeni doğmuştu. Kabe'yi seyretmeye başladım. Bu sırada Kabe'ye bir adam geldi, gözünü göğe diktikten sonra yüzünü Kabe'ye yönelterek ayakta durdu. Çok geçmeden bir çocuk geldi onun sağ yanında durdu, onun arkasından da bir kadın gelerek yanlarında durdu. Adam secde ederken onunla birlikte çocukla, kadın da secdeye kapandılar. Ben bunu görünce: 'Bu büyük bir hadise' dedim. Abbas da: 'Evet, büyük bir iştir. Sen bunun kim olduğunu biliyor musun?' diye sordu. Ben de 'Bilmiyorum' diye cevap verdim. O, 'İşte bu şahıs kardeşimin oğlu Muhammed'dir' dedi. 'Yanındaki çocuğun kim olduğunu biliyor musun?' diye sorduğunda, ben; 'Hayır bilmiyorum' dedim. O, 'Bu çocuk, kardeşimin oğlu Ali'dir' cevabını verdi. 'Onların arkalarında duran kadının kim olduğunu biliyor musun?' diye sordu. Ben yine, 'Hayır' dedim. O, 'Bu kadın, Muhammed'in eşi Hatice'dir. Muhammed bana, senin bu gördüğün ibadetlerin Allah tarafından emredilmiş olduğunu söyledi. Allah adına yemin ederim ki yeryüzünde bu üç kişiden başka bu dine mensup olan başka kimse bulunmamaktadır' dedi.[132][132]

Hz. Ali'nin İslâm'a girişi, risâîetin o ilk günlerindeki davetin niteliğiyle ilgili bazı önemli bilgilere ulaşma imkânı da sağlamaktadır. Ebû Talib, küçük oğlu Ali'nin, yeğeni Muhammed'le birlikte yeni bir dini kabul ettiğini ve birlikte ibadet ettiklerini duyduğunda, Resulûllah'la görüşerek duyduklarının doğruluğunu tetkik etmek istedi. Resulûllah'a gelerek 'Yeğenim, duyduğuma göre yeni bir din edinmişsin. Bu dinin özelliği nedir?' diye sordu. ResuîüUah'm bu soruya cevabı kısa ve açık oldu; 'Ey amca'. Bu din Allah'ın, meleklerin ve peygamberlerin dinidir. Atamız olan İbrahim'in dinidir. Allah, bu dini tebliğ için beni bütün insanlara gönderdi. Ey Amca! sen bu dine, tebliğ edeceklerimin hepsinden daha layıksın.[133][133] Resulûllah bu sözleriyle İslâm'ın türedi bir din olmadığını, diğer bin bir türlü

[132][132] Ibn Ishak, Siyer, 195; Taberî, Tarihu'r-Rusül vel-Mülûk, 11/212; İbn Abdilber, el-İstiâbfî Esmai'l-Ashâb, 111/1243; İbn Sâ'd, et-Tabakatül-Kûbra, VII/17, 18.
[133][133] İbn Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyyc, 1/263; Taberî, Tarihu'r-Rusül ve'l-Mûlûk, 11/213; Ibnü'l Esir, d-Kâmil fi't-Târih, 11/58.

dinlerden birisi olmadığını; İslâm'ın insanlığın asıl ve ilk dini olduğunu açıklıyordu. Hz. ibrahim'in ismini zikrederek, insanları Mekke'nin şirkinde hâlâ mevcut bulunan bazı hakikat kırıntılarının asıllarına ve tamamına davet ettiğini bildiriyordu. Ebû Talip, yeğeninin davetine olumlu cevap vermedi. Durumunu değiştirmeye yanaşmadı ve bu konudaki kararlılığını da açıkça ifade etti. Fakat oğlu Ali'ye, yeğeni Muhammed'e uymaya devam etmesini söylemeyi de ihmal etmedi. Ayrıca, görecekleri tepkilere karşı uyararak, dikkatli olmalarını istedi.
Hz. Ebû Bekir'in Müslüman oluşuna gelince; Resulûllah ve Ebû Bekir risalet öncesi dönemde çok yakın arkadaştılar. Bundan dolayı, ResuîüUah'm kendisinin bir peygamber olarak seçildiğim ve görevlendirildiğini Mekkelilere bildirmeye başlaması üzerine, Mekke ileri gelenleri, Resulûllah'la görüşmesi ve durumu anlaması için Ebû Bekir'i görevlendirmişlerdi. Ebû Bekir, kendisine verilen görev gereği arkadaşıyla görüşmüştü. Görüşme sırasında Resulûllah'tan İslâm'la ilgili ilk bilgileri almış, Alâk sûresinin ilk ayetlerini dinlemişti. Bazı rivayetlere göre, Ebû Bekir o ilk görüşme sırasında islâm'a girdi. Bazı rivayetlere göre ise Müddessir sûresinin ilk ayetlerinin vahyolunmasını takiben gerçekleşen bir görüşme sırasında islâm'a girdi. Bu ikinci görüş olayların gelişimi açısından daha doğru gözükmektedir. Çünkü, Resulûllah Hıra'da vahyolunan Alâk sûresinin ayetleriyle peygamber olduğunu öğrenmiş, peygamberliğin gereklerine göre tebliğe başlaması Müddessir sûresinin ilk ayetlerinin vahyolunması ile gerçekleşmiştir. Bu nedenle Hz. Ali ve Hz. Zeyd'de de olduğu üzere, Hz. Ebû Bekir'in islâm'a girişi vahyin kesintiye uğradığı fetret devrini takiben gerçekleşmiş olmalıdır. Mevcut bilgilerden anlaşıldığına göre Hz. Ebû Bekir'in İslâm'a girişi şu şekilde gerçekleşmiştir: Resulüllah, görevinin gereği olarak insanları İslâm'a davet etmeye başladığında, en yakın dostu Ebû Bekir Mekke'de bulunmuyordu. Bir ticaret kervanıyla Yemen'e gitmişti. Yemen dönüşü, Mekke ileri gelenlerinden bir grup, Resulûllah ile ilgili yeni haberi kendisine aktardılar. Bu, Ebû Bekir'in ilgisini çeken bir haberdi. Kendisine anlatılanların mahiyetini anlamak için hemen değerli dostunun yanma gitti. Ey Ebû'l Kasım, duyduklarım doğru mu?' diye sordu. Resulûllah, ne duyduğunu sorduğunda, Ebû Bekir; Sen, Allah'a davet ediyor ve kendinin de Allah'ın elçisi olduğunu söylüyormuşsun, bunlar doğru mu?' dedi. Resulûllah 'Evet' dedi. Konuştular. Resulûllah, yakın arkadaşına islâm'ı ve kendi durumunu anlattı. Ebû Bekir, bütün özellikleriyle çocukluğundan iübaren çok yakından tanıdığı ResuîüUah'm söylediklerine inanmakta hiç tereddüt etmeden, hemen orada söz konusu davete olumlu cevap vererek müminlerin ilklerinden oldu. Resulûllah, Ebû Bekir'in İslâm'a girişini anlatırken, onun bir farklılığını şöyle ifade etmiştir: 'İslâm'a davet ettiğim herkes önce muhakkak tereddüt etmiş; düşünüp-taşınmıştır. Fakat Ebû Bekir hiç tereddüt etmeden davetimi kabul etti. [134][134]
islâm daveti kısa sürede birçok kişinin ilgisini çekti ve bazı kimseler daveti kabul ettiler. Hz. Hatice, Ali, Zeyd, Ebû Bekir gibi ilk müminleri takiben Abdurah-man b. Avf, Zübeyr b. Avvam, Osman b. Affan, Sâ'd b. Ebî Vakkas, Talha b. Ubey-üullah, Ammar b. Yasir, Bilâl-i Habeşî müminlerin safına katılan kimseler oldular. Bunlardan Ammar ve Bilâl hariç diğerleri Mekke'nin varlıklı ve güçlü ailelerine mensup gençlerdi. Hepsi de îslâm öncesi hayatlarında ahlaken erdemli olma çabası içerisinde bulunan kimselerdi ve ahlâkî erdemleriyle tanınan ResuîüUah'm ve Ebû

[134][134] Ibn Ishak, Siyer, 178.

Bekir'in davetleri karşısında tereddüt etmeden Müslüman oldular. Ammar ile Bilâl ise köleydiler ve Resulûllah'm hakikat çağrısını gönülden kabullendiler. Bu çağrının, gasp edilen insanlıklarını kendilerine iade edeceğini anlamakta zorlanmadılar.

Risâlet sürecinin ilk haftaları, aylan denecek kadar erken bir dönemde Müslüman olanlar sadece bunlar değildi. Yukarıda isimleri geçenlere göre bir sonraki aşamada, ama davet sürecinin ilk zamanlarında iman eden daha başkaları da vardı. Bunlar ve öncekiler dikkate alındığı zaman ilk müminlerin bazı ortak özelliklere sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bu özelliklerin başında, Resulûllah'm bizzat şahsına güvenlerinin imanlarının en önemli gerekçesi olduğu anlaşılmaktadır. Başta eşi, evlatlığı, yeğeni ve yakın arkadaşı olmak üzere, öncelikle yakınlarından bazı kimselerin daveti ilk kabul eden kimseler olmalarının nedeni budur. Daha da önemlisi ve dikkat çekeni, akrabalarından özellikle de kadınların risâletin ilk zamanlarında iman etmiş olmalarıdır. Bunlar arasında halası Safiyye, Ervâ, Umeyme ve Âtike, islâm davetinden önce ölen diğer halası Ümm-û Hakim'in kızları Sâ'da bint-i Kureyz ve Ervâ bint-i Kureyz, halası Umeyme'nin kızları Hamne bint-i Cahş, Zeyneb bint-i Cahş, amcası Abbas'ın hanımı Lubâne bint-i el-Hâris vardır. Risâletin ilk zamanlarında İslâm davetini kabul eden kadınlar arasında Hz. Ebû Bekir'in, Abdurahman b. Avfm, Osman b. Affan'ın, Talha b. Ubeydullah'ın, Ammar b. Yasir'in anneleri de ayrıca dikkat çekmektedir. Ağırlıklı olarak kadınların henüz birkaç ayetin vahyolunduğu ve İslâm'ın nasıl bir din olduğunun çok fazla bilinmediği bir zamanda iman etmeleri üzerinde özellikle durmayı gerektiren önemli bir husustur. Burada şu söylenebilir ki, söz konusu kadınlar elbette ki o aşamada Resulûllah'm şahsına güvenleriyle hareket etmişler ve samimi bir şekilde Resulûllah'm davetini kabul etmişlerdir. O'nun şahsında, insan oluşlarının gerektirdiği değere kavuşacaklarını hissetmiş veya görmüş olmaları da ayrıca dikkate alınması gereken bir özellik olarak anlam kazanmaktadır. Onlar, iman etmeleriyle, sadece çocuklarının değil, aynı zamanda toplumun, daha yerinde bir tespitle İslâm ümmetinin de anası olmuşlardır. Bu konuda Hz. Hatice önemli bir örnektir. O, peygamber olan kocasının insanlar arasındaki en önemli yardımcısı ve ilk müminlerden birçok kimsenin de iman etmelerine vesile olan özel ve önemli bir şahsiyet kimliğiyle çok önemli bir konumda yer almıştır. İlk müminlerden Hz. Hatice'nin vesilesiyle iman edenler arasında, önceki eşi Atik b. Abîd'den olan kızı Hind, yeğeni Umeyme, yakın akrabalarından Esved b. Nevfel, Amr b. Umeyye, Halid b. Hizam vardır.

Vahyin Korunması ve Doğru Anlaşılması

(Ey Muhammedi) Sana vahyedileni ezberlemek için çabalayıp durma. Kuşkusuz onu hafızanda toplamak ve gerektiğinde okutmak bize aittir. O halde onu okuduğumuz zaman sen onun sadece okunuşunu takip et. Onu açıklamak da bize aittir. [135][135]

Müddessir ve Mûzzemmil sûrelerinin ilk ayetlerinin vahyolunmasını takiben, yeni ayetler peş peşe vahyolunmaya başladı. İnsanlar için gerekli olan ebedî hakikatleri bildirmek, mevcut inanç ve hayat tarzlarının yanlışlarını göstermek, doğru inanç

[135][135] Kıyamet sûresi, 75:16-20

sistemini ve hayat tarzını takdim etmek ve Resulûllah'ı görevi konusunda bilgilendirmek amacında olan yeni ayetler gün geçtikçe daha da yoğun bir şekilde vahyolundu. Resulûllah bu süreci 'Müddessir'den sonra vahiy hızlandı; bir biri ardınca gelmeye başladı [136][136] diyerek açıklamıştır,

O zamana kadar vahyolunmuş ayetlerin gereklerini yerine getirmek için çaba sarf eden ve her yeni ayetle işi biraz daha ağırlaşıp, yoğunlaşan Resulûllah, kısa süre sonra mevcut ayetlerle ilgili bazı önemli sıkıntılara sahip olmaya başladı. Bu sıkıntılarını;

1- Vahyolunan ayetlerin bir kısmının unutulması veya kaybolması nedeniyle Kur'an'in tamamının muhafaza edilememesi ihtimali,

2- Ayet olmayan sözlerin Kur'an'a karışması ihtimali,

3- Ayetlerin doğru anlaşıhp-anlaşılmaması konulan oluşturuyordu.

Kur'an'ın Bütünlüğünün Korunması

Esenliğin, hakikatin, adaletin, aydınlığın, iyiliğin, güzelliğin rehberi olan Kur'an'ın tüm bu özelliklerini her zaman yerine getirebilmesi, her ayetinin korunmasıyla, Kur'an'ın tamamının muhafazasıyla mümkündür. Onun bir kısmının unutulması veya kaybolması, insanlığın ebedî saadet özlemini gerçek kılacak yolun değişmesi veya zorlaşması demektir. Sıkıntıların, kötülüklerin, haksızlıkların, ahlâksızlıkların, çirkinliklerin, karanlığın insanlık için değişmeyen bir kader haline gelmesi demektir. Bu nedenle Kur'an korunmalıydı; bir kelimesinin dahi kaybı önlenmeli; kaybım, eksilmesini önleyecek tedbirler titizlikle alınmalıydı. Risâlet sürecinde Kur'an'm kaybedilmesi veya unutularak eksilmesi, öncelikle ve hatta sadece Resulûllah'ın hatasının sonucu olabilirdi. Özellikle de risâletin ilk zamanlarını dikkate alarak ifade etmek gerekirse, henüz müminlerin sayısının birkaç kişi olduğu bir zamanda, Resulûllah'ın bir ayeti unutması durumunda onu kim hatırlayabilirdi ki? Bu nedenle Resulûllah, ayetlerin bir kısmının unutularak kaybedilmesini önlemek için gerekli tedbirleri alması gerektiğini ve bu tedbirlerin alınmasının tamamıyla kendi sorumluluğunda olduğunu düşündü. Zira, Kur'an, kendisine vahyolunuyordu; insanlık katma indiği yer kendisiydi. Vakit geçirmeden Kur'an'ı korumak için alınması gereken tedbirleri almalıydı; ama nasıl? Ayetleri yazıyla kaydetmenin, onu korumak .amacına hizmet eden en uygun yöntem olduğunu biliyordu. Fakat risâletin ilk günlerinin şartlarında bunu yapamazdı. Çünkü kendisi okur yazar değildi. Yanında okur-yazar olan kimse de yoktu. Bu durumda yapabileceği tek şey, ayetleri hatasız ve eksiksiz bir şekilde ezberlemekten ibaretti. Üstelik mevcut durum buna imkân sağlıyordu. Yeni bir ayet vahyolunduğu zaman, o ayeti vahyolunmasmm hemen arkasından zihninde olanca orijinalliğiyle hazır buluyordu. Biraz gayret sarf ederse, o ayetleri en doğru biçimde ezberleyebilirdi. Düşündüğünü uygulamaya koydu. İlk günden itibaren vahyolunan ayetleri titiz ve yorucu bir çabayla ezberlemeye; daha doğrusu, unutmamak için sıklıkla tekrar etmeye çalıştı.

Henüz bilmiyordu ama, O'nım bir insan olarak düşündüğü çözüm ve çözümü gerçekleştirmek için giriştiği çabalar tamamıyla gereksizdi. Ayetleri ezberlemek için özel bir çaba sarf etmesine hiç gerek yoktu. Esasen her ayet, hiçbir zaman unutmayacağı bir şekilde hafızasına kaydedilecekti. Bu durum yüce Allah'ın ken-

[136][136] Buharı, Tefsir (Müddesir) 74/4,5; Müslim, iman 255-258; Atımed, Müsncâ 111/306, 392.

disine bir lütfü idi; ama o bundan habersizdi. Ancak çok geçmeden, farklı zaman-larda vahyolunan üç ayeti takiben, ayetleri ezberleyerek koruma çabalarına gerek olmadığını anladı. Konuya ilişkin ilk ayet A'Iâ süresindeki bir ayetti. Ayet şöyledir: 'Bundan böyle sana Kur'an'ı okutacağız ve unutmayacaksın.[137][137] Muhtevasından anlaşıldığı kadarıyla bu, Resulûllah'm ezberlemeye yönelik çabalarının yorucu düzeye erişmediği bir zamanda vahyolunmuş bir ayettir. Söz konusu ayette, Resulûllah'a, kendisine vahyolunanları insanlara 'okuma' sorumluluğu olduğu bildiriliyordu. Resulûllah, ayetteki 'unutmayacaksın'dan "ayetleri ezberle' talimatını anlamış olmalı ki, yoğun bir şekilde ezberleme çabasına girdi. Zaten ayetleri ezberleme düşüncesine sahipti ve Öyle de yapıyordu. Oysa A'lâ sûresinin ilgili aye-tiyle, vahyolunan ayetlerin kendisine hiçbir zaman 'unutturulmayacağı' bildirilmisti; O, bumro zaman fark edemedi; anlayamadı. Bu nedenle, takip eden günlerde Kıyamet süresindeki ayetler vahyolundu: '{Ey Muhammedi) Sana vahyedileni ezberlemek için çabalayıp durma. Kuşkusuz onu hafızanda toplamak ve gerektiğinde okutmak bize aittir. O halde onu okuduğumuz zaman sen onun sadece okunuşunu takip et.[138][138] Bu yeni ayetle, Resulûllah'ın ayetleri ezberlemek için çabalamaması, kendisini yormasına gerek olmadığı açıkça bildirildi. Resulûllah'm yapması gereken tek şey, ayetler kendisine vahyolunurken sükûnet içerisinde dinlemekten ibaretti. Yüce Allah O'nun Kur'an'ı ezberlemesini sağlayacaktı. Hiç kuşkusuz bu Resulûllah İçin her açıdan sevindirici bir haber, önemli bir müjdeydi. Nede olsa özel bir çabası olmaksızın tüm Kur'an'ı ezbere bilecekti. Fakat nedendir bilinmez, daha sonraları, Kur'an'ı ezberlemek konusuyla ilgili bir ayet daha vahyolunarak, konu kesin bir ifadeyle tekrar bildirildi: 'Sana vahyedilmesi henüz tamamlanmadan acele ederek Kur'an'ı okumağa kalkma: 'Rabb'im ilmimi artır' de.[139][139] Böylelikle Resulûllah açısından sıkıntılara neden olan ayetlerin unutulması ve bu unutma nedeniyle ebedî hakikatin rehberi olan Kur'an'ın bir kısmının kaybedilmesi problemi kesin olarak ortadan kalktı. Bu konudaki sıkıntıları giderildi.

Ancak bir süre sonra, risâletin ileri yıllarında, bir başka problem gündemine geldi. Resulûllah, Kur'an'm eksiksiz bir şekilde gelecek nesillere aktarılmasının imkân ve şartlarını düşündü. Eğer kendisi ölürse -ki bu bir gün muhakkak olacaktı- o zaman Kur'an insanlık kalında var olmaya nasıl devam edecekti? Gerçi, ezberleme işini sonuna kadar sürdüren ve ezberlerini sık sık Resulûllah'a okuyarak kontrol ettiren müminler eksik değildi. Bunlardan Ebû Bekir, Osman b. Affan, Ali b. Ebû Talib, İbn Mesud, Talha b. Ubeydullah'ın oluşturduğu beş kişilik grup, risâletin daha ilk zamanlarında İslâm'a girmişlerdi. Bunlara daha sonraları başkaları da eklendi. Fakat ilk zamanlarda vahyolunan ayetlerin tamamının müminler tarafından ezberlenmiş olmasına karşılık, yeni vahyolunan ayetlerle birlikte, ayet-lerin hepsini ezbere bilenlerin sayısı gün geçtikçe azalmaya başladı. Bu durumda, Kur'an'ın, şahısların hafızalarına muhtaç olmadan sürekliliğini sağlayacak bir tedbir alınmalıydı. Kur'an'ın korunabilmesi ve buhaliyle gelecek nesillere devredile-bilmesi için yazı önemli bir araçtı. Mevcut şartlar da buna müsaitti; çünkü Mekke'nin okur-yazar gençlerinden Osman b. Affan, Ebû Ubeyde b. Cerrah ve Talha b. Ubeydullah İslâm'a girmiş, himayesindeki Ali b. Ebû Talib ise okuma

---

[137][137] A'lâ, 87:6
[138][138] Kıyamet, 75:16-19
[139][139] Tana, 20:114

yazmayı öğrenmişti.
Ayetlerin yazıyla muhafazası konusunun risâletin hangi aşamasında gündeme geldiğini kesin olarak bilmiyoruz. Mevcut şartlar ve konuya ilişkin bazı bilgiler, yazıyla muhafaza işinin erken bir dönemde başladığım göstermektedir. Şöyle ki; risâletin 3. yılında kitlesel daveti başlatan ayetlerin [140][140] vahyolunmasma kadar, tamamına yakınını kısa sûrelerin oluşturduğu 50 civarında sûre vahyolunmuştu. Bu da, Resulûllah hariç, diğer müminler için ayetlerin ezberlenerek hafızalarda muhafazasının erken bir dönemde zorlaşmaya başladığını göstermektedir. Bu dönem içinde ayetlerin sayısı artınca, Resulûllah, müminlerden okuma-yazma bilenleri çağırarak ayetleri yazdırmaya başladı. Yazılanları sıklıkla okutturarak yazım hatalarını 'düzeltti ve yazılan metinleri kendi evinde muhafaza altına aldı. Ayetleri yazma işinin risâletin erken bir döneminde başlandığını göstermesi açısından Ömer b. Hattab'ın islâm'a girişiyle ilgili rivayeti erdeki bir bilgi önemlidir. Ömer, kız kardeşinin evinde Hadid sûresinin yazılı olduğu sayfaları okuduktan İslâm'a girmeye karar vermiştir. Konuyla ilgili delillerin bir diğeri ve daha da önemlisi bir ayettir. Mekke döneminin ilk yıllarında vahyolunan bir ayet, Kur'an'ın erken bir dönemde yazılmaya başlandığına ve ayrıca Resulûllah'm sahabelerine yazdırdığı ayetleri okutturarak tashih ettiğine şahitlik etmektedir: '(.Müşrikler) dediler ki: '(Bu Kur'an) Evvelkilerin masallarından başka bir şey değil. Onları yazdırmış, sabah akşam onlar kendisine okunuyor.[141][141] Vahyolunan her ayetin yazılarak muhafaza edildiğiyle ilgili bir başka delil ise, Mekke döneminin sonlarına aittir. Zübeyr b. Bekkâr, Akabe'deki biat sırasında Resulûllah'la görüştüğü zaman, Resulûllah'm, o zamana kadar vahyolunan bütün ayetleri yazılı olarak kendisine verdiğini ve kendisinin de bu ayetleri Râfi'ye verdiğini, Râfi'nin ise onları Medine'ye götürerek Medinelilere okuduğunu bildirmiştir. Bütün bunlar Kur'an'ın erken bir dönemde yazıyla tespit edildiğine şahitlik eden önemli delillerdir.
Ayetlerin yazılarak muhafazası, hakkında ilâhî bir talimatı gerektirmeyen, kolaylıkla düşünülebilecek bir tedbir olmasına karşılık, önemi nedeniyle, Allah'ın, Resulüne bir hatırlatma veya talimatta bulunmuş olması ihtimali düşünülebilir. Risâlet süresinin tamamında ne kadar ayetin vahyolunacağmm Resulûllah tarafından bilinmediği dikkate alınırsa, ayetleri ezberleyerek muhafazasının sahabeler açısından iyice zorlaşmaya başlamasından da önce, Resulûllah'm ayetleri yazdırmaya başlamış olmasının ilâhî bir hatırlatma veya talimata dayanıyor olması kuvvetle muhtemeldir. Böylesi bir ayet mevcuttur. Söz konusu ayet açık bir tarzda 'yaz' talimatı vermez; daha ziyade hatırlatma, düşündürme niteliğine sahip bir ayettir. Bu, risâletin ilk günlerinde vahyolunan 'Kaleme ve yazdıklarına andolsun [142][142] ayetidir. Böylesine erken bir dönemde, yazı işlerinin yegâne aracı olan kalemin ayetle belirtilmesinin ve daha da önemlisi, kalemle yazılanlar üzerine yemin edilerek dikkatlerin yazıya, yazıların teşkil ettiği kitaplara çekilmesinin önemli bir hatırlatma olduğu açıktır. Ayrıca, ilk zamanlar vahyolunan birçok ayette Kur'an, 'Kitap' olarak nitelenmiştir. Bir şeyin kitap olması, o şeyin yazılmasını gerektirir. Resulûllah'm, Kur'an'dan 'Kitafr olarak bahsedilmiş olmasından hareketle 'ayetleri yaz' emrini anlamış olduğunu

[140][140] Şuara, 26:214 ve Hicr, 15:94
[141][141] Burkan, 25:5
[142][142] Kalem, 68:1

düşünebiliriz.

Kur'an'ın İlahîliğinin Korunması

Ebedî saadetin kaynağı ve teminatı olan Kur'an'da çeşitli nedenlerden kaynaklanabilecek bir eksilme önemli bir problemdi. Açıklandığı üzere, bu problem, daha açığa çıkmadan ilâhî hatırlatma ve yardımla hiçbir zaman gündeme gelmeyecek şekilde çözüme kavuşturuldu. Ancak ayetleri yazarak koruma tedbirini takip eden günlerde muhtemel bir başka problem için gerekli tedbiri alma zorunluluğu açığa çıktı. Bu, Kur'an'a Kur'an dışı bir şeyin karışması, Kur'an'ın ilâhîliğinin lekelenmesi ihtimaliydi.

Resulûllah, risâletin ilk zamanlarında, beşerî ifadelerin karışması nedeniyle Kur'an'ın tahrif olması ihtimalini düşünmemişti. O'nun zihninde böyle bir problem yoktu. Fakat ilâhî bir uyarı, bu ihtimali Resulûllah'a düşündürttü ve en kisa zamanda tedbir almaya yöneltti. Uyarı, Resulûllah'm açıklama ve yorumlarının Kur'an'a karışması ihtimaliyle ilgiliydi. Allah, müşriklerin Kur'an'la ilgili bir şüphelerini cevaplarken, aynı zamanda Resulüne de konuyla ilgili gerekli mesajı verdi: 'Bu Kur'an elbette şerefli bir Peygamberin Allah'tan aldığı sözüdür. O, bir şairin sözü değildir. Ne de az inanıyorsunuz! Alemlerin Rabb'İnden indirilmiştir. Eğer o Peygamber bazı laflar uydurup bize iftira etseydi, elbette ondan gücünü, kuvvetini alırdık. Sonra onun can damarım keserdik. Simden hiç kimse buna engel olamazdı.[143][143] Ayetteki açık ve sert ifade, müşriklerin Kur'an'ın ilâhî oluşuyla ilgili tereddütlerini yok etmeyi amaçlıyordu. Fakat Resulûllah'a da dolaylı bir mesaj veriliyordu. Resulûllah'm böylesi olumsuz bir duruma tevessül etmesini beklemek elbette ki mümkün değildir. Allah, O'nu insanlar arasından seçip görevlendirmiştir. Eğer O, ilâhî emanete sadık birisi olmasaydı, risâlet için seçilmezdi. Ancak buna rağmen, Resulûllah'a verilen dolaylı mesajda, vahyi, kendi ifadelerinden koruması gerektiği de bildirilmiştir. Resulûllah gerekli tedbirleri almalı ve âyetlere kendisine ait beşerî ifadelerin karışmasına izin vermemelidir.

Kur'an'a beşerî bir şeyler karıştırmak, Kur'an'ı tahriften başka bir şey değildir. Böylesi bir şeyi, bilerek ne Resulûllah, ne de diğer müminler yaparlardı. Fakat bu durum, risâlet süreci itibarıyla problemin muhtemel varlığım yok etmeye yetmiyordu. Herhangi bir kasıt olmadan da Kur'an'a beşerî unsurların karışması mümkün olabilirdi. Kur'an'a beşerî unsurların karışmasının en muhtemel biçimi ise, Resulûllah'm bir resul sıfatıyla Kur'an'ı teşkil eden âyetler dışında sarf ettiği sözlerinin (Kavlî Sünnet) müminler tarafından ayet zannedilerek Kur'an'a dahil edilmesiydi. Gerçi Resulûllah'm ayetlerle, kendi sözlerini birbirinden ayırt edilecek şekilde sunduğunda kuşku yoktur. Fakat okur-yazar olan müminler Kur'an'dan ayrı olarak Resulûllah'm açıklama, hatırlatma, teşvik, yorum, ihtar, tavsiye niteliğinde olan sözlerini de yazıyorlardı. Bu, ayetlerle sünnetin birbirine karışması açısından gözardı edilemeyecek önemde bir tehlikeydi. Bu konuda Hakka sûresinin ilgili ayeti önemli bir hatırlatma oldu. Resulûllah hemen tedbirini aldı ve Kur'an'dan başka hiçbir şeyin yazımlamasını açık ve kesin ifadeyle emretti; 'Benden Kur'aridan başka bir şey yazmayın. Kim Kur'an'ın dışında bir şey yazmış ise onu yok etsin [144][144] dedi. Bu yasak bir süre devam etti. Bazı istisnaları hariç,

[143][143] Udkkâ, 69:40-47
[144][144] Müslim, Zühd 72; Hbû Davud, ilim 3; Ahmed, Müsned 111/12,21,39,56; Darimî, Sünen

Kur'an'ın dışında olan şeylerin ve elbette ki özellikle de kavli sünnetin yazılmasına müsaade edilmedi. Ne zaman ki Kur'an'ı ezberleyenlerin ve okuryazarların sayısı çoğaldı, Kur'an metinleri derli toplu biraraya getirilmeye başlandı, ancak ondan sonra kontrollü bir şekilde sünnetin de yazılmasına izin verildi. Bu ise ancak risâletin Medine döneminin sonlarına doğru mümkün olabildi.
Ayetlerin unutulmasını veya Kur'an'a beşerî unsurların karışmasını önleyecek tedbirlerin alınması ve daha da önemlisi, sonraki dönemlerde, Kur'an'ın yüce Allah tarafından korunacağının bildirilmesi [145][145] Resulûllah'm sorumluluk yükünü hafifletmişti. Görevini rahat bir şekilde yürütecek olmanın huzurunu kavuşmuştu. Ahlâkına ve kişiliğine güvendiği kimselere ayetleri tebliğ işini daha şevkle yerine getiriyordu. Fakat bu arada bir başka sıkıntı gündeme geldi. Bu Kur'an'ın doğru anlaşılıp-anlaşılmamasıyla ilgili bir sıkıntıydı.

Kur'an'm Doğru Anlaşılması

Resulûllah vahyolunan her ayeti insanlara bildiriyordu. Ayetler açıktı, anlaşılırdı. Ama bazen, duydukları ayetlerle veya ayetlerde açıklanan konularla ilgili birşeyler soranlar oluyordu. Her soru Resulûllah için bir zorluktu; düşünüyor, sorulara ayetler ışığında en uygun ve doğru cevabı vermeye çalışıyordu. Bazen ise, ek bilgi gerekmese bile, okuduğu ayeti muhatabına anlayacağı bir dille, örneklendirerek açıklaması gerekiyordu. Bu ise, zihninde, açıklama ve örneklerinin doğru olup olmadığı sorusunun doğmasına neden oldu. Zaman geçip ayetler çoğaldıkça, açıklaması gereken konular da hızla arttı. Bunun hep böyle gideceği belli olmuştu. Bu sırada zihnindeki soru büyüdü, ağırlaştı. Kur'an'ın mutlak ve evrensel olmasına karşılık, insan hayatım teşkil eden bireysel ve toplumsal durum ve konular değişken ve izafîydi. Mutlak olanla, değişken olan; evrensel olanla, izafî olan arasındaki bağlantının kurulması; yani Kur'an'ın bireyin ve toplumun hayatına hitap edip, rehberlik yapmasını sağlamak gerekiyordu. Üstelik, her ayet, kolaylıkla herkesin aynı şeyleri anlayabileceği şekilde ayrıntılı bir anlatım tarzına sahip değildi. Bazılarının anlamı kısmen de olsa kapalı veya geneldi. Bu durumda, o ayetle emredilen veya istenen şeyin açıklanıp anlaşılır hale getirilmesi gerekiyordu. Elbette ki ayetleri ilâhî murada uygun şekilde doğru anlamak ve uygulamaya yönelik olanları doğru uygulamak öncelikle Resulûllah'm göreviydi. O sadece ilâhî hakikatleri bildirmekle değil, aynı zamanda herkesin anlayabileceği şekilde açıklamakla da sorumluydu. Zira, kendisine vahyolunan ebedî bilgileri tebliğ ve beyan sorumluluğuna sahipti. Daha sonraları vahyolunan bir ayet de bu konuyu olanca açıklığıyla net bir şekilde ifade etmiştir: 'Ey Peygamber! Sana, insanlara beyan edesin diye Kur'an'ı indirdik. Belki düşünürler.[146][146]
Hz. Peygamber, ayetleri açıklamak zorundaydı. Bunu tecrübelerine, mevcut bilgilerine, aklına, sezgilerine güvenerek yapabilirdi. Fakat, ayetleri doğru anlayıp-anlamadığmı nasıl bilecekti? Önemli olan sadece açıklamak değil, açıklamaları doğru yapmaktı; ilâhî muradı ifade edebilmekti. îşte bu, risâletin ilk günlerin-de Resulûllah için bir sıkıntı nedeni oldu. Fakat, bu konuda da ilâhî yardım hiç gecikmeden Resulûllah'a müjdelendi. Böylelikle, bu konuyla ilgili problem de çözülmüş oldu. Konuyla ilgili ayet şöyleydi; 'Onu (Kur'an'ı) açıklamak bize (Allah'a)

[145][145] Zikri (Kur'an'ı) biz indirdik, O'nu biz koruyacağız.' (Hicr, 15:9)
[146][146] Nahi, 16:44

aittir. [147] [147] Bu ayetle, gerek Resulûllah ve gerekse diğer müminler bütün tereddütlerden uzak şekilde anladılar ki, ayetlerin doğru anlaşılmasını sağlayacak bilgiler bizzat Allah tarafından Resulüne bildirilecekti. Söz konusu açıklayıcı, tamamlayıcı bilgiler bir başka ayetle verilebileceği gibi, daha başka yollarla da olabilirdi. Kur'an'a dahil olmayan vahiy veya ilham, sezgi gibi özel durumlar ise diğer yollardan bazılarıydı. Ayrıca, Peygamberin aklını, düşüncesini yönlendiren ilâhî müdahale veya Resulûllah'm kendi beşerî bilgi ve tecrübelerinden hareketle yaptığı açıklamaların ve uygulamaların doğruluk veya yanlışlığının ayetle bildirilmesi de bilgi verme yolu olabilirdi. Bunlardan hangisi olursa olsun, önemli olan şu idi: Resulûllah'm görevi dahilinde yaptığı açıklamalar, yorumlar, tavsiyeler veya getirdiği yasaklamalar, verdiği izinler... tamamıyla ilâhî kontrol altında gerçekleşecekti. Kur'an'la ilgili açıklamalarının yanlış olmasına hiçbir şekilde izin verilmeyecekti.

Bir Tevhid Eylemi: Namaz

Müminler o kimselerdir ki, namazı gerektiği gibi kılarlar. [148] [148] (Cehennem görevlileri) suçlulara sorarlar; 'Sizi hu yakıcı ateşe ne sürükledi?' (Onlar da) derler ki; 'Biz namaz kılanlardan değildik.[149][149]

Namaz, risâlet sürecinde emredilen ilk özel [150] [150] ibadet oldu. Namaz, yaygın kanaate göre, risâletin ilk günlerinde ve hatta doğruluğu tartışmalara açık bazı rivayetlerde yer aldığı üzere, Resulûllah'ın Hıra mağarasında Cebrail'le ilk kez karşılaştığı sırada emredildi. Yine söz konusu kanaate göre, namazın nasıl kılınacağmı bizzat Cebrail öğretti. Bu rivayetlerin doğruluk durumları tartışmalara açık olmakla birlikte, önemli olan şudur ki; namaz müminler tarafından risâletin ilk günlerinde kılmıyor olmasına rağmen, o ilk zamanlarda vahyolunan ayetler arasında namaz kılmayı emreden ve namazın nasıl kılınacağını bildiren bir ayet bulunmamaktadır. Mevcut ayetler, daha çok, namazın önemine dikkat çeker niteliktedir. Bu durum, konuyla ilgilenen araştırmacılara, tarihçilere namazın Kur'an dışı bir yolla emredilmiş ve öğretilmiş olabileceğini düşündürmüş gözükmektedir. Cebrail'in bizzat bildirmesi ve öğretmesi ise en makul görüş olarak anlam kazanmıştır. Ancak, çoğu zaman hesaba katılmayan, fakat sağlam tarihsel dayanakları da bulunan bir başka ihtimal dikkatlerden kaçırılmamalıdır. Bu, namazın Cebrail tarafından emredilmesine ve nasıl kılınacağının öğretilmesine gerek kalmadan müminler tarafından kılınmaya başlanmış olmasıdır. Zira, namaz, Mekkelilerin İbrahimî geleneğin bir unsuru olarak bildikleri ve inziva dönemlerinde veya Kabe'yi ziyaret sırasında, ara sıra da olsa yapageldikleri bir ibadetti.[151][151] Durum böyle olunca, namazı emreden bir ayetin veya ayet dışında ilâhî bir emrin verilmesi gerekli olmayabilir. Namazın önemine dikkat çekilmiş olması, kılınması gereğinin anlaşılmasına yeter. Hatırlanmalıdır ki, Resulûllah,

---

[147][147] Kıyamet, 75:19

[148][148] Enfâl sûresi, 8:3

[149][149] Müddessir sûresi, 74:41-43

[150][150] islâm'a göre bütün bir hayat ibadet şuuru içerisinde yaşanmalıdır. Sorumluluk bilinci ve sorumluluğun gereğine göre olmak ise söz konusu şuuru sağlar. Böyle olunca, yapılan her iş ibadet niteliği kazanır. Ancak şu da önemlidir ki, sorumluluk bilincine sahip bir şekilde sürdürülen hayat süresi içerisinde yerine getirilmesi zorunlu olan, hayat tarzının teminatı olan özel ibadetler vardır. Bunlar, belirli şartlar dahilinde olmazsa-olmaz niteliğinde ibadetlerdir. Namaz, zekat, oruç, hac bu ibadetlerden bazıları ve en yaygın olarak bilinenleridir. Namaz, bu ibadetlerden ilk emredilen olma Özelliğine sahiptir.

[151][151] Pek tabiî ki müşriklerin 'salât' yani Türkçede kullanılan anlamıyla namaz ismini verdikleri bir ibadetleri vardı. Bu ibadet Hz. İbrahim'e emrolunan namazın zaman içinde şekil, anlam ve fonksiyon değiştirmiş şeklinden başka bir şey değildi. Bu nedenledir ki, Kur'an'da, müşriklerin Kabe yanında kıldıkları namaz şöyle tanımlamıştır: 'Onların Beyt (Kâbe)in yanında kıldıkları saladan (namazdan) ıslık çalmaktan ve el çırpmatan başka birşey değildir' (Enfâl, 8:35).

risâletin ilk gününden itibaren, İslâm'ı insanlara ilk kez sunulan yeni bir din olarak değil, Hz. İbrahim'in tebliğ ettiği dinin kendi şahsında yeniden insanlığa sunulması olarak takdim etmişti.

Ne aracılığıyla ve nasıl emredildiğini bir yana bırakarak ifade etmek gerekirse, önemli olan risâlet sürecinde namazsız bir dönemin ve hatta günün bulunmuyor olmasıdır. Bu konuda karşıt bir rivayet veya bilgi mevcut değildir. Resulûllah başta olmak üzere ilk müminlerin, mümin sıfatım üstlenişlerinin ilk anından itibaren namaz kıldıkları kesin olarak bilinmektedir.[152][152] Bu son derece manidar bir durumdur. Çünkü bu, öncelik tevhid hakikatine imanda olmakla birlikte, tevhide iman etmek ile namaz ibadetinin aynı zamanda emredildikleri anlamına gelen bir durumdur.

Namazın, imanın diğer birçok şartından bile önce emredilmesinin nedenini ve hikmetini anlamak için, islâm'ın insanlara bildiriliş yöntemiyle ilgili temel özelliklerden birisini dikkate almak gerekmektedir, islâm, risâlet süresinde, hiçbir zaman sadece inançla ilgili bazı esasları kapsayan bir din olmamıştır. Risâlet sürecinin ne ilk gününde ve ne de son gününde böylesi bir durumun varlığı söz konusu değildir, inanç konuları islâm'ın temelini oluşturmakla birlikte, sadece bir kısmını teşkil etmiştir. Dinin temelini inanç konuları, binasını ise bireysel ve toplumsal hayatı çepeçevre kuşatan hayat tarzıyla, hâl ve hareketlerle, davranış biçimleriyle ilgili esaslar oluşturmuştur. Risâlet sürecinin tamamında, inanç esasları ile, gerek bireysel ve gerekse toplumsal hayata bir istikamet tayin eden emirler ve tavsiyeler birbirleriyle bağlantılı ve birbirlerini tamamlayacak tarzda vahyolunmuştur. Bu açıdan, tevhid hakikatinin bildirilmesini takiben, tevhid hakikatinin yaşantıda yer alması gereken boyutunu temsil eden bir ibadet olarak namazın emredilmiş olması oldukça önemlidir.

Namaz önemlidir; olmazsa-olmaz ibadettir. Çünkü, Allah'ı tevhid etmenin eyleme dönüşmüş biçimini temsil etmektedir. Bütün özellikleriyle tevhid hakikatinin davranışlara, duygu ve düşüncelere yansıyan boyutu olarak anlam kazanmaktadır. Allah'ı tekbir etmek, teşbih ve tazim eylemek; O'na hamd etmek, şükür ve senada bulunmak; O'ndan yardım dilemek, günahlar için tövbe ve istiğfar etmek; dua etmek, niyazda bulunmak, yalvarmak, tevazu, huşu, zikir, tefekkür etmek.... tüm bunlar tevhidin insanlar için gerekli boyutunu ve gereğini ifade etmektedir. Böyle olunca da, namaz tevhid hakikatine iman etmiş kulun tevhidi bir eylemi olarak anlam kazanmaktadır. Allah, vahyi ile insanlara yönelirken; hakikate irrian etmiş kulları da dua ile, duanın sistemleşmiş ve yoğunlaşmış halini temsil eden namaz ile yegâne rableri olan Allah'a yönelmiş olmaktadırlar.

Namaz, önemi nedeniyle, bizzat Resulûllah tarafından 'dinin direği[153][153] olarak nitelenmiştir. Farklı zamanlarda vahyolunan bazı ayetlerle de namazın önemine tekrar tekrar dikkat çekilmiştir. Bu konuda şu ayetler örnektir:

Felaha ulaştı o müminler ki, onlar namazlarına saygılıdırlar.[154][154]

Rabb'ini hamd ile teşbih et ve secde edenlerle ol.[155][155] Bu, kendisinde şüphe olmayan, mıütaküer için de kılavuz olan bir kitaptır; ki onlar, gayba inanır, namazı

---

[152][152] Namazm vakit ve rekat sayısı, Miracı takiben değişikliğe uğramıştır. Mirac'a kadar devam eden süre içerisinde kılman namazın iki rekattan ibaret olduğu tarihsel kaynaklardaki bilgilerden (Malik, Kasr'us-salât, 8; Buharı, Salât, 1; Müslim, Müsafirin, 1; Ahmed, Müsned, VI, 272), iki vakitten ibaret olduğu da ayetten anlaşılmaktadır. Bu ilk zamanlardaki namazın vaktiyle ilgili bir ayet şöyledir: 'Sabah akşam Rabb'inin adını an' (însan, 76:25).

[153][153] Tirmizî, îman 8.

[154][154] Müminûn, 23:1,2

[155][155] Hicr, 15:98

dosdoğru kılarlar. [156][156] işte bu (Kur'an) önündekileri doğrulayıcı ve şehirlerin anası (Mekke) ile çevresindekileri uyarıp korkutman için indirdiğimiz kutlu bir kitaptır. Ahirete iman edenler buna inanırlar. Onlar namazlarını (özenle) korurlar. [157][157]

Tüm bu nedenlerden dolayı, diğer ibadetlerden belirli durumlarda sorumluluğun kalkmasına rağmen, yetişkin ve akıl hastası olmayan bir müminden namaz sorumluluğunun kalkması hiçbir şartta kabul edilmemiştir. Savaşın en kızgın anında dahi onu terk etme izni verilmemiştir.[158][158]

Namaz, risâlet sürecinde birçok özelliği ve işlevi bünyesinde toplamış bir ibadettir, imandan hayata, bireyden topluma kadar birçok konu ve alan onunla şekillenmiş; onunla anlam kazanmıştır. Hatta daha da önemlisi, iman-küfür farklılığı namazın görünür hale getirdiği önemli konulardan birisini teşkil etmiştir. Müminlerle müşriklerin/kafirlerin inanç ve hayat tarzlarmdaki farklılıkların bir kimlik unsuru olarak açığa çıkışı, özellikle risâletin ilk yıllarında namaz sayesinde mümkün olmuştur. Bu nedenledir ki, Resulûllah namazın önemine ve iman-şirk ayrımındaki işlevine her fırsatta dikkat çekmiştir. Önemi nedeniyle müminlerin namaz konusunda çok titiz olmalarını istemiştir. Namazın iman ile şirki/küfrü [159][159] veya daha sonraki dönemlerde de müminlerle münafıkları [160][160] birbirinden ayıran bir ibadet olduğunu bildirmiştir. Namazın terkinin imandan uzaklaşmaya [161][161] ve hatta Karun'la, Firavunla, Hâman'la ve Übey bin Halefte benzeşmeye [162][162] gidişin sebebi olabileceğine dikkat çekmiştir. Resulûllah'm bu açıklama ve uyarıları ise bir ayetle vahyi temeline sahip olmuştur. Söz konusu ayet şöyledir: 'Yalnız Allah'a yönelin ve O'ndan korkun; namazı kılın ve müşriklerden olmayın.[163][163]

Belirtildiği üzere, namaz, risâlet sürecinde, hem risâlet sürecinin ve hemde iman eden kimselerin iman edişlerinin ilk anından itibaren günlük yaşantının değişmez temel unsuru oldu. Resulûllah ve yanındaki müminler ilk günden itibaren hayatlarını. namazla tanzim ettiler. Günlerini namazla planlayıp programladılar. Günleri namazla başladı. Günün başında Rabbleri olan Allah'a, O'nun istediği ve emrettiği gibi olacaklarına söz verdiler. Ve tüm günü bu sözün gölgesinde sürdürdüler. Yine aynı sözleri tekrar ederek günlerini bitirdiler ve günün değerlendirmesini yaptılar. Gün içinde beş ayrı zamanda (risâletin ilk yıllarında iki zamanda) namazlarına 'Allah'u ekber' diyerek başladılar. Bu ilanlarıyla da risâletin ilk günü emredilen 'Rabb'ini yücelt' [164][164] emrinin sözlü gereğini yerine getirdiler. Bu söz ebedî bir hükmü ifade etti; tevhid hakikatinin sembolü oldu. Namazlarının içinde

---

[156][156] Bakara, 2:1-3

[157][157] En'am, 6:92

[158][158] Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman kâfirlerin size kötülük etmelerinden endişe ederseniz, namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur. Şüphesiz kâfirler sizin apaçık düşmanvmzdır. Sen de içlerinde bulunup onlara namaz kıldırdığın zaman, onlardan bir kısmı seninle beraber namaza dursunlar, silahların! (yanlarına) alsınlar, böylece (namazı kılıp) secde ettiklerinde (diğerleri) arkanızda olsunlar. Sonra henüz namazını kılmamış olan (bu) diğer gurup gelip seninle beraber namazlarını kılsınlar ve onlar da ihtiyat tedbirlerini ve silahlarım alsınlar. O kâfirler arzu ederler ki, siz silahlarınızdan ve eşyanızdan gafil olsanız da üstünüze birden baskın yapsalar. Eğer yağmurdan bir eziyet olur yahut hasta bulunursanız silahlarınızı bırakmanızda size günah yoktur. Yine de tedbirinizi alın. Şüphesiz Allah, kâfirler için alçaltıcı bir azap hazırlamıştır.' (Nisa, 4:101,102)

[159][159] Buharı, iman 134; Müslim, îman 35; Ebû Davud, Sünnet 10, 15; İbn Mâce, Salât 77; Tirmizî, Salât 9.

[160][160] Tirmizî, iman 9; Neseî, Saîât 8; Ahmed, Müsned V/346

[161][161] Tirmizî, Salât 9; Müslim, İman, 134

[162][162] Ahmed, Müsned 11/169

[163][163] Rûm, 30:31 Risâlet sürecinde iman-küfür veya mümin-kafir farklılığın! belirlemede ölçü elbette ki sadece namaz değildi. Zamanla emredilen daha başka ibadetlerle, davranış tarzlarıyla, ahlâkî ilkelerle, hayat tarzına ilişkin ölçülerle hak-batıl, iman-küfür ayrılığını ifade eden, açığa çıkaran durum ve özellikler çoğalıp, sistemleşmiştir. Ancak buna rağmen namaz, ilk günden itibaren tüm sürecin temel unsuru olmuş, diğerleri ancak daha sonra sürece dahil edilmiştir.

[164][164] Müddesir, 74: 3

tekrar tekrar 'Yalnız sana kulluk eder, yalnız senden yardım isterim [165][165] diyerek sadece Allah'a olan kulluklarını ve bu kulluklarından tavizsiz ısrarlarım dile getirdiler. Böylelikle bütün bir günü, insanı yanlış şeylere sürükleyecek, zulüm, baskı, haksızlık, kötülük gibi her türlü yanlışlıklardan uzak tutacak bir tarzda yaşadılar.

Müminler namaz aracılığıyla Rabb'leri olan Allah'a yöneliyorlardı. O'nun emir ve isteklerini namaz aracılığıyla öğreniyorlar veya unuttuklarım onunla hatırlıyorlardı. Çünkü, namazda, Rabb'inin emir ve yasaklarının bulunduğu Kur'an ayetlerini okuyorlardı. Okudukları ayetler vasıtasıyla bir kul olarak nasıl inanıp, nasıl yaşanılması gerektiğini sürekli gözden geçiriyor; inançlarına ve hayatlarına ilişkin Yanlışlarını düzeltme imkânı buluyorlardı. Mümin kişi imanı gereği namaz kılmak zorunda olduğu için, her mümin hiçbir özel eğitimden geçmese dahi, sadece namazı aracılığıyla Allah'a kulluğunun gerektirdiği esasları en doğru biçimiyle öğrenme imkânım elde ediyordu. Hayatını tanzim edecek ölçüleri öğreniyordu. Müminler, daha sonraları ezan ve kametlerde ilan olunmaya başlanacağı üzere, yani gerçek saadet ve kurtuluşun yolculuğunu namazla başlatıyor, namazla devam ettiriyorlardı. Günahlarını namazla temizliyorlardı. Namaz insanları pisliklerden (rics) [166][166] temizleyen bir ibadetti. Bu nedenledir ki, Resulûllah günde beş defa (risâletin ilk yıllarında iki defa) kılman namazı pisliklerden temizlenmek için yıkanmaya benzetmiş ve 'Düşünün, birisi kapısının önündeki nehirde günde beş kez yıkansa o kimse de hiç kir kalır mı? [167][167] demişti. Su maddî kirleri temizlerken, namaz ise maddî, manevî her türlü pisliği (rics) temizliyor; müminleri arındırıyordu.

Namaz, risâlet sürecinde, hiçbir zaman, sadece bireyin şahsını ilgilendiren, tamamıyla bireysel olan bir ibadet olarak anlam kazanmadı. O, bireyde açığa çıkan bir davranış olmakla birlikte, etkileri doğrudan toplumsal hayata yansıyan bir ibadetti. Toplumsal hayat içerisinde bireylerin birbirlerine karşı tutum ve davranışlarında kilit bir konumda yer alıyor ve önemli bir işlev üstleniyordu. Zira, insanlarla olan ilişkilerin yönünü ve biçimini tayinde namaz ölçü işlevini üstleniyordu. Bireyler arasındaki olumlu ilişkinin dayanağı olan yakınlığın (dostluğun) oluşup gelişmesinde namaz temel ölçüydü. Müminler, dostlarını namazı dikkate alarak belirliyorlardı. Güvenip, zor zamanlarında sırtlarım dönebilecekleri insanları, namazı dikkate alarak tayin ediyorlardı. Çünkü hayatın kitabı olan Kur'an bunu emrediyordu: 'Sizin dostunuz ancak Allah, O'nun elçisi ve namazlarım kılan, zekatlarını veren, rûküya varan müminlerdir.[168][168] 'Eğer onlar tevbe edip, namaz kılarlarsa ve zekatı da verirlerse, artık onlar sizin dinde kardeşlerinizdir. [169][169] Diğer bazı ayetlerde ise Allah'ın mümin olarak niteleyip, dost edinilmesini istediği kişiler şöyle tanımlanmaktaydı:

Müminler o kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman yürekleri ürperir, kendilerine Allah'ın ayetleri okunduğu zaman (o ayetler onların) imanlarını artırır ve (onlar) Rabb'lerine tevekkül ederler. Namazlarını kılarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan (Allah için ihtiyaç sahiplerine) verirler. İşte gerçek müminler onlardır.

---

[165][165] Fatiha, 1:4
[166][166] Bkz: Müddesir, 74:5 ayetinin tefsirine
[167][167] Buharî, Salât 1,6,134; Müslim, Mcsacid 51; Neseî, Salât 7; Tirmizî, Emsal 5; Ahmed, Müsned 11/379
[168][168] Maide, 5:44
[169][169] Tevbe, 9:11

170[170]

İnanan erkek ve kadınlar birbirlerinin dostudurlar. Birbirlerine iyiliği emreder, kötülükten men ederler. Nama*zı kılarlar, zekatı verirler, Allah ve Resulüne itaat ederler. 171[171]

Felaha ulaştı o müminler ki, onlar namazlarına saygılıdırlar. Onlar boş şeylerden yüz çevirirler. Onlar zekat verirler. Ve onlar namuslarını korurlar. 172[172]

Namazın toplumsal hayata yansıyan birçok yönünden birisini ve en önemlisini, toplumdaki iyiliklerin çoğalmasına, kötülüklerin azalıp, yok edilmesine katkıda bulunması oluşturuyordu. Namaz insanı kötülüklerden alıkoyan bir ibadet olarak anlam kazanıyordu. Bu onun insanı pisliklerden (rics) arındırma özelliğinin bir gereğiydi. Bu durum, ayetlerden birisinde, temel bir özellik ve hatta olmazsa olmaz bir özellik olarak şöyle açıklandı: 'Kitab'dan sana vahyolunam oku ve namazı da kıl. Çünkü namaz, kötü ve iğrenç şeylerden ahkoyar. 173[173]Bu, eğer bir kişi kıldığı namaza rağmen kötülüklerden uzak durmuyorsa, bu haliyle imanı veya gidişatı konusunda bir probleme sahip olduğunu ifade eden önemli bir uyarıydı. Böylesi durumda olanların imanlarını ve gidişatlarını gözden geçirmeleri isteniyordu, imanlarını ve gidişatlarım gözden geçirmeyip durumlarını düzeltme-yenler ise acı bir azapla uyarıldılar: 'Şu namaz kılanların vay haline! Ki onlar namazları konusunda gafildirler. 174 [174] Bu durumda olanların yapmaları gereken şeyin, namaz olarak isimlendirilen fakat kötülüklerden alıkoymayan şeyi tamamen terk etmek değil, o davranışlar dizisini gerçek namaza dönüştürmek olduğu da bildirildi. Zira namaz kılmamak insanı Allah'ın azabına sürüklerdi: 'Onlardan sonra öyle bir nesil geldi ki, namazı terk etliler, şehvetlerine uydular. Bunlar da azgınların cezasına uğrayacaklardır. 175 [175] '(Cehennem görevlileri) suçlulara sorarlar; 'Sizi şu yakıcı ateşe ne sürükledi?' (Onlar da) derler ki; 'Biz namaz kılanlardan değildik.176[176] Vahyin tebliğ ve beyanı ile görevli olan Resulûllah ise 'gereği gibi namaz kılmayanların 177[177] umduklarına erişmeyeçeklerini ve hatta daha da önemlisi, Allah ile aralarının açılacağına dikkat çekmiştir. 'Kim namaz kılar da, namazı nedeniyle gizli veya açık kötülüklerden uzak durmazsa, o namazı İle Allah'tan uzaklaşmaktan başka bir şey yapmış olmaz 178 [178] demiştir. Bu hatırlatma ve uyarılarla, müminlere, hem yanlışa düşmemeleri ve namazlarını olması gereken işleviyle kılmaları (ikame etmeleri) gerektiği, hem de mümin gö-rünen ama aslında imanları zayıf olan veya imanla ilgisi olmayanların tanınmasında namazın bir ölçü olduğu bildirilmiştir. Namazı alışagelen bir dizi

---

170[170] Enfâl, 8:2-4
171[171] Tevbe, 9:71
172[172] Mu'mi-nûn, 23:1-5
173[173] Ankebut, 29:45
174[174] Mâ'un, 107:4-5
175[175] Meryem, 19:59
176[176] Müâdessir, 74:41-43
177[177] Kur'an'daki ismi 'salât' olan ve Türkçe'ye Farsça'dan hareke de 'namaz' ismiyle geçmiş bulunan bu özel ve önemli ibadetin, sadece ismi değil, emrediliş biçimi de büyük oranda anlam değişikliğine uğrayarak Türkçe'ye geçmiştir. Bu ise söz konusu ibadetle ilgili bazı temel özelikleri görmeye engel olabilmekte, onun tevhidi boyutunda bazı yozlaşma veya tahriflere yol açabilmektedir. Şöyle ki: Ayetlerde namaz emri verilirken ve ya namaz kılanlar övülürken 'salât edin/edenler' ifadesi değil, 'salâtı ikâme edin/edenler' ifadesi geçmektedir. Bu iki ifade arasında önemli anlam farklılığı vardır. 'Kılmak' emredilen, istenen davranışı yapmak, uygulamak manasına gelmesine karşılık; 'ikame etmek' o ibadetle amaçlanan şeyleri gerçekleştirmek manasına gelmektedir. İkâme etmek, maddî ve manevî, bireysel ve toplumsal hedeflerin gözetilmesini ve gereklerinin yerine getirilmesini kapsamaktadır. Namazın ikâme edilmesi iki temel özelliğin yerine getirilmesini gerektirmektedir. Birincisi namazın doğrudan biçimiyle ilgilidir. Yani vakit, temizlik, örtünmek, kıbleye dönmek, niyet, tekbir, kıyam, kıraat, rükû, sücût, secde gibi 'kılmış' şartlarına, formuna ilişkin şeylere uymayı ifade etmektedir. Ancak bu namazın ikâmesinin sadece bîr kısmıdır. Namazın ikâme edilmesinin gerektirdiği ikinci özellik ise tevhidi anlamıyla, manevî derinliğiyle, ahlâkî boyutuyla ilgilidir. Bu özellikler yerine gelirse ancak o zaman namaz ikâme edilmiş olmaktadır.

178[178] Celaluddîn es-Süyutî, el-Câmiu's Sağır, 11/187; Şevkanî, Fethu'l Kadir, VÎ/221; imam Şafii, namazı şöyle tanımlar: 'Namaz söz, amel ve yasaklanan şeylerden uzak durmaktan ibarettir' (Şafii, er-Ruale, 90)

hareketlere dönüştürmenin bir fayda sağlamayacağı açıklanmıştır. Gerçek mümin 'namazı gereği üzere ikame eden kimse [179][179] olarak tanımlanmıştır.

İlk Tepkiler

Rabbimden bana peygamberlik geldi. Bu sebeple sıkıntıya maruz kaldım. Bana insanların beni yalanlayacakları söylendi; 'Sen bildiğini yapacaksın, onlar da sana bildiklerini yapacaklar' denildi. Ya Rabbi! Kalbime güven verecek ve benden bu kederi giderecek yolu göster. (Hz. Muhammed (s)

Hz. Peygamber'in daha önce hiç beklenmeyen bir şekilde, birdenbire çevresindeki insanlara inançlarının ve hayat tarzlarının yanlış olduğunu söylemeye başlaması, daha ilk andan itibaren tepkilere neden oldu. Kırküç yıllık bir dönemi kapsayan hayatı boyunca hemşehrilerinin tamamının saygı ve takdirini kazanmış birisi olarak, söyledikleriyle neredeyse bütün tanıyanlarını önce şaşkınlığa sürükledi. Mekkeliler, saygıyla andıkları Abdülmuttalib'in torunu, Hatice'nin kocası olan ve münzevî hayatım tercih edip adeta dünyadan el-etek çeken Muhammed'de gerçekleşen değişime bir anlam veremediler. Gerekçesini anlamakta zorlandılar. Büyük bir şaşkınlıkla Muhammed'in durumunu aralarında görüşüp, konuşmaya başladılar. O'nun, Mekke'deki mevcut inançlara yönelik eleştirilerinin dozajının gün geçtikçe artması karşısında öfkelendiler. Gidişatın hiç de hafife alınacak nitelikte olmadığını şaşkınlık ve öfke içerisinde izlediler. Yakın gelecekte Mekke sistemini sarsacak ciddi bir problemle karşı karşıya olduklarını düşündüler. Fakat çocukluğundan beri yakından tanıdıkları ve hiç kimsenin sahip olamayacağı olumlu sıfatlarla takdir ettikleri hemşehrilerine karşı fiilî bir tepkide bulunmayı akıllarına getirmediler. Zira, O'na yönelik bir sataşma veya saldırının, mensubu olduğu Haşim oğulları soyu ile diğer soy ve aileler arasında büyük problemlere neden olacağını biliyorlardı. Aile bağlarının son derece güçlü olduğu Arap toplumunda bir ferde saldırının onun tüm ailesine, akrabalarına saldırı anlamına gelmesi, içlerinden geçeni uygulamaya koymalarına engel oluyordu. Haşim oğullarının, Resulûllah'm davetine katılmasalar dahi, zor durumda O'nu desteklemekten kaçınmayacaklarını Arap kavmiyetçiliğin değişmez gereği olarak biliyorlardı. Kendilerini biraz olsun rahatlatan tek şey, Resulûllah'm tebliğ ettiği yeni dini sadece bireysel görüşmelerinde dile getirmesiydi. Bu durumu, yeni dinin toplumsallaşma ihtimalinin zayıflığına yönelik önemli bir işaret olarak düşündüler. Bu nedenle de tepkilerini daha çok alay etme biçiminde açığa vurdular. Resulûllah'la 'Abdülmuttalib oğullarının gökten haber alan oğlu [180][180] diye alay ettiler. Bu alaylarıyla da, üçüncü şahıslara yönelik olmak üzere, 'Muhammed'in sözleri kabul edilecek ve katlanılacak şeyler değil; aklını yitirmiş birisini dikkate almaya gerek yok' demek ister gibiydiler.

Ancak her yeni günle birlikte durum biraz daha değişti. İlk zamanlar eşi ve çocuk yaştaki Ali ile sabah vakti Kabe'de namaz kılan ve başka taraftarı olmayan Resulüllah, kısa süre sonra Ebû Bekir gibi toplumda önemli statüye sahip bir şahsiyetin desteğini aldı. Ebû Bekir, Mekke'nin eşrafından, Dâru'n Nedve'nin önemli üyelerinden birisiydi. Resulûllah'a Mekke sisteminin bir temsilcisi olarak giden Ebû Bekir, yeni dinin taraftarı olarak döndü ve o da kısa süre sonra Meclis'le olan

[179][179] Enjâl, 8:3
[180][180] Ibn Sâ'd, et-Tabakatü'l-Kübra, 1/199; Belâzürî, Ensâbü'l Eşraf, 1/24.

bağlarını kesti. Üstelik, Ebû Bekir hiç çekinmeden ilk günden itibaren Resulûllah'm söylediklerini kabul ettiğini açıkça her yerde ilan etti; bıkıp-usanmadan yeni dine taraftar aramaya başladı. Ebû Bekir'in İslâm'a girmesi, Mekke'de ciddi bir sıkıntıya neden oldu. Mekke eşrafı önceleri sadece Resulûllah'ı kaybetmiş olmanın sıkıntısına sahiplerken, şimdi buna Ebû Bekir'de eklenmişti. Şaşkınlıkları artıkça arttı. Şaşkınlıklarının sonu bir türlü gelmedi; her şaşkınlığı bir başkası izledi. Her gün daha başkalarının da Resulûllah'm yanında yer aldığını, O'nun söylediklerini kabul edip desteklediğini duydular veya gördüler. Kendileri açısından en ilginç gelişme, Mekke toplumunun aşağılayıp, değer vermediği Bilâl, Habbab b. Eret, Süheyl, Ammar b. Yasir ve Sümeyye'den oluşan bazı kölelerin de yeni dine mensup olmalarıydı. Ebû Bekir gibi eşraftan birisi ile bvt kölelerin arasındaki her türlü farklılığın reddedilerek, birbirlerini eşit kabul etmeleri ise şaşkınlıklarının asıl nedenini oluşturdu. Bu, Mekke değerlerini alt üst eden toplumsal bir hareketin doğmakta olduğunun ilk, fakat aynı zamanda tehlikeli bir işaretiydi.

Mekkelilerin ve özellikle de eşrafın en çok düşündükleri ve cevabını bulmaya çalıştıkları konu, Resulûllah'm bir anda böylesi bir işe kalkışma nedeniydi. Aklı başında birisi küçük bir işe dahi amaçsız kalkışmayacağına göre, Muhammed gibi toplumun takdirini kazanmış son derece akıllı birisinin, toplumun tamamına cephe almayı gerektirecek bir işe kalkışmanın nedensiz olamayacağını düşündü-ler. Nedeni bulmaya çalıştılar. Fakat kendileri açısından makul bir neden bulama-dılar. Zengin olmak, makam elde etmek gibi gaye ve düşünceleri bulunmayan birisi olduğunu bildikleri Resulûllah'm, böylesi bir işe kalkışmasını bizzat kendilerinin de inanmadıkları bir sebebe dayandırmak zorunda kaldılar: 'Aklını yitirmiş olmak'. Ne düşünürlerse düşünsünler, hiçbir şekilde başka bir gerekçe bulamadılar. İddialarını bazen 'mecnun' veya 'meczup' sözleriyle, bazen da 'çıldırdı' sözleriyle ifade ettiler. İnsanların İslâm'a girişini önlemek için bu kanaatlerini propaganda malzemesi olarak kulandılar. Hatta zamanla propagandaları Öylesine etkili olmaya başladı ki, Resulûllah'ı bu menfi propagandanın etkisinden korumak için ayet vahyolundu. Söz konusu ayetle, ilk ayetler vahyolunduğu zaman durumu kabullenmekte zorluk çeken Resulûllah'm tekrar aynı tür şüpheye düşmemesi için gerekli önlem önceden alınmış oldu. Ayette, Mekkelilerin kanaatinin yanlışlığı yüzlerine vurulurken, Resulûllah'a da bir mesaj verilerek kalbi pekiştirildi; gidişatını sürdürmesi sağlandı; 'Sen, Rabb'inin nimeti sayesinde bir mecnun değilsin. Senin için kesintisin bir ödül var; çünkü sen büyük bir ahlâk üzeresin. Zamanı gelince kimin fitneye tutulup çıldırmış olduğunu sen de göreceksin, onlar da görecekler. Gerçek şu ki, yalnızca senin Rabb'in, kimin kendi yolundan şaşırıp saptığını, daha iyi bilendir. Kimin hidayete erdiğini daha iyi bilen de O'dur.[181][181] Fakat daha sonra konuyla ilgili bir ayet daha vahyolundu. Bu sefer de muhatap doğrudan Re-sulüllah'tı. Bu ayette şöyleydi: '(Ey Muhammedi) eğer sen, sana indirdiğimizden kuşkuda isen, (vahyin ve risâletin mahiyetini) senden önceki kitap okuyanlara sor. Andoisun sana Rabb'inden hak geldi. Sakın kuşkulananlardan olma. Ve sakın Allah'ın ayetlerini yalanlayanlardan olma, yoksa ziyana uğrayanlardan olursun.[182][182] Bu ayet vahyolunduğu zaman, Resulûllah'm ilk tepkisi 'Ey Rabbiml Ben şüphe etmiyorum. Ehl-i kitabın sözünden bir delil de istemiyorum. Aksine, indirdiğin apaçık deliller bana yeter

[181][181] Kalem, 68:2-7
[182][182] Yunus: 10: 94,95

183[183] oldu. Esasen, bu ayetle Resulûllah'm peygamberliğini tasdik ve pekiştirmek amaçlanıyordu. 'Diyelim ki, jarzedelim şüphe ettin, o zaman bil ki...' anlamına gelen ve Resulûllah'm düşünmesi dahi mümkün olmayan bir konuda, vahyin sıhhati konusunda kuşkuya mahal olmayacağı açıklanıyordu. Ayrıca mezkûr ayet ile Resulûllah'ı davasına ruhen ve aklen hazırlamakla kalınma-yıp, diğer müminlerin de kalpleri pekiştiriliyor veya vahiy konusunda az da olsa kuşkulan bulunanlara cevap veriliyordu. Verilen mesaj açıktı, deniliyordu ki: 'Aranızda bir ömür yaşamış ve bu nedenle çok yakından tanıdığınız Muhammed, ilâhî bir silsilenin devamıdır. Kendiliğinden bir şey uyduruyor veya icat ediyor değil. O'nun durumunun tanıkları yanı başımzdaki Yahudi ve Hıristiyanlar dır. Onlarla sürekli görüşüyor ve ticarî ilişkiler içerisinde bulunuyorsunuz. Onlara sorun ve pey-gamberliğin mahiyetini anlayın. Sorduğunuz zaman öğreneceksiniz ki Muhammed'in bildirdiği ve sizleri şaşkınlığa sürükleyen şeyler ilk de/a O'nun şahsında açığa çıkan şeyler değil'. Böylelikle müminler muhtemel bir kuşkudan uzaklaştırılırlarken, müşrikler ise muhtemel iftiralarına başvurmadan cevaplandırıldılar; iftira girişimleri peşinen önlendi.

Resulûllah'i davasına zihnen hazırlayan ayetler zaman zaman vahyolunmaya devam etti. Ruhunu destekleyip güçlendirmek için geçmişteki elcilerden örnekler verildi: 'Andoisun biz senden önce de elçiler gönderdik. Onlardan kimini (n hayatını)

sana anlattık. Kimini de anlatmadık 184[184] ayeti ile Resulûllah'ın risâlet gibi bir görevin ilk ve tek temsilcisi olmadığı, insanlık tarihi boyunca sürekli ve hatta her topluluğa 185 [185] gönderilmiş hakikat önderlerinden sadece birisi olduğu; dolayısıyla temsil ettiği davanın, diğer bütün davalardan daha sürekli ve köklü olduğu bildirildi. Bu ayetlerle, Resulûllah'm şahsında peygamberliğini pekiştirmek amacının yanı sıra, davetin muhataplarına da önemli mesajlar verildi. Resulûllah'm bir türedi olmadığını açıklayan ayet ise konunun en önemli ör-neklerinden birisini teşkil etti: 'De ki; 'Ben peygamberlerden bir türedi değilim. (Yani peygamberlik gibi bir özelliğe ilk defa ben sahip oluyor değilim). Bana ve size ne yapılacağını da bilmem. Ben sadece bana vahyedüene uyuyorum ve ben apaçık bir uyarıcıdan başka bir şey değilim.186[186]

Fakat, biraz daha geç dönemde olmakla birlikte, Mekke'de kulaktan kulağa ya-yılan, toplantı ve sohbetlerin başlıca konusu haline gelen Resulûllah'm akıl sağlı-ğıyla ilgili dedikodular, bazı müminleri veya İslâm'a girmeyi düşünenleri kısmen de olsa etkiledi. Veya böylesi bir ihtimal belirmeye başladı. Bunların kimler oldu-ğunu bilmiyoruz, ancak şu ayetler bu durumda bulunanların varlığından haberdar olmamızı sağlıyor: 'Battığı zaman yıldıza andolsun. Arkadaşınız (olan peygamber) şaşırıp sapmadı ve azmadı. O nevadan konuşmaz. O (nun söyledikleri) kendisine vahyolunan vahiyden başka bir şey değildir. 187 [187] Aslında, müşriklerin Resulûllah'la ilgili söz konusu kanaatlerinin ve Resulûllah'a inanmış veya yakınlık duyan bazı şahısların şüpheci tavırlarının nedeni sadece Mekke ileri gelenlerinin bir anlamda organize ettiği karşıt propaganda değildi. Başka durumların da söz konusu tavır ve kanaatlerin oluşmasında etkisi vardı. Özellikle de Resulûllah'm bir

183[183] Fahruddin Razî, Te/sîr-i Kebîr, XI1/47O; Ibn Kesir, Tefsir, 11/433.
184[184] Mümin, 40:78
185[185] Nahl, 16:36
186[186] Ahhâj, 46:9
187[187] Necm: 53,1-4

vaadi, bazılarını ciddi düşüncelere sevk ediyordu. Resulûllah, risâletin daha ilk günlerinden itibaren insanlara o gün için akılları şaşırtacak bir vaatte bulunuyordu: 'Ey Kureyşliler, bana itaat edin ki kıyamete kadar bütün insanlar sizin ardınızdan yürüsün [188][188] veya 'Benimle birlikte La ilahe illallah deyin, Allah'a yemin ederim ki, Kisra'nın ve Kayser'in hazinelerine sahip olacaksınız [189][189] diyordu. Resulûllah bu ve benzeri sözleriyle Müslüman olacaklara, dönemin iki süper devleti olan Bizans ve Fars devletlerinin mülkünü ve servetlerini vaat ediyordu. [190][190] Bu islâm'ın evrenselliğinin gereğiydi. Mekke ileri gelenleri Resulûllah'm bu vaadinin akıl harcı şeyler olmadığını düşündüler; alay ve hakaretlerinde bu durumu malzeme olarak kullanmaktan geri kalmadılar. Resulûllah'ı veya İslâm'a mensup olduğunu bildikleri şahısları gördükleri zaman birbirlerine göstererek 'Bunlar yeryüzünün kralla-nymışlar. Kisra'nın mülküne konacaklarmış [191][191] veya Resulûllah'ı gördükleri zaman 'Ya Muhammedi Bugün de gökten bir kimse seninle konuştu mu? [192][192] diyerek alay ettiler.

İlk vahyi takip eden aylarda, alay ve aşağılama biçiminde de olsa İslâm Mekke'nin gündemindeydi. Bu süreçte peş peşe gelen ayetler yeni konulan açıklama kta veya bir problemi çözmekte gecikmedi: 'Rabbine andolsun ki, onların bütün bu söz ve yaptıklarının Hesabını soracağı. Sen sana açıklaman emredilen şeyi açıklamaya devam et ve Allah'tan başkasına yönelip sığınanları içinde bulundukları durumla baş başa bırak. Çünkü o alay edenlere karşı biz sana yeteriz. Allah ile beraber haşka ilâh tutanlar yakında yaptıklarının sonucunu bilecekler. Andolsun onların söyledikleri şeylerden dolayı canının sıkıldığım biliyoruz- Fakat sen yine de Rabbinin yüceliğini, sınırsız kudret ve kemalini övgüyle an; tam bir teslimiyetle O'na secde edenlerden ol. Ölüm sana gelinceye kadar Rabbine feulluk et.[193][193]

Müşrik liderler, Resulûllah'm söylediklerine, eleştirilere ne kadar sabrederlerse sabretsinler içten içe büyük bir kinle doluydular ve kinleri katlanarak büyüyordu. Bilhassa Ebû Cehil kinini kontrol edemez bir hale geldi; öfkeden ne yapacağını şaşırmış bir durumdaydı. O, kendilerinin de Kabe'de ara sıra yaptıkları 'salâf'larma benzeyen, ancak bu geleneksel ibadetlerinden görünüş olarak bazı farklılıklara sahip olan bir ibadetin Resulûllah tarafından Kabe'de sık sık gerçekleştirilmesinden rahatsız oldu. Resulûllah'tan işittikleri ve 'eskilerin masalları' veya 'meczup sözleri' olarak niteledikleri sözlere karşılık, bu ibadetin açıkça bir tepki davranış ve protesto eylemi olduğunu düşünerek, Resulûllah'tan bu ibadeti yapmaktan vazgeçmesini istedi. Eğer vazgeçmeyecek olursa tepkisinin çok sert olacağını bildirdi. Arkadaşlarına ise, Resulûllah'ı eğer namaz kılarken görürlerse kendisine bildirmelerini, o namazda iken 'boynuna basıp, yüzünü yere süreceğini' söyleyip, bunu yapacağına dair Lât ve Uzza putları adına yemin etti. Nihayet bir gün Resulûllah'ı Kabe de namaz kılarken gördü ve sözünü tutmak için hemen harekete geçti. Resulûllah'a yaklaştı. Ancak aniden düşüncesini uygulamaya koymaktan vazgeçti. Bu girişiminin kendisine pahalıya mal olacağını; Resulûllah'a

---

[188][188] îbn Ishak, Siyer 269; Taberi, Tarihu'r-Rusül vel-Mülûfe, 11/231.

[189][189] îbn İshak, Siyer, 195; Kadî, Esbâb-ı Nüzul, 67,209; Buharı, ilâhî Kelamın Savunulması 133. 1Z6 m Hz. Muhammed'in Hayatı vb İslâm Daveti

[190][190] Hz. Ömer'in hilafeti döneminde, islâm ordusu Fars sınırlarına dayandığı zaman, teslim olmasını teklif etmek için Fars komutanı Rüstem'e elçi olarak giden Muğire b. Şube, Rüstem'e karşı şunları söylemişti: 'Allah bize, bizim aramızdan, şeref ve nesep bakımından en iyimiz, en doğrumuz olan bir peygamber gönderdi. Bu peygamber bize birçok şeyleri haber verdi. Söyledikleri aynen vuku buldu. Onun bize haber verdikleri arasında bizim bu memleketleri alacağımız, buralara hakim olacuğıtmz da yer almakta idi. Ben burada arkamda bu söylediklerime inanan bir topluluğu temsil ediyorum. Ebû Yusuf, Kitabu'l Haraç, 70

[191][191] Ibnü'l Esir, el-Kâmil JVt-Târih, 11/72

[192][192] Ibnü'l Esir, el-Kâmil fi't-Târih, 11/72

[193][193] Hicr, 15:95-97

yönelik fiilî bir girişimin kendisini Haşim oğullarının hedefi haline getireceğini, başına büyük bir dert alacağını düşündü. Böylesi bir girişim ateşe girmek gibi bir şeydi; ateşe girip yanmamak mümkün müydü? Üstelik çok iyi biliyordu ki, yakın sayılabilecek bir geçmişte böylesi bireysel kavgalar nedeniyle Ficar savaşları patlak vermiş, Mekke ve çevresi kana bulanmıştı.

Ebû Cehil sözünde duramadı; Resulûllah'ı namaz kılmaktan engelleyemedi. Onun zorba düşüncesi ise bir ayete konu oldu. Onun örnekliğinde tüm zamanlarm insanlarına zorbaların, zalimlerin kimlikleri açıklanıp gösterildi. Bir insana, sırf namazından veya benzer bir ibadetinden dolayı zulmedenlerin bir temsilcisi olarak Ebû Cehil'den ve söz konusu girişiminden bahsedildi. Bu zorbaların kimlik ve kişilikleri gözler önüne serildi: 'Hiç düşündün mü, bir kulu namaz kılmaktan engellemeye çalışanı? Hiç düşündün mü, o bunu yaparken doğru yolda veya kötülüklerden sakınmayı emreden birisi mi? O zorba adam, Allah'ın kendisim gördüğünü hiç bilmiyor mu? Hayır! Hayır! Eğer o, bu davranışından vazgeçmezse, and olsun ki, Biz onu perçeminden, o günahkar ve yalancının perçeminden tutup cehenneme sürükleriz. [194] [194] Bu ayetlerle, o günün insanlarına, yakından tanıdıkları Resulûllah'm doğru yolda olmaktan, insanları kötülüklerden sakındırmaktan başka bir amaç taşımadığı bildirilirken, Ebû Cehil ve arkadaşlarının hiç kimseye bir zararı olmayan bir kişiye zorbalık yapmakla, kötülüklerle meşgul oldukları ilan edildi. O zorbaların kişilik ve karakterleri deşifre edildi. Durumlarının açığa vurulması, Resulûllah ile aralarındaki problemlerin kaynağını gösteren açıklamalar, eşrafı daha da rahatsız etti; kişiliklerinin deşifre olmasından dolayı öfkeleri bir kat daha arttı. Bu günlerde yaşanan bir başka olay ise başta Ebû Cehil olmak üzere eşrafı çok daha fazlasıyla utandırdı, gidişatları konusunda sıkıntılara yol açtı. Halkın gözünde rezil oldular. Olay şu şekilde gerçekleşti: Araş kabilesine mensup bir tüccar Mekke'ye mal satmaya gelmişti. Ebû Cehil onun mallarını satm aldı, ancak bedelini ödemedi. Tüccar ne yapacağını şaşırmış bir halde kendisine yardımcı olacak birilerini aradı. Kabe'nin yanında oturan eşraftan bazı kimseleri bularak derdini anlattı. Resulûllah ile Ebü Cehil'in arasının son derece gergin olduğunu ve Ebû Cehil'in Resulûllah'ı zor durumda bırakacak bir fırsat kolladığım bilen bu kişiler, Resulûllah'm güçsüz, çaresiz durumda kalacağını, sevinip gülecekleri bir fırsat yakaladıklarını düşünerek tüccara Muhammed'e gitmesini, Hılfu'l Füdûl üyesi olarak ancak onun Ebû Cehil'in hakkından gelebileceğini söylediler. Kendi üzerinde oynanan oyundan haberdar olmayan tüccar, Resulûllah'm evine gitti ve durumu anlattı. Resulûllah eşrafın niyetini anladı. Adamı yanma alarak Ebû Cehil'in evine gitti ve kapıyı çaldı. Ebû Cehil kapıyı açtığı zaman, hiç ummadığı bir şekilde Resulûllah'ı karşısında gördü. O'nun son derece kararlı bir tavırla tüccardan aldığı malm bedelini vermesi gerektiğini ifade eden sözleri karşısında dili tutuldu, bir şey diyemedi. Bu hiçbir şekilde beklemediği veya ummadığı bir durumdu. Muhammed'in kendisinden korkup kaçacağını düşünürken, şimdi O'nu karşısında ve üstelik son derece kararlı bir şekilde bulmuştu. Sesini çıkaramadı. Tam bir teslimiyetle söyleneni yaptı ve tüccardan aldığı malın bedelini ödedi. Tezgahladıkları oyunun nasıl sonuçlanacağını merakla uzaktan izleyen eşraf ise pişman ve mahcup bir halde oradan uzaklaştılar; Resulûllah'ı mahcup etmeyi hayal ederlerken, kendileri rezil

[194][194] Alâk, 96:9-16

ve mahcup olmuşlardı.
Ebû Cehil'in Kabe'de namaz kılarken gerçekleştirmeye kalkıştığı girişim, Resulûllah'ı tedbir almaya sevk etti. Resulûllah da dahil olmak üzere tüm müminler namazlarını kapısı kilitli evlerde, gözden uzak vadilerde ve dağlarda kılmaya başladılar. Toplantıları sırasında bazılarını nöbetçi olarak görevlendirdiler. Fakat Sâ'd b. Ebî Vakkas, Ammar b. Yasir, îbn Mes'ud, Habbab b. Eret, Said b. Zeyd'den oluşan bir grup mümin gizlice namaz kıldıkları bir zamanda müşrikler tarafından fark edildiler. Durumdan rahatsız olan müşrikler, müminleri engellemeye çalıştılar. Çıkan kavgada Sâ'd b. Ebî Vakkas eline aldığı bir deve kemiğiyle müşriklerden birisinin kafasına vurarak yaralanmasına yol açtı. Böylelikle risâlet sürecinin ilk kanı da akmış oldu.
Elbette ki bütün bunlar en başta Resulûllah için büyük sıkıntıların nedeniydi. Bir insan olması nedeniyle, Resulûllah kavminden gördüğü olumsuz tutum ve tavırlar karşısında sıkıntı duydu ve hatta çekindi. Vahyolunan her yeni ayetle yeni talimatların verilmesi, bütün Mekke toplumunun boy hedefi olmasına zemin hazırladı. Alayların, hakaretlerin, aşağılamaların, rencide edici sözlerin muhatabı oldu. Resulûllah, yeni tepkilere neden olacak ayetler karşısında 'Ne yapayım. Bunu kavmime nasıl söylerim [195][195] sözlerinde açığa çıkan sıkıntılar yaşadı. Ancak hiçbir zaman geri adım atmadı. Görevini hiçbir zaman aksatmadı. Çok sıkıntılı veya üzüntülü zamanlarında şehirden uzaklaşarak dağa çıkıp, gözlerden uzak bir yerde, bütün içtenliğiyle 'Ya Rabbi! Kalbime kuvvet verecek ve benden bu kederi giderecek yolu göster [196][196] diye yakardı. Yegane sığmağı olan Rabb'inin yardımını talep etti. Bu sıralarda insanlar arasında en büyük yardımcısı eşi Hatice'ydi. Sıkıntılı, üzüntülü bir halde evine gittiği zaman, kendisini tasdik edenlerin ilki ve insanlar arasında en önemli yardımcısı olan sevgili eşinin yatıştırıcı, rahatlatıcı sözleriyle sıkıntıları kısmen de olsa dağıldı. Her şeye rağmen, oluşacak her türlü tepkiye rağmen görevini büyük bir sadakatle sürdürdü. İbn-i İshak'ın şu tespiti, o zamanlardaki Resulûllah'm durumunu resmetmesi ve durumunu anlamamızı sağlaması açısından oldukça önemlidir; 'Allah'a iman ve kendisine geleni tasdik etmekten hiçbir zaman ayrılmadı. Kendisine vahyolunanları tam kabul etti. O yüzden Allah'ın yüklediği şeylere katlandı, insanların hoşnutluğuyla da, hoşnutsuzluğuyla da karşılaştı; onlara tahammül etti. Peygamberlik vazifesinin öyle ağır yükleri ve zorlukları vardır ki, onları, ancak Allah'ın yardımı ve tevjikıyla kuvvet ve azim sahibi olan peygamberler taşıyabilir ve katlanabilirler: [197][197]

Geleneksel Rekabetler ve Kişisel Husumetler

Bizler Abdumenaf soyu ile şan ve şeref konusunda yarışıp durduk. Onlar yemek

[195][195] ibn Kesir, el-Bidaye ve'n-Nihâye, III /20
[196][196] ibn Ishak, Siyer, 336.
[197][197] Ibn Ishak, Siyer, 187, 188.

yedirdiler, biz de yedirdik. Onlar çeşitli görevler üstlendiler, biz de üstlendik. Onlar verdi, iyilik etti; biz de verdik, iyilik ettik. Develer üzerinde karşılıklı diz çöküp yarışanlar gibi yarışıp durduk. Şimdi onlar; 'Gökten kendisine vahiy gelen bir peygamberimiz var" diyorlar. Biz bunu nasıl kabul ederiz? Onların bu çıkışlarına nasıl bir karşılık verebiliriz? Vallahi biz O'na asla inanmayacağız; O'nu asla tasdik etmeyeceğiz. Yapabileceğimiz tek şey budur. Abdumenaf soyuna itaat etmemiz olacak şey değil? (Ebû Cehil)

Müşriklerin, özellikle de Mekke'nin müşrik eşrafının, davetin daha ilk günlerinden itibaren Hz. Peygamber'e veya İslâm'a düşmanca tepkiler vermeleri birbirine oranla çok farklı durumlarla veya konularla irtibatlandınlabilir. Söz konusu tepkilerin doğrudan veya dolaylı bir çok gerekçesinden bahsedilebilir. Elbette ki Hz. Peygamberin şahsına yönelik tepkilerle, İslâm'a yönelik tepkilerin gerekçeleri tamamıyla birbirlerinden ayrı değildir. Zira, Resulûllah İslâm davetinden veya risâlet sürecindeki İslâm daveti Resulûllah'm şahsından ayrı değildi. Fakat buna rağmen, bazen islâm'a göre Resulûllah'ın şahsı veya Resulûllah'm şahsına göre İslâm daha öncelikli olmak üzere, müşriklerin düşmanca tutum ve tavırlarının hedefi olabilmiştir. Mekke eşrafının, davetin bir aşamasında, Resulûllah'a 'Biz, seni değil, getirdiğin şeyi reddediyoruz [198[1]] demeleri, bu durumun bir delili ve örneği olarak anlam kazanmaktadır. Hatta şu da kesindir ki, risâlet sürecinin ilk yıllarındaki tepkilerin Öncelikli nedeni çoğu zaman bizzat Resulûllah'm şahsı olmuştur. Mekke eşrafı, geleneksel nitelik kazanmış bazı rekabet ve husumetlerim Mekke toplumunun tarihsel bir problemi olmaktan çıkarıp, Resulûllah'm şahsına yönelik olmak üzere, risâlet sürecindeki düşmanlıklarının temel konusu ve gerekçesi haline getirebilmişlerdir. Mekke toplumunun söz konusu geleneksel rekabet ve husumetleri ile kastedilen şey, Mekke toplumunu teşkil eden boylar ve soylar arasındaki, geçmişi kuşaklar öncesine dayanan bazı problemlerden başkası değildir. Buna ilaveten, bazı kişisel husumetler de, Resulûllah'a yönelik bireysel tepki ve düşmanlıklara kaynaklık yapabilmiştir.

Mekke halkının tamamına yakınını temsil eden Kureyş kabilesi, farklı soya mensup insanlar topluluğunun ortak ismiydi. Kureyş, Resulûllah'm mensubu olduğu ve Resulüliah'tan bir süre önce Abdumenaf ve Abdüddâr boylarına bölünen Kusayy soyu ile Teym, Adiyy, Esed, Zühre, Mahzûm, Sehm, Amîr, Haris, Cumah, Muhârib soylarından oluşuyordu. Mekke'de yaşıyan bu soyların mensupları arasında geleneksel nitelik kazanmış bir husumet ve o husumetten beslenen bir rekabet vardı. Geçmişte birbirleriyle ilişkilerinde açığa çıkan ve arada bir tekrarlanan bazı olaylar, aralarındaki husumet ve rekabetin sebebiydi. Sahip oldukları bu özellik, islâm davetini değerlendirmelerinde de etkili olmuş; gerek Resulûllah'a ve gerekse İslâm'a tepkileri birçok bakımdan söz konusu husumet ve rekabetten kaynaklanmış veya güç almıştır. Bunun nasıl ve niçin olduğunu anlamak için tarihin sayfalarını karıştırmak ve biraz gerilere gitmek gerekiyor.

[198[1]] Zuhruf süresi, 43:23,24

Resulûllah'm doğumundan yüzyıl kadar önce Mekke'nin yönetimi Huzâalarm elindeydi. Huzâalar, Mekke'nin ve Kabe'nin geleneksel saygınlığına uygun olmayan tutum ve davranışlara sahip kimselerdi. Bu durumdan en çok rahatsız olanlar ise Huzâalara göre Mekke'nin daha eski sakinleri olan Kureyşlilerdi. Kureyş'e mensup soyların büyük çoğunluğu, gördükleri kötü muameleler nedeniyle Mekke'den uzaklaşmışlardı. Fakat tekrar Mekke'ye yerleşmek hepsinin ortak arzusuydu. Bunun gerçekleşmesini sağlamak ise Resulûllah'm büyük dedesi Kusayy b. 'Kitab'a nasip oldu.

Kusayy, Arap yarımadasının farklı bölgelerine dağılmış olan Kureyş'e mensup adamlardan oluşturduğu silahlı birliklerle Huzâalara karşı mücadeleye girişti ve onları Mekke'den attı. Başarılı ve ileri görüşlü bir yönetici olan Kusayy, Mekke'nin ve Kabe'nin bir daha, onların geleneksel saygınlığına değer vermeyen kimselerin eline geçmemesi için, gerekli sosyal ve siyasal tedbirleri aldı. Özellikle bölge dışında yaşayan Kureyşlileri Mekke'de topladı. îmar çalışmaları yaparak, Mekke'yi Kureyşliler için uygun bir yerleşim merkezi haline getirdi. Yaptığı işler nedeniyle de Kureyşliler arasında nesiller boyunca hep saygıyla hatırlanan, toplayıcı/birleştirici manasında olmak üzere 'mücemmî' sıfatıyla anılan birisi oldu.

Kusayy'm Abdüddâr, Abdumenaf, Abduluzza ve Abdukusay isminde dört oğlu vardı. Kusayy yaşlanınca, Mekke'nin yönetimi ve Kabe ile ilgili görevleri büyük oğlu Abdüddâr'a devretti. Kusayy'm hayatta olduğu zamanlarda, bu görev devri ile ilgili herhangi bir ihtilaf açığa çıkmadı. Kardeşler ve çocukları, Kusayy'm kararına saygı gösterip, gereğine itirazsız uydular. Ancak Kusayy'm ölümünden sonra [199][2] özellikle kardeş çocuklarının işe karışmasıyla, Mekke ve Kabe ile ilgili görevlerin sadece Abdüddâr'm elinde olmasına itiraz sesleri yükselmeye başladı. Kabe ile ilgili görevler itirazın esas konusunu teşkil ediyordu. Zira bunlar Mekke'nin yönetiminden bile önemli görevlerdi. Sahibine diğer topluluklar katında büyük itibar kazandıran görevlerdi. İtiraz daha çok Abdumenaftan ve çocuklarından geldi. Abdüddâr ile Abdumenaf kardeşlerle, bu iki kardeşin çocukları arasında, dostça olmayan tutum ve davranışlar görülmeye başladı. Bu bölünmeyi takiben, Kusayy'm diğer çocukları ve torunları da kendi aralarında bölündüler Bir kısmı babalarının tercihine saygı gösterip Abdüddâr'ı desteklerken; diğer bir kısmı ise kendilerinin de Kusayy'm çocukları olduklarını, Mekke, Kabe ile ilgili işlerde kendilerinin de paylan olması gerektiğini söyleyip, Abdumenafm itirazına destek verdiler. Bölünme sadece Kusayy'm çocukları arasında kalmayıp, diğer soylara da yansıdı. Mahzûm, Sehm, Cumah, Adiyy soyuna mensup olanlar Abdüddâr'ı desteklerken; Esed, Zühre, Haris soyuna mensup olanlar ise Abdumenaf destekliediler. Görüş ayrılıkları gittikçe büyüdü ve Kureyş kabilesi birbirine düşman iki kampa ayrıldı. Bir gün her iki tarafın da erkekleri ayrı yerlerde toplanarak savaş için hazırlıklara başladılar. Tarafların adamları, sonuna kadar birbirlerini destekleyeceklerine ve ölümleri pahasına davalarından vazgeçmeyeceklerine

[199][2] tahminen M.S.480

yemin ettiler. Silahlı çatışmanın patlak vermek üzere olduğu bir anda Abdüddâr ve taraftarları, Mekke'yi kana boyayacak bir savaşı önlemek için, Kusayy'm kendilerine verdiği bazı görevlerden vazgeçip, Kabe ile ilgili görevlerden hacılara yemek (rifâde) ve su (sikâye) verme işlerini Abdumenafm çocuklarına devretmeye razı oldular. Abdumenafm çocukları ve taraftarları bu yeni görev dağılımını kabul ettiler. Taraflar bir araya gelip dostluk anlaşması yaptılar. Ancak bu olay, hatırası her zaman canlı kalan bir husumetin de kaynağını teşkil etti. Bu husumet, soylar ve aileler arasında bir üstünlük rekabetine dönüşerek varlığını sürdürmeye başladı. Gerek Abdumenaf ile Abdüddâr'm çocukları arasında, gerekse bunların çevresinde toplanmış aileler arasında ve özellikle de Kusayy b. Kiîab soyu ile Kureyş'in diğer soyları arasında çoğu zaman örtük, bazen de açık bir husumet hep varoldu. Bir sonraki kuşakta, Abdumenafm çocukları arasında gerçekleşen bir başka bölünme ise, aileler arası rekabete yeni bir boyut kazandırdı.

Abdumenaf, kardeşi Abdüddâr'la çekişme ve kavgaları sonrasında elde ettiği görevleri başarıyla yerine getirdi. Mekke toplumu ve putları Mekke'de olan diğer kabileler Abdumenaftan fazlasıyla memnun kaldılar. Abdumenafm itibarı ve gücü her geçen gün arttı. Her ne kadar Mekke'nin idarî yapısıyla ilgili bazı işler Abdüddâr'm çocukları tarafından yürütülüyor olsa bile, Abdumenaf Mekke'nin lideri konumuna erişti.

Abdumenafm Abduşems, Hâşim, Muttalib ve Nevfel isminde dört oğlu vardı. Abdumenaf ölünce yerine oğlu Haşim geçti. Diğer kardeşler, babalarının işlerini devralan Hâşim'e yönelik herhangi bir muhalefette bulunmadılar. Çünkü babalarının tercihi böyleydi. Ancak Abduşems'in çocuklarından Umeyye, amcası ve Kureyş'in lideri Haşimle geçinemedi. Mekke ve Kabe ile ilgili görevlerden bazılarına sahip olmak istedi. Ticaretten kazandığı büyük sermayesine güvenerek rifâde görevine talip oldu. Çekişme, bir süre sonra, ilgili görevleri nesepçe daha üstün olanın yerine getirmesi gerektiği iddiasına dönüştü. Anlaşılan o ki zenginliği ve uzak kabilelerle olan ilişkileri nedeniyle Umeyye bu yarıştan galip çıkacağını ummuş ve bu nedenle söz konusu çekişmeyi özellikle gündeme getirmişti. Münafereye [200][3] karar verildi. Kureyş'in diğer soyları ve aileleri, Abdumenaf in çocukları arasında her an bir kavganın ve hatta savaşın patlak vereceğini, bunun ise Mekke'nin güvenliğini tehlikeye sokacağını hissettikleri için, münafere öncesinde bir şart ileri sürdüler. Münafereyi kaybeden on yıllığına Mekke'yi terk edecekti. Taraflar bu şartı kabul ettiler ve münafere için Usfanlı ünlü kâhin Huzaî hakem olarak seçildi. Hakem, şerefçe üstün olanın Haşim olduğuna karar verdi.

Umeyye iddiayı kaybedince, iddianın şartı gereği Mekke'den ayrılıp on yıllığına Şam'a yerleşti. On yıl sonra Mekke'ye döndüğünde Haşim ölmüş ve Abdülmuttalib Kureyş'in lideri olmuştu. Umeyye, kuzenine muhalefet etti. Amcası Nevfel'in de yardımıyla Abdülmuttalib'in bazı arazilerini gasp etti. Abdülmuttalib ise Medine'de yaşayan Neccar oğullarına mensup dayılarının yardımlarıyla ve Mekke dı-

[200][3] Şerefçe kimin daha üstün olduğunun hakemce belirlenmesi yöntemi

şındaki diğer bazı kabilelerle yaptığı siyasî anlaşmaların sağladığı imkânlarla, kuzenine karşı direndi. İki taraf arasında, fiilî kavgaya dönüşmeyen bir çekişme hayatlarının sonuna kadar devam etti. İki kuzen arasındaki çekişmeler, çocuklarına geçti. Haşim oğullarının yeni lideri Ebû Talib ile Umeyye oğullarının yeni lideri Ebû Süfyan, babalarından aldıkları kin ve düşmanlığı aynen devam ettirdiler. Bu, köklerini öylesine derinlere salmış bir kin ve düşmanlıktı ki, bazı zamanlar etkisini kaybediyor gibi gözükse bile, hep varoldu. Hatta Resulûllah'ın risalet görevi sırasında ve sonrasında bile fırsatını buldukça açığa çıktı. Resulûllah'ın vefatından sonra gerçekleşen iktidar mücadelelerinin arka planında da bu rekabetin etkisi güçlü şekilde hep hissedilmiştir.

Abdülmuttalib ile Umeyye'nin çocukları arasındaki husumet ve çekişmeler, İslâm dönemine de yansıyacak şekilde yaşamaya devam etmiş olsa da, taraflar hep aynı konumda kalmadılar. Abdülmuttalib'den sonra güç büyük oranda el değiştirdi ve Umeyye'nin çocukları bir çok bakımdan güçlü konuma geldiler. Bu yeni süreçte, bir taraf gücünü kaybetmemeye çalışırken, diğer taraf ise elde ettiği gücü korumanın ve devam ettirmenin çabasını yürütüyordu. Resulûllah ise, tüm Kureyş'i etkileyen geleneksel rekabete ilaveten, kendi zamanında gerilimi oldukça şiddetli şekilde hissedilen gücün el değiştirme sürecinde İslâm davetine başladı ve davetin karşılaştığı tepkiler mevcut şartlardan etkilenerek şekillendi. Risâlet dönemine çok yakın zamanda başlayan ve risâlet sürecinde de devam eden Mekke liderliğiyle ilgili gücün el değiştirmesi süreci şu şekilde gerçekleşti:

Haşim'in çalışkan ve başarılı bir yönetici olmasına, Kureyşlilere sağladığı ticarî imtiyazlar, sikâye ve rifâde görevlerini yerine getirirken gösterdiği üstün gayret ve cömertlik ile oğlu Abdülmuttalib'in Zemzem kaynağını bularak halkı su sıkıntısından kurtarması da eklenince, Haşim ailesinin itibarı iyice arttı. Haşim oğulları tartışmasız bir şekilde Mekke'nin en itibarlı ailesi oldular. Ancak Abdülmuttalib'in ölümüyle durum büyük oranda değişmeye başladı. Kureyş liderliğinin gerektirdiği harcamaları karşılayacak ekonomik güce sahip olmaması nedeniyle Ebû Talib babasından devraldığı görevleri devam ettiremedi. Ebû Leheb, Abdülmuttalib'in yaş itibarıyla liderliğe aday ikinci oğluydu. Fakat Ebû Leheb son derece düşük ahlâklı birisiydi. Bu olumsuz özelliği, onun liderliğine engel oldu ve Haşim oğulları Kureyş'in siyasî ve askerî liderliğini Umeyye oğullarına kaptırdılar. Bu nedenledir ki, dördüncü Ficar savaşı sırasında Kureyş'in askerî lideri Umeyye oğullarından Harb b. Umeyye idi. Takip eden yıllarda da Umeyye oğulları Kureyş topluluğunda sivrildiler ve itibarlarını iyice artırdılar. Haşim oğulları ise Ebû Talib'in şahsında geleneksel itibarlarını devam ettirmekle birlikte, siyasî, ekonomik güçlerini büyük oranda kaybettiler. Umeyye'nin çocukları, Haşim'in çocuklarının tüm itibarlarını kaybedecekleri günü gözlüyor ve bunun gerçekleşmesi için ellerinden geleni yapıyorlardı. İşte böylesi bir aşamada Haşim oğullarının mensuplarından birisi olarak Resulûllah İslâm davetine başladı. Başta Umeyye'nin çocukları olmak üzere, Kureyş'in diğer aileleri ve soyları bu işe şaşırıp kaldılar. Bu, kendileri açısından, aralarındaki geleneksel rekabetin yeni aşamasını temsil eden bir durumdu; başka

bir şey değil.

Kusayy zamanında başlayan ve Resulûllah'ın peygamberliğine kadar devam eden süreç bütün olarak değerlendirildiğinde anlaşılan şudur: Resulûllah'm büyük dedesi zamanında başlayan soylar ve aileler arası rekabet, son derece hassas bir denge üzerinde yer alan toplumsal, siyasî, ekonomik bir yapının inşasına neden olmuştu. Mekke ve Kabe ile ilgili görevler soylar ve aileler arasında paylaşılmıştı. Bunlardan Sidânet, Ukab (Kıyâde), Nedve başkanlığı Abdüddâr soyunun; Şikâyet, Rifâde görevleri de Abdumenaf soyunun elindeydi. Bu son iki görev Abdumenaf m soyundan Haşim oğulları ailesinde olmasına karşılık, ikinci kanadı temsil eden Umeyye oğulları herhangi bir göreve sahip değillerdi. Abdülmattalib'den sonra Umeyye oğulları Kureyş'in liderliğine yükselmişler, ancak Şikâyet, Rifâde görevlerini ellerine geçirememişlerdi. Bu iki görev Haşim oğulları adına Hz. Peygamberin amcası Abbas b. Abdülmuttalib tarafından yürütülüyordu. Umeyye oğullarının lideri Ebû Süfyan ise bir idarî görev ele geçirme hayalleri kurup duruyordu. Buna ise ancak daha sonraları kavuştu. Abdüddâr'm soyuna mensup olanların elinde bulunan Ukab (Kıyâde) görevini ele geçirdi; ancak o sene İslâm ordusu Mekke'yi fethettiği için Ebû Süfyan bu görevin imkanlarından yararlanamadı ve keyfini sürdüremedi. Mekke ve Kabe ile ilgili diğer görevler ise şu şekilde paylaşılmıştı: Meşveret Esed soyundan, Sifaret ve Hükümet Adiyy soyundan, Nizâret Teym soyundan, Kubbe Mahzum soyundan, îsâr ve Ezlâm Cumah soyundan gelen ailelerin elindeydi.

Resulûllah ilâhî görevine başladığında, Mekke'deki aileler arasında üzeri genellikle örtük olmakla birlikte kökleri çok derinlere uzanan bir itibar savaşı vardı. Bazı zamanlar Mekke, Kabe ve Hac ile ilgili görevlerin dağılımında gerçekleşen el değiştirmeler, fiilen kavga ve savaşlara neden olmasa bile, aileler arası rekabeti hep canlı tutmuştu. Her bir soyun veya ailenin mensupları, Habeşistan'dan Anadolu'ya kadar uzanan geniş coğrafyadaki ticari, siyasî ilişkilerinde kendilerine itibar ve imtiyazlar kazandıran geleneksel görevlere sahip olabilmenin veya sahip olduklarını koruyabilmenin çabasını yürütüyorlardı. Hiç kimse rakip soydan veya boydan geri kalmayı istemiyordu. Gizli rekabet herhangi bir olay nedeniyle kolaylıkla açığa çıkabiliyor ve kavgaya varan çekişmelere yol açabiliyordu. Bunun son örneklerinden birisi Kabe'nin onarımı sırasında yaşanmıştı. Hiçbir soy veya aile Hacerü'l Esved'i yerine koyma şerefini rakiplerine kaptırmak istememişti. Ancak, el-emin' olan Muhammed b. Abdullah'ın akıllı çözümü, savaşa yol açacak olan problemi sona erdirmişti.

Çoğunlukla üstü örtük bir şekilde hep varolan soylar ve aileler arası rekabet, Resulûllah'm ilâhî görevine başlamasıyla yeni bir boyut kazandı ve tekrar canlandı. Ne var ki bu sefer rekabet savaşında tarafların yapacağı pek bir şey yoktu. Bu gerilimi azaltacak geleneksel veya siyasî bir yöntem mevcut görünmüyordu. Çünkü, irade ve güçlerinin dışında bir durum oluşmuştu. Haşim oğulları Umeyye oğullarına karşı; her iki ailenin dahil olduğu Abdumenaf soyu Abdüddâr soyuna

karşı; Kusayy'm çocukları olan bu iki soyun mensupları, Kureyş kabilesinin diğer soylarına karşı; Kureyş kabilesinin mensupları ise Hicaz bölgesindeki diğer tüm kabilelerin mensuplarına karşı, kabul etmeseler ve hatta bazen alaydan fiilî müdahaleye varan tepkiler verseler bile, kendilerinden bir peygamber çıkmış olmakla övündüler. Aralarından bir peygamber çıkmasıyla övünen bu insanların ekseriyeti, başka gerekçelerle geleneksel inançlarını terk etmeye yanaşmayıp gidişatlarını devam ettirmekte inat ederlerken; diğer aile ve soyların mensupları ise, rakiplerinin adamına bağlanma, rakiplerinin üstünlüğünü kabullenme gibi 'onur kırıcı' bir davranışa mesafeli durmayı tercih ettiler. Tüm bunlar nedeniyle de, islâm daveti, özellikle ilk zamanlar geleneksel bir rekabetin gölgesinde kalıp, tepkilerin odağı haline geldi. Ebû Cehil'in fiilî tepkisi bunun önemli örneklerinden sadece birisini temsil etmiştir. Resulûllah'ın şahsında Müslümanlara ve islâm'a yönelik ilk fiilî fepkinin faili olan Ebû Cehil'in davranışları, büyük oranda, söz konusu geleneksel rekabetin etkisini taşımıştır. Mahzum soyuna mensup olan Ebû Cehil veya aynı soya mensup olan ve 'Ben Kureyş'in büyüğü ve efendisi olduğum halde peygamberlik bana değil de sana verildi öyle mi? [201][4] diyen Velid b. Muğire'nin söz ve tutumlarında geleneksel rekabetin etkisi her zaman güçlü şekilde görülmüştür. Peygambere niçin düşmanlık yaptığı sorulduğunda, Ebû Cehil'in söyledikleri, tüm açıklamalarımızın özeti olacak şekilde, şunlar olmuştur: 'Bizler Abdumenaf soyu ile şan ve şeref konusunda yarışıp durduk. Onlar yemek yedirdiler, biz de yedirdik. Onlar çeşitli görevler üstlendiler, biz de üstlendik. Onlar verdi, iyilik etti; biz de verdik, iyilik ettik. Develer üzerinde karşılıklı diz çöküp yarışanlar gibi yarışıp durduk. Şimdi onlar- 'Gökten kendisine vahiy gelen bir peygamberimiz var' diyorlar. Biz buna naşı kabul ederiz? Onların bu çıkışlarına nasıl bir karşılık verebiliriz? Vallahi biz, O'na asla inanmayacağız; O'nu asla tasdik etmeyeceğiz. Yapabileceğimiz tek şey budur. Abdumenaf soyuna itaat etmemiz olacak şey değil? [202][5] Konuyla ilgili bir başka rivayet ise, esasen Hicaz bölgesindeki tüm Arap kabileleri arasında mevcut olan rekabetin, islâm daveti nedeniyle tekrar canlanışına tanıklık yapmaktadır. Söz konusu rekabet, İslâm daveti vesilesiyle, Kureyş'e mensup olmayan bir Arap'm sözlerinde şu şekilde ifadesini bulmuştur: 'Vallahi ben Muhammed'in söylediklerinin hak olduğunu biliyorum. Bu konuda herhangi bir şüphem yok. Fakat Kureyşliler 'Hicabet bizde olsun' dediler. Teki' dedik. 'Nedve bizde olsun' dediler 'Pek dedik. 'Liva bizde olsun' dediler Teki' dedik. 'Sikaye bizde olsun' dediler Tek dedik. Şimdi ise 'Peygamber bizden' diyorlar. Hayır vallahi yapamam; onların adamına kesinlikle bağlana [203][6] Soylar ve boylar arası rekabetin etkisi, sadece risâletin ilk günlerinde değil, sonraki dönemlerinde de açıkça görüldü. Bedir hariç Resulûllah'a ve İslâm'a karşı açılan savaşların hemen hepsinde aktif rol oynayan Ebû Süfyan, Müslümanlara yönelik eza ve işkencede en acımasızlardan olan Hanzala b. Ebû Süfyan ve Ukbe b. Ebû Muayt, Bedir savaşında müşrik ordunun komutanlarından Utbe ve Şeybe kardeşler

[201][4] İbn Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye, 1/387
[202][5] ibn İshak, Siyer, 250; İbn Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye, 1/337, 338; Zehebî, Tarihü'l İslâm, U/93. 4 İbn tshak, Siyer, 271; Zehebî. Tarihü'l İslâm, 11/72, 73.
[203][6] Belâzürî, Ensâbü'l Eşraf, 1/263.

Umeyye oğullarına mensuptular. Resulûllah'a ve diğer Müslümanlara yönelik işkence, baskı ve zulümlerde ismi ön plana çıkan Ebû Cehil, Velid b. Mu-ğire, Esved b. Abdülmuttalib, Zübeyr b. Ebû Umeyye, Hübeyre b. Ebû Vehb Mah-zûm oğullarına mensuptular, islâm düşmanlığını hayatlarının ilkesi haline geti-renlerden Âs b. Vâii, Münebbih ve Nübeyh b. Haccac, Amr b. Âs Sehm oğullarına; Umeyye b. Halef Cumah oğullarına; Ebü'l Bahterî, Zem'a b. Esved Esed oğullarına; Ömer b. Hattab Adiyy oğullarına mensuptu. Kötülük önderlerinden Resulûllah'm ailesine mensup olan sadece bir kişi vardı; o da amcası Ebû Leheb idi.

Soylar ve aileler arası üstünlük rekabetinin ve bu rekabetin beslediği husumetlerin risâlet sürecinde kendisini güçlü bir şekilde açığa vuran etkilerine karşılık; bi reysel bazı husumetlerin de islâm'ı reddetmede, Resulûllah'a yönelik tepkilerin açığa çıkmasında önemli bir etkiye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumun tipik örneklerini Ebü Cehil, Ebû Leheb ve Umeyye b. Ebû's-Salt oluşturmaktadır.

Resulûllah ile Ebû Cehil yaşıttılar. Resulûllah, asıl ismi Amr b. Hişam, lakabı Ebû'l Hakem olan, ancak İslâm'a düşmanlığı nedeniyle ıCahiliyenin babası' sıfatıyla andığı Ebû Cehil ile aynı muhitte büyümüştü. Mekke'de geçen çocukluk ve gençlik yıllarında sürekli görüşmüşler, oyun oynamışlar ve hatta kavga etmişlerdi. Bir defasında, her ikisinin de çocuk yaşta olduğu bir zamanda, aralarında tartışma çıkmış ve tartışmaları kavgaya dönüşmüştü. Abdullah b. Cüd'ân'mn evinde gerçekleşen kavgada, Muhammed, Ebû Cehil'i yere çarptı. Bu çarpma, Ebû Ce-hil'in hayatı boyunca izini taşıyacağı bir yaralanmaya neden oldu. Bu olayı takiben Ebû Cehil'in kendisini kaptırdığı kin ve düşmanlık ise, hayatı boyunca Resulûllah'a muhalif olmasına katkı sağladı. Resulûllah'a olan husumeti, geleneksel soylar arası rekabetin etkileriyle güçlenip kuvvetlendi. Ayrıca, her ikisinin kişilik ve karakterlerinin farklı olması da yollarının tamamen ayrılmasına neden oldu. Resulûllah'm 'en güvenilir kişi' sıfatını hak ederek kazanmasına, herkesin takdirle andığı kişilik ve karaktere sahip olmasına karşılık; Ebû Cehil hep haksızlığın, kö-tülüğün, zorbalığın, hile ve aldatmanın tarafında yer aldı. Bu farklılık risâlet dö-neminden bir süre önce gerçekleşen"bir gerilimin de yaşanmasına yol açtı. Daha önce bahsedildiği gibi, Ebû Cehil'in Zubeyd kabilesine mensup tüccarın mallarını ucuza alabilmek için düşündüğü oyun, Hılfû'l Füdûl üyesi olan Resulûllah ta-rafından bozuldu ve Ebû Cehil amacına ulaşamadı.

Resulûllah'm amcası olan Ebû Leheb, babası Abdülmuttalib'in ölümünden sonra, diğer kardeşlerinin aksine son derece sefih bir hayatı tercih etmişti. Babasından kendisine kalan sermayeyi şarapla ve ahlâksız kadınlarla yiyip bitirmişti. Onun bu sefih yaşantısı, Abdülmuttalib ailesi için yüz kızartıcı bir durumdu. Soylarının onurlu ismini, babalarının saygm mirasını devam ettirmek isteyen kardeşler arasında özellikle Ebû Talib son derece hassas birisiydi ve kardeşi Ebû Le-heb'in durumu kendisini hep düşündürüyordu. Bir ara Mekke'de çalkantıya neden olan Kabe'ye ve Kabe'deki putlara adanmış değerli eşyaların çalınması suçuna Ebû Leheb'in isminin de karışmış olması, Ebû Talib'in kardeşinden kaynaklanan

üzüntü ve utancını dayanılmaz boyutlara ulaştırdı. Çoğu zaman yaptığı üzere, bir kez daha kardeşiyle konuşarak, durumunu gözden geçirmesini istedi. Ancak herhangi bir ahlâkî ölçü tanımayacak kadar sefihleşmiş, hatta risâlet sürecinde açığa çıkacağı üzere, Araplar için en kutsal bağ olan akrabalık bağlarım hiçe sayacak kadar değerlerine yabancılaşmış birisi olan Ebû Leheb, ağabeyinin nasihatlarına lakayt kaldı, iki kardeş arasındaki konuşma kısa sürede kavgaya dönüştü. Alt-üst kavga etmeye, birbirlerini yumruklamaya başladılar. O sırada kavgayı izlemekte olan genç Muhammed, sevgili amcası Ebû Talib'in altta kalıp Ebû Leneb'den dayak yediğini görünce dayanamadı ve kavgaya karıştı. Yıkıp altına aldı.

Fbû Leheb'i yumruklamaya başladı. Bu olay Ebû Leheb için hayatı boyu sürdü bir düşmanlığın başlangıcını oluşturdu. O dayak olayından sonra Ebû ömür boyu sürecek düşmanlığının kararını dile getirdi: 'Muhammed! Ben de senin amcanım. Ama bana farklı, ona farklı davrandın. Vallahi kalbim eni hiç sevmiyor ve seni hiçbir zaman da sevmeyecek: [204][7]

Burada kişisel husumet ve ihtiraslar nedeniyle Resulûllah'a ve İslâm'a karşı çıkanların önemli bir örneği olarak Umeyye b. Ebû's-Salt'ı özellikle hatırlamak gere-kivor Umeyye b. Ebû's-Salt, Taif bölgesinde ikamet eden Sakîf kabilesine mensup ünlü bir şairdi. O, Hanif oluşu ve diğer bazı özellikleri nedeniyle zamanında olduğu kadar, sonraki dönemlerde de ününü sürdürmüştür. Umeyye b. Ebû's-Salt, Allah'ın varlığına ve birçok sıfatına inanan birisiydi. Üstelik bu inancı büyük oranda İslâm'la da uyumluydu. Ancak bunlara rağmen Resulûllah'm en önemli düşmanlarından birisi oldu. İnanç ve fikirleri tevhid hakikatiyle büyük oranda örtüşmesine rağmen, Müslüman olmayı kabul etmedi ve eskiden beri inançlarını reddettiği putperestleri destekleyip, İslâm'a karşı putperestlerin sözcülüğünü yaptı.

Umeyye b. Ebû's-Salt, şiirlerinde dile getirdiğine göre, putperestliğe karşıydı. Ahiret hayatına inanıyor, zinayı haram sayıyor, Allah'ın varlığı ve sıfatlarıyla tek olduğunu kabul ediyordu. Daha da önemlisi, tüm insanlığı kuşatmış mevcut olumsuz şartlardan hareketle, insanlara Allah'ın mesajlarını bildirecek bir elçinin gelmesinin yakın olduğuna inanıyordu. Bu özelliklerinin yanı sıra, bütün hayatını etkileyen ve Resulûllah'm karşısında, putperestlerin yanında yer almasına sebep olan bir özelliği daha vardı. O, dünyanın içinde debelendiği olumsuz şartlardan dolayı gelmesinin zorunluluğu ve yakınlığı konusunda kuşku duymadığı ilâhî elçinin (peygamberin) kendisi olacağını umuyordu. Ancak Allah'ın elçisi olma umut ve hayalleri, bir ümmî olan ve kendisi gibi bir umut ve beklentisi bulunmayan Muhammed b. Abdullah'ın elçi olmasıyla alt üst oldu. Çok derin bir hayal kırıklığına uğradı. Haset duyguları kabardı. Hayal kırıklığının etkisiyle şiirlerinde savunduğu inançlarına rağmen, Resule düşman oldu; bunun yanı sıra şiirlerinde reddettiği inançların mensupları olan putperestlerin yanında yer almayı tercih etti. Üstelik bunu yaparken inançlarından uzaklaşmış da değildi. Onun bu çelişkisini

[204][7] Buharı, Menakibu'l Ensar 28, 45, Meğazi 85, Fedaüul Kur'an 1

Resulûllah 'Umeyye'nin şiiri iman etti, ama kalbi yalanladı'6 diye açıkladı. Umeyye'nin bizzat kendisi ise şu sözleriyle durumunu ve düşmanlığının gerekçesini ifade etmiştir: 'Bit hastalığın beni öldüreceği muhakkak. Ben hanif dininin doğru olduğunu biliyorum. Ama Muhammed'e karşı içimdeki kin Müslüman olmama engel oluyor. [205][8]

Umeyye'nin şiirleri dikkatli bir şekilde incelendiğinde şaşkınlığa sürüklenmemek mümkün değildir. Onun şiirlerinde, Allah'ın sıfatları konusunda Kur'an'da bildirilenlerle uyumlu ve oldukça ayrıntılı bilgiler mevcuttur. Bu konuda örnek olarak şunlar hatırlanabilir: 'Allah her şeyin yaratıcısıdır, bütün yaratıkların hepsi isteyerek O'nun kulu, kölesidirler, O Allah, kullarının rabbidir, Bütün insanlar Allah'ın halkıdır; arz üzerinde tek hükümran olan yalnız O'dur. O tanrı ki yaratıklar O'nun hükümranlığında hak iddia edemezler (O'nun hükmüne karışamazlar), Kullar O'nu birlemese de O birdir Ayrıca, Umeyye b. Ebû's-Salt şiirlerinde sıklıkla 'bismike'llahümme' ifadesine yer vermiştir. Onun tüm bu özellikleri ise, düşünce ve inançlarının kaynağının ne olduğu sorusunu gündeme getirmektedir. Çünkü bu inançların kaynağının sadece Hz. İbrahim'den kalan geleneksel bazı unsurlar olmadığı açıktır. Eğer böyle bir durum söz konusu olsaydı, aynı inançları dile getiren başkalarının da bulunması gerekirdi. Her ne.kadar Zeyd b. Amr'da da benzer özellikler varsa da, onun inancındaki tevhidi unsurların Umeyye'ninki kadar ayrıntılı ve çok olmadığı kesindir. Bu nedenle Umeyye'nin inançlarının kaynağını araştırmak ayrıcalıklı bir önem ifade etmektedir.

Kaynakların bildirdiğine göre Umeyye, Süryanice'yi bilen birisiydi ve Tevrat ile İncil'i okuyordu. Bu nedenle Tevrat ve İncil'den oldukça önemli oranda etkilenmiş olmasını beklemek gerekir. O, Tevrat ve İncil'den elde ettiği bazı bilgileri Hanif süzgecinden geçirerek inancının unsuru haline getirmiş; teslis gibi şirk unsurlarına iltifat etmemiş, tevhidi unsurları seçerek almış olmalıdır. Ancak Tevrat ve incil, onun sahip olduğu tevhidi unsurların hepsini açıklamaya yetmemektedir. Araştırmamız dahilinde etkisinde kalabileceği başka bir kaynağın zikredildiğine rastlamadık. Fakat bizzat Kur'an'm, onun kaynaklarından birisi olması bize oldukça kuvvetli bir ihtimal olarak gözükmektedir. Zira o, Resulûllah'a vahyolunan ayetlerden haberdardı. Resulûllah'm insanlara okuduklarım yakından takip ediyordu. Bu durumda, isteyerek veya istemeyerek çevresindeki insanlardan duyduğu Kur'an ayetlerinin, tevhidî konularda ufkunu genişlettiğini söylemek mümkündür. Eğer bu doğru ise, Umeyye'nin durumu daha da ilginç bir nitelik kazanmaktadır. Buna göre o, Kur'an'a iltifat etmesine, Resulûllah'm bildirdiklerine yakınlık hissetmesine rağmen, İslâm'a ve Resulûllah'a düşmanlığı tercih etmiş olmaktadır.

Umeyye b. Ebû's Sait'in Resulûllah'a karşı duyduğu kin, Bedir'de Mekke müşrikleri saflarında Müslümanlara karşı savaşan iki yeğeninin Müslümanlar tarafından öldürülmesi üzerine hepten arttı. Resulûllah'a yönelik kinini, edebî değeri ne-

[205][8] Izutsu, Kur'ân'da Allah ve İnsan, 108

deniyle dillerden düşmeyen şiirlerinde açık ve zehirli ifadelere dönüştürdü. Bedir savaşı sırasında Şam'da bulunduğu için, dönüşte ilk iş olarak yeğenlerinin mezarlarını ziyaret etti. Daha sonra Yemen'e gitti. Böylelikle, yıllarca hayaliyle yaşadığı umutlarının yıkıcısı olarak gördüğü Resulûllah'tan uzak olmayı tercih etti. Bası müfessirlerin A'raf sûresinin 174. ve 175. ayetlerinin hakkında indiğini belirttikleri Umeyye b. Ebû's Salt, Müslüman olma şerefine erişemeden 624 yılında keder ve hasetinden öldü. Ölürken dahi şiirlerinde ifade ettiği hakikatlerden bir şeyler dile getirerek, kanayan yüreğinin acısını bastırmaya çalışmayı ihmal etmedi: 'Ne kadar uzarsa uzasın bir hayat, sonunda bitip gidecektir. Hakikatleri öğrenmeden başlarında geyikler arasında hayvan gibi yaşasaydım. Ölümü daima göz önünde bulundur. Zamanın saldırışından çekin; çünkü zamanın bir saldırışı vardır. [206][9]

Davetin Zorluklan

Doğrusu biz, senin üzerine ağır bir söz bırakacağız. [207][10]

Sen de peygamberlerden azim sahiplerinin sabrettiği gibi sabret. [208][11]

insanların karşılarına dikilip, isteyerek veya istemeyerek, neşeyle veya ıstırapla takip ettikleri hayat tarzlarının yanlış olduğunu, bu hayat tarzını ve dayanağı olan inançları terk etmeleri gerektiğini ilan etmek kolay değildir. Üstelik insanlara inançlarının ve hayat tarzlarının yanlışlığını bildirmekle kalmayıp, hayatları boyunca sahip olduklarından çok farklı bir inanç sistemini ve hayat tarzını sunarak, buna göre inanıp yaşamaları gerektiğini ilan etmek hiç kolay değildir. Böylesi bir çıkış; yanlışları hiç eğip-bükmeden açıkça ilan etmek, büyük tepkilere neden olur. Bu her zaman böyle olmuştur. Sosyal bilimciler ve psikologlar çok iyi bilirler ki, insanlar, doğruluğundan bir yığın şüpheleri olsa dahi inana geldikleri şeyleri, memnun olmasalar dahi alışageldikleri hayat tarzını terk etmeye yanaşmazlar. Az bir miktarda bile olsa, mensubu oldukları hayat tarzını terk ederlerse pişman olacaklarını, onu da arar duruma geleceklerini zannederler. İnsanlığın bu garip durumunu ifade etmesi açısından bir sosyal bilimcinin şu tespitleri oldukça ilginç ve önemlidir:

Yoksul olan herkes hayal kırıklığına uğramış değildir. Şehirlerin kenar mahallelerinde yaşayan yoksullardan bazıları, kendi uyuşmuş hayatlarından şikayetçi değildirler. İçinde bulundukları çukurun dışındaki bir hayatın düşüncesi onların tüylerini ürpertir... Açlıktan ölmenin sınırında yaşayan yoksulların hayatı gayeli bir hayattır. Yiyecek ve yatacak yer bulmanın amansız mücadelesine girişmiş olanlar boşuna çaba harcamış olma hissine hiçbir zaman yakalanmazlar. Varılacak amaçları maddî ve acildir. Her yenen yemek onlar için bir amacın

[206][9] Izutsu, Kur'ân'da Allah ve İnsan, 110; Umeyye b. Ebû's-Salfın benzer sözleri ve tevhidi düşüncelerinin ayrıntıları için ayrıca bkz: İbn Kesir, el-Bidaye ve'n-Nihâye, 11/287, 288; İbn Kuteybe, Te'vüu Muhtelifi'l Hadîs, 146, 412; Çağatay, Cahiliye Çağı, 167.

[207][10] Müzzemmil sûresi, 73:5

[208][11] Ahkâf sûresi, 46:35

gerçekleşmesidir; tok karnına yatağa girmek bir zaferdir ve açıktan gelen her beleş şey bir mucizedir... Köle hayatı yaşayanlar yoksuldurlar; buna rağmen köleliğin yaygın olduğu ve uzun süre devam ettiği yerlerde bir kitle hareketinin doğması zayıf bir ihtimaldir. Köleler arasındaki mutlak eşitlik ve köle mahallelerindeki samimi sosyal ilişkiler ferdin hayal kırıklığını Önler. Köleliğin yerleşmiş âdet haline geldiği bir toplumda başkaldıranlar, yeni köle olanlarla kölelikten hür bırakılanlardır.[209][12]

Bu durumu, peygamberlerin insanlığa sundukları ilâhî hakikatler ve gerçekleş-tirmeye çalıştıkları değişim açısından ele alırsak; bütün peygamberlerin insanlığa aynı mesajla geldiklerini biliyoruz. Kur'an bunu şöyle açıklamıştır: 'Andolsun biz her kavme, 'Sadece Allah'a kulluk edin ve tağuta kulluktan kaçının' diyen peygamberler gönderdik [210][13] Peygamberlerin davetlerinin değişmeyen bu ilkesi üzerinde düşünülürse, ilâhî irade tarafından inanç ve hayat tarzının değiştirilme-sinin hedef olarak seçildiği ve bu İki alanda köklü değişikliğin öngörüldüğü anla-şılır. Peygamberlerle insanlara sunulan ilâhî davetin ilk plandaki hedefini, insan-ların sahip oldukları ve yanlışlıklarla dolu inançlarını terk etmelerini ve merkezine Allah'ı alan bir inanç sistemine sahip olmalarını sağlamak oluşturmuştur. Bu inanç sisteminin ismi 'tevhid'dir. Peygamberlerin davetinin ikinci kısmını ise tev-hid inancı üzerinde şekillenen bir hayat tarzına, sahip olunması oluşturmuş tur. İşte bu durum tepkilere neden olmuştur, insanlar, kendilerine ilâhî hakikatleri sunan, anlam ve gereklerini en güzel tarzda açıklayan elçilere tepki göstermişlerdir. Davet olundukları şeyin güzelliğini, doğruluğunu ve iyiliğini görmemişler veya görmezlikten gelmeyi tercih.etmişlerdir. Özellikle de toplumun inanç, düşünce ve yaşantısında söz sahibi olanlar veya bir diğer ifadeyle statükonun sahibi ve tem-silcisi olanlar hakikat çağrısının en katı muhalifleri olmuşlardır. Kur'an, onların ilâhî daveti gerçekleştirenleri davalarından alıkoyabilmek için var güçleriyle çalış-tıklarını ve çalışacaklarını bildirmektedir. İslâm davetini durdurmak için, salip oldukları mal ve mülklerini dahi harcamaktan çekinmediklerini [211] [14] söy-lemektedir. Onların, peygamberin şahsına veya davetine yönelik tepkileriyle ilgili olmak üzere-Kur'an'm zikrettiği bazı davranışları şunlardır: ilâhî daveti gerçekleştirenle alay etmişler [212][15] peygamberin büyüklendiğin,[213][16] cinlendiğini [214] [17] delirdiğini [215] [18] şair olduğunu [216] [19] büyücü olduğunu [217] [20] öğretilmiş olduğunu [218][21] uydurduğunu [219][22] sapıttığını [220][23] yalancı olduğunu [221][24] iddia etmişler ve bu iddialarını topluma yaymışlardır, ilâhî davayı yok etmek veya

---

[209][12] Hoffer, Kesin inançlılar, 48.
[210][13] Nahl, 16:36
[211][14] Enfal, 8:36
[212][15] Rad, 13:32
[213][16] Isra, 17:47,101
[214][17] Flicr, 15:6),
[215][18] Mu'minun, 23:25
[216][19] Saffat, 37:36
[217][20] Zuhruf, 43:49
[218][21] A'raf, 7:66
[219][22] Ahkâf, 46:8
[220][23] A'raf, 7:60
[221][24] AYaf, 7;66

değiştirmek için çeşitli tuzaklar/hileler kurmuşlar [222][25] peygamberi ve inananları yurtlarından kovmakla tehdit etmişlerdir. [223][26] Taşlamak suretiyle [224][27] fiziki zararlar vermeye, öldürmeye veya yakmaya karar vermişlerdir. [225][28] Korkutmak için bağırıp, çağırmışlar [226][29] eziyet etmişler [227][30] yalanlamışlar [228][31] aşağılamışlar [229][32] eskilerin masallarım anlatıyor' diyerek gerçeği çarpıtmışlar [230][33] insanlarla olan irtibatını kesmeye çalışmışlardır. [231][34] Başlarına gelen her türlü kötülüğün sorumlusu olarak hakikat davetçilerini görmüşlerdir. [232][35] Bütün bunları yaparken de rast-gele bir tavır içerisinde olmadıklarını, kendi bilgi ve tecrübelerine güvenip, dayandıklarını ifade etmişlerdir. [233][36]

Dolayısıyla Resulûllah da, yüce görevinin gerektirdiklerini bildirmeye ve açıklamaya başlayınca, dozajı gittikçe artan tepkilerle karşılaştı. Fakat bu, habersiz yakalandığı ve kendisini hayal kırıklığına uğratan bir durum değildi. Çünkü, her akıllı insan gibi, O da biliyordu ki, bir toplumdaki tüm insanların inanç ve hayat tarzlarım hedef alan, statükoyu baştan sona reddeden her söylem tepki görecektir. Bunun aksini düşünmek mümkün değildir. İlk ayetlerin vahyolunmasıyla, çevresindeki bazı insanların tepkisiyle karşılaşacağını düşünmesi, hatta korkuyla evine kapanması, söz konusu tepkileri aklı ile öngörmesinden kaynaklanmıştı. Ayrıca, risâletin daha ilk gününde, Varaka b. Nevfel'den peygamberlerin insanlığa sundukları mesajların sert tepkilere neden olduğunu duyması, düşüncesindeki haklılığın gerekçesi olmuştu. Fakat Müddesir sûresinin bir ayeti ile [234][37] görevini yapabilmesi için 'korku ve endişe elbisesini' terk edip, insanların karşısına geçmesi gerektiği bildirildi. Resulûllah, o aşamada, alemlerin yaratanı ve sahibi olan Allah'ın elçisi oluşu nedeniyle, Allah tarafından kendisine hep yardım edileceğini, hiçbir sıkıntıyla karşılaşmayacağını, davetinin her zaman büyük bir memnuniyetle kabul edileceğini düşünebilirdi. Fakat, O böylesi bir düşünceye veya kanaate hiçbir şekilde sahip olmadı. Böylesi bir kanaate sahip olduğuna dair en küçük bir bilgi kırıntısı bile mevcut değildir. Çünkü makul şekilde düşünebilen herkes kolaylıkla fark eder ki, eğer ilâhî irade, insanların inanç ve hayat tarzlarıyla dosdoğru bir çizgi üzerinde olmalarını kendi iradelerine bırakmadan takdir edip kabul ettirirse; aynen meleklerde olduğu gibi insanların da ilâhî bilgiye kayıtsız şartsız teslimini irade ederse, bu durumda peygamber görevlendirmenin ne anlamı vardır? Üstelik eğer peygamber insanlardan seçilecek ve o hiçbir tepkiyle karşılaşmadan, insan oluşun gerektirdiği herhangi bir sıkıntıya katlanmadan görevini hep başarıyla yürütecekse, bu durumda o elçinin insanlık için örnekliğinden nasıl bahsedilebilir? Makul olanı, peygamberin herhangi bir insan gibi olmasıdır; daveti

---

[222][25] Ra'd, 13:42
[223][26] Muharamed, 47:32
[224][27] Şuara, 26:116
[225][28] Ankebut, 29:24
[226][29] Zuhruf, 43:57,58
[227][30] Muhammed, 47:32
[228][31] Kamer, 54:9
[229][32] Kamer, 54:24,25
[230][33] Kalem, 68:15
[231][34] En'am, 6:26
[232][35] A'raf, 7:131
[233][36] Mümin, 40:83
[234][37] 74:1

karşısında aşağılanmak, alaya alınmalı, tepki görmeli ve bütün bunlara rağmen görevini yürütmelidir ki risâletin beşerî boyutu gerçekleşsin. Fakat elbette ki bütün bunlar söz konusu sıkıntılar karşısında ilâhî irade, elçisine hiç yardım etmeyecek anlamına da gelmemektedir. Birçok ayetle, tekrar takrar, ilâhî görev emredilen tarzda yerine getirilirse, davetin şartları eksiksiz olarak gerçekleştirilirse, ilâhî yardımın her zaman söz konusu olabileceği bildirilmiştir. Risâletin 23 yıllık seyri de bunu açıkça göstermiştir. Ayrıca, asıl yardım olağan üstü destekler biçiminde değil, peygamberi ve diğer müminleri gelişmeler karşısında sürekli bilgilendirmek, zorlukların aşılmasının beşerî şartlarını açıklamak biçiminde gerçekleşmiştir. Bunun gereği olarak da Resulûllah risâletin daha ilk günlerinde muhtemel tepkiler karşısında uyarılmış, alması gereken tedbirlerin neler olduğu konusunda bilgilendirilmiştir. Dolayısıyla, karşılaştığı zorluklar ve tepkiler, Resulûllah için hayal kırıklığına neden olmamıştır, "ben bir peygamberim, bana her şey istediğim zaman istediğim şekilde verilecek' türünden anlamsız, temelsiz kanaatlere sahip olmasına imkân sağlanmamıştır.

îslâm davetin karşılaştığı değişmeyen tepkilerin neler olduğuna ilişkin bu genel açıklamaları takiben, risâletin ilk yıllarını dikkate alarak, Resulûllah'ın davetin seyri konusunda nasıl bilgilendirildiğini ve uyarıldığını biraz daha ayrıntılı olarak tespit etmeye çalışalım. Risâlet sürecinde hem bir peygamber, hem de bir insan olarak öğretilip eğitilen Resulûllah, kendisinden insanlara ilan etmesi istenen mesajın ayrıntılarını vahiyle öğrendikçe, görevi en güzel şekilde yerine getirdi. Görevini yapmak veya yapmamak gibi bir seçeneği olmadığını biliyordu. İlk zamanlar için, 'Kalk ve uyar [235][38] emri bunun en açık deliliydi. Kendisi seçilmişti ve bu seçime uygun olarak sorumluluğunu yerine getirmesi gerekiyordu, îlahî görevi kabul edip etmeme konusunda serbest bırakılmadığı gibi, devam edip-etmeme konusunda da bir serbestliği yoktu. Risâlet süresinin daha çok ileriki yıllarında vahyolunan ayetlerde bu açıkça bildirildi. Şu ayet bunun örneklerinden sadece birisi oldu: 'O yolunu şaşırmış kimseler, bizim sana yahyettiğimizden, başka bir şey ortaya atasın diye seni ayartarak, seni vahyettiğimiz gerçeklerden uzaklaştırmaya çalışmaktalar. Öyle ki, bunu başarabilselerdi, seni hemen kendilerine dost edinirlerdi. Eğer senin imanında sebat etmeni sağlamamış olsaydık, belki de az kalsın onlara biraz olsun eğilim gösterecektin. Eğer bunu yapsaydın, hayatın acısını da iki kat olarak tattıracaktık sana, ölümün acısını da; sonra bize karşı hiçbir yardımcı da bulamayacaktın kendine.[236][39]

Ancak şu var ki, Resulûllah risâlet gibi yüce bir sorumluluğu kabul etmede isteksizlik göstermedi. O, alemlerin Rabb'ı olan Allah tarafından seçilmiş bir şahsiyetti ve bu seçilmişlik diğer insanlarda olmayan birçok erdeme dayanıyordu. Erdemlerle donatılmış birisi olarak tüm insanlığa erdemler sunacak görevi isteyerek, zorluklarını kabullenerek yüklendi. Rabb'ine teslim oldu ve gelecek her talimatın gereğini, bir beşer olarak zorlansa dahi, isteyerek yerine getirdi; getirmeye çalıştı.

[235][38] Müddesir, 74:2
[236][39] îsra, 17:73-75

Allah ise O'nu islâm'ın insanlığa sunuluşunun her aşamasında bilgilendirdi, des - tekledi, korudu. Bu itibarla ilk vahyolunan ayetlerin birisinde Resulûllah'a İslâm davasının niteliğiyle ilgili en temel özelliklerden birisi açıkça bildirildi: 'Doğrusu biz, senin üzerine ağır bir söz bırakacağız.[237][40] Bu ayetin davanın özelliklerinin ve gereklerinin henüz açıklanmadığı bir zamanda, yani Resulûllah'ın peygamberliğinin ilk günlerinde vahyolundugu bilinince, önemi daha da artmaktadır. Sadece bu ayetle bile, dinin özelliklerinin ve gereklerinin henüz bil - ' dirilmediği bu dönemde, Resulûllah başta olmak üzere iman edenlere ilan olundu ki - mümin olmak ve İslâm'ı başkalarına ulaştırmak gayesiyle özel çalışmalar yap - mak kolay bir iş değildir. Yine bu ayetle denilmiş oldu ki; LEy müminler! Bilin ki, mümin olmakla diğer insanların üstlenmek istemeyecekleri bir yükün altına girdiniz.. Kan gözyaşı, yalanlama, kötü muamele, işkence, zulüm, baskı, yoksulluk, aşağılanma alay, hakaret... siklerin karşılaşacağı zorluklar olacak. Çünkü, sizler haksızlığın, zorbalığın, sömürünün, baskının, zulmün, işkencenin, sahtekarlığın, dalaverenin, kötülüğün, ahlâksızlığın, sapıklığın... hakim olduğu bir dünyada, bütün bunlara meydan okuyan ve en güzel ahlâk üzere yaşayan şahsiyetler olacaksınız. Meydan okumanız sadece sözle değil, daha ziyade ve bilhassa futum ve davranışlarınızla olacak; yaşantınızla gerçekleşecek. Bütün bu olumsuz özelliklere karşı hakkın, adaletin, iyiliğin, ahlâkın, doğruluğun... temsilcileri olacaksınız ve üstelik çoğu zaman sayı itibarıyla insanların arasında azınlık olacaksınız. Elbette ki bütün bunlar kolay şeyler değildir.' Haber verilen zorlukları aşmanın, onları kolaylığa dönüştürmenin yöntem ve şartları da yine ayetlerle bildirildi. Esenlik yolunun rehberi olan Resulûllah öncelikle psikolojik açıdan eğitildi. Zira ilâhî görev dahilinde önemli olan, bir insan olarak Peygamberin risâlet gibi ilâhî bir görevi yerine getirecek iç donanıma sahip olmasıydı. Konuyla ilgili olmak üzere geçmişten ve geçmişin davetçilerinden ör - nekler verildi. Geçmişteki hakikat rehberleri gibi olması istendi. 'O halde sen de peygamberlerden azim sahiplerinin sabrettiği gibi sabret [238][41] denildi. Eğer risâlet görevi önceki resullerin yaptığı gibi, ilâhî davet yönteminin gereklerince yürütülürse, Allah'ın büyük yardımlarına tanık olacağı ve böylelikle zorlukların müjdelere ve mükafatlara dönüşeceği de müjdelendi. Hz. İbrahim'in davetini an - latan ayetler bu konunun bir örneğiydi: 'Onlar İbrahim'i ateşe atınca biz: 'Ey ateşi İbrahim'e karşı soğuk, serin ve selâmet dedik. Bu arada onlar, İbrahim'e tuzak kurmaya çalıştılar, ama biz onların bütün yapıp ettiklerini boşa çıkardık.[239][42]

Böylelikle, başta Rasulüllah olmak üzere, zorluklarla, sıkıntılarla dolu yolun mensubu olan diğer müminler, âlemlerin Rabb'i olan Allah'ın koruması ve göze - timi altında olduklarını, O'nun yardım ve ihsanları ile muhatap olacaklarını bildi - ler ve bunu akıllarından çıkarmadılar. Bütün engellemelere rağmen yollarına de - vam ettiler. Biliyorlardı ki, diğer insanlar tarafından aşağılansalar, onların kötü muamelelerine muhatap olup, çirkin saldırılarıyla karşılaşsalar dahi hakikati ken -

[237][40] Müzzemmil, 73:5
[238][41] Ahkâf, 6:35
[239][42] Enbiya, 21:69,70

dileri, bâtılı ise muhalifleri temsil ediyordu. Hak olan ise her zaman güçlü olandı; galip gelecek taraftı; bâtıl olan ise kaybedecek ve her zaman pişman olacak tarafti 'Senin için kesintisiz mükafat vardır. Ve sen büyük bir ahlâk üzeresin. Sonunda, hanginizin fitnelenmiş olduğunu sen de göreceksin, onlarda görecekler. Şüphesiz Rabb'in, kimlerin kendi yolundan saptığını ve kimlerin yolda olduğunu bilmektedir.[240][43] 'Rabb'ın sana verecek ve sen razı olacaksın.[241][44]

İman Kardeşliği

Mümin erkeklerle mümin kadınlar birbirlerinin dostlarıdırlar. Onlar iyiliği emreder, kötülükten akkorlar, namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler, Allah ve Resulüne itaat ederler. Allah onlara rahmet edecektir.[242][45]

Bilesiniz ki, Allah'ın dostlarına korku yoktur; onlar üzülmeyecekler de. [243][46]

Güvenlik, insan için her zaman önemli bir konu olmuştur. Çünkü, insanın doğası güvenlik arar; insan canının, malının ve değerli bulduğu şeylerin güvende olmasını ister. İnsan, en az diğer doğal ihtiyaçları kadar, hatta çoğu zaman onlardan da çok güvenliğe ihtiyaç hisseder. Kendisini güvende hissetmezse ve bu güvensizlik durumu uzun bir süre devam ederse, yaşama düzeni bozulur, kişiliği problemli hale gelir. Güvenlik duygusu, insanın özüne ait bir şey olduğundandır ki, insanlar arası ilişkilerde de güvenlik duygusunun etkisi kendisini her zaman güçlü şekilde hissettirir, insanın özü, güvenliğin olduğu tarafa meyleder; güvenlik her zaman önemli bir çekim merkezidir.

însan için en önemli güvenlik unsurlarından ikisini canı ve malıyla ilgili olanlar oluşturmaktadır. Can ve mal güvenliği her çağdaki ve her toplumdaki bütün insanlar için önemli olmakla birlikte, Cahiliye devri Arapları için çok daha önemliydi. Arap yarımadasının özel durumu, Arapların güvenlik ihtiyacını en üst düzeye çıkarmıştı. îklim şartları ve coğrafî özellikleri nedeniyle ziraat ve hayvancılık gibi zamanın en önemli gelir kaynaklarından büyük oranda mahrum olan Arap yarımadası, geçimini daha çok ticaretle ve kısmen de yağmacılıkla sağlayan bir insan kitlesini barındırıyordu. Tarım ve hayvancılık, ancak Taif ve Medine gibi çok özel bazı yerleşim alanlarındaki insanların gelir kaynaklarıydı. Ticaret ise genel olarak tüm Arapların en önemli gelir kaynağıydı, ama zordu. Ticarî faaliyete katılmak için önemli miktarda sermayeye sahip olmak gerekiyordu. Ticaretin ancak çok uzak mesafelere giden kervanlar aracılığıyla gerçekleştiriliyor olması, küçük sermaye sahipleri için büyük bir dezavantajdı. Az bir sermayeyle ticaret yapmak çok zor, hatta büyük sermaye sahibi birisinin yardımı olmasa imkânsızdı. Üstelik can ve mal güvenliğinin her zaman risk altında olduğu Arap yarımadasının toplumsal şartlarında, ticaret kervanına yönelik bir saldırı nedeniyle sahip olunan bü-

[240][43] Kalem, 68:3-7
[241][44] Duka, 93:5
[242][45] Tevbe sûresi, 9:71
[243][46] Yunus sûresi, 10:62

tün sermayeyi kaybetmek her an ihtimal dahilindeydi. Zira, ikinci yaygın geçim kaynağı oîan yağmacılık, kervanların güvenliğini tehdit eden önemli bir problem - di. Büyük veya küçük gruplar halinde bir araya gelen yağmacılar, yerleşim birim - lerini basar, kervanlara saldırır; insanları köle alır, mallan yağmalarlardı. Bu işte ün yapmış birçok kişi vardı. Hılfû'l Füdûl örgütünün, oluşumuna önemli katkı sağlamış Abdullah b. Cûd'an eski ve ünlü bir eşkıyaydı. Abdullah b. Cûd'an, köle edindiği insanları satarak çok büyük sermayeye sahip olmuştu. Tövbekarlığı ter cih edip hak din arayışına girmiş Ebû Zer el-Gıfarî de ünlü eşkıyalardan bir diğeriydi.

Yağmacılığın yaygınlığı nedeniyle, İslâm'ın tüm Arap yarımadasına egemen ol - duğu zamanlara kadar, bir kişinin herhangi bir yerleşim merkezinden diğerine yolculuk etmesi, eşkıya gruplarının eline geçip köle olması anlamına gelirdi. Çöl de yolculuk eden birisini ele geçirip köle edinmek, bedevi Arap kültürünün en bildik yasalarındandı. Grup halinde bile yolculuk yapmak büyük oranda imkân sızdı. Bu tür yolculukların sonu ya köle olmaktı, ya da ölmek. Bir kişinin uzun mesafeler arasında yolculuk yapması, imkânsıza örnek verilecek bir durumu ifade ederdi. Bu nedenledir ki, İslâm davetinin zor günlerinde, Mekke'nin müşrik eş rafının bazı müminlere en acımasız baskı ve işkenceler uyguladıkları, müminlerin her türlü can ve mal emniyetini yok ettikleri bir zamanda 'Bunlar ne zaman bitecek ı diye soran Habbab b. Eret'e, Resulûllah'ın cevabı, Arap yarımadasındaki bir imkânsızı mümkün kılacak durumun Allah'ın yardımıyla yakın zamanda gerçekleşeceğinin müjdesini vermek olmuştu. Arap yarımadasında güvenliği en zayıf bölgelerden birisini ifade ederek şunu söylemişti: "Allah'a yemin ederim ki, islâm kesinlikle kemale erecektir. Öyle ki, bir atlı tek basma San'a'dan Hadramut'a kadar gidecek, bu yolculuğu sırasında Allah'tan başka hiçbir şeyden korkmayacaktır. Fakat, dostlarım, ne var ki siz acele ediyorsunuz. [244][47]

Yarımadada can ve mal güvenliğini tehdit eden unsurlar çok fazla ve yaygın olduğu için, bir kişinin veya kendisini yağmacı gruplara karşı koruyamayacak bir kaç kişilik küçük bir grubun yolculuğu için uygun tek zaman, bazı risklerine rağmen, ancak 'Haram Ayları di (Eşhuru'l Hurum). Daha önce ayrıntılı bir şekilde bahsedildiği üzere, Haram Aylar, Arap yarımadasındaki insanların ticarî faaliyet - lerinin yanı sıra, Hicaz bölgesinin özel gelir kaynağı olan hac ve panayır faaliyet - lerinin devamını ve güvenliğini sağlamak için tahsis edilmiş geleneksel bir uygu - lamaydı.

İslâm'ın egemenliğine kadar Arap yarımadasında güvenliği sağlayacak herhangi bir askerî, siyasî organizasyon olmamıştı. İslâm'ın egemen olduğu döneme ka - dar bölgesel egemenlik alanlarının ötesinde tüm Arap yarımadasını kuşatan bir irade yoktu. Bu durum kuralsızlığı, haksızlığı, yağmacılığı halkın hayatında adeta doğal özellikler kılmıştı. Zaten ikinci önemli gelir kaynağı olan yağmacılık da Arap yarımadasında egemen olan bir iradenin bulunmamasından güç alıyordu. Zira, canı veya malı zarar görmüş bir kişinin veya yakınının, mağduriyetini gide recek,

[244][47] Yunus sûresi, 10:62

hakkını aramasına imkân sağlayacak herhangi bir irade bulunmuyordu. Saldırıya uğramak, öldürülmek, köle edilmek, malların yağmalanması her an beklenen şeylerdi. Hılfû'l Füdûl gibi örgütler yok denecek kadar azdı ve bunlar.şartlann zorlamasıyla ve bazı gönüllülerin girişimleriyle kurulmuş lokal güvenlik birimleri olmaktan öteye geçmiyordu.

Can ve mal güvenliği önemli olduğu, bunları temin etmeden hayatın işleyişi normalleşemediği için; canları veya malları güvenlikte olmayan insanlar şartları zorlar ve bir güvenlik ortamı tesis etmeye çalışırlar. Bu her zaman böyle olmuştur. Bu insanın değişmez çabasıdır. Yoksa hayatı sürdürmek gittikçe imkansızlaşır. Araplar da böyle yapmış, can ve mal güvenliğini tehdit eden olumsuz şartlara ve güçlere karşı bir güvenlik alanı inşa etmişlerdi. Haram aylar, Hılfû'l Füdûl gibi örgütler problemi bütün boyutlarıyla çözmede etkili olamadığı; güvenlik açısından hâlâ büyük açıklar olduğu için; güvenliği tehdit edecek unsurlara karşı güç birliğine gitmek yegâne çözüm olarak görülmüştü. O günün şartları içerisinde herkes bir başkası için tehdit unsuruydu. Hiç kimse başkası için tehdit unsuru olmaktan rahatsız olmuyordu. Ama hiç kimse tehdit edilmek istemiyordu. Bu ortak noktadan hareketle, güvenlik sistemini inşa etmek zor olmamıştı. Güvenliği yok eden yaygın olumsuz şartlarda, bir güvenlik sisteminin inşası için dayanak kılman unsur güç birliğiydi. Güç birliğinin kaynağı ise soy bağıydı. Akrabalık bağlarına atfedilen ve kutsanan değerlerle son derece sağlam bir güç birliği sağlanmıştı. Soy bağı esas alınarak doğal bir dayanışma sistemi inşa edilmişti. Asabiyet olarak isimlendirilen ve en genel anlamıyla kabile ruhu olarak tanımlanabilecek olan bu dayanışma/yardımlaşma, diğer toplumlardakiyle kıyaslanamayacak kadar güçlüydü.

Dolayısıyla her bir fert, Arap yarımadasının olumsuz şartlarında, kendisini ölümleri pahasına koruyacak akrabalarının desteğini arkasına alarak; asabiyet [245] [48] şemsiyesinin koruyuculuğuna sığınarak ticaret yapabiliyor, yolculuk edebiliyordu. Bir kişinin başına bir sıkıntı gelse soydaşları koşulsuz destek verecekleri, onun hakkını sonuna kadar arayacakları için; insanlar, gücün tek yasa olduğu o topraklarda kendilerini ancak soy bağının tesis ettiği koruma kalkanı ile güvenlikte hissedebiliyorlardı. Bu nedenledir ki, en önemli gelir kaynağı durumundaki ticaret kervanlarını koruyan asıl unsurlar kervanın yanındaki muhafızlar değil, o kervanın hangi soya veya kabileye ait olduğunun bilinmesiydi. Güçlü bir soya veya kabileye ait kervana saldırmaya hiç kimse cesaret edemezdi. Tabi ki, her soy veya kabile aynı derecede güçlü değildi. Güçlü olmak doğrudan sahip olunan insan sayısıyla ilgiliydi. Kim daha çok adama sahipse o daha güçlüydü ve adamı az olanın güvenliği her an tehlike altındaydı. Bu durumda küçük aileler, soylar diğerleriyle aralarında akrabalık bağları kurarak, büyük kabileler oluşturmayı tercih ediyorlardı. Güvenliklerini ancak böyle sağlayabiliyorlardı.

---

[245][48] Asabiyet, ünlü Müslüman düşünür Ibn Haldun'un üzerinde durduğu ve ayrıntılı olarak ele aldığı bir konudur. îbn Haldun 'asabiyecin, 'yardımlaşma ve birbirini korumaya hizmet eden' bir bağ olduğunu belirtmektedir. Onun açıklamalarına göre asabiyet, akrabalık ilişkileri üzerinde şekillenir. Geçim şartlarının zorlukları ve bu zorluklar içerisinde hayatı sürdürme zorunluluğundan doğmuştur. (İbn Haldun, Mukaddime, 1/323,324, 331)

Bin yılların tecrübesi, bir kişinin güvenlik içerisinde yaşamasının ancak akrabalarının destek ve yardımlarıyla mümkün olabileceğini göstermiş ve soya dayalı güvenlik anlayışı sistemleştirilip, kurumsallaştınlmıştı. Sosyal yapının en önemli unsuru olan ve kökü çok eskilere dayanan her kabile, iç içe girmiş akrabalık ilişkilerinden oluşurdu. En içte bir baba ve onun çocuklarından oluşan 'fasile' vardı. Bu tipik bir aileydi. Birkaç fasilenin birleşmesiyle gerçekleştirilen akrabalık bağlarından bir Jahz' oluşuyordu. Birkaç fahzın birleşmesi bir 'batın'ı, batınlar 'ammâre'yi, ammâreler de 'kabileyi oluştururdu. Örneğin; Ebû Talib ve çocukları bir fasile idi. Ebû Talib, Ebû Leheb, Abbas, Hamza fasilelerinin oluşturduğu Haşini oğulları bir fahz idi. Haşim oğulları-ile Umeyye oğullarının teşkil ettiği Abdumenaf soyu ise bir batın idi. Abdumenaf, Mahzum, Zühre, Teym... batınları ise bir ammareyi oluşturuyordu; bu Kureyş ammaresiydi. Kureyş ve Kinâne ise bir kabileyi oluşturuyordu.[246][49] Arap yarımadasında ki sosyal yapı bu şekilde dizayn olmuştu.

Fasileden kabileye uzanan süreçte soy bağının mesafesi uzuyordu; bir kişi 8-10 kuşak öteden bir diğeriyle akraba olabiliyordu. Ancak buna rağmen dayanışma her zaman son derece güçlüydü, ister fasile kardeşliği, isterse kabile kardeşliği olsun, bir kişi en küçük sıkıntısında tüm akrabalarının desteğini yanında bulurdu. 'Haklı da olsa haksız da olsa kardeşine yardım et' sözü bu dayanışmanın amentüsü haline gelmişti. Risâletin ileri yıllarında, İslâm davetini kabul etmeyen Haşim oğullarına mensup kimselerin, Resulûllah'ı desteklemeye devam etmelerinin ve hatta boykot yıllarında müminlerle birlikte her türlü zorluğa üç yıl katlanmalarının nedeni işte bu kutsanan bağ idi.

Akrabalık dayanışması biçiminde şekillenen sosyal organizasyon kişilerin iradelerinin çok üstündeydi. Herhangi bir kimsenin, bu yapının dışında yer alarak mal varlığını koruması imkânsızdı. Böylesi bir durumda başına her an her elebilirdi. Risâlet sürecinde bunun tek istisnası Ebû Leheb olmuştur. Ancak la var ki, Ebû Leheb geleneğe aykırı davranıp fahz bağının dışında kalarak güremi tehlikeye sokarken; batın, ammare, kabile bağına sığınmıştı, islâm dave karşıtlığından kaynaklanan ve bu noktada Mekke'nin diğer eşrafıyla aynı dam adamı haline gelmesi, onun bu istisna durumunu kolaylaştırmış ve özel bir statüde yer almasına imkân tanımıştı.

Tüm bu ilişkiler ağının, konumuzu teşkil eden ıiman kardeşliğiyim ilgisi şudur: Putperestlik, kanun/nizam tanımazlık, ahlâksızlık, zorbalık, yağma, talan gibi olumsuz özellikler her ne kadar Cahiliye çağı Araplarmm ve Arap yarımadasının bildik temel özelliği olsa da; bu olumsuzlukları paylaşmak istemeyen, yaşanan hayat tarzının ve sosyal sistemin dışında kalmak isteyen kimseler eksik değildi. Bazıları mevcut inançlardan ve hayat tarzından ciddi anlamda rahatsızdı. Zeyd b. Amr Küs b. Saide başta olmak üzere Hanifler veya risâlet öncesi hayatıyla Resulûllah bunlardan bazılarıydı. Bunlar, mevcut inançlardan ve uygulamalardan kaynaklanan rahatsızlıklarını söz ve davranışlarında ortaya koymuşlardı. Ancak bu

[246][49] Ancak daha sonraki yaygın kullanımla Kureyş bir kabile kabul edilmiş; ammare ile kabile aynı manaya gelecek şekilde kullanılmıştır.

hiçbir zaman, mevcut inanç ve hayat tarzına açıkça ve doğrudan muhalefet biçiminde gelişmemişti. Onlar mevcut yapıya açıkça eleştiri yöneltmek yerine, mevcut inanç ve hayat tarzının kenarında muhalefetsiz bir şekilde durmayı tercih etmişlerdi. Bütün tepkileri bundan ibaretti. Üsteiik duruşlarıyla dışında olduklarını hissettirdikleri inanç ve hayat tarzına karşı ileri sürdükleri alternatif bir şeyleri de yoktu. Bu nedenle tepki görmüyorlar ve hayatlarını herhangi bir zorlukla karşılaşmadan sürdürüyorlardı. Bu konuda tek istisna Zeyd b. Amr idi. O, toplumunun gidişatına açıkça muhalefet etmiş ve bu nedenle yalnız kalmıştı. Yalnız kaldığı, soy bağının sağladığı güvenlik alanının dışına atıldığı için de bir yolculuğu sırasında eşkıyaların saldırısına uğrayarak öldürülmüştü. Ancak, elbette ki bu ismen bilinen şahısların dışında, genel gidişattan memnun olmayan başkaları da vardı. Eakat onlar soy bağına dayanan güvenlik çemberinin aynı zamanda mahkum edici çelik duvarını kısmen de olsa aşamamışlardı. Soy bağının teşkil ettiği güvenlik ortamının dışında kalma riskini göze alarak, düşünce ve kanaatlerini ifade etme ve mevcut hayat tarzının karşısında bir duruş sergileme cesaretini gösterememişlerdi. Bu da normaldi. Çünkü, toplumun genel gidişatını paylaşmamanın, mevcut sisteme, hayat tarzına eleştiri getirmenin akrabalık ilişkilerine zarar veren bir tutum olarak algılanması kaçınılmazdı. Bu durumda da o kişir.in en önemli güvenlik garantisi bitmiş olurdu. Farklı bir yol tercih ettiği için, zorluklar karşısında akrabalarının desteğini yanında bulamazdı. Hatta böyle kimseler, akrabalık bağlarını çiğnedikleri için başta kendi akrabaları olmak üzere herkes tarafından aşağılanır, dışlanırlardı. Bu ise her an her türlü yağmanın, talanın, saldırının nereden geleceğinin bilinmediği bir coğrafyada ve toplumda ölmek demekti, köle olmak demekti; yaşamamak demekti. İşte tüm bu nedenlerle, gidişattan, mevcut inanç ve hayat tarzından memnun olmayanlar kendilerini açığa vuramıyorlardı. Seslerini çıkaramıyorlardı. Mevcut yapının içerisinde sessizce hayatlarını sürdürüyorlardı islâm daveti başladığı zaman bu hâl üzerine olan bir çok kimse vardı; Ebû Bekir Osman b. Maz'ûn, Osman b. Affan, Abdurahman b. Avf, Zübeyr b. Avvam, Sâ'd b Ebî Vakkas, Talha b. Ubeydullah... bu kimselerden bazılarıydı.

İslâm davetiyle genel gidişat köklü bir değişiklikle karşı karşıya kaldı, İslâm daveti mevcut bütün inanç ve hayat tarzlarını bir yana koyan ve sadece kendisini kabule layık bulan bir hareketi temsil ediyordu. Tepkisel bir hareket değildi; varlığını sırf tepkisel söylemlere göre oluşturmuyordu. Misyonu gereği mevcut her türlü inancın ve hayat tarzının muhalifiydi. Fakat, bir çok toplumsal harekette olduğu üzere, gücünü, statükonun kötülük ve yanlışlıklarına karşıt propagandadan almıyordu. İşte böylesi bir hareketin mensubu olmak, başta can ve mal güvenliği olmak üzere her türlü güvenliğin garantisi olan soy bağının dışında kalmayı gerektiriyordu. Açıklandığı üzere, bir kişinin fasilesine, fahzma, batınına, ammaresine ve kabilesine rağmen bir işe kalkışması, onların sağladığı can ve mal güvenliğini geri iterek yeni bir hareketin mensubu olması ise tehlikelere davetiye çıkarmaktan başka bir anlama gelmezdi. Böylesi bir kişi tehlikeler denizinin ortasında yapayalnız kalacak demekti. Dolayısıyla, soy bağının oluşturduğu güvenlik orta-

mının dışında yeni bir güvenlik ortamı oluşturmadan islâm davetine taraftar bulmak mümkün değildi, işte bu nedenledir ki İslâm, ilk andan itibaren, mensuplarının güvenlik sorununu ele aldı. Her türlü tehlikeyi göze alarak geleneksel güvenlik kuşağından ayrılıp gelecekler için yeni bir güvenlik kuşağı oluşturdu. İslâm'ın inşa ettiği bu güvenlik kuşağı, o güne kadar Arapların bilmediği bir yakınlık ilişkisine dayanıyordu. Bu 'iman kardeşliğiydi.

islâm'ın inşa ettiği güvenlik kuşağının temel unsuru 'iman'dı. islâm için elbette ki soy bağı da önemliydi, ama asıl olan soy bağı değil, iman bağıydı. İman bağı hep güçlü tutuldu ve daha da güçlenmesi sağlandı. Bundan dolayıdır ki, risâletin ilk günlerini takiben, vahyolunan birçok ayette, yeni inşa edilen iman bağının önemine sürekli vurguda bulunuldu, islâm'a mensup olanların karşılıklı hak ve sorumluluklarının, soy bağının geleneksel hak ve sorumluluklarından da ileri düzeyde olduğu bildirildi, iman kardeşini desteklemek, savunmak, onun için gerekirse canını, malım vermek temel bir 'imam' sorumluluk olarak ifade edildi. İman bağının öneminin dünya hayatının sınırlarını da aştığı açıklandı, iman kardeşliğinin, soy kardeşliğine göre daha sürekli olduğu belirtildi. İman bağmm, hesap günü geçerliliğini sürdüren tek bağ olmasına karşılık, soy bağmm hiçbir öneminin bulunmadığı bildirildi. Bu durum birçok ayetin ısrarla açıkladığı bir konu oldu. Birçok ayette, konuya ilişkin çok çarpıcı örnekler verildi. Şu ayetlerde olduğu gibi: (fakat herkes kendi derdindedir). Gühkâr kimse ister ki, o günün azabından (kurtulmak için), oğullarını, karısıe kardeşini, kendisini koruyup barındıran tüm ailesini ve yeryüzünde kim hepsini fidye olarak versin de, tek kendini kurtarsın. Fakat ne mümkün! Bilinmeli ki, o (cehennem) alevlenen bir ateştir... Ancak şu kimselerin durumu farklıdır: Namaz kılanlar ki, onlar namazlarında titizdirler; ihtiyacından dolayı açıkça isteyen veya istemeyenler için mallarından belirli bir pay ayıranlar" ceza (ve hesap) gününün doğruluğuna inananlar; Rab'lerinin azabından korkanlar, ki Rab'lerirnn azabı(na karşı) emin olunamaz; Irzlarını koruyanlar .. Emanetlerine ve ahitlerine riayet edenler; şahitliklerini (dosdoğru) yapanlar; namazlarını koruyanlar; işte bunlar, cennetlerde ağırlanırlar. [247][50]

Bunlar hem iman kardeşliğinin gereklerini ifade eden, bu kardeşliği destekleyip bağı daha da güçlendiren açıklamalardı; hem de Arap toplumunun en önemli kurumunu temelden sarsan açıklamalardı. Kur'an yeni bir güvenlik kuşağı oluşturmakla kalmıyor, birçok yanlışlıklara kaynaklık yapması nedeniyle mevcut soy bağı anlayışını, belirli istisnaları hariç, yerle bir ediyordu. Çünkü, yüceltilip, kutsanan bir soy bağı, çoğu zaman olmaması gereken olumsuz etkilere sahip olabiliyordu. Mevcut soy bağı anlayışının en önemli olumsuz etkisi ise bireysel düşünceyi, bilinci engellemek, geleneği dinleştirmek biçiminde açığa çıkıyordu.

Akrabalık ilişkilerinin koruyucu şemsiyesi altında yer alarak can ve mal emniyetinin elde edilebildiği Arap toplumunda, statükodakilerden farklı bir inanç ve hayat tarzını seçerek akrabalık ilişkilerinin dışında kalmanın getireceği tehlikeler-

[247][50] Mearic 70:8-15,22-29,32-35

den korunabilmek için 'iman kardeşliği' çok önemli bir emniyet alanı oluşturdu. Resulûllah'm 'Her kim Müslüman kardeşinin uz ve şahsiyetini korursa, Allah onun yüzünü kıyamet gününde cehennem ateşinden uzak tutar'2 sözü bu emniyet alanının önemini ve gereğini açıklaması açısından önemlidir. Pek tabiîdir ki, özellikle de risâletin ilk yıllarında, müminlerin sayısının az olduğu dönemde 'iman kardeşliği nin önemi daha da yüksekti. O yıllarda 'iman kardeşliği [248][51] öylesine önemliydi ki, bu yeni güvenlik ortamının ismi olan 'iman' bile, risâletin sonraki yıllarında üstlendiği anlamının ötesinde olmak üzere, daha çok 'güvenliği ifade ediyordu. Risâletin ilk yıllarında 'iman etmek' bir inanca ve hayat tarzına mensubiyetten de önce, yeni bir güvenlik ortamına mensubiyet anlamına geliyordu. O ilk zamanlarda iman, daha çok sosyolojik bir anlama sahipti, 'Iman'm sözlük anlamı bunu açıkça ortaya koymaktadır. İman, 'emn' kökünden gelir ve bu da esasta 'emniyefi ifade eder. Ayrıca, 'emn' ile aynı kökten türemiş diğer terimler imanın anlam dairesini anlamakta önemli katkı sağlamaktadır, iman'la aynı anlam dairesine ait diğer azı terirnler şunlardır: 'emniyet', 'eman', 'emanet', 'emin'. Dolayısıyla, kişi 'iman etmekle' kendisini bir varlığa, nesneye veya eyleme karşı güvenliğe almış olmaktadır. Üstelik bu, birçok ayetin ayrıntılı bir şekilde dile getirdiği bir durumdur.[249][52]

Anlaşıldığı üzere 'iman', kavramlaşma sürecinin başlangıcında, daha çok sözlük anlamıyla bir işlev üstlenmişti, emniyette olmayı ifade ediyordu. Her türlü kişisel çıkarın üzerinde birbirlerini gözetip kollayan, birbirlerine yardımcı olan bir topluluğun temsil ettiği güvenlik alanını dile getiriyordu. Fakat kavramlaşma sü - recinde anlamı gittikçe genişledi ve bir kişinin kendisini Allah'ın azabına karşı gü - vende hissetmesini sağlayacak bir inanç sistemine ve hayat tarzına mensubiyeti ifade eder oldu. Buna rağmen, ilk zamanlarda ağırlıklı biçimde sahip olduğu ve in - sanlar arası ilişkilerle ilgili olan bazı anlamlara sahip olmaya sonraları da devam etti. ilk zamanlardaki anlam, kavramlaşmanın ileri aşamalarında da anlam daire - sinin dışında kalmadı. Bu durum Resulûllah'm sözlerinde karşılığını bulmaya de - vam etti. Resulûllah'm, mümin kimseyi 'İnsanların canları ve mallan konusunda kendilerini şerrinden emin hissettikleri [250] [53] 'komşularının, şerrinden emin olduğu [251][54] 'elinden ve dilinden gelebilecek tehlikelere karşı emin olunan [252][55] kişi olarak tanımlaması bunun bazı örneklerini oluşturmaktadır. 'Hiçbiriniz kendi nefsiniz için arzu ettiğinizi kardeşiniz için de arzu etmedikçe iman etmiş olmaz [253] [56] ise bir zorunluluğu dile getiren bir uyarıydı. Konu dahilince uyarı ve

[248][51] Buharı, Menâkıb 25, îkrâh 1; Ahmed, Müsned V/110, 111; Hakim, Müstedrek, 111/383.

[249] [52] Kötülük tuzakları kuranlar, Allah'ın, kendilerini yere geçirmeyecegincten veya kendilerine bilemeyecekleri bir yerden azabın gelmeyeceğinden emin mi oldular? Yahut onlar dönüp dolaşırlarken Allah'ın kendilerini yakalamayacağından emin mi oldular? Onlar (Allah'ı) âciz bırakacak değillerdir.' (Nahl, 16:45,46) 'Gökte olanın, sizi yere batırıvermeyeceğinden emin misiniz? O zaman yer sarsıldıkça sarsılır. Yahut gökte olanın üzerinize taş yağdıran (bir fırtına) göndermeyeceğinden emin misiniz? işte (bu) tehdidimin ne demek olduğunu yakında bileceksiniz!' (Mülk, 67:16,17)

'Yoksa o ülkelerin halkı, geceleyin uyurken kendilerine azabımızın gelmeyeceğinden emin mi oldular? Ya da o ülkelerin halkı k uşluk vakti eğlenirlerken kendilerine azabımızın gelmeyeceğinden emin mi oldu? Allah'ın azabından eminler mi? Fakat ziyana uğrayan topluluktan başkası, Allah'ın (böyle) mühlet vermesinden emin olamaz.' (Araf, 7:97-99)

[250][53] Tirmizî, Birr 20; Ahmed, Müsned VI/449

[251][54] Tirmizî, îman 12; Nesei, iman 8; tbn Mâce, Fiten 2; Ahmed, Müsned 11/206,215,379, 111/145, V/224, VI/21,22.

[252][55] Tirmizî, Kıyamet 60.

[253][56] Neseî, İman, 8; Buharı, îman 4, 5; Müslim, îman 66.

hatırlatmalar pek çoktur. Örneğin bir hadiste şöyle denmiştir: 'Emaneti olmayanın imanı yoktur, ahde vefası olmayanın dini yoktur. [254][57] Bir başka hadis ise İslâm ile inşa olunan iman kardeşliğinin mahiyetine dikkat çekmektedir: 'Müminler, birbirlerini sevmede, birbirlerine acımada ve birbirlerine şefkat göstermede bir beden(in organları) gibidirler. Organlardan birisi sıkıntı çekerse, diğer organlar onun sıkıntısına ortak olurlar. [255][58] Konuyla ilgili diğer iki hadis ise şöyledir: 'Birbirinizin ilginizi kesmeyin, sırt dönmeyin, kin tutmayın ve haset etmeyin. Ey Allah'ın kulları! Kardeş olun. Bir Müslümanın din kardeşini üç günden fazla terk edip küs durması helâl değildir. [256][59] 'Müslüman Müslümanm kardeşidir; ona haksızlık etmez, onu haksızlığa da bırakmaz. Kim kardeşinin bir ihtiyacını karşılarsa Allah da onun ihtiyacını karsılar. Kim kardeşini bir üzüntü veya sıkıntı - dan kurtarırsa, Allah da onu kıyamet günü üzüntü ve sıkıntıdan kurtarır. Kim Müs - lümanın bir hatasını görmeyip, örterse, Allah'âa onun hatasını görmeyip, örter. [257][60]

'îman'ın, îslâm davetine karşı gelenlere karşı müminin güvenliğini sağlayacak bir yapıyı ifade etmesi açısından özel bir anlamı ve değeri vardı. Bu yapı daha sonra daha başka kavramlarla da desteklenip güçlendirilmiş ve böylelikle 'iman kar - deşliği' nin gerektirdiği güvenlik alam daha da pekiştirilmiştir. Bu süreçte konu bağlamında karşımıza çıkan terimlerden birisi 'Mat'tır. Biat sayesinde imanın ge - rektirdiği güvenlik özel bir .mlaşmayla şarta bağlanıyor ve daha özel şartlarda kar - şılıklı yardımlaşma bağı oluşturuluyordu. Bu anlamda olmak üzere Resulûllah'ın iman eden kadm erkek herkesten biat aldığını biliyoruz. Biat aldığı konular zama - na, şartlara ve şahıslara göre değişebilmiştir. 'Sadece Allah'a ibadet etmek ve Allah'a hiçbir şeyi eş koşmamak, beş vakit namazı kılmak, Allah ve resulünün emirlerine kulak verip itaat etmek [258][61] 'Canları ve mallan pahasına kendilerine gelen müminleri korumak [259][62] Gerekirse ölümleri pahasına savaşmak [260][63] Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, iftira atmamak, maruf işlerde yardımcı olmak [261][64] 'Namaz kılmak, zekat vermek ve Müslümanlara nasihatlarda bulunmak [262][65] gibi konularda alman biatlar konunun bazı önemli örneklerini oluşturmaktadır.

'Dostluk/dost' (valeyet/velî) da iman kardeşliğinin inşasında önemli işlev yük - lenmiş konulardan bir diğeridir. Dostluk son derece işlevsel bir kavram olarak sa - dece müminler arasında değil, Allah ile müminler ve müminler ile melekler ara - sında da bir yakınlık, dayanışma bağının ifadesi olarak da anlam kazanmıştır. Böy - lelikle 'iman kardeşliğinin' alanı ve derinliği iyice artırılmıştır. 'îman kardeşleri'

---

[254][57] Buhârî, îmân, 7; Müsiim, îman 72.
[255][58] Ahmed, Müsned 111/135, 154, 210.
[256][59] Müslim, Fezailu's Sahabe 13,
[257][60] Buhârî, Edeb, 57, 58, 62; Müslim, Birr, 23, 24, 28.
[258][61] Buharî, Mezâlim ve Gasb 3, îkrah 7; Müslim, Birr ve Sıla 58.
[259][62] Müslim, Zekat 108; İbn Mâce, Cihad 41.
[260][63] İbn Kesir, el-Bidaye ve'n-Nihâye, III/159; Heysemî, Mecma'û'z Zevâid, Vl/46.

[261][64] İbn Sâ'd, et-Tabakatü'l-Kübra, IV/39.

[262][65] Buharî, İman 11, Meğazi 12, Tejsir-Mümtehine 3; Hudûd 8, 14, Diyât 3, Fiten 4, Ahkâm 43, 49, Tevhid 31; Müslim, Hudûd 41; Malik, Bey'at 2; Neseî, Bey'at 18.

sadece bazı insanlarla değil, başta Allah olmak üzere meleklerle de bir dayanışma bağına sahip olmuşlardır. Bu konuda, Mekke döneminde vahyolunmuş konuya ilişkin birkaç ayet örnek olarak ifade edilebilir:

Yoksa onlar Allah'tan başka dostlar mı edindiler? Halbuki gerçek dost yalnız Allah'tır.[263][66]

Allah'tan başka dostlar edinenlerin durumu, örümceğin durumu gibidir. Örümcek bir yuva edinir; halbuki yuvaların en çürüğü şüphesiz örümceğin yuvasıdır. Keşke bilselerdi! [264][67]

Bilesiniz ki, Allah'ın dostlarına korku yoktur; onlar üzülmeyecekler de. [265][68]

Şüphesiz, 'Rabbimiz Allah'tır' deyip, sonra dosdoğru yolda yürüyenlerin üzerine melekler iner. Onlara: 'Korkmayın, üzülmeyin, size vaad olunan cennetle sevinin! Biz dünya hayatında da, ahirette de sizin dostlanmzız. Orada sizin için canlanmazın çektiği her şey var ve istediğiniz her şey orada sizin için hazırdır' derler. [266][69]

Şurası kesindir ki, toplumda yaygın ve baskın soy bağı ilişkilerine rağmen, 'iman kardeşliği' adı altında yeni bir güvenlik kuşağı oluşturulmamış olsaydı, risâlen ilk zamanlarında ve hatta büyük çoğunluğunda bazı bireysel istisnaları hariç, insanlar İslâm davetine olumlu cevap veremezlerdi. Veya iman etmiş olanlar imanlarını sürdürme konusunda dirençli olamazlardı, iman kardeşliği, davetin ilk günlerinden itibaren öylesine güçlü ve işlevsel olmuştur ki, islâm bir çekim merkezi haline gelmekte zorlanmamıştır. Putperestliği saçma, mevcut hayat tarzlarını yanlış bulanlar, islâm dairesine dahil olmakta tereddüt etmemişlerdir. Doğruluğu, dürüstlüğü, namusu ile isim yapmış ve toplumundaki yanlışlıklardan rahatsız olan Ebû Bekir, ahlâkî meziyetleriyle tanınan ve şirk inançlarına veya müşriklerin 'pis' (rics) hayat tarzlarına uzak kalmaya çalışan Osman b. Affan, Ebû Ubeyde b. Cerrah, Abdurrahman b. Avf, Talha b. Ubeydullah, Sâ'd b. Ebî Vakkas, Zübeyr b. Avvam, Zeyd b. Amr'm oğlu Said b. Zeyd gibi gençlerin daveti kabul etmelerinde ilk andan itibaren tesis edilen 'iman kardeşliği' anlayışının ve bunun sağladığı güvenlik ortamının etkisi büyüktür. Zaten Ebû Bekir gibi zengin müminlerin, bütün servetlerini işkenceye uğrayan mümin köleleri satm alarak onları özgürleştirmeye harcamaları, güçlükuvvetli müminlerin canlan pahasına diğer müminleri koru - maları tamamıyla iman kardeşliğinin gereğine göre gerçekleşmiştir, iman kardeş - liği Medine döneminde ise sosyal bir organizasyonun temeli kılınarak açılımını en yetkin düzeye eriştirmiş tir.

İnancın ve Hayatın Referansı

Kavmin ileri gelenlerinden büyüklük taslayanlar, horlanan ve zayıf görülen

[263][66] Şura, 42:9
[264][67] Ankebut, 29:41
[265][68] Yunus, 10:62
[266][69] Fussilat, 41:30,31

müminlere dediler ki: 'Siz Salih'in, Rabbi tarafından gönderilmiş bir elçi olduğuna emin raisiniz?' Onlar da 'Şüphesiz biz onunla ne gönderilmişse ona iman ediyoruz' dediler. [267][70]

Risâletin ilk yıllarında islâm davetini kabul edenler, müminlerin ilklerinden olmalarının yanı sıra, ayırıcı ve önemli bir özelliğe daha sahiptiler. Onlar, kendilerine sunulan daveti, davetin konusu nedeniyle kabul etmediler. Davet edildikleri şeyin mutlak hakikat olması, ilâhî olması, insanlığın inanç ve hayat tarzını en doğru ve en güzel tarzda inşa edecek olması, onların iman edişlerinde belirleyici unsur değildi, islâm'ın bu özelliklerinin, davetin ilk yıllarında iman edenlerin bu kararlarındaki etkisi çok azdı. Hatta daha da erken bir zamanda, risâletin daha ilk günlerinde, iman edenler için mensubu oldukları dinin özelikleri hiçbir şekilde kararlarının belirleyici unsuru olmadı. İlk müminler, Kur'an'm insanı şaşkınlıklara sürükleyen üslûp mükemmelliğini duyarak veya sahip olduğu mükemmel mesajı kavrayarak İslâm'a girmediler. İnancı ve hayat tarzım dosdoğru, en güzel kılan İslâm ile diğer inanç ve hayat tarzlarını karşılaştırıp, birbirlerine göre eksiklerini ve yanlışlarını tespit edip, bu inceleme ve araştırmaların sonunda islâm'ın en doğru ve en güzel din olduğuna karar vererek Müslüman olmadılar. Zaten isteseler de bunu yapamazlardı. Çünkü henüz çok az sayıda ayet vahyohmmuştu. Ne Kur'an'ın tamamı indirilmiş, ne de bir inanç sistemi ve hayat tarzı olarak islâm tamamlanmıştı. Tarihsel bir gerçek olarak biliyoruz ki, ilk müminlerin İslâm'a girmeleri için Resulûllah'm 'Ben Allah'ın elçisiyim' demesi yetmişti. Onlar öncelikle ve hatta sadece ResulüUah'm şahsına güvenerek mümin olmuşlar, daha sonra da aşama aşama vahyolunan ayetleri okuyup İslâm'ı öğrenmişlerdi. Onlar için önemli olan tek şey neye davet edildikleri değil, kimin davet ettiğiydi. Davet edene güvenleri, davet edildiklerine de güvenmelerine vesile olmuştu. Bu açıdan onların bir çoğundan rivayet edilen şu söz oldukça anlamlıdır; 'Biz önce güvenmeyi, sonra Kur'an'ı öğrendik ve güvenimiz daha da arttı'. [268] [71] İlk müminler, işte bu özellikleriyle, ilâhî mesajı duyup, düşünüp, bu mesajla insanlığa sunulan ebedî saadetin yolunu fark ederek İslâm'a mensup olan sonraki müminlerden ayrıldılar. Ve bu durum onlar için bir kusur veya eksiklik değil, erdem oldu. Bu nedenledir ki, risâletin son yıllarında veya raşit halifeler zamanında müminler erdemlerine göre tabakalara ayrıldığında, bu ilk müminler erdem piramidinin en üstünde yer aldılar; tüm Müslümanların takdirlerini ve övgülerini kazandılar.

îlk müminlerin iman edişlerindeki özel durumun sebeplerine ve süreç içerisinde nasıl eğitildiklerine geçmeden, onların sırf Resulûllah'ın şahsına olan güvenleri nedeniyle daveti kabul edip islâm'a girdikleri tespitinin somut dayanaklarını hatırlamakta fayda var. Bu açıdan öncelikle dikkate alınması gereken kişi Hz. Hatice'dir. O, Resulûllah'ın dahi kendi durumu ve görevi konusunda bazı tereddütler

---

[267][70] Araf sûresi, 7:75

[268][71] Sözün kelime tercümesi 'Biz önce imam, sonra Kur'an'ı öğrendik ve imanımı^ arttı' (îbn Mâce, Mukaddime, 61; Ibn Teymiyye, Külliyat, IV/45; Hakim, Müstedrek, 1/35; Taberanî, Mecma'uz Zevaid, 1/65; Kettânî, Et-Terâtîbu'l îdâriyye, 111/42, 94) biçimindedir. Ancak burada metindeki biçimiyle tercüme edilmiştir. Çünkü ilgili sözde geçen 'iman' terimi, özellikle risâletin ilk günlerinde, bugün yaygın olarak kullanılan 'dini' anlamından daha öte bir anlama sahipti. Bu, gerek cahiliye şürindeki ve gerekse ilk ayetlerdeki kullanımından anlaşılmaktadır. Buna göre 'iman'ın anlamı 'güvenmek', 'tereddütten uzak olmak', 'haber verenin doğruluğu konusunda kuşku duymamak', 'güven ve emniyet İçinde olmak.

içerisinde olduğu bir zamanda, kocasının elçiliğini tasdik edip, hiç kuşku duymadan ve tereddüt etmeden mümin oldu. Zira, daha önceleri bir komşusu, hemşehrisi olarak yakından tanıdığı Muhammed b. Abdullah, 15 yıldır da kocasıydı. O'nun yanlış bir yolda veya kötü bir gidişatta olabileceğine hiçbir şekilde ihtimal vermedi, böylesi bir düşünceye hiçbir şekilde sahip olmadı. Böylesine mükemmel bir şahsiyetin yanlışların aracısı veya aleti olacağını düşünmedi. Bu nedenlerle, insanların en mükemmeli olarak tanıdığı kocasma inanmakta bir an dahi tereddüt etmedi. Üstelik bizzat kocası elçiliğiyle ilgili bazı kuşkulara sahip olmasına rağmen, onun elçiliğini tasdik edip, bu kararının gerekçesini de açıkça ifade etti: 'Böyle yanlış şeyler düşünme, sevin! Allah'a yemin ederim ki, Allah seni hiçbir zaman utandırmaz. Çünkü sen akrabana bakarsın, sözün doğrusunu söylersin, işini görmekten aciz olanların yardımına koşarsın, fakire verir, onlara kimsenin yapmadığı iyilikleri yaparsın. Hak yolunda gerçekleşenler karşısında insanlara yardım edersin.[269][72]

Hz. Peygamber'in çocukluğundan itibaren yakın arkadaşı olan Ebû Bekir, Mekkelilerin şikayetleri üzerine durumu anlamak için görüşmeye gelip olup/bilerin mahiyetini sorduğunda, 'Ben Allah'ın elçisiyim. Beni, bazı şeyleri tebliğ et-iCİn gönderdi. Seni bu şeyleri kabule davet ediyorum. Vallahi bu bir gerçektir.

Seni bir olan, kendisine ibadet edilmeye tek başına layık olan, ortağı ve benzeri bulunmayan Allah'a iman etmeye; O'na itaat etmeye davet ediyorum [270][73] sözleri karşısında hiç tereddüt etmeden sevgili arkadaşının elçiliğini tasdik etti. Resulûllahâse onun bu durumunu daha sonraları şöyle açıkladı ve güveninden dolayı takdirlerini ifade etti: ıHer kimi İslâm'a davet ettimse duraklamış ve tereddüt edip bir bahane göstermiştir. Yalnızca Ebû Bekir, İslâm'a davet edildiği zaman kabulde gecikmedi ve tereddüt etmedi.' Öyle de olması gerekiyordu, çünkü Ebû Bekir, bizzat sahabelerin ifadesiyle Resulûllah'ı en iyi tanıyanlardan birisiydi.

Zeyd b. Haris de, Resulûllah'ı çok yakından ve iyi tanıyanlardan birisiydi. O'nu yıllardır tanıyordu. O'nu babasına dahi tercih etmekte tereddüt etmemişti. Önceleri efendisi, şimdi babalığı olan Resulûllah'ın, 'Ben Allah'ın elçisiyim' sözlerini hiç tereddüt etmeden tasdik etti.

Burada Hz. Ali'den bahsetmek, konunun mahiyeti açısından önemli olmayabilir. Çünkü o Müslüman olduğu zaman henüz bir çocuktu. Onun bu durumunu diğer Müslümanlardan daha farklı değerlendirip, bir çocuğun tercih ve onayının çok fazla önem ifade etmediği düşünülebilir. Fakat yine de bilinmelidir ki, onun da, kuzeni olan Resulûllah'ın elçiliğini tasdik etmesinin öncelikli nedeni, O'na olan sevgi ve güveniydi.

Her ne kadar risâlet dönemine kadar yaşamamış ve islâm davetine muhatap olmamışsa da burada Varaka b. Nevfel'den de bahsetmek gerekiyor. Risâletin ilk

[269][72] Buharı, Bedu'l Vahy 3; Ahmed, Mûsned, Vl/233; İbn İshak, Siyer 178; Zehebî, Tarihü'l İslâm, 11/63; Taberî, Tarihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk, 11/205.
[270][73] İbnü'l Esir, Üsdü'l Gabe, III/313.

günlerine şahit olan Varaka b. Nevfel'in tutumu, konu dahilinde son derece önemlidir. Varaka, tereddüt ve korkular içerisinde yanma gelen Muhammed b. Abdullah'ın anlattığı şeyleri dinledikten sonra, 'Yalan söylüyorsun', ' Hastasını veya 'Bu anlattıkların Tevrat ve incil'de bahsedilen Peygamberlerin durumlarına benziyor, fakat sen peygamber olamayacağına, peygamberliğin gerektirdiği sıfatlara sahip olmadığına göre, sana ancak cinler musallat olmuş olabilir' demedi. Böylesi veya benzeri bir kanaat dile getirmedi. En ufak kuşku duymadan ve hiç tereddüt etmeden şunları söyledi; 'Bu gördüğün Musa'ya gelen Namus-u Ekber'dir. [271][74] Çünkü, Resulûllah'ı doğduğu günden beri çok yakından tanıyor, O'nun ne kadar mükemmel bir şahsiyet olduğunu çok iyi biliyordu. O'nun yalan söylediğini, açık veya gizli planlara sahip olduğunu, bazı oyunlar kurguladığını düşünmedi. Bunları en kü-Çük ihtimal olarak dahi aklına getirmedi. Hatta daha da önemlisi, Muhammed'in söylediklerinde doğru olduğunu söyledi ve cinlerin etkisi altına girmiş olabileceğini dahi düşünmedi. Böylesi bir ihtimali de, aynen Hz. Hatice'de olduğu üzere, mÇbir şekilde mümkün görmedi. Halbuki yaşadıkları toplumun cinlerle ilgili mançları böyle düşünmelerine müsaitti. O, hiç tereddüt etmeden Muhammed b. Abdullah'ın anlattıklarının gerçek olduğunu tasdik etti. Ve hatta bu tasdikinin neden olacağı zorluklara ortak olmayı büyük bir özlemle dile getirdi: 'Ah keşke senin davet günlerinde genç olsaydım. Keşke kavminin seni Mekke'den çıkaracakları gün hayatta bulunsaydım [272][75] dedi. Ancak ne var kt, kısa süre sonra vefat etti.

Bütün bunlardan anlaşılan odur ki, ilk müminlerin iman edişlerinin tek nedeni, Resulûllah'm şahsına duydukları sevgi ve güven idi. Gerçi zaman ilerledikçe ve vahiy arttıkça iman edişte vahyin bizzat kendisi etkili olmaya başlamışsa da, baş-langıçta vahyin iman ediş üzerinde etkisi olmamıştır. Bu konuda farklı bir görüş ileri sürmek mümkün değildir. İlk müminlerden Osman b. Maz'ûn'un İslâm da-vetini kabul edişiyle ilgili açıklaması konunun delillerinden birisi olarak önemli dir. Osman, islâm davetini kabul ediş nedenini şöyle açıklamıştır: 'Ben başlangıçta yalnız Muhammed'den utandığım için Müslüman olmuştum. Esasen îslâm kalbime yerleşmemişti. [273][76]

Şurası açık ve kesindir ki, eğer elçi olarak Muhammed b. Abdullah değil de bir başkası seçilseydi, onun kendisine vahyolunan birkaç ayeti okuması ve ıBen Al-lah'ın elçisiyim' demesi karşısında en yakınları bile 'Senin söylediklerinin doğru olduğuna nasıl inanalımV derlerdi. Hatta bir çoğu bunu bile demeden 'zavallı aklını kaybetti' veya 'saçmalıyor' diye tepki gösterirdi. Olaya biraz daha olumlu yaklaşanlar bile, elçi olduğunu söyleyen kişinin doğru söylediğine, insanları aldatmadığına ikna olmaya çalışırlardı. Elçiliğin delili için delil isterlerdi. Davete çok daha olumlu yaklaşanlar ise en azından yemin ettirirlerdi. Ama bunların hiçbirisi Muhammed b. Abdullah için söz konusu olmadı. Kendisini tanıyanlardan

[271][74] Buharı, Bed'ü'l-Vahy, 21, Tefsir, Alâ-Ta'hir 1; Müslim, İman 252; Tirmizî, Menâkıb 13.
[272][75] Buhar!, Bed'ü'l-Vahy, 21, Tefsir, Alâ-Ta'bir 1; Müslim, İman 252; Tirmizî, Menâhb 13.
[273][76] Fahreddin Razı, Tefsır-i Kebir, X1V/32O; Hamdı Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, V/254.

bir kısmı, en ufak bir kuşkuya kapılmadan, sorup-sorgulamadan O'nun durumunu kabul edip, bildirdiklerini tasdik ettiler. Çünkü güvensizlik ifade eden bir durumun Re-sulüllah'la hiçbir şekilde bağdaşmayacağını çok iyi biliyorlardı. Zaten O'nu tasdik etmeyenler ve bildirdiklerini reddedenler, O'na güvenmediklerinden veya O'nu yalancı bulduklarından değil, bizzat kendileriyle ilgili nedenlerden dolayı bunu yaptılar. Kendi kişisel veya toplumsal bazı durum ve özellikleri daveti reddetmelerinde etkili oldu.

Risâlet sürecinin her aşamasında o kutlu elçinin ahlaken mükemmel, kusursuz, güzel, doğru bir kişi olduğunu sadece O'nu gönderen yüce Allah veya sevenleri değil, O'nun en katı, en acımasız düşmanları bile gerektiğinde ifade etmekten kaçınamadılar. Onlar, aralarında yaşadığı için çok yakından tanıdıkları O büyük şahsiyeti, o insanlık zirvesini tüm düşmanlıklarına rağmen övmekten başka bir şey yapamadılar. Zihinlerini, kapkara kalplerini ne kadar zorlarlarsa zorlasmlar O'nun hakkında hayırdan başka bir şey söyleyemediler. Hiçbir kötü huyu, davranışı, tutumu O'nun sıfatları arasında sayamadılar. O'nu 'en güvenilir kimse' olarak anmaktan kendilerini alamadılar. Bu konuda Ebû Süfyan'la ilgili rivayet önemli bir örnektir. Zaman, risâletin Medine yıllarıdır. Şam'da bulunan Bizans imparatoru Herakliyus, Resulûllah'm İslâm'a davet mektubu kendisine ulaşınca, mektubun sahibi hakkında bilgi edinmek ister. Şam'da bulunan bir Mekkelinin kendisine getirilmesini emreder. İslâm'ın büyük düşmanı Ebû Süfyan, o günlerde ticari faaliyetleri nedeniyle Şam'dadır. Ebû Süfyan, görevliler tarafından Herakliyus'un huzuruna çıkarılır. Kral kendisine Muhammed'in nasıl birisi olduğunu, yalancı olup olmadığım sorar. Ebû Süfyan bir süre ne diyeceğini düşünür, fakat kendisine düşman edindiği şahsiyet öylesine mükemmel birisidir ki yalan söyleyemez. 'Onun hiç yalanım işitmedik' der ve hakkında olumlu, övücü sözler söyler. [274][77] Bir başka örnek ise Sâib b. Ebî Saib ile ilgilidir. Hz. Osman ve Zübeyr, Müslüman olmasını arzuladıkları Sâib'e Resulûllah'ı anlatır, O'nu överler. Övgülerin sonu gelmeyince Sâib müdahale ederek onları susturur ve şunları söyler; 'Sizler O'nu bana tanıtıp sevdirmek için uğraşmayın. Ben O'nu iyi tanırım. O, eskiden benim ortağımdı. O, hayırlı ve iyi bir ortaktı! Nejitne ve fesat yollarına sapar, ne de boş, yararsız bir davranışta bulunurdu. Şayet kendisine ticarî seyahati sırasında satması için bir miktar mal versem, dönüp geldiğinde beni tamamen memnun edecek şekilde hesabı görmeden evine gitmezdi. Ben ticarî seyahate çıktığımda şayet satmam için O bana mal vermişse, döndüğümde, diğer bütün arkadaşlar öncelikle kendi işleriyle ilgili şeyler sormalarına karşılık, O bana sadece sağlığımı ve halimi sorar, iyi olup olmadığımı anlamaya çalışırdı. [275][78]

Bütün bunlar da gösteriyor ki, risâlet öncesi hayatında hem kendisi ve hem de çevresindeki insanlar farkında değillerdi ama Muhammed b. Abdullah risâlete hazırlanmış, ilâhî müdahalelerin etkisiyle kişiliğiyle, mizacıyla, ahlakıyla, karakteriyle insanların en seçkini kılınmıştı. Zaten bu nedenle toplumunun 'en güvenilir

[274][77] Buharı, Bedu'l Vahy 6; Müslim, Cihad 74; Ahmed, Müsned 1/262.
[275][78] Ebû Davud, Edcb 17; tbn Mâce, Ticaret 63; Ahmed, Mûsned 111/425.

kişisi' olmuştu. Kendisine verilecek ilâhî göreve ilk anından itibaren layık bir şahsiyet kılınmıştı. Bu açıdan 'Allah elçiliği nereye vereceğini bilir [276][79] ayeti önemli bir tespitte bulunmuştu.

Muhammed b. Abdullah'ın 'en güveni/ir kişi' ve kendisini tanıyan herkesin koşulsuz itimat edeceği bir şahsiyet olması önemliydi. Çünkü insanların Kur'an'a yönelişlerinin başlangıç noktası O olacaktı. Zira bir bilginin doğru olması insanlar tarafından kabulü için yeterli değildir. Önemli olan doğru şeyi doğru kişinin sunmasıdır. Hatta başlangıç itibarıyla doğru kişi, doğru bilgiden daha fazla önem ifade eder. Ancak şu da önemlidir ki, Muhammed b. Abdullah'ın 'en güvenilir kişi' olması, insanlık için 'en güzel örnek [277][80] 'alemlere rahmet [278][81] bir şahsiyet olmasına yeterli değildi. O'nun 'en güvenilir kişi' olması, 'en güzel örnek'' ve 'alemlere rahmet' olmasına uzanan süreçte sadece bir başlangıçtı. O bir toplumun gözünde 'en güvenilir kişi' idi. Halbuki ilâhî irade, O'nu insanlığın modeli kılmasını murad etmişti. İlahî plan, O'nu insanlık için 'en güzel örnek' , alemlere rahmet' kılacaktı. O'nu kurtuluşun, esenliğin rehberi yapacak olan ise vahiydi. O insanlığın esenliğe ulaşmasını sağlamak için kendisine vahyolunanla eğilip yetiştirilecekti.

Elçinin kişiliği, karakteri, ahlâkı, aklı, zekası... tüm bu bireysel özellikleri, ebedî hakikatin insanlar tarafından kabul edilişinde önemli bir referanstı. O'nun erdemleri davetin olumlu seyri için olmazsa-olmaz niteliğinde önemli bir şarttı. Ancak şu da var ki, inanç sistemini ve hayat tarzını en doğru ve en güzel kılacak, insanları esenliğe ulaştıracak olan şey vahiydi; vahyin son elçinin şahsında kitaplaşmış biçimi olan Kur'an'dı. Bu nedenle insanların mutlak referansları Kur'an olmak zorundaydı. Hatta, Resulûllah'la ilişkilerinde; O'na karşı tutum ve tavırlarında da ölçüleri Kur'an olmalıydı. Hiç kimse vahyin/Kur'an'ın üzerinde yer almamalıydı. Zira vahiy tamamıyla ilâhîydi, Resul ise ilâhî hakikatleri bildiren bir beşerdi. Resulüllah ahlakıyla 'yaşayan vakıf olsa bile, vahyin kendisi değildi. Dolayısıyla mutlak olanla izafi olanı, ilâhî olanla beşeri olanı ayırmak gerekiyordu. Birçok ayetin konusunu bu ayrım teşkil etti. Şunlar söz konusu ayetlerden bazı örneklerdir:

De ki: 'Ben, yalnızca sizin gibi bir beşerîm. (Tek farkım) bana, Hâk'ınızın, sadece bir İlâh olduğu vahy olunuyor. Artık her kim Rdbbine kavuşmayı umuyorsa, iyi iş yapsın ve Rabbine ibadette kiçbir şeyi ortak koşmasın. [279][82] De ki: 'Ben ancak Rabbimden bana vahyolunana uyarım. Bu Kur'an, Rabbinizden gelen ve kalp gözlerini açan beyanlardır; İnanan bir kavim için hidayet ve rahmettir.[280][83]

'Ben ancak, bu şehrin (Mekke'nin) Rabbine ki O burayı dokunulmaz hûmıştır kulluk etmekle emrolundum. Her şey O'na aittir. Bana Müslümanlardan olmam emredildi.[281][84]

---

[276][79] En'am, 6:124
[277][80] Ahzâb, 33:21
[278][81] Enbiya, 21:107
[279][82] Kehf, 18:110
[280][83] Araf, 7:203
[281][84] Nemi, 27: 91

Hz. Salih'in davetini konu edinen bir ayet ise, konuyu çok daha açık bir şekilde takdim etmiştir. Söz konusu ayette, vahiy ile elçinin şahsının birbirinden ayrılması gerektiği dile getirilmiştir. Şöyle ki, Hz. Salih'in kavminden olan müşrik eşraf, kibir ve gurur la, 'ayak takımı' olarak niteledikleri müminlerin kalbinde Hz. Salih'le ilgili bir kuşku oluşturarak imanlarından dönüşlerini sağlamak için 'Siz Sa-lik'in, Rabbi tarafından gönderilmiş bir elçi olduğuna emin misini^?' diye sorarlar. Bu sorularıyla Hz. Salih'in yalan söyleyebileceğini veya psikolojik bir problemin sonucunda kendisini Allah'ın elçisi kabul etmiş olabileceğini veya gizli amaçların etkisi altında olabileceğini ima ederler. Fakat müminlerin bu soruya cevapları Hz. Salih'in şahsına olan güvenleriyle ilgili olmaz. Elbette ki Hz. Salih'te Hz. Muhammed gibi veya diğer elçiler gibi toplumunun 'en güvenilir kişisi' idi. Ama o müminler, imanlarının asıl nedeninin Hz. Salih ile kendilerine sunulan ebedî hakikatler olduğunu bildirirler. Böylelikle hem şeytanî sorunun amacına ulaşmasını önlerler ve hem de imanın asıl konusunun ne olduğunu ifade etmiş olurlar. Kendilerine yöneltilen soruya 'Şüphesiz biz onunla ne gönderilmişse ona iman ediyoruz [282] [85] cevabını verirler. Ayetin bildirdiği bu somut örnekle de anlaşıldı ki, sadece Resulûllah'a olan itimatları nedeniyle iman etmiş kimselerin gerçek mümin olabilmeleri ve örnek Kur'an nesli haline gelebilmeleri için, bireysel itimattan ebedî hakikat itimada yönlenmeleri gerekmektedir. Bu yönlendirme süreç içerisinde,

»an'ın özelliklerini ön plana çıkaran ayetlerle, adım adım gerçekleştirildi. Şu ba avetler, müminlere asıl referanslarının ne olması gerektiğini gösterdi ve öğretti: Şüphe yok ki, Kur'an, hak ile bâtılı ayıran bir sözdür. [283][86]

Onlar artık bundan (Kur'an'dan) sonra hangi söze inanacaklar.[284][87]

Doğrusu o (Kur'an), Allah'a karşı sorumluluklarının bilincinde olanlar (takva sahipleri) için bir öğüttür. [285][88]

Allah'a, Peygamberine ve indirdiğimiz o nura (Kur'an'a) inanın. Allah yaptıkla-rınızdan haberdardır. [286][89]

Andolsun ki, biz Kur'an'ı öğüt alınsın diye kolaylaştırdık. (Ondan) öğüt aîan yok mu? [287][90]

Sonuçta, inancın ve hayat tarzının mutlak referansının vahiy olduğu, insanlara ve özellikle de örnek Kur'an nesline bildirilmiş oldu. İlk müminlerin imanları Resulûllah'a güvenden vahye güvene yönlendirildi. Elbette ki ikinci aşamada Re-sulüllah'a güven azalmadı; aksine arttı. İlk aşamada bizzat Resulûllah'ın kişisel özellikleri iman kararının nedeniyken, ikinci aşamada vahiy Resulûllah'a yönelik güvenin referansı oldu. Dönüşüm öylesine mükemmel tarzda gerçekleştirildi ki, sonraki yıllarda özellikle de Medine döneminde, Resulûllah'a tarif edilemez bir

[282][85] Araf, 7:75
[283][86] Târik, 86:13
[284][87] Mürselât,77:50
[285][88] Hakka, 69:48
[286][89] Teğabün, 64:8
[287][90] Kamer, 54:17

sevgi ve güven duyan müminler, Resulûllah'ın kendilerine bildirdiği bir şey karşısında, Allah'ın olmasını istediği imanın gereğine uygun bir şekilde 'Bu senden mi yoksa Allah'tan mı?' diye sormayı ihmal etmez oldular. Bunu yaparken 'Eğer söylediğin şey kişisel kanaat ve tercihinse bunu seninle konuşur, bu konuda kendi görüşlerimizi de söyleriz. Ancak eğer bunu Allak bildiriyorsa bize düşen 'işittik ve itaat ettik' demektif demiş oluyorlardı. Resulûllah'ın 'benden' dediği durumlarda da görüşlerini bildirmekten çekinmediler. Bedir'de ordunun düzenlenmesine, Uhud'da savaş yerinin belirlenmesine, Hudeybiye'de müşriklerle yapılan anlaşmaya, Resulülîah'm münafıkların reisinin cenaze namazını kılmasına itirazları konuyla ilgili akla gelen Örneklerden sadece bazılarıdır.

Safların Ayrılışı

Asra yemin ederim ki.

İnsan hüsran içindedir.

Ancak, iman edip, iyi işler yapanlar, birbirlerine hakkı ve sabn tavsiye edenler istisna. [288][91]

Risâletin ilk günlerindeki islâm davetinin niteliğini ve seyrini anlamak için dikkate alınması gereken temel konulardan birisi, vahyin insanları değerlendiriş tarzıdır. Bir başka söyleyişle, vahyin insanları hangi açıdan olumlu veya olumsuz değerlendirdiği dikkate alınmalıdır. Bu bakımdan dönemin ayetleri incelendiğinde dikkat çeken özelliklerden birisi ve belki de en önemlisi, bugün kullanılan anlamıyla salt 'inanan-inanmayan' ayrımının yapılmamış, böylesi bir ayrımın hiçbir şekilde kayda değer bir ölçü olarak nitelenmemiş olmasıdır. Kur'an, esasen hiçbir zaman insanları değerlendirişinde, onların sadece 'inandıkları' veya 'inanmadıkları söylemini dikkate almamıştır. Sadece inanan olmak, hayat tarzında vahye ilgisiz olup sadece zihinsel kabul gerçekleştirmek, Kur'an'm önem verdiği veya olumlu değerlendirdiği bir durumu ifade etmemiştir. Yine risâletin ilk zamanlarıyla ilgili olmak üzere dikkat çeken konulardan bir diğeri de, risâletin ileri aşamalarında anlam kazanan muhtevasıyla mümin-kafir veya Müslüman-müşrik isimlendirmelerinin vahyin pek iltifat etmediği konular olmasıdır. Bu terimlerin kavramlaşması daha sonraları gerçekleşmiş ve kavramsal inşaları tamamlanınca da sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır. İnsanların davet karşısındaki konumlarını ifade etmek için ilk zamanlar kullanılan terimler, sonraki zamanlardakinden çok daha başkadır. Bu ilk zamanlar 'Allah'a karşı sorumluluk bilincine sahip olmayıı ifade eden 'takva' ayrıcalıklı bir öneme ve yere sahiptir. İlk ayetlerde 'takvaı sıklıkla geçer. Bir çok ayette, insanların "takva" sahibi olmaları istenir. Ayrıca 'hakikati onaylamak' (tasdik), Allah'tan çekinmek; O'ndan sevgi ve saygıyla korkmak' (haşyet) 'yüksek ahlâklılık, iyilik' (birr) de ebedî hakikatler karşısında

[288][91] Asr sûresi, 103:1-3

olumlu hâl ve gidişata sahip olanların tanımlanmasında kullanılan diğer bazı terimlerdir. Bu terimler 'mü-min/müslümari teriminin kavramsal inşasında önemli bir işlev yerine getirmelerine karşılık; 'kü/ür/şirk'in kavramlaşma sürecine katkıda bulunan terimler ise daha çok 'azgınlık (şakâvet), 'hayasızlık' (fücur), 'ölçü, kural tanımamak (icram), 'yalanlamak' (tekzib), 'haddi aşmak' (tuğyan), 'büyüklenmek' (istiğna), 'kibirlenmek (is-tikbâr) ve benzerleridir. Tüm bunlar, mümin-kafir karşıtlığım ifade etmek için ayetlerde sürekli yer bulan kavramları oluşturmuşlardır. Hepsi de sadece 'inan-mak-inanmamak' söylemiyle değil, doğrudan eylemlerle, tutum ve davranışlarla ilgilidir. Risâletin ilk yıllarında daveti kabul edenleri sorumluluğunun bilincinde olan, hakikati onaylayan, Allaha karşı sevgi ve saygısı nedeniyle bir yanlışlık yapmaktan çekinen, hakikate uymakta samimiyet gösterip ahlâkını yüksek kılan, kendini her türlü yanlıştan, kusurlardan arındırmaya çalışan, hâl ve davranışlarında, tutum ve tavırlarında dengeli, iyiliklere, nimetlere müteşekkir, mevcut olumlu, doğru özelliklerini koruma konusunda dirençli, sabırlı, ahlâklı... kimseler olarak tanımlayan Kur'an; davetin muhaliflerini ise hakikate doğruya güzel ahlâka uzak duran, sırt dönen, yüz çeviren; hakikat konusunda kuşkucu, kararsız, kendisini sorumlu kabul etmeyen, azgın, hayasın, hakikati yalanlayan, iyilik ve nimetlere karşı nankör, büyüklenen, kibirli, günahkar, suçlu, zalim, asık, şımarık, cimri, müsrif, küstah, hoyrat, menfaatperest, saldırgan, taşkın, boş işlerle uğraşmayı seven, insanları aşağı-layan, yetime, fakire, yardımcı olmayan, hayra engel olan... kimseler olarak tanımlamıştır. Burada dikkat çeken ve önemli olan şey, insanların bu ayrışmasının, hakikat karşısındaki tutum ve tavırları nedeniyle gerçekleşmiş olmasıdır. İnsanlara sırf'inandıkları' veya 'inanmadıkları' için bazı olumlu veya olumsuz sıfatlar atfedilmemiştir.

Kur'an için öncelikle önemli olan, 'inanmak-inanmamak değil; nasıl olunduğu ve ne yapıldığıdır. Özellikle ilk ayetler için bu son derece önemli ve sürekli vurgulanan bir ölçüdür. Kur'an'da eylem, her zaman söylemden önce gelmiştir. Bu açıdan, davetin ilk günlerinde vahyolunan bir ayet önemli ve dikkat çekicidir. Meleklerin cehennemdeki bir grup insana 'Sizi şu yakıcı ateşe (cehenneme) sokan nedir?' sorusuna, cehennemdekilerin verdiği cevap şöyledir: 'Biz (insanı kötülüklerden alıkoyan) namazı kılmadık; yoksulu/aç kalmışı koruyup/kollamadık, doyurmadık; yanlış/kötü işlere dalmış olanlara arkadaşlık ettik, onlarla birlikte yanlışlıklara kötülüklere dalıp durduk; tüm yaptıklarımızdan sorumlu olacağımızı kabul etmedik. Sonunda işin aslını anladık; ölüm bize gerçeği gösterdi ama artık yapacak bir şey yok.[289[92]] Yine şu ayetler de, aynı merkezde olmak üzere, konuyu 'inanma-inanmama' veya ismen ayrımından ziyade; tutum ve tavır, hâl ve gidişat ekseninde ele alınışlardır:

O cehennem ateşine, ancak iflah olmaz azgın kimse girer. Öyle ki, o kimse ya-lanlayıp hakikatten yüz çevirmiştir. Ama Allah'a karşı sorunluluğunun bilincinde

[289[92]] Müddessir, 74: 42-47

olan (muttaki) o ateşten uzak tutulur. O ki, sorumluluk bilinciyle (takva) arınmak için malım Allah yolunda harcar. [290][93] Hakikati yalanlayanı hiç düşündün mü? İşte o, yetimi İtip kakan, imkânı olduğu halde yoksulun ihtiyacını karşılama düşünce ve arzusuna sahip değildir. Yazıklar olsun şu nanîaz kılan bazı kimselere ki, onlar namazlarının gereğine uyma konusunda lakayttırlar. Onların yaptıkları sadece gösterişten ibarettir. Hayırlı işlere yardımcı olmazlar. [291][94]

Ona iyiliğin ve kötülüğün, hakikatin ve yanlışın yolunu gösterdik. Ama buna rağmen sarp bir yokuşa tırmanmaya benzeyen zor bir işe girmeyi denemedi, ö sarp yokuşa tırmanmaya benzeyen zorluk nedir bilir misin? O, insanları tutsaklık zincirlerinden kurtarmaktır; kendisi ihtiyaç içindeyken bile başkasının İhtiyaç içinde olduğunu düşünüp bencillik yapmamak, açları doyurmaya çalışmaktır; yakınlığı olan bir yetime veya herhangi bir yakirdık bağı olmayan yabancı yoksula yardım etmektir; iman edenlerden ve birbirlerine sabrı, merhameti tavsiye edenlerden olmaktır. [292][95]

Gayesi huzur ve rahatlık olan yolu senin için kolaylaştıracağız. O hakı",, kabul ederek faydalansın veya faydalanmasın, hakikati başkalarına hatırlatmaya devam et. Allah'tan korkan, öğüt alıp faydalanacaktır. Kötü kimse ise öğütten fay-dalanmaktan kaçınacaktır. O kendisine yapılan öğütten faydalanmadığı için ateşe gider; orada ne ölür ne de yaşar. Doğrusu her türlü kötülükten, yanlışlıktan arman kimse kurtuluşa erer; mutlu olur. O, Rabbinin adını anıp O'na gereken biçimde kulluk eden kimsedir. [293][96]

Şunlarm hiçbirine taraftar olma, hâl ve gidişatları konusunda kendilerine uyma: Yemin edip duran aşağılık kimselere; dedikodu yapana, iftira atana; iyiliğe engel olana, ölçü tanımayana, zorbaya; ihtiras ve tutkularının esiri olmuş zalime, kö-tüye. O sermayesi ve kendini destekleyen oğulları, adamları nedeniyle azıp durur. Ona hakikati açıklayan âyetle^trniz okunduğu zaman onları, 'Öncekilerin masalları!' diyerek reddeder; değerini küçümser. [294][97] Yetime sakın haksızlık etme; maddî veya manevî açıdan ihtiyaç içinde olan ve el açıp yardım isteyeni sakın eli boş çevirme. Ve Rabbinin nimetini minnet ve şükranla an. [295][98]

Kur'an'm hakikati sunuş yöntemi ve insanları değerlendiriş tarzı, risâlet sürecini doğru anlayabilmek ve bütün zamanlar için örneklik çıkarabilmek açısından önemlidir. Konu dahilinde dikkate alınması gereken ayet sayısı ise pek çoktur. Burada, risâlet sürecini anlamaya katkı sağlaması için sadece bir-iki ayet grubu ele alınarak, konu, bu Örnekler dahilinde incelenecektir. Fatiha ve Asr sûreleri ise, bazı ayrıcalıklı özellikleri nedeniyle önemli ve konuyu anlamaya katkı sağlamaları açısından yeterlidirler.

---

[290][93] Leyi, 92:15-18
[291][94] Maun, 107:1-7
[292][95] Beled, 90:8-17
[293][96] A'lâ, 87:8-15
[294][97] Kalem, 68:10-15
[295][98] Duha, 93:9-11

Risâletin ilk aylarıydı. Henüz çok az sayıda ayet vahyolunmuştu. Müminler, iman-larının şartlarını, gereklerini ve durumlarını, bunlara ilaveten Resulûllah da bir el-çi olarak ilâhî görevinin gerektirdiği sorumlulukları mevcut ayetlerden hareketle anlamaya ve uygulamaya çalışıyorlardı. Geceleri gerçekleştirilen tertil üzere Kur'an okumalarıyla imanlarını, düşüncelerini, hayatlarını, kişiliklerini sapasağ-lam ve tertemiz bir şekilde inşa ediyor, yaratılış gayesine uygun birer mümin ola-bilmenin çabasını yürütüyorlardı. Ancak özellikle mensubu oldukları dinin genel ilkeleri, gidişatlarının temel özellikleri, insanlara karşı halleri ve davranışları ko-nusunda ek bilgilere ihtiyaçları vardı. Zira, mevcut ayetler, bazı sorularını cevap-lamakta yetersizdi. İşte böylesi bir zamanda bir grup ayet vahyolundu. Bunlar, müminlere, durumlarının ve gidişatlarının nasıl olması gerektigiyle ilgili en genel ölçüleri açıklayan, yollarını çok daha ileri noktalarını görebilecek şekilde aydınla-tan ayetlerdi. Bu ise, hiç kuşku yok ki, gerek inanç ve yaşantı tarzı ve gerekse in-sanlara yapılan çağrının gayesini bilme imkânı sağlaması açısından oldukça önemliydi. Bu ayet grubuyla, esenlik yurdunun rehberi ve hayatın kitabı olan Kur'an'm özeti kendilerine verildi. Bu özelliği nedeniyle de söz konusu ayetler, Resulûllah tarafından, 'Benzeri ne Tevrat'la, ne incil'de, ne Zebur'da ve ne de Kufan'da bulunmayan [296][99] diye tanımlandı. Hz. Hüseyin ise, çok sonraları, kutlu elçi dedesinin bu sözlerini daha da açarak, söz konusu ayetleri kim doğru şekilde anlarsa 'Allah'ın indirdiği bütün kitapları bilen; sanki Tevrat, incil, Zebur ve Vur-kan'ın tamamım okumuş gibi olacağını [297][100] söyledi. Bunlardan da anlaşılıyor ki, ilgili ayetler, Hz. Davud, Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed ile insanlığa sunulan ilâhî bilginin özetiydi. İnsanın yaratılış gayesini, hayat tarzında uyulması gereken ilkeleri ve bütün bunların temelini oluşturan inanç esaslarını açıklamak gibi geniş kapsamlı bir özelliğe sahipti. Bu ayetler Fatiha sûresinin ayetleriydi. Bilindiği üze-re sûre şöyledir: 'Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Hamd âlemlerin Rabb'ı olan Allah'adır. O, Rahman ve Rahimdir. Din gününün sahibidir. '(Ya RabbO Sadece sana ibadet eder, sadece senden yardım dileriz- Bizi dosdoğru olan yola (Sırat-ı müsta-kîm'e) ilet; Nimet verdiğin kimselerin yoluna. Kendilerine gazap edilmiş ve sapmışların yoluna değil.[298][101] Şimdi bu sûre ile bildirilen ilke ve ölçüleri, verilen bilgileri imkânlarımız dahilinde tespit etmeye çalışalım. Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. [299][102]

[296][99] Neseî, îftitah 25; Tirmizî, Fedailu'l Kur'an 1.
[297][100] Fahreddin Ra2Î, Tefstr-i Kebîr, 1/253.
[298][101] Fatiha, 1:1-7
[299][102] Besmele ayet midir, değil midir? Dolayısıyla Kur'an'a dahil midir, değil midir? Bu, İslâm uleması tarafından çok tartışılmış bir konudur. Tartışmaların özeti kısaca şudur; Kur'an'da iki tür besmele vardır. Bunlardan birinci gruba dahil olanı Nemi sûresinin 30. ayetindeki besmele olup, bu besmelenin bir ayet ve dolayısıyla Kur'an'a dahil olduğunda ihtilaf söz konusu değildir. İkinci gruptaki besmeleye gelince, bu besmele ler sûrelerin başlarında bulunmaktadır. Bir kısım ulema bu besmelelerin Kur'an'a dahil olmayıp, sûreleri birbirinden ayırmak amacıyla Kur'an'a yazıldığını iddia ederler ki İmam Malik bu görüştedir. Said b. Cübeyr, Zührî, Ata, Ibn Mübarek, imam Şafiî ve kuvvetli bir görüşe göre Ebû Hanife bu besmelelerin de ayet olduğu kanaatinde-dirler. Bu görüşlerini destekleyecek bazı hadisler de naklederler. Fakat bu tartışmalar, bir yana, besmele, yani bir işe, faaliyete, eyleme Allah'ın adıyla başlamak, gerek ayetlerle ve gerekse hadislerle açıkça ifade olunmuştur. Bir Müslüman ise, Allah ve Resulü tarafından emredilen şeyi yapmakla sorumludur. O halde besmelenin Kur'an olyp olmadığı teoride kalan bir tartışma olup, besmele pratikte Müslüman'ın hayatının ayrılmaz parçası ve gereğidir.

Sûre, tevhid hakikatinin temel özelliklerinden birisini ifade ederek ve aynı zamanda dönemin insanlarının bu hakikatle ilgili genel yanlışlıklarından birisini düzeltecek bir cümleyle başlıyordu. Ayrıca, Fatiha'nm takip eden ayetlerinde de tekrarlanarak Allah'ın 'Rahman' ve 'Rahim olduğu bildiriliyordu. Bununla, müşrik Araplar tarafından bilinen ve yaygın olarak kullanılan 'bismike'llahümme' (Allah'ım senin adınla) ifadesinde söz konusu edilen Allah'ın iki temel sıfatına değiniliyordu. Bu farklılık ile de iki ayrı inanç sisteminin; tevhid ve şirkin farklılığı eösteriliyor, şirkin yanlışlarından birisi tashih edilip, doğrusu ifade ediliyordu. Önceki bölümlerde yer alan açıklamalardan hatırlanacağı üzere, müşrik Araplar, Allahın varlığını ve birçok sıfatlarını kabul ediyor; ama o tahayyül ettikleri Allah'ın yaratma işini tamamladıktan sonra varlıklarla irtibatım büyük oranda kestiğini düşünüyorlardı. Onlara göre Allah evrenin ve insanın yaratanıydı; evrenin Rabbı sıfatıyla her türlü tabiat olaylarını yönetip kontrol edendi ama insanın rabbı değildi; insanın işlerine karışmazdı. Müşrikler bu inançları gereği Allah'ı birçok sıfatıyla biliyor, inanıyor; ama fiilen Allah'sız yaşıyorlardı. Fatiha'da, rahman ve rahim sıfatları ifade edilerek Allah'ın genel olarak tüm yarattıklarıyla, özel olarak da insanlarla ilgisini kesmediği bildirildi. Allah'ın yaratıklarına rahmetle yaklaşan, onların isteklerini dikkate alan, her şeyi bilen ve yöneten olduğu açıklandı. Daha sonraları vahyolunan bir ayet ise bu durumu daha da açıklığa kavuşturdu: 'Kullarım sana beni sorarlarsa (onlara söyle ki): Ben onlara yakınım. Bana dua edince dua edenin duasına karşılık veririm. O halde onlar bana karşılık versin (benim çağrıma uysunlar), bana iman etsinler ki, doğru yolu bulsunlar.[300][103]

Sûrenin daha ilk cümlesinde (besmelede), müşriklerin şirklerine dayanak kıldıkları temel yanlışlarından birisi düzeltilip, Allah'ın yaratıklarıyla ilgisini kesmediği açıklanıyordu. Ayrıca, tüm insanların, hayatlarının her anındaki her bir işi neye göre ve niçin yapacakları; her bir işin hangi şartlarda doğru ve meşru olabileceği de bildiriliyordu. Böylelikle tüm bir hayata temel olması gereken ölçü gösteriliyordu. Buna göre, insanlar işlerine 'Allah'ın adıyld başlamalı, bireysel ve toplumsal işlerini Allah'ın adıyla ve Allah için yapmalıydılar. Bir işe Allah'ın adıyla başlamak ise, o işin Allah'ın yapılmasına izin verdiği bir iş olduğunu ve Allah'ın belirlediği ölçüler dahilinde yürütüleceğini gösterecekti. Zaten, özü itibarıyla, Peygamberlerin gönderiliş amacı ve insandan istenen de buydu.[301][104]

Hamd âlemlerin Rabb'ı olan Allah'adır.[302][105]

Fatiha sûresi ile, insanın sahip olduğu ve olabileceği şeylerin hepsini yaratanın Allah olduğu, onları Allah'tan başka herhangi bir varlık veya iradenin vermediği; veremeyeceği bildirildi. Bu, Allah'tan başka böyle bir iradeye sahip olan bulunmadığını ifade eden bir açıklamaydı. Tevhid hakikatinin gereklerinden olmak üzere, Allah'ın, her şeyin sahibi ve efendisi olduğu; herhangi bir ayırım yapmaksızın in-

[300][103] Bakara, 2:186
[301][104] Andolsun biz, her kavme 'Allah'a kulluk edin, Tağuttan kaçının' diyen elçiler gönderdik. Onlardan kimine Allah hidayet etti. Onlardan kimine de sapıklık hak oldu. İşte yeryüzünde gezin de bakın, yalanlayanların sonu nasıl olmuş!' (Nahl, 16:36) Tağuta kulluk etmekten kaçman ve Allah'a yönelenlere müjde var. Müjdele kullarımı: Onlar ki, sözü dinlerler ve onun en güzeline uyarlar, işte onlar Allah'ın, kendilerini doğru yola ilettiği kimselerdir ve onlar aklı selim sahipleridirler.' (Zümer, 39:17,18)
[302][105] Fatiha, 1:1

sanlara sayısız nimetler verdiği ve ayrıca insanlığın hep aradığı ve özlemini taşıdığı 'esenlik yurduna' götüren yolu gösterdiği de bildirildi. Allah'ın emir ve yasaklarının, tamamıyla insanların iyiliği için olduğu; bu emir ve yasakların insanların dünya ve ahiret hayatlarım 'esenlik yurdu'' kılacağı ifade edildi. Daha sonra vahyolunan ve konuyu daha ayrıntılı ifade eden bir başka ayet ise bunu şöyle açıkladı: 'Ey insanlar! işte Rabbinizden size bir öğüt, göğüslerde olabilecek her türlü (hakka, hakikate, ahlâka aykırı şeylerden kurtuluş) için bir şifa ve (O'na) inanan herkes için bir yol gösterici ve rahmet (olan Kur'an) gelmiştir.[303][106] Bu ve benzeri ayetlerle açıklandı ki, eğer Allah bir şey emretmişse o insanların yararınadır; eğer bir şeyi yasaklamışsa o da insanların zararınadır. Yine açıklandı ki, Allah hayırlı işlerde yardımlaşmayı emreder, kulları arasında sevgi ve dostluk güçlenip kuvvetlensin, birbirlerine destek olsunlar diye; Allah zulmü yasaklar, hiç kimse zulme uğramasın diye; Allah iyiliği emreder, kulları hep iyilikle karşılaşsın diye; Allah kötülüğü yasaklar, kullan hiçbir zaman kötülük bataklığına saplanmasın diye; Allah kolaylığı emreder, kullan zorlanmasın diye Ve bütün bunlar nedeniyle Allah'ın herhangi bir çıkarı, menfaati yoktur. Çünkü, O'nun için çıkar, menfaat söz konusu değildir; zira, O'nun bir karşılığa, bedele ihtiyacı yoktur. O, sadece kullarının iyiliğini ister ve önlerindeki seçeneklerden doğrusunu tercih etmeleri için yardım eder. O'nun bu lütufları karşısında insanlara düşen sorumluluk ise sadece ve sadece 'hama [304][107] etmek ve bütün bir hayatı hamd üzerine ikame etmekten ibatir Zira, insan aciz bir yaratık olmasına karşılık, Allah tüm âlemlerin sahibi, yö-etip kontrol edenidir. Kur'anî ifadeyle âlemlerin [305][108] Rabb'idir.

(Allah) din gününün sahibidir. [306][109]

Kur'an'm önemli bir terimi ilk defa bu ayette gündeme geldi. Bu 'dın'di. Din, daha sonra birçok ayette geçen en temel terimlerden birisi oldu. Her geçtiği yerde içinde bulunduğu ayet bağlamında özel sayılabilecek bir anlam kazandı. Bazen 'hükmetmek', bazen 'hak ve hukuk', bazen de 'yönetmek', 'ceza ve ödül', 'boyun eğmek', 'hesaba çekmek', 'örf'âdet', 'sakındırmak' , 'hayat tarzı' gibi anlamlara geldi. Hepsinin varıp dayandığı manâ ise inanılan ve yaşanılan boyutuyla bütün bir hayat tarzı ve dayandığı ilkelerdir.

Din terimi, Kur'an'da ilk defa geçtiği Fatiha'daki ayette, 'karşılık verme/hesabı

---

[303][106] Yunus, 10:57

[304][107] Sizde olan her nimet Allah'tandır'(Nahl, 16:53), 'Allah'ın nimetlerini saymakla bitiremezsiniz'(Nahl, 16:58) gibi ayetlerin de işaret ettiği gibi Allah, insana sayısız nimetler bahsetmiştir ve bu nimetlerden bir tanesini dahi alacak olsa, onları geri verecek herhangi bir kimse veya irade yoktur. Dolayısıyla, insanın da kendisinden alman nimeti geri almaya veya yaratmaya gücü yoktur. Allah insana sayısız nimetler vermiş ve bunu karşısında sadece bir şey istemiştir; şükür. Ancak bu özel bir şükürdür. Yani bütün hayatı kuşatacak, bütün bir hayatı etkileyip, yönetecek, kuşatacak bir şükür. Şükrün bu anlamıyla kullanımındaki işlevini anlamak açısından, şükrün karşıtı olan nankörlüğün, Kur'an'da sıklıkla küfr anlamında kullanıldığım bilmekte fayda vardır (Örneğin bkz: İbrahim, 14:29; Nahl , 16:112-114; Bakara, 2:152; Isra, 17:66,67; Şura, 42:48; Ankebût, 29:65,66). Kur'an'm bildirdiği üzere, şükür mutlak anlamda sadece Allah'a yapılmalıdır. Kalpten gelerek, içten bir saygı ile şükretmek ise Kur'an'da özel bir durum olup 'hamd' olarak ifade olunmuştur. Açıklanmıştır ki, hamd sadece Allah'adır. Çünkü hamde layık olan sadece Allah'tır; 'O, kendisinden başka ilâh olmayan Allah'tır. Başta ve sonda hamd O'nadır,...'(Kasas, 28:70).

[305][108] İnsanların bireysel ve toplumsal hayatlarında söz sahibi olan veya olmaya çalışan, bu özellikleriyle de Kur'anî bir ifade olarak rablik davasına kalkışmış olan kişi veya kişiler ancak yeryüzünün bir kısmında sözlerini geçirebilirler. Sultaları ancak yeryü-zündedir. Dolayısıyla onların rablik davasına kalkışmalarına neden olan güçleri ve imkânları sınırlıdır. Halbuki Allah böyle değildir. O sadece yeryüzünün bir kısmında veya tamamında veya güneş sisteminde veya Samanyolunda veya maddî varlıkların tamamı üzerinde değil, bütün bunların yanı sıra madde dışı varlıklar üzerinde de güç sahibidir. Çünkü hepsinin yaratıcısı ve sahibidir. Bu ve diğer başka nedenlerle tüm bunlar üzerindeki yegâne otorite O'dur. O bütün bu âlemlerin rabbidir. (bkz: Bakara, 2:131; Haşr, 59:16; Maide, 5:28; En'âm, 6:164...).

[306][109] Fatiha, 1:3

görme' anlamına geliyordu. Yani mahşerde gerçekleşecek olan hesapların görülmesi anını; bütün bir hayatın muhasebesinin yapılacağı anı ifade ediyordu. Bu ayetle Allah'ın 'karşılık verme' gününün, ahiretteki hesap görme gününün yegâne sahibi olduğu bildiriliyordu. Ancak şu çok önemli bir ayrıntıydı ki, bu ayette bildirilmek istenen asıl konu, Allah'ın hakimiyet alanlarının birisinden daha insanları haberdar etmek değildi. Asıl amaç daha başkaydı. Asıl amacın ne olduğunu

ve Allah'ın 'din gününün' yegâne sahibi olmasının ne anlama geldiğini anlamak için, insanlığın genel durumuna bakmak gerekiyor.

İnsanlık tarihinde, insanların hak yoldan ayrılıp yanlış yollara sapmalarının ve bunun sonunda hem dünya hayatlarını ve hem de ahiretlerini cehennem kılmalarının birbiriyle irtibatlı birçok nedeni vardır. Bu nedenlerin ortak noktasını, Allah'a, varlığında veya sıfatlarında eş koşulması oluşturmaktadır. Bunun en yaygın biçimini ise, eş koşulan varlığın Allah ile insan arasında aracı kabul edilmesidir. Bu nedenledir ki, Mekke müşrikleri de putlara taparlarken, esasında putlara tapmadıklarını; onları istek ve arzularını Allah'a ileten aracılar olarak gördüklerini söylüyorlardı. Putlar için "Bunlar Allah katında bizim şefaatçilerimizdir [307][110] Onlara bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye itaat ediyoruz [308][111] diyorlardı. Bu 'aracı' inancı, hemen her zaman, kendisine bağlananın günahlarını Allah katında şefaatiyle affettiren varlık/kişi inancına dönüşmüştür. Allah ise, Fatiha ile her türlü kuşkuyu yok edecek bir tarzda açıkladı ki, 'din gününde yani insanların hesaba çekilerek bütün hayatları boyunca yaptıklarının karşılığının verileceği o önemli günde şefaatçiler, aracılar olmayacaktır. O günün yegâne sahibi, yegâne hakimi Allah'tır. Bu, yine o günlerde vahyolunan bir başka ayette şöyle açıklandı: 'Evet, bilir misin? Nedir acaba o hesap günü? O gün hiçbir kimse başkası için bir şey yapamaz. O gün iş Allah'a kalmıştır.[309][112] Dolayısıyla, o önemli günde herhangi bir gücü ve iradesi bulunmayan sözde aracıların reddedilmesi gerekmektedir. [310][113] Onlar, o sözde aracılar, şefaatçiler, inananlarına bir fayda sağlamadıkları gibi, hesap gününün yegâne sahibi olan Allah'ın şanına, yüceliğine bir iftira oldukları için azabın da nedenidirler. İnsanlar inançlarında ve yaşantılarında sadece ve doğruca Allah'a yönelmeli; O'nun emir ve yasaklarına göre yaşamalıdırlar.

Ayrıca, 'hesap günü' Allah'ın tek ve mutlak egemen olduğu gerçeği bildirilirken, müşriklerin belirli bir kesiminin azıp sapmasına neden olan gerekçeler ayaklar altına almıyor, onların gerçek anlamda bir değer ve önem ifade etmedikleri bildirilmiş oluyordu. Bunlar çok sayıda erkek çocuğa veya taraftara sahip olma veya zen-olma durumlarıydı. Elbette ki bu tür şeyler toplumdan topluma değişir. An-k Arap toplumu için bu ikisi çok önemli bir ayrıcalık nedeniydi; adeta ebedî

---

[307][110] Yunus, 10:18

[308][111] Zümer, 39:3

[309][112] İnfitâh, 82: 18,19 Kimsenin kimseden faydalanamayacağı, kimseden şefaat kabul edilmeyeceği, kimseden bir fidye alınmayacağı ve yardım görülmeyeceği günden sakının.1 (Bakara, 2:48) '(O gün) ne alışverişin, ne dostluğun, ne de şefaatin olmadığı gün(dür).' (Bakara, 2:254)

'(O gün) kimsenin kimseye yardım edemeyeceği bir gündür. O gün emir yalnızca Allah'a aittir.' (Mü'min, 40:16) 'De ki 'Bütün şefaat Allah'ındır.' (Zümer, 39:44)

[310][113] Müfessİr Reşid Rıza konuyla ilgili önemli bir noktaya dikkati çekerek, Özetle şu açıklamayı yapmaktadır: 'Sahip oldukları bazı imkânlar nedeniyle insanları peşlerinden sürükleyen, baskı ve zulümleriyle insanları sindirenler geçici bir süre için otorite sahibi olabilirler. Otoriteleriyle insanları iyice korkutup sindirebilirler. Bu durumu içinde yaşadığımız toplumda veya diğer toplumlarda sürekli görüyoruz. Ancak Allah bu ayetle bildirir ki geçici olan bu otoriteleri bırakın, onların gerçekte bir güçleri yoktur. Asıl otorite sadece Allah'a ait olup, o mahşerdeki hesaplada ebedî gelecek belirlenecektir' (Reşid Rıza, Tefsir el Menâr, 1/54,55).

sadetin teminatıydı. Fakat Kur'an bunların hiçbirisinin hesap günü işe yaramaya-aöı bildirdi. Hatta daha da önemlisi bunların birer hesap nedeni olduklarını açık-ladr onlar, doğru kullanılmadıkları takdirde, azabın nedeniydiler: 'Nihayet o gün (dünyada yararlandığınız) nimetlerden elbette ve elbette hesaba çekileceksiniz.[311][114]

(Ya Rabb!) Sadece sana ihıdet eder, sadece senden yardım dileriz. [312][115] Mekke'de ve çevre bölgelerde yaşayan müşriklere göre, Allah yüceliği nedeniyle aşağı/degersiz olan yaratıklarından uzak dururdu; durmalıydı. Dolayısıyla, bir yaratık olması nedeniyle aşağı konumda olan insan, yüce Allah'a ibadet edemezdi; istek ve arzularını O'na doğrudan bildiremezdi. Bir insanın yapabileceği, bir kul olarak sorumluluklarını gerçekleştirebileceği tek yol/yöntem, Allah ile insanlar arasında irtibatı sağlayan veya bir başka ifadeyle Allah'ın, bazı sıfatlarını devrettiği aracılara yönelmekten ibaretti. Müşrikler, insanların söz konusu aracılara ibadet etmeleri durumunda Allah'a ibadet etmiş olabileceğine inanıyorlardı. Zanlarmca böyle de olmak zorundaydı; çünkü, yine zanlarmca, insanlarla ilgilenenler Allah değil, Allah'a vekillik yapan aracılardı. Bu inancın etkisi risâletin daha ilk gününden itibaren kendini açığa vurmuş ve hakikatin dile getirildiği her zaman da açığa çıkmaya devam etmiştir. Fatiha sûresinde ise 'yalnızca' Allah'a ibadet edilmesi gerektiği açıklandı. Müşrikler, "yalnızca Allah'a ibadet etmenin' ne anlama geldiğini anlamakta zorlanmadılar ve bununla sahip oldukları 'aracılar' inancının reddedildiğini fark etmekte gecikmediler. Bu nedenle Resulûllah'ı ve ailesini Kabe yakınında, putları aracı kılmadan, doğrudan Allah'a ibadet ediyor görünce şaşırmaktan ve öfkelenmekten kendilerini engelleyemediler. Halbuki onlar namaz (salât) nedir bilen ve bunu bir oranda gerçekleştiren insanlardı; fakat elbette ki aracılar ile.

Fatiha süresindeki talimat mesaj Allah'a da ibadet edin' türünden müşriklerin kendi lehlerine yorumlayabilecekleri bir talimat/mesaj değildi. Ayette açıkça 'Sa-dece Allah'a! ibadet edilmesi gerektiği bildiriliyordu. Bu son derece açık ve kesin bir ifadeyle; şirk inançlarını alt-üst eden, şirk sistemini temelden sarsan bir çağ-rıydı. Bu çağrı risâletin özüydü, esasıydı.[313][116] Söz konusu ayet, Fatiha'nm diğer ayetleriyle birlikte incelendiğinde şu ilkeleri dile getiriyordu: Yalnızca Allah'a kulluk edilmelidir; O'nun emrine ve insanlar için tayin ettiği ilkelere uyulmalıdır; heva ve hevese kul olmaktan kaçınılmalıdır. Allah'a kulluk hususunda da yalnız O'ndan yardım istenmelidir.

(Ya Rabbi!) Bizi dosdoğru olan yola (Sırat-ı müstakîm'e) ilet; Nimet verdiğin kim-

---

[311][114] Te-kasür, 102:8

[312][115] Fatiha, 1:4

[313][116] İbn Kesir, ulemadan bazı şahsiyetlerin 'Fatiha Kur'an'ın simdir. Fatiha'nm sırrı da 'Sadece sana İbadet eder, sadece senden yardım dileriz' ayetidir' dediklerini nakleder.' Ibn Kayyım ise 'Yalnızca sana ibadet eder, yalnızca senden yardım isteriz' ayetinin altı özelliği kapsadığını belirtir: 1- Yalnızca Allah'a kulluk etmek, 2-O'nun emrine ve insanlar için tayin ettiği yaşama tarzına uymak, 3- Heva ve hevese kul olmamak, 4-Beşerî görüşlere, fikirlere, onların hükümlerine ve izlerine tabi olmamak, 5- Allah'a kulluk hususunda yalnız O'ndan yardım istemek, 6- Bu hususta ne kendisinin, ne de başkasının güç ve kuvvetinden yardım istememek' (Ibn Kayyım, Medaric, 1/54).

selerin yoluna. 314[117]

Bir kulun Rabbinden en önemli isteğinin ne olması gerektiği, Fatiha sûresinde bir kulun sözleri olarak ifade edildi. Kulun, Rabb'inden sırat-ı müstakim' talep etmesi ve 'sırat-ı müstakim'de yolcu olma çabası içerisinde bulunması gerektiği açıklandı.

'Sırat' yol demektir, 'müstakim' ise kendisinde bir eğrilik ve sapma bulunmayan şey anlamına gelmektedir. İki terim bir arada kullanılınca 'dosdoğru olan yoVu ifade etmektedir. İnsanlar tecrübeleriyle bilirler ki, çok değişik yollar vardır; kısa, uzun, dar, geniş, eğri, dolambaçlı, düz, yolcusuna sıkıntı veren, rahat yolculuk sağlayan, hedefe götüren, hedeften uzaklaştıran... Fakat bütün bu yolların içerisinde hiç itirazsız hedefe gitmeye en uygun olanı, düz (kısa), geniş, rahat ve yolculukla amaçlanan hedefe götürme özelliklerine sahip olandır. Fatiha'nın bu ayetiyle iman ve hayat tarzı yol ile sembolize edildi ve yolun dosdoğru olması gerektiğine dikkat çekildi. 315 [118] Üzerinde yürünen yolun herhangi bir yol değil 'dosdoğru bir yol'' olması gerektiği açıklandı. Zaten yolculuktan amaç da bir yere gitmek değil midir? O halde kim yolunun dar, uzun, dolambaçlı ve bozuk olmasını ister? Kim varacağı yere gitmeyen bir yolda veya çıkmaz sokakta yolcu olmak ister?

'Dosdoğru' yol, hedefe ulaştıran en kısa yoldur; yolcuları için rahat yoldur; amaca götürücü olduğunu her zaman belli eden yoldur. Bu yol Resulle bildirilen ve O'nun uygulamalarıyla gösterilen yoldur. Kur'an açıkladı ki, insanlar dosdoğru yolun yolcusu olmak istiyorlarsa, Allah'ın insanlar arasından seçtiği ve 'dosdoğru yoVun Özelliklerini, gereklerini bildirdiği elçisine, elçisi ile verdiği kitaba uyma lıdırlar: 'Yol gösterme ancak Allah'ın yol göstermesidir 316 [119] Bu Kur'an, insanları gerçekten en doğru yola iletir.317[120]

Fatiha sûresinde, insanlar için gerekli olan şeyin herhangi bir yol olmayıp, sadece sırat-ı müstakim olduğu bildirildikten sonra, konu daha da somutlaştırıla-rak, bu yolun yolcularının ortak vasıfları da açıklandı; onların, kendilerine 'nimet verilen/verilecek' kimseler olduğu bildirildi. Bu, hem kulun istemesi gereken şeyi hem de sırat-ı müstakime mensup olmanın insana neler kazandıracağını açıklavan bir ayetti. Nimet mutluluktu, sevinçti, huzurdu, rahatlıktı, ödüldü, zenginlikti özgürlüktü, iyilikti, ahlâktı, güzellikti.... Nimete sahip olanların kimler olduğu ise, daha sonraları vahyolunan bir başka ayette şöyle açıklandı: 'Kim Allah'a ve Peygamberine itaat ederse, iste onlar Allah'ın nimete eriştirdiği peygamberler, sıd-dıklar, şehitler ve saiihlerle birliktedirler. Ne iyi arkadaştır onlar. Bu, Allah'ın büyük lütjudur.318[121]

314[117] Fatiha, 1:5,6

315[118] Gerçek yOl gösterme ancak Allah'ın yol göstermesidir.' (En'am, 6:71) 'Asıl doğru yol, Allah'ın yoludur.' (Bakara, 2:120) 'Yol u doğrultmak Allah'a aittir.' (Nahl, 16:9)

'Semud'a gelince; Biz onlara doğru yolu gösterdik, Fakat onlar körlüğü hidayete tercih ettiler.' (Fussilat, 41:17)

'Biz ona hayır ve şerri, her iki yolu da göstermedik mi?' (Beled, 90:10) 'Onları (peygamberleri) emrimizle doğru yolu gösteren önderler yaptık.' (Enbiya, 21:73)

316[119] En'am, 6:71

317[120] Isra, 17:9

318[121] Nisa, 4:69,70

Kendilerine gazap edilmiş ve sapmışların yoluna değil. [319] [122] Sûre, örnek alınmaması veya kendileri gibi olunmaması gereken kişi veya kişiler konusunda bir uyarı ile bitiyordu. Fatiha'nın son ayetinde dosdoğru yoldan ayrılanların durumu hatırlatılıyor ve onlar gibi olunmaması gerektiği bildiriliyordu. Bu olumsuz durumun mensuplarının iki önemli özelliği vardı: Onlar; 'azaba uğramış' ve 'sapmış1 kimselerdi. Bu kategorilere yanlış yolda olan herkes dahildi. Çünkü sırat-ı müstakimin dışı azaptı, sapmaktı. Bildirildi ki, sırat-ı müstakimin dışında doğruluk, iyilik, ahlâklılık, güzellik... olmazdı, olamazdı.

'Azaba uğramış' ve 'sapmışların' kimler olduğu Fatiha'da somut bir örnekle açıklanmadı. 'Azaba uğramış' ve 'sapmışların' kimler olduğu ancak daha sonraları isimleriyle örneklendirildi. Onların örneği-geçmiş ümmetlerin yanlış yolu tercih edenleriydi; Nuh'un, Hûd'un, Salih'in, Şuayb'ın, Lût'un, İbrahim'in... kavimleriydi. Yakın zamanda ise Musa'nın ve İsa'nın kavimleriydi. Resulûllah ise örneklerle ilgili olmak üzere şunlart söyledi: 'Yahudiler, kendilerine gazap edilmiş, Hıristiyanlar ise sapmış olanlardır.[320][123]

Allah, müminleri, ismi bildirilen veya bildirilmeyen tüm 'azaba uğramış' ve 'sapmış' olanların herhangi birisi gibi olmaktan sakındırıyordu. Bunu ise risâletin daha ilk günlerinde vahyettiği Fatiha sûresi ile yaptı. Bu, konunun önemine binaendi. Ayrıca, Fatiha sûresinin risâletin ilk günlerinde vahyolunduğu dikkate alınacak olursa, Resulûllah'm ve diğer müminlerin 'Kitap Ehli' ile karşılaşmadıkları, onlarla, olan ilişkilerinde problemler açığa çıkmadığı bir zamanda, Allah, müminleri onlar gibi olmaktan sakındırmak suretiyle, onlarla olan irtibat dönemine hazırlamış da oluyordu. [321] [124] Daha sonra vahyolunan şu bir kaç ayet ise, bu

---

[319][122] Fatiha, 1:7

[320][123] Tirmizî, Tefsiru.1 Kur'an, 1,2.

[321][124] Daha sonra vahyolunan ayetlerde Yahudi ve Hıristiyanların 'azmış' ve 'sapmış' olma nedenleri ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Buna göre her iki topluluğun yanlışlıkları şunlardır:

Yahudiler:

Allah'a karşı nankör oldular. Kendilerini yaratan, varlıklarını devam ettiren, azıklarını veren, durumlarını gözeten ve kendilerine nimetler bahşeden, sıkıntılarını sona erdiren, Firavun'un zulmünden kurtaran... Allah olmasına rağmen; Allah'a değii, başkalarına müteşekkir oldular; Allah'ın belirlediği ilkelere rağmen, başkalarının belirlediği hayat tarzlarına göre yaşamayı tercih ettiler; Allah'ın hükümlerini dikkate almadılar: Bakara, 2:61; A'raf, 7:160-162.

Allah'a verdikleri söze sadık kalmadılar. Allah'ın hükümlerine göre yaşayıp, sadece Allah'a kul olma ve böylelikle sadece Allah'a ibadet etme sözlerini yerine getirmediler: Duha, 93:246; Maide, 5:12,13; A'raf, 7:165.

Allah'a kul olmanın gereklerinden olan 'İyiliği emretme, kötülüğe engel olma" sorumluluğunun gereğini yerine getirmediler: Maide, 5:79.

Allah'a itaat konusunda hainlik yaptılar; Allah'a itaati terk ettiler: Maide, 5:13,32 Dost olunması yasaklanan kafirlerle dostluk kurdular; onları kendilerine yoldaş ve sırdaş edindiler: Maide, 5:80,81.

İmandan yüz çevirdiler: Bakara, 2:63,64,74; A'raf, 7:148; Casiye, 45:16,17. Peygambere asi oldular; başka rehberler edindiler: Maide, 5:20,26; A'raf, 7:138-140. Puta taptılar: Bakara, 2:51,52,92,93; A'raf, 7:148-152,155-156; Taha, 20:83-97. Peygamberleri yalanladılar veya öldürdüler: Maide, 5:70,71; Isra, 17:4.

Allah'ın emirlerine karşı lakayt kalıp, üâhî emirlere uymamak için kaytarmanın yollarını aradılar: Bakara, 2:67-73. Faiz yediler: Nisa, 4:161. Fitne ve fesat çıkardılar: Maide, 5:64.

Allah'ın kendilerine verdiği nimetler üzerinde hak sahibi olanların haklarını vermeyerek cimrilik yaptılar; yoksulu, düşkünü, öksüzü, yetimi, güçsüzü, sakatı... gözetmediler, korumadılar: Nisa, 4:53.

Sadece dünya hayatını dikkate alıp, ahireti dikkate almadılar. Böylelikle sadece maddeyi ölçü kabul ettiler ve ahireti hesaba katmadıkları için sorumsuzca yaşadıkları bir hayat tarzına sahip oldular: Bakara, 2:96; Nisa, 4:53.

Haksız şekilde insanların mallarını gasp ettiler, sahtekârlıklarla, hilelerle insanları sömürdüler: Al-i îmran, 3:75; Nisa, 4:161; Tevbe, 9:34.

Dinlerine karşı lakayt davrandılar; kendilerini esenliğe götürecek olan dini ciddiye almadılar: Nisa, 4:137.

Allah hakkında yanlış ve kötü zanlarda bulundular: Al-i İmran, 3:181; Maide, 5:64. Bütün olumsuz özelliklerine rağmen kendilerini Allah'ın seçkin kullan olarak

sakındırmanın açıkça emredildiği diğer bazı ayetlerdir:

Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın, işte bunlar için büyük bir azap vardır. [322][125] Kendisi için doğru yol belli olduktan sonra kim peygambere karşı çıkar ve müminlerin yolundan başka bir yola giderse, onu o yönde bırakırız ve cehenneme sokarız; o ne kötü bir yerdir. [323][126]

Ey iman edenler! Yahudiler ve Hıristiyanları dost edinmeyin. Zira onlar birbirlerinin dostudurlar. İçinizden onları dost tutanlar, onlardandır. Şüphesiz Allah, zalimler topluluğuna yol göstermez. [324][127]

Dinlerini parça parça edip gruplara ayrılanlar var ya, senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur. Onların işi ancak Allah'a kalmıştır. Sonra Allah onlara yaptıklarını bildirecektir. [325][128]

Fatiha sûresinin ne gibi anlamlar ifade ettiğini, insanlara neler bildirdiğim ve ne talimatlar verdiğini kendi dillerinde inmiş olan bu ayetleri Mekke'de yaşayan müminler ve müşrikler; işiten herkes, gayet açık bir tarzda ve doğru bir şekilde anladılar. Daha da önemlisi, müşrikler onu anlamakta hiç zorlanmadılar. Onlar, bu kısa sûreyi daha ilk duyduklarında, sahip olduğu ilâhî mesajları anında kavradılar ve kendilerinin temsil ettiği inanç ve hayat tarzlarmdaki yanlışlıklarının gözler önüne serildiğini, reddedildiğini görerek, büyük bir öfkeyle tepkide bulundular. 'Allah ağzını kırsın [326][129] diyerek Resulûllah'ı protesto ettiler.

İnsanların Durumu

Resulûllah'ın İslâm davetine başladığı ve davetin konusu olan esasların, olumlu veya olumsuz yankılar bulduğu, fakat olumsuz tepkilerin henüz fiilî tepkilere dönüşmedigi bir zamanda, Fatiha sûresinin vahyolunuşundan sonra, Asr sûresi vah-yolundu. Asr, metin olarak son derece kısa, fakat oldukça geniş ve derin anlamlı bir sûredir. [327] [130] Bu özeliği nedeniyle sahabeler, birbirleriyle

---

nitelediler; bütün sapkınlıklarına, yanlışlıklarına rağmen cennetlik olduklarını iddia ettiler: Bakara, 2:94,111,112; Nisa, 4:49,50; Maide, 5:18; Cuma, 62:6-8.

Peygamberden inanmayacakları ve yapmayacakları şeyleri istediler: Nisa, 4:153 Bazı meleklere düşman oldular: Bakara, 2:97.

Din adamlarını kendisine itaat edilmesi zorunlu kişiler (Rabb) edindiler: Tevbe, 9:31. Allah'a olan ahitlerine veya insanlarla olan antlaşmalarına uymadılar: Enfal, 8:56,57. Allah'ın seçkin kullarından birisi olan Hz. Meryem'e iftira attılar: Nisa, 4:156,157; Meryem, 19:27-34.

Kendilerine sıran müstakimi gösteren kitaplarım tahrif ettiler; kelimelerin anlamlarını değiştirdiler. Böylelikle yanlış gidişlerini meşru gösterecek şeyler yaptılar: Bakara, 2:75,79,95,174; Al-i îmran, 3:78,93; Nisa, 4:46; Maide, 5:13,41-43. Hıristiyanlar:

Hz. İsa'yı bir kul olarak değil, yüce bir varlık olarak niteleyerek şirke girdiler: Al-i Îmran, 3:79,80; Maide, 5:17,75,116,117; Meryem, 19:37-39.

Teslis inancını oluşturarak, Allah'ın birden fazla olduğunu iddia ettiler ve buna inandılar: Nisa, 4:171; Maide, 5:7374,116,117.

Allah'ı bir yaratık, bir insan gibi düşünerek, ona çocuk isnat ettiler: Bakara, 2:116; Al-i Îmran, 3:171; Maide, 5:18; Tevbe, 9:30; Nahl, 16:71.

Allah'ın kendilerine bildirdiği ve üzerlerindeki yükleri atıp hayatlarını kolaylaştıran dinle yetinmeyip, dini kendileri için zorlaştırdılar; ruhbanlığı oluşturdular: Hadid, 57:27. Allah'a olan sözlerine sadık kalmadılar: Maide, 5:14. Çeşitli usûllerle insanların mallarını gasp ettiler: Tevbe, 9:34.

Din adamlarım kendisine itaat edilmesi zorunlu kişiler (Rabb) edindiler: Tevbe, 9:31. Allah tarafından kendilerine lütfedilmiş sırat-ı müstakimin rehberi olan kitaplarım tahrif ederek, yanlış olan gidişatlarını tahrif ettikleri kitapla meşru gösterdiler: Aİ-i Îmran, 3:78; Maide, 5:13.

[322][125] Al-i Îmran, 3:105
[323][126] Nisa, 4:115
[324][127] Maide, 5:51
[325][128] En'am, 6:159
[326][129] Fahreddin Ra2î, Tefsîr-i Kebîr, 1/252.
[327][130] imam Şafiî, anlayabilenler için, bu sûreyi; 'Sadece bu sûre vahyolunsa ve başka hiç bir sûre vahyolunmasaydı dahi, idrak edebildikten sonra insanların hakkı

karşılaştıkları zaman, ebedî hakikatleri hatırlatmak ve yanlışlıklar nedeniyle uyarıda bulunmak için birbirlerine bu sûreyi okurlardı. Sûre şöyledir: 'Asra yemin ederim insan hüsran içindedir. Ancak iman edip, salih işler yapanlar, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler istisna. [328] [131] Şimdi bu sûre ile bildirilen ilke ve ölçüleri, verilen bilgileri tespit etmeye çalışalım.

Asra yemin ederim ki! însan hüsran içindedir. [329] [132] Sûre yeminle başlıyordu. Yemin eden, herhangi birisi değil, alemlerin yaratanı ve rabbı olan Allah'tı. Bu dikkat çeken bir durumdu. Allah niçin yemin etmişti?

Üstelik sûrenin daha ilk cümlesi yemindi. Neden? Allah'ın yemin etmesi her açıdan önemlidir. Fakat risâlet zamanının Arapları için daha da önemliydi. Onlar için yeminle başlanan bir sözün önemi büyüktü. Yemin, yeminden sonra söylenecek şeyin çok önemli ve doğru olduğunun ifadesiydi. Böylesi bir sözü işiten kişi anlardı ki, kendisine çok Önemli bir şey söylenecek. Bunun için sonraki ifadeler dikkatle dinlenmeli ve anlaşılmalıdır.

Allah, Asr sûresinde, asıl bildireceği şeylerden önce yemin ederek dikkatleri yemin sonrasında bildireceklerine çekiyordu. Yeminin hemen arkasmdan da bir gerçeği bildiriyordu: 'insanlar hüsrandadır'. Bu kısa, fakat bir o kadar çarpıcı ifade, yaşayan veya gelecekte yaşayacak herkesin hüsran içinde olduğunu ve olacağını ilan ediyordu. Ayet genel anlama sahipti. Ayette açıkça bildiriliyordu ki, tüm insanlar ziyandadır, zarardadır, kaybetmektedir, kaybedeceklerdir. Bir ömür yaşamakla bir şey elde edemediler, edemeyecekler. Ne bilgi imkânları, ne de güçleri mutlak kurtuluşu elde etmelerine yetti; yetmeyecek de. Felsefeleri, siyasetleri, ekonomileri, bilimleri, sanatları, inançları. kurtuluşu sağlamadı; sağlamayacak da. Peki bu hiç mi değişmeyecek? İnsanlık hep hüsran için de mi kalacak? Hüsrandan kurtuluşun yolu ve yöntemi hiç olmayacak mı?

Ancak iman... edenler istisna. [330] [133]

Asr sûresinde tüm insanlığın hüsranda olduğunu açıklayan ve insanı korkutup, çaresiz bırakan ihtar ve bilgilendirmenin hemen arkasından bir istisna getirildi: 'Ancak' deniyordu. Buna göre bazıları, hüsrana uğrama konusunda istisnaydı. Yalnız şurası çok önemliydi ki, istisna olanlar belirli cins, ırk, soy gibi bazı özelliklere sahip kişi veya kişiler değildi. Halbuki insanlığın genel eğilimi, istisnaları hep böyle belirli cins, ırk, soy gibi ölçülere göre gerçekleştirmek biçimindedir. Dolayısıyla, insanlığın hüsranda olduğunu yemin ederek bildiren Allah, istisnaları belirtirken insanlığın bireysel ve toplumsal hayatında yaygın olan ölçüleri dikkate değer bulmadığını da bildirmiş oldu. Evet bazıları hüsrana uğramayacaktı, ancak bunlar belirli cinsin, ırkın, statünün adamları değil; bazı özellikleri kendisinde bulunduran herkesti. Bu özellikler, hiç kimsenin tekelinde değildi. Kim bu

ve batüı ayırt etmeleri için yeterdi' biçiminde tanımlamıştır (Sabunî, Safvetü't Tejasir, VII/417; Mev-dudî, Tejhimu'l Kur'an, VII/223).

[328][131] Asr: 103:1-3
[329][132] Asr: 103:1,2
[330][133] Asr: 103:3

özelliklere sahip olursa, hüsran içindeki kimselerden ayrılacak ve hüsran içinde olmayanların safına geçecekti. Kimdi bunlar? Bunların birinci ve temel vasfı 'îman eden' olmalarıdır. Hüsrana uğrayanlardan olmamak için öncelikle ve muhakkak 'iman eden' olmak gerekmektedir.

Mensuplarım hüsrana uğramaktan kurtaracak 'iman' neye ve nasıl bir imandı? Asr sûresinden önce vahyolunmuş ayetlerden anlaşıldığı üzere, Kur'an açısından salt iman etmek bir değer ifade etmiyordu. Çünkü herkes muhakkak bir şeylere iman etmektedir. Herkes iman ettiği şeyin etkisi ve kontrolü altındadır. Kimileri paranın, makamın, şanın, şöhretin, kimileri kadının veya erkeğin, kimileri yemenin-içmenin, kimileri kılığm-kıyafetin, kimileri ise Allah'ın kudretine iman etmiş ve iman ettiğinin etki ve kontrolünde hayatını tanzim etmektedir, işte böylesi oldukça farklı boyutta iman unsurlarının olduğu bir ortamda, vahiy ile bildirildi ki, insanların imanlarının esasını sadece Allah bildirir. Diğerleri, yani para, makam, şan, şöhret, kadm-erkek, yeme-içme, kılık-kıyafet... birer metadır, araçtır. Onlar hiçbir zaman gaye haline dönüşmemeli ve eğer gaye haline dönüşürse anında reddedilip araç haline getirilmelidir. Resulûllah bir konuşmasında bunu şöyle açıkladı: 'Paraya-pula tapan yok olsun. Giyim-kuşam hastası olan yok olsun. Çünkü varsa ne ala, ne hoş; yoksa kızar, köpürür. Böylesinin burnu sürtülsün, başı devrilsin. Ayağına diken batarsa çıkmasın.[331][134] Yanlış imanın bu unsurları terk edilmeli ve iman olması gereken mecrasına döndürülmelidir. Yoksa reddedilmedikleri takdirde, in: sanlar için en korkulan şey açığa çıkar: Küfür, şirk. imanın önemli olması ve doğru olan imanın da mutlak hakikâtlere, Allah'ın bildirdiği bilgi ve esaslara dayanması nedeniyledir ki, vahiy iman üzerinde, doğru imanın özellikleri üzerinde ısrarla durdu. İnsanları mutlak hakikâtlere uygun bir imana sahip olmaya çağırdı. Bu iman ise, tevhid hakikâtine dayanan ve bu esasm çevresinde şekillenip gelişen imandı. İşte bu iman, yani Allah'ın bildirdiği, Resulünün açıkladığı tarzda ve anlamdaki iman, insanların hüsrana uğramamaları için yegâne teminattı.

Tevhidi anlamda Allah'a iman etmek, bu imana bağlı olarak da adette bildirilen diğer şeylerin hak olduğuna iman etmek önemli ve iman eden için güzel, iyi sonuca götürücüdür. Ama bu iman kişinin bütün inanç ve hayatını kuşatıp, sarmalıdır; sadece sözde kalmamalıdır. Tabiî ki hüsrana uğrayanlardan olmak istenmiyor ve ebedî saadete ulaşmak kararma sahip bulunuluyorsa. Kur'an'm üzerinde durduğu ve açıkladığı, temel konulardan birisi, hep budur. Resulûllah da açıkladı ki, doğru bir imanın özellikleri üç aşamada açığa çıkar: 'Kim Kabb olarak Allah'ı, din olarak İslam'ı ve Resul olarak ta Muhammed'i kabul ediyorsa imanın tadına varmış demektir.[332][135] Bir başka seferinde de bu esasları şöyle açıkladı: 'Üç özellik vardır ki, bunlar kimde bulunursa o imanın tadına varmıştır; Allah ve Resulü kendisine başkasından daha sevgili olan kimse, bir kulu yalnız Allah için seven kimse, Allah kendisini küfürden kurtardıktan sonra, tekrar küfre dönmeyi ateşe atılmak kadar

[331][134] Buharı, Cihad 70, Rihak 10; îbn Mâce, Zühd 8.
[332][135] Ahmed, Müsned 111/470,471; Darimî, Sünen, 1/441.

kötü, kaçınılması gereken şey olarak gören kimse. [333][136]

Asr sûresinde, hüsrana uğrayanlardan olmamanın birinci ve temel şartı olarak iman ifade edilerek, imanın önemine dikkat çekilmişti. îmanın cennete, imanın karşıtını ifade eden küfrün ise cehenneme götürücü olduğu açıklanmıştı. Mümin sahip olduğu sorumluluk bilinciyle hareket ederken yanlış yapmaktan, sapmaktan, iyi işkr yaparken tökezlemekten korkarken; kafirin geçici zevklerin peşinde, sorumluluğunu göz ardı etmiş bir halde hayatını sürdürdüğü açıklanmıştı. Bu du-rum daha sonraları vahyolunan bir ayette daha da açıklığa kavuşturuldu: İman edip iyi işler yapanlara gelince, onlar, cennette nimetlere ve sevince mazhar olacak-

lavdır. înkâr edenler, âyetlerimizi ve ahir et buluşmasını yalan sayanlar ise, işte onlar azapla yüzyüze bırakılacaklardır. [334][137] Asr sûresinden sonra vahyolu-nan bir başka ayet ise imanın önemini, onun niteliğini ortaya koyarak açıkladı. Onun sadece bir söylem, salt 'inanmışhk' hali olmadığını bildirdi: 'insanlar, imtihandan geçirilmeden, sadece 'îman ettik' demeleriyle bir akılıv ereceklerini mi sandılar?. [335][138] Salt söylem imanın gerçekliğine tanık olmak açısından yeterli olmadığı için Kur'an her 'iman ettim' diyeni mümin kabul etmedi: 'Bedeviler 'iman ettik' dediler. De ki: 'Siz iman etmediniz, ama 'Boyun eğdik' deyin. Henüz iman kalplerinize yerleşmedi. Eğer Allah'a ve elçisine itaat ederseniz, Allah işlerinizden hiçbir şeyi eksiltmez- Çünkü Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir. [336][139] Zira 'iman ettim' sözü gerçeği yansıtabileceği gibi, aslı olmayan bir durumu da ifade edebilirdi. Bu nedenle salt söylem önemli olmadığının açıklanmasının yanı sıra, 'iman ettim' söyleminin hakikati ifade edip etmeyeceğinin ölçütü de açıklandı. İman söyleminin hakikati ifade edip etmeyeceğini ortaya çıkaracak ölçü imtihandı; ama kapsamlı bir imtihan; tüm hayatı kuşatan bir imtihan: 'O ki, hanginizin daha güzel davranacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır. O, mutlak galiptir, çok bağışlayıcıdır. [337][140]

Ancak iman edip, salih işler yapanlar... istisna. [338][141] iman, esenliğe ulaşmak için olmazsa olmaz bir şarttı; kurtuluş yolunun başlangıcıydı. Ancak onun, tutum ve davranışlarda; hâl ve gidişattaki etkileriyle kendisini göstermesi gerekiyordu. Bu ise amelle ilgili bir durumdu. Asr sûresi bu gerçeği risâlet sürecinin daha ilk anlarında açıkladı.

Allah, Asr süresiyle, hüsrana uğrayan insanlar arasından bazılarını istisna ederken, bu istisna ettiklerinin özelliklerini ayrı ayrı değil, birbirine bağlı olarak ifade etti. Yani, 'iman edenler veya salih amel işleyenler' demedi. 'îman edenler ve salih amel işleyenler' dedi. 'Kurtuluşun' gereklerini birbirine bağlı olarak ifade etti ve hepsine birden sahip olanların hüsrana uğramayacaklarını bildirdi. Bu du-

[333][136] Buharı, îman 14; Müslim, îman 10; Neseî, îman 2.
[334][137] Rûm, 30:15,16
[335][138] Ankebut, 29:2
[336][139] Hucurât, 49:14
[337][140] Mülk, 67:2
[338][141] Asr: 103:3

rumda, hüsrana uğrayanlardan olmamak için temel özellik olan 'iman'a bağlı ol - mak üzere ikinci özellik olan 'amelin bulunması gerekiyordu. Davranış, iş, eylem, çaba, emek, çalışma, aksiyon anlamlarına gelen 'amel bilinçli ve maksatlı olarak bir davranışta bulunmayı ifade etmektedir. Bilinçsiz ve maksatsız yapılan davranışlar amel kategorisinde yer almaz. Fakat bir amel sadece olumlu değil, olumsuz da olabilir. Bu nedenle emredilen ve sahibini kurtaracak 'amel', herhangi bir şekilde olmamalı, sadece ve sadece 'salih ameV olmalıdır. Kurtuluşa ermek için şart olarak belirlenen 'amel' değil, 'salih amel'âir. Önemi nedeniyle, Kur'an, amelin salih olması ve salih bir amelin imanla ilişkisi üzerinde o kadar çok ve ıs - rarla durmuştur ki, bu ikiliyi birbirinden ayırmanın mümkün olmayacağını gös - termiştir:

İman eden ve salih amel yapanlar, insanların en hayırlılarıdırlar. Onların Rabb-leri katındaki mükafatları, altlarından ırmaklar akan Adn cennetleridir. Orada ebedî olarak kalacaklardır. Allah onlardan razı olmuş, onlar da Allah'tan (gördükleri mükafatlar nedeniyle) razı olmuşlardır. Bu Rabb'ine saygı gösterene mahsustur. [339][142]

Yalnız iman edip salih ame-ller yapanlar hariç. Onlar için ardı arkası kesilmez bir mükâfat vardır. [340][143]

iman eden ve salih amel yapan kimseler için de altlarından ırmaklar akan cennetler vardır, işte büyük kurtuluş budur.

Ancak iman edip salih amel yapan kimseler için ardı, arkası kesilmez bir mükâfat vardır. [341][144]

'Salih amel' neydi, nasıldı? Bu da diğer bazı ayetlerle açıklandı. Bu konuda örnek olarak, inanıp 'salih amel' yapanların cennetle mükafatlandırılacağım bildiren ayeti takiben, 'salih ameî'in neler) olduğunu açıklayan ayet önemli bir örnektir: 'İyilik, yüzlerinizi doğu veya batı tarafına çevirmeniz değildir. Asıl iyilik, o kimsenin yaptığıdır ki: Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitaplara, peygamberlere inanır; yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, ihtiyaç sahiplerine ve kölelere sevdiği maldan harcar, namaz kılar, zekat verir; antlaşma yaptığı zaman sökünü yerine getirir; sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında sabreder. İşte doğru olanlar, bu vasıfları taşıyanlardır. Müttakiler ancak onlardır. [342] [145] Fakat bu, risâletin sonraki yıllarında vahyolunmuş bir ayettir. Acaba, Asr sûresi vahyolunduğu zaman Resulûllah ve diğer müminler 'salih amel'den ne anladılar? Bunu tespit etmek için, Asr sûresinden önce vahyolunan Kalem sûresinin bazı ayetleri dikkate alınabilir. Zira, Kalem sûresinde, hem iman etmenin nasıl olması gerektiği ve hem de salih amelin ne olduğu bir örnek üzerinde açıklamıştı.

Kalem sûresinde, bir grup insanın başından geçen bir olay anlatılmıştı. Sahip

[339][142] Beyyine, 98:7,8
[340][143] Tin, 95:6
[341][144] Inşikak, 84:25
[342][145] Bakara, 2:177

oldukları bahçelerinde yetişmiş bulunan ürünleri toplamak arzusunda olan bu kişilerin bir problemi vardı; ürünleri toplamaya giderken yoksulların kendilerini görmesinden ve böylelikle o yoksullara da topladıkları üründen bir şey (pay) vermek zorunda kalmaktan çekiniyorlardı. Halbuki mallarından hiç kimseye bir şey vermek istemiyorlardı. Sahip oldukları şeylerden, yoksullara bir şeyler vermek zorlarına gidiyordu. Bu nedenle aralarında görüşüp, sabahın oldukça erken bir saatinde, hiç kimsenin görmeyeceği bir vakitte bahçelerine gitmeye karar verirler. Kararlaştırdıkları gibi de yaparlar ve bol ürün toplama umuduyla bahçelerine vardıkları zaman, bahçelerinin yanıp, harap hale geldiğini görürler. Şaşırıp, perişan olurlar; bütün zenginliklerini kaybederler.

Sûrede, söz konusu topluluğun hikayesi, hangi topluma mensup oldukları veya nerede ve ne zaman yaşadıkları konusunda herhangi bir bilgi verilmeden, başlarından geçen olay sadece genel hatlarıyla anlatılmıştı. Çünkü Kur'an açısından önemli olan olayın ayrıntıları değil, bu olayın gösterdiği amaçtı. Kıssada dikkat çeken birçok özellik vardı. Bunlardan birisi ve belki de en önemlisi, söz konusu zenginlerin inançlarına/imanlarına hiç değinilmemiş olmasıydı. Onların mümin mi yoksa müşrik mi oldukları dolaylı bir şekilde dahi belirtilmemişti. Ayete konu olacak kadar önemli bir yanlışlığa sahip olduklarına ve ürünlerini kaybetmekle cezalandırıldıklarına göre mümin olmadıkları düşünülebilirdi. Buna karşılık, bela başlarına geldiği zaman içlerinden birisinin 'Ben size, 'Rabbinizi teşbih etmeniz gerekir' dememiş miydim?[343][146] demesinden ve diğerlerinin de hatalarını fark edip; 'Rabbimizi teşbih ederiz; doğrusu biz (kendi kendimize) yazık etmişiz... Yazıklar olsun bize! Gerçekten biz azgın kişilermişiz. Belki Rabbimiz bize bunun yerine daha iyisini verir. Çünkü biz (artık) Rabbimizi (O'nun rızasını) arzuluyoruz, (Onun istediği gibi olacağız) [344][147] demelerinden de, bu kişilerin mümin olduğunu çıkarmak mümkündür. Fakat, aslında onların mümin olup olmadıkları konusundaki çaba ve araştırmalar, onların hikayesini nakleden ayetlerin amacını anlamamanın en önemli göstergesidir. Bu ayetlerde, kişiler bir inanç sistemine sahip olmaya veya inançlarmdaki bazı yanlışlıkları terk etmeye çağırıl-mıyorlardı. Verilmek istenen mesaj çok daha farklıydı; toplumun iki kesiminin ilişkilerinden hareketle 'salih amelin niteliği açıklanıyordu. Verilen örnekte, zenginlerin sahip oldukları şeylerden yoksullara bir pay vermesi gerekirken buna ya-naşmayıp, bencil davranmalarına dikkat çekiliyordu. Allah'ın zenginlere yüklediği yoksullara yardım sorumluluğunun gereklerini yerine getirmeyen ve bu sorumluluğu bilinçli bir şekilde terk eden bir topluluktan ve onların bu yaptıklarının büyük bir yanlışlık olduğundan bahsediliyordu. Kur'an açısından bunu yapanların ismen mümin veya müşrik olması ise hiç önemli değildi. Söylem olarak Allah'a, Allah'ın varlık olarak birliğine ve diğer sıfatlarına inanmaları veya inanmamaları önem ifade etmiyordu. Çünkü bunlar sadece birer söylemdi. Uygulamada açığa çıkan ise yanlış olandı ve Allah onları, o tamamına sahip olmayı planladıkları bütün ürünlerini mahvederek

[343][146] Kalem, 68:28
[344][147] Kalem, 68:29,31,32

cezalandırmıştı. Halbuki onlar eğer gerçekten Allah'a iman ediyor olsalardı, ekonomik durumlarına bağlı olarak imanlarının gerektirdiği sorumluluklarına uygun davranırlardı; iyi bir iş yapar ve yoksulların hakkım verirlerdi. Demek ki salih amel, imanın gerektirdiği doğru işlerdi ve bu işler kişilerin durumlarına göre değişiyordu; her iman edenin yapacağı salih iş muhakkak vardı.

Daha sonraları vahyolunan diğer bazı ayetlerde [345][148] Allah'a kulluk etmek, namaz kılmak, zekat vermek özellikle emredilen ameller arasında yer almıştır. Fakat bu arada bir ayette önemli bir hususa dikkat çekilmiştir. Nasıl ki sadece iman etmiş olmak, daha doğrusu hiçbir amel olmaksızın iman etmiş olmak iddiası bir anlam ifade etmiyorsa, yine aynı şekilde doğru bir imana sahip olmadan ayetlerde belirtilen ana-babaya iyilik, fakirlere yardım, yetime yardun vs iyi işler de bir önem ifade etmeyeceği açıklanmıştır.[346][149] Çünkü doğru iman ip salih amel bir arada bulunduğu zaman bir anlam ifade etmektedirler. Bunun pdeni ise ayette çarpıcı bir örnekle şöyle açıklanmıştır: (Allah) gökten su indirdi dereler kendi ölçüşünce (o su ile) çağlayıp aktı. Sel(ise), üste çıkan köpüğü yüklenip götürdü. (Biliyorsunuz süs yahut eşya yapmak için ateşte yak(ıp erit)üen madenlerde de bunun gibi bir köpük vardır. Allah, hâk ile bâtılı böyle bir benzetme ile anlatır. Kovuk yok olup gider, insanlara yararlı olan ise yeryüzünde kalır. îşte Allah, (her şey daha iyi anlaşılsın diye) böyle örnekler verir.[347][150]

Ancak iman edip, salih işler yapanlar, birbirlerine hakkı tavsiye edenler... istisna.[348][151]

Doğru imana sahip olmak ve salih amel işlemek, hüsrana uğramamak için olmazsa olmaz şartları oluşturmaktaydı. Ancak, bu aşamada bir problem açığa çıkıyordu. Kişi bu temel özelliklere sahip ise, fakat toplumdan uzakta, tamamıyla denecek kadar kendi bireyselliği içerisine hayatını sürdürüyorsa ne olacak? Böylesi bir durum mu daha doğru ve hatta takdire değerdi; yoksa söz konusu temel özelliğe toplumun içerisinde yaşayarak sahip olmaya çalışmak mı? Kur'an bu sorunun da cevabını verdi. Asr sûresinde açıklandığı üzere, iman ve salih amel hüsrandan kurtulmanın teminatı olmaya yeterli değildi. Üçüncü bir özellik daha gerekmekteydi. O da, doğru iman ve salih amel özelliğine sahip kişilerin, sahip oldukları bu doğruları (ilahî hakikati) başkalarına tavsiye etme sorumluluğuydu. Elbette ki bir şeyin haklılığının veya bâtılhgmın yegâne ölçüsü; Resulün insanlara ilettiği vahiy bilgisidir; yani Kur'an'dır. Dolayısıyla bu bilginin bildirdiklerine iman eden ve kişisel olarak gereklerini yerine getiren bir kişinin, aynı zamanda topluma da yönelmesi ve insanları, Kur'an'm bildirdiği doğrulardan haberdar etmesi gerekmektedir. Her mümin, sözleriyle, yaşantısıyla, tutum ve tavırlarıyla, insanlarla olan ilişkilerinde hakkı temsil etmekte olabildiğince aktif olmalıdır.[349][152] Hakikatten

---

[345][148] Kehf, 18:110; Bakara, 2:277

[346][149] Amelsin iman kabul edilmez; imansın amel de kabul edilmez' (Heysemî, Mecma'ü'z Ze-vâid, 1/3). Bu hadisi destekleyen ve daha ayrıntılı, somut ömekler veren diğer hadisler için bkz: Buharı, Cezau's-Sayd 10, Mezalim 30, Eşribe 1, Hudûd 1; Müslim, îman 100-103.

[347][150] Rad, 13:17

[348][151] Asr. 103:3

[349][152] Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutan adil şahitler olun.' (Maide, 5:8) '(insanları) Allah'a çağıran, iyi iş yapan ve 'Ben Müslümanlardanım' diyenden daha güzel sözlü kim olabilir?' (Fussilat, 41:33)

habersiz olan veya yeteri kadar haberi olmayanlara hakikati bildirmeli ve tavsiye etmelidir. Onları hakka uymaları için zorlamamalı, öncelikle ve çoğu zaman sadece tavsiye etmelidir. Tavsiye ise anlatmakla, yaşayıp göstermekle ve hatta daha çok da yaşamakla ilgilidir.

Ancak ima? edip, salık işler yapanlar, birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye edenler istisna.

Fakat şu önemlidir ki, insanlara hakkı tavsiye etmek her zaman kabul görmez Özellikle yanlış yollardan menfaat elde edenler ve menfaatlerinin devamı yanlışın devan bağlı olanlar, hakikat karşısında tepkide bulunurlar; hakikati tavsiye edenleri susturmanın, durdurmanın yöntem ve çarelerini ararlar. Onların bu yöndeki yöntem ve çareleri de hemen her zaman sora başvurmak, zorbalıklarını göstermek biçimindedir, işte bu aşamada, hüsrana uğramamak gibi ayrıcalıklı bir özellik yan kişi yol ayrımındadır. Ya o ana kadar ki düşünce ve hareketlerinde iman ve hayat tarzındaki hakka uygunlukta ısrar edip direnecek; ya da bulunduğu hâl üzerinden gerisin geri dönüp hüsrana uğrayanların safına katılacak. Olması gereken birincisidir. Bu ise sabretmeyi, yani olumsuz etki ve tepkiler karşısında seb^t ve kararlılıkla direnmeyi gerektirmektedir. Bu hüsrana uğrayanlardan olmam#nm yegâne çaresidir. Zaten sabır müminin olmazsa-olmaz Özelliği-dir.[350][153]

Sabır önemlidir, gereklidir, fakat Asr sûresinde sabırla ilgili bir özelliğe bilhassa dikkat çekiliyordu: Hakikate davet eden şahsiyetler birbirleriyle yardmılaşma-lıdırlar. Kendi aralarında organik bir bütünlük sağlamalıdırlar. Bu organik bütün-lük ise aynı veya yakın evlerde oturmakla, aynı yerlerde çalışmak ve toplanmakla değil; hakkı tetnsil etmek yönünde organize bir faaliyet yürütmek ve bu faaliyetin neden olacağı zorluklar karşısında kararlı direniş konusunda birbirlerine yardımcı olmakla mümkündür. Bu alandaki zorunlu olan kararlılık ise, ancak ve ancak sabrı sürekli ve karşılıklı olarak hatırlatıp, tavsiye etmekle mümkün olabilir. Fakat bu, iş olsun türünden bir tavsiye değil, gereken sorumlulukları yerine getirdikten, eldeki bütün imkânları kullandıktan sonra gelişmelerin sonucunu Allah'a bırakıp bu sonucu büyük bir kararlılıkla beklemek için yapılan bir sabırdır. Resulûllah'm ifadesiyle 'Zafer' ise ' sabırdadır.[351][154]

Davetin Yöntemi

Rabb'inin yoluna hikmetle ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et. [352][155]

Resulûllah bir ümmi idi; okuma-yazması yoktu; o günün felsefelerinden, bilim-

'İçinizden hayra çağıran, marufu emredip, münkerden men eden bir topluluk olsun, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.'(Al-i İmran, 3:104)

[350][153] Asra yemin ederim ki! İnsan hüsran içindedir. Ancak, iman edip, iyi İşler yapanlar, birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye edenler istisna.' (Asr, 103:1-3)

[351][154] Ahmed, Mûsned, 1/307.

[352][155] Nahl sûresi, 16:125

lerinden habersizdi. Seçilip de ilâhî görevle sorumlu kılındığı zaman ne görevinin gereklerini ve ne de kendisine verilen ilâhî bilgiyi insanlara nasıl, hangi yöntemle sunacağım biliyordu. Fakat ilâhî irade bunu özellikle tercih etmiş ve kendisine o toplumun ölçüleri dahilinde ahlâkının güzelliği dışında, entelektüel birikimleri olmayan birisini seçmişti. Zira O'nu risâlet sürecinde aşama aşama yetiştirip, insanlığın zirvesi yapacaktı, ilahî bilgi, değiştirici, dönüştürücü gücünü, hedeflediği insan tipini önce elçisi üzerinde gerçekleştirecek ve örnek olarak gösterecekti. Her vahyolunan ayetle de bu gerçekleştirildi. Vahyolunan her bir ayet Resulûllah'ı hem bilgilendirdi, hem de yetiştirip, geliştirdi; öğretti, eğitti. O'nu 'alemlere rahmet [353][156] bir şahsiyet, insanlık için 'en güzel örnek [354][157] kıldı.

Resulûllah'in insanlara neyi sunacağı ne kadar önemliyse, nasıl sunacağı da en az o kadar önemliydi. Zira tecrübeyle sabittir ki, doğrular sırf doğru oldukları için kabul edilmezler. Doğruların kabul edilmesi için aynı zamanda doğru tarzda sunulmaları gerekir. Sunuştaki yöntem o kadar önemlidir ki, doğru yöntemle sunulan şey yanlış olsa bile kabul edilebilir ama, yanlış yöntemle sunulan şey doğru olsa bile kolaylıkla reddedilebilir. Bu nedenle 'İşte bu, benim yolumdur. Ben Allah'a Çağırıyorum [355][158] 'Ey insanlar! Ben sizler için apaçık uyanayım [356][159] demesi ve 'kötülüğü en güzel bir tutumla savması [357][160] istenen Resulûllah, risâlet sürecinin ilk günlerinden itibaren islâm davetinin yöntemi konusunda titizlikle bilgilendirilip, yetiştirildi. Özellikle de ilk ayetlerde, yönteme ilişkin bilgi ve açıklamalar hiç eksik olmadı. Şunlar, risâlet sürecinin ilk zamanlarında vahyolunan ayetlerden, davetin yöntemini konu edinenler arasından rastgele seçilmiş sadece bazı örneklerdir:

Müşriklerin sözlerine katlan, onlardan güzellikle ayrıl. [358][161]

Sen onlara aldırış bile etme, güzel bir bağışlama ile bağışla. [359][162]

Şimdi sen, onlardan yüz çevir ve 'size selâm o/sun' de. [360][163]

Boş kaldın mı hemen başka bir işe koyul! Yalnız Rabbine yönelip, güven. [361][164]

'Ben, peygamberlik görevime karşılık sizden bir ücret istemiyorum' de. [362][165]

Kalpleri azim ve kararlılıkla doldurulmuş olan bütün peygamberler gibi, her türlü sıkıntı ve zorluklara karşı sabırlı ve dirençli ol. Zorluklara katlan; onlar için azabın çarçabuk getirilmesini isteme. [363][166]

Sen onların söyledikleri her şeye, sabırla katlanıp vazifene devam et. [364][167]

---

[353][156] Enbiya, 21:107
[354][157] Ah-zab, 33:21
[355][158] Yusuf, 12:108
[356][159] Hac, 22:49
[357][160] Müminûn, 23:96
[358][161] Müzzemmil, 73:10
[359][162] Hicr, 15:85
[360][163] Zuhruf, 43:89
[361][164] İnşirah, 94:7,8
[362][165] En'am, 6:90
[363][166] Ahkaf, 46:35
[364][167] Sad, 38:17

Kur'an'ı yalan sayanı bana bırak. Kendini üzme. [365][168]

Sakın kafirlere arka çıkma. [366][169]

Eğer şeytandan gelen kötü bir düşünce seni dürtecek olursa, hemen Allah'a sığın. [367][170]

Bir görüş belirttiğinizde, yakın akrabanıza karşı olsa da, adaletli olun. [368][171]

Kötü arzularına uymuş, işi gücü aşırılık olan kimseye boyun eğme. [369][172]

O zalimler topluluğu ile oturma. [370][173]

Müminlere karşı alçak gönüllü ol. [371][174]

Rablerinin rızasını isteyerek sabah akşam dua edenlerle birlikte candan sebat et!

Dünya hayatının süsünü isteyerek, yüzünü onlardan çevirme. [372][175]

De ki: 'Ben olduğundan başka görünenlerden değilim! [373][176]

Rablerinin rızasını isteyerek sabah akşam ona yalvaranları huzurundan kovma!...

Onları kovup, zalimlerden olma! [374][177]

Bil ki Allah'ın vaadi gerçektir. Buna inanmayanlar sakın seni gevşekliğe sevk et-mesin. [375][178]

Dünya malına göz dikme. [376][179]

Resulüm sen af yolunu tut, iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir. [377][180]

Muhtaç olanı, el açıp isteyeni sakm azarlama. [378][181]

Sen yine de öğüt ver. Çünkü öğüt müminlere fayda verir. [379][182]

Kur'an'la öğüt ver. [380][183]

Bütün bunlar davetin seyrini belirleyen, karşılaşılan zorlukları aşmanın, daveti ileri bir aşamaya taşımanın yol ve yöntemini bildiren ayetlerdi. Benzerleri çokça bulunabilecek bu ayetler içerisinde özellikle bir tanesi vardı ki, bunun davet sürecinde özel bir yeri olmuştur. Davetin erken bir döneminde vahyolunan bu ayet, Resulûllah'ı islâm davetini gerçekleştirme yöntemiyle ilgili olarak bilgilendiren ayetlerden birisi ve belki de en önemlisi olmuştur. Ayet şöyledir: 'Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel tarzda mücadele et' [381][184] Ayet,

---

[365][168] Kalem, 68:44
[366][169] Kasas, 28:86
[367][170] Fussilat, 41:36
[368][171] En'am, 6:153
[369][172] Kehf, 18:28
[370][173] En'am, 6:68
[371][174] Hİcr, 15:88
[372][175] Kehf, 18:28
[373][176] Sâd, 38:86
[374][177] En'am, 6:52
[375][178] Rûm, 30:60
[376][179] Hicr, 15:88
[377][180] Araf, 7:199
[378][181] Duhâ, 93:10
[379][182] Zariyat, 51:55
[380][183] Kaf, 50:45
[381][184] Nahl, 16:125

üç temel özelliğe değiniyor ve İslâm davetinin bu özelliklere dayanması gerektiğini bildiriyordu. Bunlar 'Mkmet güzel öğü ve 'en güzel tarzda mücadele' idi. Bunları bilmeden davet görevini uygun şekilde yerine getirmenin mümkün olmadığı açıklanıyordu.

Hikmete Dayanan Bir Davet

Hikmet, yirmi farklı ayette geçen ve kullanılış yerine, gayesine göre kısmen farklı anlamlara gelebilen, Kur'an'm önemli ve davet sürecinin işlerlikli bir terimidir. Geniş bir anlam yelpazesine sahip olan [382] [185] hikmetin sahip olduğu bütün anlamları iki noktada toplamak mümkündür:

1- Bir şeyi yerli yerine koymak,

2- İnançta, sözde ve yaşantıda olması gereken bütünlüğü gerçekleştirmek. Ancak dikkat edilirse bu iki anlamın da birbiriyle büyük oranda örtüştüğü, örtüşebilecekleri anlaşılmaktadır. Zaten bir şeyi yerli yerine koymadan inançta, sözde ve yaşantıda olması gereken bütünlüğü gerçekleştirmek mümkün değildir. Bu itibarla hikmetin en temel anlamının 'bir şeyi yerli yerine koymak'1 olduğu söylenebilir. Bu ise söz, düşünce, inanç, iş, davranış, tavır ve tutum gibi insanî her alanda olabilir. Fakat burada şöyle bir ayrım noktası vardır. En azından Kur'an buna dikkat çekmiş ve hikmetin ayrılmaz özelliği olarak bunu ifade etmiştir: Hikmetin ifade ettiği 'bir şeyi yerli yerine koymak' özelliği kişilere, toplumlara ve zamana göre değişebilen göreceli (izafî) bir özellik değil, mutlak anlamda doğru ve dolayısıyla değişmeyen bir özelliktir. Eğer 'bir şeyi yerli yerine koymak'la kastedilen, insanların kendiliklerinden oluşturdukları ve gerek toplumlara ve gerekse zamana göre sürekli değişen esaslar olsaydı, insanların hiçbir zaman mutlak anlamda doğruya ulaşamayacakları muhakkaktı. Bu nedenle lütfü sonsuz olan Allah, Resulleri ile insanlar için 'bir şeyi yerli yerine koymanın' şartlarını bildirmiş ve bunlara göre inanılmasını ve yaşanmasını istemiştir. Emredilen bu şeyler daha mükemmeli olamayacak kadar mutlak hakikatle uyumlu ve mutlak anlamda yerli yerindedir, işte bu hikmettir, Kur'an'dır, islâm'dır, hidayettir, esenliktir...

Konunun İslâm davetini ilgilendiren tarafına gelince, Allah, hikmeti emretmek suretiyle, öncelikie Resulüne ve O'nun şahsında bütün müminlere, diğer insanları İslâm'a davet ederken hakka uygun, dikkatli, titiz, sebep-sonuç ilişkisini göz önünde bulunduran, amaçlanan faydayı gözeten, ortamın gereklerini dikkate alan bir tavır ve tutum içerisinde bulunulması gerektiğini bildirdi. Böylelikle muhatabın, içinde bulunulan şartların ve zamanın özelliklerim göz önünde bulunduran,

---

[382][185] Hiktnet', geçtiği ayetlere göre, 'sefihtik, fesat ve cehaletten men etmek', "söz, davranış ve anlayışta isabetli olmak', 'ilme uygun olmak', 'akıllı olmak', 'doğru, isabetli karar vermek', 'ifrat ve tefritten uzak olmak', 'gerçeği kavrama gücü' gibi anlamlara gelmektedir. Hikmetle aynı anlam dairesine dahil olan diğer bazı kavramlar ise şunlardır: Hükm, adalet, basiret, nüha, hıcr, fıkıh, fehm, furkan, kevser, marifet, hayr, tedebbür, şuur, takva, firaset. Şunlar ise bu kavramların karşısında yer alan anlam dairesinin bazı önemli kavramlarım oluşturmaktadırlar: sefeh, zulüm, cehalet, gaflet, zann, lağv, ifrat, bağy, israf, tebzir, buhl, fahşa. Kur'an'da 'hikmet'in karşıtını temsil eden kavram 'se/eh'tir. Sefeh, beyinsizlik, akılsızlık, hafiflik, ahmaklık, cahillik, dangalaklık gibi anlamalara gelen bir terimdir. Sefih kişi, sevinç veya öfke nedeniyle doğru düşüne-meyen ve doğru davranamayan, hâl ve hareketlerinde dengeyi tutturamayan, görüşlerinde isabetli olamayan, budalaca davranan kişidir.

akleden, akletmeyi sağlamayı gözeten, düşünen ve düşündüren, duyguların esiri olmaktan kaçman fakat duygulara da hitap eden, doğruyu hiçbir şekilde gizleme - yen ve değiştirmeyen bir islâm davetinin gerçekleşmesi gerektiğini ifade etti. Bu yapılırken ne aceleci olunacak, ne de çok ağır ve ihmalkâr davranılacaktı. Söz ve davranışlar, tutum ve tavırlar, soru ve cevaplar, ilgi ve tepkiler, sevgi ve nefretler... hepsi yerli yerinde olmalıydı. Eğer böyle yapılmaz ise davetin başarılı olacağını söylemek güçtü, hatta imkânsızdı. Şu hadisler ise, vahiyle öğretilip eğitilen Resulûllah'm ulaştığı hikmet düzeyinin gereğine uygun açıklamalardan bazılarıdır:

insanların idrak seviyelerine göre konuşmakla emrolundum.[383][186]

İnsanlara durumlarına göre hitap edin.[384][187]

Kolaylaştırın zorlaştırmaym, müjdeleyin nefret ettirmeyin.[385][188]

Bir şeyi doğru tarzda sunmak davet açısından çok önemlidir. Bir şeyi doğru tarzda sunmak o kadar önemlidir ki, 'yanlış' şeyler doğru bir tarzda sunuldukları için insanlar tarafından kabul görebilmekte, fakat buna karşılık doğru tarzda su - nulmayan 'doğru'lar ise kolaylıkla reddedilmektedir. Küfrün ve şirkin yaygınlık sebeplerinden birisi de budur. O halde hiçbir mümin 'Benim dinim doğru, diğerleri ise yanlıştır. Bu nedenle islâm'ı insanlara istediğim gibi sunarım, kabul ederlerse etsinler, eğer reddederlerse kendilerinin bileceği iş' deme hakkına sahip değildir. 'Hakkı ayakta tutan şahitler olma[386][189] sorumluluğu bu anlayışı reddetmektedir, insanlara hakkı sunmak, onları her türlü batıl şeyden uzaklaştırmak belirli ve doğ - ru yöntemlerle yapılmalıdır. Bunun en temel şartı ise, her şeyi yerli yerinde söylemek ve yapmaktır. Bu nedenle Resulûllah, müminleri muhtemel yanlışlıklardan sürekli sakındırmış, davetin bu önemli özelliğine dikkat çekmiştir. Örneğin, 'Bir kavme, akıllarının almayacağı şeylerden bahsetmek doğru değildir. Eğer böyle yaparsanız bazıları için fitneye sebep olursunuz[387][190] demiştir.

Davetin olmazsa-olmaz şartlarından 'hikmet'in emredilmesiyle anlaşıldı ki, islâm daveti hiçbir zaman tekdüze, sadece biçimi dikkate alan, olay ve şartların arka planlarım, sebep sonuç ilişkilerini göz önünde bulundurmayan bir anlayışla gerçekleştirilmemelidir. Kişilerin idrak durumları, düşünme kabiliyetleri, beceri - leri, işleri, problemleri, içinde bulundukları şartlar ve diğer Özellikler sürekli göz önünde bulundurulmalı ve İslâm bütün bunların dahilinde yanlış, eksik anlama - lardan uzak bir şekilde sunulmalıdır. Yoksa yapılan çalışmaların, sahip olunan gayretlerin bir yararı olmayacaktır. Ayrıca, hikmetin baskın ikinci anlamı gereği, bir işin gerçek anlamda hikmetli olabilmesi için, inançta, sözde ve yaşantıda açığa çıkan bir bütünlüğe sahip olunması gereklidir, inancın, sözün ve yaşantının uyumsuz veya birbirlerinden farklı olduğu yerde hikmetten bahsedilemez.[388][191]

---

[383][186] Buharı, ilim 49.
[384][187] Ebû Davud, Edeb 22, 23.
[385][188] Buharı, film, 12; Müslim, Eşbiye 70,71.
[386][189] Ey insanlar! Allah için Allah için adaletle şahitlik yapın. Bir topluluğa olan.kininiz, sizi adaletten uzaklaştırmasın.' (Maide, 5:8)
[387][190] Müslim, Mukaddime 5.
[388][191] Fahreddin Razi'nin, Lokman sûresinin 12. ayetinde geçen hikmet terimi için yaptığı şu açıklama, dikkate alınması gereken önemli bir açıklamadır: 'Biz

Zaten üçü arasında bütünlük olmadan, hikmetin birinci özelliği olan 'bir şeyi yerli yerine koymak'tan da bahsetmek mümkün değildir. Mümin, insanları kabule davet ettiği şeyi önce kendi kabul eden ve yine yaşanmaya davet ettiği şeyi önce kendisi yaşayan kişi olmak zorundadır. Önemli olan da yaşamaktır. Yaşamak, doğru oldu-ğu belirtilen şeyin doğruluğunun en önemli delili, davetteki samimiyetin en belir-gin işareti ve başkalarının iyiliğini düşünmenin en açık göstergesidir. Eğer Müs-lüman, insanları davet ettiği şeye kendisi sahip değilse, yaşantısında göstermiyor-sa, davet edilenlerin bu davete olumlu cevap vermesini beklemek boşuna bir bek-lentiden ibaret olur. Bu aşamada Hz. Şuayb kıssası ile Resulûllah'a yapılan dolaylı bir hatırlatma son derece önemlidir. Hz. Şuayb 'Ey kavmim! Yalnızca Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka gerçek ilâhınız yok! Rabbinizden apaçık bir duyurugd-di size. Öyleyse bütün işlerinizde ölçüyü, tartıyı tam olarak gözetin. İnsanların eşya-sında haksızlık edip, onları mahrum etmeyin. Yeryüzünde düzen sağlanmışken, bozgunculuk etmeyin. Eğer inanıyorsanız, bütün bunlar sizin iyiliğiniz içindir. Mlah'a iman edenleri tehdit ederek ve Allah'ın yolundan alıkoyarak ve onu eğri göstermeye çalışarak doğruya götüren her yolun kıyısında pusuya yatmayın. Düşünün ki, vahiy-. iz siz pek az idiniz de Allah sizi çoğalttı ve bakın ki, bozgunculuk çıkaranların sonu nasıl oldu [389][192] diyerek kavmini islâm'a davet edince, kavminin sert tepkisiyle karşılaştı. Kavminin ileri gelenleri işittikleri şeyler gelenekleriyle çatıştığı, inanç ve hayat tarzlarım değiştirmeye aday olduğu için öfkeyle ağır sözler söyleyip, tehdit ettiler;: 'Ey Şuayb! Seni ve seninle beraber inananları memleketimizden kesinlikle çıkaracağız veya dinimize döneceksiniz [390][193] 'Ey Şuayb! Söylediklerinin çoğunu anlamıyoruz ve içimizde seni cidden zayıf (âciz) görüyoruz1. Eğer kabilen olmasa, seni mutlaka taşlayarak öldürürüz. Sen bizden üstün değilsin.[391][194] Bu tehditlerin amacı, Şuayb'ı kendi inanç ve hayat tarzlarına çekmekti. İstiyorlardı ki, Şuayb'da kendileriyle birlikte olsun, kendilerinin kanaat, düşünce ve hayat tarzını paylaşsın. Bunu ise tehditlerinin arkasından yumuşak bir ifadeyle dile getirdiler: 'Oysa sen yumuşak huylu ve çok akıllısın!.[392][195] Ancak bu tehdit ve tekliflerin amacını kavramakta zorlanmayan Hz. Şuayb yapabileceği veya yapamayacağı şeyi açıkça ifade etti: durunu hiçbir gerekçeyle gizlemedi, gerçeği olduğundan farklı göstermeye çalışmadı: 'Doğrusu Allah bizi ondan kurtardıktan sonra tekrar sizin dininize dönersek Allah'a karşı yalan uydurmuş oluruz [393][196] Ben sizi men ettiğim şeyleri kendim yaparak size (bildirdiklerime) aykırı davranmak istemiyorum. Sadece gücümün yettiğince sizi

---

Lokman'a...hikmet verdik' (Lokman, 31:12) ifadesi, amelin ilme uygunluğundan ibarettir. Binâenaleyh kendisine, amel-ilim uygunluğu nasip edilen kimseye, hikmet verilmiş demektir. Binâenaleyh o hikmeti, kendisine Allah'ın hikmetinin dahil olduğu konularda tarif etmek istersek, 'Hikmet, amelin (işin, fiilin), malum olana (yani Allah'ça bilinenlere) uygun olarak gerçekleşmesi, yapılmasıdır' deriz. Bu tarife şu da delâlet etmektedir:

Bir kimse bir şeyi öğrenir, ama onun faydalı ve faydasız yönlerini bilmezse, o kimseye hakim [hikmet sahibi] denilmez. Bu kimse olsa olsa, şanslı olmuş olur. Baksana, bir kimse kendisini yüksek bir yerden atsa, bir yere düşüp batsa ve kendisini bir şey olmaksızın, karşısına orada bir hazine çıksa, her ne kadar kendini aşağı atması neticesi bir menfaat elde etmiş olması, ölmesi gibi bir neticeden kurtulmuş olsa bile, o bunu baştan hesap etmediği için, ona hakim [hikmet sahibi] denilmez. Oraya kişinin kendisini atmasının ölümüne sebep olacağını bile bile oradan atlasa, böylece bir tarafi kırılsa, o, bu hareketi neticesinde olacakları hesap etmiş olmasına rağmen, buna da hakim denmez' (Fahreddin Razi, Tefsir-i Kebir XVIII/152).

[389][192] Araj, 7:85,86
[390][193] Araf, 7:88
[391][194] Hûd, 11:91
[392][195] Hûd, 11:89
[393][196] Araf,7:89

düzeltmek istiyorum. Başarım ancak Allah'ın yardımı iledir. Yalnız O'na dayandım ve yalnız O'na yönelirim. Ben sadece gücümün yettiği kadar ıslah etmek istiyorum.[394][197]

O halde hikmetli bir davet, bizzat daveti yapanın davet ettiği şeyleri pratiğe aktarması, kendi uygulamasında göstermesiyle mümkün olabilir. Bu nedenledir ki 'Hikmet, hakkı bilmek, onu söylemek ve onunla amel etmek [395][198] olarak da tanımlanmıştır. Hikmet'e ağırlıklı olarak verilen bu anlam ise, kuşku yok ki ayetlerde üstlendiği fonksiyondan kaynaklanmaktadır. Çünkü hikmet terimi hemen her zaman, emir ve yasakları konu edinen ayetleri takiben geçmiş ve bu emir ve yasakların ilâhî hikmetin eseri olarak gönderilmiş olduğuna işaret edilmiştir.[396][199]

Davet yönteminin ikinci şartı olan 'öğüt'e gelince; öğüt de, aynen hikmette oldu - ou üzere, Kur'an'da sıklıkla geçen önemli kavramlardan birisidir. Kur'an terminolojisinde ayrıcalıklı bir yere sahip olduğu, çok sayıdaki ayette geçmesinden ve daha da önemlisi bizzat Kur'an'm ismi olmasından anlaşılmaktadır.[397][200]

Kur'an öğüttür,[398][201] Resulûllah'rn görevi de öğüttür.[399][202] Resulûllah'm veya bir başka Müslümanm, hiç kimseyi zorlamaya, zorla Müslüman yapmaya hakkı ve yetkisi yoktur. Yapılması gereken güzel bir öğütle mutlak doğruları sunan ilâhî

---

[394][197] Hûd, 11:88

[395][198] Zemahserî, d-Keşşâ/,1/152; Isfehanî„ el-Müjreâât, 127.

[396][199] Bu konuda en önemli örnek Isra süresindeki bir grup ayettir:

Allah'la beraber başka sahte ilâh tanıma, sonra kınanmış bir halde ve tek başına, yardımdan mahrum olarak çöker kalırsın. Çünkü Rabbin, kendisinden başkasına kulluk etmemenizi ve anaya-babaya iyilik etmenizi buyurmuştur. Eğer onlardan biri veya her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağma ererse, onlara 'öf bile deme, azarlama onları ve onlara gü zel ve iyi söz söyle, ikisine karşı da merhametle kol kanat ger, mütevazı ol ve Ta Rabbi! Onlar çocukluğumda beni v.as\\ büyütüp yetiştirdilerse, sen de onlara öylece merhamet etV de. içinizde olanı en iyi Rabbiniz bilmektedir. Eğer düzgün ve temiz kişiler olursanız, şüphe yok ki O, tevbe edip, hakka dönenlerin suçlarım örter. Akrabaya, yoksula, yolda kalmışa hakkını ver ve israfta ileri giderek boş yere, haksız yere malım saçıp savurma. Gerçekten de, malını boş yere saçıp savuranlar, şeytanlarla kardeş olurlar ve şeytan da Rabbine karşı çok büyük nankördür. Eğer elin dar olduğu için, Rabbinden umduğun bir rahmeti bekleyerek, o hak sahiplerinden yüz çevirecek, onlara birşey veremeyecek olursan, güzel sözler söyle onlara, gönüllerini al. Ve ne elini boynuna bağlayıp cimri ol ve ne de sonuna kadar açıp, varını yoğunu ortaya döküp savurgan ol. Eğer cimri veya savurgan olursan, kınanan ve yapayalnız bir durumda ve hiçbir şeye gücün yetmez, pişman bir halde çöker kalırsın. Şüphesiz senin Rabbin, rızkı dilediğine bolca verendir ve dilediğine de ölçülü verendir. Kullarının durumunu, bütün açıklığıyla görerek haberdar olan da O'dur. Öyleyse artık, yoksulluk korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin. Onları d a sizi de doyurup rızıklandiran biziz. Şüphe yok ki, onları öldürmek pek büyük bir suçtur. Ve sakın zinaya da yaklaşmayın; çünkü bu son derece yüz kızartıcı, azgınca bir davranış ve çok kötü bir yoldur. Ve yine sakın haklı bir gerekçeye dayanmaksızın, Allah'ın dokunulmaz kıldığı cana kıymayın. Bu konuda haksız yere öldürülen kimsenin velisine, adil bir karşılıkta bulunma yetkisi tanımışızdır, böylelikle o öldürülenin hakkını arar. Ancak o da öldürmede aşırı gitmesin, katil yerine, katilin akrabalarını veya onunla birlikte bir başkalarının ölümünü de istemesin. Çünkü o, kendisine bir yetki verilmekle, zaten yardım görmüştür. Yetimin malına, kendisi ergenlik çağına varıncaya kadar, onu değerlendirmek amacı dışında, sakın yaklaşmayın. Verdiğiniz her sözü yerine getirin; çünkü verdiğiniz her sözden, hesap gününde mutlaka sorguya çekileceksiniz. Ve ölçtüğünüz zaman ölçüyü tam tutun, tartıyı da doğru terazi ile yapın. Böylesi sizin için iyi, yararlı ve sonuç olarak da güzel olacaktır. Bilmediğin şeyin üstüne durup ısrar etme; çünkü kulak, göz ve kaip hepsi yaptıklarından sorumludur. Kıyamette yaptıklarından sorguya çekilecektir. Yeryüzünde kibirlenerek yürüme; çünkü ne yeri yarabilirsin, ne de boyca dağlara ulaşabilirsin. Bunların hepsi de kötüdür ve Rabbinin katında hoşa gitmeyen şeylerdir, işte tüm bu söylenenler, doğru ile eğrinin ne olduğuna dair Rabbinin sana vahyettiği şeylerdir. Öyleyse ey insanoğlu! Allah'la beraber, sakın başka bir ilâh edinme, yoksa kınanmış ve kovulmuş vaziyette cehenneme atılırsın, (Isra, 17:22-39)

[397][200] O, bütün alemlere öğüttür. Aranızdan doğru hareket etmek isteyenler için.' (Tekvir,81:27, 28)

Bu Kur'an bir hatırlatmadır. Dileyen onu düşünüp öğüt alır.' (Abese, 80:11, 12)

Hayır (iyi bilsinler ki) o (Kur'an) bir ikazdır. Dileyen onu düşünüp öğüt alır.' (Müdde-sir, 74:54, 55)

O (Kur'an) korunanlar için bir öğüttür.' (Gaşiye, 69:58)

[398][201] O, bütün alemlere öğüttür. Aranızdan doğru hareket etmek isteyenler için.' (Tekvir, 81:27, 28)

'Bu Kur'an bir hatırlatmadır. Dileyen onu düşünüp öğüt alır.' (Abese, 80:11, 12) 'Hayır (iyi bilsinler ki) o (Kur'an) bir ikazdır. Dileyen onu düşünüp öğüt alır.' (Müddesir, 74:54, 55)

'O (Kur'an) korunanlar için bir öğüttür.' (Gaşiye, 69:58)

[399][202] Ey peygamber! Onlara öğüt ver, senin görevin yalnızca öğüt vermektir. Sen onian inanmaya zorlayıp zorla imana getirebilecek değilsin. Artık kim haktan yüz çevirip inkâra saparsa, Allah da onu dünya ve ahirette en büyük azapla azaplandırır. Şüphe yok ki, onların dönüşleri bizedir. Sonra onların hesabını görmekte bize düşer.' (Gaşiye, 88: 21-26)

bilgiyi aktarmak ve ondan sonra insanları akılları ve vicdanlarıyla baş başa bırakmaktır.

'Öeüt'ün nasıl güzel olacağını tespit edebilmek için hikmetin anlamını tekrar dikkate almak gerekiyor. 'İlim', 'hilnC ve 'teenni' hikmetin özelliklerindendir. Buna göre, bir söz veya davranışın hikmetli olabilmesi için ilme, fakat gerçek ilme yani mutlak ilim olan vahye dayanıyor olması gerekir. Sadece ilim ise çok fazla bir şey ifade etmez. Önemli olan onu pratiği de aktarmaktır. Pratiğe aktarmak ise, mutlak hakikatin muhalifi olan bütün iç ve dış güçlere karşı sabretmeyi gerektirir. Sabrın acelecilikle bağdaşmayacağı, ancak ağırbaşlılıkla birlikte olabileceği ise unutulmamalıdır. Mutlak ilme sabır ve ağırbaşlılıkla sahip olmak ve gereklerini yerine getirmek ise hunidir. HiîmİN karşıtı taşkınlık olup, bir Müslümanm her zaman uzak olması gereken bir özelliktir. Ve elbette ki bütün bunların gerçekleşmesi için ne gibi tedbir (teenni) gerekiyorsa muhakkak alınmalıdır. Tedbir, davetin neden olabileceği muhtemel tepkilere karşı alınabileceği gibi; davetin daha iyi gerçekleşmesi için gayret sarf etme biçiminde de olabilir. Bütün bunlar ise cehalet, taşkınlık ve acelecilikten uzak olmayı gerektirmektedir. Çünkü ilim, hilm ve teenni bunlara zıttır. 'Güzel öğüf ise bütün bu özellikleri kendisinde bulunduran öğüttür. 'Güzel Öğüt' ilmi ifade eder, hilmin gerektirdiği sabır ve ağırbaşlılığa sahip olmayı gerektirir, arzulanan sonucun gerçekleşmesi için her türlü tedbirin alınmasını zorunlu kılar. Bu özelliklerin ayrıntıları ise şu şekilde oluşur: Bir öğütün güzel olması ifade olarak hoşa gider nitelikte olmasıyla doğrudan ilgilidir. Teenninin gerektirdiği bu özellik nedeniyle kalplere hitap edip, kalpleri kuşatma özelliğine sahip olur. Davetlerine 'güzel öğüt' niteliği kazandırmak zorunda olan davelçiler, yumuşak ve güzel bir tarzda hitap etmeli, muhatabın kalbi davetin muhatabı kılınmalı, güzel duygular hiçbir şekilde incitilmemelidir. Kabalık, azarlama, sertlik, zorlama gerek ilimle, gerek hilmle ve gerekse teenniyle çatışan, dolayısıyla "güzel öğüt'e ters düşen durumlardır. Hakkın davetçisi, davetine hiçbir şekilde bu olumsuz özellikleri yaklaştırmamalıdtr. Kötü niyet sonucu olmayan ve bilgisizlikten kaynaklanan hatalar yüze vurulmamak, bu hatalar gerektiği şekilde belirtilip, hatırlatılmalı ve sona ermesi sağlanmaya çalışılmalıdır. Fakat bunlar yapılırken, muhatap alman kimse kesinlikle incitilmemelidir. Akla hitap ederek hatanın nasıl bir hata olduğu vurgulanırken, kalbe hitap ederek de o hatadan uzaklaşmanın şartları hazırlanmalıdır. Ayrıca kötü şeyleri, yanlışlıkları, olmaması gerekenleri belirtmek muhataba sıkıntı verebilir. Bunları doğrudan ifade edip, muhatabın yüzüne vurmak yerine; güzel, olması gereken, iyi ve doğru olan şeyler ifade edilerek muhatabın yanlışlıklarını, onurunu incitmeden, aşağılamadan düşünmesini sağlamak gerekir. Aynı zamanda muhataba, kendisinin iyiliği, yararı düşünüldüğü mesajı da verilmelidir.[400][203] Bunun şartı ise samimi olmak, yapmacık söz ve tavırlardan, öğünme ifade eden durumlardan tamamıyla kaçınmakla mümkün olabilir. Zaten davetçinin davetinin karşılığını isteyeceği ve bekleyeceği yegâne

[400][203] Ey peygamber! Onlara öğüt ver, senin görevin yalnızca Öğüt vermektir. Sen onları inanmaya zorlayıp zorla imana getirebilecek değilsin. Artık kim haktan yüz çevirip inkâra saparsa, Allah da onu dünya ve ahirette en büyük azapla azaplandırır. Şüphe yok ki, onların dönüşleri bizedir. Sonra onların hesabını görmekte bize düşer.' (Gaşiye, 88: 21-26)

makam Allah'tır. O halde kendisine davet ulaştırılanlardan hiçbir şekilde menfaat ve karşılık beklentisi olamaz, olmamalıdır. Elbette ki bütün bu önemli ayrıntılar, 'yerli yerinde gerçekleştirilmelidir. Davetçi, davet ettiklerini öncelikle kendi üzerinde göstermeli, onları uygulamaya aktarmalıdır. Bunlar bir öğütün güzel ve başarılı olmasının zorunlu şartlarıdır. Ve aynı zamanda hikmetin de gerekleridir. Dolayısıyla 'güzel bir öğüt' hikmetle birliktedir. Hikmetten uzak bir öğüt güzel olamayacağı gibi, güzel olmayan bir öğüt de hikmetli değildir.

En Güzel Mücadeleyle Sürdürülen Bir Davet

Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel tarzda mücadele et [401] [204] ayetinde belirtildiği üzere, İslâm'a davet yönteminin önemli özelliklerinden bir diğeri de, 'en güzel tarzda mücadele etmek1 tir. Ayette geçen 'mücadele' terimi ilk planda karşılıklı çatışma, çekişme, kavga gibi olumsuz durum ve özellikleri çağrıştırıyorsa da, ayette ifade olunan mücadelenin bu özelliklerle bir ilgisi yoktur. Konu, fiziksel bir gücün gerektirdiği mücadele değildir. Konu, islâm'ı bilmeyen veya yanlış ve eksik bilene islâm'ı doğru ve tam anlatmak çabasıyla ilgilidir. Muhatabı, mutlak hakikat olan islâm'ı kabul eden ve yaşayan birisi kılmak yönünde gayret sarf etmeyi ifade etmektedir. Bu ise muhatabı aklen ve kalben ikna etmekle mümkün olabilir. Bu ikisi gerçekleşince sonuç Allah'a havale edilir ve yeryüzünde Hakkı temsil ediyor olmanın sorumluluğu yerine getirilmiş olur.

Davetçi açısından muhatabın soruları cevaplanırken iki değişik hareket noktası söz konusu olabilir:

1- Doğru ve anlaşılır delillerden hareket ederek konuyu doğru ve tam olarak anlatmak,

2- Yanlış ve çelişik delillerden hareketle tartışmadan üstün çıkma gayreti taşımak. İslâm davetinde uygun olan şey birinci gruba mensup olmaktır. İkinci gruba mensup olmaktan uzak durulmalıdır. Eğer bu başarılırsa muhatap en azından, karşısındaki kişinin kişisel bir çıkar peşinde koşmadığını, arzu ve düşüncesinin gerçekten tamamıyla kendi iyiliği ve saadetiyle ilgili olduğuna inanacaktır. İtiraf etmese dahi kalbinin bir köşesinde olumlu kıvılcımlar parlayacaktır. İşte istenilen mücadele budur. Fakat dikkat edilirse istenilen herhangi bir 'mücadele' değil 'en güzel mücadeledir. Davetçinin karşısındaki muhatap her kim olursa olsun, Firavun'dan daha şerli olacak değildir. Halbuki Allah, Hz. Musa'ya azmış olan Firavun'a gidip hakkı tebliğ etmesini isterken şu talimatı vermişti 'O'nunla yumuşak hir dille konuşun, o zaman belki aklını başına toplar, yahut da olur ki korkar.[402] [205]

Elbette ki davet sırasında karşıdan sorular gelecek veya itirazlar yükselecektir. İşte bu sorulara en uygun ve doğru cevaplar verilmeli, itirazlar karşısında öfkelen-

[401] [204] Nahl, 16:125
[402] [205] Taka, 20:44

memeli, sabredilmeli, anlayış gösterilmeli ve şüpheleri giderecek, yanlışları yok edecek önlemler alınmaya çalışılmalıdır. Bu ise, davet sırasında açığa çıkacak tartışmalarda, kişisel bir üstünlük gayretinde olmaktan özenle kaçınarak, dinin doğru ve tam olarak anlatılması gerektiğinin önemli olduğunu bilerek ve buna uygun davranarak gerçekleşir. Eğer tartışmadan üstün çıkma arzusu taşınırsa, konu daha başlangıçta rotasından sapar ve İslâm davetiyle olan ilişkisi kopar. Artık dava kişisel üstünlük davasına dönüşmüş demektir. Olması gereken şey bu değildir. Elden geldiğince tartışmadan uzaklaşmaya çalışılmalı, muhatap tartışma, çekişme arzusu taşısa dahi bu yanlışa gelinmemen', sakin, bilinçli, aklı selim sahibi birisi olarak sorular cevaplandırılmalı ve bu arada da muhatabın yanlışlarını açığa çıkaracak sorular 'hikmet' ve 'güzel öğüt' ilkelerine uygun şekilde sorulmalıdır.

Ancak bütün bunlar kolay değildir. Hem de hiç kolay değildir. Nasıl Müslüman olmak basit ve ciddiyetten uzak bir durum değilse, İslâm daveti de sıradan ve ciddiyetten uzak yöntemlerle gerçekleşmez. Müslüman olmak birçok olumsuz et-kilere karşı koymakla, birçok olumsuz arzu ve isteklere engel olmakla ve tama-mıyla olumlu, yani Allah'ın bildirdiği esaslara (Hududullah) göre inanmak ve ya-şamakla mümkündür. O halde Müslüman olmanın gereklerinden olan İslâm daveti de rastgele ve sıradan bir iş değildir, olmamalıdır. Öncelikle bazı zorluklara katlanmak gerekmektedir; zira Müslümanlık sorumluluk temeli üzerinde yükselir Sorumluluk esası üzerinde yükseldiği içindir ki, müşriklerin sözleri ve sataş-lan karşısında sabredemeyip, kendisinden izin isteyen sahabelere Resulûllah'm vabı sabır olmuştur: Mekke döneminin ilk yıllarından birisinde, Müşriklerin müminleri aşağıladığı, sataştığı, baskı ve işkencelere uğrattığı bir zamanda Abdur-rahman b. Avf ile birlikte birkaç Müslüman Resulûllah'a gelerek; 'Ey Allah'ın Resulü' Biz müşrikken izzetli ve saygı gören kimselerdik. Mümin olduktan sonra zelil duruma düştük. Müsaade et karşılık verelim. İzzetimizi koruyalım' dediler. Henüz savaşa izin verilmeyen bu dönemde Resulûllah'm cevabı; 'Ben afla emrolundum. Vuruşmaya kalkmayın' oldu.[403][206] Henüz İslâm kendisine doğru ve tam olarak ulaşmamış birçok insanın bulunduğu o dönemde ilâhî yönteme dayanan sorumluluğun gereği buydu.

Davetin Merkezileşmesi

Musa ile kardeşine şöyle vahyettik: 'Kavminiz için Mısır'da birtakım evler ha-zırlayın. Evlerinizi kıbleye karşı yapın, namazı kılın ve mü'minlere müjde verin.[404][207]

Risâletin ilk günlerinde peş peşe vahyolunan ayetlerden açıkça anlaşıldı ki, islâm daveti ve bu davetin oluşturduğu dava, basit bir toplumsal ıslahat hareketi veya

[403][206] Taberî, Câmiu'l-Beyân jî Tefsîri'l-Kur'an V/234; Cassâs, Ahkâmü'l-Kur'an, 1/257.
[404][207] Yunus sûresi, 10:87

toplumda yaygın olan bazı ahlâkî problemlere çözüm önerileri getiren bölgesel bir hareket değildi. Toplumsal ve ahlâkî problemler islâm'ın doğrudan ilgilendiği konulardı. Fakat islâm, tamamıyla İslâm dışılıktan ve hatta islâm karşıtlığından kaynaklanan bu problemlere karşı ıslahatçı bir yaklaşım sergilemiyordu. Mevcut yapıyı esas alıp, o yapıyı koruyarak problemleri çözmek gibi bir yaklaşıma sahip değildi. Problemlerle ilgileniyordu, fakat problemlerin asıl sebebi olan yapıyı da gösteriyor ve onun değiştirilmesini hedefliyordu. Ayetlerde, İslâm'ın hakimiyeti veya bir diğer ifadeyle Allah'ın bildirdiği ölçü ve ilkelerin bireysel ve toplumsal hayatta esas olması, problemlerin köklü çözümünün tek çaresi olarak takdim ediliyordu. Bireysel ve toplumsal yapıda hakim olan hayat biçiminin temel dayanakları, ebedî hakikate göre inşa edilmediği sürece, problemlerin devam edeceği, bu nedenle problemlere kısa vadeli ve geçici çözümlerin çok önemli olmadığı, asıl yapılması gerekenin bu problemlerin nedeni olan inanç ve hayat tarzının dayandığı esasların değiştirilmesi ve insanların kendilerinden oluşturdukları ölçülerin yerine ilâhî ölçülerin ikame edilmesi gerektiği bildirilmişti. Risâletin ilk günlerinde vahyolunan ayetlerle Mekke'deki insanların şahsında tüm insanlığa, insanlardan bazılarının oluşturduğu ve diğer tüm insanlara bir şekilde kabul ettirdikleri ölçüleri, ilkeleri reddedip, ilâhî ölçülerin dikkate alınması gerektiğinin mesajı verilmişti.

Böylesine köklü ve evrensel çözümler getiren, tüm insanlığı ilgilendiren mesajlar sunan bir davanın sistemden, organize faaliyetlerden uzak olmasını düşünmek mümkün değildir. Böylesi bir davanın mensuplarım, davanın geleceği ve mesajlarının gerçekleşmesi açısından davanın esasları ve hedefleri yönünde eğitmek, bilgilendirip, bilinçlendirmek zorunluluğu vardır. Daha da önemlisi ilâhî iradenin istediği örnek insanların ve örnek toplumun oluşturulması gerekmektedir. Bu nedenledir ki, davanın önderi konumundaki Resulûllah, Allah tarafından kendisine vahyolunan ayetlerle eğitildi, bilgilendirildi. Fakat bu durum Resulûllah'm yanındaki Müslümanlar için aynı oranda geçerli değildir. Bu safhada yapılması gereken, sistemli, organize bir eğitim faaliyeti sürdürmek, böylelikle islâm'ın adamlarım, kendi dinleri ve diğer dinler konusunda bilgilendirip, kendi dinlerinin gerekleri konusunda eğitmektir. Bu sorumluluğun Resulûllah'm omuzlarında olduğu ise açıktır. Bu aşamada gündeme gelen durum, böylesi sistemli bir eğitim faaliyetini sürdürme imkânı sağlayacak bir mekânın tesisi veya tespiti olmuştur. Risâletin ilk günlerinde İslâm davetini kabul eden Erkam b. Erkam'm evi söz konusu faaliyet için uygun bulundu. Şehrin dışında, fakat şehri, özellikle de Mekke ileri gelenlerinin toplantı yerlerim gözetleme imkânı sağlayacak bir kesimde olan bu ev, uzun yıllar [405][208] islâm davetinin üssü, Islâmî eğitimin merkezi olarak kullanıldı.

Zamanı konusunda kesin bilgi bulunmamasına karşılık, mevcut rivayetlerden anlaşıldığına göre, Resulûllah'm davetin üssü olarak Erkam'm evini seçip, daveti

[405][208] Derveze, Dâru'l Erkam'daki eğitim ve kadrolaşma çalışmalarının üç yıl devam ettiğini belirtirken, Hamidullah 'birkaç yıl' ifadesini kullanır. Mevdudî ise Dâ'ul Erkam'daki faaliyetin Mekke müşriklerin Müslümanlara yöneiik ambargosuna kadar devam ettiği kanaatindedir.

bu evden hareketle gerçekleştirmeye başlama tarihi risâletin ikinci yılında gerçekleşmiştir. Dâru'l Erkam'daki faaliyet ise alenen gerçekleşmemiştir. En azından, Resulûllah orada kaldığı müşrikler tarafından bilinmiyordu. Çünkü belli oranda gizliliğe dikkat ediliyordu. Bu konuda Ammar b. Yasir ve Suheyb b. Sinan'ın, Dâru'l Erkam'da karşılaşmalarıyla ilgili rivayet önemlidir. Dâru'l Erkam'a, Resulûllah'm yanma islâm'ı öğrenmek ve eğer uygun bulursa Müslüman olmak niyetiyle gidenlerden birisi Ammar b. Yasir'di. Kendisi, o zamanki durumunu şöyle anlatmıştır: 'Dâru'l Erkam'm kapısında Süheyl b. Sinan'la karşılaştım. Süheyl'e burada ne yaptığını sordum. O da bana aynı şekilde 'Sen niçin buradasın?' diye sordu. Muhammed'le görüşüp, konuşmak için geldiğimi söyledim. Süheyl 'Ben de aynı nedenle geldim' dedi ve sonra Muhammed'in yanına girdik. O, bize islâm'ı anlattı ve Müslüman olmaya davet etti. Müslüman olduk ve o gün akşama kadar Resulûllah'm yanında kaldık. [406][209] Konuyla ilgili bu ve diğer rivayetler titiz bir tarzda tetkik edildiğinde anlaşılmaktadır ki, Dâru'l Erkam'm İslâm davetinin üssü olarak kullanılmaya başlanmasının nedeni, daha çok ve hatta tamamıyla, organize olmuş, sistemli bir faaliyet yürütme amacını gerçekleştirmek içindi. Dikkat çekmemek için, Erkam'ın evi, şehrin kısmen dışında olması nedeniyle daha müsait bulunmuş ve gerekli eğitim çalışması orada yürütülmüştü.

islâm davetinin ileri safhalarında daha açık olarak görüleceği üzere, Resulûllah'm risâlet sürecindeki faaliyetleri ve uygulamaları tamamıyla vahyî esaslara dayanmıştır. Her bir ayet, Resulûllah için davetin o an ki konumuyla veya bir sonraki safhasıyla ilgili talimatlar vermiştir. Kur'an, tamamıyla hayatın içinde yer almış ve hayata yön vermiştir. Dolayısıyla bu bölümdeki konu açısından dikkati çeken husus şudur; İslâm davetinde önemli fonksiyonlar üstlenmiş ve uzun bir zaman davetin merkezi olmuş Dâru'l Erkam gibi bir yerin belirlenip kullanılmasının nedeni nedir? Acaba böylesi bir merkezin oluşturulması Resulûllah'm beşerî tasarrufunun bir sonucu muydu, yoksa ilâhî bir talimatın gereği mi? Elbette ki her ikisi de olabilir. Fakat davetin safhalarını ve temel özelliklerini belirleyen esaslar hep vahiyle bildirildiğine göre, davetin eğitiminin merkezileşmesi gibi davetin önemli bir safhasının vahiyle belirlenmiş olması daha muhtemel gözükmektedir. Bu açıdan Kur'an'a bakıldığında, böylesi bir uygulamaya temel olacak ayeti bulmakta zorlanılmıyor. Diğer başka nedenlerin yanı sıra, aynı zamanda Resulûllah'a veya müminlere bazı talimatlar vermek için anlatılan geçmiş toplumlara veya şahıslara ait kıssalardan birisi olan İsrail oğullarıyla ilgili bir kıssada, davetin ve eğitimin merkezileşmesiyle ilgili bir talimat mevcuttur. Hz. Musa ve Harun'un tevhid mücadelesinden bahseden Yunus sûresinde, Hz. Musa ve Harun'a, Firavun'un takibinden kurtulabilmenin de ötesinde, müminlerin bir arada olmaları, bilgilenmeleri ve birlikte ibadet edebilmeleri için bazı evlerde toplanmaları talimatı verilmiştir: 'Biz Musa ile kardeşine şöyle vahyettik: 'Kavminiz için Mısır'da birtakım evler hazırlayın. Evlerinizi kıbleye karşı yapın, namazı kılın ve müminlere müjde

[406][209] Ibn Sâ'd, zt-Tabakatü'l-Kübra, III/247; Belâzüri, Ensâbü'l Eşraf, 1/158; İbn Abdilber, el-Js-tiâbfî Esmai'l-Ashâb, 11/728.

verin.[407] [210] Bu talimatın gerekçesi bir yana, dikkati çeken bir husus, talimatın gereğinin yapılmasını takiben, bu talimata uyan müminlere müjde verilmesidir. Acaba neyin müjdesi? Doğrusunu elbette ki sadece Allah bilir fakat bu müjdenin, böylesi müşrik bir toplumdan mekân ayrılığının yanı sıra, müşriklerinkinden ayrı, müminlere özgü mekanlardaki Islâmî davet ve eğitim faaliyetinin neden olacağı başarılar ve zaferlerle ilgili olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü Allah, müminlere başarıyı, sadece inanç alanında değil, yaşantıda da müşriklerle ayrımı gerçekleştirmedikçe vermemiştir. Yaşantıdaki ayrılık ise, elbette ki zorunlu olarak yaşanılan ortamların da ayrımım gerektirmektedir.

[407][210] Yunus, 10:87

BÖLÜM: 3
KİTLESEL DAVETİN BAŞLAMASI

Kitlesel Davetin Başlaması

(Ey Muhammedi), yakın akrabalarım uyar. [408][211]

Sen emrolunduğun gibi açıkça söyle ve ortak koşanlara aldırma. [409][212]

Mûddessir sûresinin ilk ayetlerinin vahyolunup, Hz. Peygamberin İslâm davetine başlamasının üzerinden üç yıl geçmişti. Bu süre içerisinde, risâletin takip eden yıllarında eğitimi tamamlanacak ve tüm zamanlar için model olacak Örnek Kur'an neslinin çekirdek kadrosu inşa olunmuştu. Ayrıca, davet konusunda her ne kadar belirli oranda gizliliğe dikkat ediliyor olsa bile,[410][213] her şey gizli değildi. Mekke eşrafı, İslâm davetinin seyri hakkında genel anlamda da olsa bilgi sahibiydi. Zira, ilk üç yıl içindeki İslâm daveti gizli bir örgütün faaliyetlerine ve gelişme seyrine sahip olmamıştı. Birçok şey açıktı; Mekkelilerin önemli bir kısmına davet ulaştırılmıştı. Kabul eden etmiş, etmeyenler ise ya düşüneceklerini, ya da kabul etmeyeceklerini bildirmişlerdi.

Mekke'de, risâletin ilk üç yılı boyunca, iki farklı topluluk oluştu. Topluluklardan birini müminler, diğerini ise şirke dayanan inançlarıyla ve hayat tarzlarıyla müşrikler oluşturuyordu. Namaz, müminlerle müşrikler arasındaki ayrılığın görünen en önemli boyutunu teşkil ediyordu. Müminlerin, tüm engellemelere rağmen, namazlarına devam etmeleri ve şehir dışındaki tenha yerlerde gizlice buluşup namazlarını kılmaları müşriklerle bazı ufak çatışmalara yol açmıştı. Sâ'd b. Ebî Vakkas'm bir müşriki yaralaması, söz konusu çatışmaların en sert gerçekleşenlerinden birisiydi. Yine bu zaman zarfında, müminlerin sayısı arttığı ve îslâm davetinin ayrıntıları daha da belirginleştiği için, islâm daveti müşrik eşrafın gündeminde hemen her zaman yer alan önemli bir konu haline gelmişti. Müşrik liderler islâm daveti nedeniyle öfkeliydiler. Özellikle ismen bilip, tanıdıkları bazı

[408][211] Şuara sûresi, 26:214
[409][212] Hicr sûresi, 15:94
[410][213] Genelde risâlet sürecinin ilk üç yılının tamamıyla 'gizli' olduğuna yönelik yaygın bir kanaat vardır. Bu durum hem Kur'an'ın döneme ilişkin ayetleriyle ve hem de 'gizlilikten' bahseden yazarların döneme ilişkin verdikleri bilgilerle çelişmektedir. Doğrusu, risâletin ilk üç yılının daha çok 'bireysel davet dönemi' olduğudur. Bu dönemde müşrikler ve özellikle de eşraf davetten ve konusundan haberdardı. Ancak davet güvenilir, daveti kabul etmesi muhtemel görünen şahıslara yapılıyor ve herşey orta ilan edilmiyordu.

şahısların islâm'a girdiğinden haberdar olmaları, islâm'ın ve müminlerin gündemlerinden hiç düşmemesine ve hatta daha çok gündemlerinde kalmasına sebep olmuştu. Müşrik eşraf öfkeli olmanın yamsıra, endişeliydi de. islâm her geçen gün çok değişik kesimlerden daha fazla kimsenin ilgisini çeker hale geldiğini görüyorlardı. Hatta eşraf ailelerinden bazı kimseler de islâm'ın çekiciliğine kendisini kaptıranlar arasında yer alıyorlardı. Üstelik bunlar birkaç kişi de değillerdi. Eşraf ailelerinden bir grup teşkil edecek kadar çok sayıda kimse islâm davetini kabul etmişti. Risâletin yaklaşık ilk üç yılı içerisinde Mekke eşrafının yakınlarından islâm davetini kabul edenler şunlardı:

Abdu'l Uzza (Ebû Lehebynm kardeşi Safiyye, yeğeni Ali ve Cafer b. Ebi Talib Ebû CehiVin ağabeyi Seleme b. Hişâm, kız kardeşi Ümm-ü Gülsüm, üvey kardeşi Ayyaş b. Ebî Rebia ve karısı, yakın akrabası Ebû Seleme ve karısı Utbe b. Rabi'a'nm oğlu Ebû Huzeyfe, gelini Süheyle bint-i Süheyl b. Amr Ömerb. Hattab'm ağabeyi Zeyd b. Hattab, kardeşi Fatıma, eniştesi Said b. Zeyd, damadı Huneys b. Hüzâfe As b. VâiYin oğlu Hişam Vdid b. Muğire'nin oğlu Halid b. Said, torunu Amr b. Said, yeğeni Ayyaş b. Ebi Rebia. Fakat bütün bunlara rağmen, eşrafın henüz kayda değer fiilî bir tepkisi görülmemişti. Geçen zaman içerisinde, islâm davetini kabul eden ve önemli bir kısmını kadınların, kölelerin ve yoksulların oluşturduğu müminlerle daha çok alay etmişler; onları pek ciddiye almamışlardı. İslâm, her ne kadar Mekke ileri gelenlerinin çok farklı gerekçelerle kabul edemeyecekleri özelliklere sahip olsa bile, müminlerin Mekke toplumsal yapısına yönelik açıkça bir eylemlerinin gerçekleşmemiş olması, müşrik eşrafın tepkilerini dizginleyen Önemli bir nedendi. Ayrıca, herhalde, islâm davetini inançlar mozaiği durumundaki Mekke'de gelip geçici bir hevesin neden olduğu bir inanç hareketi olarak düşünüyor veya böylesi olmasının umutlarını taşıyor olmalıydılar. Muhtemeldir ki, bu hevesin geçmesini ve islâm davetinin mevcut yapıyla uyumlu hale gelmesini bekliyorlardı. Ancak Hicr Suresinin 94. ayetinin vahyolunmasi ile risâlet sürecinin önemli ve yeni bir dönemi başlamış oldu.

Yakın Akrabaları Davet

Resulûllah'ın Dâru'l Erkam merkezli yürüttüğü davet faaliyetinin yüzü aşan menubu vardı.[411][214] Ancak davetin hedefi sadece Mekke halkına ulaşmak değildi. Daha

[411][214] İslâm davetinin ilk üç yılını oluşturan dönem kendi içerisinde nevî şahsına münhasır özelliklere sahiptir. Bu dönem Hicr suresinin 15. ayetinin veya Şuara suresinin 214-216. ayetlerinin vahyedilmesine kadar devam etmiştir. Bu dönemde davete olumlu karşılık vererek İslâm'a girenlerin sayısı, çoğu zaman zannedilenlerin aksine, bir kitle oluşturacak kadar çoktu. Kaynaklar, söz konusu dönemde İslâm'a girenlerin listesini ayrıntılı şekilde nakletmektedirler. Gerçi Hsteler arasında bazı ufak sayı ve isim farklılıkları vardır; ancak' yine de risâletin bu ilk yıllarında Müslüman olanların listesini kesin değilse dahi, kesine yakm bir doğrulukta tespit etmek mümkün olabilmektedir. Kaynaklardaki söz konusu listeler bir düzenlemeye tâbi tutulduğu zaman, şu şahsiyetlerin risâletin bu ilk döneminde İslâm davetini kabul ettiklerini söylemek mümkün olabilmektedir: 1- Hz. Hatice, 2-Ali b. Ebû Talib (Resıüüllah'm yeğeni, 10 veya 12 yaşında bir çocuk), 3- Zeyd b. Haris (Önceleri köle sonra Resulüliah'm evlatlığı), 4- Ebû Bekir b. Kuhâfe (Dâru'n Nedve'nin üyelerinden ancak cahüiye döneminde de şirk pisliğine bulaşmaktan uzak durmaya çalışmış birisi), 5- Esma bint-i Ebû Bekr (Hz. Ebû Bekir'in kızı), 6- Cafer b. Ebû Taüb (Resulüliah'm yeğeni), 7- Esma bint-i Umeys Has'amiyye (Hz. Cafer'in eşi), 8- Safiyye bint-i Ab-dülmuttalib (Hz. Peygamber'in halası ve Hz. Zübeyr'in annesi), 9- Ervâ bint-i Abdülmut-talib (Hz. Peygamber'in halası), 10- Ubeyde b. el-Hâris b. Muttalib, 11- Ebû Huzeyfe b. Utbe b. Rabi'a, 12- Süheyle bint-i Süheyl b. Amr (Ebû Huzeyfe'nin eşi), 13- Osman b. Af-fan, 14- Ervâ bint-i Kureyz, 15- Hâlid b. Sa'id b. el-As b. Umeyye, 16- Umeyye bint-i Halef el-Hüza'iyye (Hâlid b. Sa'id'in eşi, bazı kaynaklar adım Umeyne olarak vermişlerdir), 17- Ümm-ü Habibe bint-i Ebû Süfyan (Daha önce Ubeydullah b. Cahş ile nikahlı iken daha sonra Müslümanların annesi oîdu), 18- Abdullah b. Cahş b. Riab, 19- Ebû Ahmed b. Cahş, 20- Ubeydullah b. Cahş, 21- Ûmm-ü Ruman (Hz. Ebû Bekr'in eşi ve Hz. Ayşe ile Abdurrahman'ın annesi), 22- Haris b. Halid, 23- Reyta bint-i Haris (Haris b. Halid'in eşi),

lk vahyolunan ayetlerle, islâm'ın bütün insanlara hitap eden bir kapsayıcüığa sahip olduğu Resulûllah ve müminler tarafından açıkça anlaşılmıştı. Bu nedenle, daveti canlan pahasına devam ettirmeye ve birbirlerine destek olmaya kararlı bu küçük kitle, asıl hedefleri tüm insanlık olmakla birlikte, öncelikle Mekke'deki herkese ulaşmaya çalışıyor, birebir görüşme ve sohbetlerinde Mekkelileri İslâm'a davet ediyorlardı. Zaman risâletin üçüncü yılının sonlarıydı, işte bu zamanda vahvolunan bazı ayetler, davetin yeni bir safhasını haber verdi. Bu ayetler, o güne kadar kısmen gizli yürütülen ve bireysel gerçekleştirilen davetin, kitlesel davete dönüştürülmesi talimatını verivordu. Söz konusu ayetler şöyleydi: "Yakın akrabalarını uyar [412] [215] 'Sen emrolunduğun gibi açıkça söyle ve ortak koşanlara aldırma. [413][216] Bu iki ayetten hangisinin daha önce vahyolunduğu tartışmaların konusu olmuşsa da, esasen Tahin akrabalarını uyar ayetinin diğerinden daha önce vahyolunduğunu söylemek daha doğrudur. Zira, yakın akrabaları uyarmak, diğer insanları uyarmaktan daha kolaydır. Davet ise zordan kolaya doğru değil, kolaydan zora doğru ilerler.

Yakın akrabalarını uyar' ayeti vahyolunduğu zaman, bu talimatın gereğini yerine getirmek Resulûllah'a ağır geldi. Bir süre ilâhî talimatın gereğini yapamadı. Emrolunduğu görevi layıkıyla yapamama düşüncesi tedirginliğini ve korkusunu büyüttü. Çoğunluğu müşriklerden hatta müşriklerin ileri gelenlerinden oluşan akrabalarını, İslâm'a davet etmekte zorlandı. Resulûllah, o günlerdeki sıkıntılı du-

---

24- Suheyb b. Sinan er-Rumî, 25- Zübeyr b. el-Awam (Hz. Hatice'nin yeğeni ve Hz. Peygamber'in teyze oğlu), 26- Halid b. Hizam (Hakim b. Hizam'in kardeşi ve Hz. Hatice'nin yeğeni), 27- Esved b. Nevfel, 28- Amr b. Umeyye, 29- Yezid b. Zeme'a b. el-Esved, 30-Abdurrahman b. Avf, 31- Şifâ bint-i Avf (Abdurrahman b. Avfın annesi), 32- Muttalib b. Ezher (Abdurrahman b. Avfm amca oğlu), 33- Sâ'd b. Ebû Vakkas (Ebû Vakkas'm asıl adı Melik b. Ubeyd idi), 34- Remîe bint-i Ebû Avf Sehmiyye (Sa'd b. Ebû Vakkas'm eşi), 35-Umeyr b. Ebû Vakkas (Sa'd b. Ebû Vakkas'm kardeşi), 36- Amir b. Ebû Vakkas (Sa'd b. Ebü Vakkas'm kardeşi), 37-Tuleyb b. Ezher, 38- Abdullah b. Şihab, 39- Abdullah b. Mes'ud (Huzeyl kabilesine mensup olup Mekke'de Beni Zühre'nin müttefiki olarak kalırdı), 40-Utbe b. Mes'ud (Abdullah b. Mes'ud'urt kardeşi), 41- Mikdâd b. Amr el-Kindi, 42-Habbâb b. el-Erett, 43- Şurahbil b. Hasene el-Kindî, 44- Câbir b. Hasene (ŞurahbiPin kardeşi), 45- Cünâbe b. Hasene (Şurahbil'in kardeşi), 46- Said b. Zeyd b. Amr b. Nufeyl (Ömer b. Hattab'm enistesi), 47- Fatma bint-i el-Hattab (Said b. Zeyd'in eşi, Ömer b. Hattab'm kızkardeşi), 48-Zeyd b. el-Hattab (Ömer b. Hattab'm ağabeyi), 49- Amir b. Rebia el-Anzî, 50- Leyla bint-i ebû Hasme (Amir b. Rebia'nın eşi), 51- Ma'mer b. Abdullah b. Nadle, 52- Nuaym b. Abdullah el-Lehhâm, 53- Adiy b. Nadle, 54- Nûman b. Adiyy (Adiy b. Nadle'in oğlu), 5- Urve b. Ebî Üsâse (Arar b. El-As'm üvey kardeşi), 56- Mes'ud b. Sû-veyd b. Harise b. Nadle, 57- Vakıd b. Abdullah, 58- Halid b. Bukeyr b. Abd Yâlil el-Ley-sî, 59- Iyâs b. Bukeyr b. Abd Yâlil el-Leysî (Halid b. Bukeyr b. Abd Yâlil el-Leysî'nin kardeşi), 60- Amir b. Bukeyr b. Abd Yâlil eİ-Leysî (Halid b. Bukeyr b. Abd Yâlil el-Leysî'nin kardeşi), 61- Akü b. Bukeyr b. Abd Yâlil el-Leysî (Halid b. Bukeyr b. Abd Yâlil el-Leysî'nin kardeşi), 62-Mus'ab b. Umeyr, 63- Ebû'r-Rûm b. Umeyr (Mus'ab'ın kardeşi), 64- Firâs b. en-Nadr, 65- Cehm b. Kays, 66- Harmele (Hureymüe)? (Cehm b. Kaş'ı eşi), 67- Osman b. Mâzûn, 68- Kudâme b. Mâzûn (Osman b. Mâzûn'un kardeşi), 69- Abdullah b. Mâzûn (Osman b. Mâzûn'un kardeşi), 70- Sâid b. Osman b. Mâzûn, 71- Ma'mer b. el-Hâris b. Ma'mer, 72-Hâtıb b. el- Haris, 73-Fatma bint-i Mücellil el-Amiriyye (Hâtıb b. el- Hâris'in eşi), 74- Hattâb b. el- Hârîs (Ma'mer'in kardeşi), 75- Fukeyle bint-i Yesâr (Ma'mer b. el-Hâris'in eşi), 76-Süfyan b. Ma'mer, 77- Nübeyhe b. Osman, 78- Abdullah b. Hüzâfe, 79-Kays b. Hüzafe (Abdullah b. Hüzafe'nin kardeşi), 80- Huneys b. Hüzâfe (Ümer b. Hat-tab'ın damadı, Mü'minlerin annesi Hz. Hafza'nın ilk kocası), 81- Hişam b. El-As b. Vail, 82- Haris b. Kays, 83- Beşir b. Haris (Haris b. Kays'm oğlu), 84-Ma'mer b. Haris (Haris b. Kays'in oğlu), 85- Ebû Kays b. eî-Hâris, 86- Abdullah b. el-Hâris, 87- Sâid b. el-Haris, 88-Haccâc b. el-Haris, 89- Beşir b. el-Haris, 90-Sa'id b. el-Haris, 91- Umeyr b. Ri'âb, 92-Mah-miyye b. el-Cez, 93-Ebû Seleme Abdullah b. Abdül Esed (Hz. Peygamber'in teyze oğlu ve süt kardeşi), 94-Ümm-ü Seleme (Ebû Seleme Abdullah b. Abdül Esed'in eşi. Bu kadın ve kocası Ebû Cehil'in yakın akrabasıydı), 95- Erkam b. Ebû el-Erkam, 96- Amr b. Said, 97-Fâtıma bint-i Safvan (Amr b. Said'in eşi), 98- Halid b. Said (Amr b. Saİd'in kardeşi Halid b. Velid'in amcası), 99- Talha b. Ubeydullah (Halid b. Said'in oğlu), 100- Ümeyne (Hû-meyne) bint-i Halef (Halid b. Said'in eşi, Talha b. Ubeyduîlah'm annesi), 101- Ayyaş b. Ebû Rebia (Ebû Cehil'in üvey kardeşi, Halid b. Velid'in amca oğlu), 102- Esma bint-i Se-lâme, 103» Velid b. Velid b. Muğire, 104- Hişâm b. Ebû Hüzeyfe, 105- Seleme b. Hişâm, 106- Haşim b. Ebû Huzeyfe, 107- Habbar b. Süfyan, 108- Abdullah b. Sûfyan (Habbar b. Süfyan'm kardeşi), 109: Yasir (Ammar b. Yasir'in babası), 110- Ammâr b. Yasir, 111- Abdullah b. Yasir (Ammâr b. Yasir'in kardeşi), 112- Ebû Sebre b. Ebû Ruhm (Hz. Peygamber'in teyzesi, Beze bint-i Abdulmuttalib'in oğlu), 113-EbûSebre'nineşi, Ümm-ü Gülsüm bint-i Süheyl b. Amr (Ebû Cehil'in kız kardeşi), 114-Abdullah b. Süheyl b. Amr, 115- Ha-tib b. Amr (Süheyl b. Amr'ın kardeşi), 116- Selit b. Amr (Süheyl b. Amr'ın kardeşi), 117-Sekran b. Amr (Süheyl b. Amr'm kardeşi, mü'minlerin annnesi Hz. Şevde bint-i Ze-ma'anın ilk kocası), 118- Şevde bint-i Zema'a (Sekran'ın eşi, Sekran'ın ölümünden sonra Hz. Peygamber'in eşi oldu), 119- Mâlik b. Zema'a (Hz. Sevde'nîn kardeşi), 120- Yakaze bint-i Alkame, 121- İbn Ümm-ü Mektûm, 122- Ebû Ubeyde b. el-Cerrah, 123- Süheyl b. Beydâ, 124- Said b. Kays, 125- Amr b. el- Haris b. Zübeyr, 126- Osman b. Abdi Ganem (Abdurrahman b. Avfm teyze oğlu), 127- Haris b. Said, 128- Tuleyb b. Umeyr (Hz. Peygamber'in halası Ervâ bint-i Abdulmuttalib'ni oğlu), 129- Ümm-ü Eymen Bereke bint-i Salebe (Çocukluğunda Hz. Muhammed'e bakma şerefine nail olmuştu) , 130- Zinnire Rûmiye (Amr b. el-Muemmü'in serbest bıraktığı hizmetçisi), 131- Bilâl b. Rebâh (Umeyye b. Halefin kölesi) 132- Hamâme (Bilâl'in annesi, cariye), 133- Ebû Fukeyhe Yesâr'ül-Cehmî (Köle), 134- Lebibe (Müemmü b. Habib'in hizmetçisi), 135- Ümm-ü Ubeys (Beni Teym b. Mürre veya Beni Zühre'nin hizmetçisi), 136- Amir b. Fuheyre (Tufeyl b. Abdullah'ın kölesi), 137- Sümeyye (Ammâr b. Yasir'in annesi ve Ebû Huzeyfe b. Muğire Mah-zumî'nin hizmetçisi), 138- Mihcen b. el-Edra el-Eslemî, 139- Mes'ûd b. Rebi'a b. Amr (Ben-i el-Hûn b. Huzeyne'nin kabilesi olan Kare'ye mensuptu).

[412][215] Şuara, 26:214
[413][216] Hicr, 15:94

rumunu şöyle anlatmıştır: 'Akrabam olan kimselere İslâm davetini yaptığım takdirde, onlardan hoşuma gitmeyecek davranışlar göreceğimi bildiğim için sustum, davette bulunmadım. Ama Cebrail bana gelerek şöyle dedi; 'Ya Muhammedi Eğer Rabb'inin sana emrettiği şeyleri yapmazsan, RabbİN sana azap eder. [414][217] Resulûllah için davetin bu yeni aşamasının gereklerini yerine getirmek zordu. Bu zorluk nedeniyle adeta hastalandı. Evine kapanıp kaldı. Davetin ilk günlerinde olduğu gibi, üzerine yine 'korku ve endişe elbisesini' aldı. Halaları, hastalandığı düşüncesiyle kendisini ziyaret ettiler. [415][218] Ancak yeğenlerini sağlıklı görünce, son günlerdeki sıkıntılı ve garip durumunun nedenini sordular. Onların bu sorusuna Resulûllah'ın cevabı, her zaman olduğu gibi, sadece gerçeği dile getirmek oldu: 'Benim hiçbir rahatsızlığım, yok. Hastalanmadım. Allah, akrabam olan kimseleri azabıyla uyarmamı emretti1. Bunun üzerine halaları 'Sen yakınlarını çağır, fakat Abdu'l Uzza Ebû Leheb 'yi çağırma. Çünkü o senin davetini kabul etmez [416][219] diyerek, bazı tavsiyelerde bulundular.

Resulûllah, her ne olursa olsun kendisine vahyolunan emri yerine getirmekle yükümlüydü. Bunun bilgisine ve bilincine sahipti. Fazla gecikmeden verilen talimatın gereğini yerine getirmeye koyuldu. Bir yemek ziyafeti verdi. Akrabalarına islâm'ı tebliğ etmeyi ve davetini gerçekleştirmeyi bu ziyafet sırasında yapacaktı. Dostça bir ortamda gerçekleşen davetin göreceği tepkinin sert olmayacağını düşünüyordu.

Resulûllah İslâm'ı tebliğ etmek için akrabalarını evine davet etti. Yaklaşık 40 kişi davete icabet etti. Ev davetlilerle dolup taştı. Davetliler hazırlanmış olan yemekleri yiyip, içeceklerini içtiler. Resulûllah fırsatını bulup da İslâm davetini gerçekleştireceği bir an kollayıp durdu. Ancak göreceği tepkilerden çekiniyor, hatta biraz da korkuyordu. Zaman ilerledi. Resulûllah davetini gerçekleştiremedi. Kendisine vahyolunan mutlak hakikatleri açıklayamadı. Karınları doyan davetliler bir müddet sonra kalkıp evlerine gittiler.

Resulûllah ertesi gün akrabalarını tekrar davet etti. Aynı şekilde yine yiyecek ve içecek ikram etti. Fakat bu sefer görevini yerine getirdi ve davetini gerçekleştirmeyi başardı. 'Ey Abdülmuttalib oğullan! Vallahi ben, benim size getirdiğimden daha iyisini getirmiş başka bir Arap genci bilmiyorum. Ben size dünya ve ahiretle ilgili bir şey getirdim' diyerek, öncelikle davetinin konusuyla ilgili genel nitelikte bir açıklamada bulundu. Sonra diğer konulara geçti. Misafirlerine Allah'ın sıfatlarından bahsetti. Allah'ın insanların yegâne rabbı ve ilâhı olduğunu söyledi. Kendisinin Allah'ın elçisi olduğunu bildirdi. Söyledikleri, toplantıda bulunanların ilgisini çekti. Vahyin muhtevası hakkında bir şeyler sordular. Daha çok da vahyi alış tarzını merak ediyorlardı. Resulûllah, akrabalarının meraklarını gideren gerekli açıklamaları yaptı ve iman edip, şirkten ayrılmalarını istedi.

Davet edilmemiş olmasına rağmen, yüzsüzlük yaparak toplantıya katılan Ebû

[414][217] Ibn Ishak, Siyer, 201; Ibn Kesir, el-Bİdaye ve'n-Nihâye, 111/52.
[415][218] Belâzürî, Ensâbü'l Eşraf, 1/118; İbnü'l Esir, d-Kâmil fi't-Târih, 11/61.
[416][219] Belâzürî, Ensâbü'l Eşraf, 1/118; Ibnü'l Esir, ei-Kâmil fi't-Târih, 11/61.

Leheb, yeğeni ile akrabaları arasındaki konuşmaları dinleyince, küstahça bir tavır takındı. Kendisini Abdülmuttalib oğullarının sözcüsü gören bir tavırla Resulüllah'a çıkıştı. Yaptığı iş nedeniyle yeğenini suçlayıp, aşağıladı. Öfke içerisinde 'Bunlar senin amcaların ve amca çocukların. Yaptıklarınla onlara zarar veriyorsun. Yanlış yapıyorsun. Bir an önce atalarının dininden sapmış kimseleri yanından uzaklaştırıp, bu yanlış işini terk et. Şunu bil ki, senin kavmin, seni tüm Araplara karşı koruyacak güçte değil. Sen kavminin başına büyük bir bela açıyorsun. Bu nedenle Arap kabileleri bütün güçleriyle üzerimize çullanmadan önce bizler ellerimizi çabuk tutup seni hapsetmeliyiz. Bu seni tüm Araplara karşı korumaktan daha kolaydır. Ben, akrabalarına senin gibi şer ve kötülük olacak böylesi bir şey getirmiş başka birisini tanımıyorum' dedi.

Ebû Leheb'in sözlerinden de açıkça anlaşılıyor ki, aralarında kendisinin de bulunduğu Mekke eşrafı, Mekke toplumunun inanç ve hayat tarzına ters düşen bir grup insanın Resulûllah'm çevresinde toplamış olduğundan haberdardı. Bu nedenle Ebû Leheb konuşmasında dikkatleri öncelikle bu noktaya çekti. Yeğenine, çevresindeki insanlardan uzaklaşması gerektiğini söyledi. Ayrıca, Mekke eşrafının, Resulûllah'm ve çevresindeki müminlerin dile getirdikleri inanç ve hayat tarzının sadece Mekke'deki insanların değil, eğer duyulursa diğer bölgelerdeki insanların da tepkisini çekecek nitelikte olduğunu düşündükleri ve bunu aralarında konuştukları Ebû Leheb'in sözlerinden anlaşılmaktadır.

Ebû Leheb, ısrarlı bir şekilde, yeğeninin durumu devam ettirmesi halinde Abdülmuttalib oğullarının büyük bir problemle karşı karşıya kalacağını söylüyordu. Amcasının bu tepkisi karşısında Resulûllah'ın tavrı görevinin gereğini yerine getirmekten başka bir şey olmadı ve şunları söyledi: 'Hamd Allah'a mahsustur. Ben sadece O'na hamdeder, O'ndan yardım ister, O'na iman eder ve yalnız O'na tevekkül ederim. Şahitlik ederim ki Allah'tan başka herhangi bir ilâh yoktur. O, birdir ve hiçbir ortağa sahip değildir. Kesinlikle bilin ki ileriye gönderilen bir gözcü, kendisini görevlendirmiş kimselere karşı asla yalan söylemez. Kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayan Allah'a yemin ederim ki ben sadece sizlere değil, bütün insanlara gönderilmiş bir elçisiyim. Allah'a yemin ederim ki uyur gibi öleceksiniz ve uyanır gibi diriltUleceksiniz. Hepiniz hesaba çekileceksiniz. Daha sonra da ebedî olarak Cennete ya da Cehenneme konacaksınız. [417][220]

Klasik siyerlerden birisinin yazarı olan İbn Kesir'in naklettiğine göre, [418][221] Resulûllah risâletin bu günlerinde görevim tamamlayamadan müşrikler tarafından öldürüleceğini düşünüyordu. Davetinin yarım kalacağı kaygısına sahipti. Eğer öldürülecek olursa kendisine yardımcı olacak ve İslâm davetini devam ettirecek birisinin olmasını arzuluyordu. Bu isteğini akrabalarına açıkça ifade etti: 'Bu işte kim kardeşim, vasim ve halîfem olacak? dedi. O'nun bu sorusu karşısında akrabalarından hiç kimsenin sesi çıkmadı. Herkes şaşkın bir halde birbirine bakıştı. Resulûllah sorusunu bir kez daha tekrarladı. Kimseden yine ses çıkmadı. O

[417][220] Belâzürî, Ensâbü'l Eşraf, 1/118; Ibnû'l Esir, d-Kâmil fi't-Târih, 11/61.
[418][221] Ibn Kesir, d-Bidaye ve'n-Nihâye, 111/53

sırada henüz on iki-on üç yaşlarında bir çocuk olan Ali'nin sesi duyuldu. Ali, Resulûllah'm sorusuna olumlu cevap veren tek kişiydi: 'Ey Allah'ın elçisi! Bu işte ben senin yardımcın ve destekçinim [419][222] dedi. Ali'nin bu tavrı babasını etkiledi. Daha sonraki dönemlerde de, iman etmediği halde, yeğenini korumayı, O'nu desteklemeyi ihmal etmeyen Ebû Talib, kardeşi Ebû Leheb'in aksine, o gün o toplantıda Resulûllah'ı koruyup destekleyeceğini bildirdi: 'Yeğenim! Bizler senin yakınlarınız. Sana yardım etmek bizim için şereftir. Sen emrolunduğun şeyi yapmaya devam et. Seni koruyup, kollamaktan hiçbir zaman geri kalmayacağım. Ancak atam Abdülmuttalib'in dininden ayrılmak nefsime zor geliyor. Bu nedenle davetini kabul etmeyeceğim [420][223] dedi. Bu sözler Ebû Leheb'in öfkesini artırdı. Ağabeyine karşı çıkıp, 'Bu çok büyük bir musibettir. Başkaları O'nu engellemeden, bizler O'nu engellemeliyiz. Yoksa iş çok büyüyecek [421][224] diyerek tekrar korku ve endişelerini dile getirdi. Ancak Ebû Talib kardeşiyle aynı düşüncede değildi. 'Hayatta kaldığım sürece O'nu korumaya devam edeceğim' diyerek nihai kararım söyledi.

Ağabeyinin karan karşısında ne yapacağını bilemeyen Ebû Leheb, İslâm'a girmiş bulunan kız kardeşi Safiyye'nin sözleriyle daha da öfkelendi. Safiyye, Resulûllah'ı korumalarının üzerlerine düşen bir akrabalık sorumluluğu olduğunu söylüyordu. Ebû Leheb bu görüşe karşı çıkıp, 'Zaten siz kadınların sözleri erkekler için hep ayak bağı olmuş, erkekleri hep yanlışa sevk etmişsinizdir'' diyerek tepkisini devam ettirdi. Sonra, toplantının başında ifade ettiği korkusunu tekrar dile getirdi: 'Kureyş'in diğer aileleri yanlarına bütün Arapları alarak üzerimize geldikleri zaman, onlara hangi güçle karşı koyacağız? Vallahi biz onlara ancak bir lokma oluruz'. Ebû Talib, Ebû Leheb ile Safiyye arasında devam eden tartışmayı kesti ve 'Ey korkak adam! Vallahi biz sağ oldukça O'na kimse dokunamayacak. Gerekirse savaşacak ve O'nu koruyacağız' dedi. Ebû Talib daha sonra sevgili yeğenine dönüp, 'Ey Yeğenim! Rabbına davet etmek istediğin zamanları bize söyle silahlarımızla seni korumak için hazır olalım [422][225] diyerek, her ne olursa olsun yeğenini korumaya devam edeceğini dile getiren bir konuşma yaptı. Tartışmalı ortamı takiben toplantı sona erdi ve davetliler kalkıp evlerine gittiler.

Mekkelileri Davet

Yakın akrabaları uyarmayı emreden ayeti takiben, açık ve kitlesel daveti emreden diğer ayet vahyolundu. Bu 'Sen emrolunduğun gibi açıkça söyle [423][226] ayetiydi. Fakat bunu yapmak hiç de kolay değildi. Akrabalarını bile ikna edememiş olan Resulûllah, Kureyş'in diğer mensuplarından göreceği tepki nedeniyle daha da ağır bir sıkıntı hissetti. O'nu bu sıkıntılarından kurtarmak gerekiyordu. Bu nedenle, Resulûllah'ı görevinin gereklerini yapma konusunda cesaretlendiren; işini

[419][222] Ibn Sâ'd, et'Tabakata'l-Kübra, 1/187.
[420][223] Belâzürî, Ensâbü'l Esrâf 1/119; tbnii'l Esir, el-Kâmil fi't-Târih, 11/61.
[421][224] Belâzürî, Ensâbü'l Eşraf 1/119; Ibnü'l Esir, d-Kâmil fi't-Târih, 11/61.
[422][225] Bdâzürî, Ensâbü'l Eşraf 1/119.
[423][226] Hicr, 15:94

yapmaya teşvik eden bazı ayetler vahyolundu:

Müşriklere aldırma. O alaycılara karşı muhakkak ki biz sana yeteriz. [424][227]

Ey Peygamber; Rabb'ından sana indirileni tebliğ et. Eğer (böyle) yapmazsan,

O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah, seni, insanlardan (gelecek her türlü tehlikelere karşı) korur. [425][228]

Resulûllah Hicr suresinin 94. ayeti ile verilen talimatın gereğini yerine getirmek için en uygun yer olarak şehrin hemen yanındaki Safa tepesini seçti. O za-manm Mekkesinde herkesin bildiği bir uygulamayı daveti için araç olarak kullanmaya karar verdi. Bir gün sabahın erken bir vaktinde Safa tepesine çıktı. Düşman baskını gibi önemli bir tehlikeyi duyurmak için yapılan uygulamaya benzer şekilde olmak üzere, kelime olarak 'Vak kötü sabahım!, Vah kara sabah!' anlamlarına gelmekle birlikte, esasen 'Düşman tarafından kuşatıldık, sarıldık. Hemen savaşa hazırlanın' anlamlarında kullanılan 'Ey sabâhâk! Ey sâbâhâh!' sözleriyle bağırmaya ve sonra da Mekkelileri boy, soy, aile isimleriyle teker teker çağırmaya başladı. Kendilerine seslenildiğini duyan Mekkeliler büyük bir heyecanla Safa tepesinin eteğinde toplandılar. Herkes birbirine merak ve korkuyla söz konusu çağrının nedenini soruyordu. Hiç kimse ne olduğunu bilmiyordu. Herkesin gözü Resulûllah'ın üzerindeydi. Çağrının sahibi olarak O'nun birşeyler söylemesini bekliyorlardı. Mekkelilerin önemli bir kısmının yanma geldiğini gören Resulûllah ilâhi görevinin gereği olarak davetine başladı. Ancak, davetini güven temelinde gerçekleştirmek için, öncelikle bu insanların yanındaki durumunu açığa çıkarmak ve kendisine yönelik güvenlerini hatırlatmak istedi: 'Benimle, sizin durumunuz düşmanı görünce ailesini haberdar etmek üzere koşarak düşmandan önce ailesinin yanına gelmeye çalışan ve bu arada 'Ey sabâhah' diye bağıran adamın durumu gibidir. Şimdi söyleyin, ben size 'Şu dağın arkasındaki vadiden size zarar vermek, mallarınızı yağmalamak üzere gelen bir takım düşman atlıların bulunduğunu söylesem, bana inanır mısınız?'- Kalabalıktan birçok kişi 'İnanırız, sen yalan söylemezsin. Sen her zaman en güvenilenimiz oldun' dediler. Resulûllah istediği cevabı almıştı. Sözlerine devam etti:

O halde beni iyi dinleyin!

Sizi şiddetli bir azapla uyarıyorum. Sizleri Allah'tan başka ilâh olmadığını söy-lemeye ve buna göre inanıp, yaşamaya davet ediyorum. Eğer bu davetimi kabul ederseniz gideceğiniz yer Cennettir. Eğer Allah'tan başka ilâh olmadığım kabul etmezseniz, uğrayacağınız azaptan sizleri kurtaramam. Ey Kureyş halkı! Kendinizi cehennem ateşinden kurtarın. Ey Kâ'b b. Lüeys oğulları! Kendinizi cehennem ateşinden kurtarın. Ey Mürre b. Kâ'b oğulları! Kendinizi cehennem ateşinden kurtarın. Ey Abduşems oğulları! Kendinizi cehennem ateşinden kurtarın. Ey Abdumenaf oğulları! Kendinizi cehennem ateşinden kurtarın. Ey Abdülmuttalib

[424][227] Hicr, 15:94
[425][228] Maide, 5:67

oğulları! Ey Muhammed'in kızı Fâtıma!

Ey Resulûllah'ın halası Safiyye! Kendinizi Allah'tan satın alın. Eğer durumunuzu düzeltmezseniz sizleri Allah'ın azabından kurtaramam. Malımdan isteyin, istediğinizi vereyim. Fakat kıyamet gününde akraba oluşumuza güvenirseniz yanılırsınız. Akrabalık bir tarafta, ben bir taraftayım. O gün insanlar amelleriyle gelecekler. Bütün yaptıklarınızı boyunlarınızda taşıyarak getireceksiniz. İşte o zaman ben sizden yüzümü çeviririm. Yardım etmem için bana seslenir 'Ev Muhammedi' dersiniz; fakat ben çağrınıza cevap vermem; şöyle yaparım (Bu sırada başını yana çevirdi). Yine 'Ey Muhammedi' dersiniz; ben yine böyle yaparım (Ve başını diğer tarafa çevirdi). [426][229]

Mekkeliler duydukları şeyler karşısında şaşkına döndüler, adeta donup kaldılar. Şaşkınlığı en şiddetli yaşayanlar aile temsilcileriydi, yani Mekke ileri gelenleri. Onlar yıllardır haberdar oldukları ve çoğu zaman önemsemedikleri veya alay etmekle yetindikleri şeyle karşı karşıya gelmişlerdi. Yakından tanıdıkları ve olumlu özellikleri nedeniyle sevip, güvendikleri; her türlü takdirin üstünde gördükleri Muhammed b. Abdullah'ın artık sadece küçük bir grupla muhatap olmayıp, bizzat kendileriyle de muhatap olduğuna çarpıcı şekilde şahit olmuşlardı. Hiç kimse ne diyeceğim bilemedi. Kalabalık arasından sadece bir kişinin sesi işitildi; konuşan Ebû Leheb'di. Çevresindeki akrabalarına ve Onunla alay eden amcasına bakt, Bazüan Ebû Leheb' desteWed.gm.belh eder tav.rlarla çevresindekilere bir şey.er söylerken diğ r ba zuan.se gerçekleşenlerden memnun kalmad.g.n. gösterir bir ifade ile geri dönüB evlenne doğru yürümeye baslad.Ia, Kalabal.k dagümak üzereydi. Son d,, meraki, b.r sek.lde kendisinden yeğenini soranlara sMrhazdıf diyen Ebü Leheb din bir one çıktı Muhammed! Yaz Mar olsm sanal bag.rmaya, hakaret etmeye baŞlad, Elindek. tas, yeğenine f.rlatt, Amca ile yein arasmdak, bu kavga üzerine geri kalamar da dag.ld.lar. Hit kimse bir aile mme karışmak istemiyordu.

Şaşkınlığın Girdabında

Ebû Leheb'in iki eli kurusun (yok olsun); zaten yok oldu ya. Ne malı, ne de kazandığı, onu (Allah'ın lanet ve gazabından) kurtaramadı. (O) alevli bir ateşe girecektir, karısı da odun hamalı olarak. Onun boynunda hurma lifinden (örülmüş) bir ip (bulunacak). [427][230]

Bir sabah vakti Safa tepesinin eteğinde işitip gördükleri şeyler, Mekkeliler için sürpriz sayılmazdı. Birkaç yıldır Abdülmuttalib'in torununun bazı insanları çevresinde toplayıp, onlara Mekke'deki mevcut inançların çok dışında bir şeyler anlattığını, kendisini Allah tarafından görevlendirilmiş bir elçi olarak takdim ettiğini işitip duruyorlardı. Bu topluluğun ise tam bir sadakatle O'na bağlanıp itaat ettiğini,

[426][229] Buharı, Menâkıb 13; Müslim, İman 89; Tirmizî, Tefsir 27; Razî, Tefsîr-i Kebîr, XVII/385.
[427][230] Tebbet sûresi, 111:1-5

aralarında toplanıp sohbetler ettiklerim, namaz kıldıklarını da işitmiş veya görmüşlerdi. Hatta içlerinden bazıları ya Muhammed'in bizzat kendisinden veya O'nun yanmdakilerden yeni dinle ilgili bir şeyler dinlemişler; iman topluluğunun mensubu olmaya davet edilmişlerdi. Bu daveti kabul edenler Muhammed'in yanındaydı; kabul etmeyenler ise merak ve şaşkınlık içerisinde olup-biteni anlamaya çalışıyordu.

Fakat şu var ki O'nun işi bu kadar ileri götüreceğine ve bir gün tüm Mekkeli-lere hitap edip, bir lider gibi kendi etrafında toplanmalarım isteyeceğine ihtimal vermemişlerdi. Aslında gidişatın buraya doğru olduğu belliydi, ama bu kaçınılmaz görünen şeyin gerçekleşmesini istemediklerinden, Safa tepesinde karşılaştıkları şey nedeniyle şaşırdılar, ne diyeceklerini bilemediler. Duydukları ve gördükleri olacak şey değildi. Kararlan belli ve kesindi. Nesiller boyu süren geleneksel itibar çekişmelerini bir yana bırakıp, ataları arasında gerçekleşen çekişmeleri unutup Abdülmuttalib'in yetimini kendilerine bir önder olarak kabul etmeleri, O'nun etrafında toplanıp, O'nun adamı olmaları, O'nun emirlerine itaat etmeleri yapabilecekleri bir şey değildi.

Mekke ileri gelenleri esasında ne yapacaklarından çok, neler olduğunu düşünüyorlardı. Bir türlü anlayamadıkları bir şey vardı: Muhammed'İn kendilerine bildirip inanmaya çağırdığı, gereklerini uygulamaya davet ettiği şeyler geleneklerinde yer almayan şeylerdi. Muhammed'İn kendisiyle ilgili söylediği ve inanmaya davet ettiği şeyleri geçmişlerinde ne duymuş, ne de görmüşlerdi. Ayrıca, daha önceleri Muhammed'den Kureyş'in lideri olmak istediğini ifade eden veya ima eden bir söz duymamışlar veya böylesi bir eğilim içinde olduğunu gösteren bir tutum veya davranışına hiçbir şekilde şahit olmamışlardı. Fakat şimdi durum değişmişti. Herhalde amacı Kureyş'in lideri olmaktı. Büyük dedesi Kusayy gibi tek başına Mekke'nin lideri olmayı hayal ediyor olmalıydı. Mekke eşrafı islâm davetini böyle anlıyor ve bunu kabul edemiyorlardı.

Mekke liderleri, Abdülmuttalib'in torununun krallığım kabul edemeyeceklerini düşündüler. Sehm, Adiyy, Esed, Zühre, Mahzûm, Muhârib, Cumah, Âmir, Teym ve Haris soyuna mensup olan kendilerinin, nesiller boyu devam eden tüm iddialarını terk edip, ideallerine sırtlarını dönüp Kusayy'm soyuna itaat etmeleri mümkün değildi. Yüzyılı aşkm süredir Kabe ve Mekke ile ilgili birçok görev zaten Kusayy'm soyundaydı. Kendileri, diğerlerine göre pek de önemli olmayan Aşnâk, Kubbe, Hükûma, Sifare, Meşvere (Maşure) gibi ikinci dereceden öneme sahip görevleri yürütüyorlardı. Bunların sağladığı küçük itibarlar ve imtiyazlarla yetinmeye çalışıyorlardı. Zira, sahip oldukları bu görevlerin hiçbiri, sahibine ve yakın çevresine büyük itibarlar ve imtiyazlar kazandıran Kabe ile ilgili görevler gibi değildi. Şimdi nasıl olur da ellerindeki görev alanlarını da terk ederlerdi? Ayrıca, Abdüddâr'm soyuna mensup olanlar da Abdumenaf in soyuna mensup olanlarla aralarında beş kuşaktır devam eden çekişmeleri ve savaşa kadar uzanan kavgaları unutmamışlardı. Abdüddâr'm torunları büyük dedeleri Kusayy'm kendilerine ver-

diği görevlerin bir kısmını, babası Kusayy'm kararma saygı göstermeyip haince başkaldırarak ellerinden alan Abdumenafın soyuna kaptırmalarının acısını hâlâ yüreklerinde olanca canlılığıyla hissediyorlardı. Şimdi nasıl olur da tüm bunları unutabilir ve Abdumenafın soyundan birisini Mekke'nin tek lideri olarak tanıyabilirlerdi? Umeyye oğullarının ise, Abdülmuttalib'in yetiminin liderliğini tanımaları hiçbir şekilde mümkün değildi. Çünkü, diğer soy ve ailelere göre yûreklerindeki yaralan en yeni olanlar kendileriydi. Üç kuşaktır devam eden çekişme ve kavgalar hâlâ hatıralarında olanca canlılığıyla yaşamaya devam ediyordu. Haşim'in soyuna karşı tüm hissettiklerini unutup, Haşim'in torununu liderleri olarak kabul edemezlerdi. Dedeleri Umeyye'nin soy üstünlüğünü kaybedip Mekke'den sürgün edilmesini, itibar kaynağı görevlerin Haşim'in soyuna kalmasını nasıl unutabilirlerdi?

Mekkeliler, çocukluklarından beri hikayelerini dinleyerek büyüdükleri dedelerinin kavgalarını, diğer boy, soy ve ailelerin mütecaviz tutum ve davranışlarını nasıl olur da bir anda yok sayabilirlerdi! Gerçi Abdülmuttalib'in torunu 'en güvendikleri' kişiydi. O'ndan hiçbir kötülük görmemişlerdi. Herhangi bir yalanını işitmemişlerdi. Şimdiye kadar zengin olmak, lider olmak istediğine delil olabilecek en küçük bir sözünü, tutum ve tavrını ne işitmişlerdi, ne de görmüşlerdi. O'nun herhangi bir kötülük planladığını da düşünmüyorlardı. Ama kendilerinin arzusu veya çabası iyi bir yöneticiye sahip olmak değildi ki! Amaçları, sahibine itibar ve zenginlik kazandıran Mekke ve Kabe'yle ilgili görevlerden bir şeyler kapmaktı. Fakat şuna bak ki, Abdülmuttalib'in torunu yıllardır pek de gizli olmayan bir şekilde etrafına adam toplamış, bu adamlardan yeni bir kitle teşkil etmiş ve bu gün karşılarına geçip 'bana itaat edin' demişti. Üstelik Muhammed'İn bu isteği sade.ce geleneksel arzularına aykırı olmakla kalmıyor, yanındaki adamların tutum ve tavırları geleneksel değerlerle de çatışıyordu. Bunlar kutsal değerlerine ters düşmekten kaçınmayan kimselerdi. Çiğnedikleri en önemli kutsallardan birisi ise, kendi aralarındaki 'iman kardeşliğini, soy bağından daha değerli bulmalarıydı.

Abdülmuttalib'in torunu Safa tepesindeki konuşmasında öldükten sonra dirilmekten, o dirilişte dünyadayken yapılan tüm işlerden hesaba çekilmekten bahsetmişti. Bu, özellikle Mekke eşrafı için kesinlikle kabul edilemeyecek bir şeydi. Zaten zor-bela sürdürdükleri hayatlarının hesabım vermek, hayatın hesabını vermek için gidişatlarını değiştirmek zorunda kalmak, kesinlikle yapabilecekleri bir şey değildi. Kazandıkları, sahip oldukları her şeyi dişleriyle, tırnaklarıyla kazıyarak elde etmişlerdi; aylarca yolculuk edip ticaret yapmışlardı; gerekirse köy, kervan basmışlardı; büyük emekler ve paralar harcayıp köleler edinmişlerdi... Şimdi kendilerinden tüm bunların muhasebesini yapmaları isteniyordu. Bu olacak şey miydi! Yalan söylemeden ticaret yapılabilir miydi! Zor kullanmadan, aldatmadan yaşanabilir miydi! Ara sıra hoş vakit geçirmek için, sohbetlerine konu olsun diye yaptıkları dedikoduların, birilerini arkasından çekiştirmenin ne sakıncası olabilirdi! Hem, herkesin aynı haklara sahip olması, kölelerin de insan kabul edilmesi ve haklarının gözetilmesi olacak şey miydi!

Mekke eşrafının kafası karışmıştı. Bir yığın sorunun cevabını düşünüyorlardı. En güvendikleri kişi' olan Muhammed'e ne olmuştu da böylesi akıl almaz bir işe kalkışmıştı? Zavallı belki de aklım yitiriyordu! Belki de kâhin olmak istiyordu! Kâhin olmak istediğini açıkça söyleyemediği için, "bana vahyolunuyor' diyerek, asıl isteğini dolaylı bir şekilde bildirmek istiyor olabilirdi. Ama kâhin olmak herkese kısmet olacak bir şey değildi ki! Zaten Haşim'in soyundan veya daha geriye gitmek gerekirse Kusayy'm soyundan kâhin çıkmazdı. Mekke'de kâhin olmak, Hübel adına iş yapmak, Hübel'in konuşan dili olmak demekti. Hübel'in adına konuşanlar Cumah'm soyundan çıkardı; bu 'ilahf görev onların hakkıydı. Hübel'in yardımıyla fal bakmak, kaderi bilmek, gaybdan haber vermek işlerini ifade eden 'f sar ve Ezlâm' işini yüzyıllardır Cumah'm torunları yapıyordu. Bu işi halihazırda yürüten kişi Safvan b. Umeyye idi ve işinden iyi gelir elde ediyordu. Çünkü bir fal sormanın bedeli yüz dirhem para veya bir genç deve idi. Dolayısıyla Safvan b. Umeyye ve akrabaları böylesi bir işi Muhammed'e kaptırmazlar di.

Mekke eşrafının Safa tepesinden geri dönüp evlerine veya Kabe'nin yakınındaki sohbet alanlarına varıp oturduklarında düşünceleri karmakarışıktı. Bazıları Kabe'nin yanında oturup, aralarında konuşarak şahit oldukları ve işittikleri şeylerin kritiğini yaptılar. 'Başımıza büyük bir iş geldi [428][231] dediler. Abdülmuttalib'in torunu nedeniyle gerçekleşen şeyler hoşlarına gitmemişti, gitmiyordu. Karşılaşılan bu durum Mekke'nin başını ağrıtacağa benziyordu. Kendilerini sevindiren ve biraz olsun rahatlatan tek şey, Ebû Leheb'in yeğeni karşısındaki tutumuydu. Ebû Leheb'in yeğenine tepkisi çok fazlasıyla hoşlarına gitmişti. Ebû Leheb'in bu tutumu açıkça gösteriyordu ki ortada Haşim oğullarının gizli bir oyunu yoktu. En azından Haşini oğulları bölünmek üzereydi. Ebû Leheb'i destekleyip teşvik ederlerse, hem Haşim oğullarının gücünü kırabilir ve hem de Muhammed nedeniyle başlarına gelmesinden korktukları şeylerin gerçekleşmesini önleyebilirlerdi.

Eşraftan birçok kimse, Safa tepesinden gerçekleşen davetten birkaç gün sonra Muhammed'den işittikleri yeni bir sözün işlerine fazlasıyla yarayacağını düşündüler. Muhammed'in çevresindeki insanlara okuduğu bazı sözlerde amcası. Abdu'l Uzza (Ebû Leheb) ve karısını eleştirip, aşağıladığını duydular. Onların aşağılanmış bir halde cehenneme gideceklerinden, cehennemde sonsuza kadar azap göreceklerinden bahsettiğini işittiler. İşte bu sözleri, amca ile yeğenin arasını iyice açmak için malzeme olarak kullanabilirlerdi.

Mekke eşrafının, Resulûllah'ın amcasını aşağılamak için söylediğini zannettiği sözler Tebbet sûresinin ayetleriydi. Bilindiği üzere sûre şöyledir: 'Ebû Leheb'in iki eli kurusun (yok olsun); zaten yok oldu ya. Ne mah, ne de kazandığı onu (Allah'ın lanet ve gazabından) kurtaramadı. (O) alevli bir ateşe girecektir, karısı da odun hamalı olarak. Onun boynunda hurma lifinden (örülmüş) bir ip (bulunacak).[429][232] Ayette Ebû Leheb ve karısı açıkça lanetleniyordu. Ebû Leheb'in 'Eğer yeğenimin

[428][231] Ibn İshak, Siyer, 261.
[429][232] Tebbet, 111:1-5

söyledikleri doğru ise, ben ahiret günü mallarımı ve çocuklarımı sizin için feda ederim. Sizi azaptan kurtarırım' demesinin cevabı veriliyordu. Onun mallarının ve çocuklarının kendisine bir fayda sağlamayacağı bildiriliyordu. Bu, esasen son derece genel bir bildirimdi. Ebû Leheb'in şahsında her dönemin şımarık ve zorba zenginlerine mallarının gerçekte kendilerine bir hayır sağlamayacağı, dünyada sürdürdükleri zevk ve sefa dolu yaşantılarını ahirette devam ettiremeyecekleri, ahirette azabın en şiddetlisine uğrayacakları bildiriliyordu. Ayrıca, Ebû Leheb bu ayetlerin vahyolunması üzerine, o güne kadar Abdu'l Uzza olarak tanınırken, 'alevin/ateşin babası' (Ebû Leheb) anlamına gelen lakapla anılmaya başlandı. Bu onun cehennemdeki halini tasvir eden bir benzetmeydi. Müminler ve şımarıklığı, ahlâksızlığı, zorbalığı nedeniyle kendisini sevmeyenler 'Ebû Leheb' ismini pek sevdiler. Bu ise Ebû Leheb için katlanılacak bir şey değildi. Yeğenine olan kini büyüdü ve daha da derinleşti.

Mekke eşrafı fırsatı kaçırmadı. Yeğenine karşı kinle dolu Ebû Leheb'e yeğeninin yaptıklarının büyük bir ayıp olduğunu, Mekke'de hiç kimsenin akrabalık bağlarına bu kadar ihanet etmediğini söylediler. Ebû Leheb'in kini kabardıkça kabardı. Yeğeninin yaptıklarına nasıl karşılık verebileceğini düşündü. Aslında yeğeninin hakkından gelmek çok kolaydı; O'nu bizzat kendisi dövebilir ve hatta öldürebilirdi. Ama bunların hiçbirini yapamıyordu. Çünkü akrabalarının önemli bir kısmı, kardeşleri ve özellikle de kız kardeşleri, hatta Haşim boyundan olup şirkinde ısrar edenler bile, Muhammed'in yanında yer alıyorlardı. Kendisi ise akrabalarının bu genel tutumunun dışında kaldığı, yeğenine muhalefet ettiği, yeğenine muhalefette diğer boy ve ailelerle birlikte hareket ettiği için akrabaları tarafından eleştiriliyor; onların aşağılayıcı bakış ve sözlerini sürekli görüp, işitiyordu. Bunlar elini kolunu bağlıyor, yeğenine, yeğeninin bu son yaptığı şeye karşı hiçbir şey yapamıyordu. Ebû Leheb düşündü, düşündü ve sonunda sıkıntısını azaltacak bir çare buldu; yeğenine fiilen bir şey yapamıyordu, ama O'na verebileceği bir zarar, yaşatacağı bir acı vardı. Oğlu Uteybe, yeğeninin kızlarından Ümm-ü Gülsüm ile, diğer oğlu Utbe ise yine yeğeninin kızlarından Rukayye ile evliydi. Ebû Leheb iki oğlundan da karılarını boşamalarını istemeye karar verdi. Konuyu oğullarıyla konuştu. İki oğlu da ilk zamanlar bir şey demediler; zira eşlerinden memnundular. Ancak babalarının isteğini kırmak da istemiyorlardı. Üstelik eş boşamak, bir kadını boşayıp bir diğeriyle evlenmek o toplumda son derece kolay, herkesin hernen her zaman yaptığı bir şeydi. Uteybe babasının görüşüne destek verdi. Eşini boşayacağını söyledi. Ancak Utbe eşini boşamaya yanaşmadı. Ebû Leheb her ne kadar Utbe'ye öfkelendiyse de, Uteybe nedeniyle biraz olsun rahatladı; Uteybe ile yeğenine yaşatacağı ıstırabı düşündü ve sevindi.

Ebû Leheb yeğenine karşı kırgın ve kızgındı, ama asıl kızgın olan karısıydı. Ebû Leheb'in karısı, Umeyye soyunun lideri olan Ebû Süfyan'm kardeşiydi. Asıl ismi Arvâ, yaygın lakabıyla Ümm-ü Cemil olan bu kadın, öfkeden ne yapacağını bilemez bir haldeydi. Ayette kendisi odun hamalına benzetilmişti. Bu benzetme iki açıdan önemliydi ve ikisi de Ümm-ü Cemil'in utancını artırıyordu. Vdun hamalı' Araplar

arasında yaygın olarak bilinen ve kullanılan bir deyimdi. Araplar, insanların arasım açmak için söz getirip-götüren kimselere 'odun hamalı' derlerdi. Bu deyim ile Ümm-ü Cemil aşağılanıp, ahlâksızlığı deşifre ediliyordu. Aynca, söz konusu ayet, Ümm-ü Cemil'i sonsuza kadar kendisine azap verecek ateşin odununu elleriyle taşıyan kişi olarak resmediliyordu. Boynunda liften örülmüş urgan ise Ummü Cemil'in aşağılık, perişan durumunu resmeden sahnenin bir diğer unsuruydu; aynen hayvanlar gibi boynunda urganla bir yere çekilip götürülen birisi görünümünde tasvir ediliyordu. Ümm-û Cemil kendisinden bahseden ayeti duyunca öfkeden çılgına döndü. Öfke içerisinde eteğine taş toplayıp Resulûllah'ı aramaya çıktı. Kararını vermişti; O'nu taşlayıp, yaralayacak, rezil edecekti. Resulül-lah'ı tüm Mekke'de aradı, ama bulamadı. Kabe'nin yakınlarında olacağım düşünerek oraya gitti. Gözleri öfkeden yuvalarından fırlamış bir haldeydi. ResulüIIah Kabe'nin yanındaydı ama O'nu göremedi. Gidip evine kapandı. Zira, ortalarda gezinerek alaylı bakışlara daha fazla muhatap olmak istemiyordu.

Mekke Şehir Devleti

Hayır! Eğer o bu yaptığı işten vazgeçmezse onu perçeminden yakalarız. O yalancı, günahkar perçeminden. O zaman o gitsin de nâdiyesini çağırsın. [430][233]

Resulûllah'ın Safa tepesinde kendilerine doğrudan ve açıktan hitap etmesi ve İslâm davetini kabul etmelerini istemesi üzerine Mekke eşrafının ilk düşündüğü şey, Resulûllah'ın bu yaptığının kişisel egemenlik çabasının bir gereği olduğuydu. Mekke'deki soylar arası geleneksel rekabetin Resulûllah'ın şahsmda farklı ve yeni bir görünümde açığa çıktığını, Haşim oğullarının da, Ebû Leheb hariç, bu duruma destek vererek Mekke'nin egemeni olmayı arzuladıklarını zannetmişlerdi. Aralarında, ellerinde bulundurdukları yetkileri terk etmenin ve geleneksel ideallerinden vazgeçmelerinin mümkün olmadığını konuştular. Birbirlerine, Abdülmuttalib'in torununun oyununu bozmaları ve oyununa gelmemeleri gerektiğini tembihlediler. Yoksa her şey değişir ve seçkinliklerim, itibarlarını, imtiyazlarını kaybederlerdi.

Mekke'de bir kişinin veya ailenin otoritesine dayanan bir yönetim tarzı yoktu. Tarihinde de bir kişinin veya bir ailenin otoritesinin geçerli olduğu bir yönetim tarzı tesis olmamıştı. Gerçi bir ara krallığa yakın bir ortam oluşmuştu. Resulûllah'ın dedelerinden Kusayy, özellikle Kureyş kabilesi üzerinde mutlak otoriteye sahip duruma gelmişti. Herkes ona itaat etmişti. Fakat Kusayy'm kral olmak gibi bir düşünceye sahip olmaması nedeniyle, onun zamanında da krallık türü bir yönetim oluşmamıştı. Kusayy, krallığın değil; bir tür aristokratik yönetimin başlatıcısı olarak tarihe geçmişti. Bu nedenle diğer toplumlarda yönetim piramidinin en üstünde genellikle bir kişi veya bir aile bulunmasına ve altta bulunanlar üsttekinin otoritesine boyun eğmesine karşılık, Mekkeliler İçin

[430][233] Alâk sûresi, 96:15-17

durum oldukça farklıydı. Mekke yönetiminde, yönetim piramidinin en üstünde bir kişi yoktu. Yönetimde, Mekke nüfusunu teşkil eden soylar adına, o soyun en yaşlı üyeleri bulunuyordu. Bu nedenle hiç kimse bütün toplumu kuşatacak bir otoriteye sahip değildi. Kararlar aile temsilcileri arasında almıyor ve uygulaması da birlikte gerçekleştiriliyordu. Dolayısıyla yönetim kadrolarını işgal edenler açısından bir başkasının otoritesine boyun eğmek gibi bir durum söz konusu değildi. Ancak bu anlayışın hürlerin teşkil ettiği kesim için geçerli olduğu, hür olmakla birlikte mensubu az, güçsüz aileye dahil olanlarla, mevali, köle kesimi açısından durumun daha farklı olduğu açıktı.

Mekke, islâm davetinin başladığı yıllarda, yaklaşık on bin civarındaki nüfusunun büyük çoğunluğunu Kureyş kabilesine mensup Arapların teşkil ettiği bir şehir devleti konumundaydı. Bir ticaret ve din merkeziydi. Bu iki farklı özelliği nedeniyle oldukça değişken bir nüfusa sahipti. Mekke'de farklı ırklara ve dinlere mensup kişilere sıklıkla rastlanırdı. Ayrıca Rum ve Fars kökenli bazı tüccar ve sanatkârlar Mekke'de ikamet ediyorlardı. Mekke'deki yabancılar arasında Irak, Mısır, Habeş ve Süryani kökenli kimseler de vardı. Bir Kıptî olan ve Kabe'nin tavanını ağaçla örten marangoz Begüm Naccâr; Rum kökenli demirci Erzak, tüccar Kımta, Cüveyriye bint-i Vebre ismindeki kadın, Abdullah b. Cüd'ân'nm azatlısı olan Süheyb, Yemenli Yasir, Rum veya Türk kökenli Sümeyye, Kabe'nin tamiri sırasında çıkan Süryanice bir kitabeyi okuyan ve ismini bilmediğimiz Yahudi şahıs Mekke'de ikamet eden yabancılardan bazılarıydı. Ayrıca bir kısmının ismi bize kadar ulaşmış olan çok sayıda Rum, Fars, Habeş, Yemen kökenli köle de vardı.

Mekke, bölgenin kalabalık ve hareketli bir şehir devleti olduğu için, sistemli ve işlevsel idarî, malî, askerî ve dinî kurumlara sahipti. Bunların hicâbe, sikâye, rifâ-de nedve, liva ve riyaset isimlerini taşıyan altı tanesi Resulûllah'ın büyük dedesi Kusayy tarafından tesis edilmişti. Hayatta olduğu dönemde Kusayy tarafından yürütülen bu görevler, Kusayy'ın ölümünden sonra bir süre oğlu Abdüddâr tarafından yürütülmüş, fakat daha sonra rifâde, sikâye ve riyaset Abdumenaf m çocuklarına geçmişti. Takip eden yularda yeni görevlerin eklenmesiyle siyasî, malî, adlî, askerî, dinî görev birimlerinin sayısı birkaç kat artmıştı. Resulûllah İslâm davetine başladığı zaman, bir tür bakanlık sayılabilecek her bir görev alanı faal durum daydı. Siyasî, malî, adlî, askerî ve dinî kurumlar başlıkları altında toplanabilecek olan söz konusu görev alanları şunlardı:

Siyasî Görevler

Riyaset (Liderlik): Kusayy, Mekke'de ve dışarıda yaşayan Kureyş kabilesinin gençlerinden bir askerî birlik oluşturup Huzâaları Mekke'den kovduktan sonra Mekke'nin lideri olmuştu. Hiç kimse onun liderliğine itiraz etmemişti. Ancak Kusayy, soyuyla devam eden bir krallık tahsis etmedi. Ölümünden sonra Mekke yönetimini büyük ailelerin temsilcileri üstlendiler. Gerçi bunların içerisinde özellikle Kusayy'ın soyunun ayrıcalıklı bir yeri olmuş ve özellikle de soyundan Abdumenaf,

Haşim, Abdülmuttalib gibileri doğal liderler olmuşlarsa da, yönetim tarzı aristokratik bir nitelikte devam etmişti. Soyların temsilcileri olan kimseler Mekke yönetiminden sorumluydular. Soyların temsilcilerinin nasıl seçildiklerini bilmiyoruz, ama muhtemelen hayatı boyunca akıllılığını, kahramanlıhğını ve takdir edilen özel yeteneklerini ispatlamış yaşlı bir kimse soyunun doğal temsilcisi oluyor ve soyunun tüm üyeleri ona itaat ediyorlardı. Fakat bu itaat, hiçbir zaman bir kölenin efendisine veya tebanın kralına itaati biçiminde değildi. Daha çok ve hatta tamamıyla saygı, sevgi temelinde şekillenen bir itaatti.

Soy temsilcileri Mekke'nin yönetim işini aralarında paylaşmışlardı. Herkes öncelikle kendi sorumluluk alanında olan görevini yapar, bu görevlerin dışında Mekke'yi ilgilendiren herhangi bir problemde durumu birlikte görüşüp, birlikte karar alırlardı. Her soy temsilcisi, Mekke'yi ilgilendiren bir konuyu öncelikle kendi soyuna ait meclisde görüşüp-konuşur, sonra da Mekke şehir devletinin en üst meclisi olan Dâru'n Nedve'de karara bağlarlardı.

Meclisler ve Dâru'n Nedve: insanların bir yerde toplanmasını veya toplantı ye-nni ifade eden 'ned/ Mekkelilerin meclislerim ifade eden bir isimdi. Her soyun bir meclisi vardı. Her soyun yaşlıları, saygın şahsiyetleri, Kabe civarında inşa ettikleri bir binada veya gölgelikte toplanırlardı. Bu meclisler birer istişare merkezleriydi. Soy mensuplarının bir konuya ait genel kararı burada oluşurdu. Meclisler, özellikle akşamlan çok hareketli yerlerdi. İnsanlar gruplar halinde toplanırlar, aralarında sohbet ederler, eğlenirlerdi. Bolca içki içilirdi. Şairliği olan veya güzel şiir okuyanlar, okudukları şiirlerle, hikaye bilen ve güzel anlatanlar anlattıklarıyla kalabalığı eğlendirirlerdi.

Mekke'nin asıl meclisi Dâru'n Nedve idi. Dâru'n Nedve bir asiller meclisiydi. Dâru'n Nedve'yi ilk kez tesis eden kişi Kusayy'dı. İlk zamanlar Kusayy'm evi Mekke'nin idarî binası olarak kullanılmış, ancak daha sonra, yaklaşık 440 yılında, Kabe'nin kuzeyine, tavafa başlanan yerin arka tarafına bir bina inşa edilerek burası Mekke şehir devletinin meclis binası olarak kullanılmaya başlanmıştı. Kureyş'e mensup olan ve yaşı 40'ı geçmiş olan her erkek meclisin doğal üyesiydi. Ancak yaşı küçük olmasına rağmen, Meclis toplantılarına katılan, kararlarda etkili olan kişiler de vardı. Ebû Cehil 28, Haşim b. Haşim 20 yaş civarında Meclis'in üyesi olmuştu. Çünkü bunlar zekalarıyla, yaptıkları işlerle, beceri ve yetenekleriyle 'olgunluklarım' ispatlamış kimselerdi.

Bütün idarî işlerin yanı sıra, Mekke kızları için çocukluktan evlenilebilecek çağa geçtiğinin ilanı olan tören, evlilik merasimleri, elçilerin kabulü, büyük ticaret kervanlarına ait kararlar, ticarî faaliyetlerle ilgili konular Dâru'n Nedve'de yürütülen mutad işlerdendi. Dâru'n Nedve İslâm davetinin başlamasıyla bir şehir devletinin gerçek meclisi olma özelliğini kazandı. Daveti durdurma kararları orada alındı, konuya ilişkin planlar hep orada yapıldı.

Risâlet döneminin ilk ayetlerinden birisi Dâru'n Nedve'nin işlevini tespit etmek açısından oldukça önemlidir. Ayette, Resulûllah'ın İslâm davetine engel olmak

isteyen ve bunu da zorbaca yapan Mekke eşrafından birisinin durumundan bahsedilip, yaptığı zorbalığa karşılık azapla uyarılırken önemli bir terim ifade edilmiştir. Ayet şöyledir: 'Hayır! Eğer o bu yaptığı işten vazgeçmezse onu perçeminden yakalarız. O yalana, günahkar perçeminden. O zaman o gitsin de nâdiyesini çağırsın. [431] [234] Ayette geçen (nâdiye\ toplantıların yapıldığı meclis, toplumun şura merkezi, önemli anlarda toplum adına önemli kararların alındığı 'temsilciler meclisi' anlamlarına gelmektedir, işte bu terim, Mekke'deki idarî yapı konusunda ipuçları verdiği gibi, aynı zamanda daha risâletin ilk günlerinden itibaren Resulûllah'ın Mekke şehir devletinin en üst kurumu olan Meclis ile karşı karşıya kaldığını da ifade etmektedir. Resulûllah tarafından İslâm davetinin başladığı yıllarda Dâru'n Nedve'nin sorumlusu Abdüddâr soyunu temsilen Esed b. Abduluzza idi. Esed b. Abduluzza'nın üstlendiği sorumluluk, herhalde bir tür Meclis başkanlığı idi.

Meşvere (Masura): Meşvere, kaynaklarda hakkında ayrıntılı bilgi bulunmayan bir idarî birimdi. Bu konuda en ayrıntılı bilgiyi İbn'ul Kalbî'nin kitabında buluyoruz. Onun verdiği bilgiye göre, Meşvere (Masura), Dâru'n Nedve'de alman kararları onaylayan bir üst meclisti. Bu durumda Meşvere'nin yetki itibarıyla, Dâru'n Nedve'nin de üstünde bir idarî birim olduğu anlaşılmaktadır. Bu idarî birim adına Esed oğullarından Zem'at b. el-Esved, Dâru'n Nedve toplantılarına katılırdı. Her ne kadar bu idarî birim hakkında ayrıntılı bilgilere sahip değilsek de, Dâru'n Nedve'nin üyeleri dikkate alındığı zaman, İslâm davetini durdurmak veya yok etmek için Kabe'de yahut Dâru'n Nedve'de yapılan bütün toplantılara Dâru'n Nedve'nin üyelerinden ziyade Velid b. Muğire, Utbe b. Rabia, Ebû Cehil b. Hişam, el-As b. Esved, Vâil b. el-Esved, Ebû Leheb gibi şahısların katıldığı tespit edilmektedir. Bu durumda Meşvere'nin üyelerinin Mekke'nin en yaşlı ve sözü geçen bu şahsiyetlerinin olduğu anlaşılmaktadır. Meşvere'yi Mekke şehir devletinin senatosu olarak isimlendirmek mümkündür.

Sifûre: Tam yetkili siyasî temsilcilik veya elçilik olarak tanımlanabilecek olan sifâre görevi, Adiyy oğullarının sorumluluğunda olup, İslâm'ın ilk yıllarında Adiyy soyu adına bu görevi Ömer b. Hattab yürütüyordu. Mekkeliler ile yabancılar arasında açığa çıkan problemlerin çözümü için Mekke şehir devleti adına, karşı tarafla görüşmeleri yürütme işi sifârenin sorumluluk alanında yer alıyordu. Ömer b. Hattab'm islâm'a girmesiyle Sifâre'nin Sehm soyuna geçmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Zira müminlerin Habeşistan'a hicreti üzerine onları Habeş kralından Mekke'ye iade etmesini istemek için giden heyetin başına Sehm soyuna mensup Amr b. Âs getirilmişti.

Malî Görevler

Rifâda: Tamamen Mekke'ye özgü bir kurumdu. Hacca gelenlerin yiyecek başta olmak üzere maddî ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla gerekleri yerine getirilen bir

[431][234] Alak, 96:15-17

görev alanıydı.

Kusayy, Mekke'yi bir cazibe merkezi haline getirebilmek için, önemli masraflar yaparak, Mekke'ye gelen hacıların yiyeceklerini karşılama sorumluluğunu üstlenmişti. Buna, sonradan, Mekke'nin yoksullarının yiyecek ihtiyaçlarım karşılama sorumluluğu da eklenmişti. Ancak bu tamamen kişisel bir tasarruftu. Rifâde görevini üstlenmiş soyun lideri hac döneminde çok sayıda deve ve koyun keser, bunlardan genellikle tirit ismi verilen ve içine ekmek doğranarak yapılan bir et yemeği pişirtir ve hacılara dağıtırdı. Rifâde görevi her zaman Kusayy'm çocuklarında kaldı. Resulûllah'ın islâm'ı tebliğe başladığı yıllarda bu görevi Haşim'ın soyundan Ebû Talib yürütüyordu. Daha sonra, kardeşi Abbas bu görevi yürütmüştür.

Sîkâye: Sikâye, hac sırasında hacıların ihtiyacı olan suyu tedarik etme ve dağıtma görevlerinin yanı sıra, Beytü'l Haram'm idaresi ve bakımı işlerinin yürütüldüğü bir görev alanıydı. Mekke, suyu az bir bölge olduğu için, Kusayy hacıların su ihtiyacını karşılamak amacıyla Kabe'nin yakınma deriden havuzlar yaptırmış ve bu havuzlan çevredeki kuyulardan taşman sularla doldurmuştu. Abdülmutta-lib'in Zemzem'in yerini bulması ise, Mekke'deki su sıkıntısını sona erdirmesi açısından çok önemli bir gelişme olmuştu. Haşim'in soyundan gelenlerin sorumluluğunda bulunan sikâye görevi, islâm'ın ilk yıllarında Abbas b. Abdülmuttaüb tarafından yürütülüyordu.

Em'vâlu'l Muhacere: Kabe'nin içinde, Kabe'ye ve putlara bağışlanan değerli eşyaların saklandığı bir kuyu vardı. Buranın birkaç kez hırsızların yağmasına uğraması nedeniyle, değerli eşyaların korunması problemi açığa çıkmıştı. Söz konusu değerli eşyaların korunması sorumluluğunu Sehm soyundan gelen kimseler üstlendiler. Eşyalar, Dâru'n Nedve'nin hemen yanına inşa edilmiş bir depoda saklanırdı. Risâlet çağında bu görevi Haris b. Kays yürütüyordu.

Adlî Görevler

Aşnâk: Adlî işlerin yerine getirildiği bir sorumluluk alanıydı. Kan davalarının çözümlenmesi, kan diyeti başta olmak üzere zarar/ziyanın tespiti ve gereğinin yapılmasının sağlanması Aşnak dahilinde yürütülen en önemli görevlerdi. İslâm'ın ilk yıllarında Teym soyuna mensup Ebû Bekir (veya asıl ismiyle Abdullah b. Osman) bu görevi yürütüyordu.

Hühûma: Meclisin kararlarının uygulanmasını kontrol eden bir görev alanıydı. İslâm'ın ilk yıllarında Sehm oğulları adına Haris b. Kays bu görevi yürütüyordu.

Askerî Görevler

Kıyâde: Bir anlamda başkomutanlık göreviydi. Meclis muhafızlığı, savaşa katılacakların teçhizat durumları ve ordu komutanlığı Kıyâde dahilinde yer alan görevlerdi. Bu görev Umeyye oğullarının sorumluluğundaydı. Ebû Süfyan son Kıyâde sorumlusu veya bir diğer isimlendirmeyle son başkomutan olmuştur.

Liva: Savaşa karar verildiği zaman bir görevli savaş için toplanılacak yeri belirler ve oraya bir sancak dikerdi. Liva görevi bunu ifade ediyordu. Bu görev Abdüddâr'ın soyundan gelenlerin sorumluluğundaydı. Uhud'da tüm Liva görevlileri ölünce, çoktandır bir görev alanını daha uhdesinde toplamanın çabasını yürüten Ebû Süfyan bu sorumluluğu da üstlendi.

Ukab: Ukab, Kureyş'in sancağının ismiydi. Muhtemelen üzerinde kartal resmi vardı. Ukab görevi ise, Mekke şehir devletini temsil eden ukab (kartal) isimli sancağı muhafaza altında bulundurmak ve savaş sırasında çıkarıp, taşımakla ilgiliydi. Bu görev başkomutanlık (Kıyâde) görevini de üstlenmiş olan Umeyye oğullarına aitti. Ebû Süfyan veya onun görevlendirdiği birisi bu işi üstlenirdi.

Kubba ve Einnâ: Araplar savaşa çıktıkları zaman en büyük putlarını da yanlarına alırlardı. Böylelikle onun yardımına mazhar olacaklarına inanırlardı. Savaşçılar putun görüş alanında savaşırken, düşmandan korkup geri çekilmekten veya savaş alanından kaçmaktan çekinirlerdi. Kubba savaş karargahının ismiydi. Einna ise süvari birliğinin ismiydi. Putu taşıma işi bu süvari birliğinin sorumluluğundaydı. Put savaş sırasında karargahta bulunurdu. Süvari birliğinin komutanlığı ve putun taşınması sorumluluğu, risâlet yıllarında Manzum soyundan Halid b. Velid tarafından yürütülüyordu.

Dinî Görevler

Îsâr-Ezlâm Fal okları ile yürütülen bir görev idi. Mekkeîiler günlük hayatlarındaki birçok işi Kabe'nin içinde bulunan Hübel putunun önündeki fal oklarını çekerek, çekilen okun ifade ettiği şeye göre yürütürlerdi. Îsâr-Ezlâm daha çok inançla ilgili bir görev alanı gibi görünüyorsa da esasında idarî bir niteliğe de sahipti. İslâm davetini durdurabilmek için yapılacak işlerin fala bırakılmayıp, Dâru'n Nedve'deki yoğun geçen görüşmelerle kararlaştırılması ise İslam'ın Mekke siyasî, hukukî ve ekonomik yapısı için ifade ettiği tehlikeyi göstermesi açısından önemlidir.

Sidâne: Kabe'nin korunması göreviydi. Sidâne çok şerefli bir işti. Bu görev, sahibine büyük itibar sağlardı. Risâlet yıllarında bu göre Abdüddâr soyu adına Osman b. Talha üstlenmişti.

Hicâbe; Hicâbe, Kabe'nin kapıcılığı göreviydi. Belirli zamanlarda Kabe'nin kapısını açmak ve ziyaretçilerin içeri girip-çıkmasmı düzenlemek, bu işin karşılığında ücret almak hicâbe görevi dahilindeydi. Hiç kimse bu görevi üstlenmiş kişinin izni olmadan Kabe'ye giremezdi. Risâlet yıllarında bu görevi Abdüddâr soyu adına Osman b. Talha yürütüyordu. Osman b. Talha, sidâne görevini de üstlendiği için, birçok araştırmacı sidâne ve hicâbe görevinin aynı olduğunu zannetmiştir, ancak esasen bunlar ayrı görevlerdi.

Nesî: Takvimi düzenleme göreviydi. Bir diğer ifadeyle, ay takvimi nedeniyle gerçekleşen on günlük kaymaları düzenleyerek, hac zamanını istenen zamana ge-

tirme görevini ifade ediyordu. Nesî görevini yapana nasî denirdi. Nasî, takvimde bir düzenlemeye gittiği zaman Kabe'nin kapısı önünde durur ve kararını ilan ederdi. Bu görevi, risâlet yıllarının ilk zamanlarında, Kinâne kabilesinden Huzâfe b. Fukaym yürütüyordu. Daha sonra Ebû Sümame ismiyle bilinen Cünâbe b. Avf üstlenmişti. İslâm, diğer birçok görevi olduğu gibi bu görevi de kaldırdı.

İfâze: Hac ibadetinin yürütülmesini ifade eden ifâze görevi, risâlet yıllarında Temim soyundan birisi tarafından yürütülüyordu. Bu görevi yapana sûfe denirdi.

Sûfe, haccın başladığını ilan eder, o Mina'dan inmeden kimse Mina'dan inmez, ondan önce kimse cemreleri taşlayamazdı.

İcâze: Hacla ilgili bir görevdi. Hac ibadetinin Müzdelife'deki kısmının yürütülmesi icâzenin sorumluluk alam dahilindeydi. Bu görev, risâlet yıllarında, Advan b. Amir boyu adına Ebû Seyyare lakaplı Urrteyle b. El-Azel tarafından yürütülüyordu. Esasen nesî, ifâze ve icâze görevleri, ilk zamanlar Kusayy tarafından yürütülmüştü. Ancak, Kusayy, başka kabilelerin desteğini alarak Kureyş'in gücünü artırmak için bu görevleri Mekke dışında yaşayan diğer bazı kabilelere vermişti, icâze, sembolik değere sahip bir görev alanıydı.

Sorumluluktan Kaçış

O günahkârların, Rableri huzurunda başlarını öne eğerek 'Rabbimiz! Gördük duyduk, şimdi bizi (dünyaya) geri gönderde, iyi işler yapalım, artık kesin olarak inandık' diyecekleri zamanı bir görsen! [432][235] Size azap gelip çatmadan önce Rabbinize dönün, O'na teslim olun, yoksa size yardım edilmez. Farkında olmadan, başınıza ansızın azap gelmeden Önce, Rabbinizden sîze indirilenin en güzeline (Kur'an'a) tâbi olun. [433][236]

Ahiret İnancı ve Dünya Hayatının Önemi

Yaşanan ve yaşanacak boyutuyla tüm hayatı iki kısma ayırıp, halihazırda dünyada yaşananı hayatın sadece bir kısmı kabul etmek İslâm'da imanın şartlarından birisini oluşturur. îmanın bu olmazsa-olmaz şartına göre ölüm son değildir; iki hayatı birbirinden ayıran bir aşamadır, sınırdır. Ölüm, dünya hayatının sonunu ve Kur'an'ın 'Çıkış günü'1 (Yevmü'l huruç) [434][237] Diriliş günü' (Yevmü'l ba'as) [435][238] Toplanma günü' (Yevmü'l cem) (Şûra, 42:7), 'Sonsuza kadar sürecek gün' (Yevmü'l huld) [436][239] 'Kesin harar günü' (Yevmü'l fasl) [437][240] 'Pişmanlık günü' (Yevmü'l hasre) [438][241] 'Bilinen gün' (Yevmü'l ma'lûm) [439][242] 'Gerçek olan [440][243]

---

[432][235] Secde sûresi, 32:12
[433][236] Zümer sûresi, 39:54,55
[434][237] Kâf, 50:42
[435][238] Rûm, 30:56
[436][239] Kâf, 50:34
[437][240] Mürselat, 77:13,14
[438][241] Meryem, 19:39
[439][242] Burûc, 85:2
[440][243] el-Hakka Hakka, 69:1-3

'Yaklaşan gün' (Yevmü'l azife) [441][244] gibi farklı isimlerle andığı ahiret hayatının başlangıcını oluşturur. Dünya hayatı son derece kısa, ahiret ise sonsuzdur. Süreleri dikkate alındığında ahiret hayatı daha önemli görünmektedir. Çünkü sonsuz ahiret hayatı insan için sonsuz cehennem veya sonsuz cennettir. Fakat buna rağ-nıen kısa ve sonlu olan dünya hayatı çok önemlidir; hatta amacı/işlevi açısından sonsuza uzanan ahiret hayatından da önemlidir.

İslâm'ın hayatı iki ayrı bölümde değerlendirmesi, sadece mekân ve süre açısından gerçekleşen bir ayrıma dayanmaz. Hayatın 'dünya hayatı' ve 'ahiret hayatı' bi-çiminde ikiye ayrılmasının asıl önemi, ahiretin dünyada kazanılmasından; ahire-tın niteliğinin dünyada belirlenmesinden kaynaklanır. İnsanların ebedî hayatları-nın niteliğini belirleme açısından ahirette yapacakları bir şey yoktur; her şey dünyada olup bitmekledir. Dünyada sahip olunan ilkeler ve sürdürülen hayat tarzına göre bir ahiret hayatı oluşmaktadır. Dünya hayatının veya daha doğru ifadeyle dünyada sahip olunan ilkelerin ve sürdürülen hayat tarzının önemi de buradan kaynaklanmaktadır. [442][245]Eğer dünyada doğru bilgiye sahip olunur ve inanılır, doğru şeyler ilke edinilir ve tüm bunlara göre güzel bir hayat tarzına sahip olunursa, öbür taraf sonsuz mutluluktur, huzurdur, sevinçtir, esenliktir, cennettir. Ama dünya hayatında yanlış şeylere inanılır ve ilke edinilir, bunların etkisini taşıyan yanlış, kötü bir hayat tarzına sahip olunursa, öbür taraf ıstıraptır, sıkıntıdır, azaptır, cehennemdir.

Esasen, dünya hayatı çabucak biten 'oyurC ve 'eğlenceden başka bir şey değil-dir. [443][246] Fakat buna rağmen dünya hayatı önemlidir. Belirtildiği üzere dünya hayatının önemi ise ahiretin dünyada inşa edilmesinden kaynaklanmaktadır; yoksa dünya hayatının kendine ait özel bir değeri yoktur. Sahip olunan ilkelerin ve hayat tarzının veya daha teknik isimlendirmeyle 'din'in ne ve nasıl olduğu ise konunun özüdür, esasıdır. Kur'an'm yöneldiği ve inşasını hedeflediği şey de budur. Bu, risâletin ilk günlerinden itibaren, üzerinde ısrarla durulan bir konu olmuş ve insanlar için çözümü bilinemez, bulunamaz bir problem olmaktan çıkarılmıştır. Zira insanlık tarihinin ve özellikle de felsefenin şahitliğiyle biliniyor ki, insanın mevcut bilgi kaynaklan ve imkânları doğru dinin belirlenmesinde; hayatı dosdoğru kılacak ilke ve ölçülerin belirlenmesinde yetersiz kalmaktadır. Risâletin ilk günlerinden itibaren bildirildi ki, dünya hayatını yaratılış amacına uygun bir hayat kılmanın araçlarının, imkânlarının ve ilkelerinin kaynağı vahiydir; Allah'ın elçisi ile bildirdiği ilâhî hakikatlerdir. Bu ilâhî hakikatlere uymak hem dünya hayatım her türlü kötülükten, ahlâksızlıktan, yanlışlıktan uzak tutacaktır; hem de sonsuz

---

[441][244] Necm, 53:57

[442][245] İlk Kur'an neslinin en önemli temsilcilerinden birisi olan Hz- Ali şöyle der: 'Dünya arkasını dönmüş gidiyor. Ahiret yüzünü dönmüş geliyor. Her birinin kendine has çocukları var. Siz ahiret çocuklarından olun; dünya çocuklarından olmayın! Bugün çalışma günüdür, hesap günü değil. Yarın hesap günüdür, çalışma günü değil' (Buhari, Rikak, 4)

[443][246] Dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Müttakî olanlar için ahiret yurdu muhakkak ki daha hayırlıdır. Hâla akıl erdiremiyor musunuz?1 (En'am, 6:32).

Cahiliye dönemi şairlerinden tyâs ibn El-Eret bir şiirinde tamamen hedonist bir dünya görüşünün etkisiyle eğlence ve oyunla dertlerden kurtulmaktan bahseder. Ona göre hayat oyun ve eğlence kılınmalıdır; sorumsuzca günü yaşamalı ve başka bir şey düşünmemelidir. Ancak şu ilginç ve son derece anlamlıdır; lyâs'm şiirinde kullandığı oyun (le'ib) ve eğlence (lehv) kelimeleri burada zikrettiğimiz ayette aynen tekrarlanmaktadır. Ancak bir farkla, Kur'an'm bu kelimelerle anlattığı şeyle, şairin anlattığı ve savunduğu şeyin hedefleri birbirine tamamen farklıdır.

ahiret hayatım cennet kılacaktır. Fakat insan, yaratanı olan, varlığını en uygun şartlarda sürdürmesinin İç ve dış imkânlarını sonsuz lütfuyla sunan, dosdoğ-bir hayat tarzının ilkeleri konusunda yardımını esirgemeyen yegâne rabbine karsı lakayt olursa, nankör davranırsa; yanlışlarla, kötülüklerle, ahlâksızlıklarla, ıkıntılarla dolu bir dünya hayatını kendi elleriyle inşa etmiş olur. Ve bu hayatın sonu da kendisi gibi sıkıntı ve azaptır; ancak çok daha şiddetli ve elbette ki sonsuz bir şekilde.

Ahiret inancı çok önemlidir. Onun önemi, insanların zihinlerine yerleştirilecek bir inanç ilkesi olmasından kaynaklanmamaktadır. Önemini, 'eserdik yur-du'nun kaynağı olan dünya hayatım düzenlenmesinden ve yönlendirmesinden al-maktadır. Buna göre, dünya hayatı önemlidir, ahiret hayatının niteliğini belirlediği için; ahiret hayatı önemlidir, dünya hayatını etkileyip şekillendirdiği için. Ahiret inancı ise daha da önemlidir, dünya hayatım düzenlediği ve bunun sonucunda ahireti 'esenlik yurdu' kıldığı için. Ahiret inancının dünya hayatını etkileyip, şe-killendiren özelliğini somut şekilde görmek için 'din' dikkate alınmalıdır. Din, bir boyutuyla, dünya hayatını yönlendiren bazı yol işaretlerinin ortak ismidir. Yolcu-lar işaretlere uymayıp, istedikleri gibi davranırlarsa, söz konusu işaretlerin yapa-bileceği bir şey yoktur. O halde yolculara sorumluluk duygusunu, yol işaretlerine uyma bilincini kazandırmak gerekmektedir. Bunu sağlayan ise ahiret inancıdır. Ahiret inancı yok sayılsa, hayatı düzenlemek, insanlığı esenliğe ulaştırmak adına bildirilen tüm ilkeler, tüm bilgiler, tüm açıklamalar, verilen tüm emirler ve getiri-len tüm yasaklar temelsiz kalır. Bu nedenle ahiret inancının imanın şartları ara-sında bulunma amacının, dünya hayatını sorumlulukla yaşanan bir hayat kılmak-tan ibaret olduğunu dile getiren .birçok ayet vahyolunmuştur. Şu ayet bunlardan sadece birisidir: 'Mutlak hükümranlık sahibi olan Allah yüceler yücesidir ve O'nun her şeye gücü yeter. O hanginizin daha güzd iş yapacağını denemek için ölümü ve hayatı yarattı. O güçlüdür, O'nun gücüne hiçbir güç erişemez ve tek bağışlayan da O'dur.[444][247]

Ahiret inancı, sorumluluk temelinde şekillenen bir hayat tarzını inşa etmeyi sağladığı için, risâlet sürecinde üzerinde en çok durulan üç konudan birisini oluş-turmuştur. Önemi nedeniyle, Resulûllah'm kitlesel davete geçişinin başlangıcım teşkil eden Mekkelilere Safa tepesinden seslenişinde üzerinde bilhassa durduğu Konu ahiret inancı olmuştur. Risâlet sürecinde diğer iki temel konuyla birlikte, ahiret inancının ve gereklerinin üzerinde hemen her zaman durulmaya da devam edilmiştir. Diğer önemli iki konuyu ise, ebedî hakikatin temel konusu ve kaynağı °lan tevhid' ile, insanları ebedî hakikat konusunda bilgilendirmenin ve uyarmanın kurumlaşmış ismi olan 'ristdeV oluşturmuştur. Ahiret, bu ikisine inanmanın ve gereklerine uymanın bireysel karşılığını, bireydeki sorumluluk duygusunun aynağini teşkil etmektedir. Bu nedenle hemen her birkaç ayetten birisinde, ya ogrudan ya da dolaylı olarak ahirete muhakkak değinilmiş; ona ilişkin gerekli

[444][247] Müîfe, 67:1,2

bilgiler verilmiş, önemine ilişkin açıklamalar yapılmıştır. İslâm davetindeki merkezi konumu nedeniyle, kendilerine ebedî hakikat sunulan insanların en çok dikkatlerini çeken ve daveti kabul etmeyenlerin en çok üzerinde durdukları, en sen tepkiler verdikleri, tartışma ve alaylarına malzeme kıldıkları konu da ahiret inancı olmuştur.

Risâlet sürecinde, islâm davetinin muhalifleri daha ilk andan itibaren kolaylıkla fark ettiler ki, kendilerine sunulan ve kabul edip gereklerini uygulamaya davet edildikleri ebedî ilkelerin temelini, hedefini, birleştirici unsurunu ahiret inancı oluşturuyordu. Bu nedenle diğer ilkeler ve konularla ilgili tepkilerini de ahiret inancına yönlendirmekten geri kalmadılar. Ahiret inancını veya bir başka söyleyişle ölümün son olmadığım kabul etmediler. Kesin bir dille kendilerine bildirilen hakikati reddettiler. Örneğin şunları söylediler: 'Hayat ancak bu dünyadaki hayatımızdan ibarettir; biz, bir daha diriltilecek değiliz.[445][248] Allah, ölen bir kimseyi diriltmez.[446][249] Hayat ancak bu dünyada yaşadığımızdır. Ölürüz ve yaşarız. Bizi ancak zaman helak eder.[447][250]

Müşrikler, ahiret inancını ve onun dahilinde anlam ve önem ifade eden 'dirilme günü'nü 'kıyame (yevmu'l-kıyâme), 'hesap günü'nü (yevmu'l-hesâb), 'ceza ve mükafat günü'nü (yevmu'd-din), 'kavuşma günü'nü (yevmut-telâk), 'ebedilik günü'nü (yevmu'd-hulûd), 'pişmanlık günü'nü (yevmu'l-hasre), 'cenneti, 'cehennem'i şiddetle reddettiler. Böylesi bir inancın doğru olabileceğini düşünmediler; düşünmek istemediler. Hatta, aşağıda açıklanacak sebeplerden dolayı, yeniden dirilmenin ve ahiret hayatının gerçek olmamasını temenni ettiler. Ahiret inancım ve bu inancın dahilinde yer alan kıyamet, hesap, cennet, cehennem gibi Şeyleri 'eskilerin masalları[448][251] 'karmakarışık rüyalar[449][252] şeklinde niteleyerek reddettiler ve eğer olur ki bunların varlığına şahit olunacak olsa, bunun 'büyü'den; 'algı yanılması'ndan[450][253] başka bir şey olmayacağını savundular. Onların bu inkârları da, burada verilecek bazı örneklerde olduğu üzere, birçok olaya ve duruma kaynaklık yaptı.

Müşrik Araplarda Ahiret Bilgisi ve İnancı

Ahiret inancına sahip olmayan ve ahireti inkâr eden risâlet çağı Arapları ve özellikle de Mekkeliler esasen ahiret bilgisinden haberdar kimselerdi. Onlar, içlerinden bazı istisna kişiler hariç, ahiret inancına sahip değillerdi; ama ahiret inancını biliyorlardı. Ticarî faaliyetleri nedeniyle sürekli görüştükleri; alışveriş yaptıkları; evlerine, köylerine, şehirlerine misafir oldukları Hiristiyanlardan ve Yahudilerden ahiret İnancını duydukları ve hatta bir şeyler sorup öğrendiklerinde kuşku yoktur. Bunun yanı sıra, bazı tarihi bilgiler de İslâm davetine karşı çıkan müşrik liderlerin

[445][248] En'am, 6:29
[446][249] Nahl, 16:38
[447][250] Casiye, 45:24
[448][251] Mutaffifin, 83:13
[449][252] Enbiya, 21:5
[450][253] Hûd, 11:7

ahiret bilgisine sahip olduklarını belgeler niteliktedir. Bu konuda Cahiliye dönemi şiiri önemli bir referanstır. Sakifli şair Umeyye b. Ebû's Sait'in şiirlerinin ve Küs b. Saide'nin şiir ve söylevlerinin ağırlıklı konusu ahirettir. Onların bu bilgilerinin ve hatta inançlarının kaynağının ne olduğu önemli değildir; ister Hıristiyanlar ve Yahudiler olsun, isterse Hz. İbrahim geleneğinin son kalıntıları olsun. Önemli olan, ahiret inancına sahip kimselerin müşrik Araplar arasında yaşamış olmaları, müşriklerin de ahiret inancından haberdar olmalarıdır. Üstelik müşrik Arapların inanç ve kültürlerinde silikleşip, etkisizleşmiş bir ahiret inancı da vardı. Bu konuda Cahiliye devri şiiri önemli bir tanıktır.

Cahiliye devri şiirinde 'dünya hayatı' ifadesine sıklıkla rastlanmaktadır. Elbette ki 'dünya hayatı' ifadesinin anlam kazanması için 'dünya dışı' hayatın bulunması gerekir. Ancak söz konusu şiirlerde 'dünya hayatı' ifadesine sıklıkla rastlanmasına rağmen, ahiret terimine pek rastlanmaz. Bu da gösteriyor ki, dünya hayatı inancı, ahiret hayatı inancından koparak risâlet dönemine kadar gelmişti. Ahiret terimi dilden adeta silinip gitmişti. Buna karşılık Cahiliye şiirinde özellikle cennet terimiyle karşılaşmak çok kolaydır. Örneğin; Ünlü şair Antere, sevgilisi Able'ye karşı duygularını anlattığı bir şiirinde, sevgilisine kavuşmanın mutluluğunu cennet mutluluğuna benzetmiştir. Yine aynı şiirinde, sevgilisinden uzakta olmayı ise 'her şeyi yakan, geride bir şey bırakmayan ateşe' benzetmiştir. Bu nitelemenin cehennemi hatırlatması önemlidir. Eğer cennetten bahsedilmemiş olsa, 'her şeyi yakan, geride bir şey bırakmayan ateş' ifadesi gönül sıkıntısıyla veya salt ateşle açıklanabilirdi, ancak görülüyor ki Antere'nin bu ifadesinde acı ve ıstıraplarını benzettiği şey cehennemin acı ve ıstıraplarıdır. Antere bir başka şiirinde ise 'cehennem' terimini açıkça kullanmıştır. O, söz konusu şiirinde 'Zilletle (içilecek) hayat suyu (ab-ı hayat) cehennem gibidir. Şeref ile (oturulacak) cehennem ise en güzel evdir' demiştir.-Cahiliye çağının ünlü şairlerinden Züheyr ibn Ebî Sulmâ'nın bir şiirinde ise ahiret inancının yanı sıra, hesap gününden, dünya hayatında sahip olunması gereken sorumluluğundan bahsedilmektedir. Züheyr bir şiirinde şöyle demiştir: 'Göğüslerinizde olanı Allah'tan gizlemeye çalışmayın, ne kadar gizleseniz de Allah onu bilir. (Yaptığınız şeylerin karşılığı) ertelenir, bir kitaba kaydedilir, ya hesap gününe kadar saklanır veya (hesabı) çabuk görülür; hemen intikamı alınır.

Bu bireysel örneklerin yanı sıra, ölümle ilgili yaygın bir inancın gerektirdiği uygulamada da ahiret inancının etkisinden bahsetmek mümkün olabilmektedir. Müşrik Arapların 'beliyye' ismini verdikleri inançları ve bu inançlarının gerektirdiği uygulamaları şöyleydi: Özellikle ünlü bir adam ölünce onun devesinin gözlerini çıkarıp, mezarın yakınma bağlarlardı. Aç bırakılan deve bir süre sonra ölürdü, inançlarına göre, ölen kişi zamanı gelince dirilecekti; dirildiğinde yaya kalmaması için deveyi ona sunuyorlardı.

Tüm bunların yanı sıra, ahiret bilgisinin cahiliye dönemi Araplarmın geleneğinde yer aldığına bizzat Kur'an şahitlik yapmaktadır. Kur'an'm müşriklerin inançlarıyla ilgili konularda yaptığı şahitlik ise, salt tarihsel açıdan bile her türlü

kuşkudan uzaktır. Çünkü, daha önce başka vesilelerle de ifade ettiğimiz gibi, Kur'an'ın şahitlik yaptığı konulardaki açıklamalardan bizzat müşrikler haberdardılar ve onun bu şahitliklerini yalanlayamamışlardır: "Dediler ki: 'Sahi biz, ölüp de bir toprak ve kemik yığını haline gelmişken, mutlaka yeniden diriltileceğiz öyle mi? îşin doğrusu, gerek bize, gerekse daha Önce de atalarımıza böyle bir (ahiret) tehdidinde bulunuldu; (fakat) bu geçmişteküerin masallarından başka bir şey değildir!.[451[254]] Ayette dikkat çeken şey, müşriklerin bizzat kendi kültürlerinde, toplumsal hafızalarında ahiretle ilgili bir bilginin bulunduğunun ifade edilmiş olmasıdır. Üstelik bu, müşriklerin bizzat kendi ifadeleri olarak nakledilmiştir. Ancak ne var ki onlar bu bilgiyi bir inanca dönüştürüp kabul etmekte zorlandılar. Bu, daha önce ayrıntılı olarak ele alınıp incelendiği üzere, onların Allah'ı reddetmeleriyle büyük oranda benzerlik taşıyan bir durumdu. Biliyoruz ki onlar esasen Allah'ın varlığını ve hatta varlık olarak birliğini biliyorlardı, ama işlerine Allah'ı karıştırmak istemiyorlardı. Teorik olarak Allah'ı kabul ediyorlar ama fiilen 'Allahsız' yaşıyorlardı. Bu açıdan, müşriklerin ahiret inancına verdikleri sert tepki asıl niyetlerini ortaya koyar niteliktedir. Onlar ahireti biliyor ama ahiret inancının hayatlarında belirleyici unsur olmasını istemiyorlardı. Bir başka söyleyişle, yaşadıkları hayatın hesabını vermek işlerine gelmiyordu. Ahiret inancının gereğine göre hareket etmek istemiyorlardı. Sahip oldukları ahiret bilgisi, onlar için son derece işlevsiz, adeta silinip yok olma aşamasına gelmiş bir bilgiden başka bir şey değildi.

Sorumluluktan Kaçış

Müşrikler ahiret inancını şiddetle reddettiler. Hayatlarını etkileyecek böylesi bir inanca sahip olmak istemediler. Sorumsuz hayatlarını sürdürme ve hesabını vermeme isteği ahiret inancını reddetmelerinin asıl nedeniydi. Ancak bunu açıkça söyleyemedikleri için, ahiretin olamayacağının delillerini bulmaya çalıştılar. Kör bir inatla, ölenin dirilmesinin, ölüp çürüyen bedenin tekrar bir araya gelmesinin mümkün olamayacağını savundular. Bu konuda nakledilen bir rivayet şöyledir: Mekke eşrafından ve davetin katı düşmanlarından Ubeyy b. Halef bir gün eline aldığı büyük oranda çürümüş bir kemikle Resulûllah'm yanına geldi. Amacı öldükten sonra dirilmenin 'imkânsızlığını' ispatlayarak, İslâm'ın 'saçmalığını' gözler önüne sermekti. O şunun farkındaydı; eğer bir konuda İslâm'ın yanlış', 'saçma' olduğu ispatlanabilirse; diğer ilkeleri ve esasları konusunda da ciddi bir kuşku oluşturmak ve böylelikle Resulûllah'm yürüttüğü daveti sonra erdirmek ya da en azından Mekke için tehlikeli bir hareket olmaktan çıkarmak mümkün olacaktı. Öldükten sonra tekrar dirilme inancını ise amacına en uygun konu olarak gördü. Bu düşüncelerle Resulûllah'm yanma gelince, elindeki kemiği parmaklarının arasında ufalayıp, tozlarını Resulûllah'm yüzüne üfleyerek 'Sen bu çürümüş kemiklerin tekrar diriltileceğim söylüyorsun, öyle mi?' dedi. Aslında bu bir soru değil, soru torunda ifade edilen karşıt görüştü; ahireti reddeden bir yaklaşımın soru biçiminde

[451[254]] Mu'minun, 23:82,83

dile getirilişiydi. Resulûllah tereddüt etmeden 'Evet' dedi; 'Allah tüm ölmüşleri diriltecek ve seni de günahlarından dolayı o gün cehennemine koyacak". Ubeyy b. Halef görünüşte istediği cevabı almıştı; Resulûllah tekrar dirilmenin gerçekleşeceğini söylüyordu. Ama aldığı cevap Ubeyy b. Halefin işine yaramadı. Hatta oyununu bozdu. Zira, Peygamber sadece o çürümüş kemiğin tekrar diriltileceğim söylemeş Ubeyy'in cehenneme gideceğini de söyleyerek, çevredeki insanların ilgi ve dikkatini Ubeyy'in cehenneme gidişine neden olan günahlarına, kötülüklerine, zorbalıklarına çekmişti. Ubeyy b. Halef öfkelendi, suçlanıp utandırılmış birisi olarak oradan uzaklaştı. Bu olayı takiben ahiret inancını tekrar ele alan ve bu konuda ilâhî hükmü bildiren şu ayetler vahyolundu: 'insan görmez mi ki, biz onu meniden yarattık. Bir de bakıyorsun ki, apaçık düşman kesilmiş. Kendi yaratılışım unutarak bize karşı misal getirmeye kalkışıyor ve 'Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek?' diyor. De ki: 'Onları ilk defa yaratmış olan diriltecek. Çünkü O, her türlü yaratmayı gayet iyi bilir.[452][255]

Mekke'nin müşrik eşrafı, bir defasında, kendilerince son derece tutarlı bir görüşle, ölenlerin tekrar dinlemeyeceğini, tekrar dirilme olmayınca hesap gününün, mahşerin, cennetin, cehennemin 'hayal ürünü şeyler' olduğunun ispatlanabileceği-ni düşündüler. Görüştükleri bazı müminlere de bu konuyu açtılar. Amaçlan ahiret inancının 'saçmalığım' ispatlayarak, görüştükleri o müminleri İslâm'dan uzaklaştırmak ve böylelikle islâm davetinde bir çözülmeyi başlatmaktı. Görüşme sırasında Resulûllah'm hakkında ileri-geri konuştular; O'nun akla uymayacak saçma sapan şeyler dile getirdiğini, gidişatının iyi olmadığını, muhtemelen aklını yitirdiğini iddia ettiler. Bu iddialarını ise tekrar dirilme inancını delil göstererek ispatlamaya çalıştılar. 'Vücudumuz tamamıyla çürüdükten, toprağa karışıp yok olduktan sonra nasıl olur da tekrar diriliriz! O eriyip kaybolmuş parçalan, değil diriltmek, bir araya getirmek bile mümkün değildir' dediler. Sonra da amaçlarının gerektirdiği asıl düşüncelerini dile getirip; 'Aklınızı başınıza toplayın. Durumunuzu tekrar gözden geçirin. Peşinden gittiğiniz, düşüncelerini kabul ettiğiniz adam aklım yitirmiş zavallıdan başka birisi değil' dediler. Onların bu itirazları ve oyunları kısa süre sonra bir ayette karşılığını buldu ve hiç ummadıkları bir cevapla karşılaştılar: 'Biz, onların seni ne maksatla dinlediklerini, kendi aralarında jısıldaşırlarken de o salimlerin (bazı müminlere): 'Siz, büyülenmiş bir adamdan başkasına uymuyorsunuz'.' dediklerini biliyorum. Baksana, onlar senin için ne kötü benzetmeler yaptılar! Bu yüzden, (öyle bir) saptılar ki, artık doğru yolu bulamazlar. Dediler ki: 'Sahi biz, bir kemik yığını ve kokuşmuş bir toprak olmuş iken, yeniden diriltileceğiz, öyle mi; (Bu olacak şey mi)!' De ki: 'ister taş olun, ister demir. İsterse aklınıza yeniden dirilmesi imkânsız gibi gorûnen herhangi bir şey! Bunların hangisi gerçekleşirse gerçekleşsin, Allah'ın si^i yeniden diriltmesini güçleştirmez. Bu durumda diyecekler ki: 'Bizi tekrar (hayata) kim döndürecek?'De ki: 'Sizi ilk kezyaratan (kim ise hayata da tekrar o döndürecek). Bunun üzerine onlar sana alaylı bir tarzda başlarını

[452][255] Yasin, 36:77-79

sallayacak ve 'Ne zamanmış o?' diyecekler. De ki: 'Yakın olsa gerek! (Şunu bilin ki) Allah'ın sizi (tekrar dirilmeniz için) çağıracağı gün, kendisine hama ederek çağrısına uyarsınız ve (ölüm halinde) çok az kaldığınızı sanırsınız.[453][256]

Müşriklerin İslâm'a muhalefet ederken en çok üzerinde durdukları ve imkânsız olduğunu düşündükleri konu yeniden dirilmekti. Kur'an, ahirete geçişin şartı olan yeniden dirilmenin Allah için bir zorluk olmadığının örneklerini verdi. Örneğin ilk yaratılışa dikkat çekti. Müşrikler bunu kabul ediyorlardı.[454][257] Kur'an bunu esas alarak, ölümden sonra dirilişin de Allah için hiç zor olmadığını belirtti. Şu iki ayet bunun örneklerini teşkil etti: 'Andolsun, ilk yaratılışı bildiniz. Düşünüp ibret almanız gerekmez mi?.[455][258] 'ilk yaratmada acizlik mi gösterdik? Bayır, onlar yeni bir yaratma hususunda şüphe içindedirler.[456][259] Müşrikler, tabiattaki oluşumların, çekirdekten bitkinin çıkmasının, ölü toprağın canlanmasının Allah'ın ilmi ve iradesi ile olduğunu biliyorlardı.[457][260] Kur'an bu bilgiye bağlı olarak, yeniden dirilmenin Allah için zor olmadığını açıkladı, insanın yeniden dirilişi, çürüyüp bir şeylere karışmış olsa bile, bir tohumdan bitkinin yetişmesi gibiydi: 'Ölü toprak onlar için mühim bir delildir. Biz ona yağmurla hayat verdik ve ondan done çıkardık.[458][261] Allah'ın rahmetinin eserlerine bir bak: Arzı, Ölümünün ardından nasıl diriltiyor! Şüphesiz O, ölüleri de mutlaka diriltecekür. O, her şeye kadirdir.[459][262] 'Allah gökten bir su indirdi ve onunla yeryüzünü ölümünden sonra diriltti Şüphesiz ki bunda dinleyen toplum için bir ibret vardır.[460][263] Uyku da, yeniden diriliş için verilen örneklerden bir diğeriydi. Çünkü herkes uykunun ne olduğunu bilirdi ve uyku büyük oranda ölüme benziyordu. Uyuyan kişi uyanmasa bu ölüm olurdu ve uyanma insanın iradesinde olan bir şey değildi: 'Allah, bazılarının canlarını ölümleri anında, diğer bazüarınınkini ise uykulann-dayken alır. Sonra uykudakilerin canını iade eder. Şüphe yok ki, bunda iyi düşünecek bir toplum için ibretler vardır.[461][264] Ancak inkarcıların ahiretin mümkün-lüğünü ispatlayan bu delillere ilgi ve iltifatları olmadı. Zaten ahireti biliyorlardı. Ama inkârlarının asıl nedenini söyleyemezlerdi. Çeşitli gerekçelerle inkârlarını sürdürmeye devam ettiler. Fakat ne var ki vahyolunan her ayet durumlarını biraz daha gözler önüne serdi. Her ayet öfkelerini biraz daha artırdı. Çünkü bu ayetlerde hem ahireti inkârlarının gerekçesi olan sorumsuz hayat tarzlarının ve kişilikle-rinin olumsuz, kötü, ahlâksız, aşağı özellikleri deşifre ediliyor ve hem de gidecek-leri yerin özellikleri, oradaki durumları gözler önüne seriliyordu. Şu bazı ayetler bu durumu dile getirmekteydi:

Yüzleri ateşte evrilip çevrildiği gün: 'Eyvah bize! Keşke Allah'a itaat etseydik,

---

[453][256] îsra, 17:47-52
[454][257] Zuhruf, 43:87
[455][258] Vakıa, 56:62
[456][259] Kaf, 50:15
[457][260] Ankebut, 29:63
[458][261] Yasin, 36:33
[459][262] Rum, 30:50
[460][263] Nahl, 16:65
[461][264] Zümer, 39:42

Peygamber'e de itaat etseydik!' derler. [462][265]

O gün, zalim kimse (pişmanlıktan) ellerini ısırıp şöyle der: 'Keşke o peygamberle birlikte bir yol tutsaydım! Yazık bana! Keşke (bâtıl gidişatın mensubu olan) falancayı dost edinmedeydim! Çünkü zikir (Kur'an) bana gelmişken o kişi beni ondan saptırdı. Zaten şeytan insanı (uçuruma sürükleyip sonra) yüzüstü bırakıp rezil rüsvay eder. [463][266]

Şurası muhakkak ki, kim Rabbine günahkâr olarak varırsa, cehennem sırf onun içindir. O ise orada ne ölür ne de yaşar! [464][267]

İnkâr edenlere cehennem ateşi vardır. Öldürülmezler ki ölsünler, cehennem azabı onlara biraz olsun hafifletilmez. İşte biz, küfürde ileri giden her nankörü böyle cezalandırırız. [465][268]

Şüphesiz, cehennem pusuda beklemektedir. Orası azgınların barınacağı yefdir. Onlar orada nice çağlar boyu kalacaklar. [466][269] O ateşe ancak kötü olan girer. Öyle kötü ki, (hakikati) yalanlayıp yüz çevirmiştir. (Sorumluluğunun bilincinde olup, kötü ve yanlış şeylerden) korunan ise ondan (ateşten) uzak tutulur. [467][270]

Sorumsuzluğu Erdem Kabul Edenler

Sorumsuzluk, Cahiliye dönemi Arab'ının en temel özelliğiydi. Bu nedenle İbn Haldun, cahiliye dönemi Araplarını 'çöllerde dolaşan, vahşi hayvanların tabiatında kaba kılıklı, gururlu, himmetleri büyük, başkanlık veya baş olmak için birbirleriyle yarışan ve çekişen bir kavim [468] [271] biçiminde tanımlamıştır. Onlar, mensup oldukları coğrafyanın sık değişen özellikleri ve sınırsızlığı nedeniyle hoyratça, sorumsuz ve başıboş bir hayat tarzını kendilerine ilke edinmişlerdi. Çöl şartlarında tabiata karşı her an verilen mücadele, müsamahayı tanımayan, boyun eğmeyi aşağılanma kabul eden bir kişiliğin oluşumuna ve bunun gelenekselleşerek süreklilik kazanmasına neden olmuştu. Söz konusu geleneğe göre bireysel ve sosyal 'şeref in anlamını oluşturan boyun eğmemek, kendim serbest hissetmek, sınır ve ölçü tanımamak yaşantının olması gereken özelliklerini teşkil etmeliydi. Böyle de olmuştu. Çöl ortamının zorluklarıyla baş edebilmenin etkisiyle gurur, büyük zorlukların üstesinden gelebilmenin değişmez şartı olarak hoşgörüsüzlük, her türlü şarta ve zorlamaya karşı itaatsizlik gibi bir dizi özellik Arap kişiliğinin temel özellikleri olmuştu. Onlar, tabiat ile kişilik arasında doğrudan etkileşimin en tipik örneklerini teşkil ediyorlardı. Cahiliye Arapları için özellikle itaatsizlik ve boyun eğmeme önemli bir özellik, bir erdem olarak anlam kazanıyordu. Sadece kendilerinin belirlediği şartlarla (esaslarla/ilkelerle) yaşamayı normal, başkasına itaati en büyük 'şerefsizlik kabul eden bir anlayış Arap kişiliğinin en karakteristik

[462][265] Ahzâb, 33:66
[463][266] Furkan, 25:27-29
[464][267] Tâhâ, 20:74
[465][268] Fâtır, 35:36
[466][269] Nebe, 78:21-23
[467][270] Leyi, 92:15-17
[468][271] İbn Haldun, Mukaddime, 1/384, 386.

Özelliği haline gelmişti. Bütün bunların sonucu olarak da, başkasına karşı sorumluluk hissine sahip olunmayan bir yaşantı tarzını sürdürüyorlardı. Herkes için önemli olan Öncelikle kendisiydi; kendisini takiben de ailesiydi, soyuydu, kabilesiydi. Başkalarını dikkate almak, başkasına acımak, Arap karakterinin tanımadığı, bilmediği bir duyguydu, temel bir özellikti. Bu nedenledir ki, Kur'an birçok ayetinde İslâm davetine muhatap olan risâlet çağının insanlarının bu sorumsuzluk duygusuna doğrudan veya dolaylı bir şekilde değinmiştir.[469][272]

Cahiliye Araplarındaki sorumsuzluk duygusu, sonunda hesabı verilmeyecek bir hayat anlayışına sahip olmaya yol açmıştı. Dünya hayatının boş olduğu, insanın bu anlamsız dünyada anlamlı bir şeyler yapmasının, ancak sorumsuzluğa dayalı bir yaşantı ile mümkün olabileceği inancı Cahiliye düşünce ve yaşantı tarzında önemli bir bakış açısı haline gelmişti. 'Bu hayatın sonu vardır ve o sonun sonrası yoktur' anlayışı yaşantının bütün alanlarında hakim özellik olmuş ve diğer olumsuzlukları doğurmuştu. Bununla ilgili olarak Cahiliye devri şairi el-Muhab-bel'in karısı, müsrifliği nedeniyle kocasına sitem ederek 'Şüphesiz zenginlik ebedî hayattır ve yoksulluk insanın günlerini kısaltır' demesi, Cahiliye insanının hayata bakış tarzını ve sahip olduğu sorumsuzluğun kaynağını göstermesi açısından önemli bir örnektir.

Gerçi, birbirlerine oranla çok farklı şeylere inanan, farklı inanç mensuplarının bir arada yaşadığı Arap toplumunda ve özellikle de Mekke'de bazı kimselerin ölümden sonra dirilmekten bahsetmeleri, müşriklerin tepkilerine neden olmayabilir ve hatta zevk ve safalarını sınırlı dünya hayatının ötesine de taşıma arzusuyla ilgi bile gösterebilirlerdi. Fakat böyle olmadı. Çünkü İslâm, ahiret inancım salt bir inanç unsuru olarak sunmuyordu. Diğer inanç unsurlarında da olduğu gibi bu inancı da hayatın merkezine koyuyor, hayatın her şeyini etkileyecek bir konuma yerleştiriyordu. Ahiret inancı demek, sorumluluk demekti; ahiret inancı demek, hesaba çekilmek demekti. Kur'an için ahiret hayatı her ne kadar süre ve mekân olarak ölüm sonrasında tekrar dirilmeyle/kıyametle başlıyorsa da esasen nitelik olarak şimdiden başlıyordu. Şu ayet bunu ifade eden ayetlerden birisiydi: 'Eksik ölçüp noksan yapan hilekârlara yazıklar olsun! Onlar insanlardan alırken ölçüp tarttıklarında tam, onlara vermek için ölçüp tarttıklarında ise eksik ölçer ve tartarlar. Onlar düşünmezler mi ki, tekrar diriltilecekler! Büyük bir günde. Öyle bir gün ki, insanlar o günde âlemlerin Rabbinin huzurunda divan duracaklardır. Doğrusu günahkârların yazısı, muhakkak Sicân'de olmaktır. Siccîn nedir, bilir misin? (O) Amellerin sayılıp yazıldığı bir küaptır.O gün vay haline yalancıların! Ki onlar, ceza gününü yalan sayarlar. Onu ancak hükümleri çiğneyen ve günaha dalan kimseler yalanlar.[470][273] Bu ve benzeri ayetlerde açıkça ifade ediliyordu ki, yaşanan

---

[469][272] Ahirete inanmayanlar hâlâ: 'Bu dünyadaki hayatımızdan başka bir şey yoktur, yaşarız, ölürüz. Bizi ancak zaman yok eder" derler. Fakat onların bu hususta gerçek bir bilgileri yoktur, onlar sadece zanna kapılmışlardır.' (Casiye, 45:24) inançsızlardan bir kısmı dediler ki; 'Bu dünyadaki hayatın ötesinde başka bîr şey yoktur, öldükten sonra da dirümeyeceğiz' (En'am, 6:29)

içlerinden bir uyarıcının gelmesine şaştılar. O Allah'tan gelen gerçekleri örtbas edenler: 'Bu ne tuhaf şey!' dediler. 'Ölüp bir yığın toprak olduktan sonra mı tekrar dirileceğiz? Bu gerçekleşmesi mümkün ve muhtemel olmayan bir dönüştür.' (Kâf, 50:2,3)

[470][273] Mutajjijin, 83:1-12

şu an ve takip eden zamanlar ahireti inşa etmektedir. Yaşanan şu an ve yaşanacakların niteliği ahiretin niteliğini belirlemektedir. Müşriklerin ve elbette ki Özellikle zengin, şımarık eşrafın alışageldikleri sorumsuz, başıbozuk hayat tarzlarını değiştirmek gibi bir niyetleri yoktu. Onlar bu hayat tarzının kendileri için olumsuz bir karşılığa neden olacağını bilmek veya duymak istemiyorlardı. Bu yönde bir bilince sahip olmak işlerine gelmiyordu; zira gidişatlarından memnundular; her şeyiyle ölçülerini kendileri tarafından belirlendiği bir hayatı yaşıyorlardı; ezilenler, sömürülenler, aç kalanlar, mağdur edilenler, güçsüzler, yoksullar, çaresizler... ise başkalarıydı.

Tüm bunlar dikkate alındığında özellikle Mekke eşrafı islâm'ı kabul edemezdi. Çünkü İslâm Allah'ın vahyettiği ilâhi bilgiye göre inanıp, Allah'ın hükümlerine göre yaşanması gerektiğim ilan ediyordu, insanı sorumluluk sahibi olmaya çağırıyordu. Birçok ayetin konusu insanın sorumluluğuyla ilgiliydi. Şu ayetler ise bunun örneklerinden sadece bazılarıydı: 'insan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanıyor! [471] [274] 'Sizi sadece boş yere yarattığımızı ve sizin hakikaten huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız? [472][275] 'Her nefis, kazandığına karşılık bir rehindir.[473][276] Gerçekten de insan, ancak çalıştığım elde eder. [474][277] Ayrıca yine birçok ayette 'taat' (itaat), 'kunut' (tevazu içerisinde itaat), 'huşu' (tevazu içerisinde teslimiyet), 'tadarru' (kendini Allah karşısında küçültme) içinde olmak emrediliyordu. Bu ise, bilhassa Mekke eşrafı için, sürdürdükleri sorumsuz hayat tarzlarını terk edip, Allah'ın tayin ettiği sorumluluklara göre yaşamaları gerektiğini ilandan başkası değildi. Onlar, elbette ki Allah'ın varlığına inanıyor, evrendeki otoritesini kabul ediyorlardı. Ancak Allah bile olsa, yaşantılarına hiç kimsenin müdahale etmesini istemiyorlardı. Hayatlarının hesabını vermek istemiyorlardı. 'Ben özgürüm ve özgürlüğüme kimseyi dokundurmam' diyorlardı. Zira, o bazılarının 'özgürlüğü' sorumsuzluklarının meşruluğunu sağlıyordu. Bu sayede insanlar üzerinde sultalarını istedikleri gibi kurabiliyorlardı.

Yolcu ve Rehberi

Allah, sözün en güzelini, birbiriyle uyumlu ve bıkılmadan tekrar tekrar okunan bir kitap olarak indirdi. Rablerinden korkanların, bu Kitabın etkisinden tüyleri ürperir; hem bedenleri ve hem de gönülleri Allah'ın zikrine ısınıp yumuşar. İşte bu Kitap, Allah'ın, dilediğini kendisiyle doğru yola ilettiği hidayet rehberidir. Allah kimi de saptırırsa artık ona yol gösteren olmaz. [475][278] Allah inananların dostudur. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. Kafirlerin dostları da tağutlardır. (O da) onları aydınlıktan karanlığa çıkarır. Onlar ateş halkıdır, orada ebedi kalacaklardır.

---

[471][274] Kıyamet, 75:36
[472][275] Mu'minun, 23:115
[473][276] Müddesir, 74:38
[474][277] Necm, 53:39
[475][278] Zümer sûresi, 39:23

Çölün Rehberleri

Çöl, risâlet çağının Arapları için, içinde yaşanılan coğrafyanın en önemli özelliğini oluşturuyordu. Çöl, onlar için, hayatlarının tamamını etkileyen ve yaşantılarının birçok özelliğini kendisine göre ayarlamak zorunda kaldıkları temel unsurdu. Çöl demek, her şey demekti. Zira onlar çölde doğar, çölün her türlü özelliklerini bizzat yaşayarak hayatlarını sürdürür ve çölde ölürlerdi. Çölün en önemli özelliği, sürekli değişen yapısı gereği, kalıcı hiçbir şeye imkân sağlamaması dır; izler silinir, yollar kaybolur, yönü tayin etmede kullanılan tepeler yok olur ve her an her şey değişir. Çöl, doğru yolu bulmada işe yarayacak sabit bir şeyi kendisinde bulundurmaz. Orada her yer aynıdır; her tarafta birbirinin aynısı tepeler ve uçsuz bucaksız kum denizi vardır. Bütün bu özellikler nedeniyle çölde yaşayan insanlar için, çölden geçmek zorunda olan doğru yolu bilmek veya bulmak, sürekli sahip oldukları, hiç değişmeyen bir problemi teşkil ediyordu. Yerleşim merkezlerinin hemen yanında bulunan ve oldukça dar bir alanı kapsayan bölgeler hariç bütün çöl, doğru yolu bulabilme ve menzile ulaşabilme probleminin yegâne kaynağını ve zeminini oluşturuyordu.

Çölün korkutan, doğru yolu bulmayı neredeyse imkansızlaştıran özellikleriyle iç içe yaşayan risâlet çağı insanları için 'hadi' çok önemliydi; hayatî bir öneme sahipti. Bu nedenle de günlük hayatlarında sık kullandıkları ve anlamım çok iyi bildikleri bir kavramdı. Zira onlar hâdileri aracılığıyla çölün bilinmezlikleri içeri - sindeki doğru yollarını buluyorlardı. Hadi, sıcaktan ve susuzluktan ölmeye neden olacak sayısız çöl yollarının arasından doğru olanını bulup, böylelikle gereksiz sıkınlılara katlanmayı engelleyerek menzile varmayı sağlayan rehberin ismiydi. Hadi, Araplar için çölde geçen hayatları süresinde paha biçilmez bir değeri ve önemi ifade ediyordu; onsuz bir yere kıpırdayamazlardı. Kıpırdayacak olsalar, kaybolup çölün sıcağında ve susuzluğunda helak olurlardı. Kıpırdamayacak olsalar, bu sefer de açlıktan ölürlerdi. Çünkü en önemli geçim kaynaklarını ticarî faaliyetleri oluşturuyordu ve ticaretlerini yürütebilmeleri için çölü aşmaları gerekiyordu.

Risâlet çağındaki Araplar için hadi önemliydi; özellikle de Mekkeliler için. Onların hem günlük hayatlarının gereği olan yolculukları için, hem de ekonomilerinin, siyasetlerinin, toplumsal konumlarının ve toplumlar arası imtiyazlarının selâmeti için çölü iyi bilen rehbere ihtiyaçları vardı. Zira zenginliklerinin kaynağı olan ticaret kervanlarının menziline gidebilmesi için 'yolu bilen' gerekliydi, ekonomik gelirlerin ve toplumsal prestijlerin kaynağı olan hacc ve panayırlar için diğer insanların Mekke'ye gelebilmeleri 'yolu bilen'lere bağlıydı. 'Yolu bilerCler olmayacak olsa, her şeyleri alt-üst olurdu. Yol bilenler Mekkelilerin her şeyiydi. Zira her şeyleri onlara bağlıydı.

476[279] Bakara sûresi, 2:257

Fakat bütün bunlara rağmen, hâdilerin de yollarını şaşırdıkları olurdu. Çölün her yerinde hâdilere güvenmek mümkün değildi. Sonuçta onlar da birer insandı ve çöl çok büyük olmasının yanı sıra, ayrıca sürekli değişen bir yapıya sahipti. Bu durum çöl rehberleri için en büyük problem! teşkil ederdi. Ayrıca çölde birçok 'yehmâ' vardı. Buralar yolculuk etmeye korkulan bölgelerdi. O bölgelerin uzmanları yoktu. Hâdiler dahi yehmâlarda yolculuk edemezlerdi. Zira o bölgeler yön tayin etmeyi imkânsız kılacak kadar hızlı değişkenliğe ve çok daha fazla tekdüzeliğe sahipti. Bazen birisi yehmâda yolculuk yapmaya kalkardı da kendisinden bir1 daha haber alınamazdı. Ancak küçük çocukların, aptalların ve bunakların kalkışabileceği böylesi bir yolculuğun akıbeti baştan belliydi; kaybolmak. Çölde kaybolmak ise ölüm demekti.

Bilinmezlikler Karşısında insan

Çöl insanlarının yaşadıkları coğrafya ile ilgili problemleri bir yana, esasen insanın bireysel ve toplumsal hayatı da çöl gibidir; bilinmezliklerle doludur. Her insan bu bilinmezlikleri aşmak ister; bunu gerçekleştirebilmek için de bilgiye ihtiyaç hisseder. İnsan, her şeyden önce biyolojik varlığına uygun olan ve olmayan şartları bilmek ve uygun şartlarda varlığım devam ettirmek ister, insan sadece biyolojik varlığı için değil, başka şartlar ve durumlar için de bilgiye muhtaçtır. Psikolojik dünyasını dengede tutacak, kişiliğini her türlü olumsuz etkilerden koruyacak imkân ve şartları da bilmek ister. Toplumun bir üyesi sıfatıyla, diğer insanlarla olan her türlü ilişkisini en uygun, en güzel, en doğru şartlarda ve biçimde sürdürmeyi arzular. Bunların yanı sıra insan, düşünen, inanan, soran ve sorgulayan, varoluş nedenini bilmek isteyen, geçmişi ile geleceği arasında irtibat kuran bir varlıktır. Bu konularda da bilgi sahibi olmak, bu alanlarda açığa çıkan problemlerini çözmek, sorularını cevaplamak, durumunu anlamak, gidişatını doğru kılmak; kişiliğini, karakterini en güzel, en doğru şekilde.inşa etmek ister.

İnsan sadece bu konularda bilgi edinmek istemez. Ayrıca varlığı ve hayatı anlamak ister. Varlığın ve hayatın failini, amacım bilmek ister. Bu nedenle de Evrende sürekli göz\cnen mükemmelliğin faili kimdir?, Ben niçin varoldum?, Eğer bir amaç için varoldumsa, bu amaç nedir?, Varlığımın bir amacı yoksa, neden varım ve amaçsızım?, Varlığımın oluşmasının bir amacı olabileceği gibi, ölümün de bir amacı olabilir mi?, Eğer doğumun ve ölümün bir amacı varsa bunlar birbirleriyle ilgili midir?... gibi uzayıp giden yığınla soru, her insanın düşüncesinde bazen bir şekilde de olsa açığa çıkar. İnsan bu soruların cevabını bilmek ve buna göre varlığına anlam kazandırmak, gidişatını amaçlı kılmak ister. Bu sorular cevaplanmadığı veya cevaplansa dahi doğruluğundan emin olunamadığı zaman En iyi yaşama biçimi hangisidir?, Gerçek saadet ne tür bir yaşantı sonucunda elde edilebilir?, Bir yaşantı tarzının doğruluk veya yanlışlığının ölçüsü ne olmalıdır?, Doğru bir yaşantı tarzı hangi ilkelere dayanmalıdır?... şeklindeki diğer bazı soruların doğru cevabına ise hiçbir şekilde ulaşılamaz. Bu soruları cevaplayamamak, hayatı çekilmez kılar; hayat anlamını yitirir.

Geçmişe dönüp bakıldığında, insanlığın bilgi edinmeyle ilgili serüveninin çok uzun ve karmaşık olduğu görülür. İnsanlar ihtiyaçları olan bilgiyi çok değişik kay-naklardan edinmişler ve edindikleri bilgiye göre hayatlarını inşa etmişler, kişiliklerini oluşturmuşlar, inanç ve düşüncesini şekillendirmişlerdir. Fakat, insanlığın edindiği sayısız tecrübeler göstermiştir ki her bilgi 'doğru' değildir; bilginin iç tutarlılığa sahip olması, mantığa uygun gelmesi onu 'doğru' kılmaya yetmemektedir. Yine aynı tecrübeler 'görece doğru veya doğru olduğu varsayılan' bilgilerin, insanların 'varoluş gayelerine' ve 'doğru hayat tarzına' ilişkin temel 'insanî' problemlerini ya çözemediğini yada çözüyor görünümü altında sonu pişmanlık olan aldanışlara sürüklemekten başka bir şey sağlamadığını ortaya koymuştur. Bilhassa iki bin beş yüz yıllık tarihi ayrıntılı olarak bilmen felsefe şahitlik etmektedir ki, insanın, hayatını sürdürmek ve anlamlandırmak için gerekli bilgi arayışı hiç son bulmamıştır. İnsanların mevcut bilgi kaynaklan bu soruları cevaplamada yetersiz kalmıştır. Akıl başta olmak üzere diğer tüm insanî güç ve yeteneklere dayanılarak getirilmeye çalışılan bütün çözüm gayretleri, bilinmezleri çoğaltmaktan başka bir şey sağlamamıştır.

'însan niçin varoluş amacını tespitte aciz kalıyor ve saadet içinde yaşayacağı bir dünyayı inşa edemiyor?' Çünkü, 'insan'ı anlamak, 'însan'ı bütün varlığıyla doğru tanımlamak ve buna göre 'Insan'a uygun bir hayatın planını sunmak, 'Insan'm kapasitesini aşıyor. Zira, ne 'însan' basit bir varlık, ne de 'Hayat' tekdüze. Her ikisi de, birbirlerinin sebep ve sonucu olacak şekilde, ifade edilemeyecek kadar çok çeşit-u ve farklı özelliklerin odaklaştığı merkez konumundalar. 'Karmaşıklife' ve 'çok yönlülükı ise her ikisinin de özelliklerinden en önemlilerini teşkil etmektedir.

'Karmasıklar, çünkü; bireysel yapıdan toplumsal yapıya, psikolojik özelliklerden biyolojik Özelliklere, madde dışı âlemden maddeye kadar uzanan alanların ke-siştiği noktada yer alan ve hepsinin etkilerini taşıyan bir özelliğe sahipler. 'Çok yönlü'ler, çünkü; bu kadar birbirinden tamamıyla farklı görünen şeylerin hepsiyle ve hepsinin her bir özelliğiyle irtibatlılar. Kısacası, 'insan' ve 'hayat' derinliklerine inildikçe tam anlamıyla bir 'muamma olarak anlam kazanmaktadır; ikisi birleşip 'insan hayatı' denen şey ifade edilince bilinmezlik daha da büyümekte ve derinleşmektedir. Problemin çözümüne imkân sağlamayan insanî yetersizliklere, bir de birileri tarafından bilinçli şekilde gerçekleştirilen aldatmalar, engeller eklenince, problem insanlar için hepten içinden çıkılmaz hale gelmektedir.

Fakat bütün bunlara rağmen insanlık çaresiz değil. Umutsuzluğu bir kader olarak kabullenmesi gerekmiyor. Çünkü, yüce Allah, insanlığı çaresizliklerin içinde bırakmadı ve bırakmıyor. Gönderdiği 'Elçileri ve elçileriyle sunduğu 'Kitaplarıyla insanlığın yaşanabilir bir dünya, dosdoğru inanç ve hayat tarzı özleminin gerçekleşmesini engelleyen problemlerin çözümü için gerekli bilgiyi ve yöntemini bildirdi. Kur'an ise ilâhî yardımın son kitabını oluşturdu.

İslâm davetiyle ilan edildi ki, insan için bütün bir hayat yolculuğunda gerçek

anlamda rehber/hâdi olan sadece Allah'tır.[477][280] Çünkü O, yaratılış ve varoluş gereklerini kendi başına bilme imkânına sahip olmayan insana, dünyadan ahirete uzanan yolculuğu sırasında en doğru tarzda rehberlik yapar.[478][281] Yardım ederek yolların en doğrusunu, 'Sirat-ı Müstakim'i gösterir.[479][282] Yalnız şurası son derece önemlidir ve bu nedenle ayetlerle birçok kez bildirilmiştir ki, Allah, Araplar için hayatî önem ifade eden kendi aralarından çıkmış insan hâdiler gibi değildir, insanların inanç ve hayat tarzları için rehberlik yapan filozoflar, bilim adamları, düşünürler, devlet adamları... isimlerine sahip olan fakat insanlar için rehber oldukları iddialarına rağmen doğru yolu bilmeyen ve kendileri de doğru yolu bilenin rehberliğine ihtiyacı olanlar gibi hiç değildir. Onların binlerce yıldır yapageldikleri gibi insanları sıkıntıların, zorlukların, bilinmezliklerin içerisinde bırakmaz. Zira Allah öyle bir hâdidir ki hiçbir şeyi şaşırmaz. Zira O'nun bilemediği hiçbir şey yoktur. O'nun için hiçbir şekilde 'yehmâ' veya 'muamma' söz konusu değildir. Çünkü O her şeyi yaratan ve yönetendir. O'nun bilgisi dışında var olan bir şey yoktur, olamaz. Zira O, eşi, ortağı, benzeri olmayan yegâne Halik, İlâh Rabb, Melik...dir. O'nun bu sıfatları ise, insanlar için inançta, düşüncede ve hayat tarzında gerçek hâdinin sadece O olduğunun bir başka ifadesi ve teminatıdır. İnsanlar O'nun hâdiliğinde doğru yol üzerinde olurlar. 'Allah'tan başka ilâh yoktur' (Lâ îlâhe İllallah) çağrısı ise bu mutlak rehberin (el-Hâdi) varlığını ve sıfatlarım formüle eden bir söz, o mutlak rehberi kabulü tasdik eden bir ifade olarak anlam kazanmaktadır.

Allah'tan Başka İlâh Yoktur' Çağrısı

Kur'an, peygamberlerin insanlara sundukları ilâhî hakikatlerin özünün 'Allah'tan başka ilâh yoktur' çağrısı olduğunu bildirmiştir.[480][283] Bu çağrı, insanların inançları için hâdilik yapmaya kalkan/niyetlenen bütün kâhinleri, büyücüleri, muskacıları, ideologları, entellektüelleri, din adamlarını reddeden, bunların tamamının sahte hâ-dilikleriyle elde ettikleri menfaat kapılarını kapamak için insanları uyanmaya ve harekete geçmeye davet eden bir çağrıdır. Bu çağrı, insanlar için hayat tarzı tayin eden, bireysel ve toplumsal hayat için ölçüler belirleyen ve bunu değişik usûllerle zorunlu veya gerekli kılan zenginlere, yöneticilere, komutanlara, 'Sizler de Allah'ın hâdiliği karşısında diğer insanlardan farksızsınız' diyen bir çağrıdır. Yine bu çağrı 'İnançta ve hayat tarzında hâdilik sizin değil, ancak ve ancak Allah'ındır' demenin evrensel ifadesidir. Ve bu çağrı, yanlışların,

---

[477][280] leyi, 92:12

[478][281] Furkan, 25:31

[479][282] işte benim doğru yolum bu. Ona uyun, (başka) yollara uymayın ki, sizi O'nun (dosdoğru olan) yolundan ayırmasın! (Azabından) korunmanız için (Allah) size böyle tavsiye ediyor.' (En'am, 6:153)

Allah inananların dostudur. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. Kafirlerin dostları da tağutlardır. (O da) onları aydınlıktan karanlığa çıkarır. Onlar ateş halkıdır, orada ebedi kalacaklardır.' (Bakara, 2:257)

'Yalnız (iyi bilin ki) size benden bir hidâyet (hûda) geldiği zaman, kimler benim hidâyetime (hûdama) uyarsa artık onlara bir korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.' (Bakara, 2:38)

[480][283] O, gökte de, yerde de ilâh olandır.' (Zuhruf, 43:84)

'Egemenlik yalnız Allah'a mahsustur. O, sırf kendisine kul olmayı emretti. Dosdoğru din ancak budur.' (Yusuf, 12:40) 'Eğer yerle gökte Allah'tan başka ilâh olsaydı, ikisi de bozulurdu. Arşın Rabbi olan Allah, onların vasıflandırdıklarından münezzehtir.' (Enbiya, 21:22)

kötülüklerin, ahlâksızlıkların, aldatmaların, baskıların, zulümlerin, hilelerin, sömürülerin, işkencelerin oluşturduğu bütün sistemleri ve toplumsal yapıları; isimleri ne olursa olsun, failleri kimler olursa olsun, bunların tamamını reddeden bir çağrıdır. Kur'an ise bu çağrının kaynağı, hakkın, hukukun, huzur ve saadetin, iyilik ve güzelliğin teminatı olan yegâne 'Hûda'dır. Bir diğer ifadeyle 'dosdoğru yolun' yegâne aracı ve işaret levhası-dır; 'hidâyet' kitabıdır, insanları dalâletten hidâyete, bâtıldan hakka sevk eden 'Hûda'ların en önemlisidir. Gerçek ve tek Hâdi'nin insanlara sunduğu hidayetidir:

Allah sözün en güzelini, birbiriyle uyumlu ve bıkılmadan tekrar tekrar okunan bir kitap olarak indirdi. Rablerinden korkanların, bu Kitab'm etkisinden tüyleri ürperir, derken hem bedenleri ve hem de gönülleri Allah'ın zikrine ısınıp yumuşar, işte bu Kitap, Allah'ın, dilediğini kendisiyle doğru yola ilettiği hidayet rehberidir. Allah kimi saptırırsa artık ona yol gösteren olmaz. [481] [284] İşte bu Kur'an bir hidayettir. Rablerinin âyetlerim inkâr edenlere gelince, onlara en kötüsünden, elem verici bir azap vardır. [482][285] Şüphesiz ki bu Kur'an en doğru yola İletir; iyi davranışlarda bulunan müminlere, kendileri için büyük bir mükâfat olduğunu müjdeler.[483][286]

Mekke'nin müşrik liderleri, 'Allah'tan başka ilâh yoktur' çağrısını duydukları zaman, üstesinden gelemeyecekleri büyük problemlerlerin hemen yambaşlarmda oluşmaya başladığını düşündüler. Korku ve endişelerini 'Başımıza büyük bir şey geldi' diyerek ifade ettiler. Zira 'Allah'tan başka ilâh yoktur' çağrısı, ilâhlığm, melikliğin, rabblıgm Mekke eşrafına veya haleflerine değil, sadece ve sadece Allah'a ait olduğunu ilan ediyordu. Allah'ın insanlara sunduğu ilke ve ölçülere rağmen ilke ve ölçüler belirlemeye kalkışmanın '^ehmâ'ya dalmak anlamına geldiğini söylüyordu. İnsanları '_yehma'Iara sürükleyenlerin reddedilmeleri ve gerçek ve tek 'hâ-di'ye itaat edilmesi gerektiğini bildiriyordu. Ve tüm bunlar Mekke eşrafının kabul edemeyeceği şeylerdi. Çünkü her ne kadar kendileri de 'yehmâlafla dolu bir hayatın mensubu olsalar da, aynı zamanda insanların geneline göre çok ayrıcalıklı bir hayatın da mensubuydular. Mekke'deki putlar nedeniyle imtiyazlı ve üstlerinde hiçbir otoritenin etkisini hissetmedikleri serbest bir hayat tarzım yaşamaya alışmış kimselerdi. Mekke'de idarî yapının gerektirdiği otoriteyi aralarında paylaşarak başka birisinin boyunduruğuna girmeden hayatlarını sürdürüyorlardı. Üstelik başkalarını boyundurukları altına almışlardı. Otoritelerini herhangi bir kayıt tanımaksızın istedikleri gibi belirleyip, gereklerini istedikleri gibi uygulayabiliyor-lardı. Kişisel veya ailevî çıkarlarının gereğine uygun olarak en önemli malî kaynakları olan hacla ilgili kararları istedikleri gibi değiştirebiliyor veya iptal edebiliyorlardı. Mekke'de ve civarında her istediklerini serbest, her istediklerini yasak kılabiliyorlardı. Kısaca istedikleri gibi davranıp, istedikleri gibi emredip ve emirleri altındaki insanları istedikleri gibi yönetiyorlardı. 'Allah'tan

[481][284] Zümer, 39:23
[482][285] Casiye, 45:11
[483][286] Isra, 17:9

başka ilâh yoktur' çağrısı ise tüm bunları yerle bir edecek, herşeyi tepeden tırnağa değiştirecek nitelikte bir çağrıydı. Bu çağrı, yaşantılarındaki sorumsuzluğu kayıt altına almaya aday olduğu gibi, insanlar üzerindeki hakimiyetlerini de gayri meşru ilan eden bir çağrıydı. Açıkça görüyor ve kuşku duymaksızın anlıyorlardı ki, bu çağrıyı kabul etmeleri, sorumsuz yaşantılarını ve dolayısıyla haksızlık temeline oturmuş menfaatlerini terk etmekten başka bir şey olmayacaktı; onlar ise bunu istemiyorlardı. Tüm bu nedenlerle, asılsız itibarlarının, haksız gelirlerinin, zulüm ve sömürüye dayanan menfaatlerinin teminatı olan mevcut inançlarının ve sistemlerinin devamı için, temelini 'Allah'tan başka ilâh yoktur' ilkesinin teşkil ettiği İslâm davetini yok etmeyi zorunlu buldular. Her yeni ayetle de, korktuklarının başlarına gelme zamanının biraz daha yaklaştığını hissettiler. Buna bağlı olarak da tepkilerini artırdıkça artırdılar.

İslâm Davetinin Muhalifleri ve Muhatapları

Kafir olanlar dediler ki: "Biz hiçbir zaman bu Kur'an'a ve bundan önce gelen kitaplara İnanmayacağız'- Sen o zalimleri Rabb'lerinin huzurunda tutuklanmış bir halde birbirlerine söz atarlarken bir görsen! Zayıf sayılanlar (Müs-tez'aflar), büyüklük taslayanlara (nıüstekbirlere) derler ki: 'Siz olmasaydınız, biz inanan insanlar olurduk'. Büyüklük taslayanlar zayıf sayılanlara-derler ki: 'Size hidayet geldikten sonra sizi ondan biz mi çevirdik. Bilakis siz suç işliyordunuz'. Zayıf sayılanlar da büyüklük taslayanlara derler ki: 'Hayır.' Gece gündüz (işiniz-gücünüz) tuzak kurmaktı. Çünkü siz daima Allah'ı inkar etmemizi, O'na ortaklar koşmamızı bize emrederdiniz'. (Onlar) artık azabı gördüklerinde, için için yanarlar; biz de o inkâr edenlerin boyunlarına demir halkaları takarız. Onlar ancak yapmakta oldukları günahları yüzünden cezalandırılırlar. [484][287]

Mekke şehir devletinin liderleri konumundaki aile temsilcilerinin veya yaygın isimlendirmeyle eşrafın çok farklı girişimlerle İslâm davetini durdurma veya İslâm'ı istedikleri yönde değişikliğe uğratma çabalarının risâlet sürecinde güçlü bir şekilde hissedilmeye başlanmasıyla, tüm bu tepkilerin nedenini ve niteliğini açıklamak, davetin muhaliflerini tanıtmak ve müminlere ne yapmaları gerektiğini bildirmek için peş peşe birçok ayet vahyolundu. Söz konusu ayetlerde, İslâm davetine yönelik tüm tepkilerin temelinde 'Allah'tan başka ilâh yoktur' (Lâ îlâhe illallah) çağrısının bulunduğu bildirildi. Geçmişte yaşanmış örneklerden hareketle, her nerede 'Allah'tan başka ilâh yoktur' çağrısı gerçekleşmişse, orada bu çağrıyı susturmaya, eğer bunu başaramamışlarsa çarpıtmaya çalışanların bulunduğu ve bunların her zaman bazı ortak özelliklere sahip kişiler oldukları açıklandı. Failleri değişse bile, tepkilerin nedeninin ve faillerin bazı özelliklerinin hemen hiç değişmediği bildirildi. Ayrıca, İslâm davetinin Mekke'de karşılaştığı tepkinin özel bir durumu temsil etmediği, Mekke'de yaşananların, "Allah'tan başka ilâh yoktur' çağrısının gerçekleştiği her çağda ve toplumda açığa çıkan tevhid-şirk

[484][287] Sebe sûresi, 34:31-33

çatışmasının Mekke'deki tezahüründen başka bir şey olmadığı açıklandı, islâm davetine muhalif olanlar kişilik ve karakterleriyle, ahlâk ve düşünceleriyle ayrıntılı bir şekilde tanıtıldı. Tüm bu bilgilendirme, açıklama ve hatırlatmaları yapılırken de bazı kavramlara özellikle vurguda bulunuldu. Ağırlıklı olarak 'istihbar', 'teğa', 'tağut', 'teref, 'bağy\ 'müstekbir', 'istiz'af gibi kavramların üzerinde duruldu. 'Allah'tan başka ilâh yoktur' çağrısına verilen tepkiler söz konusu kavramlar bağlamında açıklığa kavuşturuldu. 'Müstez'af ise tüm diğer kavramlarla özellikleri açıklanan kimselerin tutum ve davranışlarının etkisini taşıyan, ama davetin de muhatapları olan kesimin tanıtılmasında öncelenen bir kavram oldu. Burada önemli olan, Kur'an'ın, insanları salt isimlerinden hareketle 'inanan-inanmayan' veya 'mümin-kâfif biçimde kategorize etmemesi, insanları ayrımda onların hakikat karşısındaki durumlarını dikkate almasıydı. Şimdi davetin muhaliflerini ve muhataplarının kimler ve özelliklerinin neler olduğunu Kur'an'ın esas aldığı bazı temel kavramlardan hareketle tespit etmeye çalışalım:

Davetin Muhalifleri ve Bazı Özellikleri

İstihbar: Istikbar, Kur'an'da isim ve fiil haliyle birçok defa geçen, 'kibir' kökünden türemiş bir terimdir. Kısaca, kişinin kendisini 'büyük görmesi', 'kibirlenmesi, 'böbürlenmesi' anlamlarına gelmektedir. Bu durumdaki kişinin, kendinden başkasına 'tepeden bakmasını' ifade etmektedir. Istikbarı anlayabilmek için, iblis'in durumu önemli bir örnektir. Istikbar, Kur'an'da İblis'in bir vasfı olarak ifade edilmiştir. 'Ademe secde edin [485][288] ilâhî emrine uymayan îblis'in, ilâhî emrin gereğini yapmak yerine, 'Beni ateşten, onu çamurdan yarattın. Ben ondan üstünüm [486][289] diyerek 'böbürlenmesi [487][290] ile istikbarmm açığa çıktığı ifade edilmiştir. O bu durumuyla da bir yaratık olduğunu ve gerek yaratılışının ve gerekse varlığının 'bütün yükselme derecelerinin sahibi olan Allah'ın [488][291] iradesine bağlı olduğunu unutmuş bir halde, böylesi asılsız ve saçma bir üstünlük iddiasında bulunmuştur. Bu nedenle de ilâhî huzurdan kovulmuştur. Yüce Allah, ona 'Büyüklük taslamak senin haddin değildir. Defol, çünkü sen aşağılardansın [489][292] demiştir. Zira yaratıklardan hiç kimsenin, kendinden başkalarına tepeden bakacak bir üstünlüğü söz konusu değildir, iblis de dahil bütün yaratıklar, Allah'a kul olan ve kullukta diğer kullara oranla daha fazla bir ayrıcalığı olmayan aciz yaratıklardır. Bu nedenledir ki, İblis şu ilâhî ihtarın da muhatabı olmuştur: 'Ey İblis! ...Büyüklük tasladın. Yoksa sen yücelerden mi oldu(ğunu sanıyorsan?.[490][293]

Kur'an açıkladı ki, yaratılıştaki farklılığından dolayı, kendisinden aşağı gördüğü Adem'e yönelik 'secde ef ilâhî emrine itiraz eden iblis'in bu itirazcı tavrı, insanlardan olan dostlarında da aynı şekilde açığa çıkar, insanlardan bazıları, bir kul olduklarını, her halleriyle ve durumlarıyla, tamamıyla Allah'ın iradesine bağlı ol-

[485][288] Bakara, 2:34
[486][289] Sâd, 38:76; A'raf, 7:12
[487][290] Bakara, 2:34
[488][291] Me-aric, 70:3
[489][292] A'raj, 7:13
[490][293] Sâd, 38:75

duklarım dikkate almayarak veya unutarak, sahip oldukları bazı imkânlar ve farklılıklar nedeniyle kendilerini tüm insanlar üzerinde, onlardan daha büyük ve yetkili görürler. Allah'ın mülkünde ve Allah'ın bir mülkü olan kendilerini Allah'tan müstağni görme cüretkârlığını gösterirler. Allah'ın, insanın bireysel ve toplumsal hayatında geçerli olması gereken otoritesini reddetmede bir sakınca görmezler. Böylelikle Firavun, Nemrut ve Dâru'n Nedve üyeleri örneklerinde olduğu gibi, sahip oldukları siyasî, ekonomik, askerî güç ve imkânlara dayanarak, insanların inanç ve yaşantılarına müdahale etme hakkına sahip olduklarına inanır ve iddia ederler. Üstelik bu müdahalelerinin en doğal hakları olduğunu, kendilerince ilâhî bir gerekçeye de dayandırırlar. Zanlarmca ve bu zanlarma dayanan iddialarınca, eğer kendileri kötü, yanlış yolda bulunan kişiler olsalar böylesi bol ve büyük imkânlara sahip olamayacaklarını; sahip oldukları mevcut imkânların kendilerinin doğru, iyi yolda olduklarını gösterdiğini ifade ederler. Yine yaygm iddialarına göre, mevcut durumları, kendilerinin ilâhî katta onaylandığını, beğenildiğini göstermektedir. Üstelik bu kimselerin suçları bununla da kalmamakta, insanların hayat tarzlarına müdahale ederken, onların iyiliğini en ufacık şekilde bile olsa - düşünmezler. Çoğu zaman gizlemeye çalışsalar da, bütün gayretleri ve gayeleri sadece kendi çıkarlarıdır. Gerçi bazen, çevrelerindeki insanların iyiliğini düşündüklerini dile getirdikleri olabilmektedir, [491] [294] fakat esasında sadece ve sadece kendilerini düşünürler. Gizlice veya açıkça, insanları aşağılayıp sömürmekten bir an olsun geri durmazlar. Azgınlıkları da sahip oldukları güç ve imkânlarla bağlantılı olarak arttıkça artar.

îstikbarı, kişiliklerinin parçası, saltanatlarının gerekçesi ve hayat tarzlarının ilkesi kılan bu şahıslar, durumlarının ilâhî gerçeği ifade etmediğini, kendilerinin de ancak bir kul olduklarım ve Allah'a karşı diğer insanlar gibi sorumlu olduklarını bildiren peygamberlerin karşısına muhalif kimseler olarak çıkmışlardır. Bu muhalefetlerini ise kendileri için zorunlu bulmuşlardır. Çünkü, çok iyi bilmektedirler ki, statükoyu oluşturan şirk dininin değişmesi kendi 'üstünlüklerinin' ayaklar altına alınmasına yol açacaktır. Bu itibarla şirkin/küfrün savunucuları olma vasfını hiçbir zaman terk etmezler. Bütün haksız menfaatlerini bitirecek ilâhî çağrıyı sona erdirebilmek, çarpıtıp kendi çıkarlarına uygun hale getirmek için bütün imkânları kullanmaktan geri kalmazlar. Şu bazı ayetler bu durumu, geçmişteki örneklerden hareketle şöyle anlatmıştır:

(Salih'in) kavminin büyüklük taslayan önderleri, hakir görülerek zayıf bırakılan müminlere dediler ki: 'Salih'in gerçekten Rabb'i tarafından gönderildiğini biliyor musunuz?' (Onlar): 'Doğrusu biz onunla gönderilene inananlarız' dediler.

Büyüklük taslayanlar dediler ki: ıBiz sizin inandığınızı inkâr edenleriz'. [492] [295]

(Firavun ve adamları Musa'ya) dediler ki: 'Bizi büyülemek için ne kadar mucize

---

[491] [294] Firavun dedi: 'Bırakın, Musa'yı öldüreyim de Rabbineyaharsın bakalım, O Musa'yı kurtaracak mı? Dikkat edin, ben O'nun dininizi değiştireceğinden, yahut yeryüzünde bozgunculuk çıkaracağından korkuyorum!' (Mü'min, 40:26). Firavuı'un bu tavrı esasen İblis'in tavrının aynıydı: 'îblis onlara (Adem ve eşine): 'Ben gerçekten sizin İkiliğinizi isteyen biriyim' diye de yemin etti' (Araf, 7:21).

[492] [295] A'raf, 7:75,76

getirirsen getir, biz sana inanacak değiliz'. Biz de onların üzerine ayrı ayrı mucizeler olarak Tufan, Çekirge, Kımıl (haşerat), Kurbağalar ve Kan gönderdik. Ama yine de büyüklük tasladılar ve suçlu bir topluluk oldular. [493][296]

Onlara 'Allah'tan başka ilâh yoktur' denildiği zaman büyüklük taslarlardı. 'Cinlenmiş bir şair için ilâhlarımızı mı terk edeceğiz' derlerdi. [494][297]

Istikbar suçunu işleyen ve böylelikle azgınlaşan kişilerin böylesi bir suça yönelmelerini sağlayan özelliklerini ve suçlarının seyrini takip edebilmek için Kur'an'ın konuyla ilgili olarak temel aldığı diğer bazı kavramları da dikkate almak gerekmektedir. Teğa bunlardan birisidir.

Teğa: İnsanın, Allah'ın belirlediği ilke ve kurallara uymamasının nedenleri çok farklı biçimlerde açığa çıkabilmektedir. Ancak elbette ki bütün farklılıklara rağmen ortak bir özellik de mevcuttur. Bu ortak özelliğin ne olduğunu ise Kur'an bildirmiştir. Resulûllah'a risâletin ilk günlerinde vahyolunan bir ayette, insanın azmasının nedeni şöyle açıklanmıştır: 'însan azar; kendisini zengin (kendisine yeterli) gördüğü için.[495][298] Ayette geçen ve Türkçeye 'azma' olarak tercüme edilen terim teğa' dır. Teğa, Kur'an terminolojisinde, önemli işleve sahip olan ve bu nedenle birçok ayette geçen önemli bir kavramdır.

Tega, engel ve sınır tanımamayı ifade eden bir terimdir. Teğa halindeki (tağî) kişi, hiçbir şeyin kendi kişisel düşünce ve davranışlarına müdahale etmesine, sınırlamalar getirmesine razı olmaz. Böylesi bir sınırlamaya hiçbir şekilde müsaade etmez. Çünkü istikbar olarak açığa çıkan düşünce ve davranışlarında, kendisinin üstünde bir makam tanımaz. İnanç ve yaşantısı ile ilgili konularda kendisini yetkili, yeterli gördüğü için, Allah'ın hükümlerini dikkate almayıp, sadece kendisini, kendi arzu ve isteklerini dikkate alır ve böylelikle azar. Açığa çıkan azgınlığın ilk plandaki tezahürleri ise kibir, nankörlük, asilik, bencillik [496][299] gurur [497][300] şüphecilik [498][301] cimrilik [499][302] yetime, düşküne, ihtiyacı olana yardım etmeme [500][303] aşırı mal sevgisi [501][304] hayra engel olma, saldırganlık, kabalık, itaatsizlik, günahkârlık, minnet etmeme, kabadayılık [502][305] gibi özelliklerdir.

Tağî olan bir kişinin, kendisini yeterli (İnanç, düşünce ve yaşantıda yegâne mercii) görmesinin dayanakları, sahip olduğu imkânlar ve yeteneklerdir. Kur'an'da açıklandığı biçimiyle, özellikle de sahip olunan mal zenginliği veya taraftar çokluğu, azgınlığın dayanakları arasında asıl unsur olarak açığa çıkmaktadır.[503][306] Şunlar konuya değinen ve açıklamalarda bulunan ayetlerden bir kısmıdır: 'Arkadan çekiştirip duran, kaş göz hareketleriyle alay eden her kişinin vay haline

---

[493][296] A'raf, 7:132,133
[494][297] Saffat, 37:35,36
[495][298] Alak, 96:6,7
[496][299] Müddesir, 74:44
[497][300] Kıyamet, 75:31-33
[498][301] Kaf, 50:25
[499][302] Leyi, 92:8
[500][303] Fecr 89:17; Mâ'ûn, 107:2,7
[501][304] Fecr, 89:20
[502][305] Kalem, 68:13
[503][306] Müddesir, 74:12-17; Kalem, 68:14; Tebbet, 111:2; Leyi, 92:11,18

ki o, mal yığıp biriktiren ve onu saydıkça sayandır. Malının kendisini gerçekten ebedî kılacağını sanmaktadır. Hayır! Andolsun ki o hutameye atılacaktır. Hutamenin ne olduğunu sana bildiren nedir? Allah'ın tutuşturulmuş bir ateşidir; ki o yüreklerin üstüne tırmanıp çıkmaktadır. O, onların üstüne kilitlenecektir. (Kendileri de) dikilip yükseltilmiş sütunlara (bağlanacaklardır).[504][307]

Tuğyan: Tuğyan, esas itibarıyla 'teğa'nın masdarıdır. Tağva olarak da ifade edilir. Tuğyan, birey veya toplum esas alınarak ifade edildiğinde hak ve hukuk tanımamak, sınırı aşmak ve dolayısıyla Allah'ın insanlar için belirlediği ilke ve ölçülere karşıt veya lakayt olmak halini ifade eder. Teğa ile tuğyan arasında çok fazla bir farklılık olmamakla birlikte, söyleşi bir farkın mevcut olduğu da açıktır: Tuğyan' hali, 'feğa'ya oranla, toplumsal alanla daha çok ilgilidir. 'Teğa'daki bireysellik, 'tuğyan'a oranla daha baskındır. Dolayısıyla 'tuğyan', "tegcC halinin bir üst basamağı durumundadır.

Kur'an'da tuğyana kalkışanların halleri ve özellikleri, risâletin ilk günlerinden itibaren ayrıntılı olarak bildirilmiştir. İnsanlardan bazılarının tuğyana kalkışmasının neden olduğu davranış ve tutumların başlıca özellikleri şöyle açıklanmıştır: Onlar, kendilerinin çok güçlü olduğunu zannederler. Kanaatlerince kendilerini alt edecek hiç kimse yoktur [505][308] Zenginliklerine güvenirler.[506][309] Kendi üstünlükleri konusunda hiçbir şüpheleri yoktur. [507][310] Kuvvetlerine güvenirler. [508][311] Bu nedenlerden dolayı şımarıp, böbürlenirler. [509][312] Çalım satarak, gösteriş yaparak gezerler. [510][313] Zayıf, güçsüz kimseler, (siyasî ve ekonomik gücü olmayanlar) peygambere bağlanıyor diye, peygamberle alay ederler. [511][314] Bozgunculuk yaparlar. [512][315] Kendi izinleri olmadan halkın, yoksulların, güçsüzlerin inançlarım, hayat tarzlarını değiştirmelerine razı olmazlar. [513][316] Kısacası onlar velî/dost edindikleri şeytanın taraftarıdırlar (hizbidirler).[514][317] Onlar bütün bu ve benzeri özellikleri nedeniyle de 'tağutlaşırlaf. İnsanlar üzerinde sultalarını kurarak, onlar hakkında istedikleri gibi kararlar alırlar. İnanç, düşünce, yaşantı biçimleri (din) oluşturup, insanların bunlara uymasını isterler. Bunu gerçekleştirebilmek için de her yola başvururlar.

Tuğyan bir azgınlaşma halidir. Allah'ın mülkünde Allah'a başkaldırma ve bu başkaldırıyı fiilen devam ettirme durumudur. Bu özelliğe sahip olanlar ise elbette ki müşriklerden/kafirlerden herkes değil, sahip oldukları imkân ve yetenekler nedeniyle azgınlaşanlardır. Bunlar, Allah'ın mülkünde, O'nun belirlediği hududu ölçü kabul etmeme sapkınlığına sahip oldukları gibi, sapkınlıklarını açıklayan ve yok olmasını hedefleyen ilâhî bilgiye ve bu ilâhî bilginin nakledicileri olan pey-

---

[504][307] Hümeze, 104:1-9
[505][308] Enfâl, 8:48
[506][309] Yunus, 10:88
[507][310] Mu'minûn, 23:47
[508][311] Fussilat, 41:15
[509][312] Mümin, 40:75
[510][313] Enfâl, 8:47
[511][314] Hûd, 11:27
[512][315] Isrâ, 17:16
[513][316] Tâhâ, 20:71
[514][317] Mücâdele, 58:19

gamberlere ve haleflerine de büyük bir düşmanlık içerisinde bulunurlar. Hakikatleri açıklayan ilâhî bilgiler karşısında tuğyanlarını daha da artırırlar. Şu ayet bu durumu açıklamıştır: 'Andolsun, Rabb'inden sana indirilen onların çoğunun azgınlığını artıracaktı.[515][318]

Kur'an'daki açıklamalardan öğreniyoruz ki, bütün tuğyanlarına rağmen, bu kişilere tuğyanlarını artırmalarına ve devam etmelerine izin verilmesi ilâhî bir planın ve hesabın gereğidir: 'İnsanların hayrı acele istemeleri gibi, Allah da onlara şerri acele verseydi, süreleri hemen bitirilmiş olurdu. Ama biz, bize kavuşmayı umma-yanları bırakırız- Azgınlıkları içinde bocalar dururlar.[516][319] 'Artık kim azarsa ve dünya hayatını tercih ederse, (onun için) gidilecek yer cehennemdir.[517][320]

Tağut: Tağut, Kur'an'da oldukça sık geçen, tevhid-şirk karşıtlığının ve mücadelesinin kilit kavramlarından birisidir. Tağut, Allah'ın mülkü olan insanın, üstelik Allah'ın mülkünde yer alarak Allah'ın emir ve yasaklarına itiraz etme, karşı koyma azgınlığının en üst aşamadaki durumunu ifade etmektedir. Bundan da anlaşıldığı üzere, 'ttğd ve 'tuğyan' haliyle 'tağut' arasında bir sebep-sonuç ilişkisi vardır. İnsan önce 'tağf olur ve bu hali devam ettirdiği sürece azgınlığı gittikçe artar (tuğyan) ve sonunda tağutlaşır.

Kur'an, ilâhî hakikatlere iman etmeyi, tağutu reddetme şartına bağlamıştır.[518][321] Kelime-i tevhid (Lâ İlahe lllalâh) de bunu formüle etmektedir. Kelime-i tevhidde önce bütün sahte ilâhlar reddedilir, bunların hepsinin otoritesinin kabul edilmediği, hiçbirisine boyun eğilmeyeceği ilan edilir: (lâ ilahe). Sonra da gerçek ve yegâne ilâh olarak Allah tasdik edilir; sadece Allah'a boyun eğileceği, sadece O'nun emir ve yasaklarına göre hayat tarzının düzenleneceği kabul ve ilan edilir: (illallah). Bundan da anlaşılmaktadır ki; insan için inanç ve hayat tarzıyla içinde yer alabileceği iki alan vardır; Allah'ın tayin ettiği ve içinde yer alınmasını istediği alan, tağutların oluşturup içinde yer alınmasını istedikleri ve bu amaçla insanları zorladıkları alan. Bunlardan birincisi, gerçek aydınlığa ulaşmanın yegâne yoludur, ikincisi ise zifiri karanlıkta yolunu kaybedip kalmanın, azaba sürüklenmenin yoludur. Bu durum, risâletin Medine döneminde vahyolunan bir ayette şöyle açıklanmıştır: 'Allah inananların dostudur. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. Kafirlerin dostları da tağutlardır. (O da) onları aydınlıktan karanlığa çıkarır. Onlar ateş halkıdırlar, orada ebedi kalacaklar.[519][322]

Tağut, Türkçeye çoğu zaman 'put' veya 'şeytan' olarak tercüme ediliyorsa da, bu oldukça eksik bir manâdır, ister teğa anlamıyla, isterse tağutlaşmak anlamıyla olsun bu iki kavram ve ara durumları ifade eden diğer kavramlar, bir varlığı veya sadece bireysel yapıyı değil, aynı zamanda toplumsal yapıyı da ifade etmektedirler. Tağutta bunu daha net olarak görmek mümkündür. Tağutun bütün tanımlarında,

---

[515][318] Maide, 5:64
[516][319] Yunus, 10:11
[517][320] Nazi-at, 79:37-39
[518][321] Kim tağutu reddedip, Allah'a inanırsa, muhakkak ki o, kopmayan sağlam bir kulpa yapışmıştır.' (Bakara, 2:256).
[519][322] Bakara, 2:257

toplumsal hayata yansıyan ve insanları İslâm'dan uzaklaştırıp, dünya ve ahiret karanlıklarına sürükleyen özellikleri görmek mümkün olmaktadır. Nisa süresindeki bir ayet bu konuda Kur'anî bir delil olması itibarıyla oldukça önemlidir: 'Şun-lan görmüyor musun? Kendilerinin sana indirilene ve senden önce indirilene inandıklarım sanıyorlar da, hakem olarak (sana değil) tağuta başvurmak istiyorlar. Oysa kendilerine onu reddetmeleri emredilmişti. Seylan'da onları iyice saptırmak istiyor.[520][323]

Tağut, esas itibarıyla tağîleşen kişinin ulaştığı son merhaleyi ifade etmektedir. Ancak, Kur'an'daki kullanım yerleri dikkate alındığı zaman, tağutun sadece tağutlaşan kişiyi ifade eden bir terim olarak değil, aynı zamanda bu kişi veya kişilerin oluşturdukları toplumsal sistemi, bunların tağutlaşmasma imkân ve meşruluk sağlayan inanç sistemini ve bu sistemi meşrulaştıran dayanakları da ifade eden bir terim olarak geçtiği anlaşılmaktadır. Bu nedenledir ki, İslâm uleması, tağutu özel kişiyi ifade eden bir kavram olarak değil, toplumsal bir örgütün, sistemin, inancın, ideolojinin ismi olarak anlamış ve kullanmıştır. Bundan da, tağutun mahiyetiyle ilgili olarak önemli olanın, insanı Allah'tan uzaklaştırıp, O'nun hükümlerine muhalif kılması veya karşı olmasını sağlaması olduğu anlaşılmaktadır. [521] [324] Kısacası; her nerede Allah'ın insanların hayat tarzları için tayin ettiği ilkelere isyan veya onları değiştirme veya iptale yönelik bir müdahale varsa orada 'azgınlık' vardır. Bu azgınlığın oram değişik boyutlarda olabilir. Ancak hangi boyutta ve aşamada olursa olsun sonuçta islâm'ın karşıtını ifade eder.

Teref: Teref istikbar, teğa, tuğyan, tağut, müstekbir gibi hâl ve durumların temelinde yer alan ve onları oluşturan nedenlerden en önemlisidir. En kısa anlamıyla, mal ve servet çokluğu nedeniyle şımarmayı ifade etmektedir. Bu öylesine bir şımarıklıktır ki artar, büyür ve kişiyi kısa zamanda kontrolüne alıp, onu diğer insanlara tepeden bakan, Rabb'i olan Allah'ı unutmuş birisi haline dönüştürür. O hem ferdi ve hem de toplumu yıkan bir 'pislik'tir (rics). Tehlikesi nedeniyle, Kur'an, teref durumu hakkında bilgiler vermiş, uyanlar da bulunmuştur. İnsanların, sahip oldukları mallar ve mülkler nedeniyle nasıl azgmlaşabileceklerine ve azgmlaştıklarına dikkatleri çekmiştir. Böylesi kötü gidişatı önlemek için de alınması gereken tedbirleri göstermiştir. Terefleşenlerin hiçbir zaman sadece kendilerini helak etmediklerini, ahlâkî yozlaşmalarına, yanlış hayat tarzlarına başkalarını da dahil ederek, insanlardan birçok kişiyi ve hatta toplumu peşleri sıra helâka sürük-

---

[520][323] Nisa, 4:60

[521][324] Arapça 'tağut' kelimesi, sözlük anlamıyla, sınırlan aşan herkes için kullanılır. Kur'an bu kelimeyi, Allah'a isyan eden, Allah'ın kullarının hakimi ve maliki olduğunu iddia eden ve onları kendi kulu olmaya zorlayan kimse için kullanır.' (Mevdudi, Tejhimu'l Kur'an,1/202)

"Tağut' kelimesi gerçeği çiğneyen, hak sınırları aşan her türlü düşünce, sistem ve ideoloji anlamına gelen 'tuğyan' kelimesinden türemiştir. Bu düşüncenin Allah'a inanmak ve O'nun koyduğu kanunlara uymak gibi herhangi bağlayıcı bir kaydı yoktur. Prensiplerini Allah'ın kanunlarından almayan her sistem, her kurum, her düşünce, her davranış kuralı, her gelenek 'Tağut' kapsamına girer.' (Kutub, Fi^Üâli'l Kur'an, 1/475) 'Peşinde gidilen bir düşünce, bir heves, bir şahıs, para, mal/mülk hırsı, şan şöhret arzusu ve bunun gibi şeyler, eğer İnsanı Allah'a isyan etmeğe götürürse, bunların herbiri, o insanın tağutu olur.' (Koçyiği t-Cerrah oğlu, Kur'an-ı Kerim Meal ve Tefsiri, 1/512) 'Tağutun çeşitli tefsirleri (açıklamaları) örnek veya çeşitlerini gösterebileceği gibi 'şeytan, sihirbaz, kahin, batıl mabud, insanların ve cinlerin büyüklük taslayıp inad edenleri' kelimelerinin herbiri tağut kelimesiyle tarife benzer ve uygun düşecek bir tarzda ifade edildiğine göre bunların mânâ itibarıyla tam eş anlamlı değilseler bile pek yakm ve birbirini gerektiren şeyler olarak kullanıldıklarına da işaret edebilir. İkinci olarak demek oluyor ki, tağutun açığı da gizlisi de, görünürü de, görünmezi de vardır. Üçüncü olarak, tuğyan (isyan, azgınlık) kavramından anlaşılıyor ki putlar İkinci dereceden tağutturlar. Bakılırsa akıl sahibi olmayan putlarm ve dikili taşların tagutlardan bile sayılmaması gerekirdi. Çünkü bunların kendileri Allah'a karşı bir azgınlığa sahip olamazlar ve azgınlığa rıza gösteremezler. Fakat ret de edemezler. Bu sebeple nihayet bir azgınlık sebebi olabilirler. Bu sebebi de azgınlar bulurlar. Putlar, aslında erkek ve dişi tağutların hayalleri ve azgınların azmanlarıdır. Gizli veya açık azgınlar, bunlarla kendi azgınlıklarını ileri sürerler. Bu yönüyle putlar, asıl tağut değil, tağutların temsilcileridirler.' (Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, 11/171).

lediklerini açıklamış ve tarihsel örneklerini vermiştir. Şu ayet bunun örneklerinden birisidir:'Biz bir ülkeyi helak etmek istediğimiz zaman, onun varlık ve güç sahibi önde gelenlerine emrederiz. Böylelikle onlarda o yerde bozgunculuk çıkarırlar. Artık o (toplum)un üzerine (azablytkûış sözü) hak olur da onu kökünden darmadağın ederiz.

Kur'an, teref durumunun toplumsal bir probleme dönüşmemesi için mal ve sermayenin belirli ellerde toplanmasını önleyecek tedbirlerin alınmasını istemiştir. Zekat gibi zorunlu malî ibadetle, sadaka gibi gönül esasına dayanan malî dayanışma ile terefleşmenin önlemlerini almıştır.

Terefleşenlerin önemli özelliklerinden birisi, hakkı ikameye yönelik çalışma ve gayretlere ilk planda karşı çıkanlar olmaları, çeşitli gerekçe ve bahanelerle aldattıkları halkı peşlerinden sürükleyerek, hakikatin sesini kısmaya çalışmalarıdır. Çünkü bilmektedirler ki hakkın ikamesi onların haksız menfaatlerine son verecek ve insanlar üzerindeki istikbarlarını sona erdirecektir. Bu nedenle İslâm davetinin her zaman ilk, sürekli ve en katı muhalifleri terefleşenler olmuştur. Aynen Nuh'un, Hûd'un, ibrahim'in, Salih'in, Şuayb'ın, Musa'nın.... davetleri zamanında gerçekleştiği gibi. Aynen Hz. Muhammed'in islâm deveti karşısında zengin ve şımarık Mekke eşrafının tepki verdiği gibi. Kur'an bu konuda değişmeyen temel özelliği şöyle ifade etmektedir: 'Biz hangi ülkeye bir uyana, korkutucu gönderdiysek, oranın refah içerisinde şımaran Önde gelenleri muhakkak 'Biz, sizin kendisiyle gönderildiğiniz şeyi tanımıyoruz' demişlerdir.[522[325]]

B«ğy; istikbar halinde olmayı ifade eden diğer kavramlarda olduğu gibi, 'bağy' de benzer olumsuz tutum ve tavırların bir başka ismi olarak anlam kazanmaktadır. Bağy, 'İstemek', 'istemekte ileri gitmek' gibi manâlara geldiği gibi, bu manâlarda anlam bulan durumun gereği olarak; sının aşmak, başkalarına harsı zorbalıkta bulunmak, onları ezmek, saldırmak, horlamak, bozgunculuk yapmak, hakkıyla yetinmeyip başkalarının da hakkını gasbetmek manâlarına da gelmektedir. Bağy, Mekke'nin müşrik eşrafının islâm'a, Resulûllah'a, müminlere yönelik tecavüzlerini, baskı ve zulümlerini tanımlamak, böylelikle onların kimliklerini gözler önüne sermek için risâletin ilk günlerinden itibaren vahyolunan birçok ayette sıklıkla geçen bir kavramdır. Bu bağlamda olmak üzere, müşrik önderlerin sahip oldukları büyük mal ve mülklere rağmen nasıl doyumsuz kişiler oldukları, bu nedenle diğer insanların mal ve mülklerine nasıl göz diktikleri ve onları ele geçirmenin hayali ve girişimleri içerisinde bulundukları açıklanmıştır. Onların, bir türlü doyuma ulaşmayan, hep daha fazlasını isteyen aç gözlülükleri deşifre edilmiştir. Bütün hile ve tuzaklarıyla kendilerini masum gösterme gayretinde bulunmalarına rağmen, esas itibarıyla kendilerinden başka kimseyi düşünmeyen ve kendilerinin dışındaki insanların haklarını gasbetme konusunda istekli ve mahir oldukları gözler önüne serilmiştir.

Sad sûresinde anlatılan 'davacılar' kıssası, 'bağy'nin anlamını açıklaması itiba-

---

[522[325]] Sebe, 34:34

rıyla önemlidir. Kıssada anlatıldığına göre, birbirlerinden davacı olan iki kişi Hz. Davud'a gelerek, haklarında karar vermesini, problemlerini çözmesini isterler. Aralarındaki problem ise, bütün çağların değişmeyen bir tipinin tanımlanması, farklı zamanlarda ve farklı toplumlarda farklı isimlerle açığa çıkan bu karakterdeki kişilerin ortak özelliklerini göstermesi açısından önemlidir. Bunu, davacılardan mağdur durumda olanın sözlerinde buluyoruz: 'İçlerinden biri: 'Bu benim kardeşim, onun 99 koyunu, benim de bir koyunum var. Buna rağmen 'Onu da bana ver' dedi ve konuşmasıyla beni yendi, onunla baş edemedim ve sana hükmünü sormaya geldik.[523][326] Bu ifadelerden hareketle anlıyoruz ki 'bağy\ sahip olunan bütün imkânlara, mal ve mülklere rağmen, hâlâ diğer insanların haklarına, mal ve mülklerine göz dikmek, onların elinden bu haklarını, mal ve mülklerini almak için değişik usûllere başvurma girişim ve çabalarının ismidir. Bu çabalar fiilî zorbalık biçiminde olabileceği gibi, bu kıssada ifade olunduğu gibi 'ikna etme' biçiminde veya bazı siyasî, politik oyunlar biçiminde de olabilir. Karun'un, mensubu olduğu israil oğullarının mallarım elde etmek için oynadığı oyunlar ve kurduğu tuzaklar[524][327] ilâhî bilgi kendilerine ulaştıktan sonra hâlâ ayrılığa düşüp, problemlerini bu ilâhî bilgiyle çözmeyenlerin, ilâhî bilginin gösterdiği istikamette gitmeyenlerin durumları[525][328] hep 'bağy' haline örnektir. Bir ayette ise, insanın nefsinde bulunan fücur eğiliminin gereği olarak, insanların potansiyel olarak 'bagy'leşme eğiliminde bulunduklarına dikkat çekilmiştir: 'Eğer Allah rızkı kullarına bol bol verseydi yeryüzünde azarlardı.[526][329]

Elbette ki olması gereken hak ve hukuku korumaktır. Fakat bazı insanlar tarafından belirlenip uygulanması istenen ve ismi 'hak/hukuk' olanları değil, Allah'ın tayin edip belirlediği gerçek anlamda adalet temeli üzerinde yer alan hak ve hukuku. Zira insanların kendiliklerinden oluşturdukları hukukî, siyasî, ekonomik sistemlerin mutlak anlamda hak ve hukuku ifade ettiğini, hak ve hukuku hedeflediğini söylemek mümkün değildir. Genellikle birilerinin diğer insanlara oranla daha çok ve hatta onların aleyhine menfaat elde etmelerine imkân sağlamak için oluşturulan ilke ve kurallar en tipik anlam ve biçimiyle 'bagy'leşmenin bir gereğidir. Bu nedenle bir ayetteki ilâhî ihtar geneldir, herkesedir: 'Ey insanlar! bağyiniz kendi aleyhinizedir. Onunla, sadece jani dünyanın zevkini (elde edebilirsiniz. Elde edeceğiniz başka bir şey yoktur). Sonra bize dönersiniz, biz de sizin bütün yaptıklarınızı haber veririz.[527][330]

Müstekbir: 'Müstekbif istikbar ile aynı kökten gelen bir terimdir. Genel ve yaygın anlamıyla, kibirlenmeyle birlikte gerçekleşen bûyüklenmeyi, böbürlenmeyi ifade etmektedir. Bu özelliklerin hakikate karşı nankör olanlarla (küfredenlerle) ilgili olduğu da dikkate alınınca anlamı sadece 'isyan ve itaatsizlik, küfür ve inançsızlık' değil, aynı zamanda 'küfreden ve karşı çıkanın büyüklük taslaması ve meydan

[523][326] Sâd, 38:23
[524][327] Ka-sas, 28:76
[525][328] Casiye, 45:17
[526][329] Şura, 42:17
[527][330] Yunus, 10:23

okuması' olmaktadır. Bir diğer ifadeyle, kişinin kendisini büyük görmesine istikbar, bu büyüklüğünü diğer insanlarla olan ilişkilerinde ortaya koymasına ise müstekbir denilir. Buna göre, müstekbir, istikbünn devamı niteliğine sahip olan durumlar ve bu durumların failleri olan kişilerin isimleridir.

Müstekbir, ayetlerde sıkça geçen kavramlardan birisidir. Bir eylem veya kişiden çok, aralarında bazı bakımlardan benzerlik bulunan kişilerin oluşturduğu bir topluluğu ifade etmektedir. Türkçeye "büyüklük taslayanlar' olarak tercüme edilen, meallerde de bu şekilde karşımıza çıkan 'müstekbif, toplumların seçkini, eşrafı, ileri geleni konumunda olan bazı şahısların ismidir. Onlar ki servetleri ve toplumsal statüleri nedeniyle azgmlaşır, ilâhî sınırları çiğner ve bunların sonucunda da başkalarını sömürmekten, onlara zulmetmekten geri durmazlar. Bunu yaparken de, bütün bunların en doğal hakları olduğunu iddia edecek bir tavır içerisinde bulunurlar. Çünkü hiç tereddütsüz bir biçimde, kendilerinin diğer bütün insanlardan yüce ve üstün olduğu inanç ve kanaatine sahiptirler. Dolayısıyla diğer insanlara yönelik bütün tutum ve davranışları söz konusu farklılığın doğal tezahürleri olarak açığa çıkmakta ve anlam kazanmaktadır. Bu durum bir ayette şöyle örneklenmiştir: 'Ad (kavmi) yeryüzünde haksız olarak büyüklük tasladılar ve 'Bizden daha kuvvetli kim var?' dediler. Onları yaratan Allah'ın kendilerinden daha kuvvetli olduğunu görmediler mi? Bizim ayetlerimizi de kasten inkâr ediyorlardı.[528][331]

Müstekbir olan kimseler, gerek Hz. Muhammed'in ve gerekse Önceki peygamberlerin davet süreçlerinde hep davetin en önemli engeli ve düşmanı olarak ortaya çıkmışlardır. Çeşitli usûllerle aldatmayı başardıkları kitleleri peşlerinden sürükleyerek, inandıkları ve kitlelere de inandırmayı başardıkları 'büyüklüklerini' sorgulayan ve aşağılayan ilâhî bilgiyi yok etmeye veya çarpıtmaya çalışmışlardır. İnsanların inanç ve hayatlarını şekillendirip, kontrol etmenin kendi yetkileri dahilinde olduğunu, kendileri nasıl isterlerse insanların da öyle olmasını isteyecek kadar durumlarını doğal ve gerekli olduğunu ifade etmişlerdir. Bu nedenle de yegâne ölçü olarak kendilerini takdim etmişlerdir. Kur'an, Hz. Şuayb'm toplumundaki müs tekbiri eri konunun bir örneği olarak anlatmıştır: 'Kavminden büyüklük taslayan ileri gelenler dediler ki: 'Ey Su'aybl Ya mutlaka seni ve seninle birlikte inananları kentimizden çıkarırız, ya da dinimize dönersiniz'. Şuayb dedi ki: 'İstemesek de mi?.[529][332]

Kur'an'm açıklamalarıyla müstekbirler, büyük servetlere sahip oldukları, insanları bu servetlerinin yardımıyla istedikleri gibi yönlendirebildikleri için; sorumsuzluk kişiliklerinin ayrılmaz parçası olmuş kimselerdir. Her şeyin kendi istek ve arzularına göre şekilleneceğini, gerçekleşeceğini bir kural olarak kitlelere dayatırlar. Hatta ahiretteki hesabın dahi kendi lehlerine gerçekleşeceğini veya o hesaptan muaf tutulacaklarını iddia edebilirler. Kur'an bu konuda şu örneği anlatmıştır: 'Onlara şu iki adamı misal olarak anlat: ikisinden birine iki üzüm bağı

[528][331] Fussilet, 41:15
[529][332] Araf 7:88

vermiş, onların etrafını hurmalarla çevirmiş, içlerinde de ekin bitirmiştik. Her iki bağ da yemişini vermiş, ondan hiçbir şeyi eksik etmemişti. Aralarından bir de ırmak akıtmıştık. O adamlardan birisinin başka geliri de vardı. Arkadaşıyla konuşurken ona: 'Ben malca senden zenginim, adamca da senden güçlüyüm' dedi. Böylece kendisine yazık etti. Bağa girerek 'Bunun hiç yok olacağını sanmam' dedi. 'Kıyametin kopacağını da sanmıyorum. Şayet Rabb'ime döndürülsem bile (orada) bundan daha güzel bir sonuç bulurum.[530][333]

Müstekbirler, hududullahı çiğneyerek azgmlaştıklan, zorbalaştıkları için azabı hak ederler. Ayrıca, çeşitli usûllerle kendilerinin 'büyüklüğünü' kabul ettirerek itaatlerini elde ettikleri kitleleri de peşleri sıra azaba sürüklerler. Bu nedenle, risâletin ilk günlerinden itibaren, önceki toplumlardan örnekler verilerek, Dâru'n Ned - ve 'büyüklerine' itaat ettikleri için, gidişatlarının varacağı yerin hiç de iyi ve güzel şeyler olmadığı Mekkelilere açıklanmıştır. Örnek vererek durumlarım gözden geçirmeleri istenmiştir: 'Firavun toplumu saptırdı; (onları) doğru yola iletmedi.[531][334] 'Nuh: 'RabbimV dedi. 'Onlar bana karşı geldiler de, malı ve çocuğu kendisinin ziyanını artırmaktan başka bir işe yaramayan (şımarık, azgın) bir adama uydular. Büyük tuzaklar kurdular. Dediler ki: 'ilahlarınızı bırakmayın, ne Vedd'i, ne Suva'ı, ne de Yeğusu', Ye'ük'u ve Nesr'i bırakmayın'. (Böylece) onlar, birçok kimseleri yoldan çıkardılar. Sen de o zalimlere şaşkınlıktan başka bir şey artırma'. Onlar hatalarından dolayı boğuldular, ateşe sokuldular, kendilerine Allah'tan başka yardımcı da bulamadılar.[532][335]

İstiz'af: Elbette ki, herhangi bir sınır tanımaksızın, başkalarının da bazı şeylere hakları olacağını hesaba katmaksızın 'büyüklenmenin', 'gururlanmanın' varıp dayanacağı yer 'zorbalaşmaktır'. Zorbalaşmak ise insanlardan bazılarını ezmek, sömürmek; hayatları ve malları üzerinde istenildiği gibi tasarrufta bulunmak anlamlarına gelir. Kur'an'm konuya ilişkin açıklamalarından anlaşıldığı üzere, hududul-lahın esas olmadığı her çağda ve toplumda, siyasî, ekonomik ve hukukî sistem nedeniyle diğer insanların aleyhine olacak şekilde belirli menfaatler elde etmiş olanların, haklarını gasbettikleri insanları aşağıladıkları, horladıkları görülmüştür. Onlar bu durumu meşru gösterebilmek için gerekçeleri hazırlamayı da ihmal etmemişlerdir. Zorbalıklarını haklılaştırırken, kitlelerin 'ezilmeyi', "aşağılanmayı' hak ettiklerini dile getirmişlerdir. Düşüncelerini sıklıkla 'Bu adamların insanlıkla olan bağlantıları biçimsel olmaktan öteye geçmez' gibi ifadelerle dile getirmişler ve bu kabullerine bağlı olarak da 'onlar gerçekte insanî değere sahip değiller', 'onlar tembellikten başka bir şey bilmezler, bu nedenle topluma yük olmaktadırlar', 'yaratılış itibarıyla aşağılanmaya layıktırlar', 'onlara değer vermek haksızlıktır; herkese hak ettiği gibi davranmak gerekir, 'sırtlarından sopa hiç eksik edilmemelidir ki doğru dürüst çalışsınlar' ... vs."gibi görüşleri savunmuşlardır. Onlar bu sözleriyle demek istemektedirler ki, bu olumsuz

[530][333] Kehf 18:32-36
[531][334] Taka, 20:79
[532][335] mh, 71:21-25

özelliklerle andıkları kişi veya kişileri her zaman ezmek ve horlamak gerekmektedir. Bunu yapmak meşrudur, çünkü meşru-laştırıcı nedenler vardır. Dolayısıyla kendi yaptıkları doğrudur; kendi yaptıklarına zorbalık, zulüm denilemez. Onlar bu iddia ve inançlarını ise, idrak kabiliyetini kısırlaştırdıkları kitlelere kabul ettirmekte pek zorlanmazlar. Böylelikle gruplara ayrılmış olan toplum içinde savaşlar, kavgalar sürüp gider ve müstekbirler tahtlarına kurulup büyük bir keyifle olup biteni seyrederler. Çünkü, bilirler ki kitleler birbirleriyle uğraşıp, gözleri başka bir şey görmediği, akıllan başka şeyle meşgul olmadığı sürece kendi saltanatları sağlamdır, devam edecektir. Kur'an bu konuda tipik bir örnek olarak Firavun'u hatırlatmıştır: "Gerçek şu ki; Firavun yeryüzünde (Mısır'da) büyüklenmiş ve oranın halkını birtakım fırkalara ayırıp, bölmüştü. Onlardan bir bölümünü güçsüz düşürüyor, erkek çocuklarını boğazlayıp, kadınlarını sağ bırakıyordu. Çünkü o bozgunculardandı' (Kasas, 28:4).

insanları aşağıladıktan sonra ezme ve hor görme suçunun Kur'an'daki karşılığı 'istiz'af tır. Istiz'af, ıza'f kökünden türemiş bir terim olup, Kur'an'da dokuz defa geçmektedir. Za'f, beden, ruh ve toplumsal konum itibarıyla zayıflığı ifade etmektedir. Kendilerini gerek bedenen, gerek ruhen ve gerekse toplumsal konum (statü) itibarıyla güçsüz hisseden kişi ve kişiler za'f sahibi olan kimselerdir. Bunlar müstekbirler tarafından hiç de zorlanılmadan ezilirler, sömürülürler, horlanırlar. Yukarıda örnek olarak zikrettiğimiz ayette geçtiği üzere Firavun'un yaptığı da bundan başkası değildir. Bundan da anlaşılıyor ki, istiz'afm gerçekleşebilmesi için önce istiz'af edilecek kişilerin za'fa uğratılması gerekmektedir. Yoksa, bedenen, ruhen ve toplumsal konum itibarıyla kendilerini güçlü hissedenleri ezmek ve horlamak çok zordur. Müstekbirler, şeytanî planları ve ustaca gerçekleştirdikleri politikalarıyla bu işi başarıyla yerine getirirler. Genelde kitleleri ve özelde ise bazı kesimleri za'fa uğratır, sonra da onları ezip, horlarlar. Kur'an, bu durumun tezahürlerinin tarihteki bazı Örneklerini ayrıntılı olarak anlatmıştır. Firavun'un toplumu bunun örneklerinden birisini teşkil etmektedir.'Ayetlerdeki açıklamalardan anlaşıldığına göre, eğer kitleler aşağılanmasa ve aşağılık oldukları kendilerine kabul ettirilmeseydi, Firavunlar keyfleri için yüzbinlerce insanı ölümleri pahasına çalıştırıp o piramitleri yaptıramazlar, Karun'lar o büyük servetlerini elde edemezlerdi. Yine aynı şekilde; insanlar savaş alanlarında birbirlerinin kanlarını döküp, canların alırlarken, bu yaptıklarının ne için olduğunu bilmez bir halde davranmaz, verdikleri kan ve canlarla müstekbirlerin saltanatlarını güçlendirdiklerini fark ederek, asıl düşmanlarının kim olduğunu kolaylıkla anlama imkânına sahip olurlardı. Tahtlarda oturup hazlar, sefalar içerisinde yaşayanlar bu hallerini devam ettirirlerken, kitleler kutsanan bazı sahte değerlerlerle süslenen çığırtkanlıklara kanıp sahip oldukları malların son birimlerini ve güçlerinin son enerjilerini de sarf etmezlerdi.

Müstekbirler, istiz'afı sadece kitlelere veya bir kesim insanlara değil, peygamberlere karşı gerçekleştirmekten de geri kalmamışlardır. Hemen her fırsatta peygamberleri çeşitli gerekçelerle aşağılamaya çalışmışlardır. Böylelikle peygamberi

en azından ruhen güçsüz kılıp, O'nun tebliğ ettiği dinde istedikleri yönde değişiklik yapmayı arzulamışlardır. Fakat Allah'ın koruması altındaki davet sürecinde istediklerine kavuşamamışlardır. Bunun Hz. Muhammed'in davet süreciyle ilgili örneklerinden birisini Kur'an şöyle anlatmış ve bu konuda resulünü uyarmıştır: 'O yolunu şaşırmış leim.se/er bizim sana vahyettiğimizden başka birşey ortaya atasın diye seni ayartarak, seni vahyettiğimiz gerçeklerden uzaklaştırmaya çalışmaktalar. Öyle ki, eğer bunu başarabilselerdi seni kendilerine dost edinirlerdi. Eğer senin imanına sebat vermemiş olsaydık, belki de az kalsın onlara biraz olsun eğilim gösterecektin. Eğer bunu yapsaydın, hayatın acısını da iki kat olarak tattıracaktık sana, ölümün acısını da; sonra kendin için bize karşı hiçbir yardımcı bulamayacaktın.[533][336]

Davetin Muhatapları ve Bazı Özellikleri

Müstaz'af: Müstaz'af, Kur'an'da birçok defa geçen ve ayrıcalıklı öneme sahip olan bir terimdir. Önemlidir, zira insanlık tarihi boyunca sadece dozajı ve failleri değişen zulümlerin, baskıların, sömürülerin, işkencelerin mağdurlarını ifade etmektedir. İstiz'af dahilindeki açıklamalardan da anlaşıldığı üzere müstaz'aflar, istiz'afa muhatap kılman kişi veya kişilerdir. Sistemli bir süreci takiben müstekbirler tarafından bedenen, ruhen ve toplumsal konum itibarıyla zayıflatılan kişiler.

Müstez'aflar tabakasını teşkil ederler. Bu halleriyle de her zaman müstekbirlerin istiz'aflarma muhatap olurlar.

Kur'an'm açıklamaları ışığında olmak üzere, hududullahın esas olmadığı ve hududullaha rağmen birilerinin başka hudutlar tayin ettiği her toplumda iki ayrı kesimin varlığından bahsedilebilir. Bu iki kesimden birisini sayıca az olmalarına rağmen toplumsal egemenliği ellerinde bulunduranlar oluştururken, ikinci kesimi ise nüfusun büyük çoğunluğunu teşkil eden halk oluşturur. Egemen azınlık grup ile çoğunluk grup arasındaki ilişkiler ise azınlığın yukarıda, çoğunluğun aşağıda yer aldığı bir toplumsal hiyerarşi pramidinin özelliklerine göre şekillenir. Azınlığı teşkil edenlerin, çoğunluğa yönelik emredici, horlayıcı, aşağılayıcı, sömürücü, ezici, baskı kurucu, işkenceci tavırları aralarındaki ilişkilerin genel karakterini teşkil eder. Fakat bunlar, bazı sistemlerde açıkça gerçekleştirilirken bazılarında ise oldukça sinsi planlarla gerçekleştirilir. İşte söz konusu özelliklerin failleri olan azınlığı genel anlamda müstekbirler ve yakın çevresi teşkil ederken, çoğunluğu ise istiz'afa uğramış olanlar, Kur'anî ifadeyle Müstez'aflar oluştururlar. Müstez'afların güçsüzlüğü her açıdandır; fiziki açıdan güçsüzdürler, müstekbirlerin oyunlarını fark etseler bile onlara engel olamazlar. Zihnen güçsüzdürler, düşünemezler; düşünseler de doğruyu bulamaz veya fark edemezler. Bilgi açısından güçsüzdürler, bilgileri yoktur; mevcut olanları da kullanmasını bilmezler. Çünkü, müstekbirlerin sistemleştirip yaygınlaştırdıkları propaganda, eğitim sistemi, medya, reklam, korku, tehdit gibi zamana, topluma

[533][336] Isra, 17:73-75

göre değişen araçlarla, yöntemlerle zihnen, aklen, fikren iğfal edilmiş durumdadırlar. Bu konuyu açıklayan ayetlerden birisi şöyledir: 'İnsanlardan kimi vardır ki, bilgisizce (insanları) Allah'ın yolundan saptırmak ve onunla alay etmek için eğlence (türünden, boş) sözleri satın alırlar. [534] [337] Müstez'afların yapabildikleri tek şey müstekbirlerin oyunlarını devam ettirmekten, onların sistemlerine devamlılık kazandırmaktan ibarettir. Ancak içlerinden birisi bir gün silkinir ve kendisine gelirse, o kişi bir de hakikat bilgisiyle desteklenirse, o tek başına oluşuna rağmen büyük orduların sahibi olan müstekbirleri korkutur; uykularını kaçırır. Bu da gösteriyor ki, esasen müstekbirlerin gücü sahte, Müstez'afların acziyeti kurgulanmış bir şeydir: 'Onlar ancak kendilerine hile yapıyorlar ama farkında değiller. [535] [338] Ama onların bu aldanmışlığı, masumiyetlerinin gerekçesi olmaz. Kur'an her iki kesimi de hakikati dikkate almadıkları, akletmedikleri, fıkhetmedikler için aynı sonla uyarır: 'Diyecekler ki: 'Rabbimiz biz reislerimize ve büyüklerimize uyduk da onlar bizi doğru yoldan saptırdılar.[536][339]

Kur'an, insanlık tarihinin önemli unsurlarından birisi olarak Müstez'aflarla, müstekbirler arasında gerçekleşen hâl ve durumların değişmeyen özelliklerini gözler önüne sermiştir. Ve Kur'an, prensip olarak Müstez'afların yanında yer almaktadır. Gerçi bunun bazı durumlarda istisnası vardır, fakat kesin olan şudur ki, Kur'an hiçbir zaman müstekbirlerin yanında yer almamıştır, isimleri, cisimleri, inançları her ne olursa olsun, Kur'an bütün müstekbirleri aşağılamış, saltanatlarının yıkılmasını Müstez'aflara hedef olarak göstermiştir: ıBiz, yeryüzünde güçten düşürülenlere (Müstez'aflara) lütufda bulunmak, onları önderler yapmak ve mirasçılar kılmak istiyoruz' [537][340] Müstez'afların mirasçı kılındıkları şeylerin neler olduğu ise bir başka ayette somut örneğiyle şöyle açıklanmıştır: 'Hor görülüp ezilmekte olan o kavmi de içini bereketle doldurduğumuz yerin doğu taraflarına, batı taraflarına mirasçı kıldık. Rabb'inin İsrail oğullarına verdiği güzel söz, sabırlarına karşılık yerine geldi.[538][341]

Fakat, belirtildiği gibi, Kur'an Müstez'aflarm hepsini aynı kategoride değerlendirmemiştir. Aralarında, sahip oldukları özelliklere göre bir ayrım yapmıştır. Kur'an'm Müstez'aflarla ilgili ayrımı üç ayrı grupta şekillenmektedir:

Fetret Dönemlerinin Müstez'afları

Bu gruba dahil olanlar, ilâhî bilginin ve dolayısıyla îslâmî yaşantının büyük oranda tahrifata uğradığı dönemlerde yaşayan ve müstekbirlerin istiz'aflarma muhatap olan kitlelerdir. Ancak bunlar sürekli hakikat bilgisinden uzak kalmazlar. Allah, bu kimselere hakikat bilgisini bir peygamberi veya peygamberinin/hakikat bilgisinin bir varisi ile tekrar bildirir ve buna uymalarım ister. Söz konusu kimselerin

[534][337] Lokman, 31:6
[535][338] En'am, 6:123
[536][339] Ahzab, 33:67
[537][340] Kasas, 28:5
[538][341] A'raf, 7:137

geçmişteki tipik örnekleri, bir peygamber gelmeden ve önceki peygamberin bildirdiklerinin de tahrif olduğu dönemde (fetret dönemi) yaşayan ve hakikati kendi imkân ve güçleriyle bilemeyen ama bilme çabasına sahip olan kimselerdir. Kendilerine ilâhî bilgi tekrar lütfedilen bu Müstez'aflar, ilâhî bilginin gereği üzere inanıp, gereğine göre yaşarlarsa, müstekbirlerin helak olmasına uzanan süreç başlamış olmaktadır. Ve bu müstez'aflar doğru inanç ve yaşantıları nedeniyle hem dünyada ve hem de ahirette mükafatlandırılırlar. Esenlik yurdunun sakinleri olurlar. Yukarıda zikrettiğimiz [539][342] ayet bu gruba dahil Müstez'aflarla ilgilidir.

Müstekbirlerin Yandaşı Müstez'aflar

Bu gruba dahil olan Müstez'aflar, istiz'afa uğra turnalarını içlerine sindirmiş olanlardır. Bunlar kişilikleriyle yozlaşıp, kimlik ve kişiliklerini büyük oranda kaybetmiş, fıtraten bozulmuş kimselerdir. Kendilerine yönelik her türlü aşağılayıcı, saptırıcı, zorlayıcı, sömürücü, zulmedici tutum ve tavırları bir 'kader' veya hayatın 'doğal gerekleri' olarak kabul ederler. Boyunlarını eğip her türlü aşağılanmaya razı olurlar. İçinde yaşadıkları olumsuz şartları değiştirmeye yönelik girişimlerde bulunmadıkları gibi, bu tür girişimde bulunanları da engellemeye çalışırlar. Zannederler ki, durumları değişirse, kendilerini kuşatan olumsuz şartlar daha da kötüleşecek. Bu nedenle kendilerine kulluk ve kölelik yaptıkları müstekbirlerin emri doğrultusunda harekete geçer, statükoyu sorgulayan ve' değiştirmeye çalışanların üzerlerine yürürler. İdrakleri devreye sokmaya çalışan, gerçekleri göstermeye çabalayan bütün girişimlere görmeyen gözleri, duymayan kulaklarıyla karşı koyup, müstekbirlerin saltanatlarını kanlan, canları, mallan, mülkleri, evlatları, namusları pahasına korumanın çabasını yürütürler. Bunlar tüm bu özelliklen nedeniyle de müs tekbiri erle aynı akıbeti paylaşırlar. Bu iki kesimin dünyadaki beraberlikleri ahiretin ebedî sürecinde de değişmeden devam eder. Bunların durumu Kur'an'da şöyle açıklanmıştır: 'Kafir olanlar dediler ki: 'Biz hiçbir zaman bu Kur'an'a ve bundan Önce gelen kitaplara inanmayacağız'. Sen o zalimleri Rabb'lerinin huzurunda tutuklanmış, birbirlerine söz atarlarken bir görsen! Zayıf sayılanlar (Müstez'cıjlar), büyüklük taslayanlara (müstekbirlere) derler ki: 'Siz olmasaydınız, biz inanan insanlar olurduk'. Büyüklük taslayanlar zayıf sayılanlara derler ki: 'Size hidayet geldikten sonra sizi ondan biz mi çevirdik. Bilakis siz suç işliyordunuz'- Zayıf sayılanlar da büyüklük taslayanlara derler ki: 'Hayır! Gece gündüz (işiniz-gücü-nüz) tuzak kurmaktı. Çünkü siz daima Allah'ı inkâr etmemizi, O'na ortaklar koşmamızı bize emrederdiniz'- (Onlar) artık azabı gördüklerinde, için için yanarlar; biz de o inkâr edenlerin boyunlarına demir halkaları takarız. Onlar ancak yapmakta oldukları günahları yüzünden cezalandırılırlar. [540][343] 'Melekler kendi kendilerine zulmedenlerin hayatına son verecekleri zaman derler ki: 'Neden bu duruma düştünüz?' Onlar: 'Biz, yeryüzünde zayıf bırakılmışlar (Müstez'aflar) idik' derler. (Melekler de): 'Onda hicret etmeniz

[539][342] Kasas, 28:5
[540][343] Sebe, 34:31-33

için Allah'ın arzı geniş değil miydi?' derler. îşte onların barınma yerleri cehennemdir. O, ne kötü yataktır.[541][344]

Allah, zulme razı olmadığı gibi, hiçbir haklı gerekçesi olmadan zulme rıza gösterenlerden de razı değildir. Zulme hiç tepkide bulunmadan rıza gösterenler zulmün yaygınlaşmasını ve devamını sağladıkları için sonuç itibarıyla müstekbirlerle aynı kategoriye dahildirler. Halbuki ilâhî iradenin muradı, zulmü sona erdirecek girişimlerin asıl muhatapları olan Müstez'aflarm gerçekleri görüp, kavramaları ve zulmün kökünü kazımaya yönelik bir girişimde bulunmalarıdır. Eğer şartlar bunu yapmaya müsait değilse, hiç değilse kalben zulme karşı bir tepki söz konusu olmalıdır. Bu bağlamda, şu meşhur hadisin dile getirmek istediği şey daha iyi anlaşılmaktadır: 'Sizden biri, bir kötülük gördüğü zaman onu eliyle değiştirsin (o kötülüğü fiilen yok etsin). Buna gücü yetmezse diliyle değiştirsin (münkerin mahiyetini açıklayıp ilan etsin). Buna da gücü yetmezse kalbiyle değiştirsin (içinden ona karşı kin beslesin); ancak bu imanın en zayıfıdır. Bundan sonra bir hardal tanesi kadar dahi iman yoktur.[542][345]

Çaresiz Müstez'aflar

Bunlar, müstekbirlerin istiz'aflanna muhatap olan, ancak özellikle bedenen zayıf kılındıkları için yapacak bir şeyleri, karşı koyacak bir güçleri bulunmayan, sonuç itibarıyla gerçekleri bilseler ve onların ikamesini arzulasalar dahi çaresiz bir şekilde istiz'afa boyun eğmek zorunda kalan kişilerdir. Bunlarla ilgili olarak şu ayet önemlidir: 'Size ne oluyor ki, Allah yolunda ve 'Rabbimiz! bizi halkı zalim olan bu ülkeden çıkar, bize katından bir dost gönder, bize katından bir yardım eden yolla' diyen erkekler, kadınlar ve çocuklardan zayıf bırakılmışlar adına savaşmıyorsunuz?. [543] [346] Bu ayetten açıkça anlaşıldığı üzere, bu gruptaki Müstez'aflar, durumlarının farkındadırlar, zulümlere rızaları yoktur ve kurtulma arzusu ve kararlılığı içerisindedirler. Fakat yapabilecekleri bir şey, karşı koyacakları bir güçleri bulunmamaktadır. Zulme boyun eğip, karşı koymalarına engel olan haklı gerekçeleri nedeniyle de bunlar ikinci gruba dahil ettiğimiz ve ahirette müstekbirlerle beraberlikleri devam edenlerden ayrılırlar. Bunu ise müstekbirlerin istiz'aflarına boyun eğip, ona karşı koymak veya kurtulmak için hiçbir girişimde bulunmayanların cehennemle cezalandırılacağını açıklayan bir ayetten öğreniyoruz: 'Ancak erkeklerden ve kadınlardan ve çocuklardan Müstez'aflar olup, hiçbir çareye güç yetiremeyenler ve bir yol (çıkış)da bulamayanlar başka. Umulur ki Allah bunları affeder. Allah affedicidir, bağışlayıcıdır.[544][347]

Kur'an'ın Müstez'aflara Çağrısı

[541][344] Nisa, 4:97
[542][345] Müslim, iman 78; Tirmizî, Fiten 11; Neseî, İmanU; Ahmed, Müsned 111/20,49.
[543][346] Nisa, 4:75
[544][347] Nisa, 4:98,99

Müstekbirlerin ve Müstez'aflarm durumlarını açıklayan ayetlerden özellikle risâletin ilk yıllarında vahyolunanlar, Mekke müstekbirleri karşısında, onların her türlü istiz'aflarınm mağduru olan müminlere önemli mesajlar veriyordu. Aynı zamanda, şirk cephesinde yer almakla birlikte Müstez'af vasfına sahip kitlelere de önemli mesajlar veriyordu, Ve bunlar elbette ki Mekke müstekbirlerini hiç memnun etmedi. Ancak daha da önemlisi, Kasas süresinin 6. ayetiyle verilen mesajdı. Bu ayetin öncesinde, ünlü müstekbir Firavun'un toplumu bölüp parçaladığı ve kitleleri aşağılayıp, onlara zulmettiği bildiriliyor, takip eden ayetlerde de Allah'ın Müstez'aflara yönelik vaatlerinden bahsediliyordu. Mustaz'aflarm bu vaatlere kavuşabilmelerinin ise müstekbirlere olan başkaldırılarıyla mümkün olacağı bildiriliyor, böylesi durumda Allah'ın yardımının devreye gireceği ifade ediliyordu. Tüm bu açıklamaları takip eden söz konusu ayet şöyledir: o yerde onları (Müstez'afları) hakim hilalim. Firavun ile Haman ve ordularına, onlardan çekinmekte oldukları şeyi gösterelim'. [545] [348] Ayette, Firavun çağı Mısır'ı örnek olarak zikredilerek, evrensel bir özellik dile getirilmekteydi. Öncelikle müstekbirlerin saltanatlarını yıkmak, zulmü sona erdirmek için Müstez'aflar yüreklendirilip cesaretlendirilmekteydi. Bu ise müstekbirler her ne kadar kendilerini güçlü, büyük, yenilmez, baş edilemez görüyorlarsa da esasen Müstez'aflar dan çekindikleri bildirilerek yapılıyordu. Ekonomik imkânlarına, siyasî güçlerine, yenilmez zannedilen ve oldukça iyi donatılmış ordularına rağmen müstekbirlerin zayıf oldukları, içten içe Müstez'aflardan, onların bir gün gerçekleri fark edip, bunu takiben ayaklanmasından korktukları açıklanıyordu. Allah ise onların bu korkularını başlarına getirmeyi murat ettiğini bildiriliyordu. O halde Müstez'aflarm, müstekbirlerden korkmasını gerektirecek bir durum söz konusu değildi. Eğer harekete geçerlerse, müstekbirlerin saltanatlarına yönelir ve tahtlarım sarsmayı kararlaştırırlarsa ilâhî yardımlar da devreye girecek ve arzularına kavuşacaklardı; müstekbirlerin saltanatları yerle bir olacaktı.

Kur'an'm bütün bu açıklamalarından anlaşılıyor ki, hadi, ilâh, rabb ve melik oluşu kendilerine ait kılarak insanlar üzerinde sultalarım kuranlar, menfaatlerini devam ettirmeye çalışan eşraf grubu 'Allah'tan başka ilâh yoktur' çağrısı ile bütün bu imkânlarını kaybedeceklerini anlamakta gecikmemişlerdir. Daha ilk andan itibaren îslâm davetine düşmanca tepki vermeyi ve bu yolla söz konusu çağrıyı susturmayı zorunlu görmüşlerdir. Çünkü biliyorlardı ki bu çağrı çeşitli yöntemlerle aldatıp uyuttukları kitleleri uyandıracak ve ileri gelenlerin sahte yetkilerini ve haklarını alaşağı edecek bir çağrıdır. Mekke'nin 'ileri geleni' olarak Ebû Leheb'in sözleri, tevhid davasının söz konusu özelliğini göstermesi açısından önemlidir. Ebû Leheb, Mekke eşrafını teşkil eden dostlarına kendisi gibi olan diğer müstekbirlere şöyle sesleniyordu: 'Tüm Araplar onun etrafında toplanmadan önce, onun elini- kolunu bağlayın'. O ve yandaşları bu korkularında da kendilerince haklıydılar. Çünkü gerçekten, her peygamberi ilk tasdik edenler ve O'nun davasını destekleyenler Ebû Bekir gibi zengin şahsiyetler bir yana, genellikle toplumun

[545][348] Kasas, 28:6

çoğunluğunu oluşturan ve Kur'an'm Mûstez'af olarak isimlendirdiği ezilen, yoksul, güçsüz kesime mensup kimseler olmuştur. Bu da önceki peygamberlerin davet süreciyle benzerlik gösteriyordu; zira çağrı aynı çağrıydı. Tabi ki etkisi de aynı olacaktı. Nûh kavminin ileri gelenleri Hz. Nuh'a Dediler ki; 'Sana bir sürü bayağı kimseler uymuşken, biz sana inanır mıyız?.[546][349] 'Kavminden küfreden ileri gelenler (Nuh'a) dedi(ler) ki: 'Biz seni bizim gibi bir insandan başka bir şey (olduğunu) görmüyoruz. îlk bakışta bizden sana aşağı tabakanın dışında kim senin uyduğunu da görmüyoruz. Ve biz sizi bizden üstün de görmüyoruz. Biz sizi ancak (olsa olsa) yalancılardan sanıyoruz.[547][350]

Büyük Korku

Muhammedi Vallahi sen bize hiç yalan söylemedin. Fakat sana uyarsak yerimizden olacağız. Bundan dolayı iman etmiyoruz. (Mekke'nin Müşrik Eşrafı)

Mekke eşrafı, Resulûllah'tan ilâhî hakikatleri ilk duyduklarında korku ve öfke içerisinde 'Biz senin yoluna uyarsak yurdumuzdan atılırız [548][351] dediler. Bu gerekçeyi uzun bir süre de sıklıkla dile getirdiler. Eşrafın bu korkusunu ilk defa Ebû Leheb dile getirmişti. Ebû Leheb, Resulûllah'ın bir yemek daveti sırasında aralarında kendisinin de bulunduğu akrabalarına İslâm'ı anlatması üzerine, bizzat yeğenin yüzüne 'Sen kavminin başına büyük bir bela açıyorsun. Bu nedenle Arap kabileleri bütün güçleriyle üzerimize çullanmadan bizler ellerimizi çabuk tutup seni hapsetmeliyiz' demişti. O, bu sözleriyle tüm Mekke toplumunu ilgilendiren bir endişeyi dile getirmesinin yanı sıra, Haşim oğullarını da uyarıyor ve bir an önce İslâm davetini engellemeleri gerektiği yönünde hatırlatma da bulunuyordu. Eğer gerekli tedbirleri almaz ve îslâm davetini engellemezlerse, büyük sıkıntılarla karşılaşacaklarını ifade ediyordu. Yine aynı şekilde olmak üzere, Mekke eşrafı, Hz. Peygamberle yaptıkları bir görüşmede 'Muhammedi Vallahi sen bize hiç yalan söylemedin. Fakat sana uyarsak yerimizden olacağız. Bundan dolayı iman etmiyoruz' dediler. Bu gerekçelerine bağlı olarak da, islâm davetini, 'Başımıza büyük bir şey geldi' sözlerinde açığa çıkan bir korkuyla karşıladılar. Dönemin şartları incelendiğinde, Mekke eşrafının îslâm davetini kabul etmeleri durumunda başlarına geleceğine emin oldukları 'yurtlarından atılma' korkusunun bilinçsizce söylenmiş bir ifade veya yakınma olmadığı anlaşılmaktadır. Onlar bu korkularında kendilerince son derece haklı bir sebebe sahiptiler. Korkularının sebebi ve tepkilerinin görünen gerekçesi Mekke'deki putlar ve putlar nedeniyle elde ettikleri imkânlar ve imtiyazlardı.

Resulûllah îslâm davetine başladığı zaman Kabe'nin içinde ve çevresinde sayısı 360'a varan put dikiliydi. Bunlar farklı kabilelere ve ailelere ait putlardı. Zira, Arapların hepsi aynı putlara tapmıyorlardı. Tüm Araplar için ortak sayılabilecek bir

[546][349] Şuara, 26:111
[547][350] Hud, 11:27
[548][351] Kasas, 28:57

put yoktu. Herkesin putu farklıydı. Bir kişi, bir aile veya bir kabile, diğerlerinin putunu kabul etmek zorunda değildi. Çoğunluk tarafından kabul edilip saygı gösterilen putlar vardı ama bunların sayısı birkaçı geçmiyordu. Üstelik bu putlara karşı lakayt olan, kaba söz sarf eden, kötü davranışlar sergileyenler de eksik olmuyordu. Dolayısıyla, Mekkelilerce tapılmayan çok sayıda put Kabe'nin içinde ve çevresinde bulunuyor ve bu putlar Mekkeliler tarafından korunup, kollanıyordu. Putları koruma ve kollama görevini içten gelerek, büyük bir titizlikle yerine getiriyorlardı. Zira bu putlar Mekke için önemli bir ekonomik kaynaktı. Yarımadanın her yanındaki müşrikler Mekke'ye gelmek zorundaydılar, çünkü en önemli kutsalları olan Kabe Mekke'deydi; Kabe'ye gelmek zorundaydılar, çünkü taptıkları putları Kabe'deydi.

Kabe ve putlar nedeniyle düzenlenen hac töreninin Mekke ekonomisine katkısı ne kadar büyük olursa olsun, Mekkeliler bununla yetinmeyip ek gelir kaynakları da oluşturmuşlardı. Onlar Medine ve Taif gibi tarım veya hayvancılık yapılabilecek bir coğrafyada yaşamıyorlardı. Bu durumda ek gelir için, o günün şartlarında yapabilecekleri en önemli şey ticaretti. Mekkelilerin büyük kısmı tüccardı. Ticarî faaliyeti seçmelerinde, Mekkeli olmalarının etkisi büyüktü. Mekkeliler Kabe'nin ve putların bakıcısı, muhafızı olmalarının sağladığı imtiyazlar nedeniyle herhangi bir zarara uğramadan, tüm yanmada da ve hatta Bizans, Fars ve Habeş-tan da ticarî faaliyetlerde bulunabiliyorlardı. Arap yarımadasında ve çevre bölgelerde Kureyş'in kervanlarının her zaman ayrıcalığı vardı; eşkıya grupları Kureyş'in kervanlarına saldırmazlar; geçişlerini saygıyla izlerlerdi. Bu nedenle, yılın değişik mevsimlerinde düzenlenen çok büyük ticaret kervanlarını, en uzak bölgelere, başlarında az bir muhafız grubuyla gönderebiliyor ve çevre bölgelerin emir, vali veya krallarıyla yapılmış ilâf ismindeki özel ticaret anlaşmaları sayesinde büyük vergi muafiyetlerinden yararlanabiliyorlardı. Bu yöneticilerin Mekke tüccarlarına tanıdıkları imtiyazlar ise iki nedene dayanıyordu: Birincisi, bu yöneticilerin yahut idaresi altındaki halkın putu Mekke'deydi. Putların daha iyi korunması, muhafaza edilmesi için Mekkelilere özel muamelenin gerektiğine inanıyorlardı. Putlarının hizmetçisi olmaları nedeniyle Mekkelilere karşı saygı duyuyorlardı, ikincisi, tüm müşrik Arapların saygı duydukları Mekkelilere verilen imtiyazlar, tüm Arapların yakınlığım elde etmenin en önemli aracıydı ki bu durum daha ziyade Habeş ve Bizans gibi Hıristiyan devletlerin veya Fars gibi Mecusi bir devletin yöneticileri açısından Önemli bir durumdu.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla çevre bölgelerin yöneticilerinden elde edilen imtiyazlara yazılı belgelerle resmî bir hüviyet kazandıran ilk şahıs Resulûllah'ın büyük dedesi Haşim olmuştu. O, Bizans ve Gassanî emirleriyle anlaşmalar yaparak kendi kervanları için özel imtiyazlar elde etmişti. Bunu takiben Haşim'in kardeşlerinden Abduşems Habeş Necaşisi ile diğer kardeş Nevfel Fars hükümdarıyla, Muttalib ise Yemen emirleri ile anlaşmalar yapmıştı. Bütün bu anlaşmalar vergi muafiyetleriyle, ekonomik imtiyazlarla ilgiliydi. Bu muafiyet ve imtiyazlar sonraki nesillerde de devam etmiş ve bu dört kardeşin çocukları, torunları aynı imti-

yazlarla ticarî faaliyetlerini devam ettirmişlerdi. Ayrıca, sonraki nesillerden bazıları, kişisel gayretleri sonucunda elde ettikleri muafiyet ve imtiyazlarla faaliyet alanlarım daha da genişletmişlerdi.

İslâm davetinin başlandığı yıllarda, Mekke'nin en zenginleri, ticarî faaliyetlerini aralıksız devam ettiren ve zenginlikleri vasıtasıyla Mekke'nin idaresinde söz sahibi olan şahsiyetlerdi. Bunlardan Ebû Süfyan mallarını muhafaza edebilmek için Suriye'de birçok depo satın alacak veya inşa ettirecek kadar ticarî faaliyetlerini büyütmüştü. Amr b. As, daha çok Mısır ticaretinde önemli bir yer edinmiş ve Mısır'a sürekli ticaret kervanları gönderiyordu. Velid b. Muğire ve Abdullah b. Cüd'ân ise ticarî faaliyetleri sonucunda çok büyük servetlere sahip olmuşlardı. Velid ve Abdullah, daha sonraki yıllarda ticaretle bizzat ilgilenmeyi terk edip, bu işi adamları aracılığıyla yürütmeye başlamışlardı.

Ticarî faaliyetlerin en önemli malları gümüş, altın, kokulu maddeler, silah, deri mamulleri, şeker, mum, kumaş, baharat, üzüm, zeytinyağı ve kölelerdi. Bazıları, faaliyet alanlarındaki başarılarıyla rakipsiz konuma gelmişlerdi. Silah tüccarı Safran b. Umeyye ile, köle tüccarı olan Abdullah bin Cüd'ân'm ismi bu konuda ilk planda hatırlananlardandı.

Düzenlenen ticarî faaliyetlerin Mekke ekonomisine katkısını daha iyi anlamak için, yürütülen ticarî faaliyetlerin ekonomik değerini tespit etmek faydalı olacaktır. Genellikle ortak katılımla tertip edilen ticaret kervanlarına katılan en az sermayeli tüccarın sermayesi bin altın dinar civarındaydı. O günün ölçü birimleriyle bir dinar 4,25 gram altına eşitti. Buna göre en küçük sermayeli tüccarın katılım payı dört kiloyu aşan bir altının bedeline karşılık geliyordu. Orta büyüklükteki bir ticaret kervanının malî değeri 50.000 dinarı bulurdu. Bu 200 kiloyu aşan altına karşılık gelen bir değerdir. Bazen 2500 deveden oluşan kervanların teşkil edilmesi, ticarî faaliyetlerin büyüklüğünü göstermesi açısından önemlidir. Bu kadar büyük değeri ifade eden bir ticaret kervanının başında ise genellikle 100 ile 300 arasında muhafız bulunurdu. Bu durum, Mekke tüccarlarının dini saygınlıklarının en önemli göstergesidir. Onlar bu kadar büyük sermayeli bir kervanla, bu kadar az muhafızla, hiçbir saldırıya uğramadan Fars, Anadolu, Habeş, Yemen pazarlarına kadar aylarca yolculuk yapabilmekteydiler.

Ancak Resulûllah'm İslâm davetine başlaması, Mekkeliler için, yüzyıllardır sahip oldukları bu ekonomik menfaatlerin yok olması anlamına geliyordu. İslâm'ın ilanı ve dolayısıyla putların reddedilmesi, Arapların Mekke'ye gelişlerinin en önemli nedenini yok etmek demekti. Bunun Mekke ekonomisi açısından yol açacağı sarsıntının ne kadar büyük olacağı ise açıktı. Ayrıca daha da önemlisi, putların reddedilip, yok edilmesi bütün putperest Arapların tepkisine neden olacaktı. Putlarına karşı olumsuz tavırları nedeniyle Mekkelilere düşman olacaklardı. Bu ise, Mekke toplumu için öldürülmek veya yurtlarından kovulmakla eş anlamlı bir durumu ifade ediyordu. Mekke toplumunun ise bütün Araplarla baş edemeyeceği açıktı.

(Eğer Allah'a, kendilerine verdiği diğer nimetlerden dolayı kulluk etmiyorlarsa, hiç değilse) Kureyş'in (güvenini sağlayıp) onları bir araya getirip anlaştırdığı, yaz ve kış yolculuğuna (kışın Yemen'e, yazın Şam'a) alıştırdığı için bu evin (Kabe'nin) Rabb'ine kulluk etsinler. O (Rabb) ki, onlan yedirip açlıktan kurtardı ve onları korkudan güvene kavuşturdu. [549][352]

Mekke ileri gelenleri öfkelenseler ve her geçen gün kinle biraz daha dolsalar bile, risâletin ilk yıllarında Resulûllah'a karşı sert tutum ve tavra veya davetini engelleyici fiilî tepkiye sahip olmadılar. Çünkü, Resulûllah'm saygıyla andıkları Abdülmuttalib'in torunu olduğunu bir an için unutsalar dahi, Haşim oğullarını dikkate almazlık edemediler. Her ne kadar Ebû Leheb kendi saflarında yer alıyorsa da, Resulûllah'a karşı girişecekleri olumsuz bir tavır veya hareketin Mekke'nin en güçlü soylarından Haşim oğullarının tepkisini çekeceğini biliyor ve öfkelerini, kinlerini bastırmaya çalışıyorlardı. Fakat Safa tepesinde gerçekleşen olay üzerine Haşim oğullarının o zamanki en yaşlı ferdi ve dolayısıyla lideri olan Ebû Talib'le görüşmeye karar verdiler. Dâru'n Nedve'de bir toplantı tertip ederek, durumu aralarında görüştüler. Ebû Talib'e gidecek heyeti belirlediler. Ebû Talib'e görüşmeye gidecek heyetin Ebû Cehil, Velid b. Muğire, Âs b. Vâil, Münebbih b. Haccac, Nu beyh b. Haccac, Şeybe b. Rabia, Ebû Süfyan b. Harb, Utbe b. Rabia, Âs b. Hişam Esved b. Muttalib'den oluşmasını kararlaştırdılar. Heyetin bu kadar kalabalık vı Mekke'nin en önemli şahsiyetlerinden oluşması, müşrik sistemin, Resulûllah'ıı gerçekleştirdiği İslâm davetinden ne kadar rahatsız olduğunu göstermesi açısın dan önemlidir.

Ebû Talib'le görüşen heyet, sıkıntı ve isteklerini kısa ve kesin ifadelerle dile g€ tirdi,'Yeğenine engel olmalısın. Çünkü o ilâhlarımızı aşağılıyor, dinimizi eleştiriyoi dinimiz nedeniyle bizleri akılsız olmakla suçluyor, atalarımızın doğru yolda olmadılarını söylüyor. Şimdi sen ya yeğenine engel olursun ya da aradan çekilir onunla bizi baş başa bırakırsın. Biz de O'nun hakkından geliriz [550][353] dediler. Bu.sert ültimatomları nedeniyle Ebû Talib'i karşılarına almamak için sözlerine 'Senin de bizimle aynı şekilde O'na muhalif olduğunu biliyoruz' cümlesini eklemeyi de ihmal etmediler. Mekke'nin ileri gelenlerini, kalabalık bir heyet halinde karşısında bulan Ebû Ta-lib, onların sert sözleri ve teklifleri karşısında olumlu veya olumsuz bir şey demedi. Heyetteki kişilere güler yüzlü, tatlı dilli bir şekilde ev sahipliği yaptı.

Kaynaklarda, Ebû Talib'in Mekke heyetinin ziyareti nedeniyle yeğeniyle görüştüğüne dair bir bilgi yer almamaktadır. Halbuki Mekke eşrafının sonraki görüşmelerinde, Ebû Talib'in Resulûllah'ı çağırtarak gelişmeler hakkında görüşüp konuştuğu nakledilmektedir. Bu da gösteriyor ki, Ebû Talip bu ilk heyeti pek önem -

[549][352] Kureyş sûresi, 106:1-4
[550][353] İbn Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye, 1/283; Ibnü'I Esir, el-Kâmil fi't-Târih, 11/63; Zehebî, Tarihü'l İslâm, 11/84; Taberî, Tarihu'r-Rusüî ve'i'Mülûk,ll/2l8.

semedi veya Haşim oğullarının lideri olarak rakip ailelerin adamlarına ilk anda boyun eğer duruma girmek istemedi. Ancak Mekke eşrafının, bu girişimlarinin kendileri açısından olumlu sonuç vereceğini umdukları ve hatta emin oldukları düşünülebilir. Mekke'deki bütün soyları temsil edecek tarzda kalabalık bir heyet halinde görüşmelerinin, Ebû Talib'in şahsında Haşim oğullan için önemli bir ihtar niteliği taşıyacağını düşünmüş olmalıdırlar. Fakat, söz konusu girişimlerinin Resulûllah'm durumunda hiçbir değişikliğe neden olmadığını gördüler. Hatta Resulüllah'ın yeni vahyolunan ayetler nedeniyle İslâm davetinde daha da aktifleştiğine şahit oldular. Resulûllah'ın sadece yoksul, güçsüz, kölelere değil, bizzat kendilerine de İslâm'ı anlattığına her geçen gün daha sık şahit olmaya başladılar. Dönemin özelliğini özetlemesi açısından îbn Kesir'in şu tespiti önemlidir; 'Rasulüllah, gece gündüz demeden, gizli, açık her şekilde insanları Allah'a imana davete devam ediyordu. O'nu, bu işinden hiç kimse alıkoyamıyor ve geri çevir emiyordu. İnsanların meclislerine, toplantı ve merasim yerlerine, ahş-veriş yerlerine, hac duraklarına uğruyor, karşılaştığı, hür, köle, zayıf, güçlü, zengin, yoksul herkesi imana davet ediyordu.[551][354]

Mekke ileri gelenleri, Ebü Talib'le görüşmelerinin Resulûllah'ı davasından vazgeçirmeye vesile olacağını düşünedursunlar, o sıralarda vahyolunan iki kısa süre ile tüm Mekkelilere ve elbette ki özellikle de Mekke liderlerine Önemli bir hatırlatmada bulunuldu. Bu hatırlatmayla, niçin Müslüman olmaları gerektiği çarpıcı şekilde ifade edildi. İman etmelerini gerektiren tarihî ve toplumsal gerekçeler dile getirildi. Söz konusu sûreler Fil ve Kureyş sûreleriydi.

Fil sûresinin temel konusu, yaşı Resulûllah'tan büyük olanların bizzat görüp, yaşadıkları, diğerlerinin ise kesin bir bilgiyle haberdar oldukları Mekke tarihinin en önemli olayıydı. Fil süresiyle, tüm Mekkelilerin hafızasında canlı şekilde yaşayan fakat Resulûllah'm karşısında iken pek hatırlanmak istemedikleri bir olay hatırlatılıyordu. Mekkelilere, özellikle de davetin öncelikli muhalifi olan eşrafa hatırlatılan olay, Kabe'nin mucizevî bir şekilde korunmasıyla ilgili yakın geçmişte yaşanmış bir olaydı. Olayın sebebi ve gelişimi şu şekilde gerçekleşmişti: Habeş kralı adına Yemen'i ele geçirip bölgenin valisi olan Ebrehe zamanla idaresini iyice sağlamlaştırmış ve Yemen hükümdarı olmuştu. Ebrehe'nin ideali, Arap yarımadasını Hıristiyanlaştırmak ve Arapların elinde bulunan doğu bölgeleri ile Bizans arasındaki ticareti kontrolü altına almaktı. Özellikle de Mekke merkezli ticarî faaliyetleri kendi bölgesine kaydırmak arzusundaydı. Mekke'deki putlarla dolu Kabe'nin ticari faaliyetlerdeki büyük Önemini bildiği için, Yemen'in başkenti San'a'da çok büyük bir kilise yaptırarak, çevre bölgelerdeki insanların ilgisini San'a'ya çekmeye çalıştı. O, bu girişimiyle Arap yarımadasındaki ticarî faaliyetlerin baş etkeni olan Kabe'nin önemini küçülteceğini ve Kabe'yi ziyaret gayesiyle Mekke'ye giden Arapların bundan sonra San'a'daki kiliseye geleceklerini umuyordu. Aslında Kabe'yi yıkıp yok etse amacına daha kolay ulaşacağını

[551][354] İbn Kesir, el-Bidaye ve'n-Nihâye, 111/54

biliyordu. Fakat böyle bir davranışını insanların gözünde haklı gösterecek gerekçesi yoktu. Ancak bir Arap'ın kiliseye pislemesi söz konusu gerekçeyi oluşturdu ve 60.000 asker ve 13 filden oluşan ordusuyla, görünüşte kilisesine yapılan saygısızlığın intikamını almak, ancak esasen Kabe'yi yıkmak için Mekke'ye doğru yola çıktı. Yol boyunca bölge Araplarıyla birçok defa savaştı. Geçtiği bölgeleri yönetim alanına kattı. Sonunda Mekke yakınlarına kadar geldi.

Mekkeliler, bir zamanlar tevhid dininin sembolü ve merkezi olan ve şimdi put-haneye dönüşmüş bulunan Kabe nedeniyle önemli menfaatler elde ediyorlardı. Mekke halkı, Kabe'nin hizmetkarı sıfatıyla, diğer insanların gözünde önemli bir konuma sahipti. Kabe'nin hizmet ve korunmasını üstlenmeleri nedeniyle özellikle ticarî faaliyetlerde açığa çıkan birçok imtiyazlar elde etmişlerdi. Adeta tüm Arapların dinî reisleri konumundaydılar. Hac ziyaretleri ve buna bağlı olarak Mekke yakınlarında kurulan panayırlar sayesinde önemli ekonomik gelirler elde etmekteydiler. Tüm bunların nedeni Kabe'ydi. Kabe'nin yıkılması, yok olması Mekke'yi değersiz bir çöl şehri konumuna düşürecek, böylelikle bütün gelir ve imtiyazlarım kaybedeceklerdi. Tüm bu nedenlerden dolayı Ebrehe'nin Kabe'yi yıkmak niyetiyle Mekke yakınlarına kadar gelmesi, Mekkeliler için karşılaşılabi-lecek en büyük felaketti. Ancak ne yazık ki, bu felakete engel olacak askerî güçleri yoktu. Ebrehe'nin ordusuyla Mekke'ye saldıracağını anladıkları zaman, Mekke'yi terk edip dağlara sığınarak, büyük bir keder ve üzüntü içerisinde, çaresiz bir şekilde felaketi beklemeye başladılar. Fakat bu bekleyişleri bütün hayatları bo-yunca unutamayacakları bir mucizenin gerçekleşmesiyle sonuçlandı. Böylelikle bütün üzüntü, keder ve korkuları sona erdi.

Söz konusu mucize şu şekilde gerçekleşti: Ordusunu savaş nizamına sokan Ebrehe, Mekke'ye doğru saldırıya geçtiği bir anda, gökyüzünü o zamana kadar hiç görülmemiş kuşlar kapladı. Kuşlar gaga ve pençelerinde tuttukları taşları Ebre-he'nin askerlerinin üzerine atmaya başladılar. Her taş düştüğü yeri delip geçiyordu. Ordu kısa sürede imha oldu. Mekkeliler kendileri için en büyük bir felaket olan durumdan bir ok atmadan, bir mızrak fırlatmadan kolayca kurtuldular. Ayrıca bu olaydan dolayı daha da büyük menfaatler elde ettiler. Ebrehe'nin ordusundan geriye kalan çok miktardaki malları sahiplendikleri gibi, gerçekleşen mucize sayesinde, çevre bölgelerdeki insanların yanında itibarları iyice arttı. Büyük bir felaketten Allah'ın yardımıyla büyük menfaatler elde ederek çıkmış olmaları nedeniyle de bir süre sadece ve doğrudan Allah'a ibadet ettiler. Putlarına olan iltifatları zayıfladı. Hatta, torununu birçok açıdan etkileyecek olan Abdülmuttalib putlara ibadetten uzaklaşıp, büyük oranda hanif bir şahsiyet oldu.

Fil süresi,[552][355] Mekke müşriklerine bizzat tanık oldukları bu olayı hatırlatarak, öncelikle kendilerinin islâm'ı kabul etmeleri gerektiğini bildiriyordu. Kureyş sû-

[552][355] Görmedin mi Rabb'in Fil sahiplerine ne yaptı? Onların tuzaklarını boşa çıkarmadı mı? Üzerlerine sürü sürü kuşlar gönderdi. Onlara çamurdan setleşmiş taşlar atıyorlardı. Nihayet onları (kurt tarafından) yenilmiş ekin toprağı gibi yaptı.' (Fil, 105:1-5)

resi [553] [356] ise Mekkelilere özellikle Kabe nedeniyle verilen -bizim Fil sûresi dahilinde kısaca açıkladığımız- imkân ve imtiyazlar hatırlatılıyordu. Bu imkân ve imtiyazların kendi akıllarıyla veya yetenekleriyle ilgili olmadığı üstü kapalı da olsa vurgulanarak, gerçeği düşünmeleri isteniyordu. Bunu takiben, inandıkları Kabe'nin Rabb'ine (Allah'a) ibadet etmeleri gerektiği ifade ediliyordu. Ancak Resulûllah'm İslâm'ı tebliğinin ilk muhatapları olan Mekke'deki müşriklerin ve özellikle de ileri gelenlerin, İslâm'ı kabul etmek gibi bir niyetleri yoktu. Onlar kendilerine tebliğ ve beyan olunan hakikati her fırsatta reddettiler. Bu ve diğer ayetler islâm'a düşmanlıklarını artırmalarına ve tepkilerini ağırlaştırmalarına neden oldu.

Zandan İlme - Kuşkudan Güvene

Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Bu gerçeği ancak kavrama yeteneği olanlar anlarlar.[554][357]

Sana gelen bunca vahiy bilgisinden sonra, onların istek ve arzularına uyarsan bil ki, Allah'a karşı ne bir yardımcı ve ne de bir koruyucu bulabilirsin. [555][358]

Derin ve Kapsamlı Bir Ayrışma

Mekke'de yeni bir inanç sistemi ve hayat tarzı vücut buluyordu. Mekke, her geçen gün iki ayrı inanç sisteminin ve hayat tarzının birbiriyle çatıştığı bir yere dönüşüyordu. Söz konusu inanç sistemi ve hayat tarzlarından birisinin kaynağı vahiydi. Resulûllah tarafından tebliğ ve beyan olunuyordu. İslâm ismine sahipti. Resulûllah'm ve O'na güvenip davetini kabul etmiş müminlerin şahsında adım adım bireysel ve toplumsal özellikleriyle inşa oluyordu. Diğeri ise, birbirlerine oranla çok farklı inançların ve hayat tarzlarının Mekke'deki temsilcisiydi. O şirkti; şirk diniydi. Şirkin gerektirdiği her türlü yanlışlığın bir hayat tarzına dönüşmüş biçimi olarak bireysel ve toplumsal hayata egemen olmanın çabasını yürütüyordu, iki din arasında çok yönlü ve yoğun bir savaş vardı. Savaş henüz sadece değer ve anlayışlarda kendini açığa vuruyordu. Fakat sürecin yakın zamanda fiilî çatışmalara gebe olduğu da kesindi. Çünkü islâm tarafından hergün biraz daha deşifre edilen ve yanlışlığı, hakikate uzaklığı, saçmalığı, kötülüklere temel oluşu her gün biraz daha açığa çıkarılan şirk, mensuplarının şahsında saldırganlaştıkça saldırganlaşıyordu. Zorbalıkla egemen olmaya ve elde ettiği egemenliği sürdürmeye çalışıyordu.

İslâm'ın son peygamberin şahsında insanlığa sunuluşu Müddessir süresinin ilk ayetleriyle başlamıştı. Her geçen gün, her vahyolunan ayet ile bir inanç sistemi, bir

---

[553][356] (Eğer Allah'a, kendilerine verdiği diğer nimetlerden dolayı kulluk etmiyorlarsa hiç değilse) Kureyş'in (güvenini sağlayıp) onları bir araya getirip anlaştırdığı, yaz ve kış yolculuğuna (kışın Yemen'e, yazın Şam'a) alıştırdığı için Bu evin (Kabe'nin) Rabb'ine kuliuk etsinler. O (Rabb) ki, onları yedirip açlıktan kurtardı ve onları korkudan güvene kavuşturdu.' (Kureyş, 106:1-4)
[554][357] Zümer sûresi, 39:9
[555][358] Rad sûresi, 13:37

hayat tarzı olarak aşama aşama inşa olup, tamamlanıyordu. Ancak o yeni bir din değildi. İslâm kendisini dinler arenasındaki yeni bir din olarak takdim etmiyordu. Asıl olan kendisiydi. Mekke toplumundan hareketle ve Hz. Muhammed ile tüm insanlığa sunuluyordu ama, insanlığın ilk ve asli diniydi. Bu nedenle de diğerlerinin arasında, onlara rağmen varolacağı bir hayat alanı bulmanın mücadelesini vermiyordu. Ayrıca, insanlığın dosdoğru dini olması konusunda kendisine ortak veya yandaş kabul etmiyordu. Önce kendisi vardı ve diğer tüm dinler; inançlar, hayat tarzları kendisinden sonra ve kendisine tepki olarak doğmuşlardı. Tepkisel olanlar, sonradan oluşanlar diğerleriydi; yapay, sahte, temelsiz, yoldan çıkmanın sonucu, yanılgı ürünü olmak onlara aitti. Hz. Peygamberle insanlık katmda vücut bulmaya başlayan vahyin dini ise asıldı, gerçekti, maddî ve manevî temelleri vardı, sağlamdı, esenliğin yoluydu, kurtuluşun rehberiydi. Bunu ise sahip olduğu doğrularıyla, akla, bilince, şuura, düşünceye hitaplarıyla ortaya koyuyor ve ikna, ispat, bilgilendirme süreçlerinde kendisi ile muhalifleri arasındaki farklılıkları bütün ayrıntılarıyla gözler önüne seriyordu.

Vahyin dini olan İslâm, birbirlerine oranla sahip oldukları bütün farklılıklarına rağmen diğer dinlerin hepsini aynı kategoride değerlendiriyordu. Hepsinin de benzer zihniyetin ve şartların ürünü olduğuna dikkat çekiyordu; hepsi de insanların eseriydiler; yanlışların, cehaletin, heva ve hevesin, zannm, aldanışın, aldanmanın ve aldatmanın... ürünüydüler. Bilgi olarak zan, hayat tarzı olarak cahiliye temel dayanaklarım oluşturuyordu. [556] [359] Halbuki kendisi ilme dayanıyordu; mutlak gerçeğin inanç ve hayat tarzıyla ilgili boyutu İslâm olarak anlam kazanmıştı. İslâm inançta ve yaşantıdaki doğruların ismiydi. İslâm gerçekti, İslâm esenlikti, İslâm hakti, adaletti, doğruluktu, güzellikti, iyilikti, akıllılıktı, bilinçlilikti.[557][360] Müslüman ise tüm bunlara teslim olandı; tüm bunları yaşayan ve yaşanmasının çabasını yürütendi.[558][361]

---

[556][359] Israiloğullarmı denizden geçirdik, orada kendilerine mahsus birtakım putlara tapan bir kavme rastladılar. Bunun üzerine: 'Ey Musa! Onların tanrıları olduğu gibi, sen de bizim İçin bir tanrı yapF dediler. Musa: 'Gerçekten siz cahil bir toplumsunuz' dedi.' (A'raf, 7:138)

'Onların söylediklerinin hakikaten seni üzmekte olduğunu biliyoruz. Aslında onlar seni yalanlamıyorlar, o zalimler açıkça Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar.' (En'am, 6:33).

'O kâfirler ki, dinlerini bir eğlence ve oyun edindiler de dünya hayatı onları aldattı. Onlar, bu günleri ile karşılaşacaklarını unuttukları ve âyetlerimizi bile bile inkâr ettikleri gibi biz de bugün onları unuturuz.' (A'raf, 7:51).

İşte onlar Allah'ın, kalplerini, kulaklarını ve gözlerini mühürlediği kimselerdir. Ve onlar gafillerin kendileridirler.1 (En'am, 6:108).

'Yahut (o kâfirlerin duygu, düşünce ve davranışları) engin bir denizdeki yoğun karanlıklar gibidir; (öyle bir deniz) ki, onu dalga üstüne dalga kaplıyor; üstünde de bulut... Birbiri üstüne karanlıklar... İnsan, elini çıkarıp uzatsa, neredeyse onu dahî göremez. Bir kimseye Allah nûr vermemişse, artık o kimsenin aydınlıktan nasibi yoktur.' (Nûr, 24:40).

'Onların çoğu zandan başka bir şeye uymaz. Şüphesiz zan, haktan (ilimden) hiçbir şeyin yerini tutmaz. Allah onların yapmakta olduklarını pek iyi bilendir.' (Yunus, 10:36).

[557][360] (Peygamber) onlara iyiliği emredip, kötülüğü yasaklar. Temiz ve hoş şeyleri kendilerine helâl kılar, murdar ve kötü şeyleri de üzerlerine haram kılar. (Hayatlarını zorlaştıran) sırtlanndaki ağır yükleri indirir, üzerlerindeki bağları ve zincirleri kırar atar.' (A'raf, 7:157)

'Bu Kur'an İnsanları gerçekten en doğru yola iletir.' (Isra: 17:9) 'Ey iman edenler! Sizi yaşatacak şeylere çağırdığı zaman Allah ve Resulünün çağrısına koşun.' (Enfal, 8:24)

'Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için kulunu apaçık ayetlerle gönderen O'dur. Şüphesiz Allah sizlere karşı çok şefkatli, çok merhametlidir.' (Hadid, 57:9) Allah kullarım esenlik yurduna çağırıyor.' (Yunus, 10:25)

[558][361] İşte onlar, Rableri tarafından gösterilmiş doğru yol üzeredirler ve onlar kurtuluşa erenlerdir.'(Lokman, 31:5)

'Ve onlar, sözün en güzeline yöneltilmişler, övgüye lâyık olan Allah'ın yoluna iletilmişlerdir.1 (Hac, 22:24)

Vahyin diniyle diğerleri arasında bazen gizli, bazen açık bir savaş vardı. Mekke toplumu hakikat ile batılın savaş alanına dönüşmüştü. Ancak sürecin yegâne faili vahiydi; her vahyolunan ayet safları biraz daha ayırıyor; farklılığı biraz daha netleştiriyordu. İlk ayetlerle başlayan ayrışma, risâletin her yeni aşamasında biraz daha ayrıntılara iniyordu. Peş peşe vahyolunan ayetlerle, müminlere nasıl olmaları veya olmamaları gerektiği ayrıntılı bir şekilde bildiriliyordu. Vahiy, geçmişte yaşamış hakikat önderlerinin, salihlerin ve Resulûllah'ın şahsında olması gereken insan modeli ortaya koyup, tüm insanlardan bu modelleri örnek almalarını istiyor; geçmişin ve Mekke'nin kötülük önderlerinin, zorbalarının, zalimlerinin, azgınlarının şahsında da benzerlik dahi taşınmaması gereken olumsuz, kötü, ahlâksız, tutarsız insan tipini gösteriyordu. Yine, vahyolunan her bir ayet hakikat-batıl, doğru-yalan, iyi-kötü, güzel-çirkin, ahlâklıhk-edepsizlik farkını müminlerin ve islâm davetinin muhalifi olan kötülük önderlerinin veya yandaşlarının kişilik ve karakterlerinde, inanç ve hayat tarzlarında ayrıntılı bir şekilde ortaya koyuyordu. Müşriklerin/kafirlerin bazı fikirlerle, inançlarla, gerekçelerle gizledikleri yahut üzerini örttükleri tüm yanlışları, zorbalıkları, edepsizlikleri deşifre ediyordu. Zariyat sûresi bu konuda örneklerden sadece birisiydi. Zariyat sûresi ile özelde islâm davetinin Mekke'deki muhaliflerinin, genelde ise tüm beşeri dinlerin ve mensuplarının bazı özellikleri şöyle açıklanıyordu: '(Ey yanlışın adamları!) Sizler neye inanılacağı konusunda derin bir ayrılık içerisindesiniz. (Şunu bilin ki, inanç konusunda) gerçeğe aykırı görüşleri savunanlar ancak kendilerini aldatırlar. Onlar (inandıkları veya inkâr ettikleri nedeniyle) yalnızca kendilerini yok ederler. Kahrolsun; anlayıp bilmedikleri şeyler konusunda sadece zanda bulunmakla yetinenler, aptallıkları nedeniyle cehalete gömülenler! (Biliyoruz ki, onlar alaycı bir şekilde) 'Ne zaman gelecekmiş hesap günü?' diye soruyorlar, (iyice bilsinler ki, onlar) o gün (alay ettikleri) o ateşi tadacaklar. (O gün kendilerine) 'işte sorduğunuz ateş bu' denilecek. Fakat Allah'a karşı sorumluluklarının bilincinde olanlar, (o gün) kendilerini (keyifle gezinecekleri) bahçeler arasında, pınarların başında bulacaklar.[559][362]

Zannın Adamları

Zariyat sûresine ait yukarıdaki ayet grubunda dikkat çeken önemli nokta, davetin muhaliflerinin 'anlayıp-bilmeyen', 'aptallıkları nedeniyle cehalete gömülmüş' kimseler olarak tanımlanmasıydı. Söz konusu ayetlerde, müşriklerin eksik ve yanlışlarla dolu inançlarını ve gidişatlarını kontrol etmeleri gerekirken, bunu yapmayıp hakikat davetine muhalefet etmelerinin garipliğine, gülünçlüğüne

İşte Rablerinden bağışlamalar ve rahmet hep onlaradır. Ve doğru yolu bulanlar da onlardır.' (Bakara, 2:157)

'Mümin erkeklerle mümin kadınlar da birbirlerinin velisidirler. Onlar iyiliği emreder, kötülükten ahkorlar, namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler, Allah ve Resulüne itaat ederler. İşte onlara Allah rahmet edecektir. Şüphesiz Allah azizdir, hikmet sahibidir.' (Tevbe, 9:71)

'(O kullar), yalan yere şahitlik etmezler, boş sözlerle karşılaştıklarında vakar ile (oradan) geçip giderler.' (Furkan, 25:72) 'Ve onlar ki, iffetlerini korurlar.' (Mü'minun, 23:5)

'(O kullar), harcadıklarında ne israf ne de cimrilik ederler; ikisi arasında orta bir yol tutarlar. Yine onlar ki, Allah ile beraber (tuttukları) başka bir tanrıya yalvarmazlar, Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar ve zina etmezler. Bunları yapan, günahı (nın cezasını) bulur.' (Furkan, 25:67, 68)

[559][362] Zariyat, 51: 8-15

dikkat çekiliyordu. Ayrıca, 'Kahrolsun, anlayıp bilmedikleri şeyler konusunda sadece zanda bulunmakla yetinenler' denirken, davetin muhaliflerinin tüm yanlışlıklarının temelini teşkil eden çok önemli bir özellik açığa çıkarılıyordu, ilgili ayette geçen ve Türkçeye aktarılırken 'zan' olarak karşılanan kelime 'harrâs'tır. Buna göre ayette kısaca 'harrâslar kahrolsun' denilmektedir. 'Harrâs' tahminde bulunan kişinin ismidir. Araplar bir ürünün miktarı veya bir orduyu oluşturan askerlerin sayısını tahmin edenlere 'harrâs' derlerdi. Bu ismin, mevcut kullanımının ötesinde olmak üzere, Kur'an tarafından inanç ve hayat tarzı (din) konusunda kullanılıyor olması ilginç ve önemliydi. Bu kullanımla, islâm davetinin muhalifi olan Mekke eşrafına ve yandaşlarına açıkça şu deniliyordu: 'Uğrunda canlarınızı, mallarınızı feda ettiğiniz inançlarınızın ve ilkelerinizin, sımsıkı sarıldığınız ve hiçbir şekilde değiştirmeye yanaşmadığınız hayat tarzlarınızın, hâl ve gidişatlarınızın gerçeğe uygunluğu, ancak bir harrâsın tahmininin gerçeğe uygunluğu kadardır. Harrâs tahmininde isabet etse bile, yaptığı şey sadece tahmindir ve öyle de kalmaya mahkûmdur; onun yaptığı hiçbir zaman gerçeğin bilgisi olamaz. Gerçeğin verdiği güvene neden olamaz. Üstelik sizlerin inanç ve hayat tarzınızla ilgili konularda gerçeği tespit edecek imkân ve aracınız da yok.

Ayetlerde, imanları nedeniyle kendileyle alay edilen müminlere, o alay eden müşriklerin/kafirlerin inanç ve hayat tarzlarının çürük temeli gösteriliyordu. Müşriklerin ilme değil, zanna dayandıkları, zan üzere bir inanç sistemine ve hayat tarzına sahip olmakla nasıl aldandıkları ifade ediliyordu. Üstelik bu sadece birkaç ayetin konusu da değildi. Farklı zamanlarda vahyolunan ayetlerde aynı konuya dikkat çekiliyor, sıklıkla gerekli açıklama ve uyarılara devam ediliyordu. Risâletin ilk yıllarında vahyolunan şu ayetler, söz konusu açıklama ve uyarıların dile getirildiği ayetlerden sadece bazılarıydı:

insan, (öldükten sonra) kendisinin kemiklerini bir araya toplayamayacağımızı mı sanıyor? [560][363]

insan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanıyor! [561][364] İnsan, hiç kimsenin kendisine güç yetiremeyeceğini mi sanıyor? [562][365] Sizi sadece boş yere yarattığımızı ve hakikaten huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sanıyorsunuz? [563][366]

İnsanlar, imtihandan geçirilmeden, sadece 'iman ettik' demeleriyle bırakılıverecekleri mi sandılar? [564][367]

Bu ve diğer bazı ayetlerde geçen ve 'sanmak' olarak tercüme edilen terimin aslı 'hisbârf veya türevleridir. Kur'an bu terimi, burada zikredilen ayetlerde ve diğerlerinde hep olumsuz bir manâda kullanmıştır. Esasen 'hisbân'm günlük dilde kullanılan ve kuşku yönüne ağırhk verilen manânın ötesinde kesinlik ifade eden bir

[560][363] Kıyamet, 75:3
[561][364] Kıyamet, 75:36
[562][365] Beled, 90:5
[563][366] Mü'minun, 23:115
[564][367] Ankebut, 29:2

manâsı da vardır. Örneğin çürümüş kemiklerin tozunu Resulûllah'm yüzüne üfleyerek 'Bu çürümüş kemikler tekrar diriltilecek, öyle mi?' diyenin amacı, esasen o kemiğin tekrar dirilmeyeceğine kesinlikle inandığını ifade etmekten başka bir şey değildi. Yine aynı şekilde olmak üzere, müşrikler başıboş/sorumsuz bırakıldıklarına, kendilerini kimsenin yenemeyeceğine... kesinlikle inanıyorlardı. Ama onların bu durumu Kur'an tarafından 'sanmak' ile açıklandı. Kur'an, söz konusu yanlış inanç ve ilkelerin sahiplerinin her ne kadar inançları ve durumlarıyla ilgili kuşkusuz bir güvenleri olsa bile, esasen tamamıyla tahmine dayandıklarını, kişisel tahminlerini doğru bilgi gibi algıladıklarını, derin bir aldanışla aldandıklarmı ifade etti ve gösterdi.

ıZann' da, Kur'an'm İslâm davetinin muhaliflerini tanımlamada kullandığı terimlerden birisidir. Türkçe'de zan, sanı, tahmin, kanaat anlamlarına gelebilecek olan 'zann', Kur'an'm kullanımında tamamıyla olumsuz manaya sahiptir. Kur'an, çeşitli görünümlere, birbirlerine oranla farklı muhtevaya sahip islâm dışı tüm inanç sistemlerinin ve hayat tarzlarının temel dayanaklarından birisinin 'zann' olduğunu açıklamış ve yanlışlığın büyüklüğüne dikkat çekmiştir. Doğruluğu konusunda delil bulunmayan birbirinden farklı iki görüşten doğru olmak açısından diğerine ağır basanı veya doğruluğu konusunda kesin bir delili olmayan bir kanaati ifade eden '^ann'ın inancın ve hayat tarzının dayanağı haline getirilmiş olmasını sert bir tarzda eleştirmiştir. 'Zann'a dayanarak İslâm'ın eleştirilmesinin, vahyin alaya alınmasının, Peygamber hakkında olumsuz görüşler dile getirilmesinin ne kadar saçma, ne kadar aptalca bir tutum ve tavır olduğunu ifade etmiştir. Şu ayetler bunun örneklerindendir:

Dediler ki: 'Hayat ancak bu dünyada yaşadığımızdu; yaşarız ve ölürüz. Bizi ancak zaman helak eder.' Bu hususta onların hiçbir bilgisi yoktur. Onlar sadece zanlarına göre hüküm veriyorlar. [565][368]

Kalelerine sığınarak Allah'ın azabından korunacaklarını zannetmişlerdi. Ama Allah 'in azabı onlara beklemedikleri yerden geliverdi. [566] [369] Ahirete inanmayanlar, meleklere dişilerin adlarını takıyorlar. Halbuki onların bu hususta hiç bilgileri yoktur. Sadece zanlarına uyuyorlar. Zan ise hiç şüphesiz hakikat bakımından bir şey ifade etmez. [567][370] (Alevli ateşe girecek) o kişi hiçbir zaman Rabbine dönmeyeceğini zannediyor. [568][371]

(Ey Cehenneme sürüklenenler!) Sizler, ne kulaklarınızın, ne gözlerinizin, ne de derilerinizin aleyhinize şahitlik etmesinden sakınmıyordunuz; yaptıklarınızdan çoğunu Allah'ın bilmeyeceğini zannediyorsunuz. Rabbiniz hakkında beslediğiniz zan var ya, işte sizi o mahvetti ve ziyana uğrayanlardan oldunuz. [569][372]

Göğü, yeri ve ikisi arasmdakileri boş yere yaratmadık. Onları amaçsız bir şekilde

---

[565][368] Casiye, 45:24
[566][369] Haşr, 59:2
[567][370] Necm, 53:27,28
[568][371] İnşikak, 84:14
[569][372] Fussilat, 41:22,23

yarattığımız düşüncesi inkâr edenlerin zannıdır. Vay o inkâr edenlerin ateşteki haline! [570][373]

Genel manâda düşünüldüğü zaman zan konusunda şöyle bir istisna vardır: Eğer zanda bulunulurken bir delile dayanılırsa, bu durum yapılan tahmini ilim seviyesine çıkarabilir. Buna karşılık delil çok zayıfladığı veya delil olmadığı zaman, zan vehim düzeyine iner. Dolayısıyla her zan, ilim ile vehim arası bir yerde bulunur. Bir başka söyleyişle, her zan aynı derecede olumsuz değildir. Belki bazı konularda zan edilebilir. Ancak zan, hiçbir zaman, İslâm davetinin muhaliflerinin yaptığı gibi hakikate muhalefetin veya yanlış bir inanç ve hayat tarzının referansı olmamalıdır. Kur'an bu konunun üzerinde ısrarla durmuş ve bu tür zandan sakındırrnıştır. Zannm sadece insanlar arası işlerde; günlük hayatla ilgili basit işlerde olabileceğini ifade etmiştir. Fakat buna rağmen müminlerin yine de çok dikkatli olmaları gerektiğini bildirmiştir. Müminlerin günlük işlerinde bile mümkün olduğunca zandan uzak durmalarını istemiştir: 'Ey iman edenler! Zatının çoğundan kaçının. Çünkü zannm bir kısmı günahtır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin. Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı ? îşte bundan tiksindiniz. (Birisinin dedikodusunu yapmak onun etini yemek gibi iğrenç bir iştir). O halde Allah'tan korkun (ve yanlışınız nedeniyle tövbe edin). Şüphesiz Allah, tövbeyi çok kabul edendir, çok esirgeyendir.[571][374]

İnsanların günlük işlerinde, basit konularda olabilecek zannı bile olumlu değerlendirmeyen, zanla hareket etmeyi eleştirip, reddeden Kur'an, dikkatleri tüm beşeri dinlerin zanna dayandığına çekmiştir. Mekke eşrafına ve o eşrafın sonraki çağlardaki haleflerine seslenmiş, inanç ve görüşlerinin doğruluğu konusunda hiç bir delilleri olmadığını bildirmiştir. Zanna dayanmanın beşeri dinlerin değişmeyen özelliği olduğunu ifade etmiştir. Bu konunun üzerinde ısrarla durarak, ha-ki-kate sırtlarını dönmüş kimselerin açması durumunu gözler önüne sermiştir:

İnsanlardan kimi, Allah hakkında ilmi olmaksızın tartışır ve bunu yaparken azgın şeytana uyar. [572][375]

Doğrusu birçokları, bilmeden keyiflerine uyarak halkı şaşırtıyorlar.[573][376]

Bunlar, hem tüm beşerî dinlerin ortak özelliklerini ifade etmesi ve hem de İslâm davetini reddedenlerin kişilik ve karakterlerini; hâl ve gidişatlarını göstermesi açısından çok önemlidir. Daha da önemlisi, muhaliflerinin zihniyetlerini, kişiliklerini ve dinlerinin özelliklerini deşifre eden Kur'an'm, onlarla ilgili açıklamalarının hiçbir şekilde kendisiyle ve kendisini rehber edinenlerle ilgili bir özellik olmadığını belirtmesidir. Bilgi konusunda önyargı, tutku, alışkanlık ve tutarsız düşüncelerden uzak durmayı, onlara uzak olmayı isteyen Kur'an, dinamik ve derunî bir din anlayışını öne çıkarmıştır. İlmi, inancın ve hayat tarzının merkezine

---

[570][373] Sad, 38:27
[571][374] Hucurat, 49:12
[572][375] Hac, 22:3
[573][376] Eıı'am,6:1 19

koymuştur.[574][377]

İlmin Adamları

Kur'an, ilmi ve ilim adamını övmüştür; tüm insanlardan ilmin adamları olmalarını istemiştir. 'Bilesin' (ilam) veya 'bilesiniz' (i'lamû) şeklindeki emir kipleri hep bununla ilgilidir. Elbette ki tüm insanlardan istediği ve müminler için olmazsa-olmaz şart olarak ifade ettiği şey 'bilim adamı' olmaları, din konusunda 'uzmanlaşmaları' değil; imanlarını ve hayat tarzlarım ilme dayandırmalarıdır. Şu ayetler ise bunun örneklerinden bazılarıdır:

Bil ki, Allah'tan başka ilâh yoktur. [575][378] Bilesiniz ki, Allah'ın azabı çetindir. [576][379] Bilesiniz ki Allah'ın huzuruna toplanacaksınız. [577][380] Bilesiniz ki Allah çok güçlü ve her şeyi yerli yerince yapandır. [578][381] Allah, yedi kat göğü ve yerden bir o kadarını yaratandır. Ferman bunlar arasından inip durmaktadır ki, böylece Allah'ın her şeye kadir olduğunu ve her şeyi ilmiyle kuşattığını bilesiniz. [579][382]

Eğer sen sözü açıktan söylersen bilesin ki, O, gizliyi de, gizlinin gizlisini de bilir. [580][383]

Kur'an idrak etmeye; düşünüp gerçeği anlamaya, akıl erdirme çabasına ayrıcalıklı bir önem vermiştir. Akıl erdirilmesini/idrak edilmesini emretmiştir. Çünkü daha bilinçli imana sahip olunmasını amaçlamaktadır. İnancın ve hayat tarzının, müşriklerin/kafirlerin yaptıkları gibi zanlarla, sanmalarla değil, bilinçli bir bilgiye dayandırılarak gerçekleştirilmesini istemektedir. Bu nedenle de her fırsatta 'idrak edecek misiniz?'-, 'idrak etmeyecek misiniz?' diye sormuştur. Sorusunu iş olsun diye, amaçsız bir şekilde sormadığı için de, beşerî bilgi imkânlarıyla cevabı verilemeyecek bazı soruların cevabını bizzat kendisi vermiş ve idrakleri açıp, harekete geçirmenin çabasını yürütmüştür:

Ceza gününün ne olduğunu idrak ediyor musun? Bir kez daha (soruyorum): Hesap gününü idrak ediyor musun? (O) hiç kimsenin başka birisine zerre miktarı fayda sağlayamayacağı bir gündür. Çünkü o gün hakimiyet sadece Allah'a aittir. [581][384]

Siccîn nedir, idrak ediyor musun? O (silinmez bir şekilde) tutulan kayıttır. Vay haline o gün hakikati yalanlayanların.[582][385] O sarp yokuşun ne olduğunu idrak ediyor musun? O, insanları tutsaklık zincirlerinden kurtarmaktır; kendisi ihtiyaç içindeyken bile başkasının ihtiyaç içinde olduğunu düşünüp bencillik yapmamak, açları doyurmaya çalışmaktır; yakınlığı olan bir yetime veya herhangi bir yakınlık bağı olmayan yabancı yoksula yardım etmektir; iman edenlerden ve birbirlerine

---

[574][377] İlmin1 ve ondan türemiş terimler Kur'an'da 865 defa geçmiştir. Kuşku yok ki, bu Kur'an'ın 'ilm'e. verdiği önemin bir göstergesidir. Üstelik bu sayıya ilimle yakınlığı olan/ıfeih, ma'rifet, hudâ, akıl, fikir, tedebhür, tezekkür, nazar, hasıra gibi terimler dahil değildir. Buna ek olarak ilmin karşısında anlam kazanan ve reddedilen, olumsuz olduğu ifade edilen, istenmeyen, yasaklanan cehl, sefeh, dalâl, ameh, zan, batıl, ifk gibi terimler de dahil değildir.
[575][378] Muhammed, 47:19
[576][379] Bakara, 2: 196
[577][380] Bakara, 2: 203
[578][381] Bakara, 2:209
[579][382] Talak, 65:12
[580][383] Taha, 20:7
[581][384] İnfitâr, 82:17-19
[582][385] Mutaffifin, 83:8-10

sabrı, merhameti tavsiye edenlerden olmaktır. [583][386]

Kadir gecesinin ne olduğunu idrak ediyor musun? Kadir gecesi bin aydan daha hayırlıdır. O gece melekler, Rabbinin izniyle ilâhî bir ilham taşıyarak bölük bölük inerler; (insanı) her türlü (kötülük)ten emin kılar bu gece; tâ şafak vaktine kadar. [584][387]

Aniden kopup gelen o şey! Ne dehşet vericidir o aniden kopup gelen şey! idrak ediyor musun aniden kopup gelen o şeyi? (O) insanların şaşkın vaziyette uçuşan pervanelere benzeyeceği gündür. Dağlar yumuşak yün yumakları gibi (dağılırlar, uçuşurlar). O gün tartıda (iyilikleri) ağır basan kişi kendisini mutlu bir hayat içinde bulur. Tartıda (iyilikleri) hafif gelen ise, bir uçurumunun girdabına sürüklenir. İdrak ediyor musun, nedir o (uçurum)? O kızgın bir ateştir.

Kur'an, ilmi, gerçeğe uygun olmak, gerçekle örtüşmek anlamında kullanmıştır, ilmi herhangi bir bilgiden titizlikle ayırmıştır. Bilginin ilim olabilmesi için zandan ayrılmasını sağlayacak sağlıklı ve tutarlı kavrayışı; kuruntu ve yanılgılardan seçilmesini sağlayacak realiteye uygunluğu; taklit ve bilinçsiz bağlılıktan ayrılmasını sağlayacak delile dayanmayı bir şart olarak ifade etmiştir. Davetin muhaliflerinin ilim olarak düşündükleri şeylerin esasen sadece zan, sanı, tahmin olduğunu açıklayan ve gösteren Kur'an, müminlerin ilmin adamları olması gerektiğini çok değişik vesilerle ve sürekli bir şekilde bildirmiş, istemiş ve hatta emretmiştir. Küfür, şirk, cehalet, zan arasında bağlantı kuran ve hepsini aynı anlam alanında buluşturan Kur'an; kendisini, imanı ve ilmi de başka bir anlam alanında buluşturup birleştirmiştir:

(Resulüm!) İşte böylece sana (önceki kitapları tasdik eden) bu Kitab'ı indirdik. Onun için, kendilerine kitap verdiklerimiz ona iman ediyorlar. Şunlardan (Mekkelüerden) da ona iman eden nice kimseler vardır. Âyetlerimizi, ancak kâfirler (inatları yüzünden) bile bile inkâr ederler... Hayır, o (Kur'an), kendilerine ilim verilenlerin sinelerinde (yer eden) apaçık âyetlerdir. Âyetlerimizi, ancak zalimler bile bile inkâr ederler. [585][388]

Bir de, kendilerine ilim verilenler, onun (Kur'an'm) hakikaten Rabbin tarafından gelmiş bir gerçek olduğunu bilsinler de ona inansınlar, bu sayede kalpleri huzur ve tatmine kavuşsun. Şüphesiz ki Allah, iman edenleri, kesinlikle dosdoğru bir yola yöneltir. [586][389]

Ve böylece biz onu Arapça bir hüküm (hikmetli bir söz) olarak indirdik. Eğer sana gelen bu ilimden sonra, onların arzularına uyarsan, (işte o zaman) Allah tarafından senin ne bir dostun ne de koruyucun olur. [587][390]

İlmi beşerî ve ilâhî olmak üzere iki grupta ele alan ve açıklayan Kur'an, duyu organları aracılığıyla elde edilen ilmi beşerî, vahiy ile Allah'tan gelen ilmi ise ilâhî

---

[583][386] Beled, 90:12-17
[584][387] Karia, 101:1-11
[585][388] Ankebut, 29: 47,49
[586][389] Hac, 22:54
[587][390] Rad, 13:37

olarak nitelemiştir. Ancak bunları hiçbir şekilde birbirlerinin karşıtı veya çelişiği olarak görmemiş; böylesi bir anlayışa veya yoruma katılmamıştır. Bunların birbirleriyle olan uyumlarına, birbirlerini anlaşılır kılmalarına, birbirlerini tamamlamalarına dikkat çekip, ilâhî ilmi doğru anlayabilmek için beşerî ilmin önemine vurguda bulunmuştur. Bu önemli bir açıklamadır. Çünkü zanna, sanıya, tahmine dayansa da müşriklerin, kafirlerin inançlarını teşkil eden bilgileri de esasen bir 'iman'dır; müminlerinkinin de iman olduğu gibi. Fakat Kur'an bu iki imandan müminlerinkini ilme dayandırırken, diğerini en 'doğru1 haliyle bile sadece bir zan, sanı, tahmin olarak nitelemiştir. Ancak bu ayrımı sadece bir söylem olarak gerçekleştirmemiş, hiçbir şekilde kendisi hakkında 'sebebini sormayın; ben doğruyum, o yanlış' yaklaşımı sergilememiştir. Tespitinin gerekçesini somut nedenlere dayandırmıştır. Şöyle ki, 'iman' sübjektif bir kabuldür. Bu durumda da şu soru büyük bir önem kazanmaktadır: 'Hem müminlerin ve hem de kafirlerin 'imanları sübjektif olduğuna göre, bu İki kesimin imamyla ilgili olarak Kur'an'ın ifade ettiği zan-üim ayrışması sadece bir iddia olarak mı kalacaktır? Eğer bir iddia olarak kalacaksa Kur'an'ın müşriklerin/kafirlerin bilgisi için söylediğini, onların da Kur'an için söylemelerini ne engelleyebilir; iki tespitten gerçek olan nasıl fark edilecek?' işte bu aşamada gerçeğin bilgisi olan vahyin farkı açığa çıkmaktadır. Kur'an açıklıyor ki, vahyin bilgisi olan kendisi iç ve dış 'tabiatın' bilgisiyle uyumludur; onları aşar, ama onlara aykırı değildir. Tabiatın bilgisi de ayettir, aynen kendisinin olduğu gibi. Ve ayetler birbirleriyle çatışmazlar; birbirlerini desteklerler. Bu nedenle Kur'an, doğruluğunun delillerinin bir kısmım dış tabiattan (âfâkî ayetler), bir kısmını ise iç tabiattan (enfüsî ayetler) hareketle sunmuştur. [588] [391] Bu delillerin düşünülmesini, akledilmesini, fıkhedilmesini, tedebbür edilmesini istemiştir:

Şüphesiz göklerde ve yerde inananlar için birçok âyetler vardır. Sizin yaratılışınızda ve (Allah'ın) yeryüzünde yaydığı canlılarda, kesin olarak inanan bir toplum için ibret verici işaretler vardır. Gecenin ve gündüzün değişmesinde, Allah'ın gökten indirmiş olduğu rızıkta (yağmurda) ve ölümünden sonra yeri onunla diriltmesinde, rüzgârları değişik yönlerden estirmesinde, aklını kullanan toplum için dersler vardır. İşte sana gerçek olarak okuduğumuz bunlar Allah'ın âyetleridir. Artık Allah'tan ve O'nun âyetlerinden sonra hangi söze inanacaklar? Vay haline, her yalancı -ve günahkâr kişinin! O, Allah'ın kendisine okunan âyetlerini işitir de sonra büyüklük taslayarak sanki hiç onları duymamış gibi (küfründe/nankörlüğünde) direnir, işte onu acı bir azap ile müjdele!... İnkâr edenlere, 'Âyetlerim size okunmuş, siz de büyüklenip suçlu bir toplum olmuştunuz, değil mi?' denilir. [589][392]

Üstlerinde kanatlarını açа-kapata uçan kuşları (hiç) görmediler mi? Onları (ha-

---

[588][391] 'insanlara ufuklarda ve kendi nefislerinde âyetlerimizi göstereceğiz ki onun (Kur'an'ın) gerçek olduğu, onlara iyice belli olsun. Rabbinin her şeye şahit olması, yetmez mi?' (Fussilet, 41:53)

'Kesin olarak inananlar için yeryüzünde âyetler vardır. Kendi nefislerinizde de öyle. Görmüyor musunuz?' (Zariyat, 51:20,2 1)

[589][392] Casiye, 45:3-8,31

vada) rahman olan Allah'tan başkası tutmuyor. Şüphesiz O her şeyi görmektedir.[590][393]

Biz gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları, oyun ve eğlence olsun diye yaratmadık. Onları sadece gerçek bir sebeple yarattık. Fakat onların çoğu bilmiyorlar.[591][394]

Kur'an kendisi ile insanlığa sunulan bilgilerin gerçek olduğunu, Allah'ın tabiattaki 'ayetlerini' şahit tutarak ispatlamaktadır. Her ne kadar taraftarları tarafından ilim kabul edilse bile, zanna dayanan bilginin inşa ettiği inançların ve hayat tarzlarının 'iç tabiatın' ve 'dış tabiatın'' ilmi ile örtüşmediğini, tabiattaki 'ayetlerin' zanna dayanan bilgileri yanlışladığım bildirmiş ve örnekleriyle de göstermiştir:

De ki: 'Göklerin ve yerin Rabbi kimdir?' Derler ki: 'Allah'tır.' O halde de ki: 'O'nu bırakıp da kendilerine fayda ya da zarar verme gücüne sahip olmayan dostlar mı edindiniz?' De ki: 'Körle gören bir olur mu hiç? Ya da karanlıklarla aydınlık eşit olur mu?1 Yoksa O'nun yarattığı gibi yaratan ortaklar buldular da bu yaratma onlarca birbirine benzer mi göründü? De ki: 'Allah her şeyi yaratandır. Ve O, birdir, karşı durulamaz güç sahibidir'. [592][395]

Kendileri yaratıldığı halde hiçbir şeyi yaratamayan varlıkları (Allah'a) ortak mı koşuyorlar? [593][396]

De ki: 'Allah'ı bırakıp da taptığınız, ortaklarınızı gördünüz mü? Gösterin bana! Onlar yerdeki hangi şeyi yarattılar! Yoksa onların göklerde mi bir ortaklıkları var!' Yahut biz onlara, (bu hususta) bir kitap mı verdik de onlar, o kitaptaki bir delile dayanıyorlar? Hayır! O zalimler birbirlerine, aldatmadan başka bir şey vâdetmiyorlar[594][397]

Ruhlar (bedenlerle) birleştirildiğinde, diri diri toprağa gömülen kıza hangi günah sebebiyle öldürüldüğü sorulduğunda.[595][398]

Kur'an gerçeğin bilgisini; realiteyle örtüşen bilgiyi sadece 'ilim' ile ifade etmedi. Gerçeğin bilgisini bazı nüanslarıyla ayırdı ve ilmi, hakikati anlamanın, bilmenin, fark etmenin daha ötesine de uzanan özel durumlarıyla da açıkladı. Bu bağlamda 'yakîn' terimi önemli bir yere sahiptir. Yakın, Kur'an'ın önemsediği ve olumladığı terimlerden birisidir. Gerçi sübjektif bir durumu ifade etmektedir. Ancak yakın ilmin bir ileri aşaması olması nedeniyle ilme aykırı değildir. Her yakın bir ilimdir, ama her ilim bir yakın değildir. Böylelikle yakîn adına girilebilecek yanlışların kapısı sıkıca kapatılmıştır.

Kur'an'ın tercih edip kullandığı 'yakîn'in ne olduğunu anlamak için 'ilim'den hareket etmek gerekmektedir, ilim en sade anlamıyla gerçeğe uygunluğu ifade etmesine karşılık, yakîn gerçek olmayı, gerçeği yaşamayı, gerçeğe ermeyi ifade et-

---

[590][393] Mülk, 67:19
[591][394] Duhân, 44:38, 39
[592][395] Rad, 13:16
[593][396] A'raf, 7:191
[594][397] Fâtır:35:40
[595][398] Tekvir: 81:7-9

mektedir. Kur'an'da, ilahî lütuf gereği gönlündeki her türlü şek ve şüphelerden uzaklaşmış kişinin imam yakînin örneği olarak ifade edilmiştir. Ahireti gözleriyle görmüşçesine iman edenlerin durumunun, yakînle aynı kökten türemiş ikan ile tanımlanması konunun örneklerinden birisini oluşturmaktadır. [596] [399] Yakîn elbette ki, öncelikle müminlerden bazılarının özelliği olarak anlam kazanmaktadır. Ancak sadece müminlere ait kılınmamıştır. Müminlerden bazıları dünyadayken yakîne sahip olurlarken, müşriklerin/kafirlerin de yakîne ulaşabilecekleri bildirilmiştir. Ancak bir farkla; onların yakîne ulaşması ahirette gerçekleşecektir. Kur'an, cehenneme düşen müşriklerin/kafirlerin yakîne erişmelerini şöyle anlatılmıştır: 'O günahkârların, Rableri huzurunda başlarım öne eğerek, 'Rabbimiz! Gördük duyduk, şimdi bizi (dünyaya) geri gönder de, iyi işler yapalım, artık kesin olarak inandık' deyişlerini bir görsen! [597][400]

Kur'an bir delilden hareketle oluşan ilim anlamında 'ilme'] yakîn'ı kullanarak ilmin gerçekle birebir örtüşmesine, gerçeği yansıtmasmdaki önemine dikkat çekerken; ilme'l yakîn'in sonucu olarak anlam kazanan yakîn durumunun üst aşaması olarak da 'ayne'l yakîn'i kullanmıştır. Bu iki durumun Kur'an'daki örneği aynı kimselerin birbirini takip eden özelliklerine bağlı olmak üzere şöyle verilmiştir: (Ey günahkârlar!) Çok şeye sahip olma yarışınız, açgözlülüğünüz sizi oyalıyor (bu nedenle gerçeği göremiyor, anlayamıyorsunuz). Bu durumunuz ölümünüze kadar da devam edecek. Ama! Yakında bileceksiniz! Evet, kuşku yok ki yakında (gerçeği) bileceksiniz- Evet onu yakında kesin bir bilgiyle görüp, bileceksiniz (ilme'l yakîn). (Cehennemin) şiddetli ateşini muhakkak tadacaksınız. O (cehennemin azabını) apaçık yaşayacaksınız (ayne'l yakîn). Ve o gün verilmiş nimetlerden dolayı hesaba çekileceksiniz.[598][401]

Vahyolunan her ayetle ilim-zan, güven-kuşku farklılığı olanca açıklığıyla ortaya konunca hem müminler ve hem de müşrikler tarafından iyice anlaşıldı ki, İslâm mevcut inanç sistemlerine ve hayat tarzlarına ek olarak gelmiş yeni bir din değildir. O, insanın özünde bulunan her türlü iyiliğin, güzelliğin, doğruluğun, hayrın, gerçeğe uygunluğun, ahlâkın... bir araya gelişidir; bunlann her türlü lekeden, pislikten ayrılarak sistemli bir bütüne dönüşünün ismidir, islâm ile diğerleri arasındaki farklılık iyi-kötü, güzel-çirkin, doğru-yanlış, hakikat-batıl, adalet-adaletsiz-lik, akıllıhk-akılsizlık, bilinçlilik-bilinçsizlik- sorumluluk-sorumsuzluk... farklılığından başka bir şey değildir. Üstelik bu ayrışma ilk ayetlerle birlikte başladı. Re-sulüllah'a verilen 'Rabb'ini yücelt', 'Elbiseni temiz tut', 'Pis şeylerden uzak dur', 'Yaptığın iyilikleri çok bularak başa kakma [599][402] talimatları söz konusu ayrışmanın gereği ve başlangıcı oldu. Daha sonra bunları diğerleri takip etti. Sonuçta dosdoğru bir inanç sistemi ve hayat tarzı hiç eksiksiz, kusursuz; bir şekilde tamamlandı. Ve Allah tüm müminler için şu ebedî uyarıyı yaptı: 'Eğer sana gelen bu ilimden sonra, o (yanlış yolda gidenlerin) arzularına uyarsan, seni

---

[596][399] Bakara, 2:4
[597][400] Secde, 32:12
[598][401] Tekâsür, 102:1-8
[599][402] Müddesir, 74:3-6

Allah'a karşı koruyacak ne bir dost ne de bir savunucu bulabilirsin.[600][403]

Din ve Gelenek

Onlara: 'Allah ne indirdiyse, ona uyun' denildi mi, 'Hayır! Biz atalarımızı neye uymuş bulduysak ona uyarız' derler. Ya şeytan onlan yakıcı ateşin azabına çağırmışsa, yine de atalarına mı uyacaklar? Kirn bütün benliğiyle Allah'a teslim olur, iyilik ve güzelliği de huy edinirse, o gerçekten en sağlam kulpa yapışmış demektir. İşlerin sonu Allah'a varıp dayanır.[601][404]

Sahip olunan inanç ve hayat tarzının referansı durumundaki bilginin niteliği, Kur'an'm hemen hiçbir zaman gündemden düşürmediği bir konu olmuştur. Kur'an, kendisiyle insanlara sunulan esenlik dini İslâm'ın hak ve doğru oluşunu veya diğer dinlerin yanlışlığını anlatırken, hep bilginin niteliği üzerinde durmuştur, insanın iç (enfusî) ve dış (afakî) tabiatında mevcut yasa ve ilkelerle (ayet) uyumlu olan İslâm'ın, insanı gerçek anlamda dünya ve ahiret esenliğine ulaştırıcı olmasına karşılık; diğer tüm dinlerin insana hem dünyada ve hem de ahirette esenlik sağlayamadığının ve sağlayamayacağının delili olarak gerek İslâm'ın ve gerekse diğerlerinin referansları olan bilginin niteliğine dikkat çekmiştir. İslâm'ın ilme dayanmasına karşılık, diğerlerinin zanna dayandığını çok sayıda örnekle göstermiş ve açıklamıştır. Bu açıdan ilim-zan karşıtlığı şeklinde açılım kazanan bilginin niteliği Kur'an'm üzerinde ısrarla durduğu bir konu olmuştur. Konuya ilişkin nihai hüküm ise, bir ayetle şöyle açıklanmıştır: 'Din konusunda onlara açık deliller verdik. Ama onlar kendilerine ilim geldikten sonra, aralarındaki kıskançlıklar yüzünden ayrılığa düştüler. Şüphesiz Rabbin, ayrılığa düştükleri şeyler hakkında kıyamet günü aralarında hükmünü verecektir.[602][405]

Risâlet sürecinde Mekke'de tekrar vücut bulan insanlığın ilk ve asli dini olan İslâm'ın, hakikati temsil ediyor olmanın verdiği özgüvenle kendisine ve diğer dinlere ilişkin bu radikal ve cesur değerlendirmelerine karşılık, şirk dini ve mensupları için durum çok daha başkaydı. Müşrikler, şirke dayanan inançlarının ve bu inançlarının çevresinde oluşan hayat tarzlarının ilme uzak oluşu, zan tarafında yer alışı nedeniyle, İslâm'ın veya kendi dinlerinin temelini teşkil eden bilginin niteliğini gündeme getirmemeye büyük özen gösterdiler. Ilim-zan farklılığı gibi bir konunun gündeme gelmesinden özenle kaçındılar. Yoksa bütün eksiklik ve yanlışlıklarının açığa çıkacağını biliyorlardı. Ancak istemeden bilgi konusunda bir şeyler söylemek zorunda kaldıkları zaman, bunu ancak vahyin kendi inanç ve hayat tarzları konusundaki tespit ve değerlendirmelerine karşı çıkarken veya îslâm davetini gözden düşürmek isterlerken yapıyorlardı. Bunu yaparken de konuyu ciddi bir şekilde ele alıp değerlendirmiyorlardı. Konuya ilişkin görüşlerinin ya arkasını getirmeyip sadece o anı kurtarma amacı taşıyan ve iftira niteliğinde olan bazı iddialarda bulunuyorlar, ya da sorgulanmasını hiçbir şekilde onaylamadıkları çe-

[600][403] Rad, 13:37
[601][404] Lokman sûresi, 31:21,22
[602][405] Casiye, 45:17

lişkilerle dolu zihniyetlerinin gerektirdiği bazı saçma-sapan ifadeler sarf ediyorlardı. Resulûllah'a gelen vahyin Kaynağı veya kendi dinlerinin dayanağı ile ilgili ifadeleri konunun örneklerini teşkil etmektedir. Vahiyle ve vahyin elçisiyle ilgili olarak 'Bu Kur'an Muhammed'in uydurduğu yalandan başkası değildir, bunu uydurmada başka bir topluluk da ona yardım etmiştir' veya 'Bu ayetler, eskilerin masallarıdır, onları başkasına yazdırıyor, sabah akşam kendisine okunup duruyor! [603][406] iddiasında bulunurlarken, kendileriyle ilgili olarak da ıBiz atalarımızı belli bir inanç üzerinde bulduk ve ancak onların izinden giderek doğru yolu buluyoruz [604][407] diyorlardı.

Mekke müşrikleri inançlarının ve hayat tarzlarının referansı olarak geleneğe sığınırlarken, esasen şirk dininin değişmeyen bir özelliğine göre davranmış oluyorlardı. Çünkü, önceki hakikat elçilerinin risâlet süreçlerinde de zanna dayanan mevcut gidişatlarını sürdürme kararlılığım dile getiren müşriklerin hakikat karşısındaki tutumları hep aynı olmuştu. Onlar da inanç ve hayat tarzlarının temeli ve hatta daha da önemlisi doğruluk delili olarak hep geleneğe sığınmışlardı. Kur'an bunu şöyle açıkladı: 'Ey Muhammedi senden önce hangi memlekete bir uyarıcı gön-derdiysek, oranın hali vakti yerinde olan eşrafı şöyle dedi: 'Doğrusu biz babalarımızı bir hâl ve inanç üzerinde bulduk ve biz de onların izinden gideriz'. Peygamberleri onlara dedi ki: 'Ben size, babalarınızdan kalma dininizden daha doğrusunu getirecek olsam da, yine babalarınızın yolunu mu tutarsınız?' Onlar da: 'Biz senin getirdiğin şeyleri tanımıyoruz' dediler.[605][408]

Kur'an'ın tanıkhğıyla öğreniyoruz ki müşrikler, inanç ve hayat tarzının dayanağı olması gereken bilgiyi geleneklerinde bulmuşlar ve geleneği ilim olarak kabul etmişlerdi. Onlara göre ilim gelenekti; geleneğin dışında veya ona aykırı bir bilgi hiçbir şekilde ilim niteliği kazanamazdı. Böylelikle, geleneğin bilgisini gerçek ilim olan vahyin karşısına yerleştiriyorlardı. Onlar, bu karşıtlıkta ilmi gelenek tarafına ait kılarlarken, bu kanaatlerinin dayanağı olarak tecrübe edilmişlik-edil-memişlik durumunu kendileri için mutlak ölçü kılıyorlardı. Nesiller boyunca inanılan veya uygulanan olması nedeniyle, geleneklerini tecrübe edilmiş ve doğruluğu anlaşılmış kategorisine dahil ederlerken; vahyi ise tecrübe edilmemiş bir bilgi olarak değerlendiriyorlardı. Bu görünüşte doğru bir yaklaşımdı. Ama Kur'an hemen sürece müdahale etti ve birçok defa, vahyin sadece o anki elçinin şahsında ilk defa insanlığa sunulan bir şey olmadığını, ilk insandan itibaren hep var olan ve insanlığın ilk tanıyıp bildiği gerçek ilim olduğunu değişik vesilelerle açıkladı. Şu ayetler bunun örneklerinden bazılarıdır:

Allah, Nuh'a öğütlediğini, sana vahyettiğini, ibrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya öğütlediğini, size de hak-hukuk düzeni kıldı. Öyleyse dini dosdoğru ayakta tutun ve onun hakkında hiçbir ayrılığa düşmeyin. Allah'a ortak koşanları davet ettiğin bu düzen, kendilerine çok büyük ve çok ağır gelmektedir. Ama Allah, dilediği kimseyi

---

[603][406] Furkan, 25:4,5
[604][407] Zuhruf, 43:22
[605][408] Zuhruf, 43:23,24

kendisine peygamber seçer ve kendisine yönelenleri de dilediği şekilde doğru yoluna ulaştırır. [606][409]

Musa ile Harun'a, Allah'a karşı sorumluluk bilinci taşıyan kimseler için, doğruyu eğriden ayırmaya yarayan bir ölçü, ışık saçan bir kaynak ve bir uyarıcı, ha-tırlatıcı olarak kitabı verdik. [607][410] Daha önceki milletlere nice peygamberler göndermiştik. [608][411]

Bu ve benzeri ayetlerle, müşriklerin başlattığı ve tecrübe edilmiş şeyle hiç tecrübe edilmemiş şey ayrımı, Kur'an tarafından gerçek ilmin ne olduğunu gösteren bir yaklaşıma dayanak kılınıyordu. Müşriklerin iddialarını kendi aleyhlerine olmak üzere yanlışlıklarının delili olarak kullanıyordu. Fakat müşrikler yine de polemikçi tutumlarını sürdürmeye devam ettiler. Kur'an'm anlattıkları için 'eskilerin masalları [609][412] Resulûllah için ise 'Bu Kur'an'ı kendisi uydurdu [610][413] 'Allah'a karşı yalan uyduruyor [611][414] dediler. Onların bu polemikçi yaklaşımlarını eleştiren bir ayet, onların vahye karşı uygulamaya koydukları oyunun kendi aleyhlerine bir süreci inşa ettiğine dikkat çekerken, aynı zamanda ilim-zan taraflarının kimler olduğunu da bir kez daha açıkça gösterdi. Söz konusu ayet şöyledir: 'Peygamberleri kendilerine apaçık delillerle gelince, kendilerinde bulunan tüm boş bilgi ve becerilerine güvenip küstahça böbürlendiler de, böylece alay ettikleri şey başlarına geliverdi.[612][415]

Mekke'nin müşrik liderleri islâm'a karşı haklı, doğru gerekçelerle cevap vere-meyince, polemiği tercih ettiler. Kendi inanç ve hayat tarzlarının dayanağı olan geleneklerini gözden geçirmeleri gerekirken; geleneklerini gözden geçirmeden, her haliyle doğru ve mutlak anlamda ilim kabul ettiler. Ve bu geleneklerinden kal-karak islâm'a yönelik saldırılarda bulundular. Bunu yaparken de kendilerini haklı gösterebilmek için hemen her zaman atalarında sembolleşen geleneklerinin eleştirilmiş olmasını, İslâm davetine yönelik tepkilerinin en önemli gerekçesi ola-rak ileri sürdüler. Kendi aralarındaki konuşmalarda, Resulûllah'a çıkışmalarında veya Ebû Talib'e şikayetlerinde hep aynı gerekçeyi dile getirdiler. Örneğin Ebû Talib'e şikayet için gittiklerinde 'Yeğenine engel olmalısın. Çünkü o, atalarımızın doğru yolda olmadıklarım söylüyor' dediler. Onlar, bu sözleriyle, İslâm davetini asice ve nankörce girişilmiş bir ataları aşağılama veya geleneği reddetme hareketi olarak değerlendirdiklerini ifade etmiş oluyorlardı.

Geçmişte yaşamış selefleri gibi, Mekke müşrikleri için de inanç ve hayat tarzının ölçüsü, ahlâkî erdemlerin kaynağı birey değil, toplumdu. Toplumsal tecrübeydi; gelenekti. Onlara göre ancak nesiller boyu sürekliliğe sahip şeyler bir değer ifade ederdi. Yoksa bir anda yaygınlık kazanan şeylerin, sadece bir kişinin bildirdiği şeylerin bir kıymeti olamazdı. Kaynağı ne olursa olsun, geleneği hesaba katmayan

---

[606][409] Şura, 42:13
[607][410] Enbiya, 21:48
[608][411] Zuhruf, 43:6
[609][412] Kalem, 68:15
[610][413] Tur, 52:33
[611][414] Şura, 42:24
[612][415] Mü'min, 40:83

veya gelenekle çatışan şeylerin bir kıymeti yoktu. Bu tür şeyler doğruluk vasfı kazanamazdı. Bu durum özdeyişlerde, şiirlerde sıklıkla dile getirdikleri ve kutsadıkları bir ölçüydü. 'Şanımız bize atalardan mirastır. Biz de işte onu böyle yükselttik' diyen Mekkeli müşrik şair Muhabir b. Ebî Amr, bu şiiriyle söz konusu inancı dile getiriyordu. Bir diğer şair Lebid de şiirlerinden birisinde aynı konuya değinmişti:

Onlar bir kavmin bir ferdidir ve ataları, Onlara bir hayat yolu çizmiştir. Her kavmin kendine özgü bir yolu, Geleneksel bir hayat tarzı vardır; Her kavmin taklit edeceği şeyleri vardır.

Mekke eşrafı, İslâm davetinin geleneklerini reddetmek anlamına geldiğini düşünürlerken veya söylerlerken elbette ki yanlış düşünmüyor veya yalan söylemiyorlardı. Görünüş itibarıyla düşüncelerinde haklıydılar. Zira, gerek doğrudan kendilerinden ve geleneklerinden bahseden birçok ayette ve gerekse önceki bazı toplumlardan bahseden ayetlerde hiçbir geleneğin inanç ve hayat tarzı için yegâne ölçü kabul edilemeyeceği bildirilmişti. Bu ayetleri ya Resulûllah'm bizzat kendisinden veya diğer müminlerden duymuşlar ve duymaya da devam ediyorlardı. Bunlardan birisinde bizzat kendilerine seslenilmiş ve geleneklerinin gerçeği dile getirmediği, gerçeğe dayanmadığı; daha da önemlisi boş inançlar, kavramlar yığını olduğu açıkça ifade edilmişti: 'Siz Allah'ı bırakıp, sadece sizin ve atalarınızın taptığı birtakım boş isimlere tapıyorsunuz. Halbuki Allah onların haklılığı hakkında hiçbir belge ve delil indirmemiştir. Neyin eğri, neyin doğru olduğu konusunda hüküm yalnızca Allah'a aittir. O, kendisinden başkasına kulluk etmemenizi buyuruyor, işte dosdoğru olan tek din budur. Ama insanların çoğu bilmezler.[613][416]

Mekke müşrikleri geleneğin ilim kabul edilemeyeceği uyarısını işitmişler, ama şunu fark etmemişler veya fark etmek istememişlerdi: Kur'an'm doğrudan gelenekle ilgili herhangi bir problemi yoktu. Kur'an'm ısrarla üzerinde durduğu konu, sorumluluğun bireysel olduğu, dolayısıyla geçmişe uyup-uymamanm değil; neye uyulduğunun ve uyulan şeylerin ne oranda doğru olduğunun dikkate alınması konusuydu. Kur'an, geleneği değil, geleneği bilinçsiz bir yaklaşımla taklit eden sığ gelenekçi zihniyeti eleştiriyor ve reddediyordu. Kur'an'm tepkisi, kör taklitçi zihniyetin temsil ettiği gelenekçiliğeydi. Bu nedenle de zihinleri harekete geçirmek için soruyordu: 'Onlara: 'Allah ne indirdiyse, ona uyun' denildi mi, 'Hayır' derler. 'Biz atalarımızı neye uymuş bulduysak ona uyarız.' Ya şeytan onları yakıcı ateşin azabına çağırmışsa, yine de atalarına mı uyacaklar?. [614] [417] 'Onlara, 'Allah'ın indirdiğine ve Resûl'e gelin' denildiği vakit, 'Babalarımızı üzerinde bulduğumuz (yol/gelenek) bize yeter' derler. Ataları hiçbir şey bilmiyor ve doğru yol üzerinde bulunmuyor iseler de mi?. [615] [418] 'Onlara 'Allah'ın indirdiğine uyun' denildiği zaman onlar, 'Hayır! Biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola (geleneğe) uyarız'

[613][416] Yusuf, 12:40
[614][417] Lokman, 31:21
[615][418] Maide, 5:104

dediler. Ya ataları bir şey anlamamış, doğruyu da bulamamış kimselerse?.[616][419] 'Onlara açık açık ayetlerimiz okunduğu zaman: 'Doğru iseniz, babalarımızı dirilterek getirin bakalım' demelerinden başka, öne sürecekleri bir delilleri yoktur.[617][420] Bazı ayetlerde ise, ataların şahsında geleneğe uymanın ne kadar geçersiz olduğu, önemli olanın atalara veya onların şahsında anlam kazanan geleneğe değil, ilâhî hakikatlere uymak olduğu çarpıcı ifadelerle açıklandı. Sırf atalarına uydukları iddiasıyla hak yolda olduklarını, dolayısıyla kurtuluşa erip, ebedî saadete ulaşacaklarını zannedenlerin kendilerini nasıl aldattıkları birçok ayette ayrıntılarıyla anlatılıp, açıklandı:

Kendi asılsız uydurmalarını, Allah'a yakıştıran ya da Allah'ın ayetlerini yalanlamaya kalkışan kimselerden daha zalim kim olabilir? Onlara hayatta nasip olarak her ne yazılmışsa, kendilerini bulacaktır. Sonunda canlarını almak için elçilerimiz geldiklerinde: 'Hani nerede Allah'tan başka çağırıp durduğunuz varlıklar?' diyecekler, O günahkarlar 'Bizi yüzüstü bıraktılar' diye karşılık verecekler. Böylece Allah'tan gelen gerçekleri örtbas eden kâfir kimseler olduklarına, kendileri kendi aleyhlerine tanıklık etmiş olacaklar. Bunun üzerine Allah diyecek ki: 'Girin öyleyse ateşe, sizden evvel gömülüp giden insan ve cin toplulukları arasına'. Ve her bir gurup ateşe girerken, kendi yandaşlarına lanet edecek. O kadar ki, onların hepsi birbiri ardınca oraya doluştuklarında, sonrakiler önden gidenler için şöyle diyecek: 'Ey Rabbimizl Bizi yoldan çıkaran işte bunlardı, öyleyse onlara ateşle kat kat azap et.' Allah: 'Hepinize kat kat azap vardır, ama bunu bilmiyor ve anlamıyorsunuz' buyuracak. Ve Öncekiler sonrakilere şöyle diyecek: 'Demek ki, bizim hatalarımızdan ders almadığınızdan dolayı, bize karşı bir üstünlüğünüz yok. Öyleyse yaptığınız tüm o kötülükler için tadın bu azabı'. [618][421]

Gelenekçi zihniyetin önemli özelliklerinden birisi, kutsayıp dinleştirdiği geleneğin somut dayanağı olan geçmiş nesilleri her zaman olumlu, güzel, doğru, iyi, mükemmel kimseler olarak algılama eğiliminde olmasıdır. Gelenekçi zihniyet geçmiş nesillerde/atalarda hiçbir şekilde herhangi bir kusur, eksiklik görmez. Ancak bu aslında geleneğe temiz, iyi, doğru bir zemin inşa edebilmek için farkına varmadan veya bilerek oynanan bir oyundur. Kendini aldatma durumudur. Kur'an dikkatleri buraya çekerek, esasında haklarında çok fazla bilgi bulunmayan veya birebir tanınmayan geçmiş nesillerin de halihazırdakilerden farksız olduğunu, hatta içlerinde son derece yanlış işler yapanların bulunduğunu açıklayarak, gelenekçi zihniyetin bir yanlışlığını daha deşifre etmiştir: 'Şüphe yok ki, onlar atalarını sapıtmış bir halde buldular da, babalarının izinde koşup gittiler. Onlardan önce gelip geçmiş eski toplumların çoğu da sapıtmıştır. Halbuki kendilerine uyarıcılar göndermiştik. Bak da gör, uyarılanların sonucu ne oldu?[619][422] Bu kitap: 'Allah kendine bir çocuk edindi' iddiasında bulunanları da uyarmak içindir. Allah çocuk edindi iddiasıyla ilgili, ne kendilerinin, ne de babalarının doğru bir bilgisi

---

[616][419] Bakara, 2:170
[617][420] Câsiye, 45:25
[618][421] Araf, 7:37-39
[619][422] Sajjat, 37:69-73

var. Ne ağır bir söz bu ağızlarından çıkan. Yalandan başka bir şey söylemiyorlar.[620][423] Müşrikler bunları duydukları zaman öfkelendiler. Bu ayetler inançlarının ve hayat tarzlarının tüm dayanaklarını yıkıyordu. Dayanabilecekleri, tutu-nabilecekleri sağlam hiçbir şey bırakmıyor; daha önce dayanıp tutundukları her şeyin sahte, yalan olduğunu ilan ediyordu.

Kur'an, kaynağı ve niteliği belli olmayan şeyleri sahiplenmenin ve onlara göre davranmanın, insanın temel özelliği olması gereken akılla, bilinçle uyumlu olmadığım ifade ediyordu. Fakat geçmişi tamamen silmiyordu. Kur'an, niteliğine bakmaksızın geçmişi tamamıyla olumsuz değerlendirmek gibi bir yaklaşıma destek vermiyordu. Geçmişe ilişkin topyekün yaklaşım müşriklerin, vahye karşı geleneği ölçü kabul edenlerin yaklaşımıydı. Kur'an bu yaklaşımı eleştirirken, geleneğe tamamen sırt dönmüyordu. Geleneğe topyekün karşı çıkmıyor, hatta niteliği belli olan bir geleneği de savunuyordu. Niteliği ve kaynağı bilindikten sonra geçmişten yararlanılabileceğini ifade ediyordu. Geçmişte yaşayanlar arasında takip edilmesi, örnek alınması gereken şahsiyetler bulunduğunu bildiriyordu. Fakat bunlar herhangi kimseler değil, özel kimselerdi. Kur'an'a göre, eğer birilerine uyulması gerekiyorsa, birileri örnek alınması gerekiyorsa, bunların gerçekten uyulmaya layık şahsiyetler olmalıydılar. Bunların bu özellikleri ise ancak vahiyle doğrulanabilir olmalıydı. Elbette ki bunlar Peygamberlerdi, salihlerdi, sıddıklardı. Bu konuda bizzat bir peygamberin sözleri olarak ölçü şöyle açıklandı: "Atalarım ibrahim, Ishak ve Ya'kub'un dinine uydum. Allah'a herhangi bir şeyi ortak koşmak bize yakışmaz; bu tevhid inancı Allah'ın bize ve insanlara bir lütfudur. Ama insanların çoğu, bu lütfün değerini bilmez de onun için şükretmezler.[621][424] Ancak şurası da önemliydi ki, kendilerine uyulması gereken salihler ve sıddıklar, insanların kendiliklerinden öyle olduğuna inandıkları kimselere değil, vahyin salih ve sıddık olduğuna şahitlik ettiği kimselerdi.

Geleneğe yönelik eleştirel yaklaşım tüm müşrikleri rahatsız etti. Özellikle de şirk toplumunun eşrafını rahatsız etti. Onlar, atalarından kendilerine ulaşmış inanç ve uygulamaların, bir diğer isimlendirmeyle geleneklerinin eleştirilmesini kabul edemediler. Geleneklerinde yer alan bazı özelliklerin ve konuların reddedilmesini bir türlü içlerine sindiremediler. Zira sahip oldukları inançlarının, toplumsal sistemlerinin, ekonomik ve siyasî imkânlarının ve imtiyazlarının, toplumsal konumlarının, sürdürdükleri hayat tarzının meşruluk dayanakları atalarıydı; alalarında sembolleştirdikleri ve kutsadıkları gelenekleriydi. Gelenekleri, çoğu toplumlarda olduğu gibi inançlarının ve hayat tarzlarının en önemli referansı, yegâne meşruluk dayanağıydı. Dolayısıyla gelenekleri, savunmaları gereken en yüce değeri ifade ediyordu. Onlara göre gelenekleri ilimdi; gerçekti. Bu geleneğin sorgulanması ve büyük oranda reddedilmesi ise, sahip oldukları inançlarının, bütün imkân ve imtiyazlarının, prestijlerinin, gidişatlarının dayanaksız olduğunu, meşru olmadığını ilandan başka bir anlama gelmiyordu.

---

[620][423] Kehj, 18:4-6
[621][424] Yusuf, 12:38

Ayrıca ve daha da önemlisi, Resulûllah'm, risâletin ilk gününden itibaren insanlara tebliğ ve beyan ettiği, kabul ve uygulamaya çağırdığı ilâhî esaslar, Mekke geleneğinin onaylamadığı esaslardı. Bunlar Mekke geleneğiyle çatışan şeylerdi. Ekonomik gelirlerinin ve toplumsal prestijlerinin yegâne kaynağı ve inançlarının esası olan putlar reddediliyor, o putların bir sineği dahi yaratamayacak, kendisine seslenildiğinde bunu duyamayacak, kendisine yapılan ibadetlerden haberdar olmayacak, kendisini dahi korumaktan aciz odun ve taş parçalan olduğunun ilan edildiğini duyuyorlardı. Kabe, putçuluğun kutsal merkezi olmaktan çıkarılıyor, bütün putları ve her çeşidiyle putçuluğu reddeden tevhidin merkezi ve simgesi ilan ediliyordu. Mekke eşrafı kadınların ve kölelerin bir değeri olduğunu düşünmüyorlardı. İnsanî değeri sadece hür erkeklerin temsil ettiği kanaatin dey diler. Fakat, İslâm, kadınları ve köleleri insanlık onurunu temsil eden birer insan kabul ediyordu; kadm-erkek, köle-hür, yoksul-zengin arasında insanî boyutta hiçbir ayrım yapmıyor ve bu insanî boyutu toplumsal hayatın her alanına yansıtmanın çabasını sürdürüyordu. Hatta, yakın zamana kadar hayvanlar gibi çalıştırdıkları, hiçbir şekilde insan olarak görmedikleri ve düşünmedikleri birçok kölenin Müslüman olmasıyla kendilerine tercih edildiğini bizzat her durumda açıkça görüyorlardı. Kadm-erkek, köle-hür, siyah-beyaz, Arap-Arap olmayan... her çeşidiyle bütün insanların aynı anne ve babanın çocukları olduğu ilanını istemese de sık sık duyuyorlardı. Kendileri gibi izzet ve şerefin, üstünlüğün temsilcisi olan seçkin şahsiyetlerin kölelerle, kadınlarla, Arap olmayanlarla aynı soydan olması kabul edebilecekleri şey değildi, işte bütün bunlar geleneklerine tersti ve onlar ise geleneklerine göre inanıp, geleneklerine göre yaşıyorlardı. Ayrıca, bunlar yetmiyor- gibi, hiçbir şekilde insanî değere sahip olmadığına inandıkları, hatta ileride bir şerefsizlik nedeni olabileceğini düşündükleri ve bu nedenlerle öldürdükleri kız çocuklarının hesabı soruluyordu. [622][425] Kendilerini diğer toplumlardan ayıran her türlü ahmesîliklerinin [623][426] hiçbir dayanağı olmadığı ilan ediliyor, bu ilanlarla bütün ayrıcalıklarını yitirme tehlikesi yaşıyorlardı. Bütün Mekke halkından, çevre toplumlara ve hatta ülkelere mensup insanlardan, valilerden, krallardan dahi saygı gören, izzet ve ikramla karşılanan kendilerinin esasında menfaatperest, çıkarcı, bencil, zorba, zalim... kişiler olarak ilan edildiklerini ve ileri gelen olmalarının

[622][425] Tekvir sûresi, 81:8,9

[623][426] Kureyş kabilesi, kendilerine bir yığın ekonomik, siyasî, toplumsal ayrıcalıklar sağlayan bir inancın mensubuydular. Bu ayrıcalıklar hayatlarının birçok alanında güçlü bir şekilde kolaylıkla gözlenebiliyordu. Kendilerini asilzade (ahmesî) olarak niteliyorlardı. Bu ayrıcalıklarını da diğer toplumlara kabul ettirmişlerdi. 'Ahmes' (çoğulu 'hums') üstünlük anlamlarına geliyordu. Kureyşliler kendi üstünlüklerinin, ahmesi-liklerinin dayanağı olarak Hz. ibrahim'in çocukları olmalarını ve Kabe'nin mütevellileri olmalarını ifade ediyorlardı. Bunu da her vesilede ifade etmekten gurur duyuyorlardı: 'Biz İbrahim'in oğluyuz, hürmete layık insanlarız. Kabe'nin mütevellisiyiz. Bu itibarla diğer Arapların bizim kadar hürmete layık olmamaları gerekir. Hac vazifesini ifa ederken, menâsik-i hac'da bizim onlardan farklı olmamız gerekir" diyorlardı. Kendilerine şeref kazandıran ayrıcalıklarını ise Hac'da göstermeleri son derece manidardır. Hac, diğer toplumların gözlerinin önünde oldukları bir zamandı ve 'şereflerini' onlara büyük bir gururla gösterebiliyorlardı. Hac sırasında herkesten farklı olarak Arafat yerine Müzdelife'de durmak, yağsız peynir (ekıt/çökelek) ve yanmış yiyecek yememek, yün eğirmemek ve çorap dokumamak, ihramda bulundukları sürece kıldan yapılmış çadırlarda kalmayıp sadece deri çadırlarda kalmak gibi uygulamalarla kendilerini diğer insanlardan ayrıcalıklı kılmışlardı. Bunlara ek olarak, diğer insanlar için bazı kurallar da oluşturmuşlardı: Başka bölgelerden gelen hacıların yanlarında getirdikleri yiyecekleri yemelerinin yasak olması, bu hacıların tavafı ancak ahmesîlerden emanet veya kirayla aldıkları giysilerle yapabilmeleri, eğer elbise kiralayamamış veya emanet alamamişlarsa Kabe'yi çıplak tavaf etmeleri, eğer muhakkak kendi elbise siyle tavaf etmek isterse tavaf sonrasında elbisesini çıkarıp Kabe yakınındaki bir yere atarak bir daha giymemeleri Kureyş'in oluşturduğu bazı Önemli kurallardı. Kureyş kabilesine mensup olanlar Hacc aylarını istedikleri gibi değiştirebiliyorlar ve diğer toplumlar da onların bu kararma İtirazsız uyuyorlardı. Eğer bir kişi adam dövmek, yaralamak veya öldürmek gibi bir suç işler de Harem ağaçlarının kabuklarından bir gerdanlık yaparsa ona kimse dokunmazdı. Bir de günlük hayatta uygulaya geldikleri bazı ayrıcalıkları vardı. Bu konuda kaynaklarda yer alanlardan en ilginç ve şaşkınlık uyandıranı, bazı durumlarda evlerine veya çadırlarına arka kapıdan girmeleriydi. Eğer evin veya çadırın arkasında kapı yoksa evin veya çadırın arkasını delmek zorunda kalıyorlardı. Bunu ise daha çok Hac sırasında ihramlıyken yapıyorlardı. Böylelikle şereflerinin arttığına inanıyorlardı.

bütün geleneksel dayanaklarının reddedildiğine şahit oluyorlardı. Kimlik ve kişilikleri deşifre edilip duruyordu. Tüm bu ve diğer bazı nedenlerle, Mekke'nin müşrik liderleri islâm davetine karşıydılar; vahyin konuşan dili, yaşayan bedeni olan Resulûllah'a katlanamıyorlardı.

Putçu Zihniyet ve Putları

Ey insanlar! Size bir misal verildi. Şimdi onu dinleyin; Allah'ı bırakıp da yal-vardıklarmız (ibadet ettikleriniz) -hepsi bu gayeyle bir araya gelmiş dahi olsalar- bir sineği bile yaratamazlar. Hatta, eğer sinek onlardan bir şey kapacak olsa, bunu da ondan geri alamazlar. İsteyen de güçsüz, istenen de. [624][427]

Allah'ı bırakıp da size hiçbir şekilde ne yararı, ne de zararı dokunmayan şeylere mi tapıyorsunuz? Yuh olsun size de, Allah yerine tapınıp durduğunuz bütün bu nesnelere de! Hâlâ akletmeyecek misiniz? [625][428]

Mekke toplumu, zamanın diğer toplumları gibi, putperest bir toplumdu. Put-perestlikleri oldukça köklü bir geleneğe dayanıyordu. Putperestlik toplumun genel karakteri haline gelmişti. Hz. ibrahim ile insanlara sunulan tevhid dininin zamanla tahrif olmasıyla açığa çıkan putçuluk ve pulculuğun gerektirdiği ölçüler bireysel ve toplumsal hayatın her alanını kuşatmıştı. İlk olarak bazı bireysel girişimlerle [626][429] başlayan putperestlik, zamanla tüm toplumu sarmış ve bu süreçte putların sayısı da tapanlarının eğilimlerine, özelliklerine göre değişip, çoğalmıştı. Putların birçok çeşidi vardı. Taş, ağaç, maden gibi maddî şeylerden imal edilmiş heykel

[624][427] Hac sûresi, 22:73
[625][428] Enbiya sûresi, 21:66,67
[626][429] Kaynaklarda, Hicaz bölgesine putçuluğu ilk getirenin kişinin Amr b. Luhayy olduğu bildirilir. Risâlet çağından beş asır kadar öncesi bir devirde yaşayan Amr b. Luhayy, Huzâa kabilesine mensuptu. Huzaalar, Mekke ve Kabe yönetimini ele geçirince, Amr b. Luhayy, Hübel putunu Suriye bölgesinden Mekke'ye getirip Zemzem kaynağının yanma dikti. Zannmca Hübel putu kötülükleri defeden, isteklere cevap veren bir iradeye sahipti. Ku-sayy zamanına kadar Amr'm diktiği yerde kaian Hübel putu, Kusayy tarafından Kabe'nin içine yerleştirildi, Hübel, Resulûllah İslâm davetine başladığında Kureyş'in tapındığı en önemli puttu.

putların [627][430] yanı sıra; güneş, ay, yıldız gibi gök cisimlerine [628][431] ve melek, cin gibi soyut varlıklara [629][432] tapanlar da vardı. Özellikle heykel putlar son derece

[627][430] Arapların kutsayip, tapındığı; şirklerinin dayanağı ve sembolü olan maddî putlar dört özellikteydi. Bunlar;

Sanem. Çoğulu esnam olup, özellikle madenden yapılan İnsan heykellerine verilen isimdi. Bu ismin tahtadan yapılan heykellere verildiği de olmuştur. Fakat daha sonra ve özellikle İslâm döneminde, sanem ismi geneüeşip, Allah'tan başka tapılan her şeyin ismi olarak kullanılmaya başlanmıştır.
Vesen: Çoğulu evsân olup, daha ziyâde taştan yapılmış insan heykellerine verilen isimdi. Tahtadan yapılanlarına da bu ismin verildiği olmuştur.

Nusb: Çoğulu ensâb olup, belirli bir şekli olmayan ve yücelik izafe edilerek tapılan şeyle re verilen isimdi. Nusblar genellikle ve hatta tamamen taştan olup, belirli yerlere dikilmiş olabileceği gibi, yolculuklar sırasında yolcuların yanlarına aldıkları küçük taşlar da olabilmekteydi. Fakat en yaygın olanları, yanında ayin yapmak için belirli yerlere dikilmiş olanlarıydı. Kabe veya diğer tapınaklardaki özel putların yanma gidemeyen kişiler, esas putu adına bir taş seçerek buna tapardı.

Temâsil: Kısaca 'büst' olarak ifade edilebilecek bu isim, çoğu zaman esnamla birlikte kullanıldığı için, çoğu araştırmacı tarafından esnamın dışında değerlendirilmemiştir. Bu nedenle temâsiller hakkında tarihi açıdan fazla bilgiye sahip değiliz. Fakat bu terim Kur'an'da birçok kez geçmekte olup, büst (Enbiya, 21:52) veya sanat eseri amacıyla yapılmış heykeller (Sebe, 34:12,13) anlamındadır.

Bu dört çeşitten birisine dahil olmak üzere, Arapların en önemli putları şunlardı: Uyza: Mekke'ye yakın bir bölge olan Nahle'de bulunuyordu. Hurma kütüğünden yapılmış bîr puttu. Kureyşliler indinde çok yüce idi. Onun gücünün ve iradesinin diğer bütün putlannkinden daha yüce ve büyük olduğuna inanır, bu nedenle onu sık sık ziyaret eder ve hediyeler sunarlardı. Kureyşliler onu Kabe'de de tazim eder ve şerefine Kabe'yi tavaf ederlerdi. Bu da gösteriyor ki, onun her yerde hâkim olan bir güç ve iradeye sahip olduğuna inanıyorlardı. Kureyşlilerden birçok kimse 'Abduluzza' (Uzza'nm kulu) ismini taşıyordu. Onun adına yemin yaparlar, en sıkışık durumlarda, savaşlarda ve başta kuraklık ve kıtlık olmak üzere diğer afetler sırasında onun aracılığıyla Allah'tan yardım isterlerdi, Uzza putu, Mekke'nin fethinden sonra Resulûllah tarafından görevlendirilen HaÜd b. Ve-lid tarafından imha edildi.

Hübel: Genel kabule göre, Kureyşliler arasında putperestliğin başlatıcısı olan Amr b. Lu-hay'ın Şam civarından getirip Kabe yakınma diktiği puttu. Kureyşlilerin bu puta diğer putların çoğundan daha fazla değer verirlerdi. İnsan şeklinde akik taşından yapılmış bir put olup, Kureyşliler dışında Bekir, Milkân, Mâlik, Kinane kabilelerine mensup kimselerin de taptıkları puttu. Yanında yedi adet fal oku bulunur ve bir işe başlarken bu oklar çekilerek çıkan oktaki yazıya uygun olarak davramhrdı. Mekke'nin fethini takiben imha edildi.

Lât: Taif te bulunan bir puttu. Dört köşe bir taş üzerinde bulunan Lât putunun, zamanla üzerine bir de bina yapılmış ve bu binanın üzeri de Kabe'de olduğu gibi bir örtüyle örtülmüştü. Özellikle Sakif kabilesine ait bir puttu. Fakat başta Kureyş olmak üzere, diğer Arap kabilelerinin de saygı duydukları bir puttu, Mekke'nin fethi sonrasında, Resulül-lah'm emriyle Mugire b. Şube tarafından imha edildi.

Menât: Denize yakın olan el-Müşellel dağındaki Kudayd denilen bölgede bulunuyordu. Büyükçe bir taştı. Başta insan olmak üzere bütün canlı varlıkların kaderine hâkim olduğuna inanılırdı. Bilhassa Evs ve Hazreç kabilelerinin taptığı bir puttu. Ancak diğer Arapların bir çoğu tarafından da kabul görmekteydi. Bu nedenledir ki, Kureyşliler arasında Abdumenât (Menât'ın kulu) ismine sıklıkla rastlanmaktaydı.

İsaf/Nâile: Safa ve Merve'de bulunan iki puttu. İki ayrı put olmalarına karşılık, ikisi hep birlikte anılırdı, inanışa göre iki genç Kabe'nin içinde zina suçu işledikleri için Allah tarafından ceza olarak taşlaştırılmışlar, Kureyşliler de diğer insanlara ibret olması için bu taşlaşmış vücutları Safa ve Merve'ye dikmişlerdi. Ancak zamanla asıl gaye unutulmuş ve onlar da kendilerine kurbanlar kesilen, hediyeler sunulan, yardımları istenen, dualar edilen put olmuşlardı.

Kabul edenlerinin çokluğu nedeniyle daha çok tanınıp bilinen bu putlardan başka, daha birçok put vardı. Bunlardan Süva, Buvâne, Vedd, Ye'ûk, Nesr (Nesir), Fels, Zü'l Hulâsa, Riam, Ruda, Zü'1-Kâaba, Sâ'd, Zu'l Kaffayn, el-Ukaysir, Sü'ayr, Ka'ba, el-Ya'bub; Nufeyk, Mut'imut Tayr, Zat-ı Envât, Umyanis ve Bâcer isimli putlar hakkında da bilgiye sahibiz.

[628][431] insanlık tarihi boyunca başta güneş, ay ve yıldız olmak üzere bazt gök cisimlerini putîaş-tıranlar görülmüştür. Bu inanç risâlet çağının Arapiarmda da vardı. 'Güneşin kulu' anlamına gelen 'Abduşems' ismi yaygın bir şekilde kullanılıyordu. Bu nedenle güneşe ve aya secde edilmemesi gerektiğini (Fussilet, 41:37), onların da Allah'ın yaratıkları olduğunu bildiren birçok ayet vahyohmmuştur. Bu açıdan söz konusu gök cisimlerinin Allah'ın emirlerine kayıtsız uyan ve insana hizmet veren şeyler olduğunu açıklayan ayetler son derece manidardır: 'Güneşi parlak bir ışık kaynağı, ayı da aydınlık kılan ve yılların sayısını ve vakitlerin hesabını bilesiniz diye aya dolaşma konakları düzenleyen O'Ûur. Allah bunların hiçbirini boş yere değil, belli amacı gerçekleştirmek üzere, koyduğu genel kanunlara uyumlu bir düzen olarak yaratmıştır. Allah, bilmek isteyen bir toplum için ayetlerim böylece açıklıyor' (Yunus, 10:5). V gökleri ve yeri şaşmaz bir düzen ve değişmez bir gerçek üzere yaratmıştır. O geceyi gündüzün üstüne bürüyüp örtüyor, gündüzü de gecenin üstüne geçirip sarıyor. Güneşi ve ayı, kendi kanunlarına tabi tutmuştur. Herbiri O'nun tarafından belirlenen bir sûre içinde akıp gitmektedir. İyi bilin ki, O en yüce iktidar sahibi olan ve çok bağışlayandır' (2ü-mer, 39:5). Medine döneminde, Resulûllah'ın oğlu İbrahim'in ölümü sırasında gerçekleşen ay tutulmasını özel bir anlama yoran müminlere Resulûllah'ın müdahalesi de önemlidir: 'Bazı insanlar güneş ve aym ancak büyük insanların ölümü üzerine tutulduğunu sanırlar. Halbuki böyle değildir. Ay ve güneş bir kimsenin doğumu veya ölümfi nedeniyle tutulmaz' (Ibn Mâce, Salât 263). Araplar arasında yıldızları ve özellikle de bazılarını putlaştıranîar vardı. Huzâalar ve Himyeriler bunlardandı. Allah onların bu yanlış inancını bizzat putlaş-tırdıklan yıldızların ismini zikrederek reddetti; yanlışlarını gösterdi: 'Şüphe yok ki, sizi güldüren ve ağlatan yalnız O'dur. öldüren de O'dur, yaşatan da. Ve O'dur yaratan iki çifti, erkeği ve dişiyi bir damla sudan, ana rahmine meni döküldüğü zaman. Ve şüphe yok ki, ikinci defa yaratış da O'na aittir. Zengin eden O'dur, sermaye verip memnun eden de O. Tapındıkları şi'ra yıldızının da Rabbi O'dur' (Necm, 53: 43-49).

[629][432] Araplar arasında özellikle cinlerle ilgili inançlar çok yaygındı. Onların insan kaderi üzerinde etkilere sahip olduğuna inanılıyordu. Yardımlarından yararlanmak veya kötülüklerinden uzak durmak için kutsanıp, putlaştırılmışlardı. Bir hadiste cinleri putlaştiranların varlığından bahsedilmektedir: 'Müşriklerden cinlere tapanlar vardı' (Müslim, Tefsir, 28). Çöllerin, vadilerin büyük dağların cinlerin mekanları olduğuna inanılıyordu. Bİr vadiye girdikle rinde 'Ey bu vadinin efendisi! Ben senin emrindeki kötü cinlerden sana sığınınm' derlerdi. Ayrıca, yaşlı ağaçlarda ve putlarda da cinlerin bulunduğuna inanıyorlardı. Cinleri Allah'ın kızları kabul ederek Allah ile cinler arasında bir soy bağı oluşturmuşlardı. Kahinlerin, cinlerle irtibat kurduğuna inanıyorlardı. Kahinlere geldiği inanılan cinlere er-Raîy, yarı insan şeklinde olduğuna inandıklarına Şik, şairlere ilham verdiğine inandıklarına es-Su'lat, insanları etkisi akma alarak kötülüklere yönlendirdiğine inandıklarına da Gavl ismini veriyorlardı. Ayrıca, melekleri de kutsayıp putlaştıranîar vardı. Melekleri Allah adına kainattaki işleri yürüten varlıklar olarak kabul ediyorlardı. Melekler de Allah'ın kızları kabul ediliyordu. Onların genç ve güzel kızlar gibi olduklarına inanıyorlardı. Meleklere veya cinlere tapanlar, onlar aracılığıyla Allah'a ulaşmaya çalışıyor, istek ve arzularını onlar ile Allah'a ulaştırabileceklerine inanıyorlardı. Birçok ayette bu inancın saçmalıkları ve yanlışlığı açıkça ifade edilmiştir: "Rahman olan Allah, melekleri kendisine evlat edindi' dediler. Haşa! O Allah, ölümlülere mahsus olan, evlat edinme eksikliğinden mutlak anlamda uzaktır. Bilakis o melekler, Allah'ın seçkin, şerefli kullarıdır. O melekler sözle bile olsa, O'nun önüne geçmezler ve ancak O'nun buyruğuyla hareket ederler' (Enbiya, 21:26,27). 'Şimdi söyleyin bakalım Allah'a çeşitli ortaklar koşanlar; Rabbiniz erkek çocukları size ayırdı, melekleri de kendine kızlar mı edindi? Gerçekten de, ne büyük bir söz söylüyorsunuz' (îsra, 17:40). 'Rdhman'ın kullan olan melekleri, dişiler sınıfına soktular, yoksa onların yaratılışını mı gördüler? Onların bu saçma iddiası kaydedilecek ve böyleleri hesap günü bu suçlarından dolayı sorguya çekilecekler' (Zuhruf 43:19). 'Bir de tuttular cinleri de Allah yarattığı halde cinleri O'na ortak koştular. O'na bilgisizce Isa ve Üzeyir gibi kimseleri oğullar ve melekleri de kızlar olarak uydurup, saçmaladılar. Ama O Allah, yücelikte sınırsız, her yönden kusursuz ve eksiksizdir. Onların ileri

yaygındı. Resulûllah'ın elçi olarak görevlendirildiği zaman, Kabe'nin içinde ve çevresindeki dikili putların sayısı 360'a ulaşmıştı. Tevhidin sembolü olan Kabe, bir putlar tapınağına dönüştürülmüştü. Ancak, bu putların tamamı Mekkelilere ait değildi. Büyük çoğunluğu diğer kabilelere, Arap yarımadasının değişik bölgelerinde ikamet eden diğer topluluklara aitti. Fakat tüm bunlar Arapların taptığı putların çok az bir kısmım teşkil ediyordu. Bunların yanı sıra, hemen her ailenin veya topluluğun sadece kendisine ait özel bazı putu da vardı. Bu çeşit putların sayısı, doğal olarak, ailelerin sayısı civarındaydı. Bu konuda, konunun en Önemli kaynaklarından olan el-Kalbî şu bilgiyi vermektedir: 'Mekke-li her ev sahibinin bir putu vardı. Evlerinde ona taparlardı. Birisi bir yolculuğa niyet-lendiğinde, evinde yaptığı son iş, eliyle ona dokunmak olurdu, yoldan döndüğünde de, evine girer girmez, yaptığı ilk iş, aynı şekilde, eliyle ona dokunmak olurdu'.[630][433] Ayrıca, kişisel ve geçici bir süre için tapılan putlar da vardı. Bu tür putlar yolculuk veya yolculuk molaları sırasında ediniliyor ve yolculuk yahut molanın bitmesiyle terk ediliyordu. Bu konuda nakledilen bilgilere göre, bir kişi yolculuğa çıktığında veya mola verdiğinde dört taş alır, üçünü tenceresi için ocak yapar, birisine de kötülüklere, uğursuzluklara engel olması için kutsayıp, tapardı.

Putperestliğin Bazı Sebepleri

Putperestliğin oluşumuna ve yaygınlaşmasına katkı sağlayan birçok sebep vardır. Bu sebepleri doğru tespit edebilmek ve doğru değerlendirebilmek için öncelikle şirkle ilgili hiç değişmeyen şu temel özelliği hatırlamak gerekiyor: Müşrikler Al-lah'ın varlığına ve birçok sıfatına inanan kimselerdir. Kur'an müşrikleri bu şekilde tanımlamaktadır. Kur'an'ın bildirdiğine göre, bazı kimseleri müşrik yapan şey, Allah'ın varlığına inanmamaları değil; Allah'ın varlığına veya sıfatlarına ortak koşmalarıdır. Bir şeyi Allah'a ortak koşmak ise, o şeyi muhakkak Allah kabul etmek anlamında değildir. Allah'ın bir veya birkaç sıfatının benzerinin, kendisine tapılan şeyde/kişide olduğuna inanmak, şirkin yaygın nedenlerinden birisini teşkil etmiş-tir. Bu konuda Nemrut veya Firavun'un durumu, şirkin bu türünün bir örneği olarak hatırlanabilir. Nemrut veya Firavun kendisini tanrı ilan ederlerken, esasen kendisinin Allah gibi ölümsüz, her şeye muktedir, her şeyi yaratan... olduğunu id-dia etmiyordu, etmemiştir de. Onlar kendilerinin birer insan olduklarını, bir çok şeyde aciz olduklarını, öleceklerini biliyorlardı. Ama, şirklerinin kaynağı olarak, bazı özellikleriyle Allah'la benzeştiklerine de inanıyor ve iddia ediyorlardı. Diğer insanlarınkine göre daha ayrıcalıklı ve güçlü bir şekilde öldürme, yaşatma, affet-me, cezalandırma, emretme... gücüne sahip olmaları, Allah'la benzeştikleri inanç ve iddialarının temel gerekçesiydi. Çünkü, sahip oldukları bazı güç ve imkanlar kendilerini bu konularda diğer insanlardan ayırmıştı. İstediklerini istedikleri za-man öldürebiliyor veya öldürmeyi düşündükleri kişi veya kişlerin yaşamasına ka-rar verebiliyorlardı. Bu nedenle de Allah'a rağmen kendilerine itaat istiyor ve itaati

sürdüğü niteliklerden uzak ve yücedir' (En'am, 6:100).

[630][433] İbn al-Kalbî, Putlar Kitabı, s.39

yaygınlaştırmak için çaba sarfediyorlardı. İşte, kendilerini veya inananlarını müşrik yapan bu veya benzeri özellikleriydi.

Heykel putlarına tapma biçiminde açığa çıkan ve insanlık tarihinde son derece yaygın olan şirkin durumu da, esasen Nemrut veya Firavun'un tanrılaştırılma anlayış ve gerekçeleriyle büyük oranda benzerlikler taşımaktadır. Bu konuda örnek olarak Mekke müşrikleri dikkate alınabilir. Mekke'nin müşrikleri heykel putlara tapıyorlardı ama diğer tüm çağlardaki ve toplumlardaki şirkdaşları gibi, putlarının tanrı olmadığını da biliyorlardı. Bu nedenle de puta, tahta veya taştan oluşan varlığı nedeniyle tapmıyorlardı. Onların bazı şeyleri putlaştırmalarının nedeni, o şeyin 'Yüce Varlık'ı (Allah'ı) sembolize ettiğine olan inançlarıydı. Bu inanç bazı toplumlarda, bazı şahısların da Allah'ı sembolize ettikleri anlayışına dönüşse bile, yaygın biçimini heykel putçuluğu oluşturmuştur. Şirkin bu türünün gerekçesi ise, putun insan ile Allah arasında yer alan bir varlık olduğu ve özellikle insandan Allah'a yönelişe aracılık yaptığı inancıdır. Kur'an bu sapkın inanca şöyle tanıklık yapmaktadır: 'Allah'ın dışında canlı veya cansız başkalarım dost ve koruyucu kabul edenler: 'Biz bunlara, sırf bizi Allah'a daha çok yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz' derler.[631][434]

Yüceliği nedeniyle Allah'ı kendilerinden çok uzakta düşünen bazı insanlar, istek ve arzularını Allah'a ulaştırmak için putlara yönelerek şirke mensup olmuşlardır. Bunların inançlarına göre, putlar (heykel putlar veya putlaştırılan insanlar) insan ile Allah arasında yer alan varlıklardır. Maddî varlıklarıyla insana, sembolize ettikleri sıfatlarıyla da Allah'a yakındırlar. Dolayısıyla insanın istek ve arzularını, insanın bizzat kendisine göre Allah'a ulaştırmaya daha uygun konum ve özelliktedirler. Kur'an bu inancı şiddetle reddetmiş ve saçma, sapkın bir anlayışa dayandığına dikkat çekmiştir: 'De ki: Allah'tan başka ortaya koyduğunuz ilâhları çağırın veyalvann. Onlar sizden ne bir zararı çevirebilirler, ne de onu değiştirebilirler. Onların taptıkları, yalvarıp yahardıklan varlıklar da, onların Allah'a en yakın olanları da Rablerine yaklaşmak için bir yol ararlar, O'nun rahmetini umarlar, O'nun azabından korkarlar. Çünkü O'nun azabı, cidden çekinip kaçınmaya değer bir azaptır.[632][435] 'Allah'ı bırakıp da, O'ndan başkasına tapanların taptıkları şeylerin hiçbirisi, hiç kimseye şefaat etme gücüne sahip değildir.[633][436]

Putperestliğin nedenlerinden bir diğeri de, sahip olunan ve üstesinden gelinemeyen bazı endişelerdir. İçinde yaşanan kainatın, üzerinde yer alman dünyanın, mensubu olunan fiziksel çevrenin bilinmeyenlerine ilaveten; sahip olunan veya tahayyül edilen madde ötesi güçlerin, özelliklerin, yeteneklerin de bilinmeyenleri karşısında kendisini bilinmeyenlerle kuşatılmış gören bazı insanlar, her an gerçekleşebilecek ve hiç beklenmeyen bir tehlike veya olumsuz durumla karşılaşabileceği endişesi içerisine girebilmektedirler. Doğa felaketleri bunun en somut örneğidir. Ayrıca, hastalıklar, kazalar ve ölüm de yine insanların hiç beklemediği bir

---

631[434] Zümer, 39:3
632[435] îsra, 17:56,57
633[436] Zuhruf, 43:86

zamanda açığa çıkabilen bazı önemli olumsuz durumlardır. Kendisini güvende hissetmek isteyen, bu bilinmeyen ve beklenmeyen felaketlere karşı tedbir almak isteyen insanlar, tüm bu tehlikeleri ve olumsuz durumları kendi imkânlarıyla önleyemeyeceklerini bildikleri için, onları önleyebileceğine inandıkları ve tanrısal özelliklere sahip olduğunu düşündükleri şeylere yönelmişlerdir. Ancak, kendilerini güvende hissetmek için bazı şeyleri putlaştıran ve onların kurgulanmış iradelerine sığman insanlardan bazıları, zamanla o inandıkları putun iradesinin kendi aleyhlerine döndüğüne de inanmışlardır. Bu durumda 'iyilik tanrısının' yerini 'kötülük tanrısı' almış ve onu memnun edebilmek, onun gazabından' korunabilmek için, onu memnun edeceğine inanılan şeyler bir ibadet anlayışıyla yapılmaya başlanmıştır. Bu inancın gerektirdiği uygulamalar bazı toplumlarda insan kurban etmeye kadar uzanmıştır. Örneğin İnka ve Aztek toplumlarında bir yıl içerisinde binlerce insan kurban edilirdi. Kur'an'ın bu konuya yaklaşımı, konuyla ilgili hakikati bildirerek yanlışlığı gösterme yöntemi son derece önemli ve anlamlıdır: 'Siz kendi ellerinizle yonttuklarınıza mı tapıyorsunuz? Oysa sizi de, sizin yonttuklarınızı da yaratan Allah'tır.[634][437]

Aşırı sevmek de putçulugun nedenlerinden bir diğeridir. Bir şeyi veya kişiyi çok sevmek, kişiyi Allah'ın iradesi yerine o şeyin iradesine teslim olmaya dahil edebilmektedir. Bu açıdan Araplar arasındaki putperestliğin nedenlerinden birisinin bizzat Kabe'ye yönelik sevgi ve saygılarının olması ilginç ve önemlidir. Risâletten çok önceki çağlarda, çok büyük zorluklarla uzak bölgelerden Kabe'yi ziyarete gelenler veya Mekke'den başka bölgelere göç edenler, hatıra olarak Kabe'den veya Mekke'den yanlarına aldıkları taş veya benzeri şeyleri zamanla kutsayıp putlara dönüştürmüşlerdir. Arap putperestliğiyle ilgili önemli bir kaynağın yazarı olan îbn Kalbi'nin bildirdiğine göre, Mekke'den uzak bölgelere göç edenler Mekke'den aldıkları bir taşı yanlarında götürürler ve onun etrafında dönerek kendilerini Kabe karşısında tavaf ediyor kabul ederlerdi. Zamanla o taşlar Kabe'nin sembolü olmaktan çıkıp, tapılan bir puta dönüşmüştür. Nûh kavminin putlarının da o toplumda yaşamış ve ölmüş bazı seçkin, salih insanların sembolleri olması, aşırı sevmenin putçuluğa neden oluşuyla ilgili önemli bir başka örnektir. Hz. Nuh'un kavmi ilk zamanlar o çok sevdikleri insanların hatırasını canlı tutmak için heykellerini yapanlar, zamanla o heykelleri putlaştırmalardı. Hatta Hz. Nuh'tan putperestliği terk etmeleri gerektiğini işitince, salih kişilerin sembolleri olan heykellere sarılıp, onları tevhid hakikatini reddetmek pahasına korumanın telaşına düşmüşlerdi: "Sakın tanrılarınızı terk etmeyin. Özellikle Vedd'i, Süva'ı, Yegüs'u, Yeûk'u ve Nesr'i bırakmayın' dediler. Böylece onlar birçok kimseleri yoldan çıkardılar.[635][438] Kur'an, bir şeyi aşın sevmenin şirke neden oluşu ve bu yanlışlığın sonucuyla ilgili olarak Hz. İbrahim'in ağzından şu gerçeği bildirmiştir: 'îbrahim onlara dedi ki: 'Siz Allah'ı bırakıp, dünya hayatında birbirinizin duygularını okşayarak, aranızdaki uzlaşmanın, dostlukların kaybolmaması ve birbirinize

[634][437] Saffat, 37:95,96
[635][438] Nuh: 71-23,24

dostluğunuzun devamı için bazı kimseleri ve putları ilâhlar edindiniz- Daha sonra kıyamet gününde, birbirinizi tanımaz hale gelecek ve her biriniz diğerine lanet okuyacak, varıp barınacağınız cehenneme düşeceksiniz ve sizin için orada yardımcılardan bir kimse de bulunmayacak.[636][439]

Kur'an'ın Putperestliği Değerlendirişi

Kur'an, risâletin ilk yıllarında, müşrikleri yanlışları nedeniyle eleştirirken öncelikle ve tamamıyla hayat tarzlanndaki yanlışlıkların ve kusurların üzerinde durmuştur. Onların hakikate uzak duran, ahlâka sırt dönen, kendilerini sorumlu kabul etmeyen, azgın, hayasız, hakikati yalanlayan, iyilik ve nimetlere karşı nankör, büyük-lenen, kibirli, günahkâr, suçlu, zalim, fasık, şımarık, cimri, müsrif, küstah, hoyrat, menfaatperest, saldırgan, taşkın, boş işlerle uğraşmayı seven, insanları aşağılayan, yetime, fakire, yardımcı olmayan, hayra engel olan... kimseler oluşları, Kur'an'ın üzerinde ısrarla durduğu ve eleştirdiği özelliklerini, teşkil etmiştir. Elbette ki bu ilâhî yöntemin son derece işlevsel bir amacı vardı. Eğer böyle yapılmasaydı, ön-cellikle yanlış ve sapkın inançların ahlâk ve kişiliklerde oluşturduğu yanlış ve kusurlar gösterilmesiydi; bir başka söyleyişle, islâm bir inanç hareketi olarak başlayıp müşriklerin öncelikle inanç yanlışlıklarını göstermiş olsaydı, İslâm'ın çağrısı kayda değer bir etkiye sahip olmazdı. İslâm daveti felsefî bir hareket niteliğine bürünürdü. İslâm, hayattan kopuk herhangi bir düşünce sistemi olarak anlam kazanırdı.

Kur'an'in şirk problemi üzerinde duruş yöntemi ilginç ve oldukça önemlidir. Kur'an, İslâm davetinin ilk yıllarında dikkatleri, şirkin ahlâk ve kişiliklerde neden olduğu yanlış ve kusurlara çekmiştir. Bireysel ve toplumsal hayatta neden olduğu çarpıklıkları gözler önüne sermiştir. Somut örneklerinden hareketle şirkin/küfrün ne kadar kötü, zararlı, insanı saptıran bir şey olduğunu zihinlere iyice kazıdıktan sonradır ki, şirkin/küfrün nedenlerinden bahsetmeye başlamış, şirkin sembolleri olan putlar hakkındaki değerlendirmelerini sunma aşamasına geçmiştir. Kur'an'ın konuyu ele alışında, yaşantıdan inanca, somuttan soyuta uzanan bir seyir vardır. Bu itibarla, risâletin ilk zamanlarında vahyolunan ayetler arasında doğrudan put-ları konu edinen herhangi bir ayet olmaması oldukça manidardır. Ancak kitlesel davet dönemine geçişten sonra, risâletin 3. yılını takip eden dönemde putlardan bahseden ayetler vahyolunmaya başlamıştır. Şu ayet bunlardan birisidir: 'Peki bunlar hiçbir şey yaratmayan, tersine kendileri yaratılmış bulunan varlıklara mı, Allah'la beraber ilâhtık yakıştırıyorlar? Ne onlara, ne de kendi kendilerine bir yardımda bulunamayacak olan varlıklara mı? Yol göstermeleri için yalvar sanız, size cevap verecek durumda olmayan varlıklara mı? Onlara ister dua edin, ister karşılarında susun, sizin içinjark eden bir şey olmaz- Allah'tan başka yalvarıp yakardığımz şeylerin hepsi hiç şüphe yok ki, tıpkı sizler gibi yaratılmış varlıklardır.

---

[636][439] Ankebut, 29:25 Risâlet sürecinin sonraki yıllarında vahyoîunan bir ayet ise şöyledir: 'İnsanlardan bir kısmı, Allah'tan haşhaşım O'na denk ve ortak kabul ederler de Allah'ı sever gibi onları severler, iman edenlerin ise Allah'ı sevmesi çok daha köklü ve devamlıdır. Varlık sebebine aykırı davrananlar, azabı gördükleri zaman bütün kuvvetin Allah'a ait olduğunu ve Allah'ın azabının çetin olduğunu anlayacaklarını keşke bilselerdi' (Bakara, 2:165).

Eğer doğru sözlü kimse-lerseniz, haydi onları çağırın da dualarınıza cevap versinler. Yürüyecek ayaklan mı var peki onların? Tutacak elleri mi? Görecek gözlen, işitecek kulakları mı var? De ki: 'Haydi Allah'a ortak olarak gördüğünüz bütün o varlıkları çağırın, bana karşı eli-nizden geleni ardınıza koymayın ve böylece bana göz açtırmayın. Doğrusu benim koruyucum ve yardımcım bu kitabı indiren Allah'tır. Çünkü O'dur, dürüst ve erdemli olanların koruyucusu ve yardımcısı. Sizin O'ndan başka yalvarıp yakardıklanmz, ne size ne de kendilerine yardım edebilirler. Onları hidayete çağırsanız işitmezler. Onların sana baktıklarını sanırsın, oysa onlar görmezler.[637][440]

Şu da önemlidir ki, put konusu, vahiy tarafından durup dururken gündeme getirilmedi. İslâm daveti kitlesel davet aşamasına geçip de başta Resulûllah olmak üzere müminler daha geniş kitlelere islâm'ı anlatıp, kitleleri Müslüman olmaya çağırmaya başlayınca; inanç ve hayat tarzlarının büyük tehlike altında olduğunu gören müşrik liderler dindaşlarını, inanç ve hayat tarzlarının dayanağı, şirklerinin sembolü olan putlara daha sıkı bağlanmaya çağırdılar. Şu ayet müşrik liderlerin bü çabasından bahsederken, aynı zamanda bir döneme de tanıklık yapmaktadır: 'İleri gelenlerinden bir kısmı fırlayıp: 'Pes etmeyin, yürüyün gidin, ilâhlarınıza sımsıkı sarılmaya devam edin, yapılacak tek şey budur!' dediler.[638][441] Müşrik liderler böyle yapmak, dindaşlarım öncelikle ve hatta sadece putlarına sımsıkı sarılmaya çağırmak zorundaydılar. Çünkü şirkin bireysel veya toplumsal hayatta karşılığı olan güzellikleri, erdemleri yoktu. Zaten olamazdı da; şirk yanlıştı, sapkınlıktı ve yanlışın, sapkınlığın doğru ve güzel sonucu olmaz, olamaz. Şirkin olduğu yerde ancak ahlaksızlık olur, zulüm olur, haksızlık olur, kötülük olur... Şunda kuşku yoktur ki, şirkin eğer bireysel ve toplumsal hayata yansıyan güzel, doğru, iyi sonuçları olsaydı onları ifade eder ve islâm davetinin o doğrulukları, güzellikleri, iyilikleri yok edeceğini dile getirirlerdi, islâm'a yönelik eleştiri ve saldırılarını mevcut güzel, doğru, iyi şeylerden hareketle yaparlardı. Bunu yapamadıkları için konuyu putlara getirdiler ve Kur'an'ı semboller savaşının bulanık ortamına çek-meye çalıştılar. Zorda kalan sistemlerini ve hayat tarzlarım, yapay tartışma ortam-larıyla kurtarmanın taktiğini geliştirmeye çalıştılar. Ancak her zaman olduğu gibi yine kendi oyunlarına geldiler. Vahiy semboller savaşının bulanık ve soyut orta-mına girmeyip, şirkin dayanağı ve sembolü olan putlarla ilgili gerçekleri açıkla-maya başladı. Putların, gelenekçilik biçiminde açığa çıkan taklitçi zihniyetin kabul ettiği uydurma şeyler olduğunu, putların herhangi bir iradelerinin bulunmadığını, insanları değil kendilerini bile korumaktan aciz nesneler olduklarını açıkladı. Diğer birçok ayette de, tekrar tekrar ve değişik vesilelerle, taraftarlarınca putlara yüklenen fonksiyonların anlamsız ve geçersiz olduğunu, putların acziyetleri-ni vurgulayarak açıkladı. Şu ayetler bunun örneklerindendir:

Ey insanlar! Size bir misal verildi. Şimdi onu dinleyin; Allah'ı bırakıp da yaşar-dıklarınız (ibadet ettikleriniz) -hepsi bu gayeyle bir araya gelmiş dahi olsalar-bir

[637][440] Araf, 7:191-198
[638][441] Sâ'd, 38:6

sineği bile yaratamazlar. Hatta, eğer sinek onlardan bir şey kapacak olsa, bunu da ondan geri alamazlar. İsteyen de güçsüz, istenen de. [639][442] Allah'ı bırakıp da size hiçbir şekilde ne yaran, ne de zararı dokunmayan şeylere mi tapıyorsunuz? Yuh olsun size de, Allah yerine tapınıp durduğunuz bütün bu nesnelere de! Hâlâ akletmeyecek misiniz? [640][443] Allah'tar, başka yalvarıp yakardıklanmz, kendileri yaratılmış varlıklar oldukları için hiçbir şey yaratamazlar. Üstelik ölülerdir onlar, diriler değil. Ne vakit diriltilecekler, ondan da haberleri yok. [641][444]

De ki: Allah'ın dışında ilâh diye öne sürdüklerinizi çağırın, onların göklerde ve yerde zerre kadar güçleri yoktur. Onların bu ikisinde hiçbir ortaklıkları olmadığı gibi, Allah onlar arasından herhangi bir yardımcı da seçmemiştir.

Putperestlik gibi bir inancın ve bu inancın gerektirdiği hayat tarzının tamamıyla yanlış, ancak vahyin sunduğu mutlak hakikâte uygun bir inanç ve yaşantı tarzının doğru olduğunu açıklayan Kur'an, bu ayrımı yaparken putun ve putçulugun mahiyetini bütün ayrıntılarıyla ortaya koydu. Konu hakkında üstü kapalı herhangi bir nokta bırakmadı. Elbette ki, öncelikle nazil olduğu topluma hitap ettiği, insanlık katma o toplumda indiği için de, putun ve putçulugun mahiyetini putperest Arap toplumunun putlarını ve bu putlara bağlı inançlarını esas alarak açıkladı. Bunu yaparken oldukça ilginç bir ifade tarzı ve mantık silsilesi takip etti. Bunun bir örneği olarak, müşriklerin, Allah katında kendileri için şefaatçi olacağı inancıyla putlara yöneldikleri iddialarını değerlendirişi dikkate alınabilir. Kur'an, bu inancın yanlışlığını açıklarken, her zaman olduğu gibi, soğuk ve soyut tartışmaların içine girmedi. Sadece, putların şefaatçiliğiyle ilgili Allah katından gelen bir bilginin bulunmadığını belirtti. Bu açıklamasıyla 'Madem ki putların Allah katında şefaatçi olduğuna inanıyorsunuz, böylesi bir inancın, Allah katından gelen bilgiyle doğrulanması gerekmez mi ?' sorusunun düşündürülecek şekilde olması ve cevabın yine bizzat putperestlere verdirilmiş olması önemlidir. Ayrıca, taraftarlarınca putlara yüklenen sıfatların ve fonksiyonun 'Allah'ın bilmediği bir şeyi Allah'a haber vermek [642][445] olarak ifade edilmiş olması da önemlidir. Halbuki bilmemek, haberdar olmamak müşrikler açısından da Allah için söz konusu olabilecek bir şey değildi. Onlara göre de Allah'ın bilmediği şey mutlak anlamda yok demekti. Kur'an, pulculuğu Allah'ın bilmediği bir şeyi Allah'a haber vermek [643][446] biçiminde niteleyerek, putlarla ilgili inançları nedeniyle müşriklerin Allah'a iftira attıklarını ve olmayan bir şeyi var kabul ettiklerini göstermiş oluyordu.

Diğer bazı ayetlerde ise, putlara tapan ve tapmaya devam edenlerin hem duygularına hem de akıllarına hitap edilerek, en zor anlarında kime yöneldikleri soruldu. Aslında bu soru cevabı bünyesinde taşıyordu; elbette ki Allah'a. Çünkü, onlar çok iyi biliyorlardı ki, en zor anlarında., bağlanıp kutsadıkları putları kendilerine hiçbir fayda sağlamıyordu. Kur'an buradan hareketle, hakikati görüp anlamalarını

[639][442] Hacc, 22:73
[640][443] Enbiya, 21:66,67
[641][444] Nahl, 16:20,21
[642][445] Ra'd, 13:33
[643][446] Ra'd, 13:33

sağlayacak uyarı ve hatırlatmalarını yaptı: Allah'ı bırakıp da, Allah'a yaklaşmak için edindikleri bunca varlıklar onlara zor zamanlarında yardım etselerdi ya! Hayır, hepsi ortadan kaybolup, onları yüzüstü bıraktılar. Çünkü bu sahte ilâhlar, onların kendi kendilerini kandırmalarının ve düzmece hayallerinin ürününden başka bir şey değildi.[644][447] Denizde bir tehlikeyle karşılaştığınız zaman, Allah'tan başka bütün yalvarıp yakardığmız şeyler, sizi yüzüstü bırakarak yok olup giderler, ancak Allah kalır. (Ancak ne var ki,) sizi kurtarıp, sağ salim karaya çıkarınca, hemen yüz çevirip unutuverirsiniz Allah'ı.[645][448] O halde zorluk anlarında bir faydası olmayan putların terk edilip, her durumda sadece Allah'a yönelmek gerekmez miydi?: "Onlara de ki: 'Ben yalnızca, Allah'a kulluk etmekle ve Allah'tan başkasına ilâhî güçler yakıştırmamakla emrolundum. Bütün insanlığı Allah'a çağırıyorum ve dönüşüm de ancak Allah'adır.[646][449]

Kur'an, putlar inancının ve putperestliğin ilme dayanmayan bir inanç ve bilinçsizce gerçekleşen tutum ve davranışlar olduğunu açıklamaya büyük önem verdi. İnanç ve hayat tarzının dayanağı olan bilginin niteliği konusunu, putlardan bahsederken de özellikle gündeme getirdi. İslâm'ın ilâhî bilgiye, ilme dayanmasına karşılık; müşriklerin inançlarının ve putlarla ilgili kabul veya düşüncelerinin hiçbir şekilde doğruluk deliline sahip olmadığını, şirk inancının ve hayat tarzının tamamıyla zan üzere, hayaller üzerine inşa edildiğini açıkladı ve gösterdi:

De ki: 'Allah'ı bırakıp da taptığınız, ortaklarınızı gördünüz mü? Gösterin bana, onlar yerdeki hangi şeyi yarattılar! Yoksa onların göklerde mi ortaklıkları var! Yahut biz onlara, bu hususta bir kitap mı verdik de onlar, o kitaptaki bir delile dayanıyorlar?' Hayır! O zalimler birbirlerine, aldatmadan başka bir şey vâdetmiyorlar. [647][450]

De ki: 'Söylesenize! Allah'ı bırakıp taptığınız şeyler yeryüzünde ne yaratmışlar; gostersenize bana! Yoksa onların göklerde ortaklıkları mı var? Eğer doğru söyleyenlerdemeniz, bundan evvel (size indirilmiş) bir kitap yahut bir bilgi kalıntısı varsa onu bana getirin.[648][451]

(Onlar mı hayırlı) yoksa ilk baştan yaratan, sonra yaratmayı tekrar eden ve sizi hem gökten hem yerden rızıklandıran mı? Allah'tan başka bir tanrı mı var! De ki: 'Eğer doğru söylüyorsanız siz kesin delilinizi getirin.[649][452]

Putlar ve Müstekbirler

insanların birçoğu, açıklandığı üzere, çok değişik gerekçelerle putlar edinmiş ve bunlara tapınışlardır. Bazısı korktuğu için, bazısı çok sevdiği için, diğer bazısı da daha başka amaçlarla. Kısacası, putperetliğin açığa çıkışı ve devamıyla ilgili yığınla gerekçeden bahsetmek mümkündür. Ancak putlara yönelişteki amaçların fark-

[644][447] Ahkaf, 46:28
[645][448] îsra, 50:67
[646][449] Rad, 13:36
[647][450] Fatır, 35:40
[648][451] Ahkaf, 46:4
[649][452] Nemi, 27:64

lılaştığı gibi, samimiyette aynılıktan da bahsetmek mümkün değildir. Aynı puta yönelen insanların bile, o putla ilgili inançlarmdaki samimiyet derecesi ve yine o putla ilgili beklentileri birbirlerinkinden ciddi anlamda ayrılabilmektedir. Bazısı inancında samimi bir şekilde putuna yönelip, putperestliğini sürdürürken; diğer bazısı putuna bağlılıkta ve putperestliğinde samimi olmayabilmekte, daha başka beklentilerin peşinde olduğu için öyle görünme ihtiyacı hissedebilmektedir. Putperest halk kitlelerinin inançlarında genellikle samimi olduğunu söylemek gerçeğe aykırı olmaz. Onlar bazı putlara kendilerince haklı bazı nedenlerle taparlarken, bazı nesneleri kutsayıp putlaştırırlarken, düşünceleri ile inançları arasında bir çatışma yoktur. Genellikle tam bir samimiyet içerisindedirler. Eğer onlara yanlışları anlayabilecekleri bir şekilde anlatılırca, yanlışlarından dönebilir veya alışkanlık gereği yanlışlarından dönmeseler bile durumlarının problemli olduğunu kabul ederler. Ancak bazı insanlar vardır ki bunların inançlarıyla eylemleri, düşünceleriyle inançları her zaman uyumlu değildir. Esas inanç ve düşünceleri ile mensubu göründükleri inanç ve düşünceleri birbirinden farklı olabilmektedir. Bunun tipik örneği müşrik kitlelerin lideri konumundaki kimselerdir; ve elbette ki özellikle de Mekke'nin müşrik liderleri.

Mekke'nin müşrik liderleri Kur'an'ın put ve putperestlerle ilgili açıklamalarından ciddi anlamda rahatsız oldular. İnançlarının reddedildiğini, putlarının aşağılandığını, samimi bir şekilde inandıklarını iddia ettikleri inançları nedeniyle kendilerine hakaret edildiğini ifade ettiler ve tüm bu gerekçelerle İslâm davetine sert tepkiler verdiler. Resulûllah'ı şikayet için Ebû Talib'e gittiklerinde ilk söyledikleri şey Resulûllah'ın putlarla ilgili yaklaşımı oldu. Ebû Talib'e yeğenini şikayet ederken şunları söylediler: 'Yeğenine engel olmalısın. Çünkü o ilâhlarımızı aşağılıyor, dinimizi eleştiriyor, dinimiz nedeniyle bizleri akılsız olmakla suçluyor. Fakat putlarının reddedilmesi ve aşağılanması nedeniyle öfkelenen müşrik liderlerin aslında bizzat kendileri, putlarına karşı lakayt ve kaba kimselerdi; içlerinde putlarını aşağılayan, hakaret eden, alaya alan kimseler vardı. Hatta islâm'ın en katı düşmanı, putperestliğin en samimi taraftan ve destekçisi Ebû Leheb, en 'muktedir' putları olan Hübel'e bağışlanan değerli eşyaların çalınması olayına karışacak kadar inandığım söylediği şeye ters düşmüş birisiydi. Üstelik onun bu durumu istisna da değildi. Müşrikler arasında, putlarına ayırdığı yiyecekleri veya undan yapılmış putları yiyenler, putlarına bağışlanmış eşyayı çalanlar eksik değildi. Yaük isimli putu karşısında 'Bu dünyada Tanrı kimine iyilik, kimine kötülük yapar. Yaûk ise ne iyilik, ne de kötülük yapabilir [650][453] diyen Şair Malik el-Hamdanî gibileri veya Sâ'd isimli putu karşısında; 'Biz Sâ'd'a bizi birlestirsin diye geldik, Fakat Sâ'd bizi darmadağın etti. Öyleyse biz Sâ'd'dan değiliz. Sâ'd artık çöldeki kayadan başka birşey değildir! Ona ne eğri ne de doğru için dua edilir [651][454] diyerek, puttan korkarak dağılan sürüsünü kızgınlık içerisinde toplamaya çalışanlar veyahut öldürülen babasının intikamı için izin almak niyetiyle gittiği putu.yanında fal oku

[650][453] Ibn Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye, 1/82.
[651][454] İbn al-Kalbî, Putlar Kitabı, 41; İbn Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye, 1/83.

çekip, istediği sonuç çıkmayınca; 'Babanın organını ısırasın! Eğer senin bahan öldürülmüş olsaydı beni alıkoymazdın [652][455] deyip, istediği gibi davrananlar her zaman görülüyordu. Üstelik bütün bunlar, Mekke toplumunda sıklıkla karşılaşılan davranışlardan olup, hiç tepki görmüyordu. Ayrıca, gelişmesine engel olamadıkları İslâm davetini kendileri için tehlike olmaktan çıkarmak maksadıyla, Mekke eşrafının Resulûllah'a teklifleri de inançlarındaki samimiyetsizliklerin en önemli belgesi durumundaydı. Davetin her gün daha güçlenerek ilerlediği bir aşamada Resulûllah'a gelerek anlaşma teklifinde bulunmuşlar ve nöbetleşe Allah'a ve putlara tapınmayı teklif etmişlerdi. Tekliflerine göre, dönüşümlü olarak bir bir yıl Allah'a, bir yıl da putlara tapmaya ve bu nedenle bir yıllığına puta tapmaktan vazgeçmeye razıydılar.

Konuyla ilgili olarak Kur'an'm tartışılmaz tanıklığının ve bağlayıcılığının yanı sıra, diğer tarihi kaynaklar titiz şekilde gözden geçirildiği zaman, putlar dahilinde Peygamberlere yönelik ciddi tepkilerin halk kitlelerinden değil, putlara ve putlarıyla ilgili inançlara karşı lakayt olan toplumun eşrafından geldiği anlaşılmaktadır. Mekke toplumunda gerçekleşen de bu olmuştur. Resulûllah'ın islâm'ı tebliğ etmeye başlamasıyla birlikte İslâm'a yönelik tepkide bulunanların arasında halk kesiminden birilerine rastlamak pek mümkün değildir. Üstelik halkın arasında islâm hızla kabul görüp yaygınlaşmış, toplumun ileri gelenleri durumundaki yönetici ve zenginler ise, islâm'ın halk arasında yaygınlık kazanmasını durdurabilmek için hâl çareleri düşünmüşlerdir. Bu konuda, Ebû Leheb'in, Umeyye b. Halefin veya Nadr b. Haris'in değişik zamanlarda, islâm'ın halk arasında yaygınlaşmasını önlemek için tedbirler alınması gerektiğini ifade etmeleri önemlidir.

O halde ne oldu da Kur'an'm putları reddetmesi veya müşriklerin putlarla ilgili düşünce ve kanaatlerinin eleştirilmesi özellikle eşrafın sert tepkisine neden oldu? Bizzat kendileri inançlarının gerekleri konusunda son derece lakayt kişiler olmalarına rağmen, niçin müminlere tepki verdiler? Bu tamamen putların fonksiyonuyla ilgilidir. Ancak bu, halk arasında yaygın olan 'aracı, 'şefaatçi' fonksiyonlarıyla değil, daha özel fonksiyonlarıyla ilgilidir. Bu fonksiyon ise doğrudan eşrafın konumu ve durumuyla bağlantılıdır.

Halk putlara samimi bir şekilde inanıyor ve tapıyordu. Ancak müşrik liderlerin durumu böyle değildi. Geleneğin yanı sıra, geleneğin bir unsuru olan putlar, müşrik toplumdaki mevcut inançlara ve hayat tarzına meşruiyet sağlıyordu. -Bu müşrik liderler için önemli bir özellikti. Onlar, putları ile ayrıcalıklı, imtiyazlı konumlarını devam ettirme imkânı elde ediyorlardı. Resulûllah'ın ve diğer müminlerin statükoyu ve putların sahte fonksiyonlarım reddetmeleri ise Mekke eşrafının en önemli menfaat araçlarını geçersiz kılıyordu. Eğer İslâm daveti halk açısından kabul görecek olursa, eşraflıkları sona ereceğinin farkındaydılar. Bu nedenle, islâm davetini durdurmanın veya saptırmanın mevcut konum ve durumlarını devam ettirebilmek için son derece hayatî bir konu olduğunu düşündüler. Halkı,

[652][455] İbn al-Kalbî, Putlar Kitabı, 46; İbn Hişam, es-Siretü'n-N&beviyye, 1/88.

tanrılarıyla (putlarıyla) alay edildiği bahanesiyle ayaklandırmak ise en kolay yol du. Böyle olduğu içindir ki her çağda ve toplumda İslâm davetine ilk tepki veren ler hep müşrik liderler olmuştur. Onlar kendilerine itaat eden ve ne söylerlerse ya pan halka dönerek 'Pes etmeyin, yürüyün gidin, ilâhlarınıza sımsıkı sarılmaya devam edin, yapılacak tek şey budur! [653][456] veya 'Sakın Tanrılarınızı terk etmeyin. Özellikle Vedd'i, Süva'ı, Yegûs'u, Yeûk'u ve Nesr'i bırakmayın [654][457] demişlerdir.

Kur'an, putlar ile müşrik toplumun liderleri arasındaki bu gizli ilişkiyi gözler önüne serdi. Hatta, çok dikkatli kimselerin ancak fark edebileceği bu ilişkinin herkes tarafından fark edilmesini sağlayacak açıklamalar yaptı. Put-müstekbir ilişkisini fark edemeyecekler için putların hangi amaçla tahsis edildiğini bizzat kendilerini put! aş tiranları örnek göstererek ve onların durumlarını ayrıntılı bir şekilde anlatarak ortaya koydu. Kur'an'm bu konuda örnek olarak anlattığı müstekbir-lerden birisi Nemrut'tur. Kur'an, bir hakikat önderi olan Hz. İbrahim'in Nemrut'la mücadelesini anlatırken, pulculuğun müstekbirler için yerine getirdiği gizli özelliğe dikkatleri çekti ve inancında samimi putperest kitlelerin, mensubu oldukları inancın kendilerine ne gibi zararlar verdiğini bir de bu yönüyle düşünmelerini sağladı. Çünkü, za'fa uğratılarak bilinçleri yok edilmiş, düşünceleri dondurulmuş insanların uyanmalarını, başlarındaki müstekbirlerin oyunlarını bozarak özgürleşmelerini istiyordu.

Hz. İbrahim'in Örnek Daveti ve Nemrut

Allah beni doğru yola iletmiş olmasına rağmen, benimle O'nun hakkında hâlâ tartışıyor musunuz? Bilinki ben Allah'tan başka ilâhlık yakıştırdığınız -hiçbir şeyden korkmuyorum. Zira Rabbim olan Allah dilemedikçe, bana hiçbir kötülük dokunmaz. Rabbimin ilmi her şeyi kuşatmıştır. Artık düşünüp öğüt almayacak mısınız? Siz Allah'ın hakkında, hiçbir hüküm göndermediği şeyleri O'na ortak koşmaktan korkmazken, ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden niçin korkayım? Şimdi biliyorsanız söyleyin bakalım, iki gruptan hangisi güvende olmaya daha layıktır; Allah'ı bir olarak kabul edenler mi, yoksa putlara ilâhlık yakıştıranlar mı? [655][458]

Kendini bilmeyenden başka kim İbrahim'in dininden yüz çevirir. Hakikat şu ki; Biz İbrahim'i seçtik, O ahirette de sahillerdendir. [656][459]

Hz. ibrahim, İslâm davetinin öncülerinden, liderlerinden ve tanıklarından birisi-dir. O'nun islâm daveti insanlık tarihinin dönüm noktalarından ve en önemli say-falarından birisini oluşturmuştur. Allah O'nun söylediklerini, yaptıklarını ve ya-şadıklarını- öncelikle ve özellikle son Resulü için, genelde ise tüm Müslümanlar için önemli bir örnek ve model olarak anlatmıştır. O, gerçeği kavrayış tarzıyla,

[653][456] Sâ'd, 38:6
[654][457] Nuh, 71:23
[655][458] Hz. İbrahim En'am sûresi, 6:76-81
[656][459] Bakara sûresi, 2:130

arınmasıyla, teslimiyetiyle, davet yöntemiyle, sabrıyla, takvasıyla... esenlik yolcusu olma arzusunda ve kararlılığında olanların en özel örneklerinden birisi olmuştur. Putperestlerle ve özellikle de kendisini tanrılaştirmış Nemrut'la mücadelesi; islâm davetinin hangi çizgide ilerlemesi gerektiğini, davetin hangi aşamalarında ne tür engel ve zorluklar yaşanacağını, bu zorlukların nasıl aşılacağını gösteren önemli bir referanstır. Burada onun tevhid mücadelesinin sadece putlarla, putperestle ve özellikle de Nemrut'la ilgili kısmı ele alınacaktır. Çünkü O'nun davetinde önemli bir yer işgal eden bu konular putların icat edilmesindeki amacı gösteren, kendisim putlaştıranlarm kimlik ve kişiliklerini ortaya koyan ayrıcalıklı bir öneme sahiptir. Ayrıca, onun davat sürecim anlatan ayetler, risâletin Mekke dönemindeki olayların seyrine katkısıyla, Resulûllah'a verdiği mesajlarla, insanlara verdiği bilgilerle Özel bir öneme sahip olmuştur.

Hz. İbrahim'in Çağı Ve Toplumu

Hz. ibrahim'in yaşadığı dönem ve şehir konusunda farklı rivayetler mevcuttur. Ancak kesin bir şey varsa o da, Hz. İbrahim'in diğer peygamberlerin tamamına yakınında olduğu gibi şirk sapmasına uğramış putperest bir topluma elçi olarak gönderildiğidir. Bu toplumun ise Sümer'in şehir devletlerinden birisi olduğu kesindir. Mezopotamya'nın alt kesimimde yer alan Ur şehrinin Hz. ibrahim'in yaşadığı yer olma ihtimali ise konuyla ilgili rivayetler arasında en kuvvetlisidir. [657][460]

Ay Tanrısı Sin'e Adak Sunulurken

Sümerler putperesttiler. Çoğu putperest toplumda olduğu gibi, Sümerlerin putları da kendi aralarında hiyerarşik bir sıralamaya tabi tutulmuştu. En büyük put, 'Ay Tanrısı' Nanna idi (diğer ismi Sin'dir). [658][461] Onun Ur'un koruyucusu olduğuna

---

[657][460] M.Ö. 2000'li yılların en önemli Sümer şehirlerinden olan Ur ve halkı hakkında daha Önceleri de bazı bilgiler mevcuttu. Fakat 1922-1934 yılları arasında British Museum ile Pennsylvania Üniversitesinin ortaklaşa finanse ettiği ve Leonard Wolley başkanlığında yürütülen arkeolojik araştırmalar, Ur şehri hakkında daha çok ve somut bilgilere ulaşma imkânı sağlamıştır. Kazılar sonucunda ulaşılan bilgileri şöyle özetlemek mümkündür: Başta Babil ve Ur olmak üzere, dönemin hemen bütün Sümer şehir devletleri oldukça uzak ülkelere kadar ulaşan ticarî faaliyetlerle zengin olmuş insanları barındırıyordu. Halkın önemli bir kesimi zengindi. Kazılarda bulunan ve Afganistan'dan getirilen lacivertaşı ile Iran platosunun orta kesiminden gelen steatit, bu şehir tüccarlarının ticari faaliyet alanları hakkında önemli ipuçları vermektedir. Anadolu ve Mısır ise sürekli irtibat halinde bulundukları diğer bölgelerdi. Tüccarlarının oldukça kârlı ticarî faaliyetleri sonucunda Sümer kentleri büyüyüp, zenginleşmişlerdi. Bu zenginliğin mezarlara kadar yansımış olması muhtemeldir. Çünkü, kazılar sırasında şehrin mezarlığı tespit edildi. Açılan mezarlarda, şimdiye kadar başka yerde eşine rastlanmayan 'inanılmaz miktarda' altın, gümüş, bronz ve değerli taşlar bulundu. Ayrıca, Leonard Wolley'in kazılar sonucunda ulaştığı kanaate göre, Ur şehrinin nüfusu yarım milyona yakın tahmin edilmektedir ki, bu sayı o günün dünyası için şaşkınlık uyandıracak bir büyüklüğü ifade etmektedir.

Ur ve Babil gibi bütün Sümer toplumları putperesttiler. Arkeolojik kazılar, söz konusu toplumların putperestliğiyle İlgili oldukça ayrıntılı bilgilere ulaşma imkânı sağlamıştır. Kazılar sırasında bir kısmı oldukça korunmuş vaziyette evler bulundu. Evlerin iki katlı, geniş ve çok odalı inşa edilmiş olması zenginliğin en önemli kanıtlarından birisi olmakla birlikte, asıl önemli olan bir diğer önemli özellik ise, her evde bir odanın tapmak olarak ayrılmış olmasıdır. Tapmak odaların ev mensuplarından ölenlerin gömülmesine imkân sağlayacak kadar büyük olması da dikkat çeken özelliklerden bir diğeridir. Bu tapmaklar, putperestliğin o toplumdaki yaygınlığının yanı sıra, putların çokluğunun da en Önemli delili durumundadır. Ayrıca şehrin yollarının kenarında şahıslara ait çok sayıda özel tapmaklar bulunmuştur. Bunlar, şehir merkezindeki büyük putla temsil edilen 'Baş tanrı'ya oranla daha geri planda kalan 'ikinci dereceden' tanrılar için yapılmış binalardı. Bunlar, Ur şehrindeki halkın taptığı ve isimleri tabletlerde geçen 5000 civarındaki putun nerelerde saklandığım açıklayan önemîi bilgilerdir. Leonard Wolley'den önce W.K. Loftus tarafından Ur'da, J.E. Taylor tarafından Tello'da yürütülen kazılar sırasında bulunan putlardan (heykellerden) bir kısmı, Paris Louvre müzesinin Eski Şark Eserleri bölümüne konuldu. Bu putlar, 'Gudea Heykelleri' ismiyle anılıyorlar.

[658][461] Nanna için Ur kentinin merkezinde oldukça görkemli bir bina inşa edilmişti. Basamaklı bir piramide benzeyen bu yüksek bina, tabanda 46x64 metre, tepede ise 12 metre genişfiğindeydi. Piramidin en üstünde Nanna için bir oda inşa edilmişti. Bu oda, Nanna'nm yatak odası kabuİ ediliyordu. Benzer bir bina ise komşu şehir Ba-bil'de bulunuyordu. Bu bina ise 'Babil Tanrısı1 kabul edilen Marduk isimli put için inşa edilmişti. 550x450 metrelik bir alanı kaplayan bu bina, 90 metre yüksekîiğindey-di. Birinci kat 33 metre, ikinci kat 18 metre, üçüncü, dördüncü, beşinci ve altıncı katlar 6'şar metre yüksekliğindeydi. Yedinci kat Marduk'm katı

inanılıyordu. Ayrıca 'Güneş'.ve 'Yıldız' tanrılarına da inanılmaktaydı. Kral 'Baş tanrı' ile aynı (özdeş) kabul ediliyordu. Bu nedenle de kralın buyrukları, tanrının buyrukları kabul ediliyordu. Kral bütün hayatı boyunca 'Baş tanrı' nm temsilcisi olup, onun adına toplumu yönetiyordu. Şehir merkezindeki büyük tapınakta bulunan büyük put ise 'Baş tonn'nın vücudunu sembolize etmekteydi. Böylelikle ilginç tarzda bir teslis inancı oluşturulmuştu. 'Baş tanrı'ya inanılıyor, bu tanrı şehir merkezindeki büyük putla sembolleşiyor; ancak o put konuşamadığı, bir fonksiyona sahip bulunmadığı için 'Baş tanrı' adma kral konuşuyor ve 'Baş tanrı' adına otoriteyi elinde bulunduruyordu. Yılda bir defa yapılan özel bir törenle de kralın, 'Baş tann'yla irtibat kurmasına yardımcı olunuyordu.

Kral olan şahıs, krallığı nedeniyle ülkenin sahibi durumundaydı. 'Baş tanrı'yı temsil ediyor olması ise otoritesini ve sahipliğini (Kur'anî ifadeyle nıelikliğini, rablığım) meşrulaştırıyor ve mutlaklaştırıyordu. Dolayısıyla her ne olursa olsun kralın otoritesine karşı çıkmak mümkün değildi. Çünkü böylesi bir durumda 'Baş tanrı'ya karşı çıkılmış olunurdu. 'Baş tanrı'yla irtibat kuran ve onun temsilcisi sıfatıyla faaliyette bulunan kralın en önemli faaliyet alanı ise, halkı tanrılara bağışla bulunmaya çağırmasıydı. Halk inandığı tanrılar adına, putların yanma istenen değerli eşyaları bırakır ve bunlar o putun hizmetçisi tarafından 'koruma' altına alınırdı. Kral, 'Baş tanrı'yı temsil ettiği için, "Baş tann'nm vücudunu oluşturan büyük puta olan bütün bağışları kullanma hakkına sahipti. Bu durumun ekonomik açıdan pek önem ifade etmeyeceği düşünülmemelidir. Putlar adına yapılan bağışların oranı hakkında oldukça ayrıntılı bilgiler mevcuttur. Lagaş'ta [659][462] bulunan bir tablette, ticarî gelirden ve tarım ürünlerinden 'Baş tanrı'ya verilmesi gereken pay hakkında bilgi yer almaktadır. Buna göre; gelir eşit olmayan tarzda üçe ayrılıyordu. Bu paydan en büyüğü 'Baş tanrı'ya veriliyordu. Bu elbette ki 'Baş tanrı' adına kra la giden bir paydı. Payın ikinci bölümü ise yürüttükleri 'kutsal' görev icabı putların hizmetkârı olan rahiplere veriliyordu. Geri kalan en küçük pay ise üretimde bulunan şahsın kendisinindi. Yine konuyla ilgili olarak tarihçi Heredot'un verdiği bir bilgi oldukça önemlidir. O, Babil kulesinin yedinci katını teşkil eden Marduk'un katında bulunan taht, iskemle ve masanın saf altından imal edildiğini ve bunların 800 talent olduğunu belirtmektedir. Talent bir ölçü birimi olup, bir talent 29,68 kg'dır. Bu durumda Marduk'un adına yapılmış olan taht, masa ve iskemlenin 23.700 kg ağırlıkta saf altından yapıldığı anlaşılmaktadır.[660][463]

Bir dinler tarihçisi, Sümer toplumları için, ekonomik faaliyetleri de kapsayacak tarzda 'hayat mabedin etrafında çevrelenmişti [661][464] derken önemli bir özelliği belirtmişti. Öyleydi; çünkü insanlar kendi hayatlarını devam ettirmek için değil, verdikleri paylarla 'tanrılarını' memnun etmek için yaşıyorlardı. 'Baş tanrı'yı temsilen Kral ve diğer küçük tanrıları temsilen de rahipler, tanrıların 'nasıl hoşnut

olup yüksekliği 15 metreydi. Damı altın kaplama ve mavi tuğlalarla süslü bu devasa yapı, bugünün şartlarında dahi insan hayalini zorlayacak bir mimari harika olduğuna göre, yapıldığı zaman ve şartlar düşünülürse binanın önemi daha iyi anlaşılır.

[659][462] Ur'a yaklaşık 50 km uzaklıkta bir Sümer şehri.

[660][463] Ceram, Tanrılar, Mezarlar, Bilginler, s. 326,327

[661][464] Herve, Dinler Tarihi, s. 126

edileceklerini [662] [465] halka bildiriyorlar ve ürünlerden paylarını alıyorlardı. Tanrılar' ancak böylelikle üretmek zorunda kalmadan ihtiyaçlarını karşılayabiliyorlardı. Halk ise bu hoşnutluğu elde edebilmek için sahip oldukları her şeylerini veriyorlardı. Kral bir yana küçük tanrıları temsil eden 'rahipler dahi çok büyük gelirler elde etmişlerdi. [663][466]

Hz. İbrahim'in Çağrısı

Hz. İbrahim, bu putperest toplumda, şirki yok etmek, putları kırmak ve hakkı hakim kılmak için görevlendirilen bir peygamberdi. Putçuluğun yaygınlık kazandığı ve yönetimin açıkça putlarla kendisini meşrulaştırdığı bir toplumda ve yönetimde, hakkı hakim kılma gayretlerinin ne tür tepkilerle karşılaşacağını tahmin etmek zor değildir. Daha önemlisi, Hz. İbrahim putlar imal eden ve bu putları satarak gelir elde eden bir rahip-tüccarın oğluydu. Babası, imal ettiği putları satarak para kazanan ve kendi elleriyle yaptığı putlara tapan bir müşrikti.

Hz. İbrahim, risâlet görevi dahilinde, putların mahiyetini açıklamakla çok uğraştı. Putların inanılan fonksiyonlarının gerçek olmadığını, akılları işlemez, bilinçleri yok edilmiş, düşünceleri doğru işlemez kılınmış insanlara anlatmanın çabasını yürüttü. Bu nedenle, Hz. İbrahim'in kıssasını anlatan ayetlerde, Hz. İbrahim'in putların mahiyetini açıklama çabaları ağırlıklı bir konu olarak geçmektedir. O, önce bütün topluma hitap etti; ' İbrahim, bizden aldığı vahiy gereği, kavmine dönerek: 'Allah'a kulluk edin ve O'nun gazabından sakının. Bilirseniz bu sizin için hayırlıdır!' diye seslendi. Ve devamla 'Siz Allah'ı bırakıp cansız putlara tapıyorsunuz ve böylece yalanlar uydurup durmaktasınız. Gerçek şu ki, sizin Allah'tan başka tapmakta olduklarınız, size rızık vermeye güç yetiremezler. Öyleyse rızkı Allah katında arayın, yalnızca O'na kulluk edin, O'na şükredin, çünkü sonunda yine O'na döndürüleceksiniz. Ve eğer beni yalanlarsanız bilin ki, simden önceki başka toplumlar da Allah'ın peygamberlerini yalanladılar. Elçiye düşen, sadece kendisine emanet edilen mesajı, apaçık bir şekilde iletmektir. [664] [467] Putçuluğun önemli şahsiyetlerinden ve put ustalarından birisi olan babasına ise ayrıca hitap etti: 'Ey babacığım! Duymaz, görmez, senden hiçbir şeyi gideremez şeylere niçin tapınıyorsun? Ey babacığım! Sana gelmeyen bilgi bana geldi. Bana uy, seni doğru yola götüreyim. Ey babacığım! Gel şeytana kulluk etme. Şüphe yok ki, şeytan sınırsız rahmet sahibi olan Rahman'a baş kaldıran birisidir. Ey babacığım! Ben, senin başına O sınırsız rahmet sahibi Rahman'ın katından bir azap gelip çatmasından ve böylece şeytanın dostu olmandan korkarım. [665] [468] Yanlışlarını gösteren, gerçeği sunan, hem akla ve hem de kalbe hitap edenbu çağrıya karşı babasının cevabı şöyle oldu: 'Ey İbrahim! Sen benim tanrılarımdan yüz mü çeviriyorsun? Eğer bu tutumuna bir son vermezsen, seni mutlaka öldüresiye taşa

[662][465] Mc Neill, Dünya Tarihi, s. 25
[663][466] Büyük Larausse, s.XXin/11953
[664][467] Ankebuf, 29:16-18
[665][468] Meryem, 19:42-45

tutarım. Haydi git, bir süre benden uzak dur.[666][469] Hz. Ibrahipı'in bu sözlere karşılığı ise, davet sürecinin o aşamasına ve şirk sapmasına karşı hakkı ifade etme sorumluluğuna uygun bir cevap oldu: 'Sana selâm olsun! Rabbimden seni bağışlamasını isteyeceğim. Çünkü O, bana karşı çok lütujkârdır. Sizden ve sizin Allah'tan başka yalvarıp, yakardığınız şeylerden uzak duracak ve yalnızca Rabbime yalvaracağım. Böylece Rabbime yalvarmakla, sizin gibi bedbaht olmayacağım.[667][470] Hz. İbrahim'in bu ifadelere yansıyan karan, 'müşriklerden ve onların Allah'ı bırakıpta tapındıkları şeylerden uzaklaşması [668][471] her şartta ve ortamda islâm ile şirkin, hak ile batılın, doğru ile yanlışın, iyi ile kötünün ayrılığının gerekli kıldığı bir durumdan başkası değildi. Bir müminin hiçbir şekilde ve hiçbir gerekçeyle müşriklerin yanında ve onların himayesinde zillet içerisinde olamayacağının ifadesiydi. Tevhid-küfür mücadelesinde müminlerin olmazsa olmaz konumlarım belirleyen evrensel ilkeydi.

Hz. İbrahim'in, davetin ilk aşamasındaki muhatapları çevresindeki insanlardı. Onlara, samimi olarak inandıkları şeyler konusunda büyük yanlışlıklar içerisinde olduklarını göstermeye çalıştı. 'Dindar'ı oldukları dinlerinin saçmalıklarla dolu olduğunu anlattı. Putların cansız, herhangi bir fonksiyona sahip olmayan heykellerden başka bir şey olmadıklarını; insanın var olmasının, yaşamasının, sağlıklı olmasının nedeninin sadece Allah olduğunu açıkladı. Bu karşılaştırma ile de insanların neye kulluk etmeleri gerektiğini bildirdi: 'Hani babasına ve kavmine 'Siz neye kulluk ediyorsunuz?' demişti. Demişlerdi ki; 'Putlara tapıyoruz. Bunun için sürekli onların Önünde bel büküp, eğiliyoruz.'Dedi ki; 'Çağırdığınız zaman onlar sizi işitiyorlar mı? Ya da size bir yararı veya zararı dokunuyor mu? "Hayır! Biz atalarımızı böyle yaparken bulduk' dediler. İbrahim de dedi ki; 'Şimdi neye tapmakta olduklarınızı gördünüz mü? Hem siz ve hem de atalarınız neye tapıyor-sunuz anlayın. İşte bunlar gerçekten benim âüşmanımdır. Yalnızca alemlerin Rabb'i hariç; beni yaratan ve bana hidayet veren O'dur. Beni yediren ve içiren O'dur. Hastalandığım zaman bana şifa veren O'dur. Beni öldürecek, sonra diriltecek olan O'dur, Din (Ceza) günü hatalarımı bağışlayacağını ummakta olduğum da O'dur.[669][472]

Öfke Ve Sorgu

Kabul etmek gerekir ki, statükonun dışında ve hatta karşısında inanç ve görüşler dile getiren, bunu yaparken de her türlü müşrik tepki ve tehlikesine karşılık gö-rünürde hiçbir yardımcısı olmayan birisi biraz garip, biraz acınacak bir halde gö-rünür. Birçokları açısından böyle bir kişiyi ciddiye almak zordur. Bu nedenle Hz. Muhammed'in risâlet görevinin ilk günlerinde olduğu gibi, Hz. İbrahim de risâ-

[666][469] Meryem, 19:46
[667][470] Meryem, 19:48
[668][471] Meryem, 19:48
[669][472] Şuara, 26:70-82

letinin ilk günlerinde ciddiye alınmadı. Bunun izlerini bir ayette buluyoruz: 'Onlar; 'Sen bize hakikat mı getirdin, yoksa sen şakacılardan mısın?' dediler.[670[473]]

Hz. İbrahim nüfusu yüzbinleri bulan bir şehirde, putları kabul etmeyen tek kişiydi. Herkesin özel putunun bulunduğu böylesi bir yerde, hemşehrileri O'nun kendisine görünmeyen, soyut bir bir put edindiği düşünmüş olabilirler. Fakat zamanla anladılar ki, Hz. ibrahim o toplumda hiç kimsenin sahibi olmadığı soyut bir put edinmemiş ti. Zira O, bütün putlara karşı olduğunu söylüyordu. Bütün putların hiçbir işe yaramayan şeyler olduğunu ilan ediyordu. İşte o zaman iş değişmeye başladı. Bütün putlara yönelik ifadelerin, şehrin en büyük putunu, dolayısıyla o putu temsil eden 'Baş ttmrı'yı ve temsilcisini hedef aldığı açıktı. Bunu kabul edemezlerdi. Zira o hepsinin putuydu; kralıydı.

Müşrikler, önceleri ciddiye almadıkları Hz. ibrahim'in aslında ciddiye alınması gerektiğini kısa süre sonra fark ettiler. Anladılar ki, problem, bir kişinin putları reddedişi değildi. Problem, toplumun inancının ve yaşantı tarzının merkezini oluşturan putu reddedişti. İş bununla da kalmamakta, bu putların meşruluklarım sağlayan en önemli dayanak konumundaki gelenek de reddedilmekteydi. Hatta putperest geleneğin dayanağı konumundaki tüm ataların tamamının yanlış iş yaptıkları ilan ediliyordu: 'Onlar; 'Atalarımızı bunlara ibadet ediyor bulduk' dediler. İbrahim dedi ki; 'Yemin olsun, siz ve atalarınız açık bir sapıklık içindesiniz.[671[474]]

Müşrikler açısından problemin boyutu büyüktü. O sıralar ülkenin kralı olan Nemrut da olup bitenlerden haberdar olmuştu. Putların bir fonksiyona sahip olmadığının ilanının, kendi otoritesinin meşruluk dayanağım hedef aldığı ortadaydı. Zira o, 'Baş tanrı' olan "Ay Tanrısı' Nanna'nm insanlar arasındaki tek temsilcisiydi. Nanna'yı temsil eden heykel reddedilince, Nanna da reddedilmiş olmaktaydı. Nanna reddedilince, Nemrut'un otoritesi reddedilmekte, iktidarı gayr-i meşru ilan edilmekteydi. Nemrut açısından bu büyük bir problemdi. Fakat acaba Hz. ibrahim aslında 'Ay Tanrısı' Nanna'nm bizzat kendisini değil de, varlığını sembolize eden heykeli reddediyor olamaz mıydı? Eğer böyle ise Nemrut açısından bir problem söz konusu değildi. Çünkü Nanna'nm varlığının kabulü, kendi otoritesinin de kabulü anlamına gelirdi. Ancak, durum düşünüldüğü gibi çıkmadı. Hz. İbrahim, Nanna'nm sadece heykelini değil, esasında Nanna'mn sözde varlığını ve sıfatlarını da reddediyor; tüm bunların hayal ürünü şeyler olduğunu ilan ediyordu; gidişatını hiçbir şekilde değiştirmeyeceğini de özellikle ifade ediyordu: 'Gecenin karanlığı bastırdığı zaman, gökte bir yıldız gördü ve haykırdı: 'Söyleyin, bu mu benim Rabbim?' Ama yıldız kaybolunca 'Ben kaybolup, batıp giden şeyleri sevmem dedi. Bir de ayın parlak bir şekilde doğmakta olduğunu görünce: 'Peki söyleyin, bu mu benim Rabbim' diye haykırdı. Ama ay da batınca 'Gerçekten eğer Rabbim beni doğruya iletmese, ben kesinlikle sapıklığa düşmüş kimselerden olurum' dedi. Sonra güneşin doğduğunu görünce: 'Bu mu benim Rabbim? Bu hepsinden de büyük' diye haykırdı. Ama o da kaybolunca 'Ey halkım! Ben sizin gibi, Allah'tan

[670[473]] Enbiya, 21:55
[671[474]] Enbiya, 21:52

başka şeylere ilâhlık yakıştırmaktan uzağım. Bakın, ben gerçeklere uymayan her şeyden uzak durarak yüzümü ve özümü, gökleri ve yeri var eden Allah'a çevirmekteyim. Ve ben, O'nâan başkasına ilâhlık yakıştıranlardan değilim.' Toplumu onunla tartışmaya girdi, bunun üzerine onlara: 'Allah beni doğru yola iletmiş olmasına rağmen, benimle O'nun hakkında hâlâ tartışıyor musunuz? Bilin ki ben Allah'tan başka ilâhlık yakış-tırdığınız hiçbir şeyden korkmuyorum. Zira Rabbim olan Allah dilemedikçe, bana hiçbir kötülük dokunmaz. Rabbimin ilmi her şeyi kuşatmıştır. Artık düşünüp Öğüt almayacak mısınız?' Siz Allah'ın hakkında, hiçbir hüküm göndermediği şeyleri O'na ortak koşmaktan korkmazken, ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden niçin korkayım? Şimdi biliyorsanız söyleyin bakalım, iki guruptan hangisi güvende olmaya daha layıktır; Allah'ı bir olarak kabul edenler mi, yoksa putlara ilâhlık yakıştıranlar mı?.[672][475]

Bütün bunlar başta Nemrut olmak üzere, bireysel ve toplumsal hayatlarının temelini oluşturan ilkeleri putlarıyla meşrulaştıranlar için oldukça tehlikeli söz-lerdi. Bu sözler bireysel ve toplumsal hayatın bütün ilke ve özelliklerini hedef almakta ve yanlış olarak nitelemekteydi. Dolayısıyla her iki taraf için de problem büyüyordu. Müşrik eşraf için problem büyüyordu; çünkü inanç, düşünce ve yaşantının her alanında sahip oldukları bütün şeyler yanlışlanıyor ve açıkça red-dediliyordu. Hz. ibrahim için problem büyüyordu; çünkü başlarında ülkenin kralı olan Nemrut'un da bulunduğu, büyük bir topluluk öfke içerisinde karşısında yer alıyordu. Fakat Hz. İbrahim için söz konusu olan problem ve o problemin neden olduğu tehlike görünüşteydi. Zira O, alemlerin Rabb'i olan Allah'ın taraftarıydı. Allah'a dost olan [673][476] Allah'ın yardımını alan birisi ise zayıf, güçsüz değildi.

Hz. İbrahim çekinmeden, korkmadan görevine devam etti. İlâhî hakikatleri ilandan bir an olsun geri durmadı. Bir ara 'Ay Tanrısı1 Nanna'yi ve diğer güneş, yıldız 'tanrılarım' reddettiği için, başına büyük bir bela gelmesini bekleyen halkın arasına karıştı ve puthanenin bulunduğu yere gitti. Amacı düşündüğü bir planı uygulamaya koymaktı; 'Andolsun Allah'a, sizler arkanızı dönüp gittikten sonra, ben sizin putlarınıza muhakkak bir tuzak kuracağım [674][477] diyerek bir karar vermişti. Bunu yapabilmesi için halkın puthanenin yanından uzaklaşması gerekmekteydi. Çevresindeki insanlara 'Sizler neye tapıyorsunuz? Birtakım uydurma yalanlar için mi Allah'tan başka ilâhlar ediniyorsunuz? Alemlerin Rabb'i hakkındaki düşünceniz nedir? [675][478] diye sordu. Bu soru müşrikler için Nanna'nm azabını çağırmakla eş anlamlıydı. Korktular, azabın gelmesinin çok yakın olduğu-nu düşündüler. Hz. ibrahim sorusunu takiben; 'Sonra yıldıza bir göz attı. 'Ben doğ-rusu hastayım' dedi.[676][479] Müşrikler, ilahî azabın geliyor olmasından iyice emin oldular. Nanna'mn azabının Hz. ibrahim'in üzerine inmekte olduğuna emindiler. O azap kendilerine de dokunmaması için, 'arkalarım dönüp O'ndan kaçtılar.

---

[672][475] En'am, 6:76-81
[673][476] Nisa, 4:125
[674][477] Enbiya, 21:57
[675][478] Saffât, 37:86,87
[676][479] Saffât 37:88,89

İbrahim de kimselerin bulunmadığı o günde, onların putlarına yaklaştı ve 'Önünüze konulmuş bu güzelim yemeklerden niçin yemiyorsunuz? Neyiniz var ki, konuşmuyorsunuz?' dedi. Sonra üzerlerine yürüyüp, tüm gücüyle vurup kırdı onları. [677][480] O, putların hepsini paramparça etti, yalnız kendisine başvursunlar diye, en büyük putu bıraktı.[678][481] Çok geçmeden halk yığın halinde toplanıp oraya geldi.[679][482] Onlar dönüp puthanede olanları görünce, 'Bunları putlarımıza kim yaptı?' diye sordular. 'Onun haksızca iş yapan biri olduğunda kuşku yok!' dediler. İçlerinden bazıları, 'ibrahim denen bir gencin, o tanrıları diline doladığını İşitmiştik. Onu insanların gözü önüne getirin, mahkemesi ve cezalandırılması halk önünde olsun da, belki ona şahit olunca, ondan ibret alırlar' dediler. İbrahim onların yanlarına getirilince, 'Bunu tanrılarımıza sen mi yaptın?' diye sordular. İbrahim, 'Belki onu, putların büyükleri yapmıştır, konuşabiliyorsa ona sorun' dedi. Bunun üzerine vicdanlarına dönüp, 'Doğrusu asıl zalim olan, yaratılış gayesi dışında yaşamak suretiyle yoldan çıkan biziz!' diyerek kendilerini suçlamış oldular. Ama çok geçmeden, yine eski düşünce tarzlarına döndüler ve İbrahim'e, 'Bu putların konuşamadıklarını, kendin de pekala biliyorsun.'1 dediler. İbrahim, 'O halde' dedi; 'Allah'ı bıra-kıpta size hiçbir şekilde ne yaran, ne de zararı dokunmayan şeylere mi tapınıyorsunuz? Yuh olsun size de, Allah yerine tapınıp durduğunuz bütün bu nesnelere de! Hâlâ akletmeyecek misiniz?.[680][483]

Putların aşağılanıp, reddedilmesi; kırılması; putların sembolize ettiği başta 'Ay Tanrısı1 Nanna olmak üzere bütün 'tanrıların' reddedilmesi ve bunlara bağlı olarak Kralın otoritesinin gayr-i meşru ilan edilmesi, Kral Nemrut ve adamları için önemli bir problemdi. Nemrut, Hz. İbrahim'le görüşmeye karar verdi. Eğer O'nu düşüncelerinden vazgeçirebilir veya tartışarak yanlışlığını ispatlayabilirse, kendisi ve saltanatı için söz konusu olan problemi çözerdi. Yoksa her geçen gün altındaki tahtının biraz daha sallandığını fark etmeye başlamıştı. Hz. İbrahim'in sözleri, otoritesinin dayanaklarını bir bir yıkıyordu. Hz. İbrahim, Nemrut'un huzuruna çıkarıldı. Nemrut, Hz. İbrahim'le tartışmaya girişti.[681][484] O, Hz. ibrahim'i hemen öldürüp, işi bitirmeyi düşünmedi. Düşündüyse de bu düşüncesini yararlı bulmadı. Çünkü böylesi bir durumda, Hz. İbrahim'in fikirlerinin bazıları tarafından benimsenmesinden korktu. Hz. ibrahim'i tartışmada yenecek olursa, bu durumda hiç kimsenin Hz. İbrahim'in taraftarı olmak istemeyeceğini hesapladı. Bu amaçla önce tartışmaya girdi. Fakat Hz. ibrahim'in iş olsun diye tartışmak niyeti yoktu. Tevhid'in ciddiyeti, ciddi olmayan tartışmalara konu olmaya engeldi. Hz. ibrahim durumu kısa sûrede sonuçlandırmak için halkın gözünde ıBa$ tanrı' Nanna'nın yeryüzündeki temsilcisi olan ve onun adına toplumu yöneten Nemrut'a hitaben, 'Benim Rabb'im diriltir ve öldürür [682][485]dedi. Nemrut, bu söz karşısında cevabını hemen verdi: 'Ben de öldürür ve diriltirim. [683] [486] O bu sözüyle, istediğini

[677][480] Saffât, 37:90-93
[678][481] Enbiya, 21:58
[679][482] Saffât, 37:94
[680][483] Enbiya, 21:59-67
[681][484] Bakara, 2:258
[682][485] Bakara 2:258
[683][486] Bakara, 2:258

öldürebileceğini, öldürmeye karar verdiklerini de serbest bırakıp öldürmekten vazgeçebileceği ve buna kimsenin karışamayacağını kastediyordu. Bu cevap tartışmayı izleyenler açısından 'mantıklıydı. Böylelikle halk Nemrut'un sıfatlarının Hz. İbrahim'in Rabb'inin sıfatlarından aşağı olmadığını düşünmüş olmalıdır. Hz. İbrahim tartışmayı uzatmamak, kendi sözündeki kastolunan ile Nemrut'un kasdettiğinin çok farklı şeyler olduğunu açıklamak gibi uzun bir yolu seçmedi. Konuyu bir anda bitirmeye karar verdi: 'Şüphe yok ki, Allah güneşi doğudan getirir, hadi sen de onu batıdan getir.[684][487] Nemrut şaşırdı, diyecek bir şey bulamadı; 'afallayıp kaldı. [685] [488] Hz. İbrahim'i öldürmekten başka çaresi olmadığını düşündü. Ama cezası o kadar ağır olmalıydı ki, O'nun yoluna uymaya niyetlenenlere korku salsın. Bir daha böylesi bir yola uyanlar bulunmasın.

Yakmayan Ateş

Ceza, ateşte yakarak öldürmek biçiminde belirlendi. Ateş hazırlandı ve Hz. İbrahim ateşe atıldı. Ancak, insanlar için tayin ettiği hayat tarzını içtenlikle kabul edip, gereklerini yerine getirenleri destekleyip korumayı üzerine bir hak kabul eden Allah, kendisine dost olduğu Hz. ibrahim'i yalnız ve yardımcısız bırakmadı. Tevhidin hak oluşunu, şirkin batıl oluşunu, zorbalığın çözümsüzlüğünü göstermek için ateşe emretti: 'Ey ateş! İbrahim'e karşı serin ve esenlik ol.[686][489] Ve ateş ibrahim için serinlik, esenlik oldu; O'na hiçbir zarar vermedi.

Nemrut, Hz. ibrahim'i ateşte yakıp, yok ederek kendi otoritesini kurtarmayı amaçlamıştı. Fakat Hz. İbrahim'e vermeyi amaçladığı ceza ile otoritesi iyice sarsıldı. Ateş, ibrahim ve temsil ettiği dava için son değil, başlangıç oldu. Nemrut için ise sonun başlangıcı. Hakikatin gücü bir kez daha açığa çıktı. Ateşten sapasağlam çıkan Hz. ibrahim, verilen ilâhî bir talimat gereği [687][490] o bölgeyi terk etti ve bir başka yere göçtü. Çünkü İslâm daveti orada sonuna kadar devam ettirilmiş ve gerçek herkese ulaştırılmıştı. Artık peygamberlik görevini bu yeni ülkede yerine getirecekti. Yanında ise ileride peygamberlerden birisi olacak yeğeni Lût vardı; "Ve biz O'nu da, kardeşinin oğlu Lût'u da geçmiş ve gelecek bütün çağlar İçin kutlu kıldığımız ülkeye ulaştırdık.[688][491]

Bütün bu ayetler ve diğer bazıları, geçmişte yaşamış bir peygamberi ve O'nun müşrik toplumuyla mücadelesini anlatıyordu. Hz. İbrahim'in islâm daveti, Mekke'deki islâm davetinden, O'nun tevhid mücadelesi, Mekke'deki tevhid mücadelesinden binlerce yıl önce gerçekleşmişti. Ama Hz. İbrahim'in binlerce yıl önce gerçekleştirdiği davetin seyri ve konuları, kendisinden binlerce yıl sonraki islâm daveti için bir modeldi. Şahıslar, mekanlar ve zaman farklı olabilirdi ama, davetin senaryosu aynıydı. Dolayısıyla, M.Ö. 2000'li yıllarda Sümer kentlerinin birisinde Hz. ibrahim'in liderliğinde Nemrut ve adamlarına karşı gerçekleştirilen islâm da-

[684][487] Bakara, 2:258
[685][488] Bakara, 2:258
[686][489] Enbiya, 21:69
[687][490] Saffât, .37:99
[688][491] Enbiya, 21:79

veti, bu davet için yürütülen çaba ve çalışmalar; M.S. 7. yüzyılın Mekke'sinde Hz. Muhammed'in Dâru'n Nedve üyelerine ve adamlarına karşı gerçekleştirdiği İslâm daveti, bu davet için yürüttüğü çaba ve çalışmaların birebir Örneğiydi; modeliydi. Ve bu nedenle, geçmişte yaşananları anlatan ayetler, esasen doğrudan Hz. Muhammed'e ve Mekke müşriklerine hitap ediyordu. Resulûllah, Hz. ibrahim'in şahsından ve davet sürecinden neler yapması gerektiğini, yapacağı şeylerin nelere yol açacağını ve karşılaştığı zorluklardan nasıl kurtulacağım öğreniyordu. Yine bu ayetlerle zorlukları takip eden başarıların, mükafatların müjdesi veriliyordu. Allah, gerekirse razı olduğu kulları için ateşi bile 'serin ve esenlik' kılardı. O halde Resulûllah veya diğer müminler, hiçbir şekilde gidişatlarını yalpalatmamalı, kendilerine Hz. ibrahim'i örnek alıp O'nun dediklerini demeliydiler, O'nun gibi dirençli olmalıydılar, davalarında O'nun gibi kararlılık sergilemeliydiler: 'Kendini bilmeyenden başka kim İbrahim'in dininden yüz çevirir. Hakikat şu ki; Biz ibrahim'i seçtik, O ahirette de salihlerdendir.[689][492]

Mekke müşriklerine gelince, onların selefleri, Hz. İbrahim'in hakkı tebliğ için gönderildiği Nemrut ve onun müşrik, sapık, zorba adamlarıydı. Mekke'nin müşrik liderleri Nemrut ve adamlarıyla olan benzerliklerini inançlarıyla, sözleriyle, Resulûllah'a karşı tutum ve davranışlarıyla, İslâm davetine karşı yaptıklarıyla her fırsatta ortaya koymuşlardı ve halen de öyle davranmaya devam ediyorlardı. Nemrut zorbaydı, zalimdi, kötüydü; Mekke'nin müşrik liderleri de. Nemrut ve adamları halkı sömürüyordu; Mekke'nin müşrik liderleri de. Nemrut tüm yaptığı zorbalıklan, sömürüleri, haksızlıkları putlarla meşrulaştırıyordu; Mekke'nin müşrik liderleri de. isimler, mekânlar ve zaman farklı olabilirdi; fakat oyun ve hileler aynıydı. Nemrut'un sisteminde ve toplumunda zulüm ve baskı vardı, Mekke'de de; Nemrut'un egemen olduğu toplumda sömürü ve haksızlık vardı, Mekke'de de; Nemrut'un dini saçmaydı, akılsızlıktı, hakikate muhalifti; Mekke'nin dini de... Dolayısıyla, eğer Mekke müşrikleri şirklerinde inat edip Resulûllah'ı reddetmeye devam ederlerse, zorbalıklarım sürdürürlerse, Nemrut'un ve adamlarının akıbetini paylaşacaklarını bilmeliydiler. O akibet ki zelil, kötü ve horlanmış bir halde kalakalmaktı: 'Onlar, İbrahim'e düzen kurmak istediler. Fakat biz onları hüsrana uğrattık.[690][493]

[689][492] Bakara, 2:130
[690][493] Enbiya, 21:70

BÖLÜM: 4
İSLAM DEVLETİ VE İTİRAZLARI

Organize Tepkiler

Düşündü, ölçtü, biçti. Kahrolası nasıl da ölçtü, biçti. Sonra baktı. Sonra kaşını çattı, suratını astı. Sonra da arkasını döndü, büyüklük tasladı; 'Bu bir yerlerden öğrenilmiş sihirden başka bir şey değil. Bu sadece bir insan sözü' dedi. [691[1]]

Mekke'nin müşrik eşrafı, Resulûllah'm liderliğinde başlayan İslâm davetine veya Resulûllah'm bizzat şahsına değişik gerekçelerle tepkide bulundular. Bu gerekçelerine bağlı olmak üzere İslâm davetini yok edebilmenin planlarını düşünüp, bu planlar dahilinde gerekli girişimlerde bulundular. İslâm davetiyle muhatap oluşlarının ilk günlerinde Ebû Talib'le görüşüp, ondan yeğenine engel olmasını istemeleri, islâm davetini durdurma amacı taşıyan sistemli girişimlerinin ilk örneğini oluşturdu. Fakat çok geçmeden eşrafı derin düşüncelere sevk eden bir durum açığa çıktı. Hac zamanı yaklaşmıştı. Kısa bir süre sonra çevre bölgelerden birçok insan Mekke'ye gelecekti. Bu durum Mekke eşrafını düşündürüp, korkuttu. Çünkü, çevre bölgelerden Mekke'ye gelenlerin, İslâm davetinin yaygınlık kazanmasından Mekke eşrafını sorumlu tutup, putlarını korumadıkları ve dinlerini iyi temsil edemedikleri için Mekke'ye yönelik düşmanca girişimlerde bulunmaları söz konusuydu. İslâm davetine izin verdikleri için Mekke toplumunu cezalandırmaya kalkışmaları kuvvetli bir ihtimaldi. Bu korkuyu, yakın akrabalarına İslâm'ı anlatmak için verdiği yemek daveti sırasında Resulûllah'a karşı çıkan Ebû Leheb açıkça ifade etmiş ve şöyle demişti: 'Şunu bil ki, senin kavmin, seni tüm Araplara karşı koruyacak güçte değildir. Sen kavminin başına büyük bir belâ açıyorsun. Bu nedenle Arap kabileleri bütün güçleriyle üzerimize çullanmadan, bizler ellerimizi çabuk tutup seni nakşetmemiz gerekir. Bu, seni tüm Araplara karşı korumaktan daha kolaydır.' Eşraftan diğer bazıları ise kendilerine gerçekleştirilen davet karşısında 'Sana uyarsak yurdumuzdan atılırız' demişlerdi.

Mekke ileri gelenleri, korktukları durumun gerçekleşmemesi için, tez elden bir çare bulmalıydılar. Zira, hac mevsimi iyice yaklaşmıştı. Mekke şehir meclisi konumundaki Dâru'n Nedve'de olağanüstü gündemle bir toplantı tertip edilmesi - ne karar verdiler. Toplantının başkanlığını, eşrafın en yaşlılarından ve Mekke şehir devletinin en nüfuzlu şahsiyetlerinden Velid b. Muğire yaptı. Velid b. Muğire bir konuşma yaparak, niçin toplandıklarını, toplanmalarının gerekçesi olan prob - lemin ne olduğunu açıkladı: 'Ey KureyşHler! Hac mevsimi iyice yaklaştı. Kısa bir süre sonra Araplar gruplar halinde Mekke'ye gelecekler. Gelince de Muhammed'in ve arkadaşlarının davasından haberdar olacaklar. Bu konuda bizlere bazı şeyler soracaklar. Onların sorularına her birimiz kendimizce bir şeyler söyleyeceğiz, fier

[691[1]] Müddesir sûresi, 74:18-25

birimiz ayrı şey söylersek yalanımız açığa çıkar. Gelin şimdi bu konuda bir harara varıp, görüş birliğine ulaşalım. Böylelikle hepimizin cevabı aynı olur. Bu ise inandırıcılığımızı artırır'. Toplantıya katılanlar, konu ile ilgili olmak üzere Velid b. Muği-re'nin görüşünün ne olduğunu sordular; 'Ey Abdıişems'in babası! önce sen fikrini söyle. Bu konuda görüşünle bize yol göster' dediler. Velid b. Muğire, konuyla ilgili bir kararının bulunmadığım, bu nedenle herkesin fikrini açıklamasının uygun olacağını bildirdi: 'Hayır! düşüncelerinizi önce siz söyleyin. Ben sizi dinleyeceğim' dedi. Bir kişi 'Kâhin' fikrini ileri sürdü: 'Muhammed hakkında, O bir kâhindir, de-riz' dedi. Velid b. Muğire çok fazla düşünmeden bu fikri uygun bulmadığını söyledi: 'Vallahi o kâhin değil. Biz kâhinlerin nasıl kişiler olduklarını çok iyi bilen kişileriz. O'nun hareketlerinde ne kâhin hali ve ne de sözlerinde bir kâhin ifadesi var. Kâhin olanların söyledikleri bazen doğru çıkar, bazen da yaîan. Fakat Muhammed'in şimdiye kadar hiç yalan söylediğine şahit olmadık'. Bu sefer daha farklı bir görüş ileri sürüldü: 'O bir mecnundur, delidir deriz' diyen oldu. Velid b. Muğire bunu da inandırıcı bulmadı; 'Mecnunluğun, deliliğin ne olduğunu çok iyi bilen kişileriz. Yine çok iyi biliyoruz ki, Muhammed'de mecnunluk, delilik hâli yok. Çünkü O'nda ne nefes darlığı, ne çırpınma, titreme ve ne de evhamlanma var' dedi. Bunun üzerine 'O bir şairdir, deriz' diyen oldu. Ancak Velid b. Muğire bunu da uygun bulmadı. Bu görüşün de inandırıcılıktan uzak olduğunu söyledi: 'O'nun bir şair olmadığım biliyoruz. Biz şiirin her çeşidini, Recez'ini, Hecez'ini, Karid'ini, Makbud'unu ve Meb-sut'unu iyi bilen kişileriz. O'nun sözlerinde bunların hiçbirisi yok' dedi. Bu sefer, 'O bir sihirbazdır, deriz' görüşü dile getirildi. Velid b. Muğire buna da katılmadı; 'O bir sihirbaz da değil. Biz sihirbazları ve yaptıkları sihirleri çok görmüş kişileriz. O'nun sözleri, ne sihirbazların okuyup, üfledikleri ne benziyor, ne de düğümleyip bağlayarak yaptıklarına' dedi. Toplantıya katılanlar Velid b. Muğire'nin itirazları karşısında tutarlı, inandırıcı bir şey bulamamanın sıkıntısı ve çaresizliğiyle sordular: 'Ey Abdulşems'in babası! Peki ne diyeceğiz?' Velid b. Muğire durdu, düşündü ve sonra görüşünü açıkladı: 'Siz bu söylediklerinizin hangisini söylerseniz söyleyin, yalan söylediğiniz açığa çıkar. Bunların asılsız iddialar olduğu hemen anlaşılır. Bence Muhammed hakkında söylenebilecek en uygun şey, onun bir sihirbaz olduğudur. Çünkü O'nun sözlerinde bir sihir etkisi var. İnsanları çabuk etkiliyor. O'na inananlar ana-babasıyla, kardeşiyle, karısıyla ve kabilesiyle bağlarını koparıyor. [692][2] Velid b. Muğire'nin bu görüşü kabul gördü. Toplantıda bulunanlar, Resulûllah'm bir söz ustası sihirli sözler söyleyen birisi olarak tanıtılması kararını destekleyeceklerini, buna göre davranacaklarını bildirdiler ve toplantı sona erdi.

İslâm'ın, Mekke'ye dışarıdan gelenler tarafından kabulünü engellemek için Dâru'n Nedve'de verilen karar hemen uygulamaya kondu. Mekke'ye gelen her yabancıya 'Muhanımed bir sihirbazdır. Sözleri ile insanları etkiliyor. O'nun sözlennden etkilenenler kavmine, ailesine, eşine, çocuğuna düşman oluyor. Bu nedenle sakın

[692][2] İbn Hişam, es-Siretû'n-Nebeviyye, 1/289; Zehebî, Tarihü'l islâm, 11/90; Belâzürî, Ensâbû'l Eşraf, 1/133; Ibnü'l Esir, el-Kâmil fi't-Târih, 11/71.

O'nu dinlemeyin [693][3] demeye başladılar. Bu islâm daveti açısından son derece önemli bir problemdi. Mekke eşrafının bu propagandası İslâm'ı çarpıtma amacı taşıyordu. Bu problem tez elden çözülmeliydi. Vahiy, her zaman olduğu gibi hiç gecikmeden devreye girdi. İslâm'ı çarpıtma girişiminin önlenmesi ve Mekke'ye hac nedeniyle gelenlerin Mekke meclisinde alman kararın asıl mahiyetinden haberdar olmaları vahiy yoluyla gerçekleştirildi. Vahyolunan bir grup ayetle, başta müminler olmak üzere diğer insanların, Dâru'n Nedve'deki toplantıdan ve bu toplantı da alman kararın mahiyetinden haberdar olmaları sağlandı. Müşrik liderlerin oyunu deşifre edildi. Fakat bununla da kalınmadı, ayrıca, toplantının başkanı olan Velid b. Muğire'nin özellikleri açıklanarak, söz konusu yalan kampanyasının etkisi tersine çevrildi. Söz konu ayetler şöyledir:

Tek olarak yarattığım o kimseyi bana bırak. Ona bol servet verdim, hem de gözü Önünde duran oğullar verdim. Ona daha nice başka büyük imkânlar sağia-dım. Üstelik bütün bunlara rağmen o, hâlâ kendisine verilenlerin daha da artırılmasını istiyor.Hayır bu arzusu olmayacak, çünkü o bizim ayetlerimize karşı inatçı kesildi. Ben onu dimdik bir yokuşa sardıracağım. Zira o düşündü, ölçtü, biçti. Kahrolası nasıl da ölçtü, biçti. Sonra baktı. Sonra kaşını çattı, suratını astı. Sonra da arkasını döndü, büyüklük tasladı; 'Bu bir yerlerden öğrenilmiş sihirden başka bir şey değil. Bu sadece bir insan sözü' dedi. Onu Sekar'a sokacağım. Bilir misin sen, Sekar nedir? Sekar ne geriye bir şey kor, ne de bırakır. Durmadan derileri kavurur. O cehennem üzerinde on dokuz vardır. [694][4]

Velid b. Muğire'nin kişiliğinin ve İslâm davetini çarpıtmaya yönelik gayretinin anlatıldığı bu ayetler vahyolunduğu zaman, islâm davetinin muhatabı olan insan-lar Velid b. Muğire'nin, sahip olduğu mallara rağmen hâlâ doymayan (kanaat et-meyen) bir açgözlü olduğunu, mal kazanıp yığmanın onda bir hırsa dönüştüğü anladılar. Bu ayetlerle, yıllardır farkında oldukları bir özelliği daha açık ve net ola-rak görme imkânını elde ettiler. Kendileri üzerinde söz sahibi olan bu kişinin ne kadar bencil, çevresindeki insanları değil, sadece kendi menfaatlerinin devamını düşünen birisi olduğunu fark ettiler. Bu ayetler vahyolunduğu zaman, Mekke'nin henüz Müslüman olmamış yoksulları, idrak kabiliyeti yok edilmiş zavallıları, yıl-lardır tanıdıkları Velid b. Muğire'yi daha iyi tanıma ve onun temsil ettiği sistemin mahiyetini anlama imkânına kavuştular. Ve, hep aleyhinde konuşulan islâm'ın ve müminlerin üzerinde oyunlar oynandığını, gerçeğin gizlendiğini veya çarpıtıldığı-nı öğrendiler.

Ayrıca, söz konusu ayetlerde Velid b. Muğire'nin isminin belirtilmemiş olması da önemliydi. Onun ismi zikredilerek ayetlerin muhtevası özelleştirilmemişti. Velid bin Muğire'nin şahsında insanların önüne LBen sizi düşünüyorum', 'Ben toplumu ve ülkeyi düşünüyorum', 'Bütün gayret ve çabalarım insanların huzur ve saadeti içirt diyen müşrik, kafir, münafık, hain, zorba, zalim, mücrim... liderlerin, aslında tamamıyla kendi çıkarlarım düşünen, çıkarlarını tatmin etmekte de aciz kalacak

[693][3] İbn Hişam, e$~Siretü'n-Nebeviyye, 1/289; Zehebî, Tarihü'lİslâm, 11/90.
[694][4] Müddesir, 74:11-30

kadar açgözlü kişiler olduğu açıklanmış oluyordu. Bu itibarla, bu ayetler ile, her çağın Müstez'aflaniıa, sömürülenlerine, ezilenlerine başlarındaki insanların niteliğini, kişiliklerini tanımaları için önemli bir imkân sunuluyordu. Allah, söz konusu ayetlerle ilan etti ki, Velid b. Muğire ve benzerleri sahip oldukları malları kendileri kazanmış değillerdir. Bütün o mallan onlara Allah vermiştir. Bunun nedeni, ilâhî imtihanın bir gereği olabileceği gibi, azgınlıklarım artırarak daha çok azabı hak etmelerine imkân sağlayan bir araç da olabilir. Ancak şu bilinmelidir ki, onlara o malları veren Allah, almaya da muktedirdir. Yine açıklandı ki, çevresindeki diğer kimselerin sahip olmadığı bunca mala, taraftara sahip olan Velid b. Muğire, bundan böyle bu imkânlarını yitirmeye başlayacak. Çünkü kendisine verilen nimetlerin hakkını veremedi; yoksulu, yetimi, öksüzü gözetip, kollamadı. Bunun yerine azgınlaşıp, zorbalaştı. Bu haberin gereği bir süre sonra gerçekleşmeye başladı. Söz konusu ayetlerin vahyolunmasmdan sonra Velid b. Muğire gün geçtikçe yoksullaşmaya ve çok övündüğü, müstekbirliğinin dayanağı olan sermayesi erimeye başladı. Ailevi ihtiyaçlarını karşılamak için çalışmak, çalışmak için babalarından uzak yerlere gitmek zorunda olmayan oğullarına gelince; Velid b. Muğire'nin on veya on üç oğlunun bulunduğu rivayet edilir. Velid b. Muğire, bu oğullarını zenginliğinin ve Mekke ileri gelenlerinden olmanın verdiği imkânlarla istediği şartlarda, istediği gibi yetiştirmiş ve o toplum içinde gıpta edilen kişiler olmalarını sağlamıştı. Fakat nasıl çok sevdiği ve Övündüğü mallan eriyip yok olduysa, oğullarının da başına benzer durumlar geldi; bazıları öldü, bazıları babalarının yolunu terk edip İslâm'a girdiler, islâm'a girenlerin arasında Velid, Hişam ve oğulların en ünlüsü ve aynı zamanda Dâru'n Nedve'nin önemli üyelerinden olan Halid vardır.

Allah, Resulüne vahyettiği ayetlerle, Velid b. Muğire'nin islâm davetini durdurmak ve çarpıtmak için düşündüğü iblisçe planını açıkladığı gibi, bu planın uygulama safhasındaki durumunu da anlatarak insanlar arasındaki değerini iyice düşürüp, yok etti. Sekar, Velid b. Muğire ve benzerlerinin mekânı olarak ifade olundu. Allah, Sekar'm azab yurdu olan Cehennemde, azabın en şiddetli yerinin ismi olduğunu bildirdi. Velid b. Muğire ve benzerlerinin Sekar'da görecekleri aza-bın şiddetine de dikkat çekildi. Derilerinin kavrulacağı, yanıp yok olacakları bildirildi. Ancak Velid b. Muğire ve benzerleri, derileri kavrulmakla, yanıp yok olmakla, kurtulacaklarım zannetmemeliydiler. Zira vücutları, derileri kendilerine tekrar iade olunup, tekrar azap görmeleri sağlanacaktı. Böylelikle sonsuza kadar devam eden bir süreç halinde hep azap görmeye devam edeceklerdi.

Ayetlerle bütün hileleri ve kişiliksizlikleri gözler önüne serilen Mekke ileri gelenleri şaşkına döndüler. Fakat o aşağılık durumdan kurtulmanın yolunu da, her zaman yaptıkları gibi, hakikati çarpıtmak biçiminde buldular. Söz konusu yöntem, gündemi değiştirme hilesiydi. Ebû Cehil bu ayetleri duyduğu zaman, insanların dikkatini başka tarafa çekmeye, gündemi değiştirmeye çalıştı. Çevresindeki insanlara şöyle seslendi: 'Muhammed, cehennem bekçilerinin on dokuz tane olduğunu söylüyor. Bunda korkacak ne var. Hepiniz pehlivan adamlarsınız. Sizin

onunuz onlardan birisinin hakkından gelemeyecek mi?'. Gücüyle ün yapmış olan Ebû'l Eşedd b. Ubeys ise, ayeti ve ayetteki melekleri alay konusu edinerek, çevresine toplanmış diğer müşriklere şunları söyledi: 'On dokuz bekçi sizi asla korkutmasın. Çüniîü ben sag omzumla onların onunun, sol omzumla da dokuzunun hakkından gelirim.

Tüm bunların yanı sıra, Dâru'n Nedve'de düzenlenen ve Resulûllah için sihirbaz olduğu yalanını yayma kararıyla sonuçlanan toplantıyı takiben, başka ilginç gelişmeler de yaşandı. Toplantı sonrasında oyunlarını uygulamaya koyan müşrik liderler, oyunlarının kendi aleyhlerine döneceğini bir süre anlayamadılar. Anla - dıkları zaman da iş işten geçmiş oldu. Onların bu yoğun ve yalan propagandası karşısında, normal şartlar da Resulûllah'ı tanımayan ve islâm'dan haberdar olma - yanlar; Resulûllah'ı tanıdılar, islâm'dan haberdar oldular. Hakkında ilginç şeyler duydukları Resulûllah'ı yakından tanımayı arzuladılar. İslâm'la ilgili haberler her yana yayıldı. Bu konuda Tufeyl ile ilgili rivayet, sürecin nasıl geliştiğini göstermesi açısından önemlidir.

Tufeyl, Devs kabilesine mensup, saygın, sözü dinlenir bir kişiydi. Mekke'ye geldiği zaman Mekke eşrafının Resulûllah'la ilgili uyarılarıyla karşılaştı. Tufeyl kendisiyle ilgili gelişmeleri şöyle anlatmıştır:

Allah'a yemin ederim ki, Mekkeliler bana çok ısrar edip Muhammed ile görüş memi engellemeye çalıştılar. Ben de onların inandırıcı gerekçeleri ve ısrarları karşısında Muhammed ile görüşmemeye, karşılaşırsam konuşmamaya karar verdim. Olur ki etkisinde kalırda büyüsüne kapılırım diye kulaklarıma pamuk tıkadım. Konuşmasını duymak istemiyordum. Kabe'ye gittim, Muhammed oradaydı ve namaz kılıyordu. Bu arada onu dinlemek arzusu benî zorlamaya başladı. Kendi kendime dedim ki; 'Ey anası ağlayasıca Tufeyli Sen akıllı bir adamsın. Doğruyu yanlışı ayırt edecek akla sahipsin. Bu adamın sözlerini dinlemekten niçin bu kadar korkuyorsun. Eğer sözleri doğru ise dinler tasdik edersin, yok eğer saçma ve yanlış ise dinlemez, dinlediklerini de reddedersin'. Biraz bekledim ve Muhammed Kabe'den ayrılıp evine doğru giderken peşinden gittim. Evine girerken arkasından seslenip 'Ey Muhammed! Senin kavmin beni seninle görüşmekten ve konuşmaktan sakındırmaya çalıştı. Doğrusu senden korktum. Bu nedenle senin sözlerini duymamak için kulaklarıma pamuk tıkadım. Fakat seni dinlemek, söylediklerini anlamak istiyorum. Sen ne diyorsun, insanlara ne anlatıyorsun, bir de bana anlat' dedim. Muhammed bana Kur'an okudu ve İslâm'ı anlattı. Allah'a yemin ederim ki o zamana kadar bu kadar güzel sözler ve doğru şeyler hiç işit - memiştim. Hemen orada Müslüman oldum. Müslüman olunca dedim ki; ıEy Allah'ın Resulü! Ben kavmi içinde sözü dinlenen bir adamım. Ben kavmime dönüp onlara İslâm'ı anlatmak istiyorum. Bu konuda Allah'ın bana yardımcı olması için dua et.' Resulûllah'da benim için dua etti. Sonra kavmime döndüm ve onlara İs - lâm'ı anlattım. Resulûllah Medine'ye hicret ettikten sonra ben de kavminle birlikte

ona katıldım.[695][5]

Ahlâk İsyanı

Şüphe yok ki, Allah adaleti ve iyilik yapmayı, yakınlara karşı cömert olmayı emredip; çirkin işleri, haksızlığı ve taşkınlığı yasaklıyor ve size düşünesi-niz diye öğüt veriyor. Sözleşme yaptığınızda Allah'ın sözleşmesini yerine getirin. Sağlama bağladıktan sonra, yeminlerinizi bozmayın. Nasıl bozarsınız ki, Allah'ı kendinize kefil kılmışsınız. Şüphesiz ki Allah, ne yaparsınız hepsini bilir. İpliğini sağlamca büktükten sonra, onu söküp dağıtan kadma benzemeyin. Bir topluluk diğer bir topluluktan daha çok ve üstün diye yeminlerinizi bozup, hileli hareket etmeyin. Allah bütün bunlarla sizi imtihandan geçiriyor ve üzerinde ayrılığa düştüğünüz şeyleri, kıyamet gününde size açıklayıp bildirecek. [696][6]

islâm davetini durdurmak için birbirleriyle görüşüp-konuşan ve verdikleri karar-larla amaçlarına ulaşmaya çalışan Mekke eşrafı, önceki bölümde geçtiği üzere, bu toplantıların bir kısmında, Resulûllah'ın şahsıyla ilgili olumsuz haberler yayarak insanları Resulûllah'tan uzaklaştırmayı planladılar. Haberin konusunun ne olaca-ğını düşünüp, tartıştılar. Onun kâhin, şair veya sihirbaz olduğunu ilan etmeyi dü-şündüler. Fakat hiçbirisinde karar kılamadılar. Çünkü bunların hiçbirisinin Resulûllah için geçerli olmadığını biliyorlardı. Ancak buna rağmen O'nun insanı derinden etkileyen sözlere sahip olduğunu dile getirip; 'O'nun sözlerinde sanki bir sihir var, O'nu dinlemeyin' propagandasını yürütmeye karar verdiler.

Mekke ileri gelenleri, İslâm davetini durdurmak için çareler düşünürlerken Resulûllah'ın şahsıyla ilgili, insanları kendisinden uzak tutacak ahlâkî bir zaafı hiçbir şekilde gündeme getiremediler. O'nun çıkarcı olduğunu; kişisel veya ailevî çıkarları hedefleyen gizli niyetlere sahip olduğunu; yalancı, ikiyüzlü, güvenilmez, zorba, cimri, nankör.... olduğunu dile getirmediler, getiremediler. İftira niteliğinde bile olsa böylesi bir şeyi gündeme taşımayı akıllarından dahi geçirmediler, geçiremediler. Üstelik bunu yapmaya hazır bir ruh haline sahip olmalarına rağmen. Çünkü, İslâm davetinin daha ilk yıllarında vahyolunun birçok ayetle, Mekke eşrafının kişiliği ve karakteri ortaya dökülmüş, onların insanlara karşı zorba,[697][7] saldırgan,[698][8] kibirli,[699][9] bencil,[700][10] kaba,[701][11] günahkâr,[702][12] hayra engel olan,[703][13] yetime, fakire, yardımcı olmayan,[704][14] mal düşkünü,[705][15] cimri,

---

[695][5] İbn Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye, 11/24; İbn Sâ'd, et-Tabakatü'l-Kûbra, İV/239; Hakim, Müstedrek, III/259.
[696][6] Nahl sûresi, 16:90-92
[697][7] Müddessir sûresi, 74:12-17; Kalem sûresi, 68:14; Tebbet sûresi, 111:2; Leyi sûresi, 92:11,18; Hümeze sûresi, 104:2,3
[698][8] Kalem sûresi, 68:12
[699][9] Kıyamet sûresi, 75:31-33
[700][10] Müddessir sûresi, 74:44
[701][11] Kalem sûresi, 68:13
[702][12] Kalem sûresi, 68:12
[703][13] Kalem sûresi, 68:12
[704][14] Fecr sûresi, 89:17; Müddessir sûresi, 74:44; Gaşiye sûresi, 89:18; Mâ'un süresi, 107:3
[705][15] Fecr sûresi, 89:19,20

[706][16] boş işlerle uğraşmayı seven, [707][17] nankör [708][18] kimseler oldukları gözler önüne serilerek; tüm toplumun gözünde rezil-rüsvay olmaları sağlanmıştı. Onlar, değişik gerekçelerle gizledikleri veya üstünü örttükleri ahlâksızlıklarının, problemli kişiliklerinin, düşük karakterlerinin deşifre olmasının verdiği intikam duygusuyla, Resulûllah'a yönelik benzer bir saldırıya geçebilirlerdi. O'nun için bazı ahlâkî zaafları gündeme taşıyabilirlerdi. Ancak, olumsuz sıfatları nedeniyle ağır bir şekilde eleştirilen ve bu nedenle öfkeden gözleri dönmüş halde bulunan Mekke eşrafından hiç kimse, Resulûllah'm karşısına geçerek kendisinin de bu özelliklerin tamamına veya en azından birisine sahip olduğunu ifade etmedi, edemedi. Resulûllah'ı hiçbir şekilde böylesi kötü, aşağılık özellik ve sıfatlarla eleştirmediler, eleştiremediler. Daha da önemlisi, düşmanlıktan akıllarının başlarından gittiği anlarda dahi ResulüUah'm ahlâkî erdemlerini ifade etmekten kendilerini alamadılar. Zira, olumlu Özelliklerinin, erdemlerinin Mekke'deki herkes tarafından bilinmesi nedeniyle, Resulûllah'ın şahsıyla ilgili olumsuz bir haberin hiç kimseyi etkilemeyeceğinin farkındaydılar. Resulûllah'm kişiliğiyle ilgili başlatacakları iftira kampanyasının tslâm davetine değil; iftiraları nedeniyle kendilerine zarar vereceğini biliyorlardı.

Resulûllah açısından durum böyleydi. Kolaylıkla ifade edileceği üzere, Resulûllah özel birisiydi. O sadece peygamberlik döneminde değil, peygamber olmadan önce de, ilâhî iradenin müdahaleleri ile.temiz kalmış birisiydi. O, dürüstlüğün, doğruluğun, doğru sözlüğün, sözüne sadık kalmanın, hakkı ve adaleti gözetmenin ulaşılamaz yüksek erdemler olarak algılandığı ve bu nedenle söz konusu erdemlere aykırı durumların yaygınlık kazandığı bir toplumda, bu erdemlerin canlı bir tanığı ve temsilcisi olmayı başarmış bir şahsiyetti. Risâlet öncesinde, kendisinin de farkında olmadığı dolaylı ilâhi müdahalelerle, risâlet döneminde ise vahiyle gerçekleşen doğrudan müdahalelerle hep 'temiz:' olması sağlanmıştı. Bu nedenledir ki, kendisini bütün özellikleriyle çok yakından tanıyan Mekkelilerce 'Muhammet? ismiyle değil, ahlâkî erdemlerinin ifadesi olarak ıen güvenilir kişi' sıfatıyla tanınıp, anılmıştı. O'nun en katı düşmanları en kızgın anlarında bile, O'nun kişiliği, karakteri, ahlâkı ile ilgili konularda ifade edilecek bir iftiranın işe yaramayacağını düşünebilmişlerdi; akılları duygularına teslim olmamıştı, İslâm davetim durdurma çabalan sırasında yararlanmalarını sağlayacak bir eksiklik veya kusuru ResulüUah'm kişiliği, karakteri ve ahlâkı için söz konusu edememişlerdi. Fakat ya diğer müminler? Onlar dün denecek yakınlıkta bir zamana kadar; İslâm'a girdikleri dakikaya kadar, şirk toplumunun bir üyesi olarak o toplumda bulunan ahlâkî zaaflara sahip kimselerdi. îslâm'a girdikleri zaman toplumlarındaki birçok olumsuz özelliği üzerlerinde bulunduruyorlardı. Bundan Hz. Ebû Bekir başta olmak üzere, sadece birkaç mümin istisna edilebilecek durumdaydı. Diğerleri, herhangi bir Mekkeli gibi yaşamıştı; zorba, saldırgan, kibirli, bencil, kaba, günahkâr olmak; hayra engel olmak; yetime, fakire, yardımcı olmamak; mal

[706][16] Leyi sûresi, 92:8
[707][17] Müddesir sûresi, 74:45
[708][18] Abese sûresi, 80:17,23

düşkünlüğü, cimrilik, boş işlerle uğraşmayı seven birisi olmak, nankör olmak gibi özellikler yabancısı olmadıkları özelliklerdi. Müşrik Mekke ileri gelenleri işte bu özellikleri İslâm'a yönelik girişimlerinin malzemesi olarak kullanabilirlerdi. Resulûllah'm hakkında iftirada dahi bulunamamalarma karşılık, Resulûllah'ın davetini kabul etmiş kişilerin olumsuz özelliklerini gayelerine ulaşmada araç olarak kullanabilirlerdi. Müşrik önderler, İslâm davetini durdurmak için, Resulûllah'ın çevresindeki insanların bazı ahlâkî eksiklik ve kusurlara sahip olduklarını belirterek, kendilerini haklı çıkarabilirlerdi Yoksul ve köle olanların iktidarı ele geçirip insanlar üzerinde otorite kurmak istediklerini, güçlenince insanlara zulmedeceklerini, yoksulluklarının ve köleliklerinin intikamını almak isteyeceklerini dile getirebilirlerdi. Ahlâkî eksiklik ve kusurları dillerine dolayıp bu iddialarını pekiştire-bilirlerdi. Fakat bunu da yapmadılar; daha doğrusu yapamadılar. Çünkü, daha düne kadar her türlü ahlâkî kusur veya eksikliği İle kendilerinden birisi olan b.u bazı kimselerin İslâm'a girince köklü, kapsamlı bir değişime sahip olduklarını görmüşler ve görmeye de devam ediyorlardı. O müminler 'Allah'tan başka ilâh yoktur deyip eski dinlerini, bir başka söyleyişle inançlarını ve hayat tarzlarım terk edip, vahiyle bildirilenlere mensup oldukları andan itibaren, bütün ahlâkî kusur ve eksiklikleri üzerlerinden silkeleyip atmışlardı. Her biri güzel ahlâkın en güzel örnekleri haline gelmişler veya gözle görünür bir hızla bu süreci yaşamaya devam ediyorlardı. Bu şartlarda, yeni durumlarından hareketle, onların ahlâkî bir eksiklik veya kusurlarından bahsetmek, bunu İslâm davetini durdurmada araç olarak kullanmak mümkün değildi. Bazı küçük eksikleri veya kusurları İslâm davetine yönelik karşıt propagandanın aracı olarak dile getirilse bile, işe yaramayacağı kesindi. Çünkü onlardaki olumlu değişimi herkes olanca açıklığıyla görüyordu. Zira onlar îslâm'a girerken, sadece bir isim değişikliği gerçekleştirmemişler; bir ahlâk isyanı başlatmışlardı. Hem kendi hâl ve gidişatlarım olması gereken en güzel biçime dönüştürmüşler ve hem de herkesi bu sürece katılmaya davet ediyorlardı. Onların şahsında yaşanan süreç, en kısa ifadesiyle ahlâksızlıktan ahlâka, bazı ahlâkî İlkelerden ahlâkın en güzel ilkelerine dönüşümdü. Onların şahsında gerçekleşen, güzel ahlâkın yaşayan bedenlere dönüşmesiydi. Bundan dolayıdır ki müşriklerin ileri gelenleri Resulûllah'ı veya İslâm'ı suçlamaya, aşağılamaya çalışırlarken; bu müminlerle ilgili bir eksiklik veya kusur olarak onların fakir, köle olduklarını ileri sürmekten başka iddialarına dayanak olacak bir şey bulamadılar.

Risâlet döneminin müminleri ve özellikle de risâletin Mekke yıllarında İslâm davetini kabul eden müminler için şirkten tevhide geçiş, herhangi bir inanç veya ayat tarzından, başka herhangi birisine geçiş türü bir değişim değildi. Gerçekleşen değişim, sadece veya daha çok bir isim değişikliği, muhit değişikliği, arkadaş Egi Şikliği, lider değişikliği, ideoloji değişikliği, siyasal tercih değişikliği... değildi. erçekleşen, elbette ki bunları da kapsayan bir değişimdi; ama daha çok ve hatta en önemlisi ahlâk değişimiydi. Zira, İslâm daveti, risâlet sürecinin hiçbir aşamasında, hiçbir zaman, ahlâkı arka plana atan, ahlâkî değişimi geciktiren bir yaklaşıma ve

eğilime sahip olmadı. Bunun en küçük bir örneğini bulmak mümkün değildir. Risâlet sürecinde, iman etmenin olmazsa olmaz şartlarından Allah'ı tek ilâh olarak bilmek, bilmekten daha çok, O'nun tek ilâh olduğu bilinciyle O'nun emir ve yasaklarına itaat anlamına geldi. Hz. Muhammed'İn peygamber olduğunu kabul etmek, sadece kabul etmekten çok, O'nun bildirdiği ilke ve şartlara teslim olmayı, onlara göre yaşamayı ifade etti. Ahireti, kıyameti, hesap gününü, cenneti, cehennemi tasdik etmek, sadece tasdik etmekten çok; dünyadayken yapılan tüm işlerden hesaba çekilme bilinciyle sorumlu ve bilinçli yaşamak, davranmak demekti. Kur'an'm vahiy olduğunu kabul etmek, Kur'an'ı kutsal bir metin kabul etmek değil, Kur'an'ı inancın ve hayatın kitabı kılmak demekti. Namaz kılmak bir tapınma eylemi değil, 'kötülüklerden uzak durmaktı'. Mümin olmak, sadece isim değişikliği değil; hakkın şahidi olmak, hakkı insanlar arasında temsil eden olmaktı...

İlk müminlerin şahsında yaşanan bu büyük değişimin mahiyetini anlamak için, değişimin rehberini incelemekte yarar var. Konuyla ilgili olmak üzere Kur'an'a bakıldığında ilk dikkat çeken özelliklerden birisi, vahyolunan ilk ayetlerle birlikte bir ahlâk isyanının başlatıldığıdır; en güzel ahlâkı hayatın yaşanan gerçeği kılma sürecinin inşa edilmeye başlandığıdır. Daha önce üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulduğu üzere 'Elbiseni temiz tut. Pis şeylerden uzak dur [709][19] emri, sürecin ilk, önemli ve kapsamlı adımını teşkil etmiştir. Bu ayetle, başta Resulûllah olmak üzere, tüm müminler bu emirle kişiliklerini, karakterlerini, ahlâklarını, onurlarını, yaşantılarını... her türlü yanlışlıktan, ahlâksızlıktan, kötülükten temizlemeye davet edilmişlerdir. Takip eden ayetlerde de bu davetin ayrıntıları bildirilmiş ve en güzel ahlâkın bedenleşme süreci devam ettirilmiştir. Üstelik, doğrudan müminlere hitap eden ayetlerin yanı sıra, müşriklerin olumsuz özelliklerinden bahseden ayetler de müminler için birer emirdi, açıklamaydı; hatırlatmaydı, uyarıydı. Doğrudan kendilerine emreden ayetlerle nasıl olmaları gerektiğini öğrenirlerken; müşriklerin olumsuz özelliklerinden bahseden ayetler de nasıl olmamaları gerektiğini öğreniyorlardı.

İlk andan itibaren vahyolunan ayetlerden başlayarak risâlet sürecinde vahyolunan ayetlerle bildirildi ki, her mümin, Allah'ın razı olduğu yegâne dinin temsilcisi sıfatıyla yoluna devam etmek ve bütün engellemelere rağmen yeryüzünde hakkın temsilcisi olmak zorundadır. Hakkın temsilcisi olmak ise sadece söylemle gerçekleşecek veya sadece isim değişikliğiyle olacak bir şey değildir. Hakkın temsilcisi olmak tamamen yaşantıyla, hâl ve hareketlerle bağlantılıdır. Bu nedenle bir müminin nasıl 'hakkın şahidi olacağı', her seferinde farklı bir tutum veya davranış örnek verilerek gösterildi, bildirildi, emredildi. Örneğin her müminin, çevresindeki yetime, öksüze, düşküne, [710] [20] yoksula yardımcı olması, onların ihtiyaçlarını imkânları nispetinde gidermeye çalışması gerektiği açıklandı.

[709][19] Müddessir, 74:4,5
[710][20] Duhâ sûresi, 93:9,10; Müddessir sûresi, 74:44; Fecr sûresi, 89:17, 18; Mâ'un sûresi, 107:2-7

Bildirildi ki, her mümin ekonomik gücü dahilinde infakta bulunmalı,[711][21] kendisini bütün kötülüklerden alıkoyan namazını ikame etmede ihmalkâr davranmamal,[712][22] kulluğunu sadece Allah'a yöneltmelidir.[713][23] Kafirlerin, müşriklerin yaptığı gibi insanları ırklarına, cinslerine, sahip oldukları imkânlara göre ayırıp bunlara göre değerlendirmek, insanları aşağılamak bir müminin yapabileceği şeyler değildir.[714][24] Gurur,[715][25] cimrilik,[716][26] mal makam tamahkârlığı,[717][27] nankörlük,[718][28] boş işlerle uğraşmak[719][29] bir müminde bulunmaması gereken özelliklerdir. Her mümin bu ve benzeri her türlü kötü, yanlış özelliklere, tutum ve davranışlara sahip olmaktan özenle kaçınmalıdır. Bir mümin olumlu, güzel şeylerin yaşayan bedeni olurken, bu özelliklere niçin sahip olduğunun bilincinde olmalı, kendisini böyle davranmaya sevk eden İslâm'ı uygun dille başkalarına anlatmalıdır.[720][30] Kötülüklerin sonunun ne olduğunu hatırlatmalı, açıklamalıdır.[721][31] Fakat bunları da kendi kafasından yöntemler geliştirerek değil, bizzat Kur'an'a göre davranarak yerine getirmelidir.[722][32] Kur'an, her zaman başucu kitabı olmalı, onunla olan irtibatını hiç kesmemelidir.[723][33] Şu bazı ayetler konunun örneklerindendir:

Şüphe yok ki, Allah adaleti ve iyilik yapmayı, yakınlara karşı cömert olmayı emredip, çirkin işleri, haksızlığı ve taşkınlığı yasaklıyor ve size düşünesiniz diye öğüt veriyor. Sözleşme yaptığınızda Allah'ın sözleşmesini yerine getirin. Sağlama bağladıktan sonra, yeminlerinizi bozmayın. Nasıl bozarsınız ki, Allah'ı kendinize kefil kılmışsınız. Şüphesiz ki Allah, ne yaparsınız hepsini bilir. İpliğini sağlamca büktükten sonra, onu söküp dağıtan kadına benzemeyin. Bir topluluk diğer bir topluluktan daha çok ve üstün diye yeminlerinizi bozup, hileli hareket etmeyin. Allah bütün, bunlarla sizi imtihandan geçiriyor ve üzerinde ayrılığa düştüğünüz şeyleri, kıyamet gününde size açıklayıp bildirecek.[724][34]

Sen kullarıma söyle, her zaman sözün en güzelim söylesinler. Şüphe yok ki şeytan, insanların arasını açmak için fırsat kollamaktadır. Şüphe yok ki şeytan, gözle görülmese de insana apaçık bir düşmandır.[725][35] De ki: 'Gelin Allah'ın gerçekten neyi yasakladığım size anlatayım: O'ndan başka şeylere asla ilâhlık yakıştırmayın; anne-babamza iyilik yapın ve onlara karşı saygısızlıkta bulunmayın; çocuklarınızı yoksulluk korkusuyla öldürmeyin; çünkü sizin de, onların da nzıklarını sağlayacak olan biziz. Açık veya gizli hiçbir utanç verici fiil işlemeyin ve adaleti yerine getirmek dışında, Allah'ın kutsal saydığı İnsan hayatına haksızca kıymayın. Allah size aklınızı başınıza alasınız diye bunları emrediyor. Ergenlik çağına erişinceye

---

[711][21] Leyi sûresi, 92:18-21
[712][22] Müzzemmil sûresi, 73:2-4,8,20; Kaf sûresi, 50:39-40; Mâ'un sûresi, 107:4-6; Alak sûresi, 96:19; Kevser sûresi, 108:2
[713][23] Necm sûresi, 53:62
[714][24] Abese sûresi, 80:1-10
[715][25] Kıyamet sûresi, 75:31-33
[716][26] Leyi sûresi, 92:8
[717][27] Fecr sûresi, 89:20
[718][28] Abese sûresi, 80:17-23
[719][29] Müddessir sûresi, 74:45
[720][30] Müddessir sûresi, 74:2
[721][31] A'lâ sûresi, 87:9,10
[722][32] Kaf sûresi, 50:45
[723][33] Müzzemmil sûresi, 73:4-6
[724][34] Nahl, 16:90-92
[725][35] îsra, 17:53

kadar, yerimin mal varlığına, onun iyiliği için olmadıkça dokunmayın. Bütün alışverişlerinizde ölçü ve tartıyı tam olarak, adaletle yapın. Biz hiçbir İnsana, taşıyabileceğinden daha fazla yük yüklemeyiz. Ve bir görüş belirttiğinizde, yakın akrabanıza karşı olsa da, adaletli olun. Allah'a karşı verdiğiniz sözlere daima riayet edin. Allah bunu düşünüp öğüt alırsınız diye emretti.' Şüphesiz bu, benim dosdoğru yolumdur. O halde ona uyun, diğer yollardan gitmeyin ki, sizi O'nun yolundan ayırıp saptırmış olurlar. Allah bütün bunları size emretti ki, yolunuzu Allah'ın kitabıyla bulmuş olasınız, [726][36]

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse: Kur'an, elçisini, risâlet sürecinin ilk anından itibaren kalbiyle, kafasıyla ve yaşantısıyla eğitip, olgunlaştırdı. O'nu bütün özellikleriyle insanlık için 'en güzel örnek [727][37] alemlere rahmet [728][38] bir şahsiyet kıldı. Dosdoğru bir inanç sisteminin ve hayat tarzının kitabı olan Kur'an'ın 'ete-hemiğe bürümnesi' için bu önemli ve gerekliydi. Zira Kur'an'm ebedî ilkeleri, elçisi ile insanlık için kusursuz ve eksiksiz modeline kavuşacaktı. O kutlu elçi yaşayan Kur'an olarak [729][39] tüm insanlık için hakikate tanıklık edecekti. [730][40] Fakat, İslâm'ın bireysel ve toplumsal modelini somut şekilde ortaya koymak, onun evrensel ilkelerini yaşayan boyutuna kavuşturmak için sadece Hz. Peygamber'in değil, başkalarının da eğitilip yetiştirilmesi gerekiyordu. Zamanlar ve toplumlar üstü kılınan Kur'an'm sunduğu birey ve toplum modelinin, ahlâkî yapının tarihsel bir gerçeğe dönüşmesi, insanlığın her zaman hayalini kurduğu 'altın çağın yaşanan bir gerçek olması için başkalarının da zihniye ti eriyle, düşünceleriyle, hayat tarzlarıyla eğitilip, olgunîaştırılması gerekiyordu. Sadece hakikatin elçisi değil, örnek bir nesil de, ebedî hakikatin bireysel ve toplumsal yapıdaki tanıkları, modelleri [731][41] olacaklardı.

İnsan Ve Değeri

Allah katında en şerefli olanınız, O'ndan en çok çekinenizdir. [732][42]

Biz insanı en güzel biçimde yarattık. Sonra onu aşağıların aşağısına çevirdik. Yalnız, inanıp iyi işler yapanlar hariç. Onlar için ardı arkası kesilmeyen bir mükâfat vardır.[733][43]

---

[726][36] En'am, 6:151-153
[727][37] Ahzâb, 33:21
[728][38] Enbiya, 21:107
[729][39] Hz. Aişe, kendisine Resulûllah 'in ahlâkım soran kimselere şöyle demiştir: 'Siz hiç Kur'an okumadınız mı? O'nun ahlâkı Kur'an idi.1 (Müslim, Müsajirin 139; Ebû Davud, Tatavvu 26, Ahmed, Müsned VI/54, 91, 163, 188)

[730][40] O gün onlar, Allah'a teslim oluverirler ve uydurdukları düzmece tanrıları da onları yüzüstü bırakır ve kaybolup giderler. Gerçekleri örtbas eden, başkalarını Allah yolundan çeviren kimseleri, çıkardıkları bozgunculuktan dolayı, azap üstüne azap katarak cezalandırırız. O gün her topluma, kendileri içinden aleyhlerine bir şahit çıkaracağız. Ve seni de ey peygamber! Mesajının ulaşabileceği tüm insanlar üzerinde şahit kılacağız ve biz sana her şeyi açıklayıp anlatan, doğru yolu gösteren, rahmet olan ve Allah'a yürekten boyun eğenlere müjde olarak bu kitabı indirdik.' (Nahl, 16:87-89)

'Her bir ümmetten bir şahit getirdiğimiz ve seni de onlara şahit kıldığımız zaman halleri nice olacak!' (Nisa, 4:41).
[731][41] Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder; kötülükten men eder ve Allah'a inanırsınız...' (Al-i İmran, 3:110)

[732][42] Hucurât sûresi, 49:13
[733][43] Tın sûresi, 95:4-6

Resulûllah'ın Mekke eşrafına İslâm'ı anlattığı; onları ilâhî bilgilerden haberdar edip, bireysel ve toplumsal hayatlarını düzene koyacak ölçüleri bildirdiği günlerin birinde yaşanan bir olay ve bu olaya bağlı gerçekleşen ilâhî ihtar, hem İslâm'ın insana bakışını ortaya koydu ve hem de bizzat Resulûllah'ın risâlet sürecindeki eğitiminin aşamalarından birisini teşkil etti. Resulûllah'ın Utbe b. Rabia, Utbe b. Şeybe, Ebû Cehil, Umeyye b. Halef, Amr b. Hişam, Velid b. Muğire ve Abbas b. Abdülmuttalib gibi eşraftan kişilerle konuştuğu bir zamanda, iki gözü de görmeyen Ibn Ümm-ü Mektum yanlarına geldi. Ibn Ümm-ü Mektum, Resulûllah/a iyice yakalaşarak: 'Ey Allah'ın Resulü.' Beni, AUah'ın sana öğrettiklerinden haberdar et; bana Kur'an oku' dedi. O anda Mekke eşrafına islâm'ı anlatmakla meşgul olan Resulûllah, bu isteğe aldırmadı. Eşrafla konuşmasına devam etti. Ibn Ümm-ü Mektum isteğini tekrar dile getirdi. Resulûllah, eşrafın ilgiyle kendisini dinlediği bir anda, sıradan ve üstelik kör birisinin böylesine ısrarlı bir şekilde sözünü kesmesinden hoşlanmadı. îbn Ümm-ü Mektum'u duymazlıktan gelerek eşrafla konuşmasına devam etti. İbn Ümm-ü Mektum isteğini yine tekrarladı. Israrlı bir şekilde Resulûllah'ın kendisini Kur'an'dan haberdar etmesini istiyordu. Resulûllah yine aldırmadı. Ibn Ümm-ü Mektum ısrarından vazgeçecek gibi değildi; isteğini tekrarladı. Kesulüllah, Ibn Ümm-ü Mektum'un ısrarcı talebi nedeniyle eşrafla konuşmasını sürdüremez oldu. Bu durum nedeniyle canı sıkıldı. Canı sıkılmış bir halde yüzünü işitip, Ibn Ümm-ü Mektum'a sırtını çevirerek, eşrafa anlatmakta olduğu konuya devam etti.

Resulûllah, İbn Ümm-ü Mektum'u dikkate almamıştı. Çünkü, risâletin o zamanlarında, eşraftan bazı kişilerin İslâm'a girmesi durumunda İslâm davetinin kolaylaşacağım ve diğer insanların daha kolaylıkla İslâm'a gireceklerini düşünüyordu. Kanaatince, eşraftan birisinin İslâm'a girmesi, İslâm'a ve müminlere güç kazandıracaktı. Dolayısıyla, İbn Ümm-ü Mektum gibi iki gözü de görmeyen, başkalarına muhtaç olan ve hiç kimse üzerinde etkisi bulunmayan birisi yerine Utbe b. Rabia, Ebû Cehil, Umeyye b. Halef veya Abbas b. Abdülmuttalib gibi birisinin İslâm'a mensup olmasını daha fazla Önemsiyordu. Bu, her toplumsal hareketin liderinin veya o hareketin mensuplarının düşündüğü, tamamıyla davanın menfaatini önceleyen bir düşünceydi. Resulûllah düşünüyordu ki, güçlü adamlar davayı güçlü kılarlar. Ancak kabul etmek gerekir ki bu tamamıyla beşerî bir düşünceydi. İnsanları yeteneklerine veya özürlü olup olmadıklarına göre ayrım ancak insanlar açısından bir anlam ifade etmektedir. Allah katında insanlar bu şekilde ayrılmaz ve değerleri bu şekilde belirlenmez. Allah katında önemli olan kimin ilâhî hakikatleri kabule ve kabul ettiklerini uygulamaya daha istekli olup olmadığı ve bunlar doğrultusunda yaptıkları veya yapmadıklarıdır. İşte bu değerler çatışması; beşeri değerlerle ilâhî değerlerin çatışması davet sürecinde kendini açığa vurdu. Resulün ayetlerle adım adım yetiştirilmesi aşamasında, bu konu da İbn Ümm-ü Mektum vesilesiyle Resulûllah'a öğretildi.

İbn Ümm-ü Mektum'un isteğine kulak asmayan, hatta sırt dönen Resulûllah, Mekke eşrafına anlatacaklarını anlatıp yanlarından ayrılırken Abese sûresi vahyo-

lundu. Ayetler Resulûllah'ı hatalı buluyor ve gerekçesini de açıklıyordu. Resulûllah hatasını anlamakta zorlanmadı. O sırada vahyolunan sûrenin îbn Ümm-ü Mektum'la ilgili kısmı şöyledir: 'Yüzünü ekşitti ve döndü, kör olan kimse geldi diye. Ne bilirsin belki de O senden ögrenecekleriyle günahlarından temizlenecekti. Yahut kendisine hakikat hatırlatılacak ve bu hatırlatma kendisine fayda verecekti. Konuşmakta olduğun Kureyş'in ileri gelenlerinden kendilerini her şeye yeterli görenlere gelince; sen bütün ilgiyi onlara gösterip onların üstüne düştükçe düşüyorsun. Oysa onların arınmaktan geri kalmalarının sorumlusu sen değilsin. Ama, sana koşarak gelen ve Allah'tan korkan kimseyi ise, görmezden gelip başkalarıyla meşgul oluyorsun. Bayır, hayır böyle yapma. O Kur'an elbette bir öğüttür. Bunun için kim istekliyse O'nu hatırlayıp öğüt alabilir.[734][44]

Resulûllah bu ilâhî ihtarla anladı ki, İslâm'ın özel hiç kimseye ihtiyacı yoktur. Hele, davetin menfaati' adı altında zengin, siyasal gücü bulunan, toplumsal statüsü yüksek olanlara sırf bu özellikleri nedeniyle değer verme ve onları kazanma gibi özel bir hedef ve niyeti hiç yoktur. Bu din, insanların yolunu doğru kılmak, önlerini aydınlatmak ve gidişatlarının hep doğruya, güzele, iyiye, hayra yönelik olsağlamak ve tüm bunlara kim istekliyse onu 'esenliğe1 ulaştırmak amacm-

toplumsal statüleri, cinsiyetleri, ekonomik durumları ne olursa olsun. İbn Ümm-ü Mektum'a gelince, o, iki gözü görmeyen, toplumsal bir gücü olmayan, siyasal veya ekonomik gücü bulunmayan birisi olabilir, ama hakka yakınlığı ve hakkı temsil isteğiyle Allah katında ve dolayısıyla İslâm açısından binlerce, on binlerce ve hatta sayısız Mekke eşrafından daha değerlidir; Allah'ın katında ibn Ümm-ü Mektum'a rağmen Mekke eşrafı bir değer, bir anlam ifade etmemektedir.

Resulûllah bu ilâhi ihtar sonucunda İslâm davetini buna göre yürütmeye devam etti. îbn Ümm-ü Mektum'a karşı da özel bir ilgisi oldu. îbn Ümm-ü Mektum'a hitap ederken, Kendisinden dolayı Rabb'imin beni ihtar ettiği kişi [735][45] demeyi tercih etti. Ayrıca ona idarî görev vermekten de kaçınmadı. Onu, Medine döneminde, askerî sefere çıkarken, on üç defa [736][46] kendi yerine vekil tayin ederek Medine'de bıraktı.

Düşmanlığın Toplumsal Nedenleri

Ey insanlar! Dikkat edin; sizin Rabb'ımz da bir, babanız da bir. Şunu da iyi bilin ki, Arap'ın, Arap olmayana; Arap olmayanın, Arap olana; beyazın karaya, karanın da beyaz olana bir üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak Allah'a karşı sorumluluk bilincindedir. (Hz, Muhamrned (s) Şüphesiz Allah, sizin yüzlerinize ve mallarınıza değil, kalplerinize ve amellerinize bakar. (Hz. Muhammed (s)

Mekke eşrafının, Resulûllah'a yönelik tepkilerinin gerekçesiyle ilgili olarak sıklıkla

[734][44] Abese, 80:1-12
[735][45] İbn Abdilber, eUstiâb fî Esmai'hAshâb, 11/502.
[736][46] İbn Hacer, eUsabe, 11/523; İbn Abdilber, d-îstiab, 11/502.

dile getirdikleri iddialarından birisi, toplumsal birlik ve beraberliklerinin islâm daveti nedeniyle bozulmuş olduğudur. Onlar, İslâm'ı kabul edenlerin, ana-babalarma, kardeşlerine, akrabalarına, kabilelerine, Kureyş'e ve hatta tüm Araplara düşman hale geldiğini, bu durumun ise toplumda karışıklığa neden olduğunu, toplumun birlik ve beraberliğini, huzur ve saadetini tahrif ettiğini, toplumsal uyum ve istikrarı bozduğunu iddia ettiler. Bu gerekçeyle, Hac veya ticaret için Mekke'ye gelen insanları Resulûllah'ı dinlemekten alıkoymaya çalıştılar. Resulüllah'ı dinledikleri takdirde O'nun sözlerindeki büyüye kapılıp, kendi aile ve toplumlarıyla olan bütün ilişkilerini bozacakları, aile ve toplumlarında birçok problemlere neden olacakları propagandasını yaptılar. Hatta bu propagandaları öyle etkili oldu ki, Resulûllah'm konuşmalarını duymamak için kulaklarını yünle tıkayarak Mekke'de gezenlere rastlandı.

Resulûllah'ın insanları kabule ve uygulamaya davet ettiği şeylerin toplumda karışıklığa neden olduğu iddialarının ne oranda doğru olduğunu tespit etmek için, Mekke toplumsal yapısını incelemek ve özelliklerim tespit etmek yararlı olacaktır. Esasen bu gereklidir, çünkü ancak böylelikle, Resulûllah'm, her şeyi ile düzenli bir toplumsal yapıyı bozarak, insanları rahatsız edip etmediğini anlama imkânı elde edilebilecektir. Aynı zamanda, İslâm davetine yönelik tepkilerin, eğer varsa gizli nedenlerini de tespit etmek mümkün olabilecektir.

Müşriklerin İnsan Anlayışı

Konuyla ilgili olarak kaynaklar araştırıldığı zaman, Mekke toplumsal yapısının sınıflı ve tabakalara ayrılmış bir yapı özelliğine sahip olduğu tespit edilmektedir. Üstelik bu tabakalaşma öylesine kurallara bağlanmış tırki, tabakalar arası geçiş mümkün değildi. Bu itibarla, Mekke toplumsal yapısını en tipik kapalı/geçişsiz tabakalaşma biçimi olan kast sistemiyle kıyaslamak mümkündür. Mekke toplumunun esas unsurları sayılabilecek başlıca tabakalar şunlardı:

Hürler

Ailesinin veya kabilenin ortak ismine sahip olan ve toplumsal hakları bulunanların teşkil ettiği bir tabakaydı. Hürlerin toplumdaki itibarları pek yüksekti. Diğer tabakalarda bulunanlara oranla kıyaslanamayacak imkân ve imtiyazlara sahiptiler. Ancak şurası da kesindir ki, hürler tabakası kendi içinde bütüncül bir karakter arz etmiyordu. Kendi içerisinde, şeref ve itibarın esas olduğu bazı sınıflara bölünmüş durumdaydı. Bu nedenle hür olanlardan bazıları, diğer hürlere göre daha şerefli ve itibarlı telakki ediliyorlardı. Bu ayrımın dayanağı da soy/kan bağıydı. Kaynakların bildirdiğine göre, Mekke'de Kureyş kabilesine, Taifte Sakif kabilesine, Medine'de Evs veya Hazreç kabilesine mensup olmak, diğer kabile

mensuplarına oranla daha fazla şeref ve itibar nedeniydi. Ayrıca bu kabilelerin içerisinde de zenginler veya geleneksel bazı unvanlara sahip (kabile başkanı gibi) olan yaşlılar şeref ve itibarı elinde bulunduruyorlar, kendileri kabilenin diğer mensuplarına göre daha ayrıcalıklı bir konumda yer alıyorlardı. Bunlara ilaveten, kâhin, şair veya cesaretli ve başarılı bir savaşçı olmak da şeref ve itibarın nedenleri arasında yer alıyordu.

Hürler, sınırsız denebilecek haklara sahip olmalarına karşılık, yok denecek kadar az sorumluluğa sahiptiler. Sahip oldukları sorumluluklar ise genellikle ve hatta tamamen kendi soylarının mensuplarına karşıydı. Bu durum hürlere, diğer sınıflardan olan büyük sayılara ulaşmış bulunan kölelere karşı istedikleri gibi davranma hakkım veriyordu.

Köleler

Bunlar, hiç hakları olmamasına karşılık, sahiplerine ve diğer hürlere karşı yerine getirmeleri zorunlu olan sınırsız denebilecek sorumluluklara sahiptiler. Kölelerin sayıları oldukça çoktu. Çünkü bütün işler için köle edinmek hürler arasında yaygın bir gelenek ve uygulamaydı. Hürlerin fiilen çalışmamaları, el emeğini aşağılık bulmaları, önemli ve yaygın bir anlayıştı. Bu genel anlayışa göre, el emeği veya fiilen (bedenen) çalışmak, kölelerin yapması gereken şeylerdi. Hür olup da el emeği gerektiren işlerde çalışmak, oldukça aşağılayıcı bir durum olarak telakki ediliyordu. Bu nedenle hürlerin bir çoğunun, bir veya daha fazla kölesi vardı. Kölelerin sayısının çokluğu ise, hürün sahip olduğu maddî imkânlarla ilgili idi. Kişi ne kadar zenginse o kadar çok köleye sahip olabiliyordu. Köleler insan kabul edilmiyor, tamamıyla ticarî bir meta olarak görülüyorlardı. Ahnıp-satılabiliyorlar, hediye olarak verilebiliyorlardı.

Araplar arasında köle ticareti oldukça önemli bir gelir kaynağıydı. Köle ticaretiyle uğraşanlar, bu işten iyi gelir elde ediyorlardı. Köle elde etmek için komşa bölgelere ve memleketlere seferler düzenleyen köle tüccarları vardı. Resulûllah'ın davetine icabet edip İslâm'a giren bazı kölelerin kimlikleri, Arapların köle elde etmek için gerçekleştirdikleri girişimlerin ne kadar geniş alanlara yayıldığını göstermesi açısından önemlidir. Bilâl, Habeşli; Süheyl, Anadolulu; Selman, Farslıydı. Bazı şahıslar köle elde etme ve ticaretini yapma konusunda pek mahirdiler. Bunlar köle ticareti konusunda gösterdikleri üstün başarı nedeniyle çok zenginlemişler-di. Teym kabilesinden Abdullah b. Cüd'ân bunlardan birisiydi. Bazı kabileler ise köle ticaretindeki nüfuslarıyla ün salmışlardı. Elde edilen köleler, belirli zamanlarda belirli yerlerde kurulan panayırlarda yahut sürekli faal durumda olan köle pazarlarında satılırdı. Mekke'de her zaman açık olan bir köle pazarı vardı.

Hürlerin haklarının sınırsızlığına karşılık, kölelerin hiç hakka sahip olmamaları, doğaldır ki, oldukça büyük boyutlara varan zulümlere neden olur. Bu, mevcut şartlar ve anlayışlar gereği kaçınılmaz bir durumdur. Arap toplumunda ve dolayısıyla Mekke toplumunda olan da bundan başkası değildi. Kadın köle olan ca-

riyeler sadece iş veya cinsel ihtiyaçları tatmin eden bir araç olarak görülüyor, sık sık değiş-tokuş edilerek kullanılıyorlar veya hatta para kazanması için fahişe olarak pazarlanıyorlardı. Cariyelerin doğurdukları çocuklar da anneleri gibi köle kabul ediliyordu. Erkek köleler ise en ağır ve pis işleri yapmakla görevliydiler. Köle sahipleri, hiçbir masrafa sahip olmadan kölelerinden yararlanmaya çalışırlardı. Kölelerinin ancak en asgari seviyede maddî ihtiyaçlarını karşılarlardı. Bu da, eğer isterse yapacağı bir sorumluluk idi. Yoksa kölesini, açlıktan yahut keyfi olarak öldürse veya işkence yapsa dahi bir sorumluluğu yoktu. Hayvanlara oranla daha aşağı telakki edilen köleleri dövmek, elini, kulağını, burnunu kesmek, gözünü çıkarmak, işkence yapmak, öldürmek, alışılmış uygulamalardandı ve bütün bunlar sahibin kölesi üzerindeki tabiî hakkı kabul ediliyordu. Bundan dolayıdır ki müşrik sahipleri tarafından mümin kölelere yapılan işkenceler toplumda hiçbir tepkiye neden olmamıştı.

Mevali

Mevali olanlar hürler ile kölelerin oluşturduğu tabakaların arasında yer alan bir ara tabakayı oluşturuyorlardı. Sayıları oldukça azdı. Bunlar, genellikle çeşidi nedenlerden dolayı azat edilmiş kölelerdi. Bir köle, sahibi tarafından azat edilirse, o artık sahibinin mevalisi olur ve sahibinin kabilesine mensup kabul edilirdi. Hiç kuşkusuz bu durum, mevalilere, kölelere oranla bazı haklar kazandırıyordu. Ancak bunlar hürlerin irade ve kontrolü dahilinde olan bazı küçük haklardı. Mevalilerin en önemli özellikleri, köleler gibi ticarî meta olarak görülmemeleri, yani alınıp-satılma durumlarının olmamasıydı. Ayrıca evlenme hakkına da sahiptiler. Fakat, mevali bir erkek hür bir kız veya kadınla evlenemezdi. Risâletin ilk günlerinde Müslüman olan Habbab b. Eret bir mevaliydi.

Kadınlar

Cahiliye döneminde kadın, insanî değeri olmayan bir canlı varlık konumundaydı. Hatta bu anlayış nedeniyle, kadınları, müşrik Arap toplumunda yer alan toplumsal kesimlerden veya tabakalardan birisi saymak doğru bile olmayabilir. Hürler sınıfında yer alan hür kadınların da hür erkeklere oranla bir değeri söz konusu değildi. Gerçi bedeviler arasında kadının kısmî bir değeri bulunuyor ise de bu kadının insan olmasından değil, yerine getirdiği vazifelerden, gördüğü işlerden kaynaklanıyordu. Bedevilerde, kadın erkeğin rahatlığının ve zevk ve sefasının yegâne teminatıydı. Kadın olmadığı zaman, yaşanılan zor şartlar nedeniyle birçok iş erkeğin sorumluluk alanına giriyordu. Yerleşim birimlerinde bilhassa da şehirlerde yaşama şartlarının çöldeki göçebe hayatına oranla daha kolay olması ve ayrıca kölelerin de çok olması nedeniyle kadının hiçbir değeri bulunmuyordu. Çünkü, şehirli erkekler açısından, kadının bulunmaması halinde bazı işleri yapma sorumluğu söz konusu olmuyordu. Kadının yapması gereken her işi köleler kolaylıkla yerine getiriyorlardı. Dolayısıyla şehirlerde kadının insanî hiçbir

değerinin olmaması, yaşanılan şartların da etkisiyle oluşmuş bir zihniyetin gereğiydi. Kadının değeri, erkeğin bazı bedeni ihtiyaçları karşılamasında ve dolayısıyla fiziki güzelliğindeydi.

Kadın erkeğin mülkiyetine dahildi. Bir erkek öldüğü zaman, o erkeğin sahip olduğu karıları, varislerine miras olarak kalıyordu. Mirasçılardan kim erken davranır da elbisesini kadının üzerine atarsa o kadın, o mirasçının olurdu. Eğer kadın kocasının ölümünden sonra acele davranırda, hiç kimsenin kendisinin üzerine elbise atmasına fırsat vermeden ailesinin yanına kaçabilirse, mirasçılara miras olarak kalmaktan kurtulabilirdi. Kadının, ölen babasının mirası üzerinde hiçbir hakkı yoktu; miras alamazdı.

Kur'an'daki birçok ayette açıklandığı üzere, Cahiliye dönemi Araplarmda, bir baba açısından kız çocuğa sahip olmak, en büyük aşağılanma nedenlerinden biri-siydi.[737][47] Bu nedenle kız çocuklarını diri diri toprağa gömme uygulamalarına sık olmasa da rastlanırdı. Bunu yapmadaki amaç, ileride kız nedeniyle uğranılacağı düsünülen şerefsizlik ihtimalinden kurtulmaktı. Çünkü kız köle olabilir, tecavüze uğrayabilir, kaçmlabilirdi. Kız çocuğunu toprağa gömerek öldürme işi doğumun hemen sonrasında olabileceği gibi altı yaşma kadar büyüttükten sonra da olabili-yordu.[738][48]

Bir erkek istediği kadar kadınla evlenebilirdi; herhangi bir sınırlama yoktu. Sayının sınırını erkeğin sahip olduğu maddî imkân belirlerdi. Zenginlik oranına bağlı olarak, evlenilen kadınların sayısı da değişiyordu. Erkek karısını boşayacak olsa dahi, kadın üzerindeki hakları devam eder; isterse boşadığı karısının evlenmesini uzun bir süre engelleyebilirdi. Veya boşadığı karısını istediği zaman tekrar alırdı. Bu süreçte kadının görüşü hiçbir şekilde dikkate alınmazdı. Zaten evliliklerde, kadının düşünce ve görüşünü dikkate almak, öğrenmek gibi bir uygulama söz konusu değildi. Baba, kendi öz kızını, himayesindeki (velisi olduğu) kızı veya kadını istediği kişiyle evlendirir ve mehirini de kendisi alır, kadına hiçbir şey vermezdi.

Kadın konusuna değinince, evlilik konusuna değinmemek eksiklik olur. Çünkü kadının değeri ile evlilik anlayışı arasında doğrudan bir ilgi söz konusudur:- Cahiliye dönemi Araplarmın nikah anlayışları ve uygulamaları ahlâkî erdemlerden

---

[737][47] Çölde hayat zordur. Özellikle yağmacılığın büyük oranda meşru görüldüğü Cahiliye çağında daha da zordu. Her an bir saldırıya uğramak ihtimal dahîîndeydi. Bu nedenle kız çocukları aileleri için yüktü; çünkü aileyi ve sahip olunan malları yağmacılara karşı savunabilecek güce yoktur. Kız çocuğu aileye güç katkısında bulunmadığı gibi, korunmaya muhtaç olduğu için güç kaybıydı. Halbuki erkek çocuk öyle değildi. Erkek çocuk ailenin mevcut gücüne ilave güçtü. Bu nedenle birisine kız çocuğu olduğu bildirildiğinde bundan dolayı üzülür, rahatsız olurdu. Bu durumdan Kur'an'da şöyle bahsedilmiştir: 'Onlardan biri, Rahmân'a isnat ettiği kız çocuğuyla müjdelenince, hiddetlenerek yüzü simsiyah kesilir' (Zuhruf, 43:17). Ancak ne var ki, yaşanan şartların zorluğu nedeniyle gerçekleştirilen ayrım, kız ve erkek çocukların özüne de yansıtılmış ve kız çocuklarını her durumda aşağı görme anlayışı yaygın bir kabul görmüştü. Kur'an, kız-erkek çocuk ayrımının saçmalığım şöyle açıkladı: 'Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Dilediğini yaratır; dilediğine kız çocukları, dilediğine de erkek çocuktan bahşeder. Yahut onları, hem erkek hem de kız çocukları olmak üzere çift verir. Dilediğini de kısır kılar. O, her şeyi bilendir, her şeye gücü yetendir' (Şura, 42:49,50).

[738][48] Araplar arasında, bir gün şerefini lekeleyeceği düşüncesiyle veya yoksulluk nedeniyle kızını öldürenlere rastlanırdı. Elbette ki ne kadar canileşirlerse canileşsinler, onlar için de bu âdet yerine getirilmesi son derece zor bir uygulamaydı. Ancak buna rağmen küçük kızını öldüren babalara, sık olmasa da rastlanıyordu. Bu âdet, özellikle Kureyş, Kinde ve Temim kabilesine mensup olanlar arasında görülüyordu. Bu kabilelerde öldürülmek istenmeyen bir kıza yünden örülmüş cübbe giydirilerek koyun, deve güttürülürdü. Öldürülmek istenen kızı ise ya doğar doğmaz öldürürler, ya da cinayetlerini çocuğun altı yaşma ulaşmasına kadar ertelerlerdi. Altı yaşma gelmiş ve öldürülecek olan kızı öldürmeye götürürken yeni elbiselerini giydirir, çöie götürüp bir çukura gömerlerdi. Eğer çocuk doğar doğmaz öldürülecekse, doğum yapacak kadın çöle gider ve bir çukurun başında doğururdu. Doğan çocuk kız ise onu çukura gömer, erkek ise kucağına alıp evine gelirdi. Bu kötü âdete karşılık, öldürülmek istenen kız çocuklarını satın alıp ölümden kurtaran, onları büyütüp evlendirenler de vardı. Kays b. Asım bunlardan birisiydi. Kays, İslâm davetini duyunca kabul edip müslüman oldu.

uzak özelliklerle iç içeydi. Hatta nikah ile fuhşun karışıp, aralarında kayda değer bir farklılığın kalmadığı dahi söylenebilir. Konu hakkında ayrıntılı bilgiler veren Hz. Aişe'ye ait bir rivayet şöyledir:

Cahiliye döneminde nikah dört şekilde yapılırdı: Bunlardan bir tanesi, bu günkü insanların yaptıkları gibiydi. Yani bir kimse diğer kimsenin bir yakınını veya kızını ister, kabul ederse mehirini verir ve sonra da evlenirdi. İkinci nikah şekli de şöyleydi: Erkek, karısı aybaşı halinden temizlenince, Talan kimseye git ve onunla ilişkide bulun' derdi. Bundan sonra o koca, ilişkide bulunduğu yabancı erkekten hamile kahp kalmadığı kesin olarak anlaşılmcaya kadar karısıyla ilişkide bulunmazdı. Bunu, daha çok doğacak çocuğun asil bir kimseden olmasını sağlamak için yaparlardı. Bu tür nikaha Hstibda nikahı' adı verilirdi. Üçüncü nikah şekli ise şöyleydi: On kişiden az olmak şartıyla bir grup erkek toplanır, bir kadının yanma varırlardı. Sonra erkeklerin hepsi de o kadınla ilişkide bulunurdu. Kadın hamile kalıp çocuk doğurunca, doğumun üzerinden bir kaç yıl geçtikten sonra adamlara haber gönderip, çağırırdı. Onlardan hiçbirisi gel-mezlik yapmazdı. Hepsi de kadının yanında toplanınca, kadın onlara şöyle.derdi; 'Siz yaptığınız işi biliyorsunuz. Ben çocuk doğurmuş bulunuyorum. Bu çocuk senindir ey falan!' Bu tercihi yaparken en sevdiği erkeğin adını verirdi. Çocuğu o adama verirdi ve adam almazhk edemezdi. Dördüncü tarz nikah ise şu şekildeydi: Birçok adam toplanır ve bir kadının yanma varırlardı. Bu kadın gelen hiç kimseye yok demezdi. Bunlar fahişelerdi. Onların kapılarının üzerinde bezden işaretler bulunurdu. Böylece fahişe oldukları herkesçe bilinirdi. Kim istese yanına varabilirdi. Bu kadınlardan biri hamile kalıp, çocuk dünyaya gelince, bütün o erkekler kadının yanında toplanırlardı. Bilirkişi (KâiO çağınlıp, çocuğun babası tespit edilmeye çalışılırdı. Çocuk uygun görülen şahsa verilirdi. Adam çocuğu almazhk yapamazdı. Çocuğu alır ve götürürdü. Çocuk artık o adamın adıyla çağırılırdı.[739[49]]

Bu rivayette, islâm açısından meşru olan birinci tür nikahın yanında, Cahiliye dönemi Arapları arasında yaygın durumdaki diğer üç nikah biçimini daha bulu-yoruz. Bunlardan ikincisi ıNikah-ı istibdd gibi özel isim de almıştı. Üçüncüsü ise bugün sosyal bilimlerce 'poliandrie' olarak isimlendirilen nikahtır. Dördüncüsü ise bugünün dünyasında bilhassa kapitalist devletlerde yasal' olan fahişelikten çok farklı bir şey değildi. Ancak konu rrlvKinda ayrıntılı bilgiler veren kaynaklar Araplar arasındaki diğer bazı nikah biçimlerinden de söz etmektedirler. 'Sigar ni-kahı' ismiyle anılan nikaha göre bir kişi (erkek) kızını veya velisi olduğu kızı bir başkasının kızıyla değiştirir ve böylelikle karşılıklı olarak kızlarım kullanırlardı. Ayrıca, bir kişinin (erkeğin) ölen babasının karısı olan üvey annesiyle evlenmesini ifade eden 'makt nikahı', belirli bir süre için gerçekleşen mut'a nikahı', iki erkeğin karşılıklı olarak karılarım değiştirmeleri biçiminde gerçekleştirilen 'bedel nikahı' bugünkü anlamıyla metres tutmayı ifade eden 'haden nikahı' ve ayrıca çok istisna olarak görülebilen erkek kardeşlerin bir kadınla evlenmesi biçimindeki nikah da

[739[49]] Buharı, Nikah, 36; Ebû Davud, Talâk, 33.

mevcuttu. Anne, bacı, teyze, hala, yeğen, evlatlığın kızı ve boşadığı eşi ile evlenmenin yasak olmasına karşılık, iki veya daha fazla kız kardeşle aynı anda evli olmak meşru kabul ediliyordu. Üvey anne ise anne kabul edilmiyor, bir kişi ölen babasının karısı olan üvey annesiyle evlenebiliyordu. Eğer mirasçı olan erkek henüz küçük yaşta bir çocuksa büyüdüğünde evlenebilmek için üvey annesinin başkasıyla evlenmesini engelleyebilirdi. Üvey annesiyle evlenenlere 'dayzen' denirdi. Cahiliye dönemi Araplarmın ahlâkî sefaletlerini ve bu kapsamda olmak üzere gerek aile kurumunun, gerekse kadının düştüğü ahlâkî yozlaşmayı ifade etmesi açısından Mekke'nin eşrafından Ebû Cehil'in Kureyşîlerle anlaşma yapan Evs kabilesinden birisine karşı ifade ettiği sözler önemlidir. Ebû Cehil, anlaşmanın gerçekleştiği toplantıda bulunamadığı için anlaşmaya dahil edemediği bir isteğini şöyle ifade etmiştir: ıKureyşle ittifak yapmışsınız. Ben o toplantıda bulunamadığıma üzüldüm. Eğer bulunsaydım ben de size katılır, söz verir, gerekince yardımınıza gelirdim. Kabul ederseniz anlaşmayı yeniden gözden geçirebiliriz. Kızlarımızı ve karılarımızı sizden esirgemeyelim. Cariyelerimizin çarşıda, pazarda gezip tozmalarına, erkeklerinizle oynaşmalarına müsaade edelim; sizde bu yolda hareket eder, yani kızlarınızla karılarınızla bizim de oynaşmamıza müsaade ederseniz, size yardım edelim.

Aile kurumu ile ilgili olarak nikahtan sonra, önemli olan bir diğer husus, boşanma, yani nikah akdinin sona erdirilmesidir. Cahiliye dönemi Arapları arasında boşanma oldukça yaygın ve çok sıradan sayılabilecek kadar sık gerçekleşen bir uygulamaydı. Boşanma ile ilgili önemli husus, boşama 'hak'kmm sadece erkeğe ait olması ve kadının nikahta olduğu gibi boşanmada da hiçbir hakkının bulunmamasıydı. Bu konuda sadece küçük bir azınlığı ilgilendiren istisna bir durum vardı. 'Hû olarak isimlendirilen bu istisna duruma göre, babası veya velisi zengin olan bir kadın, belirli bir bedel karşılığında memnun olmadığı kocasından boşa-nabilirdi. Ancak dikkat edileceği üzere, bu boşanmada da erkeğin rızası esastı. Erkek istediği zaman karısını boşar, boşadığı karısının başkasıyla evlenmesini uzun süre engelleyebilir ve yine isterse karısını tekrar alabilirdi. Evlenmenin sınırı olmadığı gibi, boşanmanın da sınırı yoktu.

Bütün bu bilgiler, Mekke toplumunun uyum ve istikrarı, birlik ve beraberliği konusunda önemli ipuçları vermektedir. Böylesi toplumsal tabakaların bulunduğu ve tabakalar arası geçişin söz konusu olmadığı her toplumda, eğer birileri statükonun devamı anlamında birlik ve beraberliğin öneminden bahsediyorsa, onlar muhakkak ki, sorumluluk sahibi olmayan, fakat sınırsız yetkileri ellerinde tutan, toplumsal tabaka piramidinin en üst kesimini oluşturan kişilerdir. Onlar, elbette ki bu haksız imkânlarının ve bu imkânları sağlayan toplumsal yapılaşmanın devamını isterler. İsteklerinin gerçekleşmesinin ise belirli şartlara bağlı olduğu açıktır. Bunlar öyle şartlar olmalıdır ki, toplumu teşkil eden kitleler tarafından yerine getirilmesi zorunlu görev olarak telakki edilsin, böylelikle o kitleler, toplumsal yapının devamı için gerekirse her şeylerini feda etsinler. Sonuçta da o küçük azınlığın çıkarları korunmuş olsun, işte bu süreçte, istenilen fonksiyonu yerine getiren en

önemli gerekçe, birlik ve beraberlik gerekçesidir. Kitleler genellikle durumlarını kabullendikleri ve değiştirmeye fazla eğilimli olmadıkları için, ayrıca o küçük azınlık da eğer şartlar değişirse, durumun daha da kötü olacağının propagandasını büyük bir beceriyle gerçekleştirdikleri için, gerekli ortam kolaylıkla hazırlanmış olur. Bu aşamada birileri çıkar ve bir şeylerin değişmesi gerektiğini; bir kısım insanların çok yemekten rahatsızlanmasına karşılık, toplumu oluşturan diğer çoğunluğun açlıktan kıvranmasının veya ölmesinin doğru olamadığını; bazıları en lüks şartlarda yaşarken, diğer bazılarının sefalet içerisinde olmasının kabul edilemeyeceğini ilan etmeye başlarsa; birlik, beraberlik çığırtkanlığı olanca hızı ve gücüyle devreye girer. O mutlu azınlık hemen bağırmaya ve mutsuz çoğunluğu, canları, namusları pahasına yurtlarım, düzenlerini korumaya davet ederler, idrakleri tahrip edilmiş, akletme becerilerini kaybetmiş (Müstez'af) kitleler ise, çoğu zaman bu çağrıya olumlu cevap vererek meydanlara, savaş alanlarına dökülürler.[740][50] Neyi, ne adına koruduklarım, ne için savaştıklarım bilmeden canlarını, ellerindeki son mallarını ve hatta namuslarını feda ederler. Üstelik savaşı kazanırlarsa, asıl kazananın ve kaybedenin kimler olacağını bilmeden yaparlar tüm bunları. Bunlar olup biterken, sınırsız denebilecek haksız menfaatlerin sağladığı en lüks şartlarda yaşayan o küçük azınlık ise, kendilerinin haksız konumlarını yok etmeye, değiştirmeye aday olanları, toplumun huzur ve saadetinin katilleri olarak niteleyip, o en iyi ekonomik şartlara sahip olan durumlarını korumaya devam ederler.

İslâm ve İnsan

Toplumun yarısını teşkil eden kadınların insan kabul edilmediği, diğer yansının büyük bir kesimini hayvanlar kadar dahi değeri olmayan kölelerin, geriye kalanların büyük bir kısmını da, önemli bir imkânı ve statüsü olmayan hür erkeklerin oluşturduğu Mekke toplumunda, Mekke'nin müşrik ileri gelenleri, doğaldır ki Islam davetinden rahatsız oldular. Haksız menfaatleri ve bu menfaatlere meşruluk rekçeleri üreten toplumsal yapıyı temelden değiştirmeye aday olan islâm'ı, bir-1'k ve beraberliklerinin en önemli düşmanı olarak görenler, Mekke'nin bu beş-on k'silik aristokrat grubuydu. Onlar, İslâm'ın, insanlar arasındaki ırk, dil, soy, aynnılarmı ve bu ayrımların neden olduğu hak ve sorumluluk farklılıklarını reddeden mesajlarım büyük bir şaşkınlık ve kızgınlık içerisinde dinlediler. Peşpese vahyolunan ayetler şaşkınlık ve öfkelerini daha da artırdı. Bu ayetlerde, istisnasız bütün insanların aynı anne ve babanın çocukları olduğu, bu itibarla insanlar arasında soya dayalı üstünlüğün veya aşağılığın söz konusu olamayacağı açıkça bildiriliyordu. Cinsiyet, ırk ve toplum farklılığının, Allah'ın takdiri olduğu açıklanıyordu. Bu takdirin nedeni ise insanlar arasında üstünlük/aşağılık farklılığı oluşturmak değil, tamamen farklı kimliklerin oluşmasına imkân vermek olduğu bildiriliyordu. İslâm'a göre üstünlüğün veya aşağılığın tek bir şartı vardı; Allah'a, Al-

[740][50] Kitlelerin, başlarındaki zorba yöneticiler tarafından sürüye dönüştürülmesi Kur'an'm dikkat çektiği konulardan birisidir. Firavun'un toplumun sürüleştirmesi bunun örneklerinden birisini temsil eder: 'Firavun kavmini adam hesabına koymayıp, hafife aldı, ahmaklaştmp aldattı da, onlar da ona boyun eğer hale geldiler' (Zuhruj, 43:54).

lah'ın emrettiği tarzda kul olmak veya olmamak:

Biz insanı en güzel biçimde yarattık. Sonra onu aşağıların aşağısına çevirdik. Yalnız, inanıp iyi işler yapanlar hariç. Onlar için ardı arkası kesilmeyen mükâfatlar vardır.[741][51]

Ey insanlar! Sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık. Ve birbirinizi tanımanız için sizi milletlere ve kabilelere böldük. Allah yanında en üstün olanınız, (Allah'ın hükümlerine itaat konusunda titiz davranıp, isyandan) en çok korkanmızdır. Allah bilendir, haber verendir. [742][52]

Diğer bir grup ayette ise, müşriklerin ırk, soy, ekonomik güç ayrımı yapmalarının ne kadar yanlış olduğu, bu ayrımın ne gibi kötü sonuçlara yol açacağı oldukça etkili bir üslûpla, adeta yanlışlıkları kafalarına vurularak açıklandı:

Açgözlülük saplantısı içinde, mal mülk çokluğuyla övünmek oyaladı sizleri. Öyle ki, mezarlarınıza girinceye kadar bu oyalanmaya devam ettiniz. Ama zamanı geldiğinde bunların boş olduğunu anlayacaksınız, iş öyle değil ama zamanı geldiğinde azapla karşılaşınca daha iyi bilip anlayacaksınız. Hayır, hayır kesin bir bilgiyle yaptıklarınızın ne kazandırdığını bir bilseydiniz. Cehennemin yakıcı ateşini mutlaka dünyada görüp anlayarak bu açgözlülükten vazgeçerdiniz. Sonunda o cehennemi mutlaka göreceksiniz. O gün size verilen tüm nimetlerden sorguya çekileceksiniz. [743][53]

Asr'a andolsun ki, insan hüsran içindedir. Ancak, inanıp iyi işler yapanlar, birbirine hakkı tavsiye edenler ve birbirlerine sabrı tavsiye edenler hariç. [744][54]

Yeryüzü şiddetli bir depremle sarsıldığında, yeryüzü bağrındaki ağırlıkları (hazineleri, madenleri, ölüleri) dışarı çıkardığında ve insan 'Yeryüzüne de ne oluyor?' dediği zaman; işte o gün yeryüzü bütün haberlerini ortaya dökecek. Çünkü Rabbin ona öylece vahyetmiş ve bildirmiştir. O gün bütün insanlar geçmişteki yaptıkları tüm işleri kendilerine gösterilmesi için guruplar halinde Rable-rinin huzuruna gelecekler. Artık kim zerre kadar iyilik yapmışsa, karşılığını görecek ve kim de zerre kadar kötülük yapmışsa, onun karşılığını görecek. [745][55]

Karanhğıyla ortalığı bürüdüğü zaman geceye, karanlığı yırtıp aydınlığıyla ortaya çıktığı zaman gündüze, erkeği ve dişiyi yaratana andolsun ki; ey insanlar! Siz çok çeşitli hedefler peşindesiniz. Sizden her kim başkaları için harcar ve yolunu Allah'ın kitabıyla bulmaya çalışırsa ve o en güzel kelime olan tevhîdi tasdik eder ve doğrularsa, artık ona yolu kolaylaştırıp o yolda başarılı kılacağız Sizden her kim de malını başkaları için harcamayıp cimrilik eder ve kendi kendine yeterli olduğunu zannedip Allah'a ibadet ve sığınma ihtiyacı duymazsa, tevhîdi yalanlarsa ona da güçlük, zorluk ve sıkıntıya giden yolu kolaylaştıracağız. Ve o kimse cehennem

---

[741][51] Tîn, 95:4-6
[742][52] Hucurât, 49:13
[743][53] Tekasür, 102:1-8
[744][54] Asr, 103:1-3
[745][55] Zil zâl, 99:1-8

çukuruna düştüğünde malı ona bir fayda sağlamayacak.[746][56]

Ayetlerle, müşrik ileri gelenlerin kendilerini diğer bütün insanlardan farklı ve üstün görmelerinin nedeni açıklandığı gibi, bu hallerinin ne kadar kötü olduğu da tekrar tekrar açıklandı:

Ayıp kusur arayan ve göz kaş işaretleriyle alay edenlerin vay haline! Vay haline o kişinin ki, servet biriktirir ve sayar durur. Mal zenginliğinin kendisini dünyada ebedî yaşatacağını sanır. İş Öyle değil; andolsun ki, o kırıp döken, silip süpüren cehenneme atılır. Bilir misin nedir o kırıp döken, silip süpüren ateş? O, Allah tarafından tutuşturulmuş bir ateştir. Öyle bir ateş ki, yüreklere işler ve kaplar. Onlar bu ateşin içine atılıp üzerleri kapatılır Uzatılmış ateşten sütunlara bağlanmış vaziyette.[747][57]

Hayır! Allah'a karşı yaptığınız bu kötü zannın yanı sıra, siz yetimlere karşı da cömert değilsiniz. Muhtaçları doyurmaya birbirinizi teşvik etmiyorsunuz. Size kalan mirası aç gözlülükle yiyip bitiriyorsunuz ve sınırsız bir şekilde malı mülkü alabildiğine seviyorsunuz. Hayır, iş bildiğiniz gibi değil, yeryüzü parampar ça olup dağıldığı zaman, Rabbinin emri gelip çatıp da melekler saf saf dizildikleri an. İşte o gün cehennem göz önüne getirilip konacak. O gün insan yaptığı ve yapamadığı her şeyi hatırlayacak ama bu hatırlamanın ona ne faydası var. insan o gün: 'Ah keşke gelecek hayatım İçin önceden bir hazırlık yapsaydım' diyecek. Fakat o gün hiç kimse Allah'ın günahkârlara ettiği azap gibi azap edemez. Hiç kimse, Allah'ın bağladığı prangalar, zincirler ve kelepçelerle bağladığı gibi bağlayamaz. Ey tertemiz, korku ve kedere kapılmayan, huzura kavuşan insan! Dön Rabbine O'ndan razı olarak ve rızasını kazanmış bulunarak. Artık has kullarımın arasına katıl ve cennetime gir. [748][58]

Bütün bunlar ise, ayrıca bir de Resulün diliyle beyan edilip, insanlar için olması gereken ölçü gayet net bir şekilde ortaya kondu:

Ey insanlar! Dikkat edin; Rabbiniz bir. Babanız da bir. Şunu da iyi bilin ki,

Arap'm Arap olmayana; Arap olmayanın Arap olana; beyazın karaya, karanın Deyaz olana bir üstünlüğü yok. Üstünlük ancak Allah'a karşı sorumluluk bi-lincindedir (takvadadır).[749][59]

Şüphesiz Allah, sizin yüzlerinize ve mallarınıza değil, kalplerinize ve amellerinize bakar. [750][60]

Sakın biriniz bir başkasına 'kulum', 'kölem' diye hitap etmesin. Hepiniz Allah'ın kullarısınız. Köle ve kadınlara hitap ederken 'oğlum', 'kızım', 'delikanlım', 'hanım kızım' diye hitap edin. [751][61]

---

[746][56] Leyi, 92:1-11
[747][57] Hümeze, 104:1-9
[748][58] Fecr, 89:17-30
[749][59] Tirmizî, Tefsir, 49, Menâkıb, 73; Ebû Davud, Edeb, 111; Ahmed, Müsned V/411.
[750][60] Müslim, Birr 33, 34; Ibn Mâce, Zühd 9; Ahmed, Müsned IV285.
[751][61] Müslim, Edeb 13.

Ben kızıl ve siyah tenlilere (tüm insanlara) gönderildim. [752][62]

Kadmlar(m haklarına riayet) konusunda Allah'tan sakının. Zira onlar sizin hakimiyet ve himayeniz alımdadır. Onları Allah'ın emaneti olarak aldınız, onlarla birlikte yaşama hakkını Allah'ın emri ve müsaadesi ile elde ettiniz. [753] [63] Hizmetinizde kullandığınız kimseler (hizmetçileriniz, köleleriniz ve cariyeleriniz) sizin kardeşlerinizdir; Allah, onları size emanet etmiştir. Bu sebeple onlara yediğinizden yedirin, giydiklerinizden giydirin. Onlara güçlerinin yetmeyeceği işleri yüklemeyin. Şayet böyle bir iş yüklemek zorunda kalırsanız, siz de onlara yardın edin. [754][64]

Bütün bu ve benzeri gerek ayet ve gerekse Resulûllah'ın açıklamalarından hareketle Mekke eşrafı iyice anladı ki, bu din doğru bir inanç ve bu inancın gerektirdiği doğru bir uygulamadan başka üstünlüğün gerekçesi olabilecek herhangi bir şeyi ölçü kabul etmiyordu. İnsanlar arasındaki, üstünlük vesilesi kılman her türlü ırk, soy, sop, cinsiyet ayrımını reddediyordu. Üstelik, İslâm'ın insanları ırk, soy, sop ve cinsiyetine göre ayırmadığını, teorik birer ilke olarak da değil, risâle-tin daha ilk günlerinden itibaren bizzat uygulamasıyla gördüler. Daha yakın zamana kadar kendilerinden birisi olan Ebû Bekir'in, en alt tabakada bulunan, bir insan olarak dahi telakki edilmeyen Bilâl, Sümeyye, Yasir, Ammar, Habbab'la birlikte olmasını şaşkınlıkla izlediler. Bu birlikteliği akıllan almadı. Kabul edemediler. Yine aynı şekilde, Mekke'nin en saygın ailelerine mensup Sâ'd b. Ebî Vakkas, Osman b. Affan, Talha b. Ubeydullah, Mus'ab b. Umeyr, Abdurrahman b. Avf, Ali b. Ebî Talib gibi gençler, kölelerle aynı safta bulunuyor, Ebû Leheb'in kız kardeşleri olan Safiyye ve Ervâ, Ebû Cehil'in kız kardeşi olan Ümm-ü Gülsüm, Ömer b. Hattab'm kız kardeşi olan Fâtıma gibi hür kadınlar ve kızlar, Sümeyye, Ümmü'l Ubeys, Zi'n-Nire, Lubeyne, ve Nehdiyye gibi cariyelerle, aralarında hiçbir değer farkı gözetmeksizin, birlikte oturupkalkıyorlardı. Onlar, bu köle kadınları, Mekke'nin diğer hür kadınlarına tercih ediyorlardı. Bu arada da Mekke'nin hürler tabakasına dahil olan bütün bu şahsiyetler, Mekke toplumunun içerisinde hiçbir hakka sahip olmayan bu köle ve cariyelerle aynı hak ve sorumluluklara sahip olduklarını ve olmaları gerektiğini, bunun ise onlara insanlık onurlarının iadesiyle mümkün olabileceğini hiç tereddüt etmeden söyleyebiliyor ve bunun da yaygınlaşması için çabalıyorlardı. Yine aynı şekilde olmak üzere, müşrikler için insanî hiçbir değer ifade etmeyen kadınlar, islâm tarafından hiç eksiksiz bir insan olarak kabul ediliyor ve insanî değer açısından kadın erkek ayrımı kesinlikle yasaklanıyordu. Hatta bunlar yetmez gibi, kız oldukları için öldürülen çocukların hesabı soruluyordu:

Güneş dürülüp ortadan kaldırıldığında ve yıldızlar kararıp yok olduğunda, dağlar yerinden oynatılıp yürütüldüğünde, doğurmak üzere olan dişi develer başı boş bırakıldığında, vahşi hayvanlar bir araya toplanıp beraber kaldıklarında, denizler

---

[752][62] Buhârî, Teyemmüm 1, Salât 56; Müslim, Mesâcid 3, 4, 5; Ebû Dâvud, Salât 24; Tirmizî, Mevâhlt 119, Siyer 5; Nesâî, Gusl 26; Ibn Mâce, Tahâre 90; Dârimî, Salât 111, Siyer 28; Ahmed, Müsned V250, 301, II, 222, 240, 250, 312.
[753][63] Müslim, Hac 147.
[754][64] Buharı, İman, 22; Müslim, Eyman, 40.

ateş haline geldiğinde, ruhlar bedenleriyle bir araya getirildiğinde ve diri diri gömülen kız çocuklarına sorulduğunda hangi suçtan dolayı öldürüldükleri, insanların yapıp ettiklerinin dosyalan açıldığında, gök perdesi açılıp her şey ortaya çıktığında, cehennemin yakıcı ateşi parladığmda ve cennet gözler önüne getirilip yaklaştırıldığında; O gün her insan kendisi için ne hazırlamış olduğunu görüp bilecektir. [755][65]

Bütün bunlar toplumsal yapıyı her yönü ve özelliğiyle yeni baştan düzenlemekten başka bir anlama gelmiyordu. İslâm daveti, Mekke eşrafı için, bütün "üstünlükleri1 terk etmek veya insan telakki etmedikleri köle ve kadınları veya değer vermedikleri yoksulları, sahip olduklarını iddia ettikleri o şerefe kendileriyle aynı oranda olacak şekilde ortak etmekten başka anlama geliyordu. Eşrafın bunları kabul edemeyeceği açıktı. Dolayıyla tepkilerinde de, tepkilerinin gerekçelerinde de kendilerince tamamen haklıydılar. Onlara göre islâm statükoyu alt-üst ediyordu. Toplumsal yapıyı tahrip ediyor, bozuyordu. Toplumda karışıklığa, fitne ve fesada neden oluyordu. Ancak şurasını ifade etmiyorlardı ki, bu fitne ve fesat küçük bir mutlu azınlığın aleyhine ancak toplumun neredeyse tamamını teşkil eden mutsuz çoğunluğun lehineydi. Dolayısıyla islâm'ın fitne ve fesada neden olup olmaması bakılan yere göre değişiyordu. Onlar ise elbette ki sadece kendi bulundukları yerden görüp, değerlendiriyorlardı.

Zorba Bir Sistem Ve Akıbeti

(Firavun ve adamlarından) ayetlerimize yalan gözüyle bakıp ilgisiz kalmaları sebebiyle intikam aldık ve onları denizde boğduk. Vaktiyle hor görülüp, güçsüz bırakılan insanları ise, kutlu kıldığımız ülkenin doğu ve batı her taraflarına mirasçı kıldık. Böylece, RabbinİN İsrail oğullarına verdiği söz, onların her türlü sıkıntı ve zorluklara karşı göğüs gererek sabretmelerinin karşılığı olarak gerçekleşmiş oldu. Firavun ve toplumunun özenle işleyip, yapıp yükselttikleri ne varsa, hepsini yerle bir ettik. [756][66]

insanları dünya ve ahiretin esenliğine çağıran Kur'an, bu çağrısına uygun rehberliği yerine getirirken, çoğu zaman geçmişe yöneldi ve tarihin bazı kesitlerini gözler önüne serdi. Ancak, bunu yaparken, amacı tarih anlatmak değildi. Tarihte yaşanmış ilgi çekici ve şaşırtıcı durumları, hoş vakit geçirilsin, edebiyat alanına bir şaheser kazandırılsın, tarihin karanlık noktalarına ışık tutulsun diye anlatmadı. Amacı, tüm bunların çok dışmdaydı. O, yaşanmış gerçeklerden hareket ederek, bireysel ve toplumsal hayat tarzının doğru ve yanlış biçimlerini ve unsurlarını en anlaşılır biçimiyle açıklığa kavuşturmak amacındaydı. Buna uygun olarak da bazen İbrahim'in, Yusufun, Musa'nın, Ashab-ı Kehfin şahsında dosdoğru bir inancın ve hayat tarzının nasıl olması gerektiğini anlattı. Bazen ise Nemrut'un, Fira-vun'un, Karun'un, Bel'am'ın şahsında, yanlışlığın, kötülüğün, zulmün, sömürünün,

[755][65] Tekvir, 81:1-14
[756][66] Araf sûresi, 7:136,137

haksızlığın ulaştığı aşamaları göstererek; insanları yanlışlıklardan, kötü gidişatlardan ve bunların faillerine yakın olmaktan engellemeye çalıştı. Böylelikle, teorik açıklamaların alacakaranlığına saplanıp kalmadı. Her şeyi, en açık, en sade, en anlaşılır biçimiyle takdim etti.

Hz. Musa'nın esenlik daveti ve Firavun'un zorbalıkları çerçevesinde gerçekleşenler, Kur'an'da anlatılan islâm daveti örneklerinden ve davet sırasında yaşanan tevhid-şirk çatışmasının hikayelerinden birisidir. Esenlik yurdunun diğer rehberlerinde olduğu gibi, Hz. Musa'nın hikayesinde dosdoğru bir inanç tarzının temel ilkeleri, bireysel hayatın karşılaşabileceği şer tuzakları, toplumsal hayatta yer alan yanlışlıkların somut örnekleri olanca açıklığıyla gözler önüne serilmiştir. Söz konusu ayetler vahyolununca, Mekke'deki müminler Hz. Musa'nın hayat hikayesiyle, kötülüğün hakimiyetindeki bir toplumda karşılaşacakları zorlukların neler olduğunu görme imkânını elde ettiler. O'nım yaşadıklarından hareketle, yanlışlığın, kötülüğün, ahlâksızlığın, iffetsizliğin, zorbalığın... neden olduğu sapıklıkları, çarpıklıkları ve tüm bunların sonunu bilmeleri mümkün oldu. Firavun'un şahsında da zorbalığı, zulmü, haksızlığı, kötülüğü, sömürüyü en açık örnekleriyle gördüler ve yaşanan veya yaşanacak hayatı değerlendirecek ölçüler elde ettiler.

Bir peygamber olarak Resulûllah'm Mekke'deki çağrısının Mısır'daki örneği Hz. Musa'nın çağrısıydı. Hz. Musa ve kardeşi Harun, Mısır devletinin yöneticisi olan Firavun'un karşısına geçip, 'Biz alemlerin Rabb'i olan Allah'ın elçileriyiz [757][67] 'Kendini günah ve küfür kirlerinden temizlemeye niyetin var mı? Sana Rabbinin yolunu göstereyim de korkasın, saygı duyasın [758][68] dedikleri zaman karşılarında Firavun'un kişisel tepkisini değil, Mısır'daki idarî yapının tepkisini buldular. Aynen, Hz. Muhammed'in, karşısında Dâru'n Nedve üyelerini bulduğu gibi. Bu nedenle, Hz. Musa önderliğinde gerçekleşen Mısır'daki İslâm daveti, Hz. Muhammed önderliğindeki İslâm daveti için önemli bir örnek teşkil etti. Davetin lideri olarak Resulûllah'a Hz. Musa'nın daveti ve karşılaştıkları konusunda ayrıntılı bilgiler vahyolundu. Vahyolunan bilgiler Resulûllah için önemli birer örnek, açıklama, bilgilendirme olurken; Firavun ve erkanının sonu ile ilgili bilgiler ise Mekke müşrikleri için önemli birer tehdit oldu. Kur'an'm hayata müdahalesinin, Mekke'deki islâm davetinin seyrine katkısının bir kısmını da Hz. Musa'nın davetiyle ilgili anlattıklarıyla gerçekleştirdi. Mekke'deki îslâm davetinin zor günlerinin başlangıcında vahyolunan ve Hz. Musa'nın davetini konu edinen ayetlerle, Müslümanlar ne yapmaları gerektiğini ve nelerle karşılaşacaklarını öğrenme şansı elde ederlerken, Mekke müşriklerine verilen mesajın özeti ise şuydu; 'Siz siyasal yapınıza, yönetimdeki otoritenize güveniyor ve hak olan çağrıyı durdurabilmek, yok edebilmek için zorbalığınızın bütün gereklerini yerine getiriyorsunuz. Fakat siz ne kadar güçlü olursanız olun, Firavun kadar olamazsınız. O, insanlar içerisinde çok büyük güce sahipti ve devleti de sizin

[757][67] Taha, 20:47
[758][68] Naziat, 79:18,19

devletinizden daha büyük, daha güçlü idi. Sizin düzenli ordularınız olmamasına karşılık, onun gittiği yeri istila eden düzenli orduları vardı. Ancak buna rağmen, îslâm davetini yok edemedi. Durduramadı. Çünkü tak-dır zorbaların elinde değil, Allah'ın iradesindedir. O halde eğer Firavun'un sonuna sahip olmak istemiyorsanız bu zorbalıklan bırakın'.

Türünün Bir Örneği Olarak Firavnlar Dönemi Mısır'ı

Tarihi kaynakların ve arkeolojik araştırmaların şahitlik ettiği üzere, Firavunlar dönemi Mısır Devleti önemli ve güçlü bir devletti. Firavun unvanlı kişi ise bu dev-letin yöneticisiydi. Firavunlar otoritelerini diğer müşrik toplumlarda olduğu gibi, putlarla, putların temsil ettiği inançlarla sağlıyorlardı. Ayrıca, Firavun, Tanrı'nm rvüzündeki temsilcisi, ondan da öte oğlu kabul ediliyordu. Tanrının vücudu utlarda, otoritesi ise Firavunlarda sembolleşiyordu. Mısırda yaygın olan inancı-göre tanrıyla irtibat kurabilen ülkedeki ve hatta dünyadaki yegâne şahsiyet Firavun'du. Ona karşı çıkmak dinden çıkmakla; toplumun inanç ve hayat tarzına, ülkedeki ekonomik, siyasî, hukukî sisteme karşı çıkmakla eş anlamlıydı. Bu ise azap demekti; işkence demekti; ölüm demekti. Mısırlılar tekrar dirilmeye inanıyor ve ikinci dirilmelerinde saadete erebilmek için Firavun'a kayıtsız/şartsız teslim olup, hizmet etmeleri gerektiğine iman ediyorlardı. Yaygın inanca göre, Fira-vun'un temsil ettiği mutlak tanrı bir taneydi ama, onun yanında görece egemen başka tanrılar da vardı. Varlığına inanılan ikinci dereceden tanrıları rahipler temsil ediyorlardı. Fakat onlar da Firavun'un otoritesine boyun eğmek zorundaydılar. Zira Firavun onların da ilâhıydı. Firavun otoriteyi, rahipler ise inancı temsil edi-yorlardı. Firavun, sahip olduğuna inanılan ilâhî otorite nedeniyle insan üstü bir varlık kabul ediliyordu. Hatta, insan üstü bir varlık kabul edildiği ve otoritesiyle hiyerarşi piramidinin en üst noktasını teşkil ettiği için, Firavun'un kendisinden aşağı birisiyle evlenmesi kabul edilebilir bir şey olarak görülmüyordu. Bu nedenle Firavunlar otoritelerini başka bir insanla paylaşmamak ve tanrısal kimliklerini kirletmemek için sadece kız kardeşleriyle evlenirlerdi. Ülkenin kraliçesi ancak Fi-ravun'un kız kardeşi olabilirdi. Fakat bu durum Firavun'un başka kadınlarla bir-likte olamayacağı anlamına gelmiyordu. Kraliçe olmamak şartıyla başka kadınlarla beraberliği problem teşkil etmiyordu.

Bütün Mısır ülkesi, Firavun'un temsil ettiği elit tabakanın kişisel matı kabul ediliyor, dolayısıyla Mısır toplumu ve toprakları üzerinde istedikleri gibi tasarrufta bulunabiliyorlardı. Buna bağlı olarak da hiçbir ekonomik sorumluluğa sahip değillerdi. Vergi vermezler, fakat vergi toplarlardı. Ticarî hayat tamamıyla ellerin-deydi. Saray memurlarının, ordu mensuplarının, kâhinlerin, soyluların ve hükü-met adamlarının teşkil ettiği bu kesim, her günü eğlencelerle dolu, son derece lüks şartların teşkil ettiği bir hayat tarzına sahiptiler. Ülkenin servetini elinde tutan bu insanlar, harcamakla bitiremedikleri ülke servetini, görkemli tapmaklara, ölmüş Firavunların anıt mezarlarına harcayarak, harcama (tüketme) zevkini tadı-yorlardı. Bu itibarla şu bilgi oldukça kayda değer niteliktedir: 'Firavun'un lüksü,

sefahati aşırı ölçüdedir, dizginsizdir. Öldüğü zaman cenaze giderleri on iki bayındır sitenin gelirlerini yutar; hiçbir şey onun ölümsüzlük içinde yaşamakta devam etmesi için fazla sayılmaz.[759][69]

Oldukça büyük meblağlara varan değerli madenleri ve diğer bazı değerli eşyaları Firavun hanedanından ölenle birlikte gömmek, uygulanan en yaygın âdetlerdendi. Yeni saraylar yapmak Firavun ve yakın çevresinin en önemli uğraşıydı, israf sınır tanımaz boyutlara ulaşmıştı. Hanedana mensup olanlar her şeyin daha lüksünün hayalleriyle yaşıyorlardı. Geniş pencereli, güzel bahçeli, yüzme havuzlu, duvarları resimli, tüllerle ve gergef işlemeli örtülerle kaplı veya süslü, eşyalarının çoğu altın olan bu saraylar Nil'in kıyılarını kaplamış durumdaydı. Hepsi de binlerce işçinin kırbaçlar altında ölesiye çalıştırılmasıyla inşa edilmişti. Söz konusu saraylar ve şatafatlı yaşantı, Kur'an'ın da bilhassa dikkat çektiği özelliklerdendir. Bazı ayetlerde Firavun ve hanedanının sahip oldukları zenginliğin ve yaşadıkları lüksün izlerini bulmak mümkün olmaktadır. Şu ayetlerde bunun örneğini teşkil etmektedir; Biz de Firavun ve yandaşlarını o güzelim bahçelerinden ve pınar başlarından, hazine ve yüce makamlarından, seferberlik için çıkarıp yollara düşürdük. Olaylar böylece gelişti ve bu iş, böylece bitti, israil oğullarını onların yerine mirasçı kıldık.[760][70]

Mısır'ın bütün imkânları, Firavun idaresinin sahipleri tarafından kullanılmasına karşılık, kitleler sınırsız denebilecek bir sefalet içerisindeydiler. Sazlardan yapılmış kulübeler, oldukça iğreti ve tabam sertleştirilmiş toprak veya hasır evler halkın yegâne mekânlarıydı. Ömürlerini, Firavun ve adamları için saray, piramit veya tapmak yapmakla geçiriyorlardı. Kırbaçlar altında gerçekleşen bu zorunlu çalışmaları sırasında yegâne besinleri ise bayır turpu, soğan ve sarımsaktı.[761][71] Ve bu durum piramitlerin üzerine tarihi bir belge olarak kaydedilmişti.

Hilelere Dayanan Bir Sistem

Firavunlar Mısır'ından da kolaylıkla anlaşıldığı üzere, gelir dağılımındaki denge bilinçlice bozulmuş, hak ve sorumluluklar eşit olmayan biçimde dağıtılmış iki kutuplu toplumlarda, bir tarafı her türlü imkânlara sahip, haksız çıkarlarını alabildiğine artırarak sürdüren mutlu azınlık; diğer tarafı ise, imkânsızlıklar içerisinde yaşayan, emekleri sömürülen, insanlık onurları ayaklar altına alınmış, bunun yanı sıra yaşanan gerçekleri fark etmemeleri için idrak kabiliyetleri de yok edilmiş veya yok edilmeye çalışılan kitleler teşkil ederler. Söz konusu ayrışmayı Kur'an'ın terminolojisiyle ifade etmek gerekirse; birinci grubu müstekbirler, ikinci grubu da Müs-tez'aflar oluşturur. Ancak şu hiçbir şekilde göz ardı edilmemesi gereken bir

---

[759][69] Ribard, İnsanlığın Tarihi, 22.

[760][70] Şuara, 26:57-59

[761][71] israil oğullar!, Firavun'un her türlü zulüm ve baskısı altında yaşadıkları sefil günlerinde bu yiyeceklere alışık oldukları için, Hz. Musa'nın önderliğinde Mısır'dan çıkıp, çöle girdiklerinde kendilerine lütfedilen güzel yiyeceklere rağmen, Hz. Musa'dan daha önce alıştıkları yiyeceklerden istemişlerdi: 'Ey Musa! Her zaman aynı yiyecek... Buna dayanamayız- Öyleyse Rabbine dua et de, bize her yerde yetişen ürünlerden sebze, salatalık, sarımsak, mercimek, soğan gibi ürünler çıkarsın' demiştiniz. Musa: 'Daha hayırlı olanları, daha aşağılık olanlarla mı değiştirmek istiyorsunuz? O halde utanç İçinde ve düşkün bir durumda şehre dönün, orada istediğiniz şeylere kavuşabilirsiniz' demişti. Böylece onlar zillet ve hakarete maruz kaldılar ve Allah'ın gazabına uğradılar. Bütün bunlar, Allah'ın mesajının gerçekliğini örtbas ederek kâfir olmaları ve kendilerine göre de haklı bir sebebleri olmaksızın peygamberleri öldürmek gibi bir haksızlık işlemeleri yüzündendir. Yine bütün bunlar, Allah'a isyan etmeleri ve sınırı aşmalarından dolayıdır.' (Bakara, 2:61)

hususdur ki, bu tür toplumsal yapılaşma, müsebbipleri olan müstekbirlerin saltanatlarını alt-üst edecek potansiyel bir toplumsal hareketi de bünyesinde taşır. Zulme dayanan bütün sistemler kendisini yok edecek karşıt güce gebedirler; emekleri sömürülen ve insanlık onurları ayaklar altına alınmış olan kitleler, bir gün, mağduru oldukları çarpıklıkları fark etmeye başlarlar ve o zaman oradaki müstekbirlerin saltanatları biter, tahtları darmadağın olur. Zira bir an gelir ki kitleler, kendilerinin sefaletlerine karşılık, oldukça küçük bir azınlığın her türlü bol ve büyük imkânlar içerisinde yaşıyor olmasının çarpıklığım fark edip, kendi sefaletlerinin nedeninin bu küçük azınlığın sefahati olduğunu görmekte zorlanmazlar. Ne de olsa o mutlu azınlığın hayat şartlan ve imkânları olanca açıklığıyla gözlerinin önündedir. İşte bu ihtimâlin, yani azınlığın zulüm ve sömürülere dayalı sefahatini yok edecek toplumsal bir hareketin oluşmasını engellemenin tedbirleri, zorba sistemin sahipleri tarafından titizlikle yerine getirilir. Böylelikle kötü sonu mümkün olduğunca ertelenmeye çalışılır. Bu itibarla Firavun dönemi Mısır devleti ve toplumu ilginç bir örnek olma vasfını fazlasıyla kazanmaktadır.

Halkın sefaleti, Firavun'un sistemi açısından olması gereken bir özellik, ancak aynı zamanda da sürdüregeldikleri sefahatları için potansiyel tehlikeydi. Firavun öyle bir önlem alınmalıydı ki, kitleler uyanmasın, gerçeği göremesinler. Yoksa Firavun'un kendisinin de sisteminin de sonu gelmiş demekti. Firavunlar, sistemlerini devam ettirmek için binbir türlü hileler bulmuş ve uygulamaya koymuşlardı. Firavunların, hileler üzerinde şekillenen bir toplumsal sitem yapı inşa etme becerisi parmak ısırtacak düzeydedir. Ayrıntılı düşünülmüş ve çok iyi ayarlanmış bir planı uygulamaya koymuşlardır. Bu planın en önemli kısmını, Kur'an'ın bildirdiği üzere, halkı çeşitli gruplara bölmek oluşturuyordu. Bu bölüp-parçalama işlemi, sırf coğrafî ayrılık veya yapay bir şekilde gerçekleştirilen gruplara ayırma işlemi değildi. Eğer öyle olsaydı durum daha farklı değerlendirilebilirdi. Firavun idaresinin yaptığı daha farklıydı. Firavunlar topluma fitne-fesat tohumları ektiler. Atılan bu fitne-fesat tohumları, toplumu karşıt istek ve idealler doğrultusunda gruplara böldü. Böylelikle her grup, kendisi için, ideallerine ulaşmayı engelleyen, sefaletlerinin devamını sağlayan büyük bir düşman edinmiş oldu. Halbuki her bir grup bilmiyordu ki, düşmanı bildiği grubun da kendisinden farkı yoktu. Ve yine bilmiyorlardı ki, asıl düşmanları sefaletleri pahasına kendilerine itaat ettikleri, saraylarda oturan Firavun ve erkânıydı. Sonuçta, kitlelerin gündemini, kendi aralarına atılmış fitne-fesat tohumlarının yol açtığı düşmanlıklar, bu düşmanlıkların neden olduğu ayrılıklar teşkil etti. Firavun idaresi ise, faili olduğu bu ortamı dikkatle izliyor, muhtemel birleşme ve barışmaları önlemek için her türlü tedbiri alıyordu. Böylelikle insanların idrakleri, düşünceleri belirli bir noktaya bağlanmış oldu. O karışıklık içerisinde de kitleler, asıl düşmanları olan Firavun idaresini göremediler. Kendi istekleriyle kul ve köle olmaya devam ettiler. Kendi aralarında tartışıp, kavga ederken, birbirlerini katledip güçlerini zayıflatırken, Firavun idaresi bütün müstekbirliğiyle varlığını devam ettirdi.

Firavunlar Mısır'ı, toplumsal sistemin ve yapının, birilerine haksız çıkarlar temin edecek ve bunun devamını sağlayacak şekilde dizayn edilişinin tipik örneklerinden birisini oluşturuyordu. Bu açıdan benzerlerinin tipik örneğiydi. Sistemin devamı için gerçekleştirilen bahsettiğimiz toplumsal dizayn programlarına ek olarak, toplumun etnik yapısında da gerçekleştirilen parçalanma ise, sistemin zorbalık ve hilelerinin en ilginçlerinden bir diğerini oluşturuyordu. Kur'an'ın konuyla ilgili açıklaması şöyledir: 'Şüphesiz ki Firavun, Mısır topraklarında kendisini büyüklük duygusuna kaptırmış ve ülke halkını sınıflara ayırmıştı, öyle ki onlardan bir kısmını hor ve güçsüz buluyor ve bunun için de erkek çocuklarını öldürüyor, kadınlarını sağ bırakıyordu. Çünkü gerçekten de o, yeryüzünde bozgunculuk yapmak isteyenlerdendi.[762][72] Şimdi, bunun nasıl gerçekleştirildiğinin ayrıntılarını özellikle Kur'an'dan hareketle tespit etmeye çalışalım.

Mısır'ın Müstez'aflan

Mısır toplumunu oluşturan etnik unsurlardan ikisi çok önemliydi. Çünkü bunlar ekseriyeti teşkil ediyorlardı. Söz konusu etnik gruplardan birisini Mısır'ın yerlisi olan Kiptiler, diğerini ise israil oğulları oluşturuyordu. Firavun idaresi, ustaca sürdürdüğü ırkçı politikalarıyla toplumun bu iki büyük etnik unsurunu birbirinden ayırmıştı. Fakat ilginçtir, sistem her iki grubu da karşısına almamıştı. Bu durumda birbirinden farklı ve güçlü iki düşman edineceğinin farkındaydı. Birisinin desteğini alarak, diğerinin sistem için olan muhtemel tehlikesini dengelemeye çalışmıştı- Firavun idaresi desteğini Kıptîlerden yana koymuştu. Bu desteğiyle Kıprleri pasifize ederken, israil oğullarına yönelik en katı politikaları ise uygulama-a koymuştu. Böylelikle, Hz. Yusufun döneminden itibaren Mısır'a gelip yerleşen ve Mısır'ın yerli halkından olmayan İsrail oğullan, Firavun idaresinin en zorba uygulamalarının muhatabı oldular. Öncelikle, Firavun'un yürüttüğü ırkçı politika nedeniyle toplumdan tecrit edildiler. Belirli merkezlerde ikamet etmek zorunda bırakıldılar.[763][73] En ağır işler bunlara yaptırılıyordu. Güçleri tükeninceye kadar, güçlerinin ve hayatlarının son anma kadar, Firavun idaresinin yaptırdığı saraylar, tapınaklar ve piramitler için dağlarda taş kesiyor, yontuyor ve saraylar, tapmaklar, anıt mezarlar inşa ediyorlardı. Kerpiç imal etmek, marangozluk yapmak da israil oğullarının yapmak zorunda oldukları diğer bazı işlerdi. Bütün bu işlerinin karşılısında aldıkları ücret ise sadece ve sadece ölmeyecek kadar karınlarının doyurulmasından ibaretti. Sağlığı ileri derecede bozuk olup da bu işleri yapamayanlar ise çalışmama vergisi vermek zorunda bırakılmışlardı. Ancak bütün bunlara rağmen, Firavun idaresinin mensupları İsrail oğullarından yana korkularını üzerlerinden atamamışlardı. Çünkü, israil oğulları Mısır'da kalabalık bir nüfus teşkil etmekte ve hızlı bir nüfus artışıyla gün geçtikçe çoğalmaktaydılar. Bunun üzerine daha acımasız ve zorba bir başka plan uygulamaya koydular Bu planın ne olduğunu ayetlerden öğreniyoruz; (Ey İsrail oğulları) Ve hani size dayanılmaz acılar çektiren, ka-

[762][72] Kasas, 28:4
[763][73] Tevrat, Tekvin, 46:34, 47:6; Çıkış, 1:11, 9:26

dınlarınızı sağ bırakıp, bölük bölük oğullarınızı katleden, Firavun toplumunun elinden kurtarmıştık sizi!.[764][74] '(Ey İsrail oğulları) Allah'ın size bahşettiği nimeti hatırlayın! O sizi, Firavun yönetiminin elinden kurtarmıştı. Onlar ki, size dayanılmaz acılar çektiriyorlar, oğullarınızı boğazlayıp, kadınlarınızı sağ bırakıyorlardı.[765][75]

Firavun idaresi olanca zorbalığıyla nüfus planlaması yapıyordu. Ayetten anlaşıldığı üzere, söz konusu nüfus planlaması; erkek çocukları öldürmek veya kürtajla doğumları engellemek biçiminde uygulanıyordu.[766][76] Fakat, tarihi bilgilerden öğrendiğimize göre, Firavun idaresinin uygulamaları, zamanla bizzat kendileri açısından bazı problemlere neden oldu. Erkek çocukların katledilmesi ve kürtaj, işgücüne ihtiyaç duyulan genç nüfusun azalmasına yol açtı. Köle gibi kullanılan İsrail oğullarının büyük çoğunluğunu yaşlılar oluşturmaya başladı. Bunun üzerine Firavun idaresinin müsteşarları gelinen olumsuz durumu aralarında görüşerek, katl zehb işlemine bir yıl devam edilmesi, bir yıl ara verilmesi teklifini Firavun'a götürdüler. Bu teklif Firavun tarafından uygun bulundu.

Tevhid-Şirk Çatışması

Hz. Musa, Firavun idaresinin bütün bu zorbalıkları büyük bir titizlikle uygulandığı bir zamanda, ilâhî hakikâti bildirmek ve zorba idarenin 'azgınlıklarını1 terk etmesini sağlamak için ilâhi bir görevle görevlendirildi. Allah, O'na 'Şimdi artık Firavun'a git, şüphe yok ki, O pek azdı[767][77] emrini verdi. Bu görevlendirmeyi takiben Hz. Musa ve (muhtemelen kardeşi Harun'la birlikte) Firavun'un huzuruna çıktı. Hz. Musa'dan ilâhî hakikatleri duyan Firavun'un ilk tepkisi oldukça ilginçti. Musa'nın kendi yanında, sarayda yetişmiş olmasını, Musa'dan duyduklarını dikkate almamanın gerekçesi olarak ileri sürdü. Bu tavrıyla, 'Bana nasıl böyle şeyler söyleyebilirsin, sen de bir zamanlar benimle birlikte değil miydin, sen de bu idarenin bir mensubu değil misin? Bu söylediklerin, sana yaptığım ikramlara karşılık nankörlük yapmak değil midir?' anlamlarına gelen bir serzeniş vardı; 'Musci mesajını Firavun'a tebliğ edince, Firavun: 'Biz, seni çocukken yanımızda yetiştirmedik mil Sen ömrünün pek çok yılını, bizim aramızda geçirmedin mi! Ama sonunda yapacağını yaptın ve nankör biri olduğunu gösterdin!.[768][78] Halbuki konu, Hz. Musa'nın hangi şartlarda yetişmiş olduğu veya daha önceleri Firavun'a olan yakınlığı değildi. Hz. Musa, bu kişisel durumlarım anlatarak Firavun'dan bir şeyler istiyor da değildi. Konunun, hiçbir şekilde kişisel tarafı yoktu. Firavun'dan istenen, zortarlada her çeşit işte, harçta ve kerpiçte hayatlarını acı ettiler. Ve Mısır kralı,

---

[764][74] Araf, 7:141
[765][75] ibrahim, 14:6
[766][76] Firavun'un bu acımasız politikasının nedeni ve açığa çıkış biçimi Tevrat'ta şöyle anlatılmaktadır:

'Ve israil oğulları semereli oldular ve türeyip çoğaldılar ve ziyadesiyle kuvvetlendiler; ve memleket onlarla doldu. Ve Mısır üzerine Yusufu bilmeyen yeni bir kral çıktı. Ve kavmine dedi; 'işte, israil oğullarının kavmi bizden çok ve kuvvetlidir. Gelin onlara karşı akıllıca davranalım, yoksa çoğalacaklar ve olur ki, cenk vuku bulunca, onlarda düşmanlarımızla birleşirler ve bize karşı cenk edip memleketten çıkarlar'. Ve onlara yükleriyle eziyet etsinler diye üzerlerine angarya memurları koydular. Ve Firavun Pi-tom ve Ramses ambar şehirleri yaptılar. Fakat onlara ne kadar eziyet ettilerse o kadar çoğaldılar ve o kadar yayıldılar. Ve israil oğulları yüzünden korkuya düştüler. Ve Mısırlılar, israil oğullarım şiddetle işlettiler ve şiddetle işlettikleri bütün işlerinde,
[767][77] Taka, 20:24
[768][78] Şuara, 26:18

birinin adı Şifra ve onbirinin adı Pua olan İbrani ebelere söyledi ve dedi; 'ibrani kadınları için gebelik hizmeti yaptığınız, ve onları doğurma iskemlesi üzerinde gördüğünüz zaman, eğer doğan bir erkek çocuksa onu öldüreceksiniz. Fakat eğer kız ise o yaşayacaktır'. Fakat ebeler Allah'tan korkarlardı. Ve Mısır kralının kendilerine emrettiğine göre yapmadılar. Ve erkek çocukları sağ bıraktılar. Ve Mısır kralı ebeleri çağırıp onlara dedi; 'Niçin hu şeyi yaptınız ve erkek çocukları sağ bıraktınız' Ve ebeler Firavun'a dediler; 'Çünkü İbrani kadınları Mısırlı kadınlar gibi değildirler; çünkü onlar canlıdırlar ve ebe onların yanına gelmeden evvel doğuruyorlar.' Ve Allah ebelere iyilik etti ve kavim çoğaldı ve ziyadesiyle kuvvetlendiler. Ve vaki oldu ki, ebeler Allah'tan korktuklarından onları ev bark sahibi etti. Ve Firavun bütün kavmine emredip dedi; 'Her doğan erkek çocuğu ırmağa atacaksınız', ve her kızı sağ bırakacaksınız.[769][79]

bah£ı terk etmesiydi. Bütün zorbalıkları terk etmeli ve gerçek ilâh olan Allah'ın sanlar için tayin ettiği esaslara göre yaşamayı ve yönetmeyi seçmeliydi. Böyle yaarak ülkede hakkı, hukuku, adaleti, iyiliği, güzelliği, güzel ahlâkı egemen kılma vdı Bunu risâlet görevini başlatan ilâhî talimatlarda ve Hz. Musa'nın Firavunla ilk konuşmalarında gayet açık olarak görüyoruz; 'Ey Musa! Ben seni, kendime elçi olarak seçtim Sen ve kardeşin birlikte ayetlerimi Firavun'a götürün, beni anmayı ihmal etmeyin. Firavun'a gidin. Çünkü o, gerçekten azdı. Ama onunla yumuşak bir dille konuşun, o zaman belki aklım başına toplar, yahut da olur ki korkar'. Musa ile Harun- 'Ey Rabbimiz!' dediler 'Korkarız, hakkımızda çok aşın davranır yahut da büsbütün azar.' Allah; 'Korkmayın!' buyurdu. 'Şüphesiz ben sizinle beraberim, olacak şeylerin hepsini işitir ve görürüm. Hemen ona gidin ve deyin ki: 'Biz ikimiz senin Rabbi-nin elçileriyiz. Bunun için, îsrail oğullarının bizimle gelmesine izin ver ve onlara artık işkence etme. Biz sana Rabbimizden delille geldik. Selâmet ve saadete erenler ancak doğru yolu tutanlardır. Bize vahyedildi ki, Allah'ın azabı, peygamberleri yalan sayıp, onlara sırt çevirenlere erişir.[770][80] (Ey Musa!) Firavun'a de ki: 'Kendini günah ve küfür kirlerinden temizlemeye niyetin var mı? Ve sana Rabbinin yolunu göstereyim de korkasın, saygı duyasın.[771][81]

Fakat, Firavun kendisine açıklanan gerçeği kabullenmedi. Kendi yanında yıllarca kalmış, bakımını üstlendiği bir kişinin bu şekilde her şeyi değiştirecek teklifle karşısına çıkmış olmasını anlayamadı. Anlasa da kabullenemedi. Bu nedenle Hz. Musa'yı kendisine karşı nankörlük yaptığı suçlamalarıyla sıkıştırma ve zorda bırakmaya çalıştı. Fakat Hz. Musa'nın konuyu kişiselleştirmeyip, görevini ısrarla yerine getirmesi üzerine, Firavun bu sefer de konuyu bir başka yönden çarpıtmaya çalıştı. Hz. Musa'nın sözlerini, kendi ırkçı ve pek tabiî olarak da zorba yönetimine karşı çıkan, karşıt ırkçı hareket olarak değerlendirdi. Hz. Musa'nın bir zamanlar bir Kıptî'yi öldürmüş olmasını da bu karşıt ırkçı hareketin eylemlerinden birisi olarak takdim etti. Bu düşüncenin etkisiyle, O'nu ısrarlı bir şekilde nankör olmakla

[769][79] Tevrat, Çıkış 1:7-22
[770][80] Taha, 20: 41-48
[771][81] Naziat, 79:18,19

suçladı: 'O yaptığın işi (Kıptî'yi ölûrme işini) de sen işledin; Sen nankörlerdensin' (Sara, 26:19). Fakat Hz. Musa, Firavun'un oyununa gelmedi. Konunun, Firavun'un zannettiği gibi kişisel iktidar hevesi veya karşıt ırkçı hareket olmadığını, daha önce yaptığı işin suç olduğunu kabul ederek açıkladı: ''Musa: 'Ben o işi, henüz o anda sonucun ne olacağını bilmeyerek yaptım yani öldürmek için vurmadım. Simden korkunca da aranızdan kaçtım, ama daha sonra Rabbim, doğruyla eğri arasında hüküm verebilme yeteneği bahşetti ve beni peygamberlerinden biri yaptı' dedi.[772][82] Firavun'un konuyu çarpıtarak, kişiselleştirme nedenini çok iyi anladığım da belirtmeyi ihmal etmedi. Bunu, bir zamanlar Firavun'un yanında yaşamış olmasının nedenini açıklayarak ifade etti. Kendisi Firavun'un sarayında yaşamış, çocukluk ve gençlik yıllarını sarayda geçirmişti. Ama bu Firavun'un iyiliğinin değil zorbalığının sonucuydu. Firavun'un ırkçı politikları ve zulümleri nedeniyle öldürülmemesi için annesi tarafından nehre bırakılması üzerine saray kadınlarından birisi tarafından bulunmuş ve saraya alınmıştı. Halbuki eğer Firavun'un o zorba politikaları olmasaydı, bir kulübede, yoksulluk içinde büyürdü ama annesinin de yanında olurdu: 'O başıma kaktığın iyiliğe gelince, bu israil oğullarını köleleştirmenin bir sonucu değil miydi?[773][83] Firavun sonunda asıl konuya gelmek zorunda kaldı. Meseleyi çarpıtma ve kişiselleştirme gayretlerinin faydasız olduğunu anladı: 'Firavun: 'Bu alemlerin Rabbi de kim oluyor?' dedi.[774][84] Artık bu safhadan sonra tevhid-şirk çatışması başladı. Bir taraf ilâhî hakikâtleri hatırlatıp onlara göre inanıp yaşamaya davet ederken; diğer taraf çeşitli gerekçelerle meşru kılınmış kötülüklerin, zorbalıkların, baskıların, sömürülerin, işkencelerin, katliamların... savunuculuğunu yaptı. Bir taraf gerçek adaletin hakim olduğu bir dünyaya ve bu dünyanın devamı olan sonsuz saadete çağırırken; diğer taraf içinden ilelebet çıkılamayacak karanlığa, azaba çağırdı: Biz sana Rabb'inden bir mucize ile geldik. Dünya ve ahiret selâmeti, hidayete tâbi olanlaradır.[775][85] Firavun: 'Bak' dedi. 'Eğer benden başka bir ilâh benimsersen, seni mutlaka hapse attırırım.[776][86]

kaldığı kadar, Mekke'deki hakikat önderi de maruz kalmıştı. Hepsi de hakikat çağrılarının politik bir dalavere olduğu suçlamasıyla eleştirilip, suçlandı. Bu nedenle Hz. Musa ve Harun'un işittikleri yeni ve orijinal bir şey değildi. Üstelik aynı suçlamayı daha sonraları başkalarından da işittiler. Firavun idaresinin en önemli payandaları olan ve statükoyu meşrulaştırma/savunma görevleri karşılığında en büyük menfaatleri elde eden sihirbazlar da Hz. Musa'yı aynı şekilde suçladılar. Onlar, Hz. Musa'nın davet ettiği şeylerin mevcut zulüm sistemini çökertecek güçte olduğunu anlayınca, aralarındaki görüşmede İslâm davetinin seyrinin çarpıtarak kitlelerin gerçeği görmesini önlemenin çarelerini konuşup, kararlaştırdılar. Hz. Musa'nın davetinin politik bir oyun olduğunu iddia ettiler. Hz. Musa'nın amacının yönetimi ele geçirip, kişisel saltanatını kurmak olduğunu ifade ettiler. Buna göre Firavun'un temsil ettiği iyi bir saltanatın yıkılıp, Musa'nın egemen olacağı kötü bir

[772][82] Şuara, 26:20,21
[773][83] Şuara, 26:22
[774][84] Şuara, 26:23
[775][85] Taka, 20:47
[776][86] Suara, 26:29

saltanatın kurulması çabası yürütülmekteydi. Onlar, desteklerini mevcuttakinden yana koyup, onu aslı olmayan faziletlerle donattılar. Tüm bunları ise aralarındaki gizli konuşmada birbirlerine karşı şöyle ifade ettiler: 'Musa ile Harun iki büyücüdür. Sihir yoluyla sizi ülkenizden çıkarmak ve geleneksel yaşama tarzınız olan örnek yolunuzu ortadan kaldırmak istiyorlar. Bunun içindir ki, düzenleyeceğiniz oyuna iyi karar verin ve tek bir güç olarak boy gösterin. Çünkü bugün üstün gelen, gerçekten başarmış olacaktır.[777][87] Fakat ne ilginçtir ki, bu sihirbazlar Hz. Musa'ya iman ettikleri ve Firavun'un safından uzaklaştıkları zaman, aynı suçlamaya kendileri maruz kaldılar. Toplumun birlik ve beraberliğini bozmak suçlamasına ve Firavun'un tehditlerine muhatap oldular: '(Firavun dedi ki;) 'Ben size izin vermeden, Musa'ya inandınız öyle mi? Bakın, bu yaptığınız, şehrin halkını oradan çekip götürmek için yaptığınız sinsice hazırlanmış bir tuzaktır. Ama yafanda başınıza ne geleceğini bileceksiniz. Andolsun ki, bana aykırı hareketinizden dolayı, ellerinizi ayaklarınızı çaprazlama keseceğim, sonra hepinizi hurma dallarına asacağım.[778][88]

Akıbet

Kur'an Hz. Musa'nın davet sürecinden verdiği örneklerle müstekbirlerin kişilik ve karakterlerini, müstekbirlerin egemen oldukları sistemlerin hemen hiç değişmeyen bazı özelliklerini gözler önüne serdi. Müstekbirlerin, kendilerini ve yönetimlerini en iyi, en uygun ve en güzel göstermeye çalışmak gibi bir tavır içerisinde olduklarım bildirdi. Kitleleri bu kanaate sahip kılmak ve böylelikle de kendi 'hileler üzerine kurulu düzenlerini' meşrulaştırmak için her türlü tedbiri aldıklarını, gerekli bütün propagandaları genellikle de başarıyla yerine getirdiklerini dile getirdi. Kur'an'ın Firavun ve benzerlerinin şahsında tespit edip bildirdiğine göre, tüm müstekbirler kendilerine veya yönetimlerine karşı çıkan, yanlışları eleştirip, kötülüklere başkaldıran birileri çıktımı, daha önce başarıyla aldattıkları kitleleri 'ülkenin bütünlüğü', "toplumun birliği' ilkeleri gereğince 'putlarına' itaate davet ederler. Sanki o kitleler doğdukları günden beri bu yöneticilerin ve mevcut yönetimin zorbalıklarını yaşayan, zulümlerini hep üstlerinde hissedenler değillermiş gibi, sistemi tehlikelerden kurtarmak maksadıyla tereddüt etmeksizin canlarını vermeye, mallarını harcamaya, namuslarını feda etmeye çağırılırlar. Firavun'un yaptığı da bundan başkası değildi. Tahtının sallandığını, saltanatının sorgulanmaya başlandığını hisseder hissetmez, yıllardır zulmü altında yaşayan insanları, fedakârlıklara çağırdı. Yönetimini sorgulayan ve iradesini kabul etmeyenleri 'hain' ilan edip, 'ülkenin bütünlüğü', 'toplumun birliği1 için bu çağrıyı susturmak zorunda olduğunu söyledi. Sanki o ülkede adalet hakimmiş ve dolayısıyla herkes canından, malından, aklından, çocuklarının geleceğinden, namusundan, inanç ve düşüncelerinin gereğini yerine getirmekten eminmiş gibi.

[777][87] Taha, 10:78
[778][88] Araf, 7:123,124

Sanki o ülkede insanlar gruplara bölünüp birbirleriyle çarpıştırılmıyormuş gibi. Sanki o ülkede izlenen ırkçı politika nedeniyle, toplumun bir kesimi tamamıyla imha edilmeye çalışılmıyormuş gibi. Sanki o ülkede toplumun büyük bir kısmını oluşturan bazı insanların çocukları katledilmiyormuş ve kadınlarına tecavüz edilmiyormuş gibi. Sanki o ülkede insanlar sırf Firavun idaresinin sahiplerinin keyfi için bütün hayatlarını sefaletler içerisinde geçirmiyorlarmış gibi. Sanki o ülkede insanlar sefalet nedeniyle evsiz/barksız, açık ve çıplak gezerken; ölmüş Firavunlar için yüz binlerce insana kırbaçlar altında onlarca yıl çalıştırılarak anıt mezarlar yap tırılmıyormuş gibi. Sanki o ülkede toplumu oluşturan insanlar her türlü olumsuz şartlar altında aç, çıplak, sefil bir vaziyette yaşarken; haksız menfaatler nedeniyle sahip oldukları hazinelerin anahtarlarını taşıyacak özel görevliler tayin edecek kadar çok zengin olan ve yönetim tarafından desteklenip korunanlar yokmuş gibi... Evet! bunların hiçbirisi yok ve her şey güzel, her şey yerli yerinde, her şey adil bir şekilde devam ederken Hz. Musa gelip her şeyi kötü, berbat, sefil yapmış gibi. Sanki Musa her türlü kötülüğe son verilmesini isteyince, o toplum, sefaletin, açlığın, hastalıkların, kötülüklerin, katliamların, işkencelerin kucağına düşmüş gibi. Ancak karanlıkların "nderleri, zorbalıkların, kötülüklerin, katliamların, sömürülerin failleri olan müstekbirler ne kadar istemeseler, ne kadar önlemeye çalışsalar da, hakim ses hakkın sesi olur ve öyle de oldu. Çünkü o ses bir kez duyuldu mu her şey değişmeye başlar ve Mısır'da olan da buydu: 'Şüphesiz ki Firavun, Mısır topraklarında kendisini hüyüklük duygusuna kaptırmış ve ülke halkım sınıflara ayırmıştı, öyle ki onlardan bir kısmını, hor ve güçsün buluyor ve bunun için de erkek çocuklarını öldürüyor, kadınlarını sağ bırakıyordu. Çünkü gerçekten de o, yeryüzünde bozgunculuk yapmak isteyenlerdendi. Biz ise, yeryüzünde güçsüz hale düşürülenlere (Müstez'aflara) lütuf ve rahmetimizle yardımda bulunmayı ve onların öncüler olmalarını sağlayıp, Firavun ve yandaşlarına varis kılalım istedik, istiyorduk ki, onları yeryüzünde yerleştirip, kuvvetlendirelim ve Firavun'la, Hâmân'ı ve ordularını, İsrail oğullan eliyle korktukları şeye uğratalım.[779][89] Bu ilâhî istek çok geçmeden gerçekleşti. Allah va: adini yerine getirdi ve Müstez'afları güçlü kılarken, zorbaları olabilecek en kötü şekilde cezalandırdı: 'Ayetlerimize yalan gözüyle bakıp ilgisiz kalmaları sebebiyle kendilerinden intikam aldık ve onlan denizde boğduk. Vaktiyle hor görülüp, güçsün bırakılan insanları ise, kutlu kıldığımız ülkenin doğu ve batı her taraflarına mirasçı kıldık. Böylece, Rabbinin îsrail oğullarına verdiği söz, onların her türlü sıkıntı ve zorluklara karşı göğüs gererek sabretmelerinin karşılığı olarak gerçekleşmiş oldu. Firavun ve toplumunun özenle işleyip, yapıp yükselttikleri ne varsa, hepsini yerle bir ettik.[780][90] Onlar boğularak yok olup gittiler ve arkalarında nice bahçeler bıraktılar, nice pınarlar, nice ekin tarlaları ve nice güzelim konaklar ve hoşlandıkları, eğlenip durdukları nice nimetler... işte böyle oldu ve sonra başka bir toplumu, onların geride bıraktıklarına varis kıldık. Onların yok oluşlarına ne gök, ne de yer sakinleri ağlamadı ve tövbe edebilmeleri için zaman da tanınmadı.

[779][89] Kasas, 28:4-6
[780][90] Araf, 7:136,137

Biz gerçekten îsrail oğullarım alçaltıcı bir azaptan kurtardık. Firavun'un onların başına sardığı azaptan. Şüphesiz o Firavun, haddi aşanlardan ve büyüklük taslayan, ululanan biriydi.[781][91]

Hz. Musa'nın, Firavun ve erkânına ilâhî hakikâtleri bildirmesini ve onların ilâhî hakikâtleri kabule ve uygulamaya yanaşmamalarını anlatan Kur'an, bu anlattıklarıyla tarihî bilgilere katkıda bulunma amacı taşımıyordu. Resulûllah'm ve müminlerin tarihi bilgilerini geliştirmek, insanlar içerisinde Firavunlar dönemi Mısır'ının bazı tarihsel özelliklerini bilen kişiler olmalarını sağlamak gibi bir hedef gözetmiyordu. Yine aynı şekilde; Hz. Musa'nın önderliğindeki İslâm davetinin ayrıntıları, Mekke müşriklerine 'Sizlerin bilmediğinizi, Resulûllah biliyor' dedirtmek için vahyolunmadı. Çünkü hiçbir ayet, Resulûllah'm ve diğer müminlerin, inanç, düşünce ve uygulamada yararı olmayan salt bilgiye sahip olmaları için vahyolunmadı. Ayetlerin vahyolunma nedeni, peygamberin gönderiliş nedeniydi. Peygamberi, ilâhî görevi dahilinde destek sağlamak içindi. Peygamber, kendisine vahyolunan ayetlerle, insanlara neleri tebliğ edeceğini, neleri kabule ve uygulamaya davet edeceğini, tebliğ ve davet yönteminin nasıl olması gerektiğim, uygulama gerektiren ilâhî emirlerin hangi tarzda uygulanması gerektiğini öğrendi. Fakat, ayetlerin vahyolunma nedeni sadece bunlar da değildi. Ayetlerle, müşriklere, müşrik önderlere, müşrik kitlelere de mesajlar verildi. İdrak kabiliyetleri tahrip edilmiş ve gidişatları yanlış olan kitleler hakikâti görmeleri için ayetlerle uyandırılmaya çalışılırken, müşrik liderlerin maskeleri de ayetlerle düşürüldü. Şirkin oluşturduğu statükonun, kitleleri aldatmak için sahip olduğu, ancak titizlikle gizlenen hileleri, ayetlerle gözler önüne serildi. Aynı şekilde, müşrik liderler yaptıkları yanlış işler nedeniyle uyarıldılar. Hakkı kabule ve uygulamaya sevk edildiler. Yanlışlıklarında ısrar etmemeleri için ahiret azabıyla korkutuldular. Yine aynı şekilde, müşrik liderler veya Kur'anî ifadeyle müstekbirler, hakkı kabul ve uygulamaya yanaşmazlarsa, sömürülen, azaba uğrayan, aşağılan kitlelerin (müstez'aflarm) uyanıp, gerçekleri görmeleri ve böylelikle zorba sistemi yıkıp, intikamlarını almalarıyla korkutuldular. Ve bütün bunlar, sadece teorik bilgiler verilerek yapılmadı. Bizzat yaşanmış olaylardan örnekler verildi. Bazen Mısır toplumundan, bazen Ad toplumundan, bazen Semud toplumundan... seçilen örneklerle, gerçekleşen tevhid-kü-für mücadelesinin safhalarının neler olduğu ve neler olacağı anlatıldı, iman edenler veya iman etmeyenler, bu örneklerden hareketle durumları hakkında somut örneklere sahip oldular. Bu örneklerle iman edenlerin kalpleri sağlamlaştırıhp, gidişatları desteklenirken; iman etmeyenlerin ise kalpleri sarsıldı, gidişatlarının yanlışlığı bir kez daha düşündürüldü ve hem dünyada ve ahirette gerçekleşecek azapla uyarıldılar.

[781][91] Dukan, 44:25-31

Merhameti çok olan Allah, İnsana Kur'an'ı öğretti. İnsanı yarattı. İnsana düşünmeyi ve konuşmayı öğretti. Güneş ve Ay, O'nun emri gereği, belli bir hesaba göre yörüngelerinde akıp giderler. Yıldızlar ve bitkiler Allah'a tam bir teslimiyet içerisindedirler; O'na itaat ederler. Göğü yükselten, her şey için ölçüyü koyan O'dur. Ey insanlar! Tüm bunların karşısından ölçü tanımazlık edip, dengeyi bozmayın! Yaptığınız her şeyi adaletle tartın ve hiçbir .ölçüyü eksik tutmayın. [782][92]

Andolsun ki peygamberlerimizi belgelerle gönderdik; insanların doğru hareket etmeleri için peygambere kitap ve ölçü indirdik ki insanlar adaleti yerine getirsinler. [783][93]

Hâk geldi, bâtıl yok olup gitti. Zaten bâtıl her zaman yok olmaya mahkûmdur.[784][94]

Resulûllah'm Safa tepesinden tüm Mekkelilere seslenerek kitlesel davete başlamasını takip eden günlerden birisiydi. Müminlerden birkaçı toplanmış, aralarında konuşuyorlardı, içlerinden birisi konuyu kitlesel davete getirdi ve o güne kadar Mekke'nin müşrik liderlerine karşı açıktan hiç kimsenin Kur'an okunmadığını dile getirip, bunu yapan olmayı arzuladığını söyledi. Diğerleri de aynı düşüncedeydi. Hepsinin arzusu, müşrik liderlerin önünde bazı ayetleri okuyarak, bir kısmıyla da olsa onları ebedî hakikatten haberdar etmek ve böylelikle islâm davetini gerçekleştirmekti. Konuşmaları bu yönde devam etti ve istekleri ortak bir karara dönüştü. İçlerinden birisi Kabe'nin yakınında durarak müşrik liderlerin yüzüne karşı Kur'an okuyacaktı. Bunu kimin yapacağını konuşmaya başladılar. Mekke liderlerinin işitecekleri şeyden hoşlanmayacakları ve sert tepki verecekleri kesindi. Gerçekleştirilecek eylem tehlikeliydi. O halde söz konusu eylemi gerçekleştirecek kişinin akrabası güçlü, taraftan çok birisi olması, muhtemel tepkiyi azaltması, tehlikeyi yumuşatması açısından uygun olacaktı. Müminlerin bazıları bu özelliğe sahipti; zor durumda yardımına koşacak kalabalık ve güçlü akrabaları olanlar vardı. Fakat Abdullah b. Mes'ud, kararlaştırdıkları eylemi yapan kimse olma konusunda ısrarcıydı. Halbuki onun geniş bir çevresi, sıkıntılı anlarında yardımına koşacak güçlü aile müttefikleri yoktu. Üstelik kendisi son derece kısa boylu ve oldukça zayıf birisiydi. Ama buna rağmen müşrik liderlerin yüzüne karşı Kur'an kuyan olmayı çok arzuluyordu. Arkadaşları onun bu ısrarı karşısında itiraz etmediler. Düşünülen eylemi Abdullah b. Mes'ud'un gerçekleştirmesine karar verdiler.

Akletmeye Davet

Birkaç müminin kendi aralarında konuşup, kararlaştırdıkları eylemden Resulûllah'ın haberi yoktu. Diğer müminlerin de haberi yoktu. O bazı müminlerin,

[782][92] Rahman: 55:1-9
[783][93] Hadid sûresi, 57:25
[784][94] isrâ sûresi, 17:71

Resulûllah'ın haberi olmadan müşrik liderlere karşı Kur'an okuma kararını almalarında, kitlesel davet emrinin kendilerini de kapsayacak şekilde genel bir emir olduğunu düşünmeleri etkili olmuştu. Kabe'nin hemen yanında, çevredeki herkesin duyabileceği bir şekilde Kur'an okumanın bir davet tarzı olduğunu düşünmüşlerdi.

Abdullah b. Mes'ud, arkadaşlarıyla verdikleri karar gereği ertesi gün sabah erkenden Kabe'nin yanma gitti ve beklemeye başladı. Mekke'nin liderleri başta olmak üzere, birçok kişinin katıldığı geleneksel sohbet toplantılarından birisinin başladığı bir anda, Abdullah b. Mes'ud olanca sesiyle Rahman sûresini okumaya başladı:

Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla.

Merhameti çok olan Allah, İnsana Kur'an'i öğretti, insanı yarattı. İnsana düşünmeyi ve konuşmayı öğretti. Güneş ve Ay, O'nun emri gereği, belli bir hesaba göre yörüngelerinde akıp giderler. Yıldızlar ve bitkiler Allah'a tam bir teslimiyet içerisindedirler; O'na itaat ederler. Göğü yükselten, her şey için ölçüyü koyan O'dur. Ey insanlar! Tüm bunların karşısından ölçü tanımazlık edip, dengeyi bozmayın! Yaptığınız her şeyi adaletle tartın ve hiçbir ölçüyü eksik tutmayın. Allah yeryüzünü bütün canlılar için genişletip yaydı; üzerinde meyveler, salkım meyveli hurma ağaçları, yapraklı ve kabuklu taneler, hoş kokulu bitkiler yarattı. O halde Rabb'inizin bunca nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz? O Allah ki, insanı ateşte pişmiş kupkuru bir çamurdan yarattı. Cinleri de dumansız, saf alevden yarattı. O halde Rabb'inizin bunca nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz? Allah, mevsimlere göre yer değiştiren, doğu noktalarının da batı noktalarının da Rabbidir. O halde Rabb'inizin bunca nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz? Allah, suyu acı ve tatlı iki denizi, birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir. Fakat aralarına bir engel koymuştur; birbirlerine karışmazlar. O halde Rabb'inizin bunca nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz? Tatlı ve tuzlu suyu olan bu iki denizden de, inci ve mercanlar çıkar. O halde Rabb'inizin bunca nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz? Denizlerde dağlar gibi yüzüp giden kocaman gemiler de, O'nun kanun ve emriyle yüzmektedirler. O halde Rabb'inizin bunca nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz? Her şey yok olmaya mahkûmdur. Ancak büyüklük, ihtiyaçsızlık ve ikram sahibi olan Allah, daima baki kalacaktır. O halde Rabb'inizin bunca nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz? Göklerde ve yerde ne varsa, hepsi O'na el açar ve O'ndan ister. O, her an ayrı bir işi yaratmakta ve devam ettirmektedir. O halde Rabb'inizin bunca nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz? Ey erkek ve kadın toplulukları, kıyamet gününde sizinle meşgul olup gerekeni yapacağız. O halde Rabb'inizin bunca nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz? Ey insanlar ve cinler topluluğu! Ölümden ve Allah'ın azabından kurtulmak için, göklerin ve yeryüzünün çevresini aşıp gitmeye gücünüz yeterse, geçip kaçın bakalım. Ama geçip kaçamazsınız, O sizi her yönden kuşatmıştır, O'nun hükmünden kurtulamazsınız, böyle bir güç ve kuvvet size

verilmemiştir. O halde Rabb'inizin bunca nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz? [785][95]

ilk anda ne olup bittiğini anlayamayan müşrik liderler, duydukları karşısında donup kaldılar. Şaşkınlıklarını üzerlerinden atınca, 'Bu Muhammed'in bildirdiği şeyleri okuyor' diyerek aralarında konuşmaya 'İşte korktuğumuz başımıza geldi' diyerek öfkelerini açığa vurmaya başladılar. Öfkeden gözleri döndü. Çıldırmış gibiydiler. Bu cesarete şaşıyor, yapılan işi kendilerine karşı girişilmiş büyük bir cüretkârlık olarak değerlendiriyorlardı. Onlar şaşkın ve kızgın bir halde olup-biteni anlamaya çalışırlarken, Abdullah b. Mes'ud Rahman sûresini okumaya devam etti. Müşrik liderler bir süre ne yapacaklarına karar veremediler. İlk şaşkınlığı üzerlerinden atınca, hep birden yerlerinden kalkıp Abdullah'ın üzerine yürüdüler. Bütün güçleriyle vurmaya ve onu susturmaya çalıştılar. Abdullah yediği dayaktan kanlar içerisinde kaldı. Her tarafından kan akıyordu. Kendisine adanmış adakların kanı nedeniyle "kana bulanmış put' gibiydi. Bu halde arkadaşlarının yanma döndü. Arkadaşları biraz korkmuş, ama daha çok da üzülmüşlerdi. Abdullah'ın görünüşü gerçekten çok kötüydü. Fakat yüzünde hiçbir şekilde korkmuş veya yaptığından pişmanlık duymuş birisinin hali yoktu. Abdullah'ın kanlar içerisindeki haline üzülen arkadaşları, onun şu sözlerini duyunca şaşırdılar: ıAllah düşmanlarının bu kadar güçsüz ve hakir olduğunu bu günkü kadar hiç anlamamıştım, isterseniz aynı şeyi yarın da yaparım'. Abdullah dayak yemiş ve bütün vücudu kanlar içinde kalmıştı, ama bir gerçeği de fark etmişti: Müşrikler yanlış tarafta olmanın, bâtıla mensup olmanın acziyetini yaşıyorlardı. Yanlışın, haksızlığın, bâtılın tarafında oldukları için de gerçeği ancak kaba kuvvetle susturmaya çalışıyorlardı. Saldırganlıkları, öfkeleri tamamıyla zavallılıklarının, acziyetlerinin sonucuydu.

Bâtılın Acziyeti

Yanlış olan bir şey ne tür gerekçelerle ve yöntemlerle 'doğru' gösterilmeye çahşırsa çalışılsın; hiçbir yanlış, hiçbir zaman gerçek anlamda 'doğru' vasfını kazanamaz. Fakat bir yanlışın 'doğru' gibi gösterildiği şartların ve ortamın insanları, gereği göremeyecek şekilde düşünce kabiliyetinden, idrak gücünden uzaklaştırılmışlarsa, orada 'jyanhş'm otoritesi rahatlıkla devam eder. Bu durumu beşerî sistemlerin temel özelliği olarak da ifade etmek mümkündür. Bir kişinin, bir ailenin, bir topluluğun, bir etnik grubun, bir cinsin, bir ırkm veya bir toplumun menfaatini temin gayesi üzerine kurulmuş olan beşerî sistemler, varlık nedeni olan gayeyi gerçekleştirmek için diğer bütün insanların haklarını gasbetmekten, onları sömürmekten, bunu gerçekleştirebilmek için zulme, zorbalığa, baskıya, işkenceye başvurmaktan hiçbir zaman geri durmazlar. Bunu ise gizli, üstü kapalı şekilde değil, çoğu zaman ve hatta her zaman gayet açıkça yaparlar, işlerini, özelliklerini 'haklı' göstermek için gerekçeleri hazırdır; yapılanlar 'büyük, ulu kralın iradesi gereğidir, 'mübarek ve ulu soyun hakkıdır', 'yüce milletin

[785][95] Rahman: 55:1

menfaatleri icabıdır\ 'seçkin ırkın üstünlüğünün gereğidir' vs... İnsanlar ise bu gerekçelere eğer düşünce kabiliyetleri yok edilmiş, idrakleri köreltilmişse isteyerek boyun eğer, isteyerek sömürünün, baskının, zulmün muhatabı ve aracı olurlar. Veya düşünce kabiliyetini tamamen yitirmeyenler, idrak güçleri hâlâ canlı olanlar ise 'çaresizlik', 'güçsüzlük', 'imkânsızlık' gerekçeleriyle sömürülmenin, baskının, zulmün muhatabı ve aracı olmaya devam ederler. Çünkü 'za'fa uğratılmışlardır. Birileri ise bu arada sorumsuzca, haksız ve zorba bir tarzda saltanatlarını sürdürmeye, herkesin hakkını gasp edip zevk ve safa içerisinde yaşamaya devam ederler.

İşte bütün bu gerçekleşenlerin varıp dayandığı temel özellik; bâtıl olanın, yanlış olanın kendisini 'doğru/haklı' gösterme hilesidir. Oynanan oyun, büyük bir oyundur, büyük bir sahtekârlıktır. Bu hileyi gerçekleştirenler ise, haksız menfaatler üzerinde tahtlarına kurulanlar, saltanatlarını sürdürenlerdir. Ancak hile ne kadar ustaca gerçekleştirilmiş olursa olsun, uygulamalar her an hakları gasp edilen insanlara ne kadar başarıyla kabul ettirilmiş olursa olsun; 'yanlış' olanın 'doğru' karşısında herhangi bir gücü yoktur. Bütün 'yanlışlar', 'doğru' ile karşılaştıkları zaman eriyip, yok olurlar. Bu durumun en kısa ve güzel ifadesini bir ayet şöyle dile getirmiştir: "Hâk geldi bâtıl yok olup gitti. Zaten bâtıl her zaman yok olmaya mahkûmdur.[786][96]

Herkes bilir ki, sabit ve sağlam duran bir şey sarsılmaz, ses yapmaz. Ancak yıkılan, yok olan şeyin feryatları, bağrıltıları olur. Yediği dayaklara rağmen Abdullah b. Mesud'un fark ettiği gerçek buydu. Müşriklerin, okuduğu ayetler karşısında şaşkına dönüp, dayak atarak tepki göstermelerinden anladı ki, şirk sistemi, Mekke ileri gelenlerinin övündükleri o sistem öylesine güçsüz, öylesine javallı konumdadır ki, bir tek kişinin dahi okuduğu birkaç ayet karşısında yıkılma tehlikesi geçirebilmektedir. Bütün payandaları sallanmaya başlamaktadır. Bütün hileleri gözler önüne serilmektedir. Onun için de bu hile düzeninin failleri, haklılıklarını, hakkı ifade eden ağzı zorbalıkla kapatmaya çalışarak ispat etmeye çalışmıştılar. Bu ise Mekke sisteminin, Mekkelilerin inanç ve hayat tarzlarının ne kadar yanlış, zayıf, sahte, hilelerle dolu olduğunu gösteren önemli bir delildi.

Abdullah b. Mes'ud'un girişimiyle anlaşılmıştır ki yanlış, zayıf, sahte, hile olan bir şey, gerçeği ifade eden bir cümle karşısında hiç direnemeden yok olup gitmektedir Acizleşip, perişan olmaktadır. Bundan dolayıdır ki, Mısır'da, yüz binlerce insanı zorbaca yöneten, canlarına, mallarına, namuslarına istediği gibi müdahale eden ve bunları gerçekleştirirken hiç korkmayan Firavun sadece iki kişiden korkmuştu. Yüz binlerce insanın hiçbir zaman en ufacık şekilde dahi gerçekleştiremediği korkuyu, bir sözüyle Musa ve kardeşi Harun gerçekleştirmişti: (Firavun ve adamları dediler ki;) 'Sen bizi babalarımızdan devraldığımız yol üzerinden ayırmak için mi geldin. Saltanat yeryüzünde ikinize mi ait olacak? Biz ikinize de iman etmeyiz.[787][97] (Firavun dedi ki;) 'Ey bana tâbi olanlar! Doğrusu bu, bilgin bir

[786][96] îsrâ, 17:71
[787][97] Yunus, 10:78

sihirbaz. Sizi sihirle yurdunuzdan çıkarmak istiyor.[788][98] Görünüşte bu korku tamamen yersizdi. Zira bir taraf yüz binlerce insanın teşkil ettiği kocaman bir toplum ve muntazam orduları bulunan güçlü bir devlet; diğer taraf ise sadece iki kişiden oluşan küçücük bir grup. Fakat o müşrikler, o müşrik önderleri çok iyi biliyorlardı ki, asıl güç yüz binlerce kişiden oluşan kimselerde değil, doğru olandadır. Asıl güç silahta, orduda değil; haklı olmaktadır. Hakkın karşısında bâtılın hiçbir gücü yoktur. Hakla karşılaşan bâtılın akıbeti yok olmaktır: 'Biz hakkı bâtılın üstüne atarız da, o onun beynini parçalar, (bâtılın) derhal canı çıkar.[789][99]

Dengeyi Korumak

Elbette ki zaman ve toplum farklı olsa da, bâtılhk açısından Mekke eşrafının durumu da Firavun ki ile aynıydı. Onlar da aynen Firavun gibi bir hile düzeninin failleri ve sahipleri olarak, Abdullah b. Mesud'un çevredeki insanların duyacağı şekilde yüksek sesle okuduğu bir kaç ayet karşısında perişan oldular. Hileleri açığa çıktığı için 'boşver', 'bir kişi bir sistemi, bir devleti yok edecek değil ya, bırakın istediği gibi konuşsun' diyemediler. Zira, Abdullah b. Mesud'un okuduğu ayetlerde bildiriliyordu ki, bütün evrende mükemmel bir denge vardır. Her şey belirli bir sistem içerisinde kendisine verilmiş sorumluluğun gereğini yerine getirmektedir, insanlar eğer düşünürlerse, biraz dikkatli bir şekilde çevrelerinden olup bitenlere bakarlarsa evrendeki bu mükemmel düzeni kolaylıkla görebilir, anlayabilirler. Bu 'mizan\ıı sahibi Allah'tır. Bu esesen müşriklerin itiraz etmeyeceği bir durumdu. Zira onlar evrenin Allah tarafından yaratıldığını, yönetildiğini, kontrol edildiğini biliyor ve sorulduğunda ifade etmekten de çekinnıiyorlardı. Ancak Rahman sûresi bir başka şeyi daha hatırlatıyordu: Genelde tüm insanlara, ama özelde müşriklere demliyordu ki, bütün evrende mizanın olduğunu biliyorsunuz; o halde siz neden 'mian'a sahip değilsiniz? Niçin Allah'ın sizler için tayin ettiği ölçüye uymuyorsunuz? Allah tarafından yaratılmış olmanıza ve Allah'ın evreninde yaşamaniza rağmen; inanç ve hayat tarzınızla neden Allah'a hasım oluyorsunuz? Bilin ki. bu hasımlığınız kendi zaranmzadır. O halde mizana/ölçüye uyun. Allah'ın insanlar için tayin ettiği ölçülere teslim olun. Nasıl bedenlerinizle, maddî varlığınızla isteseniz de-istemeseniz de Allah'ın ölçülerine göre yaşıyorsanız; hayat tarzınızla da O'nun ölçülerine göre olun. Hiçbir şeyi O'nun ölçülerine rağmen tercih etmeyin. İnsanların hayat tarzı için belirlenmiş ve esenliğin vesilesi olan bu ölçüler nerededir? İnsanlar, bireysel ve toplumsal hayatına yön verecek ölçüleri nereden öğrenecekler? Cevap daha önceleri bildirilmişti ve biliniyordu:

Andolsun ki peygamberlerimizi belgelerle gönderdik; insanların doğru hareket etmeleri için peygambere kitap ve ölçü indirdik ki, insanlar adaleti yerine getirsinler.[790][100]

(Peygamber), insanlara iyi olan şeyleri emredip, kötü olan şeyleri yasaklar.

---

[788][98] A'raf, 7:109,110
[789][99] Enbiya, 21:18
[790][100] Hadid, 57:25

Kendilerine, temiz ve hoş şeyleri helâl; murdar ve kötü şeyleri de haram kılar. Sırtlarmdaki (hayatlarını zorlaştıran) ağır yükleri indirir, üzerlerindeki bağlan ve zincirleri kırıp atar. [791][101]

Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için Muhammed'i apaçık ayetlerle gönderen O'dur. Şüphesiz Allah sizlere karşı çok şefkatli, çok merhametlidir. [792][102]

işte bu Kur'an, bizim indirdiğimiz, hürmete layık, kutlu bir kitaptır. Öyleyse Kur'an'a uyun ve yolunuzu Kur'an'Ia bulun ki, Allah'ın merhametine layık olabilesiniz. [793][103]

Ey insanlar! İşte Rabbinizden size bir öğüt; kalplerde olabilecek her türlü sıkıntı, şüphe ve hastalıklar için bir şifa ve ona inanan herkes için hidayet ve rahmet olan Kur'an geldi. [794][104] Gerçek şu ki bu Kur'an, insanları dosdoğru yola iletir. [795][105]

Abdullah b. Mesud okuduğu ayetlerle Allah'ın tüm evreni hassas bir denge üzerine yarattığını ve evrenin bu denge üzerinde varolmaya devam ettiğini ilan ediyordu. Hiç kimse bu dengeyi bozmamalıydı. Bu dengeye uymayanlar ancak ve ancak haksızlığı, yalanı, kötülüğü, sömürüyü, zorbalığı... isteyenlerdir. Mekke ileri gelenleri, bunları duydukları zaman durumlarını gözden geçirmek ve hatalarından vazgeçmek yerine zorbalığı seçtiler. Mekke'nin Firavunları da, Mısır'daki selefleri gibi, çareyi zorbalıkta, zulümde gördüler. Bir kişinin dile getirdiği gerçekler karşısında iyice küçüldüler, yönetimlerinin gereğini yerine getirdiler; zorbalık, zulüm, baskı, işkence... Böylelikle de ne kadar güçsüz olduklarını ve yanlışın tarafında yer aldıklarını bir kez daha açıkça gösterdiler.

Allah'ın Rahmetini Paylaştırmaya Kalkışanlar

Onlar şöyle dediler: 'Bu ne biçim peygamber; bizler gibi yemek yiyor, çarşılarda dolaşıyor. [796][106]

Kendilerine hak gelince: 'Bu bir büyüdür, biz onu tanımıyoruz' dediler. (Ancak gerçeği kabul etmek zorunda kalınca da) 'Bu Kur'an iki şehirden bir-bü-yük adama indirihe olmaz mıydı?' dediler. Rabbinin rahmetini onlar mı paylaştırıyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. [797][107]

Peygamberin Görevi

Risâletin erken bir döneminde vahyolunan ayetlerin birisinde, Mekkelüerin şahsında, peygamberlerin insanlığa gönderiliş nedeni şöyle açıklandı: 'Eğer biz, kendilerine peygamber göndermeden önce onları bir azapla helak etseydik, muhakkak

[791][101] A'raf, 7:157
[792][102] Hadid, 57:9
[793][103] En'am, 6:155-157
[794][104] Yunus, 10:57
[795][105] Isra, 17:9
[796][106] Furkan sûresi, 25:7
[797][107] Zuhruf sûresi, 43:32

şöyle diyeceklerdi: 'Ya Rabbi! Bize bir elçi gönderseydin de, şu aşağılık ve kepaze duruma düşmeden önce âyetlerine uysaydık!.[798][108] Bu ayet, açık bir şekilde, eğer peygamber gönderilmemiş olsa, insanların cehenneme sürüklenmekten kurtulamayacaklarını bildiriyordu. Ayrıca, diğer bazı ayetlerde de peygamberlerin gönderiliş nedeni daha başka açılardan ayrıntılı olarak bildirildi. Bunların içerisinde en önemlisini, ubudiyet tevhidi olarak tanımlanabilecek olan sadece Allah'a kul olmayı hatırlatmak oluşturuyordu. Bu, daha önce birçok vesileyle ayrıntılı olarak açıklandığı üzere, hayat tarzının genel gidişatını Allah'ın bildirdiği ilke ve şartlara göre oluşturmakla ilgili bir durumu ifade ediyordu. Allah'a rağmen, Allah'ın bildirdiği ilke ve şartlara rağmen başkalarına itaat etmemek, başkalarının ilke ve şartlarına boyun eğmemek anlamına geliyordu. Bu durum, bir ayette, bizzat Resulûllah'm şahsında, şöyle açıklandı: 'Senden önce gönderdiğimiz her peygambere 'Benden başka İlâh yoktur; Bu nedenle sadece bana kulluk edin' diye vahyettik.[799][109]

Sadece Allah'a kulluk etmek gerektiğinin bildirilmesi insanların yanlışa düşmemeleri için yeterli değildir. Önemli olan bu kulluğun gereğini de bildirmektir. Emredilen kulluğun bir gereği vardır ve insanların mevcut bilgi imkânlarıyla Allah'a kulluğun gereklerini kendiliklerinden bilebilmeleri, bulabilmeleri mümkün değildir. Bu nedenle her peygamber 'Sadece Allah'a kulluk [800][110] ilkesinin gerektirdiği uygulama ve şartları da bildirmekle görevli kılınmıştır. Her peygamber, ilâhî bilginin Allah ile insanlar arasındaki elçisi olmanın yanında, doğru yolu gösteren bir rehber, gerçekleri hatırlatan bir uyarıcı, iyi işlerin sonundaki esenliği müjdeleyen bir müjdeci, kötü işlerin sonundaki azabı düşündüren bir korkutan olma görevleriyle de sorumlu kılınmıştır. Şu ayetler bununla ilgilidir: 'Biz seni müjdeleyici ve uyana olarak hak ile gönderdik. Her millet için mutlaka bir uyarıcı (peygamber) bulunmuştur. [801][111] 'Biz Kur'an'ı hak olarak indirdik; o da hakkı getirdi. Seni de ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik.[802][112] Andolsun ki Musa'yı da, 'Kavmini karanlıklardan aydınlığa çıkar ve onlara Allah'ın geçmiş kavimlerin başına getirdiği felâket günlerini hatırlat' diye mucizelerimizle gönderdik. Şüphesiz ki bunda çok sabırlı, çok şükreden herkes için ibretler vardır.[803][113] 'Tâğut'a kulluk etmekten kaçınıp, Allah'a yönelenlere müjde vardır. Kullarımı müjdele, o kullarımı ki, onlar sözü dinlerler, sonra da en güzeline uyarlar, îşte onlar, Allah'ın doğru yola ilettiği kimselerdir. Gerçek akü sahipleri de onlardır.[804][114]

Peygamberler mutlak hakikatler konusunda insanları bilgilendirmişler ve bu hakikatlerin uygulamaya aktarıhş biçimlerini de göstermişlerdir. Fakat bunu yaparken insanlardan kendi şahıslarıyla ilgili herhangi bir beklenti içerisinde olma-

---

[798][108] Taka, 20:134
[799][109] Enbiya, 21:25
[800][110] Fatiha, 1:5
[801][111] Fatır, 35:24
[802][112] Isra, 17:105
[803][113] îb-rahim, 14:5
[804][114] Zümer, 39:18,19

mışlardır. Yaptıkları ağır işin karşılığını, karşılaştıkları zorlukların ücretini sadece Allah'tan beklemişlerdir. Bu son derece önemlidir; yoksa insanların zihninde yerine getirilen görevin amacına ilişkin yanlış kanaatler oluşurdu. Bu ise hakikatin kavranışmı ve uygulamasını aksatır; yanlışlara sevk ederdi. Zaten bazıları bunu anlayamadıkları içindir ki, peygamberin, yerine getirdiği işler karşılığında bazı beklentilerin içerisinde olduğunu zannetmişlerdi. Firavun ve adamlarının, Hz. Musa'nın iktidar savaşı verdiğini zannetmeleri, bu yanlış anlayışın bir gereğinden başkası değildi. Firavun ve adamları şöyle demişlerdi: 'Bunlar (Musa ve Harun) iki büyücü, başka bir şey değil. İstiyorlar ki, büyüleriyle sizi yurdunuzdan çıkarsınlar ve sizin örnek (güzel) yolunuzu (hayat tarzınızı, dininizi) yok etsinler. Fakat her peygamber müşrik zihniyetinin anlayamadığı gerçeği şöyle açıklamıştır: 'Buna karşılık ben sizden bir ücret istemiyorum. Ve ben olduğundan başka türlü görünenlerden de değilim.[805][115] Ey kavmim! Allah'ın emirlerini bildirmeye karşılık sizden herhangi bir mal istemiyorum. Benim mükâfatım ancak Allah'a aittir.[806][116] Ayrıca, hem peygamberi kontrol etmek ve hem de insanları bilgilendirmek için, davetin birçok aşamasında şu ilâhî uyarı yapılmıştır: 'Yoksa sen onlardan bir ücret istiyorsun da bu yüzden onlar ağır bir borç altında mı kalıyorlar?. [807] [117] (Ey insanlar!) Sizden herhangi bir ücret istemeyen bu kimselere tâbi olun, çünkü onlar hidayete ermiş kimselerdir.[808][118]

İlahî iradenin sesi olan Kur'an, her peygamberin inanç ve hayat tarzı için gerekli olan hakikatleri insanlara ileten bir elçi olduğunu bildirmesinin yanı sıra, bu elçiliğin sadece bilgiyi bir taraftan diğer tarafa aktaran araç biçiminde olmadığım; her peygamberin aynı zamanda kendisine vahyolunan ve insanlara bildirdiği ilâhî hakikatin bedenleşmiş boyutunu temsil ettiğini de açıklanmıştır. Buna göre, hiçbir peygamber, şahsen, ilâhî görevi insanlara bildirdiklerinden ve istediklerinden müstağni olmamıştır. Her peygamber, herkesten önce, kendisine vahyolunan ve insanlara bildirdiklerine uymakla, onların gereklerini yerine getirmekle sorumlu kılınmıştır. Bu zorunludur, çünkü her peygamber bir kuldur ve her kul gibi o da kulluğunun gerekleriyle sorumludur. Ayrıca her peygamber bir hakikat önderidir ve önderliği model oluşunu gerektirmektedir. Bu nedenle de her peygamber, ilâhî hakikatin yaşayan bedeni, uygulamadaki en mükemmel modeli olmuştur. İnsanlar, peygamber ile, hem ilâhî hakikate bilgi düzeyinde sahip olmuşlar, hem de hakikat bilgisinin yaşantıdaki olması gereken biçim ve muhtevasını peygamberin modelliğinde görmüşlerdir.

İtiraz

Bir peygamberin görevi, insanların sahip oldukları herhangi bir görev gibi değildir. Farklılıklardan en önemlisi, peygamberliğin bir boyutuyla ilâhî, diğer tarafıyla da beşeri olmasıdır. Her peygamber bir insan olarak, diğer insanlarla tüm beşerî hâl

[805][115] Sad, 38:86
[806][116] Hud, 11:29
[807][117] Kalem, 68:46
[808][118] Yasin, 36:21

ve durumları paylaşır; onlardan birisi olarak yaşar, ancak aynı zamanda da ilâhî hakikatin elçisi olarak yüce yaratanla, eşi ve benzeri olmayan yüce kudret ile irtibatlıdır; O'nun insanlar arasından seçtiği ve kendisine ilâhî hakikatleri bildir - diği elçisidir. Kabul etmek gerekir ki, bir peygamber, insanlara bildirip, uyulmasını istediği ilke ve şartları bir filozof, bir devlet adamı, bir kral kimliğiyle bildir - şeydi; onun bildirdiklerini kabul etmeyenler onunla tartışırlar, belki onun söyle diklerine karşı çıkarlar ama bu durum hiçbir zaman müşriklerin bir peygambere verdiği tepkiler gibi olmazdı. Gerçekleşen sadece düşünceler çatışması olur ve bu çatışma sırasında düşünceler birbirlerini etkiler ve bir nokta da buluşurlardı. Ancak peygamber ile muhaliflerinin çatışması böyle şekillenmemiştir ve Resulûllah'ın şahsında da böyle şekillenmiyordu. Peygamberi filozof veya kraldan ayıran temel farklılıklardan birisi, peygamber ve muhatapları arasında yaşananlar bir düşünceler buluşması/çatışması değildir; onların şahsında iki beşerî düşünce çalışmamıştır. İlâhî bilgi ile beşerî zanlar çatışmıştır. Daha doğrusu beşerî zanlar ilâhî bilgiye karşı doğruluk iddiasında bulunmuş ve doğruluklarını ise kaba kuvvete, hile ve aldatmalara dayanarak ispatlamaya çalışmışlardır. Şiddet beşerî bilginin, zannın, ilâhî bilgi karşısındaki en önemli dayanağı, meşruluk aracı olmuştur. Bir diğer farklılık ise ikisinin de birbirlerini etkileyerek bir noktada buluşmalarının söz konusu olmamasıdır. İlâhî bilgi veya bir diğer ifadeyle ilim, zanlara karşı tavizsizdir. Gerçek, hiçbir şekilde yalana iltifat etmez. Olması gereken yalanın, gerçeğe uyması; zannın, ilme tabi olmasıdır. Ancak zanda, yalanda, hilede çıkarı olanlar buna yanaşmazlar ve yanaşmamışlardır. İşte bu durumda zarının", yalanın, hilenin taraftarları, hakikat karşısında şiddeti, iftirayı, hileyi takip edebilecekleri tek yöntem olarak benimsemişler ve Resulûllah'ın zamanında da böyle yapmışlardır.

Zannın, yalanın, hilenin taraftan olan Mekke müşrikleri ve özellikle de eşraf, iftira, karalama kampanyalarının öncelikli konusu olarak Resulûllah'ın ilâhî kimliğini seçtiler. Hz. Muhammed'in beşerî kimliğinin ötesinde bir ilâhî kimliğe sahip olmadığım iddia ettiler. Bu iddialarını ise, günlük hayatlarından bildikleri, yaşa - nan, görülen bir durumla açıklamaya çalıştılar; 'Onlar şöyle dediler: 'Bu ne biçim peygamber, bizler gibi yemek yiyor, çarşılarda dolaşıyor!. [809] [119] Onlar, peygamberliğin yüce bir görev, ilâhî boyuta sahip bir görev olduğunun farkınday - dılar. Muhtemeldir ki ticarî faaliyetleri sırasında görüşüp konuştukları Yahudi ve Hıristiyanlardan peygamberlik hakkında bir şeyler işitmişlerdi. Bu işi ttikl eriyle de zihinlerinde bir peygamber tasavvuru oluşturmuşlardı, ama bu tasavvurları Hz. Muhammed'e hiç uymuyordu. Onlar Yahudilerden ve Hıristiyanlardan bir pey - gamberin Allah'la soy bağına sahip kişiler olduğunu, 'Allah'ın oğlu [810][120] olduğunu duymuşlardı. Elbette ki Allah ile soy bağına sahip olmak, aynen Yahudi ve Hıristiyanların peygamber tasavvurunda olduğu gibi ilâhî tasarrufta bulunmayı, beşerî özelliklerden uzak olmayı gerektirirdi. Fakat, Mekkeliler doğduğu günden

[809][119] Furkan, 25:7
[810][120] Tevbe, 9:30

beri yakından tanıdıkları Hz. Muhammed'in kendileri gibi bir insan olduğunu: acıkan, susayan, hastalanan, geçimini sağlamak için çalışmak zorunda olan, evlenen, yaşadığı olumsuz durumlar karşısında üzülen, morali bozulan, öfkelenen... birisi olduğunu biliyorlardı. O, aynen kendileri gibi ihtiyaçlarını karşılamak için çarşı ve pazarlarda gezmen birisiydi. Mekke liderlerinin tasavvurlarına, zanlarma göre bir peygamber böyle olmamalıydı: bir dilim ekmeğe, bir bardak suya ihtiyaç duymamalı, bunları temin için çalışıp çabalamamalıydı: 'Onlar şöyle dediler: 'Bu ne biçim peygamber; bizler gibi yemek yiyor, çarşılarda dolaşıyor! ... Kendisine bir hazine verilmeli veya içinden yiyip ihtiyaçlarım karşılayacağı bir bahçesi olmalıydı.[811][121] Bunu, bizzat Resulûllah'ın yüzüne söyledikleri gibi, kendi aralarındaki sohbetlerinde, dertleşip konuşmalarında da dile getiriyor, böylelikle birbirlerini uyarıyorlardı: 'Kalpleri geçici hoşnutluklar peşinde olup işi ciddiye almayanlar, yaratılış maksadına aykırı davrananlar, birbirleriyle gizlice konuştuklarında 'Bu peygamber, ancak sizin gibi bir insan değil mi? O halde siz, göz görerek büyüye mi kapılacaksınız?' dediler.[812][122] Onların düşüncelerinin bir kıyısında hep peygamberin gizli amaçlara sahip olduğu, asıl niyetini sakladığı, bu gizli amacının ise hükümranlığı ele geçirmek olduğu kanaati vardı. Bunu ise bazı za-

manlar, irtibatlı oldukları müminlere söyleyerek akıllarınca onları uyarmış oluyorlardı: 'O zalimler, müminlere 'Siz, ancak büyüye tutulmuş bir adama uymaktasınız!' dediler.[813][123] Bu iddialarında da kendilerince haklıydılar; iddialarına samimi bir şekilde inanıyorlardı. Bir insanın, üstelik Muhammed gibi yetim, öksüz bir insanın peygamber olması mümkün olmayacağı konusunda emindiler. Hemşehrileri Muhammed'in peygamberliği, olsa olsa ya büyük bir yalandı, ya da bir aldanıştı: 'Dediler ki: 'Ey kendisine Kufan indirilen Muhammed! Sen mutlaka bir mecnunsun!.[814][124]

Gerçi 'Muhammed kesinlikle peygamber olamaz' iddiasına sahip olmayanlar da vardı. Onlar, bir insan olması nedeniyle onun peygamber olmasını akıl ve mantığa aykırı bulmalarına rağmen, yanılma ihtimallerini de göz ardı etmiyorlardı. Fakat onlara göre de, Allah gerçekten bir insanı kendisine elçi olarak seçiyorsa, bunun ilâhî bir delili olmalıydı. Bu ilâhî delil de ancak gözleriyle görecekleri, elleriyle dokunacakları bir melek olabilirdi. Bir melek inmeli ve Muhammed'in peygamber olduğuna tanıklık etmeliydi. Bunu şöyle dile getiriyorlardı: 'Ona bir melek indirilmeli, kendisiyle birlikte o da uyarıcı olmalıydı!.[815][125]

Diğer bazılarına gelince, onlar Hz. Peygamber'in peygamberliğini reddederlerken daha başka iddiaya sahiptiler. Hz. Peygamber'i yakından tanıyan ve 'en güvenilir kişi1 oluşuna şahitlik eden bu bazıları, doğru inancın ve hayat tarzının örneği olarak O'na yönelmekten kaçındılar. Bunların bir kısmı yanlış gidişatının geçici

---

[811][121] Furkan, 25:7
[812][122] Enbiya, 21:3
[813][123] Furkan, 25:8
[814][124] Uicr, 15:6
[815][125] Furkan, 25:7

kazançlarına kanarak onu reddederken; bazısı ise akılsızlığından, inadından, kötülük timsali karakterinden, kıskançlığından dolayı O'na uymayı reddetti. Onlar, bu tutum ve tavırlarının gerekçesi olarak da, O'nun insan oluşunu gösterdiler. Eğer yüce Allah kendilerine gerçekten bir örnek şahsiyet sunmuş olsaydı, bunun ancak bir melek olabileceğini iddia ettiler. Müşriklere göre ilâhî görevin elçisi de ilâhî olmalıydı. Yahudi ve Hıristiyanların söyledikleri ve inandıkları peygamberleri gibi Allah'la soy bağına sahip bir peygamber kendilerine gönderilmemişse bile, bir melek gönderilebilirdi. Onlar, bu meleğin beşer üstü özelliklerini görür ve ona iman etmekte zorlanmazlardı. Melek dahi olmayan bir peygamberi kabul etmek akıl ve mantığın kabul edeceği bir şey değildi. Bu nokta da selefleriyle benzer iddialara sahiptiler: 'Peygamberler onlara: Önlerinden ve arkalarından gelerek Allah'tan başkasına kulluk etmeyin, dedikleri, zaman, 'Rabbimiz dileseydi elbette melekler indirirdi. Onun için biz sizinle gönderilen şeyleri inkâr ediyoruz' demişlerdi.[816][126]

İftira ve İtirazların Cevapları

Kur'an, müşriklerin bütün bu iftira ve itirazlarının uygun şekilde cevaplandırdı. Her şeyden önce dikkatleri Resulûllah'ın kişiliğine çekti. O'nu doğduğu günden beri tanıdıklarını hatırlattı. O'nun hiçbir zaman kendisi için gizli, özel amaçlara sahip bir kişi olmadığına dair bilgi ve kanaatlerini harekete geçirdi: 'De ki: 'Eğer. Allah düeseydi Kur'an'ı size okumazdım, Allah da onu size bildirmezdi. Ben bundan Önce bir ömür boyu içinizde durmuştum. Hâlâ akü erdiremiyor musunuz?.[817][127] Bu açıklamada özellikle dikkat çeken konu, peygamber oluşuyla ilgili olarak Hz. Muhammed'in bizzat kendisinin hiçbir etki veya katkıya sahip olmamasıyla, seçilmek gibi bir beklenti içerisinde değilken seçilmiş ve görevlendirilmiş olmasıyla ilgiliydi. Bu, bir başka ayette özellikle bildirildi: 'De ki: 'Ben size, Allah'ın hazineleri benim yammdadır, demiyorum. Ben gaybı da bilmem. Size, ben bir meleğim de demiyorum. Ben, sadece bana vahyolunana uyuyorum.[818][128]

Kur'an, insan oluşları nedeniyle peygamberlerin elçiliklerinin reddedilmesinin sadece Mekkelilere özgü olmadığını, Mekkelilerin bu konuda geçmişteki diğer müşriklerin tutumlarım sürdürdüklerini, ilâhî hakikatin elçisi karşısında aynı tepkileri verdiklerini bildirdi: 'Herhangi bir ümmete bir peygamberler geldiğinde onlar bu peygamberi yalanladılar. [819] [129] Bu, Peygambere itirazla ilgili yanlış tutumun gelenekselleşmiş karakterine dikkat çekme adına önemliydi, ancak daha da önemlisi bunu yapanların, elçiyi reddedenlerin kötü sonlarıydı; 'Biz de onları birbiri ardından yok ettik ve onları ibret hikâyelerine dönüştürdük. Artık iman etmeyen kavmin canı cehenneme!. [820] [130] Bu, Mekkeliler için önemli bir bilgi,

[816][126] Fus-silat, 41:14
[817][127] Yunus, 10:16
[818][128] En'am, 6:50
[819][129] Müminun, 23:44
[820][130] Müminun, 23:44

anlamlı bir mesaj ve can alıcı bir uyarıydı. Onlara, peygamberi reddederken önceki toplumlardaki müşrikler gibi davrandıkları bildirilirken, bu benzerliğin akıbetinin aynı olacağı da bildirilmiş oluyordu. Ancak daha da önemlisi, bir beşer olduğu için reddettikleri peygamberin bu kötü sonu engellemek için kendilerine hiçbir katkı sağlayamayacak olmasıydı: 'De ki: 'Ben kendime bile Allah'ın dilediğinden başka ne bir zarar ne de bir menfaat verme gücüne sahibim.[821][131]

Elçinin melek olması gerektiği iddialarına gelince; Allah onların bu iddialarının yanlışlığını, anlayabilecekleri bir dille anlattı: 'Şunu söyle: 'Eğer yeryüzünde yerleşmiş gezip dolaşanlar melek olsalardı, elbette onlara gökten, peygamber olarak bir melek gönderirdik.[822][132] Getirilen açıklama son derece önemliydi; bu açıklamaya göre elçinin insan olması gerekiyordu; çünkü insanlara gönderiliyordu. Eğer bir elçi melek olacaksa, bu ancak melekler topluluğuna gönderilen bir elçi olabilirdi. Fakat anlamamakta ısrar edecek cahillere, inatçılara ek bir açıklama da daha bulunuldu: 'Eğerpeygamberi birmelek küsaydık muhakkak ki onu insan suretine sokar, onları yine düşmekte oldukları kuşkuya düşürürdük.[823][133]

Hz. Muhammed'i, peygamber olmadığı iddiasıyla veya bil" melek tarafından peygamberliğine tanıklık yapılmadığı gerekçeleriyle reddeden Mekkelilerin, bu günahlarıyla kalmayıp, peygamberi bir de 'büyülenmiş' diye suçlamaları, ayette karşılığını sert bir şekilde buldu. Bir ayette 'Resulüm.' Senin hakkında bak ne biçim temsiller getirdiler! Artık onlar sapmışlardır ve hidayete hiçbir yol da bulamazlar [824] [134] denilerek eleştirilip, açması sonları hatırlatıldı. Bu arada, durumlara anlamaları için, bu günahkârların selefleri hakkında ayrıntılı bilgiler verildi. Yaptıkları işin bir ilme dayanmadığı, hatta mevcut bilgi ve tecrübelerine de aykı - davrandıkları bildirildi. Mekkeliler, bir zamanlar Semud ve Ad kavminin yaşadığı yerleri görmüş kimselerdi. Semud ve Ad kavminin yaşadığı yerler, ticaret yol - larının üzerindeydi. Ve bu iki kavmin helak oluş hikayelerinden de haberdardılar. Onlara gelen peygamberin ve onların peygambere karşı tepkilerinin neden oldu - &u kötü sonlarının hikayelerini birçok kez duymuşlardı. Bu nedenle 'Daha önce in - kâr edenlerin haberi size ulaşmadı mı? [825] [135] diye soruldu. Halihazırdaki durumlarıyla geçmişteki seleflerinin yanlış tutumları kendilerine bir kez daha hatırlatıldı: 'Kendilerine hidayet rehberi geldiğinde, insanların (buna) inanmalarını sırf, 'Allah, peygamber olarak bir beşeri mi gönderdi?' demeleri engellemiştir. Geçmişin hikayeleri anlatılırken, hem Mekke'nin eşrafına sahip oldukları yanlışlığın geleneksel bir yanlışlık olduğunu bildirmek, hem de bu sürecin nasıl devam edeceğinin ve sonuçlanacağının bilgilerini vermek amaçlanmıştı. Böylelikle müşrikler kötü sonları nedeniyle uyarılıp korku tulurken; Resulûllah ise bilgilendirilip, gidişatını değiştirmemesi, görevinin gereklerini yapmaya devam etmesi konusunda destekleniyordu. Konuyla ilgili bir örnek

[821][131] Yunus, 10:49
[822][132] îsra,17:95
[823][133] En'am, 6:9
[824][134] Vurkan, 25:9
[825][135] Teğabun, 101:5

insanlığın atası Adem oldu. Onun bir insan olduğu ve hatta daha da önemlisi Allah tarafından 'çamurdan yaratıldığı [826][136] açıklandı; çamurdan yaratılmış bîr insan peygamber! Sonra diğer peygamberlerin risâlet görevleri dahilinde karşılaştıkları tepkilere, yaşadıkları sıkıntılara dikkat çekildi. Bu örnek şahsiyetlerden birisi Hz. Nuh idi. Kavminin eşrafı, Hz. Nuh'u 'Sen de bizim gibi bir insansın [827][137] diyerek reddederken, Hz. Nuh'a iman etmiş müminleri de 'ayaktakımı [828] [138] olarak aşağılayıp, onları da kendilerince uyarmışlardı: 'Nuh sisin gibi bir insandır. Allah eğer bir elçi gönderecek olsaydı o ancak melek olurdu. Biz atalarımızdan böyle bir şey duymadık O cinnete uğramış bir kişiden başka bir şey değildir. İsterseniz onu bir müddet gözleyin de, görün bakalım.[829][139] Buna karşılık Hz. Nûh sadece gerçeği ifade etmişti: 'Ben size: 'Allah'ın hazineleri benim yammdadır' demiyorum, gaybı da bilmem. 'Ben bir meleğim' de demiyorum, sizin gözlerinizin hor gördüğü kimseler için, 'Allah onlara asla bir hayır vermeyecektir' diyemem. Onların kalplerinde olanı, Allah daha iyi bilir. Onları kovduğum takdirde ben gerçekten za - limlerden olurum.[830][140] Benzer durumları Hz. Hûd da yaşamıştı. Kavminin eşrafı, halkı 'o sisin gibi bir insan, başka bir şey değil; yediğinizden yiyor, içtiğinizden içiyor [831][141] diyerek uyarıp, ilâhî bilgiyi reddetmelerini istemişlerdi. Bunu yaparken de kendilerince son derece haklı bir gerekçeye dayanmışlardı: Hz. Hûd'un insan oluşuna. Çünkü onlar da bir peygamberin ancak bir melek olabileceğini düşünüyorlardı: 'Eğer Rabbimiz isteseydi, melekler gönderirdi [832][142] diyorlardı. Ancak daha da önemlisi, Hz. Hûd'un davetini kabul etmiş müminlere söyledikleriydi. Kavmin eşrafı, müminlere 'Eğer siz, sizin gibi bir insana" peygamber olduğu inancıyla itaat etmeye devam ederseniz, sonunda hüsrana uğrarsınız [833][143] demişlerdi. Bu bir tehdit değil, bir uyarıydı. Bu uyarılarında da o müminleri düşündüklerinin, onları yanlış gidişattan koruma çabasının havası seziliyordu. Bununla demiş oluyorlardı ki, 'Sizler bir insana peygamber olduğu gerekçesiyle inandınız ve peşinden gidiyorsunuz. Ancak o asıl niyetini açıklamıyor; fakat aslında sizin başınıza kral olmak, sizi kendisine kul, köle yapmak istiyor. Eğer bu gidişatınızı değiştirmezseniz sonunda başınıza büyük bir bela almış olursunuz. Aklınızı başınıza alın ve iş işten geçmeden durumunuzu gözden geçirip, Hud'un yolundan ayrılın'. Fakat bütün bu hilelere, inkârlara, inatlara ve hatta kavminin ileri gelenlerinin 'Biz seni kesinlikle bir beyinsizlik içinde görüyoruz ve gerçekten seni yalancılardan sanıyoruz [834] [144] demelerine karşılık, Hz. Hûd'un sözleri sadece gerçeği ifade etmek olmuştu: Ebedi gerçeği açıklamıştı: 'Ey kavmim1. dedi, 'Ben beyinsiz değilim; fakat ben âlemlerin Rabbinin gönderdiği hir elçiyim. Size Rabbimin vahy ettiklerini duyuruyorum ve ben sizin için güvenilir bir öğütçüyüm. Sizi uyarmak için içinizden bir adam vasıtasıyla Rabbinizden size bir

---

[826][136] Sad, 38:71,72
[827][137] Hûd, 11:27
[828][138] Hüd, 11:27
[829][139] Mü'minun, 23:24,25
[830][140] Hud, 11:31
[831][141] Mü'minun, 23:33
[832][142] Secde,32:14
[833][143] Müminim,23:34
[834][144] Araf, 7:66

zikir (kitap) gelmesine mi şaştınız? Düşünün ki O sizi, Nüh kavminden sonra onların yerine getirdi ve yaratılışta sizi onlardan üstün kıldı. O halde Allah'ın nimetlerini hatırlayın ki kurtuluşa eresiniz.[835][145]

Benzer tepkileri Hz. Salih ile Şuayb da yaşamıştı, 'insan[836][146] oldukları için redde-dilmişler; 'büyülenmiş olmakla[837][147] suçlanmışlardı. Aynı şeyleri Hz. Musa ve Harun da yaşamıştı.[838][148] Ve bütün bu yaşananlara iftira ve iddialara, o peygamberlerin verdikleri cevap '(Evet) biz sizin gibi bir insandan başkası değiliz. Fakat Allah nimetini kullarından dilediğine lütfeder. Allah'ın izni olmadan bizim size bir delil getirmemize imkân yoktur. Müminler ancak Allah'a dayansınlar[839][149] olmuştu. Böyle demişler ve bu dedikleriyle de yetinmişlerdi; çünkü hem gerçekten bir insandılar ve hem de Allah onlardan insan olduklarını söylemelerini özellikle istemişti: 'De ki: Ben, yalnızca sizin gibi bir beşerîm. (Şu var ki) bana, İlahınızın, sadece bir îlâh olduğu vahyolunuyor. Artık her kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, iyi iş yapsın ve Rabbine ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın.[840][150]

Hz. Muhammed de, önceki peygamberler gibi bir insandı. Bir insan olarak doğmuş, bir insan olarak yaşamış ve bir insan olarak seçilip, insanlara Allah'ın vahyini bildiren elçi olarak görevlendirilmişti, insan olduğu için evlenmiş, üzülmüş, korkmuş, tehdit ve şiddete maruz kalmış, yalanlanmıştı. Bir insan olduğu için, kötü gidişatlarının açması sonunu bildiği insanlar iman etmiyorlar, sapkın durumlarını sürdürmekte inat ediyorlar diye 'üzülmüş[841][151] onlar hakikati inkâr ettikleri için 'ruhu daralmıştı.[842][152] Yüce Allah, O'nun bu hassasiyeti karşısında O'nu yatıştırmış, üzüntüsünü gidermişti: 'Onlara aldırma. Davete uymamalarından dolayı sen kınanacak değilsin.[843][153] Bu aşamada önemli olan, Resulûllah'm ne yapacağıydı. Gerçi ne yapacağı önceki peygamberlerin söz ve eylemleri anlatılırken örnek verilerek dolaylı olarak bildirilmişti. Ama buna rağmen yapması gerekenler açıkça da bildirildi: 'Peygamberlerden azim sahibi olanların sabrettiği gibi sen de sabret.[844][154] 'Peygamberlerin üzerine düşen sorumluluk, açık seçik tebliğden başkası değildir.[845][155] 'O peygamberler ki Allah'ın gönderdiği emirleri duyururlar, Allah'tan korkarlar ve O'ndan başka kimseden korkmazlar. Hesap görücü olarak Allah (herkese) yeter.[846][156]

Bir Yanlıştan Diğerine

Peygamberlik konusunda bir yığın şüphelere sahip olan ve şüphelerini diğer insanlara da bulaştırmaya çalışan müşrik liderler, Kur'an'ın cevap ve açıklamalarvy-

[835][145] Araf 7:67-69
[836][146] Şuara sûresi, 26:154
[837][147] Şuara sûresi, 26:153
[838][148] Müminim sûresi, 23:47
[839][149] ibrahim, 14:11
[840][150] Kehf 18:110
[841][151] Müzzemmü sûresi, 73:10
[842][152] Hûd sûresi, 11:12
[843][153] Zariyat, 51:54
[844][154] Ahkaf 46:35
[845][155] Nahl, 16:35
[846][156] Ahzab, 33:39

la, sonunda bir elçinin insan olması gerektiğini kabullendiler. Bu konuda bir itirazları kalmadı. Ancak bu sefer, bir yanlışlarını terk ederlerken, bir başka yanlışa saptılar. Bir türlü doğruya meyletmediler. Hep yanlışlardan birisini tercih edip, kötü gidişlerini daha da kötü kıldılar. Peygamberin insan olacağını kabul ederken saptıkları yeni yanlışları peygamberin kimliğiyle ilgili oldu. Hz. Muhammed'in, 'en güvenilir kişi' diye isimlendirdikleri hemşehrilerinin peygamber oluşunu kabul etmek istemediler. Bu inat ve inkârlarının nedeni ise Hz. Muhammed'in bir ahlâkî zaafını, eksikliğini, kusurunu görmeleri veya bilmeleri değildi. Hz. Peygamberin ahlâkının kusursuz oluşuyla ilgili en küçük kuşkulan yoktu. Ancak buna rağmen onlara göre Hz. Muhammed peygamber olmamalıydı: çünkü o yetimdi, öksüzdü daha da önemlisi zengin değildi, eşraftan değildi: 'Kendilerine hak gelince: 'Bu bir büyüdür, biz onu tanımıyoruz', dediler. (Ancak gerçeği kabul etmek zorunda kalınca da) 'Bu Kur'an iki şehirden hir büyük adama indirilse olmaz mıydı?' dediler. [847] [157] Resulûllah ile karşılaştıkları zaman da 'Allah'ın peygamber olarak gönderdiği kişi bu mul' diyerek hep alay ettiler. [848] [158] Onlar bu düşünce ve iddialarıyla seçkinci kişiliklerinin gereğine göre davranıyorlardı. Kanaatlerine göre, madem ki peygamber insan olacaktı, o halde kendileri gibi zengin tabakasından birisi olmalıydı. Bunu ise ismen bile belirlediler. Kanaatlerine göre bu işe layık olanlar Mekke'den Velid b. Muğire veya Taif ten Urve b. Mes'ud idi. Ancak bu konuda da aralarında fikir birliği yoktu; diğer bazıları ise peygamberliğe layık kişinin Mekke'den Utbe b. Rabia, Taiften Hubeyb b. Amr veya Kinâne b. Abd'i Yâleyl olduğunu söylüyordu. Hatta içlerinden bazıları bu işi daha da ileri götürerek, kendisine de vahiy inmedikçe Hz. Muhammed'in peygamberliğini onaylamayacağını söyledi. Onların bu anlamsız konuşma ve iddialarına ise Allah yine ayetiyle şu cevabı verdi: 'Rabbinin rahmetini onlar mı paylaştırıyorlar? Dünya hayatında onlann geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. [849] [159]

Kurana Yönelik İtirazlar

De ki: 'Ortak koştuklarınızdan hakka iletecek olan var mı? Hakka yalnız Allah iletir. Öyle ise hakka ileten mi uyulmaya daha lâyıktır; yoksa hidayet verilmedikçe kendi kendine doğru yolu bulamayan mı? Size ne oluyor? Nasıl o şöyle yanlış) hükümler veriyorsunuz?' Onların çoğu zandan başka bir şeye uymuyorlar. Şüphesiz zan, haktan (ilimden) hiçbir şeyin yerini tutmaz. Allah onların yapmakta olduklarını çok iyi bilendir. Bu Kur'an Allah'tan başkası tarafından söylenmiş bir şey değildir. O, ancak kendinden öncekini' doğrulayan ve o (ezelî ölçüyü) Kitab'ı açıklayandır. Onda şüphe yoktur, o âlemlerin Rabbindendir. Yoksa, onu '(Muhammed) uydurdu' mu diyorlar? De ki: 'Eğer sizler doğru iseniz Allah'tan başka, gücünüzün yettiklerini çağırın da (hep beraber) onun benzeri bir süre getirin'. Bilakis, onlar

[847] [157] Zuhruf, 43:31
[848] [158] Furkan, 25:41
[849] [159] Zuhruf, 43:32

ilmini kavrayamadıkları ve yorumu kendilerine asla gelmemiş olan (Kur'an'ı) yalanladılar. Onlardan öncekiler de böyle yalanlamışlardı. Şimdi bak, zalimlerin sonu nasıl oldu! İçlerinden öylesi var ki ona (Kur'an'a) inanır, yine onlardan öylesi de var ki ona inanmaz. Rabbin bozguncuları en iyi bilendir. [850][160]

Kur'an, dosdoğru bir inanç sisteminin kaynağı, esenliğin rehberidir. Allah, onu, mevcut bilgi imkânları ve araçları ile mutlak anlamda doğru inanç ve hayat tarzına ulaşamayan insanlara çözümsüz gibi görünen problemlerinin çözümlerini göstermek, yollarını aydınlatmak için göndermiştir. O insanlığın hayat rehberidir. İnsanları yanlış inançların ve hayat tarzlarının karanlıklarından, sıkıntılarından, zorluklarından kurtarmak ve huzuru, saadeti, iyiliği, mutluluğu insanlığın kaderi yapmak için gönderilmiştir. Bu özelliğini ise, insanlık katında önce bizzat kendi elçisini yetiştirip, O'nu insanlık için en mükemmel örnek kılarak, O'nun çevresindeki insanlardan en ideal toplum modelini ortaya koyarak somut bir şekilde göstermiştir. Yine bu özelliklerini risâletin her aşamasında açıkça ortaya koymuş ve sıklıkla bu değiştirici, mükemmelleştirici, doğruya sevk edici özelliklerine dikkat çekerek, insanları, gerçekleşen değişimlerde vahyin etkisini bizzat müşahede etmeleri sağlamıştır. Yine bu çerçeveden olmak üzere, birçok ayette, Kur'an'm, Galip, Kadir ve Hakim olan Allah'ın [851][161] durumları ve gidişadarıyla ilgili olarak düşünüp ibret almaları, akledenlere öğüt olması için [852][162] gidişatı yanlış olan ve bu yanlışları sürdürmekte inat edenleri de korkutup, uyarmak için [853][163] insanlara lütfedilen bir hidayet rehberi olduğu bildirilmiştir. O, insanlara gerçek faydayı sağlamak amacına sahiptir. Zamanın, içinde yaşanan ortamın ve sahip olunan şartların göreceli faydalan yerine, mutlak faydayı sağlamak amacı taşımaktadır. Ancak tüm bunları gerçekleştirirken insanları zorlamaz; sadece müjdeler ve uyarır. Karar, tercih insanlara kalmıştır, isteyen kendi lehine olanı seçer ve ona uyar; istemeyen ise uymaz, kendi zararına sapar [854][164]

İftiralar

Müşrikler, inançlarını, hayat tarzlarını, toplumsal sistemlerini... eleştirdiği ve eleştirdiklerinin yerine mevcuttakinden çok farklı bir inanç sistemi ve hayat tarzı sunduğu için İslâm davetine karşı gittikçe daha fazla öfkeyle doluyorlardı. Daveti durdurabilmek veya lehlerine bir sapmaya uğratabilmek için çabalarlarken, ilk aşamada Resulûllah'm peygamberliği ile ilgili kuşkular oluşturmaya çalıştılar. Bir insanın değil, ancak bir meleğin peygamber olabileceğini savundular. Ayetlerle verilen cevaplar karşısında oyunları bozulunca, bu sefer de Hz. Muhammed'in peygamberliğine şahit olarak yanında bir meleğin bulunması gerektiğini söylediler. Ancak bu görüşlerinin de geçersizliği açığa çıkarılıp, insanlara gönderilen bir elçinin ancak insan olabileceği, melek gönderilse bile onun da ancak insan biçi-

[850][160] Yunus sûresi, 10:35-40
[851][161] Ahkaf, 46:2
[852][162] Sad, 38:29
[853][163] Şura, 42:7
[854][164] Zümer, 39:41

minde gönderileceğini anlayınca; daveti çarpıtma faaliyetlerine yeni bir aşama kaydettiler. Toplumsal statüsü, sosyo-ekonomik durumu nedeniyle, peygamberliğe Muhammed'den daha layık kimselerin bulunduğunu, onlar varken bir yetimin, halktan birisinin peygamber olmasını uygun bulmadıklarını ifade ettiler. Esasen bu bir tekliften ziyade, yetim, eşraftan olmayan birisinin peygamber olamayacağı, eğer peygamberlik iddiasında bulunuyorsa bunun yalan olduğunu dile getiren dolaylı bir tepki idi. Bütün bu itiraz ve iftiraları hiç vakit kaybedilmeden, her seferinde en doğru ve en uygun şekilde ayetlerle cevaplandı.

Müşriklerin sürekli değişen ve hiçbir şekilde hakikat temeline sahip olmayan bütün bu tutum ve tavırlarına karşılık, ilâhî plan dahilinde fonksiyonunu yerine getiren Kur'an, müşriklerin iftiralanna inat, ebedî hakikatleri insanların kolay anlayabileceği bir tarzda sunmaya devam etti. Bu sunuşun temel özelliklerinden birisini ise, ilâhî hakikatleri herkesin kolaylıkla anlayabileceği tarzda somut örneklere dayanılarak açıklanması oluşturuyordu. 'Kıssa' tarzında anlatım ise, takip ettiği yöntemin değişmeyen özelliklerinden birisiydi. Kur'an, insanlar için gerekli olan bilgiyi bildirmesinde farklı bir yöntem izliyor ve anlattığı kıssalarla gerçeği herkesin görebilmesini ve anlayabilmesini sağlıyordu. Kıssa demek, yaşanmış hayat hikayeleri, gerçekleşmiş olaylar demekti, Kur'an, gerçeği sunuşunda takip ettiği bu yönteminde, oldukça çetrefil görünen bireysel ve toplumsal konuları, yaşanan bir olayın, yaşamış bir kişinin ve toplumun hayatından örnekler vererek kolay anlaşılır hale getiriyor; bireysel ve toplumsal hayatı somut örneklerden hareket ederek ele alıyordu. Böylelikle konunun eksik ve açık bir tarafını bırakmıyordu. Konuyu, yaşanmış insanî boyutta ele aldığı için, birey ve toplum gerçeğinin uzağında, hayattan kopuk hükümler vermek, açıklamalar yapmak hatasına ve eksikliğine sahip olmuyordu. Her açıklaması, verdiği hüküm Veya bilgi, hayatın yaşanmış ve yaşanacak gerçekleri kadar hayatın içinde yer alıyordu. Ayrıca, yaşanmış bir hayatın veya olayın üzerinden verdiği örneklerle, herkesin, anlatılan yaşanmış gerçekleri, yaşadığı ve yaşayacağı hayatın içinde değerlendirip ve kolaylıkla anlamasını sağlıyordu. Ancak ne var ki müşrikler İslâm davetine tepkilerinin Kur'an'la ilgili kısmında, kıssa anlatımını dillerine doladılar. Kıssalarla anlatılanları değil de anlatılış yöntemini iftiralarının ve tepkilerinin malzemesi kıldılar.

Müşrikler, Resulûllah'm kimliğiyle ilgili itirazlarıyla amaçlarına ulaşamayınca hedeflerine Kur'an'ı koydular? Çünkü Resulûllah'm rehberinin, İslâm davetinin kaynağının Kur'an olduğunu görüyor ve biliyorlardı. Her türlü itirazları, demagojileri, oyunları ayetlerle cevaplanıyor ve bozuluyordu. Kur'an nedeniyle hep kaybeden, mahcup olan, oyunu açığa çıkarılmış kimseler oluyorlardı. Bu nedenle insanların islâm davetine eğilimlerini saptırmak, İslâm'a ilgilerini azaltmak için Kur'an hakkında iftiralara başladılar, iftiralarını bir itiraz, gerçeği bulmak amacında olan birisinin çabaları gibi sundular. îlk iddialarından birisini Kur'an'ın Allah katından olmadığı, Resulûllah'm bir 'uydurması [855] [165] olduğu iftirası

[855][165] Hûd sûresi, 11:13; Secde sûresi, 32:3; Yunus sûresi, 10:37; Tûr sûresi, 52:33

oluşturdu. Sürekli denecek sıklıkta bunu gündeme getirmeye başladılar.

Resulûllah'a karşı 'Biz seni değil, senin getirdiğin şeyi yalanlıyoruz [856][166] diyerek, tepkilerinin asıl nedeninin Kur'an olduğunu açıkça ifade eden eşraf, Meclis'teki toplantılarının birisinde islâm davetine yönelik yeni taktiklerini belirlediler. Bu sefer, Kur'an'ın anlattığı, geçmişte yaşamış peygamberlerden ve toplumlardan bahseden kıssaları dillerine dolamaya karar verdiler. Aralarındaki görüşmeler sonunda Kur'an'ı, bir hikaye kitabı, bir masal kitabı gibi takdim etmeyi kararlaştırdılar. Kendilerine okunan ayetler karşısında 'Bunlar eskilerin masalları [857] [167] demeye başladılar.

İslâm davetini durdurmak veya çarpıtmak amaçlı girişimlerin bu sonuncusunun akıl hocası Nadr b. Haris'ti. Arap yarımadasının dışındaki birçok bölgeleri gezmiş ve buralardaki insanlarla görüşüp, konuşmuş olan Nadr b. Haris, seyahatleri sırasında duyup öğrendiği hikayeleri Kur'an'a alternatif olarak sundu. 'Ey Kureyşliler, Vallahi ben Muhammed'den daha güzel söz söyler hikaye anlatırım' diyerek, bildiği hikayeleri anlatmaya başladı. O, bu anlatmalarını da 'Görüyorsunuz Muhammed'in anlattıkları benimkilerin yanında hiçbir güzelliğe sahip değiV sözleriyle bitiriyordu. Mekke müşriklerinin ve bilhassa da Nadr b. Haris'in söz konusu taktiği bazı kişiler üzerinde etkisi görülmüş olmalı ki, Velid b. Muğire de bir müddet sonra Nadr b. Haris'in yöntemini takip etmeye başladı. Onların, Kur'an'ı bütün fonksiyonlarından soyutlayıp, bir hikaye kitabı gibi algılanmasını sağlamayı amaçlayan bu girişimleri, birçok kimsenin ön şartlı olarak Kur'an'ı dinlemelerine yol açtı.

Resulûllah, vahyolunan yeni ayetler ile her seferinde karşılaştığı zorlukları aşıyordu; ama buna rağmen sıkıntılıydı. Çünkü insandı, insan olan ise zorluklar, tepkiler karşısında sıkılır ve çekinirdi. İftiralar ve itirazlar kendi şahsından Kur'an'a yönelince sıkıntıları iyice arttı; zira, yalancı, oyuncu, hilebaz konumuna düşürülmeye çalışılıyordu. Bunlar karşısında öylesine sıkıldı ki, bir ayetin şahitliğiyle öğrendiğimize göre, müşrikleri öfkelendirecek, iftiralarını artırmalarına neden olacak bazı ayetleri duyurmayı ertelemek gibi bir düşüncenin zihnini kurcaladığı zamanlar bile oldu.[858][168] Ama emir açık ve kesindi: 'Hakikaten, biz dilersek sana vahyettiğimizi ortadan kaldırırız; sonra bu durumda sen de bize karsı hiçbir koruyucu bulamazsın.[859][169] Rabbinden sana vahyolunana uy. O'ndan başka ilâh yoktur. Müşriklerden yüz çevir.[860][170]

Müşriklerin 'Kur'an'ı Muh.amm.ed uyduruyor', 'Masal anlatıyof iftiralarına en uygun cevap da yine Kur'an ile verildi. Kur'an kendisine yönelmiş iftirayı cevaplarken yüceliğini bir kat daha artırdı: 'Bu Kur'an Allah'tan başkası tarafından uydurulmuş bir şey değildir. Ancak kendinden öncekini doğrulayan ve o (ebedî gerçeği kapsayan) Kitabı açıklayandır. Onda şüphe yoktur, o âlemlerin

[856][166] Tirmizî, Tefsir 7; El- Kâdî, Esbâb-ı Nüzul, 172
[857][167] Kalem sûresi, 68:15; En'am sûresi, 6:25; Mutaffifin sûresi, 83:13
[858][168] Hud, 11:12
[859][169] îsra, 17:86
[860][170] En'am, 6:106

Rabbindendir. Yoksa, 'Onu (Muhammed) uydurdu' mu diyorlar? De ki: Eğer sizler doğru iseniz Allah'tan başka, gücünüzün yettiklerini çağırın da (hep beraber) onun benzeri bir sûre getirin.[861][171] Fakat müşrikler iftiralarında ısrarcı olunca bu sefer vahyin meydan okuyuşu daha da şiddetlendi: Vnu (Kur'an'ı) kendisi uydurdu' mu diyorlar? De ki: 'Eğer doğru iseniz Allah'tan başka çağırabildiklerinizi (yardıma) çağırın da siz de onun gibi on sûre getirin.[862][172] Daha sonra ise, eğer yapabiliyorlarsa,Kur'an'dakine benzer bir söz getirmeleri istendi: "Onu kendisi uydurdu!' mu diyorlar? Hayır, onlar iman etmezler. Eğer doğru iseler onun benzeri bir söz getirsinler. [863] [173] Bütün bunlarla, Kur'an'm, Resulûllah tarafından söylenemeyecek/yazılamayacak kitap olduğu, bütün insanların ve hatta cinlerin [864][174] ve hatta Allah'tan başka her şeyin (melekler, cinler ve insanlar) bir araya gelse bile [865][175] Kur'an'ın tamamı bir yana, bir kısmının benzerini bile ifade etmekten aciz oldukları bildirildi. Şiirden anlayan, sözü güzel söylemesini bilen o müşrikler ise bu meydan okuma karşısında 'Kur'an'ı Muhammed uydurdu ama 'Allah'tan vahyolunuyor' diye yalan söylüyor' iftiralarına bir daha başvurmadılar. Acziyet içerisinde, iftiraları ortaya çıkarılmış kimseler olarak, 'kendisi uyduruyor' iftiralarını bir yana bıraktılar.

Müşrikler iftiracı tavırlarından vazgeçici değillerdi: çünkü gerçeği bulmak ve kabul etmek gibi bir kaygıları veya çabalan yoktu. Onların bütün çabaları mevcut inançlarının ve hayat tarzlarının devamını sağlamaya odaklanmıştı. 'Muhammed Kur'an'ı uyduruyor', 'Masal anlatıyor' iftiraları işlerine yaramayınca, bu sefer İslâm davetine meyletmesi muhtemel kimselerin zihnini karıştırmak için gündemi başka bir iftirayla meşgul etmeyi denediler. Kur'an'm edebî mükemmelliği dikkate alarak, çocukluğundan beri yakından tanıdıkları Muhammed'in şiirle hiç ilgilenmiş birisi olması nedeniyle, O'nun Kur'an'ı kendi çabalarıyla oluşturamayacanı ancak bu işten anlayan birilerinden yararlanmış olabileceğini söylemeye başladılar. Daha önceki iftirası açığa çıkarılmış Nadr b.Haris yeni kampanyanın liderröine soyundu. 'Bu Kur'an, olsa olsa onun Muhammed'in uydurduğu bir yalandır. Başka bir zümre de bu hususta kendisine yardım etmiştir [866][176] demeye başladı, iftirasının etkisini artırmak için, kaynak kişileri de gösterdi: Bunlar ehli kitaba mensup olan Addâs, Yesâr ve Cebr ismindeki bazı kölelerdi. Bu iftira müşrikler arasında çabucak ilgi gördü; birbirlerine 'Kur'an'ı ona ancak bir insan öğretiyor [867][177] diyerek, içlerindeki kini açığa vurmaya ve bir yandan da iftiralarına bizzat kendileri inanarak sıkıntılarını gidermeye çalıştılar. Ama bu sefer de cevap gecikmedi. Vahyolunan bir ayet, bu iftira kampanyasını da bir daha gündeme gelmeyecek şekilde sona erdirdi: 'Kur'an'ı kendisine nispet ettikleri şahsın dili yabancıdır. Halbuki bu Kur'an apaçık bir Arapça'dır.[868][178] Bu önemli.bir bilgiydi.

---

[861][171] Yunus, 10:38-39
[862][172] Hud, 11:13
[863][173] Tur, 52:33-34
[864][174] Îsra, 17:88
[865][175] Hud, 11:13
[866][176] Furkan, 25:4
[867][177] Nahl, 16:3
[868][178] Nahl, 16:03

Müşriklerin kendilerinin dili Arapça'ydı ve Arapça'yı en güzel şiirler yazacak kadar iyi kullanan veya şiirler hakkında eleştirilerde bulunabilecek kadar Arapça'yı iyi bilen kimselerdi. Ama buna rağmen Kur'an'm bir sözünün benzerini getirme meydan okuyuşuna karşılık verememişlerdi. Halbuki Muhammed'e Kur'an'ı yazdırıyor' dedikleri kişiler Arapça'yı iyi bilen kimseler değillerdi; onlar böylesi mükemmel bir Arapça ile ifade edilen sözleri nasıl söyleyebilirlerdi?

Eleştiriler

Müşriklerin Kur'an'la ilgili hiçbir iftiraları işe yaramadı. İftira ile amaçlarına ula - şamayacaklarını anladılar. Bu sefer taktik değiştirdiler. İftira atma taktiğini bir ya - na bırakıp, bizzat Kur'an'm bazı özellikleriyle ilgili eleştiriler ileri sürerek, Kur'an'ı gözden düşürmeye veya değerini sarsmayı denediler. Bu konudaki önem verdikleri ve işe yarayacağına inandıkları eleştirilerinden birisini, Kur'an'm toptan vah-yolunmaması oluşturdu. Madem ki Kur'an en doğru inanç sistemini ve hayat tarzını bildirmek için vahyolunuyordu; gidişattan anlaşıldığına göre vahyolunmaya da devam edecekti. O günün şartlarında vahyin nerede biteceği ve Kur'an'm nerede tamamlanacağı belli değildi. O halde Allah neden Kur'an'ı bütün haliyle vah-yetmiyordu; neden bir defada tamamım insanlara sunmuyordu: 'Allah'tan gelen gerçekleri örtbas edenler: 'Kur'an O'na topluca indirilmesi gerekmez miydi?' dediler.[869][179]

Müşrikler, Kur'an'm hayatın kitabı olduğunu, hayatın kitabı oluşunu da bizzat hayatın olaylarına bağlı olarak, en somut biçimiyle insanlara göstermek amacında olduğunu bilmiyorlardı. Kur'an, eğer herhangi bir hukuk veya ahlâk kitabı gibi bir defada toptan insanlara sunulsa, çoğu yönleriyle teorik kalacağını, birçok hükmü - nün, özelliğinin eksik veya yanlış anlaşılabileceğinin farkında değillerdi, insanların doğru inanca ve hayat tarzına sahip olmalarını temin etmek için vahyolunmuş ve hakikati en özet biçimiyle sunan Kur'an'ın en önemli açıklayıcısının vahyolu-mış şartlan (Nüzul sebepleri) olduğunu anlamıyorlardı. Ayrıca, mevcut gelişmelerden anlaşıldığı üzere, tüm bunları bilseler, fark etseler ve anlasalar da inatlarını terk edip iman edecek değillerdi. Bu nedenle eleştirilerinin cevabı yine Kur1 an ile açıkça verildi: 'Biz, onların akıllarım başlarına toplamaları için bu Kur'an'da (çeşitli ikaz ve ihtarları) türlü şekillerde tekrar ettik. Fakat bu, onlara, daha da kaçıp uzaklaşmaktan başka bir şey sağlamıyor.[870][180] Allah'tan gelen gerçeklen örtbas edenler: 'Kur'an O'na topluca indirilmeli değil miydi?' dediler. Biz O'nu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle, parça parça indirdik ve O'nu tane tane, ağır ağır okuduk.[871][181] Kur'an kısım kısım vahyolunuyordu ve böyle vahyolunmaya da devam edecekti. Bu, Kur'an'ın müminler tarafından en doğru biçimde anlaşılması ve aşama aşama hayata aktarılmasını kolaylaştırmak için, ilâhi iradenin insanı eğitmesini bizzat

[869][179] Furkan, 25:32
[870][180] îsra, 17:41
[871][181] Furkan, 25:32

uygulamada göstermek için tercih ettiği bir yöntemdi.

Müşrikler her seferinde, her iftiralarında ve itirazlarında en uygun ve en doğru tarzda cevapladılar. Ancak onların asıl problemi Kur'an'ın gerçekten vahye dayanıp dayanmadığı konusu değildi. Onlar vahye dayansa bile Kur'an'ı kabul edici değillerdi. Zira Kur'an işlerine gelmiyordu. Ama bunu açıkça söyleyemezlerdi. Bu nedenle de hep böyle dolambaçlı yolları tercih ettiler. Her seferinde de çaresiz bırakılınca, iftira veya itirazları bir işe yaramayınca, bu sefer çok garip bir iddiada bulundular. O zamana kadar hep anladıkları ve anladıkları için de itiraz ettikleri Kur'an'ı anlayamadıklarını iddia ettiler: 'Bizi çağırdığın şeye karşı kalplerimiz kapalı. Kulaklarımızda da bir ağırlık var. Bizimle senin aranda bir perde bulunuyor [872][182] demeye başladılar. Halbuki onlar Kur'an'ı anlıyorlardı; anlamaları eksik veya yanlış değildi. Böyle olduğu için de hiçbir zaman 'Siz bunu yanlış anladınız' veya Siz bunu eksik anladınız' gibi bir düzeltmeye veya uyarıya muhatap olmamışlardı. Üstelik eğer anlamıyorlarsa niçin itiraz ediyorlardı; anlamadıkları şeye itirazlarının akla uygun bir tarafı var mıydı? Kur'an onların bu dolaylı itirazlarına uygun cevabı verdi. Öncelikle bildirdi ki, Kur'an her Arap'm anlayabileceği bir sadelikte, anlaşılırlıkta vahyolunuyordu ve insanlar anlasınlar diye de çokça örnek veriliyor; tekrar takrar açıklamalar yapılıyordu: 'Kur'an rahman ve rahîm olan Allah katından indirilmiştir. Bu, bilen bir kavim için, âyetleri Arapça okunarak açıklanmış bir kitaptır. Bu kitap müjdeleyici ve uyarıcıdır. Fakat onların çoğuyuz çevirdi. Artık dinlemezler.[873][183] Anlayasınız diye biz onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik.[874][184] 'Biz Kur'an'ı, öğüt alsınlar diye senin dilinde indirerek, kolayca anlaşılmasını sağladık.[875][185] Andolsun ki biz, öğüt alsınlar diye, bu Kur'an'da insanlara, her türlü misali verdik. Korunsunlar diye, pürüzsüz Arapça bir Kur'an indirdik.[876][186] Resulüm! Sana söylenen, senden önceki peygamberlere söylenmiş olandan başka bir şey değildir. Elbette ki senin Rabbin, hem mağfiret sahibi hem de acı bir azap sahibidir. Eğer biz onu, yabancı dilden bir Kur'an kılsaydık, diyeceklerdi ki: 'Ayetleri tafsilatlı şekilde açıklanmalı değil miydi? Arab'a yabancı dilden (kitap) olur mu?' De ki: 'O, inananlar için doğru yolu gösteren bir kılavuzdur ve şifadır.[877][187] Ancak bütün bunlara rağmen eğer bazıları Kur'an'ı anlayamadıklarını söylüyorlarsa, problem kendilerindeydi.

Zaten müşriklerin sıkıntıları anlayıp-anlamamak konusu da değildi. Kur'an'm mesajlarını çarpıtmayı arzuluyorlar; insanların zihninde Kur'an'ı garip, anlaşılmaz bir kitaba dönüştürmek, hayattan koparmak istiyorlardı. Allah, onların şahsında, her zaman için Kur'an'ın anlaşılır olma özelliğini tekrar tekrar ifade ettiği gibi, müşrik liderlerin oyunlarını kendilerine çeviren bir durumu da açıkladı. Müşrik liderler ne demişlerdi: 'Biz Kur'an'ı anlamıyoruz Allah bildirdi ki, anlaşılabilir bir kitap olmasına rağmen Kur'an'ı anlamıyorsunuz öyle mi? O halde

[872][182] Fussilat: 41:5
[873][183] Fussilat, 41.2-3
[874][184] Yusuf, 12:2
[875][185] Duhan, 44:58
[876][186] 39:27,28
[877][187] Fussüet: 41:43,44

hiç anlayamayacaksınız. Çünkü siz buna layık kişiler değilsiniz: 'Onların kulaklarında bir ağırlık vardır ve Kur'an onlara kapalıdır [878] [188] 'Kendisine Rabbinin âyetleri hatırlatılıp da ona sırt çevirenden, kendi elleriyle yaptığını unutandan daha zalim kim vardır! Biz onların kalplerine, bunu anlamalarına engel olan bir ağırlık, kulaklarına da sağırlık verdik. Sen onları hidayete çağırsan da artık ebediyen hidayete eremeyecekler.[879][189]

Teklifler

Müşrik liderler, Kur'an ile bildirilip açıklanan ve insanî bütün alanları kuşatıp, kontrol eden inanç sistemi ve yaşantı tarzını kabul etmedikleri gibi, başkaları tarafından kabul edilmesine de razı olmadılar. Sahibi ve yürütücüsü oldukları zorba sistem bunu gerektiriyordu. Zira, Kur'an'ın bildirdiği inanç sisteminin ve hayat tarzının, yürürlükteki zorba sistemleri, bu zorba sistemlere meşruiyet sağlayan ve imkânlar sunan inanç ve hayat tarzlarını değiştirmeye aday ve bu konuda da tam kararlı olduğunu açık-seçik görüyorlardı. Eğer İslâm hakim olursa, bütün haksız gelirlerinin kesileceğini, sahte şan ve şöhretlerini kaybedeceklerinin farkındaydılar. Durumlarının devamını sağlamak amacıyla, Kur'an'ı veya Kur'an'ı insanlara bildiren Resulûllah'ı susturmaya çalıştılar; bu amaçla yoğun bir faaliyete giriştiler. Faaliyetlerinin merkezini ise Mekke şehir devletinin meclisi olan Dâr'un Nedve oluşturuyordu. Risâlet sürecinde ilk defa bir anlaşma zemini oluşturmaya karar verdiler.

Karşılıklı bazı tavizlerde bulunarak bir anlaşma teklifinde bulunmaya ve böylelikle yürürlükteki sistemi ve onu meşrulaştıran inanç sistemini kurtarmayı planladılar. Bu amaçla Kur'an'ın, kendi istek ve menfaatleri doğrultusunda değişikliğe uğratümasını istediler: 'Bundan başka bir Kur'an getir veya bunu değiştir [880][190] dediler. Müşrik liderler umuyorlardı ki, bu tekliflerinin kabulü durumunda, kendi 'ileri gevenlikleri devam edecekti. Fakat bu ve benzeri tekliflerinin istedikleri biçimde bir karşılığı olmadı. Cevap olarak sadece 'olmaz' denilmedi. Böylesi bir şeyi Resulûllah'm hiçbir şekilde yapamayacağı, Kur'an'm ayetlerinin neler olduğunun ve olacağının kararının Hz, Muhammed'de olmadığı bizzat O'nun ağzından ifade edildi: 'De ki: 'Onu kendiliğimden değiştirmem benim için olacak şey değildir. Ben, bana vahyolunandan başkasına uymam. Çünkü Rabbimc isyan edersem elbette büyük günün azabından korkarım. Eğer Allah dileseydi onu size okumazdım, Allah da onu size bildirmezdi. Ben bundan önce bir ömür boyu içinizde durmuştum, hâlâ akıl erdiremiyor musunuz?. [881] [191] Bunu takiben de vahyin hakikati açıklandı: 'Kim Allah'a karşı yalan uydurandan veya onun âyetlerini yalanlayandan daha zalimdir! Bileşmiş ki suçlular asla onmazlar!. [882][192] Bunlar, Resulü de kapsayan ve müşriklere, bu teklifinizin muhatabı 'Muhammed

[878][188] Fussilet: 41:44
[879][189] Kehf: 18:57
[880][190] Yunus, 10:15
[881][191] Yunus, 10:15,16
[882][192] Yunus, 10:17

değil; onun bu konuda yapacağı hiçbir şey yok' mesajını açıkça veren ayetlerdi. Diğer bir grup ayet ise müşriklerin durumlarını açıkladı: 'Ayetlerimiz hakkında doğruluktan ayrılıp eğriliğe sapanlar bize gizli kalmaz- O halde, ateşin içine atılan mı daha iyidir, yoksa kıyamet günü güvenle gelen mi? Dilediğinizi yapın! Kuşkusuz Allah yaptıklarınızı görmektedir. Kendilerine Kitap geldiğinde onu inkâr edenler (şüphesiz bunun sonucuna katlanacaklardır). Halbuki o, eşsiz bir kitaptır. Ona önünden de ardından da bâtıl gelemez. O, hikmet sahibi, çok övülen Allah'tan indirilmiştir. (Resulüm!) Sana söylenen, senden önceki peygamberlere söylenmiş olandan başka bir şey değildir. Elbette ki senin Rabbin, hem mağfiret sahibi hem de acı bir azap sahibidir.[883][193] Müşriklerin 'Bundan başka bir Kur'an getir veya bunu değiştir' teklifleri, önceki peygamberlere vahyolunan kitapların da Kur'an'dan farklı olmadığı ifade edildikten sonra, Resulûllah'm dilinden ifade edilen bir teklifle sonuca bağlandı: '(Resulüm) De ki: 'Eğer doğru sözlüler iseniz, Allah katından bu ikisinden (bana ve önceki peygamberlere inen kitaplardan) daha doğru bir kitap getirin de ben ona uyayım!.[884][194]

Engeller

Artık müşriklerin yapacakları bir şey kalmamıştı. Ne Hz. Muhammed'in peygamberliği ve Kur'an'm vahiy oluşu hakkında bir kuşku oluşturabilmişler, ne de durumlarının devamını sağlayacak tekliflerine uygun karşılıklar almışlardı. Her defasında kaybeden taraf kendileri olmuştu. Ne yaparlarsa yapsınlar Kur'an'ı sustu-ramıyor veya çarpıtamıyor; Resulûllah'ı kendi saflarına çekemiyorlardı. İslâm daveti olanca canlılığıyla devam ediyor, her gün birileri islâm'a giriyor, Mekke'de Mekke sisteminin kontrolünün dışında yeni bir kitle oluşuyordu. İnsanlar Hz. Muhammed'in davetine daha ilgili olmaya başlamışlardı. O'nun okuduğu Kur'an ayetlerini ilgiyle dinliyorlardı. Belki büyük çoğunluğu islâm'a girmiyordu, ama en azından Kur'an'a ve Peygambere karşı olumlu düşüncelere, kanaatlere sahip oluyorlardı. Bu ise müşrik eşrafı çılgına çevirdi. Resulûllah'ı birilerine bir şeyler anlatırken veya sesli olarak Kur'an okurken gördüklerinde veya duyduklarında öfkeden gözleri dönüyordu. Onların bu tepkilerine, çaresizliğin verdiği öfkenin şiddetine Kur'an şöyle şahitlik yapmaktadır: 'O inkâr edenler Kur'an'ı işittikleri zaman, neredeyse seni gözleriyle devirivereceklerdi. Hâlâ da kin ve hasetlerinden: 'Hiç şüphe yok o bir delidir' derler. Oysa Kur'an, âlemler için ancak bir öğüttür.[885][195] (Resulüm) O kâfirlere ne oluyor ki, sana doğru koşuyorlar? Bölük bölük sağından ve solundan gelip etrafını sarıyorlar.[886][196]

Müşrik liderler her zaman olduğu üzere, islâm davetini durdurmanın veya işlerine yarayacak bir şekilde değişikliğe uğratmanın yöntemlerini düşündüler. O zamana kadar gerek Hz. Muhammed'in şahsıyla ve gerekse davetin kaynağı olan Kur'an'la ilgili yapmadıkları girişim kalmamıştı. Hiçbirinden de umduklarına ula-

[883][193] Fussüet, 41:40-43
[884][194] Kasas, 28:49
[885][195] Kalem, 68: 51,52
[886][196] Mearic, 70:36,37

şamamışlardı. Ne yapıp da insanların peygamberden ve Kur'an'dan etkilenmeleri - ni engelleyebilirlerdi? Gündemlerini sürekli bu soru oluşturmaya başladı. Yeni bir şeyler bulmalı ve davet ile insanlar arasına engeller koymalı, islâm davetini kont - role alabilmeliydiler. Bu yoğun düşünceler içerisinde yeni bir yöntem buldular. Bu esasında son derece sıradan bir çözümdü; ama yapacakları başka bir şey kal - mamıştı. Başka yapacakları bir şeyin kalmadığını fark etmişlerdi. Yapacakları şey insanların Peygamberi dinlemelerine engel olmaktı; özellikle de Kur'an'ı işitmele - rine engel olmalıydılar. Bunu önlemenin yolu ise başta Resulûllah olduğu üzere herhangi bir mümin Kur'an okuduğunda, eğer o mümin cebren engelleyebilecek - leri bir kişi değilse, gürültü yaparak onun sesini bastırarak insanların onun oku - duğu Kur'an'ı duymalarım engellemeye çalışmaktı. Buna bir süre devam ettiler. Başta Kabe'nin çevresi olmak üzere Mekke sokaklarında adeta nöbet tutmaya ve Kur'an okunduğunu duydukları anda bağırarak, ellerindeki metalleri birbirine vu - rarak gürültü yapıp, Kur'an okuyanın sesini bastırmaya, sözlerinin anlaşılmasını önlemeye çalıştılar. Onların bir süre devam ettikleri ama sonunda bunun da bir fayda sağlamadığını gördükleri için bıraktıkları bu girişimlerinden Kur'an şöyle bahsetmiştir: 'İnkâr edenler: 'Bu Kur'an'ı dinlemeyin, okunurken gürültü yapın. Umulur ki bastırırsınız', dediler.[887[197]]

Müşrikler ve özellikle de eşraf, başta Kur'an'la ilgili olmak üzere islâm davetini durdurma veya çarpıtmayla ilgili girişimlerinden başarısız çıkınca asıl kimlik - lerini, niyetlerini ortaya koymaktan başka çareleri kalmadı. Her ne olursa olsun İslâm davetine karşıydılar, peygambere karşıydılar, Kur'an'a karşıydılar. Çünkü unlar kurulu sistemlerim sorguluyor, hayat tarzlarına müdahale ediyor, gidişatı eğıştirmek istiyordu ve onlar bunu istemiyordu. Mevcut şartları kendileri inşa e misler ve bundan büyük imkânlar elde ediyorlardı. Bu nedenle de, Kur'an'm akıllarına hitap eden, gerçeği gösterme amacı taşıyan, düşünmelerini, durumlarını gözden geçirmelerini isteyen çağrılarına karşı kulaklanm tıkadılar ve Kur'an'la ilgili nihaî kararlarını açıklamakta bir sakınca görmediler: "Kâfir olanlar dediler ki: 'Biz hiçbir zaman bu Kufan'a ve bundan önce gelen kitaplara inanmayacağız.[888[198]]

[887[197]] Fussilat, 41:26
[888[198]] Se-be, 34:31

Güneş Ve Ay

Ey amca! Vallahi bu davayı bırakmam için güneşi sağ elime, ayı da sol elime verseler, yine de vazgeçmem. Allah bu dini ya hakim kılar, ya da ben bu uğurda ölürüm. (Hz. Muhammed (s)

Resulûllah, kitlesel davete geçişle birlikte, İslâm'a davet çalışmalarını daha bir yoğunlaştırmıştı. Her kimi nerede bulursa, en uygun biçimde kendisine yaklaşıyor ve İslâm'ı anlatıyordu. En güzel tarzda konuşup ilâhî hakikatleri bildiriyordu. Müşrik liderler ise her geçen gün İslâm'a karşı daha çok bileniyor, tehdit, sataşma ve baştan çıkarıcı tekliflerle Resulûllah'm gidişatını durdurmaya veya davetin seyrini istedikleri yönde değiştirmeye çalışıyorlardı. Bu amaçla yığınla girişimde bulundular. Ebû Talib'le görüşüp yeğeni hakkındaki şikayetlerini dile getirmeleri söz konusu girişimlerinden birisiydi. Ama daveti durdurmaya veya değiştirmeye yönelik girişimlerden hiçbirisi Resulûllah'ı engelleyemedi. Risâletin ilk zamanlarındaki çekinen, korkan, göreviyle ilgili kaygılara sahip olan Resulûllah çok değişmiş; artık tüm insanlar karşısında tek başına da olsa korku ve kaygıya kapılmadan görevinin gereklerini yerine getiren birisi olmuştu. Çünkü o Kur'an'la eğitiliyor ve öğretiliyordu. Birçok ayet Resulûllah'ı teşvik etmiş, desteklemiş, bilgilendirmiş, sürecin geleceğinden haberdar etmiş ve en gerekli uyarıları yapmıştı. Bu durumla ilgili olması açısından, bir grup ayette, risâlet görevinin zorluğuna dikkat çekilmiş, bu zorlukların anzî olduğu, her zorluğu kolaylığın takip edeceği ve bu nedenle ısrarla risâlet görevinin gereklerini yerine getirmesi emredilmişti. Üstelik hiç ara vermeden sürekli bir gayret ve çaba içerisinde olması istenmişti: 'Muhakkak her güçlükle beraber bir kolaylık vardır. Evet her güçlükle beraber bir kolaylık vardır, O halde (bir işini) bitirdiğin zaman hiç durmaksızın başka bir işe devam et.[889][199] Bir diğer ayet ise davetin yoğunluğuna vurguda bulunmuş ve olması gerekeni en kısa ve açık bir ifadeyle dile getirmişti: 'Rabbinin nimetini durmaksızın anlat.[890][200] Bir başka ayet ise, aynı emri yenilerken, davet görevini yerine getirmek için müşriklerle ilgilenmenin, onlarla bir olmak biçiminde gerçekleşmemesini, islâm'ı tebliğ dışında, müşriklerle hiçbir birlikteliğin bulunmamasını istemişti: 'Sen emrolunduğun şeyi açıkça söyle ve müşriklerden yüz çevir.[891][201]

Müşrik liderler için Resulûllah'a fiilî engel olamamalarının en önemli ve hatta tek nedeni, O'na yönelik fiilî engelin aileler arasındaki gizli husumetleri açığa çıkarması ve Mekke'yi kana boyayacak bir iç savaşın fitilini ateşlemesi korkusuydu. Aileler arasında bir gerilime neden olmadan Resulûllah'ı engellemenin yollarını

[889][199] İnşırah: 94:6-7
[890][200] Duhâ: 93:11
[891][201] Hicr, 15:94

araştırıyorlardı. Bu amaçla Ebû Talib'le görüşüp yeğenine engel olmasını istediler. Eğer yeğenine engel olmazsa Mekkelilerin basma belalar geleceğini uygun bir dille anlattılar. Ebû Talib üzerinde etkili olmak için de görüşmeyi kalabalık bir heyet halinde yapmışlardı. Ancak Ebû Talib'e müracaatlarının Resulûllah'm durumunda istedikleri yönde bir değişikliğe neden olmadığını gördüler. Resulûllah'm, davasından vazgeçmesi veya bazı geri adımlar atması bir yana, insanları İslâm'a davet çalışmalarını daha da yoğunlaştırdığına tanık oldular. Her gün bir kölenin, bir yoksulun Resulûllah'm davetini kabul ettiğini görüyor veya duyuyorlardı. Artık Mekke'de iki ayrı toplumun varlığı söz konusuydu. Birisi sayı itibarıyla çokluğu temsil eden müşrikler; diğeri ise sayı olarak müşriklere oranla az olsalar dahi inançlarında samimi ve inançları uğruna her şeylerini feda etmekten çekinmeyen, dolayısıyla insanlara boyun eğmeyen, statükoya baş kaldıran müminler topluluğuydu.

Her yeni ayetle İslâm'ın özellikleri daha ayrıntılı şekilde bilindikçe ve islâm'a mensup olanlar çoğalıp müminlerle müşrikler arasında ayrılıklar, tartışmalar çoğaldıkça, Mekke toplumu daha da gergin bir atmosfere sürüklendi. Gelişmelerden rahatsız olan Mekke eşrafı, bu durumu sona erdirmenin yöntemlerini eskisine oranla daha sık düşünmeye başladı. Bu dönemle ilgili bilgi veren kaynaklar, Mekke toplumundaki kutuplaşmanın ve kutuplar arası gerginliğin bütün toplumu etkileyecek oranda artışına dikkat çekmektedirler. Bu durum Resulûllah'a karşı kin ve düşmanlıkları iyice artmış olan Mekke eşrafını bir kez daha Ebû Talib'le görüşmeye sürükledi. Yeni bir heyet oluşturdular. Ebû Talib'le görüşme talebinde bulunan ve bu talepleri kabul edilen heyet bu sefer ilkinkine oranla daha sert ve hatta Ebû Talib'i de tehdit eder tarzda görüş ve tekliflerini dile getirdiler: 'Ey Ebû Talib! Sen bizim yaşlılarımızdan, ileri gelenlerimizden ve aramızda saygı sahibi olanlarımızdansın. Yeğenini yaptıklarından vazgeçirmeni istedik. Ancak sen bu isteğimizi dikkate almadın. Yeğenine engel olmadın. Allah adına yemin ederiz ki, onun atalarımızı eleştirmesine, bizleri akılsızlıkla suçlamasına ve ilâhlarımızı aşağılamasına artık katlanmayacağız. Bu konuda tahammülümüz kalmadı. Sen ya yeğenini bu durumundan vaz geçirirsin, ya da iki taraftan birisi yok oluncaya kadar savaşırız.[892[202]]

Ebû Talib işin gelip dayandığı bu aşama nedeniyle üzüldü. Kavminin eşrafı ile yeğeninin arasında kalmaktan sıkıntı duyuyordu. Ancak kavminin isteğini dikkate alarak yeğenini korumaktan da vazgeçemezdi. Yeğenini yalnız başına bırakmayı düşünemezdi. Onu çok seviyordu. O kardeşinin emaneti, babasının emaneti ve bir bakıma da evlatlığıydı. Yeğeniyle görüşüp, aradaki kin ve kavgaları sona erdirmeye vesile olacak bir anlaşma noktası bulmayı arzuladı. Bu amaçla Resulûllah'ı yanma çağırttı. Yumuşak, sevgi dolu bir üslûpla durumu yeğenine açıklayarak, isteğini bildirdi: 'Yeğenim! Beni ve kendini düşün. Bana kaldıramayacağım bir yük yükleme'. Onun bu isteğinde, müşrik liderlerin tehdit ve baskıları nedeniyle ger-

[892[202]] Ibn Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye, 1/284; Ibnü'l Esir, d-Kâmil fi't-TâriK 1V63, 64; Zehebî, Tarihü'l islâm, 11/84; Taberî, Tarihu'r-Rusül ve'I-MüIûfc,II/218, 219.

çekleşen bir korku açıkça belli oluyordu. Sözlerinde sorumluluğunu yerine getirmekte zorlandığını dile getiren dolaylı bir yakınma vardı. Amcasının bu hali Resulûllah'ı etkiledi. Amcasının kendine olan desteğinden vazgeçtiğini ve dolayısıyla önemli bir desteğini kaybettiğini düşündü. Üzüldü. Yumuşak kalbi hüzünle doldu. Gözleri yaşardı. Ancak ne olursa olsun davasından vazgeçmesi mümkün değildi. Üzüntüsünü hâl ve hareketleriyle, kararlılığını ise sözleriyle açığa vurdu: 'Ey amca! Vallahi bu davayı bırakmam için güneşi sağ elime, ayı da sol elime verseler yine de vazgeçmem. Allah bu dini ya hakim kılar ya da ben bu uğurda ölürüm'. Sonra amcasının yanından ayrılmak için geri döndü. O'nun bu sözleri ve tavrı karşısında Ebû Talib çok etkilendi. Zaten eskiden beri yeğenine karşı kalbi sevgi doluydu. Yanından uzaklaşmak üzere olan yeğenine 'Ey Yeğenim! Git istediğini söyle. Allah'a yemin olsun ki seni asla onlara teslim etmem [893][203] dedi.

Baskı Ve İşkence

Onlar, bizim huzurumuza çıkacakları gün (başlarına gelecek olanları) ne iyi duyar ve görürler (bir bilsen)! Fakat o zalimler bugün açık bir sapıklık içindedirler. [894][204]

Haksızlık edenler, hangi akıbete uğratılacaklarını yakında bilecekler. [895][205]

Onlar, yeryüzünde gezip de kendilerinden Öncekilerin akıbetlerinin nice olduğuna bakmadılar mı? Ki onlar, kendilerinden daha güçlü idiler; yeryüzünü kazıp altüst etmişler, onu bunların imar ettiklerinden daha çok imar etmişlerdi. Peygamberleri, onlara da nice açık deliller getirmişlerdi. Zaten Allah onlara zulmedecek değildi; fakat onlar kendi kendilerine zulmetmekteydiler. [896][206]

Mekke eşrafı yıllardır muhatabı oldukları, ancak ilk zamanlar önemsemediklerinden, sonraları ise Mekke'deki aileler arasında bir problem çıkmasına fırsat vermek istemediklerinden kayıtsız kaldıkları islâm davetini durdurabilmenin yeni çarelerini aradılar. Ebû Talib'le heyetler halinde görüşmeleri veya bireysel girişimleri bir işe yaramamıştı. Yeni bir şeyler yapmalı ve İslâm davetini durdurmalıydılar. Bunun için ellerini çabuk tutmalıydılar. Çünkü, İslâm daveti her geçen gün mevcut inançlar, bu inançların meşruiyet sağladığı uygulamalar açısından büyük bir tehlikeye dönüşüyordu. Mekke liderleri, hep yapageldikleri üzere, Dâru'n Nedve'de tekrar toplandılar. Bu neredeyse bütün aile temsilcilerinin katıldığı bir toplantıydı. Her şeyi ayrıntılı bir şekilde konuşup tartıştılar. O zamana kadar gerçekleştirdikleri ve başarısız kaldıkları girişimlerini gözden geçirdiler. Yeni bir yöntemin bulunması gerektiği açıktı. Acaba ne? Toplantının gerçekleşmesini sağlayanlar düşüncelerini açıkladılar: Artık Muhammed ve adamlarına yumuşak davranma dönemi geride kalmalı ve fiilî müdahalede bulunmalıydılar. Fiilî müdahalede bulunmak kaçınılmaz olmuştu. Önlerinde duran tek yol ise şiddetti. Şiddete başvur-

[893][203] Ibn Hisara, es-Siretü'n-Nebeviyye, 1/285; Belâzürî, Ensâbü'l Eşraf, 1/230; Ibnü'l Esir, el-Kâmü fı't-Târih, 11/64; Zehebî, Tarihü'l islâm, 11/85.
[894][204] Meryem sûresi, 19:38
[895][205] Şuara sûresi, 26:227
[896][206] Rûm sûresi, 30:9

maktan başka çareleri kalmadığım ısrarla belirtenler oldu. Bunu ise her aile kendine mensup mümine uygulamalıydı. Böylelikle hem aileler arasında husumet ortaya çıkmaz ve hem de problem çözülmüş olurdu. Bazı aile temsilcileri duydukları karşısında şaşırdılar, ama karşıt bir görüş de ileri süremediler; itiraz edemediler Çünkü Mekke'nin en büyük ailelerinin temsilcileri bir karara varmışlardı ve onlara itiraz edemezlerdi. Artık kendilerine düşen, verilen karara uymak veya uygulanmasına razı olmaktı. Böylelikle islâm daveti yeni bir aşamaya girmiş oldu. Yeni dönem baskılar ve işkenceler dönemiydi.

Resulûllah'a Yönelik Baskı ve Zorbalıklar

Müşrikler açısından tepkilerin birinci dereceden hedefi Resulûllah'tı. Esasen İslâm'ın yaygınlık kazanmasını önlemek için Resulûllah'ı öldürmek bütün problemlerini temelden çözerdi. Mekke liderlerinin bu çözümü düşündüklerinde şüphe yoktur. Fakat bunu yapamadılar. Yapamayacakları için de Resulûllah'ı öldürmek gibi bir çözümü aralarında tartışma konusu dahi yapmadılar. Zira kavmiyetçiliğin bir hayat biçimi, ideoloji haline geldiği Mekke Arap toplumunda, Resulûllah'a yönelik bir saldırı, tüm Haşim boyuna yönelik bir saldırı olarak değerlendirilecekti. Bu ise Mekke'nin diğer aileleri için kabul edilir bir durum değildi. Zira böylesi bir durumda tüm Mekke ve hatta çevresi kana bulanırdı. Ayrıca çok büyük boyutlu olmayan çatışmalar dahi, Mekke'nin en önemli ekonomik kaynağı konumundaki hac ve panayır faaliyetlerine büyük oranda zarar verirdi. Bunlar, gerçekleşmesi kesinlikle istenmeyen şeylerdi. Dolayısıyla problemi görüşmelerle çözme yolunu zorunlu olarak tercih ettiler. Haşim boyunun reisi konumundaki Ebû Talib'le görüşmeleri de hep bu nedenle oldu. Fakat görüşmelerden bir sonuç elde edemediler. Ebû Talib yeğenine olan desteğini hiç esirgemedi. Ebû Talib'in Resulûllah'a olan desteğinin ise Haşim boyunun desteği anlamına geldiği açıktı.

Müşrikler diğer müminlere her türlü şiddeti uygulamalarına rağmen, Ebû Talib nedeniyle Resulûllah'a yönelik açıktan fiilî bir müdahaleye cesaret edemediler. Fakat Resulûllah'a yönelik sessiz de olmadılar. Fırsatını buldukça Resulûllah'ı incitmek veya eziyet etmekten geri kalmadılar. Ancak şurası da kesindir ki, müşriklerin hepsi Resulûllah'a veya diğer müminlere karşı aynı tavırlar içerisinde değildi, islâm'ın asıl ve şiddetli düşmanları daha çok diğer büyük boyların temsilcileri olan Mekke liderleriydi. Bunun tek istisnası Ebû Leheb'di. O, amcası olmasına rağmen diğer müşrik liderlerle birlikte hareket etmekten ve yeğenine sıkıntı vermekten geri durmuyordu. Resulûllah'a yönelik tepkilerin failleri genellikle şu kimselerdi: Ebû Cehil, Ebû Leheb, Velid b. Muğire, Şeybe b. Rebia, Ebû Süfyan b. Harb, Ebû Süfyan b. Haris, Haris b. Kays, Âs b. Vâil, Esved b. Abd-i Yeğus, Umey-ye b. Halef, Ebû Kays b. Fakih, Nadr b. el-Haris, Münebbih b. el-Haccac, Said b. Seyfî, Zübeyr b. Ebî Umeyye, Esved b. Abd'ul Esed, Âs b. Said, Ukbe b. Ebû Mu-ayt, Hakem b. Ebi'l As. Resulûllah'a yönelik olumsuz davranışların en bilinenleri şunlar oldu: Resulûllah, Peygamber olmadan önceki bir zamanda, kızlarından Ümm-ü Gülsüm'ü amcası Ebû Leheb'in oğullarından Uteybe ile, Rukayye'yi ise Ebû

Leheb'in diğer oğlu Utbe ile evlendirmişti. Resulûllah, peygamberlik göreviyle sorumlu kılınıp, İslâm'ı tebliğ etmeye başlayınca gördüğü tepkiler arasında en yıpratıcılardan ilki amcası Ebû Leheb'den geldi. Bilhassa Leheb sûresinin vahyolunmasmı takiben, Ebû Leheb iki oğluna da baskı yaparak, Resulûllah'ın kızlarını boşattırdı. Hatta özellikle Uteybe, Resulûllah'ın kızı olan karısını sadece boşamakla kalmayıp; hep iviligini gördüğü kayınpederi ve amca oğlu Resulûllah'a hakaret edip, mübarek vüzüne tükürme terbiyesizliğini de işledi. Onun bu tavrı Resulûllah'ın Ta Rabb. köpeklerinden birisini buna musallat et [897][207] bedduasına neden oldu. Uteybe, Şam seferlerinden birisinde bir yırtıcı hayvanın saldırısına uğradı; parçalanarak öldü.

Ebû Leheb'in yeğenine yönelik baskılarından cesaret alan diğer müşrikler de benzer davranışlara girerek, Resulûllah'ın diğer kızı Zeyneb'i boşaması için Ebû'l Âs b. Rabia'ya baskı yaptılar. Ebû'l As, aynı zamanda Hatice'nin yeğeniydi. Hatice bu yeğenini çok sevdiği için, ona İslâm'ı özellikle anlatmış, ancak o İslâm'a girmemişti. Fakat Ebû'l As'm Resulûllah'a veya diğer müminlere karşı herhangi bir olumsuz davranışı olmadı. Hatta, karısını boşamasına yönelik baskılara karşı koyup, istenileni yapmamakta direndi. Müşriklerin, Zeyneb'i boşaması karşısında istediği kızla evlendirecekleri vaadi de bir işe yaramadı. Daha sonraları, Ebû'l Âs Müslüman olmadığı için, Zeyneb, kocasını terk ederek Medine'ye hicret etti. Ebû'l Âs ise ancak H. 6. yılda islâm'a girdi ve Medine'ye hicret edip Zeyneb'e kavuştu.

Resulûllah'm diğer kızı Fâtıma da kin ve husumetlerin hedefi olmaktan kurtulamadı. Henüz çocuk yaştaki Fâtıma'ya saldıran bir müşrik onu başından yaralayarak, acı çekmesine neden oldu.

Ebû Leheb bir defasında rezaletini iyice büyüttü. Resulûllah'ın başına pislik dökmeye karar verdi. Resulûllah'ı Kabe yakınında namaz kılarken görünce ilerleyip pislik dolu kapı başına boşaltacağı sırada, kardeşi Hamza b. Abdülmuttalib durumu fark etti. Hamza, Ebû Leheb'in elindeki pislik dolu kabı alıp, onun başına boşaltı. Ebû Leheb yaptığı işte taraftar bulacağım umarken, böylesi bir durumla karşılaşınca şaşırdı; kardeşine 'ahmak' diye bağırıp, hakaret etti.

Resulûllah baskı ve zorbalığı en çok amcasından görmesine karşılık, Ebû Leheb'in karısı Arvâ veya daha çok bilmen künyesiyle Ümm-ü Cemil de kocasından geri kalmadı. Ebû Süfyan'm kardeşi olan bu kadın, her fırsatta Resulûllah'ı rahatsız etmekten büyük zevk aldı. Komşuları olan Resulûllah'ın evinin önüne pislikler attı, ayaklarına zarar versin diye geçeceği yerlere dikenler döktü.

Ebû Cehil, Resulûllah'ın şahsına yönelik baskı ve zulümde ileri gidenlerden bir diğeriydi. Daha önce geçtiği üzere, Resulûllah'm Kabe'de namaz kılmasını engellemek için büyük gayret sarf etti. Yine bir başka seferinde, Kabe de namaz kılan Resulûllah'ı görünce öfkeye kapıldı. Birisine bir deve işkembesi bulduratarak, namaz kılmakta olan Resulûllah'm omuzlarına koydurdu. Babasını omuzlarındaki

[897][207] Belâzürî, Ensâbü'l Eşraf, 1/131; Heysemî, Mecma'ü'z Zevâid, VI/19.

işkembe ile gören Fâtıma koşarak gelip, işkembeyi babasının üzerinden alarak atti. Bu sırada müşrik liderler büyük bir neşe içerisinde olup biteni takip ediyorlardı. Resulûllah ıEy Allahım.' Kureyş'i sana havale ediyorum. Ey Allahım! Kureyş'i sana haVale ediyorum. Ey Allahıml Kureyş'i sana havale ediyorum. Ey Allahım! Amr b, Hişam'ı (Ebû Cehil), Utbe b. Rebia'yı, Seybe b. Rebia'yı, Velid b, Vtbe'yi, Umeyye b. Halefi, Ukbe b. Ebû Muayt'ı, Umâre b. Velid'i sana havale diyorum [898][208] dedi. Müşrik liderler bu sözler üzerine korkup, dağıldılar. Başlarına bir bela gelmesinden çekindiler. Bir başka seferinde, Ebû Cehil daha da cüretkar davranarak, Resulûllah'ı öldürmeye karar verdi. Niyetini de güvendiği bazı dostlarına açıkladı. Bu girişimini Resulûllah namaz kılarken gerçekleştirecekti. Bir gün aradığı fırsatı buldu ve eline geçirdiği büyük bir kayayla, başını ezmek arzusuyla Resulûllah'a yaklaştı. Fakat birden geri çekildi. Muhtemeldir ki, aklı başına gelmiş ve Haşim boyundan göreceği tepkiden korkmuştu.

Ubeyy b. Halef, Resulûllah'a karşı öfkesini açıkça dile getiren müşriklerden birisiydi. Mekke halkının sohbetlerine konu olan güzel bir atı vardı. Resulûllah'ı her gördüğünde 'Bir at aldım ve seninle savaşıp, seni öldüreceğim gün için besliyorum' diyerek tehdit ederek, korku vermeye çalışırdı. Resulûllah ise, 'înşaallah o gün ben seni öldüreceğim' derdi. Dediği gibi de oldu. Ubeyy b. Halefi o atının üzerindeyken Bedir'de öldürdü.

Müşriklerin Resulûllah'a yönelik tepkilerinin en yaygın biçimi alay etmeleriydi. Müşrik ileri gelenler, alay etmek niyetiyle Resulûllah'a yönelik sataşmalarını, laf atmalarını hiç eksik etmediler. Resulûllah'ı gördükleri zaman en çok yaptıkları sataşma ise 'Yeryüzünün kralı yanımızdan geçiyor' demeleriydi. Bir defasında, sırf alay edip eğlenmek için Resulûllah'ı bir ziyafete davet ettiler. Resulûllah, Müslüman olmadıkları sürece davetlerine icabet etmeyeceğini söyleyince, davetin sahibi olan Ukbe b. Ebî Muayt İslâm'a girmeye hazır olduğunu söyledi. Resulûllah davete icabet ederek Ukbe'nin evine gitti. Fakat herşeyin bir yalandan ibaret olduğunu, Ukbe'nin yalan söylediğini anladı. Üzüntü içerisinde oradan ayrıldı. O üzüntü içerisinde geri dönüp, uzaklaşırken, müşrikler arkasından gülüp, alay ettiler.

Kaynaklarda, ismi hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmayan müşriklerden birisi, bir seferinde, Resulûllah'a gelerek, insanları neye davet ettiğini sordu. Resulûllah onun bu sorusunu ciddiye alıp cevaplayınca, o rezil adam elbisesini toplayarak kıçını açıp Resulûllah'a arkasını döndü ve alay etti.

Hür ve Zengin Müslümanlara Yönelik Baskı ve İşkenceler

Resulûllah'm davetine olumlu cevap verip, müminlerin ilklerinden olan Sâ'd b. Ebî Vakkas, annesinin son derece sert tepkisiyle karşılaştı. Henüz genç birisi olan Sâ'd, annesinin ekonomik ve psikolojik şiddetine maruz kaldı. Ancak bunlara rağmen durumunu hiçbir şekilde değiştirmedi; imanında sebat etti. îmanında bir oevşeme veya tereddüt oluşmadı. Kadın baskı ve şiddetle oğlunu kendi safına çe-

[898][208] Buharı, Salât 109; Müslim, Cihad ve Siyer 107; Zehebî, Tarihül islâm, 11/137.

kerneyecegini anlayınca, muhtemeldir ki bizzat oğlundan duyduğu ve İslâm'ın gereği olan insanlara ve özellikle anne-babaya yönelik güzel davranışta bulunma emrini kendisine dayanak kılarak, oğlunu bu noktadan sıkıştırmayı denedi. Oğluna 'Allah, anne ve babaya iyi davranmayı emretmedi mi? Allah'a yemin ederim ki, sen ölünceye ya da Muhammed'i inkâr edinceye kadar bir şey yemeyeceğim ve içmeyecegim' dedi. Bu konudaki kararlılığının ifadesi olarak da inandırıcı bir yemin etti. Kadın verdiği kararı uygulamaya koydu. Günler bu hâl üzere geçmeye başladı. Bu durum Sâ'd için büyük bir ıstıraptı. Ne yapacağını bilemedi. Fakat Sâ'd için önemli olan annesinin göreceği tehlike değildi. O, Allah'ın anne ve babaya iyilik emrine asi olarak günaha girmekten korkuyordu. Annesinin kendisi nedeniyfe sıkıntı çekiyor olmasına razı olamadı. İslâm'ı terk etmeyi ise hiçbir şekilde düşünmedi. Annesinin açlık grevinin üçüncü gününde Resulûllah'a giderek durumu bildirdi. Ne yapması gerektiğini sordu. Bu arada vahyolunan bir ayet durumu açıklığa kavuşturdu. Kur'an bir kez daha müminlerin sıkıntılarını giderecek çözümü gösterdi: 'Biz insana, ana ve babasına iyilik yapmasını tavsiye ettik. Eğer onlar seni (doğruluğu) hakkında hiçbir bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşman için zorlarlarsa (bu konuda) onlara itaat etme. Dönüşünüz banadır. O zaman size yaptıklarınızı haber veririm.[899][209] Artık Sâ'd için problem bitmişti. Doğruca annesinin yanma gitti ve kararını bildirdi: 'Ey anneciğim! Dilediğini yap, Allah'a yemin ederim ki, yüz canın olsa ve her birini birer birer versen, ben dinimi yine terk etmeyeceğim. Annesi, uygulamaya koyduğu şeyin kendisini amacına ulaştırmayacağını anladı ve ölüm orucunu sona erdirdi.[900][210]

Mus'ab b. Umeyr da ağır sıkıntı ve şiddetli baskılarla karşılaştı. O, Mekke'nin en zengin ailelerinden birisine mensuptu. İslâm'a girmeden önce, güzel ve pahalı giysilere düşkünlüğü nedeniyle, Mekke'nin en yakışıklı ve süslü genci olarak tanınıyordu. Fakat İslâm'a girince önce ekonomik imkânlarım kaybetti. Anne ve babasının ekonomik desteklerini çekmesiyle şiddetli bir yoksulluk yaşamaya başladı. Günlerce aç kaldığı oluyordu. Üstünde doğru dürüst bir giysisi yoktu. Açlıktan zayıfladı, güneşten yanıp, kavruldu. Anne ve babası ekonomik desteklerini Çekmekle kendisinin İslâm'ı terk edeceğini zannetmişlerdi. Ama düşündükleri olmadı; Mus'ab gidişatını hiçbir şekilde değiştirmedi. Hatta İslâm'a daha da bir içtenlikle sarıldı.

Müslümanlarm gençlerinden Zübeyr b. Avvam, amcasının baskılarıyla karşılaştı. İslâm'ı terk etmesi yönündeki bütün teklifleri geri çevirince ve ağır tehditlere boyun eğmeyince işkenceye maruz kaldı. Amcası onu bir hasıra sararak hareketsiz duruma getiriyor ve bu durumdayken hasırın açık tarafından duman vererek boğmaya çalışıyordu. Zübeyr, bu işkenceye birçok kez maruz kaldı.

Osman b. Maz'ûn, amcası ve aynı zamanda Dâru'n Nedve'nin önemli üyelerinden olan Umeyye b. Halefin işkencelerine maruz kaldı. Diğer amcası Hakem de onu hapsederek, İslâm'ı terk edinceye kadar serbest bırakmamakla tehdit etti;

---

[899][209] Ankebût, 29:8

[900][210] Ahmed, Müsned, 1/181; Kurtubî, d-Cami'u li Âhkâmi'l Kur'an, XII/328; Koksal, islâm Tarihi-Mekke Devn,IV/122, 123.

günlerce bir binada açsusuz mahkûm kaldı.

Halid b. Said, ağır işkenceler gören müminlerden bir diğeriydi. O bilhassa babasının şiddetine maruz kaldı. Birçok defa babasından çok şiddetli dayak yedi. Hatta bunların bazıları o kadar şiddetliydi ki, üzerinde sopalar kırıldı. Fakat babasının İslâm'ı terk ederek atalarının dini olan Mekke dinine girmesi yönündeki tekliflerine, islâm'ı terk etmeyeceği yönünde cevaplar vererek imanında ısrarcı oldu. Daha sonra bir fırsatını bularak kaçıp, Resulûllah'm yanma geldi. Dâru'l Erkam'da Resulûllah'm yanında kalmaya başladı. Ancak Resulûllahm Mekke dışında namaz kıldığı bir sırada babası tarafından bulunup, yine çok ağır bir dayakla cezalandırıldı. Bu durum Habeşistan'a hicret etmesine kadar devam etti

Ekonomik durumu gayet iyi olduğu için babasından ayrı bir evde yaşayan Ebû Bekir ise, babasının teklifleri karşısında sıkıntı çektiyse de, babasının tekliflerine aldırmadı. Zayıf ve kendilerim savunacak kabilesi olmayan, bilhassa da köle olan ve işkenceye uğratılan müminleri satın alarak serbest bıraktı. Bu şekilde mal varlığının önemli bir kısmını harcayıp bitirdi. Onun bu durumu babasının hiç hoşuna gitmedi. Birçok defa babasının 'Görüyorum ki, hep zayıf kimseleri azat ediyorsun. Biraz da güçlü kuvvetli birilerim azad edip yanma al Hiç değilse seni korurlar' teklifiyle karşılaştı. Ebü Bekir, kendisine taraftar bulmak amacında olmadığını, satın alıp kurtardığı kişilerin güçlü veya zayıf olmasının önemli olmadığını söyledi; 'Ben yaptıklarımı kudretli ve yüce olan Allah için yapıyorum [901][211] dedi.

Ebû Cehil, güçsüz ve zayıf müminlere yönelik baskı ve işkencelerden hiç geri kalmadığı gibi, bilhassa ticaretle uğraşan müminleri tehdit ederek amacına ulaşmaya çalıştı. Ticaretle uğraşan müminleri çoğu zaman: 'Senin ticaretini baltalayacağız, malım yok edeceğiz [902] [212] diyerek tehdit ediyordu. Ticaretle uğraşan müminlerin ticarî faaliyetlerine çok değişik yöntemlerle engel olmaya çalışıyordu. Onları ticaret kervanlarına dahil etmiyor, mallarını kötûlüyor, müşterilerine engel oluyordu.

Köle Ve Güçsüzlere Yapılan İşkenceler

Bir köle olan Bilâl, sahibi Umeyye b. Halefin ağır işkencelerine maruz kaldı. Umeyye b. Halef onu günün en sıcak vaktinde, güneş ışınlarının ateş yağmurları gibi yeryüzüne çarptığı saatlerde kızgın kumlara yatırıyordu. Büyük bir kaya parçasını da üstüne koydurarak "Ölünceye ya Sa Muhammed'i inkâr edip Lât ve Uzzâ'ya ibadet edinceye kadar bu kaya bu şekilde kalacak' diyordu. Onun bu sözlerine karşılık Bilâl'ın cevabı sadece 'Allah birdir, Allah birdtf oluyordu. Ibn Mâce'nin [903][213] konuyla ilgili bir rivayeti şöyledir: 'Müslüman olduğunu açıkça ilan edenlerin ilki ResulüllaK Ebû Bekir, Ammar, Ammar'ın annesi Sümeyye, Süheyb, Bilâl ve Mikdad olmak üzere yedi kişiydi. Allah Resulûllah'ı müşriklerin zulmünden amcası Ebû Talib vasıtasıyla korudu. Ebû Bekir'e gelince Allah onu da

[901][211] İbn Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye, 1/341; Hakim, Müstedrek, 11/525; Kurtubî, d-Cami'u li Âhkâmi'l Kur'an, XX/82, 83.
[902][212] İbn Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye, 1/342; İbnü'l Esir, d-Kâmüfi't-Târih, 11/70.
[903][213] İbn Mâce, Mukaddime 150

kavminin nüfuzu ile korudu. Eakat diğerlerine gelince müşrikler onları yakaladılar ve demir zırhlar giydirip kızgın kumlara yatırdılar. Bunlardan her biri bu işkenceler karşısında müşriklerin istedikleri sözleri söylediler. Ancak Bilâl müstesna. Bilâl, Allah uğrunda canını feda etmeyi gerçekten küçümsedi. Müşriklerin isteklerini yerine getirmedi. Müşrikler ise onu öldürmeyi gerekli bulmadılar ve çocukların ellerine vererek Mekke sokaklarında gezdirdiler. Bilâl, bu sırada 'ehad', 'ehad' (Allah birdir, Allah birdir) diyordu'. Hz. Bilâl, sördüğü bu ağır işkencelerden Ebû Bekir'in kendisini satın alıp azat etmesiyle kurtulabildi.

Yasir, Yemenli olup, Mekke'ye Ebû Huzeyfe b. Muğire'nin himayesinde yerleşmişti. Ebû Huzeyfe, Yasir'i hizmetçisi Sümeyye ile evlendirerek bir aile kurmasına yardım etmişti. Bu evlilikten Ammar ve Abdullah isimli çocukları olmuştu. Yasir ailesi, Resulûllah'm peygamber olarak gönderilişine kadar fena sayılmayacak şartlarda hayatlarını devam ettirdiler. Fakat ne zaman ki Resulûllah'm peygamberliğini tasdik edip, İslâm'a girdiler, işte o zaman zulmün, baskının, işkencenin her türlüsüne muhatap oldular. Kureyşliler Mekke'de hiç akrabası ve taraftarı olmayan bu aileye yapmadıklarım bırakmadılar. Kızgın kumlar üzerinde günlerce yatırıp, yine günlerce aç-susuz bıraktılar. Vücutlarını korlarla dağlayıp, sopalarla dövdüler. Bu işkenceler Ammar'ın vücudunda kalıcı izler bıraktı. Ammar yıllar sonra bile sırtındaki elbisesini çıkardığı zaman, yanında bulunanlar onun sırtındaki yara izlerini gördüler. Yasir ailesine işkenceler yapılırken, onların gördüğü işkenceye engel olacak gücü bulunmayan Resulûllah çok üzülüyordu. Onları teskin edip, sabırlar dilemekten başka bir şey yapamıyordu. Bir defasında Yasir ailesini işkenceler içerisinde görünce; "Müjdeler olsun ey Yasir ailesi! Sizin kavuşacağınız yer cennettir [904][214] müjdesini verdi. Onlar öylesine sağlam bir imana sahiptiler ki, en zor anlarında, işkenceler altındayken verilen bu müjdeye inanmakta hiç tereddüt etmediler; dirençleri bir kat daha arttı.

Yasir ailesine yapılan işkenceler zamanla daha da arttı. Bu işkence seanslarından birisinde, dininden dönmemekte ısrar eden Sümeyye, Ebû Cehil'in öfkesini kabartı. Ebû Cehil eline geçirdiği bir mızrakla Sümeyye'yi öldürdü. Sümeyye'nin şehadetiyle müminler ilk şehitlerini vermiş oldular. Kısa bir müddet sonra da Yasir aynı şekilde işkenceler sırasında şehit oldu. Ammar ise bu işkenceler sırasında kendisine yapılan teklifi kabul ediyor görünerek hayatım kurtardı. Yapılan teklif, Resulûllah'a küfretmesi ve Mekke müşriklerinin ilâhlarına saygı ifade eden sözler söylemesiydi. İstenileni yapıp, canının kurtaran Ammar büyük bir üzüntü ve sıkıntı içerisinde doğruca Resulûllah'm yanına giderek, olup biteni anlattı. Durumunun ne olduğunu sordu; yaptığı iş nedeniyle müşrik olmaktan korkuyordu.

Resulûllah, 'Kalbini nasıl buluyorsun!' diye sordu. Bununla kastettiği şey, söylediği şeyler konusunda içinde ne gibi duygu ve düşüncelere sahip olduğuydu. Ammar'ın cevabı 'imanla dopdolu' olunca, Resulûllah; 'Eğer onlar yine aynı şeyleri

[904][214] Hakim, Müstedrek, 111/382; İbn Hişam, es-Siretti'n-Nebeviyye, 1/342; İbn Sâ'd, et-Tabakatü'l-Kübra, 111/249.

yaparlarsa, sende onların dediğim yap [905][215] dedi. Bu sırada vahyolunan bir ayet Ammar'ın durumunu açıklığa kavuşturdu: 'Kalbi iman ile dolu olduğu halde (inkâra) zorlananlar istisna, iman ettikten sonra kim kalbini küjre açarsa o kimselere Allah'tan büyük bir gazap iner ve onlar için büyük bir azap vardır. [906][216] Bu ayet nedeniyle Resulûllah, Ammar'ı, 'Ammar iliklerine kadar imanla doludur' biçiminde tanımladı. Çünkü onun imanına Allah şahitlik etmişti.

Habbab b. Eret, aslen Iraklı olup, köle olarak değişik yerlere satılarak, sonunda Mekke'ye getirilmişti. Mekke'ye satıldıktan bir süre sonra azat edilmiş olmalı ki, Mekke'de kendi adına demircilik yapmaya başlamıştı. Kılıç, bıçak gibi şeyler yapıp satarak geçimini sağlıyordu. İslâm'a girince, çevresindeki insanların tepkisiyle karşılaştı. Önce ticarî hayatına yönelik saldırılar gerçekleşti. Habbab'a borçlu olanlar, borçlarım ödemeyerek onu zor durumda bıraktılar. Bunların içerisinde en önemlisi Âs b. Vâil idi. Âs b. Vâil borçlarını ödemeye yanaşmadığı gibi, alacağını istemek için gelen Habbab'a 'Bağlandığın şahıs Cennette birçok altın, gömüş, ipek vaat ediyor. Ne yapacaksın parayı' veya 'Tekrar dirilirsem, mal sahibi olursam sana olan borcumu öderim [907] [217] diyerek Habbab'ı ve islâm'ı alaya almaktan geri kalmadı. Habbab, fiziki işkenceye uğramaktan da kurtulamadı. Çıplak bir halde dikenlerin veya korların üzerine yatırıldı. Sonraki yıllarda sırtındaki yara izlerini görenler, bunların sebebini sordukları zaman, Mekke müşrikleri tarafından ateş dolu çukura atıldığını ve bu haldeyken bir müşrikin sırtına çıkarak vücudunu dağladığını söyledi.

Kaynaklar, köle veya yoksul müminlere yapılan işkencelerden bahsederken, bazılarının işkencelerin ağırlığından şuurlarını kaybettiklerini, hatta 'Lât ve Uzza senin ilâhın mı?' sorusuna 'Evet benim ilahım' dediklerini, müşrikler yanlarından geçen bir pislik böceği görüp 'Bu da senin, ilâhın mı?' diye sorduklarında da 'Evet' dediklerini naklederler.[908][218] İşte böylesi işkenceye uğrayanlardan birisi Suheyb el-Rumî idi. Abdullah b. Cüdan'm azatlısı olan Süheyb, her defasında bayıhncaya kadar dövülüyordu. Çok değişik işkencelere maruz kaldı. Saf Van b. Umeyye'nin kölesi olan Ebû Fuheyre ise aynı şekilde işkencelere uğratılanlardandı. Kızgın kumlara ya tınlıyordu. Bir defasında dili tamamen dışarıya çıkıncaya kadar göğsüne taşlar yığıldı. Lubeyne de sahibi Ömer b. Hattab tarafından çok ağır şiddet ve işkenceye uğratıldı, Ömer'in sürekli denecek sıklıkta dayağına maruz kaldı. Zuneyre (Zi'n-Nire) ise Ömer b. Hattab'ın cariyesi olan bir diğer mümin kadındı. O da aynen Lubeyne gibi Ömer b. Hattab'ın çok ağır işkencelerine maruz kaldı ve hatta Ebû Cehil, Ömer b. Hattab'ın işkencelerine ilave olarak bu kadının bir gözünü çıkardı.

Müminlerin zenginlerinden olan Ebû Bekir, müşrikler tarafından işkenceye uğratılan köle müminleri, oldukça büyük miktarlara varan bedellerle satın alarak

---

[905][215] Taberî, Câmiu'l-Beyân fî Tejsîri'l-Kur'ân, X1V/182; Kurtubî, d-Cami'u li Âhkâmi'l Kur'an, X/180; Zemahşerî, d-Keşşâf, 11/430; İbn Sâ'd, et-Tabakatü'l-Kübra, 111/249; Belâzürî, En-sâbü'l Eşraf, 1/160

[906][216] Nahl, 16:106

[907][217] Buharı, Tefsir 10; İbn Sâ'd, et-Tabakatü'l-Kübra, 11/324.

[908][218] Belâzürî, Ensâbü'l Eşraf, 1/196,197

azat etti ve işkencelerden bir oranda da olsa kurtulmalarıru sağladı. Ebû Bekir'in kölelikten ve işkencelerden kurtardığı müminlerin ikisi erkek, beşi kadın olmak üzere toplam yedi kişiydi. Bunlar; Bilâl, Amir b. Fuheyre, Ummü'l Ubeys, Zuney-re Lubeyne, Nehdiye ve Nehdiyye'nin kızıdır. Ebû Bekir, diğer bazı mümin köleleri de satın alıp azat etmek istediyse de, sahipleri bu teklife yanaşmadılar.

Baskı Ve İşkencelerin Kazandırdıkları

Dâru'n Nedve'de birbirini takip eden toplantıların hepsinde de, Resulûllah'm liderliğinde yürütülen İslâm davetini durdurabilmek için farklı yöntemlerin, tedbirlerin kararları alındı. Risâletin bu döneminde alman kararların hepsi de müminlere yönelik baskı ve işkencelerle ilgiliydi. Baskı ve işkencelerle müminleri dinlerinden döndürmek veya hiç değilse bu yeni dinin yayılmasını önlemek arzusu taşıyorlardı. Ancak gelişmeler istedikleri gibi olmadı. Can alan, sakat bırakan işkenceler, müminleri imanlarından vazgeçiremediği gibi, imanlarmdaki karar ve azimlerini daha da artırdı. Üstelik onların herhangi bir ahlâksızlık veya genel kabul görmüş bir kötülükten dolayı değil de, sırf inançlarından dolayı böylesi baskı ve işkencelere uğramaları ve bütün bunlara sabretmeleri, birçok insanın kalbini İslâm'a meylettirdi. Birçok kişi, bu can alan işkencelere sabreden şahsiyetlerin, herhangi bir menfaat için İslâm'a mensup olmadıklarını, bu sebat ve kararlarının ancak dinlerinin doğruluğuna olan güvenleriyle açıklanabileceğini anladılar. Böylelikle müminlerin gördükleri işkenceler, birçok kişi için davet niteliğinde; islâm'ın haklılığının ilanı niteliğinde oldu.

Eskinin İşkencecileri

Burçlara sahip gökyüzüne, Geleceği bildirilmiş olan güne, (O günde) tanıklık edene ve edilene andolsun ki, Kahroldu o hendeğin, o çıralı ateşin sahipleri, Hani (o zarbalar) o (alev alev yanan) ateşin başına oturmuşlar, Mü'minlere yaptıklarını seyrediyorlardı.

Mü'minlere olan kızgınlıklarının nedeni ise, (o müminlerin) yalnız ve yalnız Aziz ve Hamid olan Allah'a iman etmeleriydi, (başka bir şey değil). [909[219]]

Kur'an, müminler ile müşrikler kafirler arasındaki mücadelenin son aşamasının hemen her zaman şiddet olduğundan bahsetmiştir. Şirkin/Küfrün hakim olduğu bir toplumda, insanlara gidişatlarının yanlışlığını bildirmek ve doğru gidişatın yol ve yöntemini göstermek amacında olan hakikat önderlerinin hep şiddetle karşılaştığını bildirmiştir. Şirki/Küfrü kendilerine inanç ve gereklerini hayat tarzı edinmiş kimselerin şiddeti tercih ediş nedeninin ise, mevcut müminleri davalarından uzaklaştırmak veya sindirmek, islâm'a girmemiş ama eğilimleri kişileri de yıldırıp bu kararlarından vazgeçirmek olduğunu açıklamıştır. Kur'an

[909[219]] Bû-ruc sûresi, 85:1-8

bunun birçok örneğini vermiştir. Hz. İbrahim'in dillendirdiği gerçekleri susturamayan veya çarpıta-mayan Nemrut'un o hakikat önderini ateşe atması, Hz, Salih'in davetini kabul etmeyen ve davetini istedikleri yönde çarpıtamayan toplumun ileri gelenlerinin şiddeti bir yöntem olarak benimsemeleri, Hz. Nuh'un, Hûd'un, Musa'nın, Yahya'nın, isa'nın... toplumlarının şiddeti gidişatlarının güvencesi olarak görmeleri hep aynı amaçlar nedeniyledir.

Mekke'de işkencelerin ağırlaşıp had safhaya eriştiği ve müminler için hayat ile ölüm arasındaki sınırın son derece inceldiği, hatta Yasir ailesinin iki şehk verdiği bir zamanda, yaşanan durumla benzerlikler taşıyan ve geçmişte yaşanmış iki farklı olayı anlatan bir grup ayet vahyolundu. Allah, Bûruc sûresinin ayetleriyle ve Hz. Musa'nın risâlet dönemindeki sihirbazlardan bahseden ayetlerle, Mekke müşrik-lerinin işkencelerine maruz kalan müminlere içinde bulundukları durumun seyrini gösterdi; dirençlerini artıracak tavsiyelerde bulundu. Başlarına gelenlerin önceki müminlerin de başına geldiğini; bunun tevhid-küfür mücadelesinin değişmeyen bir özelliği olduğunu ve hikayeleri anlatılan müminlerin bütün baskı ve işkencelere direnerek başarıya ulaştıklarını açıkladı. Yine aynı ayetlerde Mekke'nin zorba müşrikleri de işkenceleri nedeniyle uyarıldılar. Yaptıkları zulümlerin, sahip oldukları yanlışlıkların neden olacağı kötü son, geçmişte yaşanan iki örnekten ha-reketle kendilerine en çarpıcı biçimde hatırlatılıp, gösterildi.

Tevhid-küfür mücadelesinin devam ettiği; müşriklerin müminler üzerinde zorbalaşıp, zalirnleştiği; zulmün gündemi işgal edip, müminlerin güçsüz ve çare-siz kaldığı tüm zamanlar için bir hatırlatma ve uyarı olan söz konusu ayetlerde an-latılanlar şunlardı:

Ateş Çukurunda Yakılanlar ve Zorbalar

Bûruc sûresinde, imanlarından dolayı ateşe atılıp yakılan bir grup mümin ile ateş çukurunda büyük acılar içerisinde yanan müminleri gülüşerek seyreden zorba bir topluluktan söz edildi. Mekke'de türlü işkenceler altında acı çeken müminlere ör-nek olarak gösterilen geçmişteki müminlerin isimlerinin ne olduğu ve ne zaman, nerede yaşadıkları bildirilmedi. Yine aynı şekilde, Rabb olarak sadece Allah'ı kabul edip, diğer bütün Rabb'hk iddiasına kalkışanları reddettikleri için o müminlere işkenceler uygulayıp, ateşlerde yakanların kimler olduğu dâ ismen bildirilmedi. Ancak anlaşıldığı kadarıyla, gerek Mekke müşrikleri ve gerekse bu müşriklerin ağır işkencelerine maruz kalan müminler için söz konusu olay ve mensupları yakından biliniyordu. Bu nedenle Kur'an olayı ayrıntılarıyla anlatmak yerine, sadece hatırlatmakla yetindi. Diğer kıssalarda olduğu gibi, Kur'an, bu kıssada da korkutma ve müjdeleme görevi dahilinde olayın özünü veriyor, ayrıntıya girmi-yordu. Zaten Kur'an açısından o müminlerin ve onlara zulmeden zorbaların kimler olduğu, nerede ve ne zaman yaşadıkları önemli değildi. Kur'an'ın'm önemsediği şey, zorbaların zorbalıklarının açığa çıktığı bir sürece dikkat çekmek ve bu sürecin nasıl sonuçlandığını açıklamaktan ibaretti. Bûruc sûresinin söz konusu ayetleri

şöyledir:

Burçlara sahip gökyüzüne,

Geleceği bildirilmiş olan güne,

(O günde) tanıklık edene ve edilene andolsun ki,

Kahroldu o hendeğin, o çıralı ateşin sahipleri,

Hani (o zarbalar) o (alev alev yanan) ateşin başına oturmuşlar,

Mü'minlere yaptıklarını seyrediyorlardı.

Mü'minlere olan kızgınlıklarının nedeni ise, (o müminlerin) yalnız ve yalnız Aziz ve Hamid olan Allah'a iman etmeleriydi, (başka bir şey değil). [910[220]]

Bûruc sûresi ile müminler her türlü zulüm karşısında direnmeye davet edilirlerken, ayrıca müminleri ateş çukuruna atan zorbalara ve bu zorbaların şahsında tüm zamanların zorbalarına hitap edildi: 'Sizler de müminleri ateş çukurlarına atanların lanetlendiği gibi lanetleneceksiniz- Sizler de onlar gibi kahrolacaksınız. Şimdi eıiçlü olmanın sizi aldatmasın, her şeyin hesabı, takdiri Allah'ındır. Bilin ki, bütün zorbaların sonu hüsrana uğramak, müminlerin sonu ise saadetlere ulaşmaktıf deniliyordu. Geçmişin bilinen bir olayı şahit tutularak, asıl kahrolanların ateşte yakılan müminler değil, onları yakanlar olduğu bildiriliyordu.

Müminlerin ağır işkencelere uğratıldığı bir zamanda vahyolunan Bûruc süresiyle, müminlere verilen talimat, müşriklere yapılan tehdit ve açıklamaların önemli fonksiyonlar üstlendiğinde kuşku yoktur. Özellikle de müminler açısından oldukça önemli fonksiyonları yerine getirdiği kesindir. En azından, mevcut gidişatın tüm kontrolünün alemlerin Rabb'mda olduğunun bildirilmesinin müminlerin direncini artırmıştır. Fakat o zor, sıkıntılı dönemde müminlere talimat ve güç vermek için vahyolunan ayetler sadece Bûruc sûresinin ayetleri olmadı. Konu dahilinde olmak üzere, Firavun'un sihirbazlarıyla ilgili bilgilerin aktarıldığı ayetler de vahyolundu. Araf, Tâhâ, Şûara ve Yunus sûreleri, Firavun'un sihirbazlarıyla ilgili kıssanın bazı yönlerinin anlatıldığı sûrelerdi. Kıssayı anlatan ayetler Bûruc sûresinden sonra, fakat Mekkeli müşriklerin müminlere baskı ve işkencelere devam ettiği bir zamanda vahyolundu.

Sihirbazlıktan Müminliğe Dönenler Ve Firavun

İlâhî bilginin kaynağı olan Kur'an'm anlattığına göre, Hz. Musa ve kardeşi Hz. Harun, Allah'ın insanlar arasından seçtiği elçileri sıfatıyla, ilâhî hakikatleri bildirmek ve Firavun'u şirkinden, şirkinin gereği olan zorbalığından vazgeçirmek için Mısır'a gittikleri zaman, daha ilk andan itibaren büyük bir tepkiyle karşılaştılar. Alaylar, tehditler, hakaretler bu iki elçinin Firavunla ve adamlarıyla görüşmelerinin yol açtığı değişmeyen özellikler oldu. Böylesi günlerden birisinde, Firavunca

[910[220]] Bûruc, 85:1-8

ilâhî hakikatleri bildirip zorbalığı terk etmesini istemeleri büyük bir öfkeye yol açtı. Firavun, Hz. Musa ve kardeşini zindana atmakla tehdit etti. Bu hakikati susturmak için başvurulan bir yöntemdi. Hz. Musa sordu: ıSana (söylediklerimin doğru olduğunu) apaçık (gösteren) bir delil getirmiş olsumda mı (bizleri zindana atacaksın?).[911][221] Firavun, delilin ne olduğunu sordu. Sihrin son derece yaygın, olduğu Mısır toplumunda, sihir müptelası bu insanlara dinlerinin ve hayat tarzlarının meşruluk dayanağının bir aldanıştan ibaret olduğunu göstermek için Hz. Musa asasını yere attı; o küçük ağaç parçası kocaman, canlı bir yılana dönüştü. Sonra elini koynuna sokup çıkardı, eli bembeyaz göründü. Firavun konuyu Çarpıtma ihtiyacı hissetti ve sihirleriyle ün yapmış sihirbazları aracılığıyla kendi saltanatım meşrulaştırdığını unutarak, Hz. Musa'nın yaptıklarını bir sihir gösterisi olarak değerlendirdi: 'Bu bilgiç bir büyücüdür. [912] [222] dedi. Firavun ve adamları, Hz. Musa'nın kendilerine bildirdiği hakikatleri dinleme ve anlamaya çalışma yerine, Hz. Musa'yı bir sihir yarışmasına davet ettiler. Hz. Musa kızdı. Kendisinin sihirle bir ilgisinin bulunmadığını, sadece ilâhî hakikatleri tebliğ etmekle görevli olduğunu ve bunların önem ifade ettiğini açıkladıysa da, söylediklerine al-dıran olmadı.

Hz. Musa yarışmayı kabul etti. Amacı, Firavun'un saltanatının meşruluk dayanağı olan sihrin ve sihirbazların foyasını açığa çıkarmaktı. Halkın gıptayla bağlan-dıkları sihirbazların insanları aldatmaktan başka bir şey yapmadığını gözler önüne sermekti. Kendi elinde gerçekleşen mucize ile sihirbazları yenilgiye uğrattığı zaman halkın ilgisinin kendisine yöneleceğini düşünüyordu. Nihayet bir süre sonra, büyük bir halk topluluğunun ortasında Hz. Musa ile Firavun'un en seçkin sihirbazları karşı karşıya geldiler. Sihirleriyle Firavun'un saltanatını kurtaracakla-rını bilen sihirbazlar son derece gururlu ve mutluydular. Büyük bir gururla Fira-vun'dan hizmetlerinin karşılığının ne olacağını sordular. Ücretleri yapacakları işin büyüklüğüyle orantılıydı; kendilerine çok pahalı hediyeler verileceği gibi, ülke yönetiminde önemli görevlere de getirileceklerdi. [913] [223] Sihirbazlar, yapacakları işin büyüklüğünün verdiği gururla ve elde edecekleri mükâfat nedeniyle sevinç içerisinde halka seslenerek Hz. Musa'yı suçladılar: 'Bunlar (Musa ve Harun) iki büyücüden başka bir şey değiller. Büyüleriyle aldatıp sizi yurdunuzdan çıkarmak ve sahip olduğunuz örnek (güzel) yolunuzu (hayat tarzınızı, dininizi) yok etmek istiyorlar.... Ey Musa.' (sihrini öncelikle) ya sen başlat, yahut Önce biz başlatalım' [914][224] Hz. Musa'nın 'Hayır (önce) siz başlayın [915][225] demesi üzerine gösterilerine başladılar. Onların "göz boyayan [916][226] 'hilelerle dolu [917][227] gösterilerini takiben, Hz. Musa asasını yere attı ve asa kocaman bir yılan olup, sihirbazların bütün hile araçlarını yutup yok etti. Herkesin olup biten karşısında şaşkınlıktan donup kaldığı böylesi bir anda, daha birkaç dakika önce Hz. Musa'yı yenip, Firavun'un tahtını

[911][221] Suara, 26:30
[912][222] Şuam, 26:34
[913][223] Şuara, 26:41,42
[914][224] Tâhâ, 20:63,65
[915][225] Tâhâ, 20:6b
[916][226] Araj, 7:115
[917][227] Araj, 7:117

kurtarmak için çabalayan, şirk dininin ve bu dinin gereği olan zorba sistemin payandası durumundaki sihirbazlar bir anda secdeye kapanıp, şirki terk ettiklerini ve İslâm'a girdiklerini ilan ettiler: 'Alemlerin Rabb'ine inandık [918][228] 'Musa'nın ve Harun'un Rabb'ine inandık [919][229] dediler.

Çok kısa bir süre içerisinde gerçekleşen bu değişim çok büyük ve çok önemliydi. Hz. Musa'nın insanlara tebliğ ettiği ilâhî hakikâtleri, sihir alanında Hz. Musa'yı yenerek haksız ve yalan çıkarmaya çalışan; zorba sistemi koruyup kollamakla övünen; Hz. Musa'yı ülkenin birliğini ve dirliğini bozmakla suçlayan; Hz. Musa ve kardeşini alayla, tehditle karşılayan sihirbazlar, Hz. Musa'nın asasının kendi hile araçlarını yutması karşısında anladılar ki, Musa'nın yaptığı şey bir hile değidi. Bu ancak kendileri gibi sihirde en maharetlilerinin dahi anlamakta zorlan-diktan mükemmel bir şeydi; bir mucizeydi. Bu ancak ilâhî mesaj taşıyan bir şeydi. Ve sonuçta bu ve bilemediğimiz başka nedenlerden dolayı Hz. Musa'nın davetini kabul edip Müslüman oldular. Biraz önce karşı çıkıp alaya aldıklarına büyük bir samimiyetle bağlanırlarken, biraz önce sahip olup büyük bir istekle savundukları şeye düşman kesildiler. Birkaç dakika içerisinde geçirdikleri değişim öylesine büyüktür ki, Firavun'un; 'Ben size izin vermeden ona inandınız ha! [920][230] '(Ceza olarak) elbette ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim. Sonra hepinizi asacağım [921][231] tehditleri karşısında ne korktular ve ne de çekindiler. Sadece şunu söylediler; '(Bizi öldürmen önemli değil. Çünkü) biz zaten Rabbimize döneceğiz (Sen) Rabbimizin delilleri gelince ona inandık diye bizden öç alıyorsun. [922][232] Sonra karşılaşacakları işkencenin büyüklüğü, yaşayacaklarıacı ve sıkıntıların ağırlığı karşısında sığınılacak tek mercî olan Allah'a yönelip dua ettiler: 'Ey Rabbimizl üstümüze sabır yağdır. Bizi Müslüman olarak öldür. [923][233] Onlar bu dualarıyla Firavun'un tehditlerine hiç aldırmadıklarını ilan ettikleri gibi, işkencelerden korkmadıklarını, ölüme razı olduklarını, ancak tek korkularının Müslüman olarak ölememek olduğunu bildiriyorlardı. Bunun için de Fira-vun'a 'bizi ajjef yahut, orada bulunan insanlar yönelerek 'Ne olur bize yardım edin, bizi destekleyin' veya Hz. Musa'ya dönüp 'Senden dolayı Müslüman olduk o halde o olağanüstü başarılarından birisini daha gerçekleştir de bizi kurtarı demiyorlardı. Gayet samimi bir tarzda Allah'a yöneldiler. Tek istekleri vardı; sabır: İşkencelere, zorluklara direnebilmek. Bunu ise ünlenmek, şan ve şöhretle anılmak için değil, sadece bir şey için istiyorlardı; işkenceler karşısında geri adım atmayıp, Müslüman olarak ölebilmek için. Çünkü işkencelerin ne kadar büyük ve ağır olacağını çok iyi biliyorlardı. Zira daha önceleri, o zamanlar mensubu oldukları zulüm sisteminin sayısız işkencelerine tanık olmuşlardı. Bundan dolayıdır ki, sabır isteklerinde 'Rabbimiz bize sabır ver' demediler. 'Rabbimizl üzerimize sabırlar yağdır, sabırlar boşalt' dediler. Dualarında geçen kelime 'ifrağ olup 'döküp, boşaltmak' anla-

[918][228] Araj, 7:121
[919][229] Araj, 7:122; Taha, 20:70
[920][230] Araj, 7:123
[921][231] Araj, 7:124
[922][232] Araj, 7:125,126
[923][233] Araj, 7:126

mındadır.

Hz. Musa'nın risâlet döneminden bir kesiti anlatan bu ayetlerin Mekke zorbalarının işkenceleri altında, yaşamakla ölmenin ince sınırında gidip gelen müminlere ne kadar anlamlı ve büyük mesajlar verdiği açıktır. Onlar, işkencelere uğramalarının tevhid-küfür farklılığının değişmeyen sonucu olduğunu ve eğer Müslüman olma vasıflarını devam ettireceklerse, tüm zorluklara göğüs germek zorunda olduklarını böylesi canlı örneklerden hareketle bir kez daha anladılar. Daha da önemlisi, bu ayetlerle kendilerine verilen şu mesajı anlamakta hiç zorlanmadılar: Sihirbazlar birkaç dakika içerisinde sadece bir iki mucize karşısında öylesine bir ırnana sahip oldular ki, Firavun'un büyük mükâfatlarına, makam ve rütbe vaatlerine rağmen, sadece ve sadece imam tercih ettiler. Bu imanlarının, en ağır işkençeler altında ölmelerine neden olacağım bildikleri halde, imanlarında hiç tereddüt etmediler. Geri adım atmadılar, 'İmanımızı biraz daha uygun zamanlara erteleyelim1 demediler. Ölüme, işkenceye gönülden razı olup, Allah'tan sadece ve sadece sabretme gücü istediler. Ey Mekke'deki müminler! Sizler, uzun süredir Resulûl-lah'm yanında bulunan ve O'nu yakından tanıyan kimselersiniz. Bu nedenle sihirbazların bu olumlu özelliklerini göstermeye sisler daha layık olmalısınız. Sizler onlar gibi sadece bir-iki mucizeyle iman etmiş kişiler değil, birçok mucizeye, Re-sulüllah'm Allah'ın Resulü olduğuna şahitlik eden birçok delile, İslâm'ın hak din olduğunu gösterir sayısız bilgiye şahit ve sahip oldunuz. O halde imanlarınızda tereddüt etmeyin, geri adım atmayın, sadece ve sadece sabır dileyin ve sabredin; zorluk ve zorbalıklara direnin, durumunuzu koruyun. Sakın ha! Mümin olduklarını söyleyip de Hz. Musa'yı sorguya çekenler gibi olmayın. Çünkü onlar Hz. Musa'ya şöyle demişlerdi; 'Sen bize peygamber olarak gelmeden önce de., bize peygamber olarak geldikten sonra da eziyet gördük.[924][234] Başınıza gelen sıkıntılar nedeniyle Resulûllah'a sitemde bulunmayın. O görevini yapıyor, sizde görevinizi yapın. Resulûllah'm sizin için yapabileceği tek şey, Hz. Musa'nın dediği ve yaptığı şeydir: 'Ey Kavmim! Siz gerçekten Allah'a iman ettinizse, gerçekten O'na teslim olan insanlarsanız, O'na tevekkül edin.[925][235]

Peki bütün bu talimatların gereği yerine getirilip, sabredilirse ne olacaktı? Bunun cevabı, sihirbaz iken; zorba idaresinin memurları, müşavirleri iken Müslüman olan şahsiyetlerin Firavun'a karşı sözleri ile açıklandı: '(Ey Firavun ne istersen yap) zararı yok... biz Rabb'imize döneceğiz. Biz ilk inananlar olduğumuz için Rabbimizin hatalarımızı bağışlayacağını umarız Biseni, bize gelen açık delillere ve bizi yaratana tercih etmeyiz- Yapacağını yap. Sen ancak bu dünya hayatında istediğini yapabilirsin. Biz Rabb'imize inandık ki, (O) bizim günahlarımızı senin bizi zorla(yıp yaptır)dığm büyüyü bağışlasın. (Elbette ki) Allah daha hayırlı ve (Onun mükafatı) daha süreklidir.[926] [236] Takip eden ayetlerde ise, Allah, bu müminlerin ve benzerlerinin durumlarını şöyle açıkladı: 'Kim Rab-bine suçlu

[924][234] Araf, 7:129
[925][235] Yunus, 10:84
[926][236] Tana, 20:72-73

olarak gelirse onun için cehennem vardır; orada ne ölür ne de yaşar. Kim de O'na iyi işler yapmış bir mümin olarak gelirse, işte onlar için yüksek dereceler vardır. Altlarından ırmaklar akan Adn cennetleri. Orada sürekli olarak kalırlar. îşte (şirkten) arınanların mükâfatı budur.[927][237]

Söz konusu kıssayı anlatan ayetlerde, Firavunla özdeşen Mekke zorbalarına da önemli mesajlar verildi; zorbalıklarının kendilerini nasıl bir sona sürüklediği gös - terildi. Ordusuna, saltanatına, zenginliğine güvenen Firavun ve adamlarının rezil oldukları, saltanatlarının yıkıldığı, aşağılandıktan, cehenneme sürüklendikleri; sahip oldukları güç ve imkanların kendilerine hiç fayda sağlamadığı açıklandı. Bü - tün zorbaların sonunun farksız olduğu; zaman değişse, toplum değişse bile zorba - ların kötü sonunun değişmediği bildirildi. Ve bu çerçeveden olmak üzere şöyle ildi' 'Ey Mekke zorbaları! bu zorbalıklarınıza devam ederseniz, dostunuz ve kadaşmız Cehennem'deki Firavun olacaktır. Şu anda sahip olduğunuz güç ve Takanlar size bir fayda sağlamayacaktır. Zenginliğinize, ordularınıza güvenip zor -b Ma devam ederseniz Allah'ın dünya ve ahiret azabı sizin olacaktır. Aynen, seniz olan Firavun ve adamlarında olduğu gibi: 'Firavun ve adamları geride neler bırakmışlardı; nice bahçeler, çeşmeler, ekinler, güzel makamlar ve zevküsefa sürecekleri nice nimetler. (Evet) böyle oldu ve biz onları başka bir topluluğa miras verdik. Firavun ve adamlarına (ne) gök (ne de) yer ağladı. Ve (azapları da) ertelenmedi.[928][238]

Şiddete Rağmen Davet

Yasîn. Hikmetli Kur'an'a andolsun. Sen elbette ki gönderilmiş elçilerdensin. Dosdoğru bir yol üzerinde, üstün ve çok merhametli Allah'ın indirdiği (Kur'an yolu) üzerindesin. Babalan uyarılmamış, bu yüzden kendileri de gaflet içinde kalmış bir toplumu uyarman için gönderildin. Andolsun, onların çoğuna o söz (cinlerden ve insanlardan bir kısmını cehennem dolduracağım sözü) hak oldu; artık onlar inanmazlar. Biz, onların boyunlarına halkalar geçirdik, çenelerine kadar dayanmıştır; onun için kafaları yukarıya kalkıktır. Önlerinden bir set, arkalarından bir set çektik de onları kapattık; artık görmezler. Onları uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir, inanmazlar. Sen ancak zikre (Kur'an'a) uyan ve görmediği halde Rabb'inden korkan kimseyi uyarabilirsin. İşte böylesi bir mağfiret ve güzel bir mükafatla müjdele..[929][239]

Mekke'nin güçlü ailelerinden olan Haşim oğullarının tepkisinden çekinip Resulûllah'a ilişmekte zorlanan müşrik liderler, Resulûllah'a yapamadıkları zorbalıkları, güçlü bir aileye veya soya mensup olmayan müminlere; köle veya mevalî müminlere yaptılar. Fiilî engelleme ve baskılarla islâm davetini durdurmaya çalıştılar. Can alan işkenceleri, amaçlarına ulaşmakta en önemli araç olarak gördüler. Amaçlarına, o günün şartlarında kısmen de olsa ulaştılar. Can alan, sakat bırakan, akılları durduran işkenceleri, her ne kadar bütün bunlara

[927][237] Taha, 20:74-76
[928][238] Dukan, 44:25-29
[929][239] Yasin sûresi, 36:1-11

muhatap olan müminlerin islâm'a bağlılıklarını artırdıysa da; İslâm'a ilgi gösteren veya İslâm'a henüz girmiş bulunan bazı kimseleri kararlarından vazgeçirdi. Onlar, işkenceye uğramaktan korktular. Henüz imanı tadamamış bu kişiler, o şartlar içerisinde imanlarını bir müddet daha ertelemeyi uygun buldular. Ancak elbette ki bütün bunlar ilâhî imtihanın bir gereğiydi. Müşriklerin ellerinden çıkan zorluk ve zorbalıklar, imanlarının gereğini yaparak direnen ve böylelikle kıyamete kadar sürecek bir ümmetin temeli olacak şahsiyetlerin yetişmesine vesile oldu. isimleri kıyamete kadar hayırla anılacak seçkin şahsiyetlerin yetişmesine imkân sağladı. İmanları henüz kalplerinde kök salmamış, islâm'a ilgileri taraf olmak veya eğilim göstermek aşamasını geçememiş kişilerin bu seçkin şahsiyetlere karışması bir süreliğine engellenerek, esas olanların daha mükemmel yetiştirilmesi temin edildi. Böylelikle ümmetin sağlam temelleri, en sağlam kişilerle inşa edilmiş oldu.

İşkence günlerinde İslâm'a katılımlar büyük oranda dujrdu. islâm davetini kabul eden yeni birilerine rastlanmadı. Fakat bu, İslâm'a katılımın hiç olmadığı anlamına gelmedi. İmanları samimi ve güçlü olan şahsiyetler için işkence günleri, imanlanndaki samimiyeti göstermeleri için önemli bir imkân oldu. Bu nedenle işkencelerin had safhada olduğu günlerde birkaç kişi de olsa, islâm'a katılanlar bulundu. Bunlardan en önemlileri Ebû Zerr el-Gıfarî ile Amr b. Abese idi.

Ebû Zer el-Gıfafî

Gifâr kabilesine mensup olan Ebû Zerr'in İslâm'a girmeden önceki hayatı kadar İslâm'a girişi ve sonrası da ilginç ve ibret alınacak olaylarla doludur. Onun İslâm öncesi hayatıyla ilgili olarak bilmen en önemli özelliği, uzun süre ticaret kervanlarının ve Kabe'yi hacca gelenlerin mallarım yağmalayan bir haydut olmasıydı. Ancak daha sonra yaptıklarından pişman olmuş ve durumunu değiştirmişti. Bu öylesine bir değişimdi ki, geçirdiği değişimle sadece sıradan bir insanın yaşantısına sahip olmamış, aynı zamanda putperestliği de terk etmişti. Putlardan nefret eden birisi olmuştu. Bu yeni döneminde, inancının kaynağının ne olduğunu veya kendisini etkileyenin kim olduğunu bilmiyoruz. Fakat, bilinen şey, sahip olduğu değişimin bir hanif olmasıyla sonuçlanmasıydı. Kendi ifadesinden anlaşıldığı üzere, İslâm'a girinceye kadar da namaza benzer bir ibadetle üç yıl süreyle sadece Allah'a ibadet etmişti. Muhtemeldir ki, rükû ve secde ederek ibadet ediyordu; çünkü bunlar Hz. İbrahim'den kalma ibadetin hâlâ devam eden ve Araplar arasında bilinen unsurlarıydı.

Ebû Zerr bir hanif olarak hayatını sürdürdüğü yıllar boyunca çevresindeki insanları kendisi gibi olmaya çağırmış veya en azından bu insanları' bazı yanlışları konusunda uyarmış olmalı ki, bir gün Mekke'den gelen bir Gıfari; 'Mekke'de senin dediklerine benzer şeyler söyleyen bir adam var. O kendisinin peygamber olduğunu ve Allah'tan başka ilâh bulunmadığını da söylüyor' müjdesini verdi. Bu haber Ebû Zerr için çok önemliydi. Büyük bir sevinç ve umutla doldu. Zira, kendisi gibi olanların çok az bulunduğu bir dünyada, birisinin çıkıp şirki reddediyor olması

oldukça önemliydi. Ebû Zerr, insanları şirk sapmasından kurtarmanın arzusunu taşıyan birisi olarak, Mekke'deki bu şahsı daha yakından tanımak istedi. Nedendir bilmiyoruz, kendisi gitmek yerine, kardeşi Uneys'i Mekke'ye gönderdi. Uneys'e, Mekke'deki o şahısla konuşup, inanç ve düşüncelerini iyice öğrenmesini tembihledi. Mekke'ye giden Uneys, ResulûUah'la görüşüp konuştu. Ağabeyinin verdiği görevi yapmış birisi olarak Gıfâr'a döndü. Uneys, ağabeyine Mekke'de gördüklerim ve duyduklarını şöyle anlattı: "Mekke'de aynı senin dinine benzer dine mensup birisiyle karşılaştım. Bu şahıs, kendisinin Allah tarafından görevlendirilerek, insanlara gönderildiğim söylüyor. Halfc ise O'nun hakkında kâhin, sihirbaz diyor. O'nu çok dikkatli bir şekilde dinledim. Fakat, sözlerinin şiirle bir ilgisini bulamadım. Sözleri kâhin sözlerine benzemiyor. Ben O'nun doğru şeyler söylediğini sanıyorum. Üstelik O iyiliği, ahlâkî faziletleri emrediyor, insanları kötü şeylerden sakındırıyor'. Kardeşinden işittikleri, Ebû Zerr'in hoşuna gitti. Resulûllah hakkında çok daha ayrıntılı bilgilere sahip olmayı arzuladı. Bunun için de bizzat kendisi gidip, görüşmeye karar verdi. Fazla beklemeden yola çıkıp, coğrafî olarak Mekke'ye, fakat hakikatte sonsuz saadetlere uzanan yolculuğuna başladı.

Ebû Zerr'in ResulûUah'la görüşmek için Mekke'ye geldiği zaman, Mekke'de müminlere yönelik baskı ve işkencelerin had safhada olduğu bir zamandı. Bu nedenle, Mekke'ye doğru yola çıkmadan önce, kardeşi Uneys'in uyarısıyla karşılaşmıştı: 'Mekke'ye gittiğinde dikkatli ol. Mekke halkı, O'na karşı büyük bir kine sahipler. Bu nedenle sana da bir zararları dokunmasın.

Mekke'ye gelen Ebû Zerr çevresini kollamaya ve ResulûUah'la gizlice görüşmenin bir yolunu bulmaya çalıştı. Bu hâl üzere günlerce Mekke'de kaldı. Fakat fırsatım bulup da Resulûllah ile görüşemedi. Çünkü Resulûllah'ı tanımıyor ve kardeşinin uyarısı nedeniyle hiç kimseye sormaya da cesaret edemiyordu. Gündüzleri Mekke'de dolaşıyor, geceleri ise Kabe'nin yakınındaki bir gölgelikte yatıyordu. Bir gece iki kadının Kabe'yi tavaf ettiklerim, tavaflarını bitirince İsaf ve Naile putlarının yanma giderek dua ettiklerini gördü. Bu gördükleri karşısında, putperestliğe karşı sahip olduğu nefretin etkisiyle, duygularına hakim olamadı ve 'Onları evlendirin' dedi. Bu sözleriyle, hikayelerini bildiği bu iki puttan hareketle, putperestlikle alay etmeyi arzulamıştı. Hikayeye göre, İsaf ve Naile isimli iki genç, cinsel arzularını tatmin etmek niyetiyle Kabe'ye girmişler ve arzularına kavuşacakları sırada ilâhî bir ceza olarak taşlaşmışlardı. Ebû Zerr, İsaf ve Naile putlarına ibadet eden kadınlara 'Onları evlendirin' diyerek; 'Onlar kendi arzularım bile yerine getiremediklerine göre, sizin arzularınızı nasıl yerine getirecekler? Eğer bir iyilik yapmak istiyorsanız, siz onların arzularım yerine getirerek onlan sevindirin' demek istemekteydi. Ebû Zerr'in bu sözü ve o sözde bulunan ince alay karşısında öfkelenen kadınlar hakaretler ederek oradan uzaklaştılar. Karanlık yolda ResulûUah'la karşılaştılar. Karşılaştıkları kişinin Resulûllah olduğunu bilmeden, Kabe'de gördükleri adamı O'na şikayet ettiler. Resulûllah, Kabe'ye geldi. Ebû Zerr ile tanışarak onu Ebû Bekir'in evine götürdü. Ebû Zerr o gece Ebû Bekir'in evinde

kaldı, Resulûllah ise evine döndü.

Resulûllah o akşam Ebû Zerr ile İslâm hakkında bir şey konuşmadı. Bu konudaki konuşmayı ertesi güne bıraktı. Ertesi gün Hz. Ali, sabah erkenden Kabe'ye gelerek Ebû Zerr ile buluştu. Ebû Zerr, ResulûUah'la görüşebilmek için ne yapması gerektiğini sordu. Ali, kendisini takip etmesini, Resulûllah'a götüreceğini bildirdi. Bu işi de müşriklerin dikkatini çekmemek için bir plan içerisinde gerçekleştirmeye karar verdiler. Plan gereği Ebû Zerr, Ali'yi uzaktan takip edecek, Ali muhtemel bir tehlike karşısında yere eğilerek Ebû Zerr'i uyaracaktı. Ebû Zerr, eğer Ali'nin yere eğildiğini görürse durumunu değiştirmeden yürümeye devam edip Ali'yi geçip gidecekti. Planı uyguladılar ve Ebû Zerr, ResulüUah'm yanma vardı. Oturup Resulûllah'la uzun ve ayrıntılı bir şekilde konuştu. Görüşmeyi takiben de orada İslâm davetini kabul etti.

Ebû Zerr'in, müminlere yönelik baskı ve işkencelerin had safhada olduğu ve insanların baskı ve işkence korkusundan islâm'dan ve müminlerden uzak durdukları bir dönemde İslâm'a girmesi, Resulûllah'ı çok sevindirdi. Muhtemel tehlikelere karşı Ebû Zerr'i uyararak durumunu Mekke'de açığa vurmamasını, Mekke'yi terk ederek Gıfâr'a dönmesini söyledi. Fakat, Ebû Zerr'in arzusu daha başkaydı. Müslüman olduğunu Mekke'nin bütün müşriklerine karşı ilan etmek istiyordu. Bu isteğini Resulûllah'a bildirdi. Resulûllah bunun büyük bir tehlike olacağını söyledi. Ebû Zer isteğini gerçekleştirmekte kararlıydı. Arzuladığı şeyi yapmak için ölümü dahi göze aldığını söyledi: 'Ya Resulallah! Seni hak ile gönderen Allah'a yemin ederim ki, ben Allah'tan başka ilâh bulunmadığı hakikatini en azılı müşriklerin ortasında haykıracağım. Bu konuda kararlıyım' dedi. İsrarlı isteği karşısında Resulûllah'ın sessiz kalmasını, isteğinin onaylandığı biçiminde anlayarak, doğruca Kabe'ye gitti ve Müslüman olduğunu ilan edip, bildiği bazı şeyleri bağırarak anlatmaya başladı: Ey Kureyş topluluğu, bütün varlığımla bilir ve size de bildiririm ki, Allah'dan başka ibadet edecek hiçbir Rab yoktur; ancak Allah vardır. Yine samimiyetle ilan ederim ki, Muhammed Allah'ın kulu ve Resulüdür'. Kabe civarında kalabalık bir halde bulunan müşrikler şaşırdılar. Şaşkınlıklarını üzerlerinden atmala-nyla Ebû Zerr'e saldırmaları bir oldu. Onu öldüresiye dövmeye başladılar. Abbas b. Abdülmuttalib araya girerek müşrikleri yatıştırdı ve Ebû Zerr'i ölümden kurtardı. Esasında, müşriklerin Ebû Zerr'i bırakmaya niyetleri yoktu. Fakat Abbas b. Ab-dülmuttalib'in sözleri karşısında bırakmaktan başka çare bulamadılar. Abbas, onları muhtemel bir tehlikeye karşı uyarıyordu: 'Siz kimi öldürmeye çalıştığınızı bilmiyor musunuz? Bu adam Gıjâr kabilesindendir. Düşünsenize kervanlarımız Şam'a giderken bu adamın bölgesinden geçiyor.

Vücudundan akan kanlardan, 'kana bulanmış bir puta benzer1 hale gelen Ebû Zerr, o haliyle Resulûllah'ın yanma gitti. Resulûllah üzüldü, kendisini bu konuda uyardığını, böyle davranmakla zarar gördüğünü söyledi. Fakat Ebû Zerr, bunu isteyerek yaptığını, üzülmemesini söyleyerek birkaç gün Resulûllah'ın yanında kaldı. Daha sonra Resulûllah'ın 'Git kavmini uyar. Benden sana gelenleri kavmine

tebliğ et. Benim ortaya çıktığımın haberi sana erişince çık yanıma gel [930] [240] demesiyle Gıfâr'a döndü. Gıfâr'a dönünce İslâm davetini bildikleri dahilinde gerçekleştirmeye çalıştı. Onun çabaları nedeniyle, hicreti takiben İslâm toplumuna katılmak için gelen ilk kabilelerden birisi Gıfârlar oldu.

Amr b. Abese

Arnr b. Abese de aynen Ebû Zerr gibi islâm'la tanışmadan önce putperestlikten büyük oranda ayrılmış birisiydi. Bunda Ebû Zerr ile anne bir kardeş olmalarının payı olsa gerek. O da Ebû Zerr gibi, islâm'a girmeden önce putlara tapmayan, put-perestlikten iğrenen, şirk dininden uzak durmaya özen gösteren birisiydi. Bir gün Teymâ kabilesinden birisi ile karşılaştı ve ondan hak dini öğrenmeye çalıştı. Çünkü bu şahıs ehl-i kitaptan olduğu için onu putperest Araplara göre hakka daha yakın görmüştü. O şahsın anlattıkları, o sıralar Mekke dışındaki kabilelerin Mekke'de olup bitenden büyük oranda haberdar olduklarını anlamamız açısından önemlidir. O şahıs, Amr b. Abese'ye aradığı şeyin Mekke'de olduğunu söyledi. Amr b. Abese, işittikleri nedeniyle, Resulûllah ve İslâm hakkında bilgi alabilmek için Mekke'ye gidip-gelenlerle görüşmeyi düşündü. Fakat uzun bir süre isteğine kavuşamadı. Sonraki günlerden birisinde karşılaştığı ve Mekke'den geldiğini söylediği bir yolcudan bir şeyler öğrenme imkânı elde etti. O yolcudan, Resulûllah hakkında aldığı bilgilere dayanarak, Resulûllah'la görüşmek için Mekke'ye gitmeye karar verdi. Mekke'ye gider gitmez, Resulûllah'ın yerini sordu. Ebû Zerr örneğinden biliyoruz, onun bu durumu esasında tehlikeye davetiye çıkarmaktan başka bir şey değildi. Ancak soru sorduğu kişi, müşrik dahi olsa, Resulûllah'a yönelik düşmanlığı bulunan birisi olmadığı için, bir tehlikeyle karşılaşmadı. Karşılaştığı kişi, Amr b. Abese'ye, Resulûllah'ı gece yarısı Kabe'yi tavaf ederken görebileceğini söyledi. Amr b. Abese, rastgele birisine Resulûllah'ı sormasının ne kadar tehlikeli olduğunu ve bunu bilmeden yaptığını daha sonra şöyle anlatmıştır; 'Mekke'ye gidince, her zamanki konakladığım yere indim ve karşılaştığım birisine Resulûllah'ı sordum. Halbuki o sıralar Mekkelilerin Resulûllah'a cür'etli ve şiddetli davrandıkları ve ResulüUah'm da gizlendiği bir zamanmış.

Amr b. Abese, söylendiği üzere Resulûllah'ı gece yarısı Kabe'yi tavaf ederken gördü ve yanma giderek kendisini tanıtıp, konuşmak isteğini bildirdi. Teklifi kabul edilince islâm hakkında bir şeyler sordu. Bundan sonrasını bizzat kendisi şöyle anlatmıştır: 'Selâm verip yanına yaklaştım. 'Sen nesin?' dedim. 'Ben peygamberim' dedi. 'Peygamber nedir?' dedim, 'Allah'ın elçisidir' dedi. 'Seni kim gönderdi?' dedim, 'Allah gönderdi' dedi. 'Ne ile gönderdi?' dedim, 'Sadece Allah'a kulluk edip, başka bir şeye kulluk etmemek, putları reddetmek, akrabalara yardım etmek, kan dökmemek vazifesiyle gönderdi' dedi. 'Sen ne güzel şeylerle gönderilmişsin. Ben senin dediklerini tasdik ediyor ve sana biat ediyorum' dedim

[930][240] Müslim, Fazileti'l Sahabe 28; Buharı, Menâkıbı'l Ensar 23; Hakim, Müstedrek, III/339; Ibn Sâ'd, et-Tabakatü'l-Kûbra, IV/225.

ve elimi uzattım. Orada Müslüman oldum. Sonra 'Yalnız mısın? Yardımcıların var mı?' dedim, 'Bir hür ile bir köle var' dedi. Bu sırada Ebû Bekir ile Bilâl'i gördüm. 'Ben de sana tabi oldum. Yanında kalayım mı?' dedim. 'Bu günlerde burada kalman uygun olmaz. Tebliğ ettiğim şeylere harsı insanların tutum ve davranışlarında ne kadar şiddetli olduğunu görmüyor musun? Sen şimdi evine dön. Benim gideceğim yere gidip yerleştiğimi duyduğun zaman yanıma gel' dedi. Daha sonra Resulûllah Medine'ye hicret edince, yanına gidip 'Beni tanıdın mı?' diye sordum. 'Evet tamdım. Sen Mekke'de iken yanıma gelmiştin. Sen o zaman şunları sormuştun değil mi?' diyerek sorularımı tekrarladı. Ben de 'Evet bunları sormuştum' dedim.[931][241]

Birinci Habeşistan Hicreti

Ey inanan kullarım! Rabb'inizden korkun. Bu dünya hayatında güzel davrananlara güzellikler vardır. Allah'ın arzı geniştir. Ancak sabredenlere, mükafatları hesapsız verilecektir. [932][242]

Kendilerine zulmedildikten sonra Allah uğrunda göç edenleri, dünyada (rahat edip, tehlikelerden uzak kalacakları bir yere) güzelce yerleştireceğiz. (Onlara vereceğimiz) ahiret mükâfatı ise daha büyüktür. Onlar ki sabrettiler ve Rabb'lerine (güvenip) dayanmaktadırlar. [933][243]

Müminlere yönelik baskı ve işkencelerin gün geçtikçe artması, her yeni günün daha da büyük zorluklarla başlaması, başta Resulûllah olmak üzere bütün müminlere oldukça ağır sıkıntılar yaşatıyordu. Mekke eşrafı sık sık Dâru'n Nedve'de toplanıp yeni kararlar alıyor, her kararla da baskı ve işkencelerini biraz daha artırıyorlardı. Anlaşıldığı kadarıyla bu kararlar bir oranda başarıya da ulaşmıştı; en azından görünen bu idi. Çünkü islâm'a katılmalarda önemli bir yavaşlama gözleniyordu. Artık, islâm'a giren yeni birisinin ismi duyulmuyordu. Ebû Zerr ve Amr b. Abese'nin bu zor günlerde davete olumlu cevap vermeleri müminlerin kalbine bir rahatlık vermişse de, bu iki kişinin katılımı, çok önemli bir gelişme değildi, işte bu zorluk günlerinde, Resulûllah müminlere yeryüzüne dağdın' dedi. Bu, 'hayatınız ve dininizden emin olacağınız yerlere gidebilirsiniz' anlamına gelen bir izindi. Fakat müminler nereye gideceklerini, nerenin kendileri için güvenilir bîr yer olduğunu bilmiyorlardı. 'Nereye gidelim?'' diye sordular. Resulûllah, Habeşistan taraflarını işaret ederek, 'işte bu tarafa, Habeş bölgesine gidin' dedi. Niçin başka bir yere değil de, özellikle Habeşistan'a gidilmesini isteme nedenini ise şöyle açıkladı: 'O ülkede insanlara zulmetmeyen bir kral var. Oraya gidin ve Allah, içinde bulunduğumuz bu sıkıntılardan bir kurtuluş yolu gösterinceye kadar orada kalın. [934][244]

Habeşistan, Mekke tüccarlarının yoğun şekilde ticarî İlişki içerisinde bulundukları

[931][241] Ahmed, Müsned, IV/112; Ibn Sâ'd, et-Tabakatü'l-Kübra, IV/218.
[932][242] Zümer sûresi, 39: 10
[933][243] Nahl sûresi, 16:41,42
[934][244] İbn Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye, 1/144; Ibnü'l Esir, el-Kâmil fi't-Târih, 11/76; Taberî, Tarihu'r-Rusül ve'l-Mülük, 11/222.

bir bölgeydi. Bu nedenle bütün Arap tüccarlarının çok iyi bildikleri bir yerdi. Resulûllah'm risâlet öncesi dönemde Habeşistan'a gidip-gitmediğini bilmiyoruz. Mevcut bilgiler içerisinde Habeşistan'a gittiğine işarette bulunan herhangi bîr rivayet yok. Ancak buna rağmen Habeşistan'a gitmiş olması muhtemeldir. Çünkü Habeşistan ve oradaki yönetimin niteliği hakkında bilgilere sahipti. Eğer Habeşistan'a gitmemişse, bu bildileri oraya gidip gelen insanlardan edinmiş olmalıdır. O'nun Habeşistan'daki yönetim hakkındaki olumlu bilgileri, Habeşistan'ı hicret bölgesi olarak tercih etmesine neden oldu. Resulûllah'm verdiği izin üzere 12 erkek 4 kadın olmak üzere 16 [935] [245] mümin, Mekke müşriklerine görünmeden, gizlice yola çıktılar. Bir kısmı yaya, bir kısmı hayvanlarına binmiş halde, zorluklarla dolu bir yolculuk sonrasında Habeşistan'a ulaştılar.

Mekke ileri gelenleri, bir grup müminin Habeşistan'a hicret ettiklerinden bir süre sonra haberdar oldular. Hicret edenleri yollarından alıkoymak için hemen harekete geçtiler. Ancak yetişemediler. Müşrikler sahile ulaşıncaya kadar, müminler gemilere binerek Habeşistan tarafına geçmişlerdi.

Müminlerin bu ilk hicreti önemli gelişmelere şahit oldu. Ancak bu gelişmelere değinmeden önce, cevabı aranması gereken bir soru vardır. Söz konusu soru, Resulûllah'm bazı müminlere Habeşistan'a hicret izni vermesinin kendi tasarrufuna mı, yoksa vahye mi dayandığına ilişkindir. Konuyla ilgili olarak Kur'an incelendiğinde bu sorunun cevabı hiç zorlanmadan verilebilmektedir. Anlaşılan o ki, Habeşistan hicreti Resulûllah'm beşerî tasarrufuna veya bir diğer ifadeyle içtihadına dayanmamıştır; hicret izni ilâhî bir iznin gereği olmuştur. Risâlet sürecinin her aşamasını kontrol eden vahiy bu sefer de sürece müdahale etmiş ve bazı müminlerin hicret edebileceği iznini vermiştir. O zorluk günlerinde vahyolunan iki ayet bu konuda delildir. Bu ayetlerden birisi Zümer sûresinin 10. ayeti olup, bu sûre müşriklerinin müminlere yönelik baskı ve işkencelerinin gün geçtikçe artarak devam ettiği günlerde vahy olunmuş tur. Diğeri de Nahl süresinin 41. ve 42. ayetleri olup, bu sûre de Zümer süresiyle aynı dönemde, fakat Zümer sûresinden sonra. vahy olunmuştur. İlgili ayetler şöyledir: '(Ey Muhammedi Allah şöyle buyuruyor) de: 'Ey inanan kullarım! Rabb'inizden korkun. Bu dünya hayatında güzel davrananlara güzellikler vardır. Allah'ın arzı geniştir. Ancak sabredenlere, mükafatlan hesapsız verilecektir. [936] [246] 'Kendilerine zulmedildikten sonra Allah uğrunda göç edenleri, dünyada (rahat edip, tehlikelerden uzak kalacakları bir yere) güzelce yerleştireceğiz- (Onlara vereceğimiz) ahiret mükâfatı ise daha büyüktür. Onlar ki sabrettiler ve Rabb'lerine (güvenip) dayanmaktadırlar. [937] [247]

---

[935] [245] Kaynaklar arasında hicret eden müminlerin sayısı konusunda farklılık vardır. Ağırlıklı görüş, bizim de tercih ettiğimiz görüştür. Habeşistan'a hicret eden mü'minler şu kimselerdi: 1-Osman b. Affan, 2- Rukayye (Osman b. Affan'm eşi, Resulûllah'm kızı), 3- Ebû Huzeyfe b. Utbe, 4- Sehle bint-i Süheyl (Ebû Huzeyfe b. Utbe'nin eşi),5-Zübeyr b. Avvam, 6- Mus'ab b. Umeyr, 7- Abdurrahman b. Avf, 8- Ebû Seleme b. Ab-dulesed, 9- Ümmü Seleme bint-i Ebû Umeyye (Ebû Seleme b. Abdulesed'in eşi), 10-Osman b. Maz'ûn, 11- Amir b. Rebi'a, 12- Leyla bint-i Ebû Hasme (Amir b. Rebi'a'nm eşi), 13- Ebû Sebre b. Ruhm, 14- Süheyl b. Beyda, 15- Hatıb b. Amr, 16- Abdullah b. Mes'ud.

[936] [246] Zümer, 39:10

[937] [247] Nahl, 16:41,42

Bu iki ayet dikkatli bir şekilde incelendiği zaman, Zümer süresindeki ayette, yeryüzünün geniş olduğu, gerekirse başka yerlere gidilebileceği, ancak buna kalkışmadan önce sabretmek gerektiğinin açıklandığı; Nahl süresindeki ayette ise, sabredip imanından dönmeyenlerin, yeryüzünün emin bölgelerine göç edebilecekleri, bunun ise bir kaçış sayılmayacağının açıklandığı anlaşılmaktadır. Yine ikinci ayetten anlaşılıyor ki, hicret, Allah'ın rızasını kazanmanın bir aracıdır. Her türlü olumsuz şartlara sabredip imanlarını koruyanlar hicret edebilirler; olumsuz şartlardan kurtulmak için etmelidirler. Yine bu ayette, müminler hicrete teşvik edilmelerinin yanı sıra, daha önce sabretmiş olmaları ve şimdi de hicret edecek plmaları nedeniyle takdirle anılmaktadırlar. Bu ayetlerden sonra Resulûllah'm bir kısım mümini Habeşistan'a hicrete teşvik etmesinin nedeni daha iyi anlaşılmış olmaktadır.

Hicret edenlerin listesi incelendiğinde önemli bir durumla karşılaşılmaktadır. Hicret edenlerin listesinde, Mekke eşrafının fiilî İşkencesine uğrayan kölelerden ziyade, Kureyş'e mensup hür şahsiyetlerin bulunduğu görülmektedir. Acaba neden? Bu sorunun kesin bir şekilde doğru cevabını verme imkânına sahip değiliz. Zira konuyla ilgili bir rivayet mevcut değil. Fakat bu durum konu hakkında bazı yorumlarda bulunmaya engel değildir. Öncelikle dikkat çeken durum şudur; hicreti takiben Mekke eşrafı bir heyet oluşturup, müminleri kendilerine teslim etmesini istemek için Habeş kralma gönderdikleri zaman, heyetin müminler için sarf ettikleri iddialar, bu müminlerin köle olup olmadıkları konusuna gelip dayanmıştır. Heyet başkanı, bu kimselerin hür insanlar olduklarını söyleyince, Habeş kralının tepkisiyle karşılaşmıştır. Kral, hür insanların bir köle gibi iade edilemeyeceğini söylemiştir. Bu durumda, hicret edenler arasında Bilâl-i Habeşî, Habbab b. Eret, Ammar b. Yasir gibi köle kökenli kimselerin bulunması halinde, hicretin Mekke müşrikleri tarafından akamete uğratabileceğinin önceden düşünülmüş olduğu anlaşılmaktadır. Fakat bu ihtimalin yanı sıra, üzerinde durulması gereken bir husus daha vardır. Yüzü aşkın şahsiyetin mümin olmasına karşılık niçin sadece 16 kişi hicret etmiştir? Bu da cevabını bilemediğimiz bir başka sorudur. Fakat, Resulûllah'm bir grup mümini Habeşistan'a hicret etmeleri için teşvik ederken sarf ettiği sözler konuya biraz da olsa ışık tutar gibidir; 'Oraya (Habeşistana) gidin ve Allah, içinde bulunduğumuz bu sıkıntılardan bir kurtuluş yolu gösterinceye kadar orada kahn Bu ifadeler, Habeşistan hicretinin öncelikle Mekke müşriklerinin baskı ve işkencelerinden kurtulmak amacıyla gerçekleştirilmediğine, Mekke'deki baskı ve işkenceler karşısında mümin topluluğunun tamamen yok olması ihtimaline karşı bir önlem olarak hicretin düşünüldüğüne işaret etmektedir. Yani, bir kisim mümin, Mekke'de gerçekleşebilecek bir kıyım ihtimali karşısında, islâm davetini tekrar başlatmak için Habeşistan'a gönderilmiş olmalıdır. Daha Önce yaşanmış bir durum da bu konuda önemli bir delildir. Daha önce geçtiği üzere, Resulûllah, akrabaları olan Haşim oğullarına verdiği yemek daveti sırasında, kendisine yardımcı olunmasını isteyip, içlerinden kimin kendisine halef olacağım sorarken, kendisinin öldürülebileceği ve bu nedenle islâm davetini devam ettirecek kimsenin

kalmayacağı kaygısıyla hareket etmişti. Ayrıca Tufeyl, Ebû Zerr ve Amr bin Abese'nin Müslüman oluşlarını takiben kendi toplumlarına gönderilmeleri ve bildikleri ilâhi hakikatleri tebliğ etmeyi ihmâl etmemelerinin istenmesi konu bağlamında dikkate alınması gereken önemli bilgilerdir.

İlk hicret hareketi dahilinde cevabı aranması gereken bir başka soru da şudur: Resulûllah neden hicret etmedi? Bu sorunun cevabını da Kur'an'da bulabiliyoruz. Şöyle ki; Zümer süresinin ilgili ayeti hicrete zemin hazırlamış, Nahl süresinin ilgili ayeti ise hicrete teşvik eder nitelikte olmasına karşılık, bir başka ayet hicret izninin Resulûllah'ı kapsamadığını ifade etmiştir. O, Mekke'de kalmalı ve her türlü olumsuz şarta rağmen îslâm davetine devam etmelidir. Söz konusu ayet Hz. Yunus'un islâm davetini anlatan ayetlerinden birisidir. Ayette, Hz. Yunus'un islâm daveti sırasındaki bir hatası açıkça belirtilerek, Resulûllah'ı benzer hataya düşmekten sakındırmış tır: 'Sen Rabb'inin hükmüne sabret. Balık sahibi (Yunus) gibi olma..[938][248]

Hz. Yunus'un hatasını ve Resulûllah'm bu hataya düşmekten sakındırılma nedenini anlamak için, konuyu biraz daha ayrıntılı olarak Kur'an'dan takip etmekte yarar var: Hz. Yunus, diğer peygamberlerin büyük çoğunluğunda olduğu üzere, müşrik, dolayısıyla putçu ve bu nedenle zorba; haksızlığı, kötülüğü, zulmü, sömürüyü kendilerine yol edinmiş bir topluma peygamber olarak gönderilmişti. Gönderildiği toplum, yüz bini aşkın nüfusa sahip Ninova şehriydi.[939][249] Hz. Yunus uzun süre Ninova halkını şirk ve gereklerinden uzaklaştırıp, İslâm'ın adalet ve esenliğine ulaştırmak için çalıştı. Ancak uzun süre içerisinde sadece iki kişi şirkten uzaklaşıp islâm'a girdi. Bütün gayret ve çabalarına rağmen, davetini kabul eden başkalarının olmaması Hz. Yunus'u bir yanlış davranışa sevk etti. ilâhî bir talimat olmaksızın, Ninova şehrini terk etmeye karar verdi ve kararını da uyguladı. Bunu yapma nedeni ise ayette 'kendisinin (bu yaptığı şey için) hesaba çekmeyeceğimizi zannetmişti [940][250] biçiminde açıklanmıştır. Bu da ifade etmektedir ki, Hz. Yunus bu yaptığı şeyin Allah katında bir yanlışlık olarak değerlendirileceğini düşünmemişti. Onun yaptığı bu hata, Allah'ın kendisine hatasını hatırlatacak bir belaya (imtihanına) vesile olur ve gemiyle ülkeyi terk ederken, bir nedenden dolayı çekilen kurada denize atılmasına karar verilir. Hz. Yunus gemi personeli ve diğer yolcular tarafından denize atılır. Büyükçe bir balık tarafından yutulan [941][251] Hz. Yunus, hatasını anlamış birisi olarak Allah'a yönelip, yalvarır. Onun bu içten pişmanlığı kabul olunur ve balıktan kurtarılır. Sonra tekrar Ninova şehrine dönerek risâlet görevini sürdürür. [942] [252] Kalem süresinin 50. ayetinde, Hz. Yunus'un Ninova'yı, kendisine bir talimat verilmeksizin terk edişi hatırlatılarak, Resulûllah'm böyle davranmaması istenmiştir. Dolayısıyla böylesi bir özel izin verilmediği için de Resulûllah Habeşistan'a hicret etmeyi düşünmedi. Mekke'deki

[938][248] Kalem, 68:48
[939][249] Biz onu, yüzbin kişiye ve hatta daha fazlasına peygamber olarak göndermiştik.' (Saf-fat, 37:147)
[940][250] Enbiya, 21:87
[941][251] Saf-fat 37:142
[942][252] Yunus, 10:98; Saffat, 37:148

zorluklar ve sıkıntılarla dolu ortam içerisinde görevini sürdürmeye devam etti.

Habeşistan hicreti 617 yılının Mart ayında (risâletin 5. yılının Recep ayında) gerçekleşti. Ancak, hicret eden müminler üç ay sonra, Haziran (Şevval) ayında, Mekke'ye geri döndüler. Bu kadar kısa sürede dönmelerinin nedeni ise, Mekke'eşrafının İslâm'a girdikleriyle ilgili yanlış bir haberin kendilerine ulaşmasıydı. Yoksa, Habeşistan'da rahattılar. Bunu bizzat kendileri şöyle anlatmışlardır: 'Habeşistan'a gittik. Habeşliler iyi komşuluk muamelesi gösterdiler. Dinimizin gereği olan ibadetlerimizi serbestçe yaptık. Allah'a kolay ve hiçbir sıkıntıyla karşılaşmadan ibadet ettik. Hiç kimseden kötü bir söz veya kötü bir davranış görmedik.[943][253]

Habeşistan'daki müminler Mekke'ye yaklaştıkları zaman anladılar ki, duydukları haber asılsız. Mekke'de hiçbir değişiklik olmamış, müşrikler baskı ve işkencelerine aynı şekilde devam etmekteler. Bu, Habeşistan'dan dönen müminler üzerinde büyük bir hayal kırıklığına neden oldu. Ancak Mekke'ye kadar yaklaşmışken geri dönmek istemediler. Ne yapacaklarını aralarında görüşüp konuştular: 'Mekke'ye girelim. Kavmimizin ne durumda olduğuna bakalım. Eğer gerekirse tekrar Habeşistan'a döneriz' kararını verdiler. Fakat Mekke'ye doğrudan girmeleri mümkün değildi. Müşriklerin zararlarından korunmak için, ancak başka bir müşrikin himayesinde Mekke'ye girebilirlerdi. Bu nedenle müminlerden her biri, müşriklerin ileri gelenlerinden olup da kendisini ailevî yakınlığı nedeniyle himayesine alabilecek olan birisiyle görüşüp, konuştu. Aldıkları destekle de Mekke'ye teker teker girdiler. Fakat ilginçtir; müminlerin himayelerine girdikleri müşriklerin isimleri önemli bir özelliği açığa çıkarmaktadır. Liste incelendiği zaman Velid b. Muğire, Ebû Uhayha, Nadr b. Haris, Umeyye b. Halef, Âs b. Vâil gibi Mekke eşrafının en önemlilerinin isimleri ile karşılaşılmaktadır. Bu müşrikler, Mekke'nin sadece eşrafından değil, aynı zamanda İslâm'a muhalif bütün tutum ve davranışların kararını alan, uygulamasını kontrol eden ve bizzat uygulamaya katılan kişilerdi. Bazı müminlerin bu kimselerin himayesine girmiş olmaları, Mekke'deki kabilecilik ruhunun ne kadar ağır bastığını göstermesi açısından oldukça önemlidir. Müşrik liderlerin her biri, himayelerine aldıkları müminleri birbirlerine karşı korumak gibi garip bir çelişkinin faili olmuşlardır.

Habeşistan'dan dönen müminler müşriklerden bazılarının himayesinde Mekke'ye rahatlıkla girebilmişlerse de rahat edemediler. Durumları bazı sıkıntıların nedeni oldu. Mekke'de kalıpta, hâlâ baskı ve işkence gören diğer müminleri gördükçe utandılar, rahatsız oldular. Bu konuda Osman b. Maz'ûn'un durumu hatırlanması gereken önemli örnekler arasında yer almaktadır.

Osman b. Maz'ûn, Velid b. Muğire'nin himayesinde Mekke'ye girmişti. Onun, Velid b. Muğire gibi önemli bir hamisinin olması, diğer bütün müşriklerin kendisine bir zarar vermesini önlemiş ve rahat bir şekilde Mekke'de yaşamaya başlamıştı. Bazı müminlerin can alan işkencelere uğramalarını görmesi Osman b. Maz'ûn'u çok rahatsız etti: 'Ben müşrik bir adamın himayesinde rahat ederken, arkadaşlarımın

[943][253] Taberî, Tarihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk, 11/221; Ibn Sâ'd, et-Tabakatü'l-Kübra, 1/204.

ve ailemin müşriklerin işkencelerine uğraması ve onların bütün bu işkencelere Allah için direnmesi benim için büyük bir eksikliktir' demeye başladı. Müşriklerin sağladığı güvenden, iman kardeşliğinin ve Allah'ın dostluğunun sağladığı güven ortamına sığınmaya karar verdi. Karannı şu sözleriyle açıkladı: 'Ben nasıl olur da bir müşrikin himayesinde olurum. Allah'ın himayesi daha güzel ve daha üstündür'. Bu kararını takiben Velid b. Muğire'yi aramaya çıktı. Onu Kabe yakınında buldu ve 'Ey Abdüşşems'in babası! Sen ahdine vefa gösterdin. Akrabalık bağının gereğini yerine getirdin ve beni himayene aldın. Senin himayen süresince güvencede oldum. Ancak ben senin himayenden çıkıyor ve Resulûllah'ın himayesine giriyorum. Resulûllah ve arkadaşları benim için yegâne örnektir. Onlar gibi olmayı arzuluyorum' diyerek kararım bildirdi. Osman b. Maz'ûn'un bu kararı, hayatî tehlikeleri davet eden bir karardı. Velid b. Muğire bunu biliyordu. Her ne kadar bizzat kendisi müminleri işkencelere uğratan, kan akıtıp can alan birisi ise de Osman b. Maz'ûn'a karşı olan akrabalık duygusu ağır bastı; kararını tekrar gözden geçirmesini istedi: 'Ey yeğenim! Neden himayemi terk ediyorsun? Yoksa bu süre içerisinde sana işkence yapan, zarar veren mi oldu? Ben hamiliğin gereklerini yerine getiremedim mi?' dedi. Osman b. Maz'ûn, kararının nedenini kısa ve açık bir şekilde tekrar ifade etti: 'Hayır! Vallahi senin himayendeyken hiç kimse bana zarar vermemiştir. Fakat ben Allah'ın himayesine girmeyi arzuluyor, Allah'tan başkasının himayesinde bulunmayı istemiyorum. Şimdi beni Kureyş'in bulunduğu yere götür ve himayenden çıktığımı ilan et', ikisi birlikte Kabe'ye gittiler. Müşrik ileri gelenlerinin toplu olarak bulundukları bir andı. Ünlü müşrik şair Lebid şiir okuyor ve diğerleri onu dinliyordu. Velid b. Muğire, Osman b. Maz'ûn'u göstererek, artık onun kendi himayesinde olmadığını söyledi. Bu arada Osman b. Maz'ûn'a dönerek, istediği zaman himayesine geçebileceğini de bildirdi. Osman b. Maz'ûn da kararı pekiştirmek için Velid b. Muğire'nin doğru söylediğini, artık kendisinin onun himayesinde olmadığım açıkladı. Bu sırada, Lebid kendisini kaptırmış bir halde şiirine devam ediyordu: 'Allah'tan başka herşey bâtıldır' . Osman bin Maz'ûn bunu duyunca 'Doğru söyledin1 dedi. Lebid devam etti: 'Her nimet mutlaka son bulacaktır'. Bu sefer Osman b. Maz'ûn muhalefe t etti ve "Cennet nimeti son bulmaz' dedi. Osman b. Maz'ûn'un bu müdahalesi toplantıda bulunan müşrikleri rahatsız etti. Bu müdahaleyi meclisin işlerine karışmak olarak düşündüler. Sözünün kesilmesine sinirlenen Lebid; 'Ey Kureyş büyükleri! Eskiden sizin meclisinizde böyle şeyler olmazdı. Kimse müdahale edemezdi. Sizler meclisinize katılanları üzmezdiniz. Ne oluyor? Böyle, meclisinize katılan birisine müdahale edip üzmek davranışı ne zamandan beri görülür oldu?' dedi. Meclis-tekiler 'Sen üzülme, O düşüncesiz, akılsız birisidir. Kavminin dinini.terk etmiş birisidir' dediler. Abdullah b. Umeyye ise 'O, beraber olduğu beyinsizlerden sadece birisidir. Bunlar bizim dinimizi terk ettiler. Sen kendini üzme' dedi. Mecliste bulunanlardan birisi kalkıp Osman'ın üzerine yürüdü ve yumruk attı. Yediği yumruktan Osman'ın gözü morardı. Osman'ın morarmış gözünü bakan birisi 'Ey Osman! Vallahi sen kuvvetli bir haminin himayesinde idin. Eğer onun himayesinde kalsaydın- gözün

şişmezdV deyince, eşraf gülüştü. Fakat Osman kararındaki ısrarım tekrar açıkladı: 'Allah'ın himayesi bana yeter. Bu gözümün başına geleni öbür gözümde arzu etmektedir'. Velid b. Muğire tekrar sordu: Tekrar himayeme girecek olursan hami olmaya hazırım'. Osman bu teklifi kararlılıkla reddetti: 'Allah'tan başkasının himayesine girmeyeceğim'. Ve islâm'ı anlatan, Kur'an'ı öven bir şiir okuyarak oradan uzaklaştı.[944][254]

Müşrik eşraf, Resulûllah'ı koruduğu için Ebû Talib'e kırgın ve kızgındılar. Onun, Habeşistan'dan dönenlerden Ebû Seleme'yi de himayesine alması öfkelerini iyice artırdı. Bu nedenle Mahzûm oğulları ailesinden bazıları Ebû Talib'le görüştü ve konuyla ilgili rahatsızlıklarım bildirdiler: !Ey Ebû Talib! Yeğenini himayene alıp bize karşı koruyup duruyorsun. Bizim adamımızı da bizden korumaya kalkışmanı kabul edemeyiz. Onu korumak senin görevin değildir'. Ebû Talib ise bu tepkiye, 'Onu himayeme aldım. Çünkü o, aynı zamanda benim kız kardeşimin oğludur. Ben kız kardeşimin oğlunu koruma hakkına sahip değil miyim?' diyerek cevap verdi. Bu arada, konuşmaları dinleyen Ebû Leheb, risâlet süresince ara sıra olduğu üzere, aile bağlarının depreşmesiyle Mahzûm oğullarına sert bir çıkış yaptı: 'Sizler bu ihtiyara karşı fazla ileri gittiniz. Ya onunla uğraşmaktan vazgeçersiniz, ya da onun istediği her şeyin olması için kendi yanında yer almakta hiç tereddüt etmeyiz. Bunun üzerine Mahzûm oğulları işin büyüdüğünün görüp, özür dileyerek oradan ayrıldılar.

İkinci Habeşistan Hicreti

Ey Kral! Biz müşrik bir kavimdik. Putlara tapardık. Sapıklık ve bilgisizlik içerisinde yaşıyorduk... Ancak bir gün, Allah, bize içimizden birisini peygamber olarak gönderdi. O'nun doğruluğunu, güvenilirliğini ve vefasını çok yakından biliyorduk. O bizi, bir olan, ortağı bulunmayan Allah'a ibadet etmeye; atalarımızdan bize gelen yanlışlıkları terk etmeye, putları reddetmeye davet etti. Gene bu peygamber bizleri doğru söylemeye, emaneti sahibine iade etmeye, akrabalık bağlarına saygı göstermeye, komşuluk hakkına itaat etmeye, cinayetten ve kan dökmekten kaçınmaya, bütün ahlâksızlıkları terk etmeye, yalancı şahitlik yapmamaya, öksüzün malını vermeye, namuslu kadınlara iftira atmamaya davet etti. Ve yine bize namaz kılıp, zekat vermeyi emretti. Bizler bu peygambere inanmış, O'nun davet ettiklerini kabul etmiş kişileriz. Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmuyoruz. Allah'ın bize helâl kıldıklarını helâl, haram kıldıklarını haram kabul ederiz; hiçbir şekilde aksini iddia etmeyiz.[945][255]

Habeşistan'a ilk hicretlerini takiben, yalan bir haber üzerine Mekke'ye dönen müminler, ilk zamanlar akrabaları olan bazı müşriklerin himayelerinde herhangi bir baskı veya işkenceyle karşılaşmadan günlerini geçirmelerine karşılık, bir süre

[944][254] tbn Hişam, es-Siretû'n-Nebeviyye, 11/10; tbnü'l Esir, d-Kâmü fi't-Târih, 11/78. 4 İbn Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye, 11/10.
[945][255] Cafer b. Ebû Talib

sonra bunlar da işkencelere uğramaya başladılar. Müşrikler, akrabaları olan müminleri himayeden vazgeçip zorbalıklarını onlara da yönelttiler. Bunun nedeni, söz konusu müminlerin, Osman b. Maz'ûn'un yaptığı gibi müşriklerin himayelerini reddetmeleri olabileceği gibi, müşriklerin bir müddet sonra himayenin gereğini yerine getirmekten vazgeçmeleri de olabilir. Özellikle bu ikinci ihtimalin doğru olması durumunda, daha önce, her kabile veya ailenin kendi içlerinden çıkan müminlere baskı ve işkence yapmasıyla ilgili Dâru'n Nedve kararının tekrar uygulamaya konduğu veya bu nitelikte yeni bir karar alınmış olabileceği düşünülebilir. Fakat asıl neden her ne olursa olsun, şurası kesin ki, fazla bir süre geçmeden Habeşistan'dan dönen müminlere yönelik baskı ve işkenceler tekrar başladı. Seleme b. Hişam, amcası ve kardeşi tarafından hapsedilip aç ve susuz bırakılırken, Abdullah b. Süheyl, babası tarafından hapsedildi. Hişam b. Âs da hapsedilenler arasındaydı. Böylelikle bütün müminlere yönelik işkenceler olabildiğince ağır bir şekilde tekrar uygulanmaya başlanmış oldu. Bu durum karşısında Resulûllah birincisiyle aynı yıl, müminlere tekrar hicret izni verdi. Bu sefer hicrete katılanlar öncekine oranla daha fazlaydı. 100'ü aşkın mümin hicrete katıldı.[946][256] ikinci hicrete katılanların sayısının bu şekilde artmasının nedeni, daha önce Habeşistan'a hicret edenlerin oralarda karşılaştıkları olumlu tutum ve tavırlar olabileceği gibi, Mekke'de müşriklerin zulüm ve işkencelerin daha da ağırlaşmış olması veya her ikisi birden olabilir.

Ebû Bekir'in Hicret Girişimi

Mekke müşriklerinden gördüğü baskı ve eziyetler nedeniyle Ebû Bekir de Habe-şistan'a hicret etmeyi düşündü. Düşüncesini Resulûllah'a açarak, izin istedi. Resulûllah'tan izin alması üzerine akrabalarından Haris b. Halid'le birlikte yola çıktı. Bir-iki gün süren yolculuğu takiben, Kare kabilesinin ileri gelenlerinden îbn Da-ğıne ile karşılaştı, ikisi de birbirlerini yakından tanıyorlardı; eskiden dost idiler. Ibn Dağme, Ebû Bekir'e yolculuğunun nedenini sordu. Ebû Bekir, 'Kavmim çok baskı yaptı. Büyük sıkıntılar verdiler. Sıkıştırdıkça sıkıştırdılar. Bu nedenle Mekke'den ayrıldım! diyerek Mekke'den ayrılış nedenini açıkladı. Ibn Dağme

[946][256] Kaynakların hicrete katılanlarla ilgili verdikleri liste şöyledir: Cafer b. Ebû Talib, Esma b. Umeyr (Cafer b. Ebû Talib'in eşi), Osman b. Aftan, Rukayye bint-i Resulûllah (Osman b. Affan'ın eşi), Amr b. Said, Fâüma bint-i Safvan (Amr b. Said'in eşi), Ha-lid b. Said (Amr b. Said'in kardeşi), Umeyne bint-i Halef (Halid b. Said'in eşi), Ubey-dullah b. Cahş, Ümm-ü Habibe bint-i Ebû Süfyan (Ubeydullah b. Cahş'ın eşi), Abdullah b. Cahş, Kays b. Abdullah, Bereke bint-i Yesar (Kays b. Abdullah'ın eşi, Ebû Süfyan'ın eski kölesi), Muaykıb b. Devs, Ebû Huzeyfe b. Utbe, Ebû Musa el Eş'arî, Utbe b. Gazvan, Zübeyr b. Avvam, Esved b. Nevfel (Hz. Hatice'nini yeğeni), Yezid b. Zem'a, Amr b. Umeyye.Tuleyb b. Umeyr, Mus'ab b. Umeyr, Suveybit b. Sâ'd, Cehm b. Kays, Ümm-ü Harmele bint-i Andulesved (Cehm b. Kays'ın eşi), Amr b. Cehm (Cehm b. Kays'ın oğlu), Huzeyme b. Cehm (Cehm b. Kays'ın oğlu), Ebû'r-Rum b. Umeyr, Firas b. Nadr, Abdurrahman b. Avf, Amir b. Ebû Vakkas, Muttalib b. Ezher, Remle bint-i Ebî Avf (Muttalib b. Ezher'in eşi), Abdullah b. Mes'ud, Utbe b. Mes'ud (Abdullah b. Mes'ud'un kardeşi), Mikdad b. Amr, Haris b. Halid, Reyta b. Haris (Haris b. Halid'in eşi), Amr b. Osman, Ebû Seleme b. Abdulesed, Ümm-ü Seleme b. Ebû Umeyye (Ebû Seleme b. Abdulesed'in eşi), Şemmas b. Osman, Hebbar b. Süfyan, Abdullah b. Süfyan (Hebbar b. Süfyan'm kardeşi), Hişam b. Huzeyfe, Seleme b. Hişam, Ayyaş b. Rebi'a, Muaddib b. Avf, Osman b. Maz'un, Saib b. Osman (Osman b. Maz'un'un oğlu), Kudame b. Maz'un (Osman b. Maz'un'un kardeşi), Abdullah b. Maz'un (Osman b. Maz'un'un kardeşi), Hatıb b. Haris, Fâtıma b. Mücellil (Hatib b. Haris'in eşi), Muhammed b. Hatıb (Hatib b. Haris'in oğlu), Haris b. Hatıb (Hatib b. Haris'in oğlu), Hattab b. Haris (Hatib b. Haris'ın kardeşi), Fükeyhe b. Yesar (Hatib b. Haris'in eşi), Süfyan b. Ma'mer, Hasane (Süfyan b. Ma'mer'in eşi), Cabir b. Süfyan (Süfyan b. Ma'mer'in oğlu), Cunâde b. Süfyan (Süfyan b. Ma'mer'in oğlu), Şurahbil b. Hasane (Hasane hatunun önceki kocasından oğlu), Osman b. Rabi'a, Huneys b. Huzafe, Hişam b. As, Kays b. Huzafe, Abdullah b. Huzafe(Kays b. Huzafe'nin kardeşi), Bişr b. Haris, Suayd b. Haris (Bişr b. Haris'in kardeşi), Saib b. Haris (Bişr b. Haris'in kardeşi), Haris b. Haris (Bişr b. Haris'in kardeşi), Abdullah b. Haris (Bişr b. Haris'in kardeşi), Umeyr b. Riab, Mahmiyye b. Cez'a, Mamer b. Abdullah, Urve b. Ab-duluzza, Adiy b. Nadle, Numan b. Adiy (Adiy b. Nadle'nin oğlu), Amir b. Rabi'a, Leyla bint-i Eb'i Hasme (Amir b. Rabi'a'nın eşi), Ebü Sebre b. Ebû Ruhm, Ummü Gülsüm bint-i Süheyl (Ebû Sebre b. Ebû Ruhm), Abdullah b. Mahreme, Abdullah b. Süheyl, Selît b. Amr, Sekran b. Amr (Selît b. Amr), Şevde bint-i Zemea (Sekran b. Amr), Malik b. Zemea(Sevde bint-i Zemea'nın kardeşi), Amre bint-i Sâ'dî, Hatıb b. Amr, Sâ'd b. Havle, Ebû Ubeyde b. Cerrah, Süheyl b. Beyzâ, Amr b. Ebû Şerh, lyâz b. Zü-heyr, Osman b. Abduganm, Said b. Abdukays, Haris b. Abdukays (Said b. Abdükays)

duyduklarını kabullenemedi. Çoktandır tanıdığı Ebû Bekir gibi ahlâkî meziyetlerle donanmış bir şahsiyetin böylesi zorluklara muhatap olması, yurdundan atılması zoruna gitti: 'Bu nasıl olur? Sen kavminin ziynetlerinden, hazinelerindensin. Kimse senin yerini dolduramaz- Sen, iş göremeyenlere yardım eder, düşkünleri korur, konukları ağırlar, halka yardımcı olursun. Senin gibi bir adam nasıl olurda bu eziyetlerle karşılaşıp, yurdundan kovulur? Geri dön. Bundan sonra benim himayemdesin. Artık Rabbine dilediğin gibi ibadet et' dedi.

Ibn Dağme sadece Ebû Bekir'i himayesine aldığı için, Haris b. Halid yoluna devam etti. Ebû Bekir, Ibn Dağme ile beraber Mekke'ye döndü. Mekke'ye geldiklerinde Ibn Dagıne Kabe'ye giderek hamiliğini ilan etti: "Ey Kureyş halkı! Bilin ki ben Ebü Kuhafe'nin oğlunu himayeme aldım. Bundan böyle ona hiç kimse dokunmayacak. Ona ancak iyilik edilecek'. Sonra Mekke ileri gelenleriyle görüşerek, Ebû Bekir gibi bir şahsiyeti yurdundan ayrılmak zorunda bıraktıkları için çok kötü bir şey yaptıklarım söyledi; onları kınayıp, aşağıladı. Mekke ileri gelenleri Ibn Dağme'ye hiç bir şey demeyip, onun hamiliğini kabul ettiler. Ebû Bekir, Ibn Dağıne'nin himayesi nedeniyle baskı ve sıkıntılardan kurtuldu.

Ebû Bekir yüksek sesle Kur'an okumayı severdi. Müşrikler, Ebû Bekir'in yüksek sesle Kur'an okumasından rahatsız olmaya başladılar. Kur'an'ı evinde ve sessizce okumasını istediler. Ibn Dağme, kendisine iletilen bu isteği Ebû Bekir'e bildirdi. Ebû Bekir, yüksek sesle Kur'an okumayı, görünür yerlerde namaz kılmayı bir müddet terk edip, Kur'an'ı evinde sessizce okumaya ve namazını da yine evinde kimse görmeden kılmaya başladı. Bu arada, evinin yanında sadece namaz kılmak ve Kur'an okumak için bir mekân oluşturdu. Fakat bütün bunlara rağmen Çoğu zaman kadınlar ve çocuklar, kalabalık bir halde, Ebû Bekir'in namaz kılışını görmek ve okuduğu Kur'an'ı duymak için evinin yanına toplanıyorlardı. Bu durum Mekke eşrafını rahatsız etti. Ibn Dağme'ye haber gönderip, görüşme isteklerini bildirdiler. îbn Dağme gelince de sıkıntılarının nedenini açıkladılar: 'Kadınlarımızın ve çocuklarımızın Ebû Bekir nedeniyle dinden çıkmasından korkuyoruz. Ebû Bekir'i bundan men et. Biz senin hamiliğini tanıdığımızı bildiren sözümüzden dönmüş değiliz. Ancak Ebû Bekir'in bu durumu sözümüzün dışında yer almaktadır. Bu nedenle ondan, senin hamiliğini reddetmesini iste ve bizi onanla baş başa bırak'. İbn Dağı-ne, Ebû Bekir'e giderek durumu anlattı. Kur'an'ı kimsenin duymayacağı şekilde evinde okumasını istedi. Eğer bunu kabul etmeyecekse hamiliğinden çıkmasını bildirdi. Ebû Bekir hiç tereddüt etmeden Ibn Dağme'nin hamiliğini reddetti ve 'Ben bundan böyle yüce Allah'ın ve Resulünün hamiliğini İstiyorum' dedi. Bu sözleri, iman kardeşliğine ve Allah'ın dostluğuna sığınmaya karar verdiğinin ifadesiydi. İbn Dağıne geri dönerek durumu Mekke eşrafına bildirip 'Artık adamınızla başba-şasınız' dedi. Mekke eşrafı bunu büyük bir özlemle bekliyordu. Bütün öfkelerine rağmen Ebû Bekir'e müdahale edememenin verdiği çaresizlikle dolup taşmışlardı. Ibn Dağıne artık Ebû Bekir'in kendisinin himayesinden olmadığını söyleyince, bu anı büyük bir özlemle bekleyen müşriklerden birisi koşarak gidip elindeki toprakları Ebû Bekir'in başına saçtı.

Başa toprak saçmak, hem bir hakaret ve hem de fiziksel bir zarar verme davranışı olması nedeniyle önemliydi. O müşrik bu davranışıyla Ebû Bekir'e artık aşağılanmış; değerini kaybetmiş, koruması bulunmayan birisi olduğu mesajını vermişti. Ebû Bekir durumu Velid b. Muğire ve Âs b. Vâil'e bildirip, şikayetçi olunca, onların cevabı gerçekleşen durumu onaylamak oldu; 'Bunu sen istedin' dediler. Ebû Bekir yapacağı bir şey olmadığını, Mekke eşrafının boy hedefi haline geldiğini ve kendisini zor günlerin beklediğini anladı. Ama Mekke'de kaldı ve hicret etmedi.

Mekke Eşrafının Yeni Bir Girişimi

Müminler ilk defa Habeşistan'a hicret ettikleri zaman, Mekke müşrikleri hicret eden müminleri sadece sahile kadar takip etmişler ve daha başka bir girişimde bulunmamışlardı. Ancak Habeşistan'a ikinci defa hicret edilmesi ve bu hicrete katılanların sayısının oldukça fazla olması, Mekke eşrafını korku ve sıkıntılara sevk etti. Zira, Habeşistan'la büyük ticarî ilişkileri vardı. Habeşistan'a hicret eden müminlerin, Habeşistan'la olan ticaretlerine zarar verebileceklerini düşündüler. Böylesi bir durum Mekke ekonomisi için önemli bir kayıp olurdu. Fakat daha da önemlisi Habeşistan'daki bu müminlerin kendilerine çokça taraftar bularak, Mekke için bir tehlike teşkil etmeleri ihtimaliydi. Zira Habeşliler de vahye inanıyorlardı ve bu özellik müminlerle Habeşliler arasındaki yakınlaşmanın önemli bir nedeni olabilirdi. Üstelik o zamana kadar vahyolunan ayetlerden müminlerin diğer din mensuplarından en çok Hıristiyanlara yakınlık duyduklarını biliyorlardı. Ayrıca Habeşistan yönetiminin Hicaz bölgesini de yönetimine katmak gibi çok eskilere uzanan bir arzusu vardı. Habeş yönetiminin bu arzusu söz konusu müminler nedeniyle tekrar depreşebilirdi. Mekke ileri gelenleri hemen bir heyet oluşturarak Habeşistan'a gönderdiler. Heyet, müminlerle Habeş yönetimin muhtemel birlikteligini önleyecek bir stratejiyle hareket edecekti. Gelişmeler şu şekilde gerçekleşti: Mekke eşrafı aralarında yaptıkları görüşmeler sonucunda, Dâru'n Nedve'nin önemli üyelerinden ve Mekke eşrafının temsilcilerinden Âs b. Vâü'in oğlu Amr ile Ebû Rebia'nın oğlu Abdullah'ı değerli hediyelerle Habeşistan'a göndermeye karar verdiler. Bu iki elçiyi gönderirken görevlerini şu şekilde bildirdiler: 'Necaşi ile görüşmeden önce devlet adamlarına ve kumandanlarına hediyelerini verin. Sonra Neca-şi'ye hediyesini verin. Necaşi'den, aramızdan gidenlerle görüşmesine fırsat vermeden onları iade edeceği sözünü alın'. Mekke eşrafının, Habeşistan'a gönderdikleri elçilerine, Necaşi'nin müminlerle konuşmasına fırsat vermeden iade sözünü almaları için gayret sarf etmelerini emretmelerinden anlaşılacağı üzere, bütün amaç müminlerle Habeşistan yönetimi arasında bir yakınlaşmanın başlamasını önlemekti. Ayrıca burada dikkatleri çeken bir husus daha vardır. Habeşistan'a hicret edenler hep birlikte gitmiş değillerdi. Gruplar, aileler halinde veya teker teker gidip Habeşistan'da bir araya gelmişlerdi. Mekke heyeti Habeşistan'a gittiği zaman belki yüz kişi değilse bile, bu sayıya yakın bir mümin topluluğu Habeşistan'da bulunuyordu, îlginç olan şey şudur: Bu kadar kişiyi Mekke'ye getirmesi için Habeşistan'a sadece iki kişi gönderilmişti. Bu iki

kişinin Necaşi'nin onayım alarak müminleri Habeşistan'dan çıkarsalar dahi, Mekke'ye getirmeye güçlerinin yetmeyeceği kesindir. Bundan da Mekke liderlerinin amacının, müminleri Mekke'ye getirmek değil, müminlerle Habeş idaresinin arasını açmak olduğu anlaşılıyor. Mekke heyetinin Habeş devlet adamları ile görüşmeleri sırasındaki sözleri bu ihtimali kuvvetlendirmektedir: 'Bizden bazı akılsız, beyinsiz, serseri gençler gizlice si^İn ülkenize gelmiş bulunuyorlar. Onlar bizim dinimizi terk ettikleri gibi sizin dininize de girmediler. Bunlar benzeri olmayan bir dine mensuplar. Bizim büyüklerimiz, bizleri onları iade etmenim için size gönderdiler. Bu konuyu Necaşi ile görüşürken bize yardımcı olacağınızı umuyoruz. Çünkü elbette ki bu adamları bizler sizden daha iyi bilip, tanımaktayız.

Öncelikle Habeş devletinin ileri gelen idarecileriyle görüşerek, onları kendilerini desteklemeleri yönünde etkileyen Mekke heyeti, bu adamların da yardımıyla Necaşi'nin huzuruna çıktılar. İsteklerini dile getirdiler: 'Saygıdeğer Necaşi! Bizden bazı serseriler kavimlerinin dinini terk ettiler. Sizin dininize de girmiş değiller. Onlar çok farklı bir dine mensup oldular. Onlar şimdi senin ülkende bulunuyorlar. Onların babalan, aileleri, amcaları ve kavimleri bizi sana gönderdiler ve onları iade etmeni istiyorlar. Onların durumunu elbette ki bizler sizlerden daha iyi bilmekteyiz.' Neca-Şinin adamları da, Mekke heyetiyle daha önceki gizli anlaşmaları gereği, heyetin bu sözlerini tasdik edip, müminlerin iadenin doğru bir karar olacağım söylediler. Necaşi'nin hiç beklemedikleri sözleri, Mekke heyetinin bütün planlarını bozdu: 'Onlarla konuşup, görüşmeden onları size iade etmem. Onlar benim ülkeme sı- bulunuyorlar. Başkalarını değil de beni tercih etmeleri, kendileriyle görüşmemi gerektirir. Eğer onlar sizin dediğiniz gibiyse iade ederim, fakat değillerse iade etmem.

Müminler Mekke heyeti ile Necaşi arasındaki görüşmelerden ve Necaşi'nin ka- rarından haberdar olunca aralarında görüşüp ne yapacaklarını düşündüler. Karar- larını belirlemede zorlanmadılar: 'Vallahi, dinimizle ilgili olarak Peygamberimizin bize getirdiği şeyleri söyleyeceğiz. Ne olursa olsun. Başkası bize yakışmaz' dediler. Bu sözlerden de anlaşılıyor ki, müminlerin korkusu, Hıristiyanlarla ilgili bildikle- rini olduğu şekliyle söylerlerse Necaşi'den tepki görmeleri ihtimaliydi. Çünkü kendilerinin bildiği ayetler Hır is uyanları her ne kadar diğer din mensupları içeri- sinde en olumlu kesim olarak ifade etmekteyse de, sonuç itibarıyla onların da müşrik olduğunu, yanlışlıklar içerisinde bocaladıklarını ilan ediyordu. Fakat din- leri için bütün zorluklara katlanmış müminlerin, yeni bir zorluk için dinlerini çar- pıtıp değiştirmeleri, yalan söylemeleri düşünülemezdi. Muhtemel gelişmeler ne- deniyle ne kadar korksalar da, doğruyu söylemeye karar vermekte zorlanmadılar.

Necaşi'nin huzuruna çıktıkları zaman Mekke heyeti secde etmesine karşılık, müminler secde etmediler. Necaşi bunun nedenini sordu. Müminlerin sözcüsü sı- fatıyla Cafer gerekçelerini kısaca açıkladı: 'Binler sadece Allah'a secde ederiz'. Ne- caşi tekrar sordu: 'Niçin?' Cafer'in bu soruya cevabı da kısa ve açıktı: 'Çünkü Allah

bize bir peygamber gönderdi. O peygamber Allah'tan başka hiçbir şeye secde etmememizi emretti'. Bu kısa konuşmalardan sonra asıl konuya gelindi. Necaşi, 'Sisin mensubu olduğunuz din de nedir? Niçin kavminizin dinini terk ettiniz. Niçin Hıristiyan veya Yahudi olmadınız? Dininizin özelliği nedir?' diye sordu. Bu sırada Necaşi'nin bütün danışmanları toplanmış, hatta muhtemel bir tartışma için din kitaplarını yanlarında getirmiş bir halde bekliyorlardı. Cafer, Hıristiyan din adamlarının ellerinde kitaplarla hazır bekledikleri ve kendileriyle tartışmaya hazırlandıkları, Mekke heyetinin de düşmanca bakışlarla kendilerini seyrettikleri bir ortamda konuşmaya başladı:

Ey Kral! Biz müşrik bir kavimdik. Putlara tapardık, Sapıklık ve bilgisizlik içerisinde yaşıyorduk. Ölü etini yer, komşuya kötülük eder, bütün ahlâksızlıkları çekinmeden işlerdik. Haramları helâl sayar, birbirimizin ve başkalarının kanını dökerdik. Güçlü olanlar zayıf olanları ezmekten çekinmezdi, Uzun bir süre bu şekilde yaşadık. Ancak bir gün, Allah, bize içimizden birisini peygamber olarak gönderdi. O'nun doğruluğunu, güvenilirliğini ve vefasını çok yakından biliyorduk. O bizi, bir olan, ortağı bulunmayan Allah'a ibadet etmeye; atalarımızdan bize gelen yanlışlıkları terk etmeye, putları reddetmeye davet etti. Gene bu peygamber bizleri doğru söylemeye, emaneti sahibine iade etmeye, akrabalık bağlarına saygı göstermeye, komşuluk hakkına itaat etmeye, cinayetten ve kan dökmekten kaçınmaya, bütün ahlâksızlıkları terk etmeye, yalancı şahitlik yapmamaya, öksüzün malını vermeye, namuslu kadınlara iftira atmamaya davet etti. Ve yine bize namaz kılıp, zekat vermeyi emretti. Bizler bu peygambere inanmış, O'nun davet ettiklerini kabul etmiş kişileriz. Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayız. Allah'ın bize helâl kıldıklarını helâl, haram kıldıklarını haram kabul ederiz; hiçbir şekilde aksini iddia etmeyiz. Fakat kavmimiz bize saldırıp, işkenceler ettiler. Dinimizden ayrılmamız, eskiden olduğu gibi sorumsuzca istediğimiz gibi davranıp, yaşamamız için bizi zorladılar. Putlara tapmamızı emrettiler. Biz de onların bu baskı ve işkenceleri karşısında, senin ülkene göç etmeye karar verdik. Seni başkalarına üstün tuttuk. Çünkü senin zorba olmadığını, sana sığınanları koruyacağını umduk.[947][257]

Cafer b. Ebû Talib'in samimi, fakat açık ve hiçbir şeyi gizlemeyen bu konuşması karşısında, Necaşi, İslâm hakkında daha fazla bilgi edinmek arzusuyla "Yanınızda, Allah'tan gelen sözlerden bir şey var mı?' diye sordu. Cafer bazı ayetleri okuyabileceğini söyleyince Necaşi 'Onları bana oku' dedi. Cafer ezberindeki bazı ayetleri okumaya başladı. Cafer'in okuduğu ayetler son derece önemliydi. Çünkü o, Mekke müşriklerinin durumlarım konu alan bir sûreyi veya ayetleri değil, Mekke heyetinin iddialarına dayanak olan ve Hıristiyanların yanlışlarını ifade eden Meryem sûresini bir kısmını okudu:

Kâf, Hâ, Yâ, Ayn, Sâ'd. Bu anlatılacak olaylar, kulu Zekeriyya'ya Rabbinin bahşettiği rahmeti dile getiren bir hatırlatmadır. O, gizli bir seslenişle Rabbine yakararak şöyle demişti: 'Ey Rabbim! Doğrusu artık kemiklerim gevşedi, saçlarım

[947][257] İbn Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye, 1/359, 360; Ahmed, Müsned, V/290, 291; Rudanî, Cem'ul-Fevâid, 111/261; İbn Kesir, el-Bidaye ve'n-Nihâye, 11/20, 21..

ağardı, fakat şimdiye kadar sana yönelttiğim dualarımdan hiçbirim cevapsız bı-raktığına şahit olmadım. Gerçek şu ki, ben göçüp gittikten sonra, arkamdan iş ba-şına geçecek yakınlarımın yapacakları kulluktan kaygı duyuyorum. Karım da baş-tan beri kısır. Öyleyse bana katından, benim yerimi alacak bir yardımcı bahşet ki bana ve Yakub'un soyuna mirasçı olsun. Ey Rabbim! O'nu hoşnut olacağın bir ah-lâkla donat!' Bunun üzerine melek kendisine şöyle dedi: 'Ey Zekeriya! Seni ismi Yahya olan bir oğulla müjdeliyorum. Bu isim daha önce hiç kimseye verilmedi'. Ze-keriyya: 'Ey Rabbim!' dedi. 'Karım kısır olduğu halde ve ben de yaşlanarak bütü-nüyle güçsün bir duruma düşmüşken, benim nasıl oğlum olabilir ki?' Melek 'Orası öyle ama, Rabbin diyor ki: 'Bu benim için kolaydır, tıpkı daha önce seni yoktan var ettiğim gibV dedi. Zekeriyya: 'Rabbim, öyleyse bana bir işaret ver!' diye yalvardı. Allah buyurdu: 'Senin işaretin, sapasağlam olduğun halde, üç gün, üç gece insan-larla konuşamaman olacak'. Zekeriyya, ibadet ettiği yerden kavminin karşısına çıkıp onlara: 'Sabah akşam, Rabbinizin sınırsız yüceliğim anın!' diye işaret etti. Ve çocuk doğup büyüdüğünde O'na: 'Ey Yahya! Kitaba kuvvetle sarıl!' dedik. Biz O'na, çocukken doğru düşünme yeteneği vermiştik. Tarafımızdan O'na, kalp yumuşaklığı ve armmışhk da verilmişti; O günah ve fenalıkların tümünden sakınırdı. Ana-babasma iyilik ederdi, zorba ve âsî de değildi. Bunun içindir ki, doğduğu gün de, öldüğü gün de Allah'ın selâmı O'nun üzerinedir; diriltilerek kabrinden çıkartılacağı gün de yine O'nun üzerine olacaktır. Ey Rasû-lüm! Sana indirdiğimiz kitaptaki Meryem kıssasını da hatırla ve başkalarına da hatırlat. Hani O ailesinden ayrılıp, evinin doğu tarafına çekilmişti de, ailesiyle arasına bir perde germişti. Derken O'na görevli meleğimiz Cebrail'i gönderdik de, bu melek Meryem'e tam bir insan şeklinde görünmüştü. Meryem O'nu görünce; 'Ben, senden sınırsız rahmet sahibi Rahman'a sığınırım. Eğer Allah'a karşı sorumluluk bilinci taşıyorsan, bana yaklaşma!' dedi. Melek: 'Ben, yalnızca Rabbi-nin bir elçisiyim. Sana tertemiz bir oğlan çocuğu bağışlamak üzere gönderildim' dedi. Meryem: 'Bana bir insan dokunmamışken, benim nasıl oğlum olabilir? Ve hem ben, kötü ahlâklı bir kadın da değilim' dedi. Melek: 'Gerçek, dediğin gibidir. Ama Rabbin buyurdu ki: 'O çocuk olma meselesi, bana göre kolaydır. Hem o olacak çocuğu, insanlara kudretimizi gösteren bir alamet ve tarafımızdan bir rahmet kılmak için, bunu yapacağız. Ve bu Allah tarafından, önceden karara bağlanmış bir hükümdür.' Böylece Meryem, O çocuğa gebe kaldı ve O'nunla uzak bir yere çekilip gitti. Derken doğum sancısı onu bir hurma ağacının dibine sürükledi de o zaman: 'Keşke bu durum başıma gelmeden önce ölseydim de, unutulup gitsey-dim!' dedi. Bunun üzerine hurma ağacının alt tarafından Meryem'e şöyle seslenildi: 'Üzülme, Rabbin senin altında bir ırmak akıttı. Hurma ağacını, kendine doğru silkele ki, üzerine olgun, taze hurmalar dökülsün. Ve sonra da ye iç, doğacak olan bu çocuktan dolayı da gözün aydın olsun! insanlardan birini görürsen, ona de ki: Ben, O sınırsız rahmet sahihi Rahman olan Allah için, bir süre konuşmamaya söz verdim, bu yüzden bugün insanlardan hiçbir kimseyle konuşmayacağım' Bir süre sonra, çocuğunu kucağında taşıyarak kavmine döndü. 'Ev Meryem dediler. 'Sen

gerçekten tuhaf bir iş yaptın. Ey Harun'un kız kardeşi! Senin baban, kötü bir kimse değildi. Annen de iffetsiz, hayasız hir kadın değildi.' Bunun üzerine Meryem, kundaktaki çocuğa işaret etti. Onlar: 'Daha beşikteki bir çocukla biz nasıl konuşabiliriz ki' dediler. Fakat, o beşikteki çocuk: 'Bakın!' dedi 'Allah'ın kuluyum ben. O hana kitap verdi, beni peygamber yaptı. Ve nerede olursam olayım, hayırlı kılmıştır beni, yaşadığım sürece bana namaz kılmayı, zekat vermeyi de emretti. Beni anama iyilik eden biri kıldı ve beni, başkaldıran zorba da yapma dı. Doğduğum gün, öleceğim gün ve hayata yeniden döndürüleceğim gün de, selâmet içindeyim.' İşte budur Meryem oğlu İsa; onların şüpheye düştükleri şey hakkında, gerçek söz budur. Bir çocuk edinmek Allah'a asla yaraşmaz. Sınırsız yüceligiyle O, böyle bir şeyin üstünde ve Ötesindedir. Bir işin olmasını istedi mi ona 'ol' der o da oluverir. Ve isa'nın, her zaman söylediği gerçek şudur: 'Şüphesiz benim Rabbim de, sizin Rabbiniz de Allah'tır. Öyleyse yalnızca O'na kulluk edin. Dosdoğru yol yalnızca budur.[948[258]]

Meryem sûresinin ayetlerini işiten Necaşi duygulandı, gözleri yaşardı ve''Bu duyduklarım, Musa'nın ve isa'nın getirdikleriyle aynı kaynaktan' diyerek Cafer'in okuduğu ayetlerin ilâhî kelam olduğuna inandığını söyledi. Hemen arkasından da kararını Mekke heyetine hitaben bildirdi: 'Vallahi onları sizlere teslim etmeyeceğim. Hiç kimse onlara hir zarar veremeyecek'. Necaşi'nin bu kararı Mekke heyetinin bütün planlarını alt üst etti. İtiraz ve ricalarını bildirdilerse de işe yaramadı. Necaşi kararında en ufak değişikliğe gitmedi. Mekke heyeti, hayal kırıklığına uğramış bir şekilde Necaşi'nin huzurundan ayrıldı. Son bir umutla yeni bir plan tasarladılar.

Ertesi gün Necaşi'nin huzuruna çıkıp, 'Onlar Meryem'in oğlu İsa'ya insan diyorlar diye şikayet ettiler. Bunun üzerine Necaşi müminleri çağırtarak Hz. İsa hakkında ne düşündüklerini sordu. Cafer; 'Bu konuda Peygamberimiz bize ne-demişse ancak onu deriz. Peygamberimiz bize Meryem oğlu İsa'nın Allah'ın kulu, Resulü, ruhu ve hir bakire olan Meryem'e ilka ettiği kelamı olduğunu bildirdi' deyince, Necaşi elini yere uzatıp bir çöp alarak 'Sizin hu söylediğinizle, îsa b. Meryem'in söylediği arasında hu çöp kadar dahi fark yok' dedi. Bunun üzerine orada bulunan Hıristiyan din adamları öfkelenip, homurdanmaya başladılar. Necaşi onlara da hitap ederek, nihaî kararını açıkladı: 'Siz ne kadar homurdansanız da vallahi gerçek olan ancak budur' Sonra müminlere dönerek; 'Sizler, artık ülkemde emniyettesiniz. Size hiç kimse dokunamaz. Dokunacak olan zarar görür'. Daha sonra adamlarına Mekke heyetini göstererek; 'Bunların getirdikleri hediyeleri iade edin. Allah bu mülk ve saltanatı bana verirken rüşvet almadı ki, ben onlardan rüşvet alayım. Onlara ve hediyelerine ihtiyacımız yok. Onları ülkemden çıkarın' dedi.

[948[258]] Meryem, 19:1

Rumlar, Arapların bulunduğu bölgeye yakın bir yerde yenilgiye uğradılar. Ancak onlar birkaç yıl içinde galip gelecekler. Onların bu yenilgilerinden önce de sonra da emir Allah'ındır. O gün müminler de Allah'ın yardımıyla sevinecekler. Allah, dilediğine yardım eder, galip kılar. O, mutlak güç sahibidir, çok esirgeyicidir. Bu Allah'ın vaadidir. Allah vaadinden caymaz; fakat insanların çoğu bunu bilmezler. 949[259]

Hicret eden müminlerin Habeş yönetimince kabul edilmeleri ve desteklenmeleri, Mekke eşrafı için oldukça kötü bir gelişmeydi. Ticarî faaliyetlerinin önemli bir merkezi konumundaki Habeşistan ile ilişkileri müminler nedeniyle bozulmuştu. Ciddi anlamda ekonomik kayba uğramışlardı. îslâm davetinin hiç ummadıkları bir zamanda elde ettiği bu destek, Mekke eşrafı tarafından, ikballerini tehlikeye sokan bir sürecin ilk adımı olarak düşünüldü. Gelenekselleşmiş korkularının gerçekleşmesinden çekindiler. Çünkü, tarihleri boyunca genellikle güneyden gelen Hıristiyan saldırı ve istilalarına maruz kalmışlardı. Ebrehe'nin Kabe'yi yıkarak Mekke'yi dinî/ticarî faaliyetlerin merkezi olmaktan çıkartma girişimi, Hıristiyan saldırılarının yakın zamandaki son örneğini teşkil ediyordu. Ayrıca, Bizans İmparatorluğunun Kuzey Batı Arap yarımadasındaki gücü de sıklıkla tehdit edici boyutlara ulaşıyordu. Birçok sefer, güneyden kuzeye uzanan önemli ticaret yolunun kuzey kısmı Bizans imparatorluğuna bağlı yerel idareler tarafından tehdit edilmişti. Mekke eşrafı, her ne kadar bölgenin Hıristiyan yöneticileriyle bazı anlaşmalar yapmayı başarmışlarsa da, bu durum, Hıristiyan İmparatorluğun Hicaz bölgesi Araplanmn ticarî faaliyetleri için potansiyel bir tehlike olmasına son vermemişti. imparatorluk fırsat buldukça gözünü Hicaz bölgesine, bölgedeki ticarî faaliyetlerin getirilerine dikmişti. Mekke yönetimi, Bizans İmparatorluğunun potansiyel tehditlerinden birisiyle yakın zamanda karşılaşmıştı. Yaşanan problemin kahramanı Osman b. Huveyris'di. Hicaz'ın yöneticisi olma hayalleri kuran Osman b. Huveyris, Kayser ile görüşmüş, Hicaz bölgesindeki çok büyük miktarlara ulaşan ticarî faaliyetlerden bahsetmiş ve İmparatorluğun buraya egemen olmasının önemli bir ekonomik kaynağa sahip olmak anlamma geleceğini anlatmıştı. Osman b. Huveyris, kişisel ihtiraslarım gerçekleştirmek için belki bazı şeyleri abartmıştı, ama tamamen haksız da değildi. Hicaz bölgesinde iki önemli ticaret yolu vardı. Biri Amman'ı Irak'a bağlayan doğu yoluydu. Hint, Fars ve Yemen malları bu yoldan taşınırdı. Tüccarlar bu yolu kullanarak Yemen, Irak ve Suriye pazarlarına ulaşırlardı, ikinci yol ise Mekke'den geçen batı yoluydu. Asıl önemli olan da bu yoldu. Yemen, Habeş, Hint mallan bu yoldan Şam'a ulaşırdı. Yine Anadolu, Mısır, Suriye başta olmak üzere kuzeyin ve batının mallan bu yoldan Habeşistan'a, Yemen'e ve Hint'e giderdi. Bu yola hakim olan gerçekten önemli bir ekonomik faaliyeti kontrolüne almış olurdu. Bu nedenle Osman b. Huveyris, imparatoru ikna etmekte zorlanmamış ve imparator adına 'Hicaz Kralı' sıfatıyla bölgeye gönderilmişti.

949[259] Rûm sûresi, 30:1-6

Fakat Hicaz Arapları onun egemenliğini tanımadılar. Osman b. Huveyris'in bütün çaba ve çalışmaları bölge liderlerini ikna edemedi. Bunun üzerine, Osman b. Huveyris durumdan haberdar etmek ve yardım istemek için tekrar İmparatorun yanına döndüğünde zehirlenerek öldürüldü. Osman b. Huveyris'in gördüğü tepkinin nedeniyle ilgili olarak Kureyş'in ünlü hatiplerinden Ebû Zemaa b. Esved'in şu sözü, o günün Araplarmdaki temel kişilik özelliklerinden birisini de göstermesi açısından önemlidir: 'Kureyş, itaatkâr olmayan bir topluluktur; ne krallık yapar ne de kendisine hükmedilmesine razı olur.

Genel olarak tüm Hicaz bölgesinin, özel olarak da Kureyş'in tüccar eşrafı, güneyin ve kuzeyin Hıristiyan yöneticilerine karşı hep son derece hassas dengeler üzerinde yer alan politik ilişkilerle işlerini yürütmüşlerdi. Güneyin veya kuzeyin saldırısına maruz kalmak veya bu bölgelerdeki ticari faaliyetlerine engel olunması ise hep en önemli korkularını oluşturuyordu. İşte böylesi bir ortamda müminlerin Habeşistan yöneticilerinin desteğini almaları, Kureyş eşrafı için son derece önemli bir gelişme oldu. Kendi içlerinden çıkan bir grup insanın, Mekke'nin ikbaline zarar veren bir konuma sahip olmaları öfke ve kinlerini artırdı. Resulül-lah'tan sıklıkla duydukları bazı ayetler ise sıkıntılarım katlayarak büyüttü. Şu nedenle ki, başta putperestler olmak üzere diğer dinler ve mensupları hakkında sert eleştirilerde bulunan Kur'an, Hıristiyanlar hakkında biraz daha yumuşak bir üslûp kullanıyor, hatta bazen onlar hakkında olumlu şeyler de ifade ediyordu. Şu bazı ayetler bunun örnekleriydi: 'içlerinden zulmedenleri bir yana, ehl-i kitapla ancak en güzel yoldan mücadele edin ve deyin ki: 'Bize indirilene de, size indirilene de iman ettik. Bizim ilâhımız da sizin ilâhınız da birdir ve biz O'na teslim olmuş kimseleriz'. Resulüm' Sana önceki kitapları tasdik eden bu Kitab'ı indirdik. Onun için, kendilerine kitap verdiklerimiz ona iman ediyorlar. Şunlardan (Araplardan) da ona iman eden nice kimseler vardır. Âyetlerimizi, ancak kâfirler bile bile inkâr ederler.[950[260]] Andolsun ki biz, düşünüp öğüt alsınlar diye, vahyi birbiri ardınca in-dirmişizdir. Daha önce kendilerine kitap verdiklerimiz, Kur'an'a da iman ederler. Kur'an okunduğu zaman: 'Ona iman ettik. Çünkü o Rabbimizden gelmiş hakikattir. Esasen biz daha önce de Müslüman idik' derler. Onlara, sabretmelerinden ötürü, mükâfatları iki deja verilecektir. Bunlar kötülüğü iyilikle savarlar, kendilerine verdiğimiz nzıktan da Allah rızası için harcarlar. Onlar, boş söz işittikleri zaman ondan yüz çevirirler ve 'Bizim işlerimiz bize, sizin işleriniz size. Size selâm olsun. Biz kendini bilmezleri arkadaş edinmek istemeyiz' derler.[951[261]]

Bunlar, Mekke eşrafının, müminlerle Hıristiyanlar arasında benzerlik görmelerine neden olan şeylerdi. Müminlerin Hz. isa'yı bir peygamber olarak kabul etmeleri, iki dinin de risâlet, vahiy, Cebrail gibi önemli kavram ve konu benzerliklerine sahip olmaları, Mekke eşrafının iki din arasındaki benzerliklerle ilgili kanaatlerini destekleyen somut dayanaklardı. Bu nedenle, içlerinden çıkan müminlerin birçok konuda Hıristiyanlarla ittifaka girmesinden korkuyorlardı.

[950[260]] Ankebut, 29:46,47
[951[261]] Kasas, 28:51-55

Mekke eşrafı, müminlerin Habeşistan yönetimince kabul edilip, desteklenmeleri nedeniyle öfke ve korku içinde ne yapacaklarını düşündükleri bir sırada, ku-zey-doğudan gelen bir haber sevinmelerine yol açtı. Gelen haber, bir süredir kötü rüyalar görmelerine neden olan olumsuz düşüncelerin dağılmasını sağladı. Gelen habere göre Bizans orduları Fars orduları karşısından büyük bir yenilgiye uğramış ve İrak, Suriye, Filistin bölgesi tamamıyla Farslılarm eline geçmişti. Mekke eşrafı bu duruma birçok açıdan sevindi. Öncelikle Bizans nedeniyle sahip oldukları potansiyel tehlikeden kurtulduklarına sevindiler. Artık kuzey-doğudan gelebilecek bir Hıristiyan tehlikesinden bahsedilemezdi. Fars idaresine gelince, Fars nedeniyle bir problem yaşamamışlardı. Sevinçlerinin bir başka nedeni ise, Bizans'ın bu yenilgisinin, kendilerinin müminlerle ilişkilerinin geleceğiyle İlgili düşünce ve iddialarını kuvvetlendirmişiydi. Resulûllah'tan, o güne kadar, İslâm'ın egemen olacağını, putperestlerin yenilip yok olacaklarını duymuşlardı. İnanmak istemiyorlardı, ama gidişat Resulûllah'm haklılığına şahitlik ediyordu. Ama şimdi durum değişmişti. Vahye dayanan bir dinin ordusu yenilmişti, üstelik bu ordu bir imparatorluk ordusuydu ve kendileri gibi putperest bir topluluğun ordusuna yenilmişti. İşte bu durumu, bundan sonra Resulûllah'a karşı sarf edecekleri üstünlük iddialarında delil olarak kullanabilir ve 'Bak hayallerin sona eriyor, Vahye inananlar perişan oluyor. Siz de böyle olacaksınız; biz de sizleri Farslılarm Bizanslıları perişan ettiği gibi perişan edeceğiz diyebilirlerdi. Daha ilk andan itibaren düşündüklerini uygulamaya koydular. Büyük bir ukalalık ve şımarıklık içerisinde müminlerle alay etmeye, 'Sizi perişan edeceğimiz günler yakındır' demeye başladılar. Müminler, müşriklerin bu şımarık davranışları ve alayları karşısında üzüldüler. Durumu izah etmekte zorlandılar. Psikolojik açıdan ezilmeye başladılar, işte bu sırada vahyolunan bir grup ayet, müminler açısından durumu değiştirdi. Vahyo-Sunan ayetler Rûm sûresinin ayetleriydi ve şöyle deniliyordu: 'Elif. Lam. Mîm. Rumlar, Arapların bulunduğu bölgeye yakın bir yerde yenilgiye uğradılar. Ancak onlar, birkaç yıl içinde galip gelecekler. Onların bu yenilgilerinden önce de sonra da emir Allah'ındır. O gün müminler de Allah'ın yardımıyla sevinecekler. Allah, dilediğine yardım eder, galip kılar. O, mutlak güç sahibidir, çok esirgeyicidir. Bu Allah'ın vaadidir. Allah vadinden caymaz; fakat insanların çoğu bunu bilmezler.[952[262]]

Rûm sûresinin ilgili ayetleri, müminlerin bütün üzüntülerini sona erdirdi. Zira, yenilgiye uğramış Bizanslıların kısa süre sonra güçlerini toplayacakları ve Farslıları yenecekleri bildiriliyordu. Bugün müşriklerin sevinmelerine karşılık, o gün de müminler sevineceklerdi. Fakat bu ayetleri duyan Mekke eşrafı gülmekten kendilerini alamadılar; şımarıklıklarını daha da artırdılar. Çünkü mevcut şartlarda ayetle bildirilen durumun gerçekleşmesi ve Bizans ordularının Fars ordularını yenilgiye uğratması imkânsızdı. Özellikle de birkaç yıl gibi kısa süre içerisinde böyle bir şeyin gerçekleşmesi tamamıyla imkânsız bir durumdu. Bu nedenle, 'Sizi de biz perişan edeceğiz' diyerek alay edip, aşağıladıkları Hz. Ebû Bekir'in, kendile-

[952[262]] Rûm, 30:1-6

rine Rûm sûresini okuması karşısında Ubeyy b. Halef, Ebû Bekir'i bahse tutuşmaya davet etti. Eğer üç yıl içerisinde Bizanslılar Farslıları yenilgiye uğratırlarsa on deve vermeye hazır olduğunu söyledi. Ama eğer bu gerçekleşmezse on deve alacaktı. Vahye güven konusunda en ufak kuşkusu bulunmayan Ebû Bekir, anında bahsi kabul etti. Sonra gidip durumu Resulûllah'a bildirdi. Resulûllah bahse karşı çıkmadı, fakat ayetteki 'bifî teriminin üç-on yıl anlamına geldiğini hatırlatarak, develerin sayısını artırarak bahse konu olan süreyi uzatmasını söyledi. Ebû Bekir tekrar Ubeyy b. Halefin yanma dönerek süreyi on yıla çıkarmak istediğini, ancak bunun karşılığında develerin sayısını yüze çıkaracağını söyledi. Yüz deve çok büyük bir miktardı. On yıl bile olsa, Rumların Farslıları yenmesi imkânsız görünüyordu. Ubeyy b. Halef bahsi yeni biçimiyle kabul etmekte tereddüt etmedi. Bahsi kazanacağına o kadar emindi ki, Ebû Bekir bahisten dönmesin, sözünü unutmasın diye eşraftan bazı kimseleri bahislerine şahit tuttu.

Hz. Ebû Bekir ile Mekke eşrafından Ubeyy b. Halefin bahsi önemliydi. Ebû Bekir sadece vahye güveniyordu. Ubeyy b. Halef ise mevcut şartlara. Elbette ki sonuçta kazanan Ebû Bekir oldu; vahyin dediği gerçekleşti. Ancak o günün şartlarında gerçekleşen mucizenin önemim anlamak için, mevcut şartları kısaca da olsa hatırlamakta fayda var.

Bizans İmparatoru Herakleios (610-641) tahta çıktığı zaman, ülke ekonomik açıdan perişan haldeydi. İdarî mekanizma felç olmuştu. Ücretli asker toplamaya dayanan ordu sistemi işlemiyordu; para olmadığı gibi, bütün malî kaynaklar da kurumuştu. Devletin batı bölgeleri Avarlar ve Slavlar tarafından işgal edilmişti. Fars istilası bu şartlar altında başladı. 611 yılında Doğu Anadolu ve Suriye'nin bir kısmı Fars ordusu tarafından işgal edildi. 613 yılında Bizans ordusu Antakya'da büyük bir yenilgiye uğradı, imparatorluğun doğusu korumasız kaldı. Fars orduları hızla her yeri işgale başladılar. 613 yılı içinde Damaskos (Şam), Tarsos (Tarsus) Fars orduları tarafında işgal edildi. İmparatorluk ordularının son kalıntıları da Doğu Anadolu'dan tamamen çekildi. Fars ordusunu durdurmak mümkün değildi; Fars ordusu çok kalabalık ve güçlüydü. Buna karşılık Bizans ordusu diye bir ordu kalmamıştı. Bir sel felaketi gibi her yeri silip süpüren Fars ordusu, Hıristiyanlığın önemli dini merkezi durumundaki Kudüs'ü de ele geçirdi (615). İşgal edilen şehirde günlerce katliam uygulandı. Bölge Hıristiyanları için son sığmak durumundaki Kudüs'e sığman 90 bin kişi kılıçtan geçirildi. Kuvvetle muhtemeldir ki Kur'an'ın 'Rumlar, Arapların bulunduğu bölgeye en yakın yerde yenildiler [953] [263] diye bahsettiği olay bu idi. Kudüs putperest Farslıların eline geçince, Büyük Kostantinos tarafından inşa ettirilen Kutsal Mezar Kilisesi yakılıp, yıkıldı. Hz. isa'nın üzerine çakıldığına inanılan ve Hıristiyanlar için en kutsal eşya olan Kutsal Haç, Farslılar tarafından alınıp Fars ülkesine götürüldü. Bu Hıristiyanlar için moral açından büyük bir yenilgiydi. Yenilgi bununla da kalmadı, aynı yıl Fars ordusu istanbul Boğazına kadar tüm Anadolu'yu tamamen işgal etti. Bizarısın başkenti aynı anda

[953][263] Rûm, 30: 2,3

batıdan Avar ve Slavların, doğudan ise Farsların arasında kaldı. Avar ve Slav orduları Batı surlarının dibinde gezinirken, Fars ordusu da Kadıköy sahillerine kadar indi.

Rûm sûresi vahyolunduğu zaman Bizans'ın durumu böyleydi. Hatta, bu sûrenin vahyolunuşunu takip eden yıllarda Fars işgali büyüyerek devam etti; 619 yılında Mısır'ı ve Kuzey Afrika'nın önemli bir kısmını işgal ettiler. Ancak elbette ki, vahyin bildirdiği aynen çıktı ve dokuz yıl sonra (624 yılında) Bizans orduları Fars ordularını büyük bir yenilgiye uğrattılar. Daha önce kaybettikleri tüm bölgeleri tekrar ele geçirdiler. O sene, müminler, daha önceleri anlayamadıkları bir şeyin de, Mekke yıllarmdayken kendilerine bildirildiğini anladılar. Rûm sûresinde Farslıların uğrayacaklarından bahsedildikten sonra 'O gün müminler de Allah'ın yardımıyla sevinecekler' denilmişti. Müminler bunu, Farslıların yenilmesi ve müşriklerin şımarıklıklarının açığa çıkması nedeniyle yaşayacakları sevinç olarak anlamışlardı. Fars ordularının yenilme haberi kendilerine ulaştığı zaman, kendileri başka bir şeye seviniyorlardı. Bedir'de müşrik Mekke ordusunu yenilgiye uğratmışlardı. O zaman anladılar ki, Allah yıllar önce Bedir'deki zaferin neden olacağı sevinçten bahsetmişti. Müminlere bir müjde verilmişti.

Hz. Ebû Bekir'in girdiği bahsin sonucuna gelince; Fars ordusunun yenilgisi duyulduğu zaman Ubeyy b. Halef ölmüştü. Hz. Ebû Bekir, tüm Mekke eşrafının bildiği bahsin gereğine uyulmasını talep etti ve Ubeyy'in varislerinden bahiste kazandığı yüz deveyi alarak Medine halkına dağıttı.

İslâm'a Yeni Katılanlar

Elbette ki sen Ölülere asla duyuramazsın ve sırtlarını dönüp uzaklaşan, kalbi körelmişlere de çağrım duyuramazsm. Kalpleri kör olanları, sapıklıklarından döndürüp, doğru yola iletemezsin. Sen davetini ancak, mesajlarımıza inananlara ve böylece kendilerini bize teslim edenlere duyurabilirsin. [954][264]

Kim Allah'a inanırsa O da onun gönlüne doğru yolu ilham eder. Allah her-şeyi hakkıyla bilendir. Allah'a ve O'nun elçisine itaat edin, eğer yüz çevirip uzaklaşırsanız bilin ki elçimizin görevi ancak bu mesajı açık bir şekilde size iletmektir. [955][265]

Müminlerden bir topluluğun Habeşistan'a hicret etmiş olması, Resulûllah'ın İslâm davetinde herhangi bir değişikliğe neden olmadı. O, yine eskisi gibi gizli-açık, bireysel-toplumsal davetine aynen devam ediyordu. Bu durum Mekke ileri gelenlerini daha da öfkelendirdi. Resulûllah'ın Mekke'de çok az sayıda müminle kalmış olmasına rağmen İslâm davetinde hiçbir şekilde geri adım atmamasını büyük bir cüretkarlık olarak değerlendirip, İslâm davetini önlemeye yönelik yeni tedbirler düşündüler. Fakat önceki karar ve uygulamalarından biliyorlardı ki, alaylar, aşağılamalar, yalanlamalar, baskılar ve işkenceler Resulûllah'ı hiçbir şe-

[954][264] Rûm sûresi, 30: 52,53
[955][265] Teğabun sûresi, 64: 11,12

kilde engellemiyordu. Mekke ileri gelenleri bu durumda büyük bir öfkeyle köpürüp taşmaktan başka bir şey yapamadılar. Ancak bazı kişisel tepkilerden de geri kalmadılar. Ebû Cehil'in gerçekleştirdiği kişisel tepki bunlardan birisi oldu. Fakat bu da aleyhlerine döndü ve Resulûllah'ın amcası Hamza'nm İslâm'a girmesine vesile oldu.

Haraza b. Abdülmuttalib'in İslâm'a Girişi

İslâm'a ve ResulüUah'a karşı öfkeyle dolu olan Ebû Cehil, Resulûllah'la karşılaştığı günlerin birisinde kin ve düşmanlığını dile getirip, ResulüUah'a ağır hakaretler yaptı, küfürler savurdu. ResulüUah onun bu kötü, aşağılık söz ve davranışları karşısında hiçbir şey demeden evine gitti. Çok üzülmüştü, ama yapabileceği bir şey voktu. Ebû Cehil ise, ResulüUah'a hakpret ettikten sonra her zaman olduğu gibi Kabe'nin yanında oturan Mekke eşrafının toplantı yerine gitti ve sohbet halkasına katıldı.

Resulûllah'm amcası Hamza b. Abdülmuttalib kahramanlığıyla ün yapmış birisiydi. O zamana kadar yeğeninin daveti karşısında sesiz kalmış, olumlu veya olumsuz bir tavır sergilememiş ti. Ebû Cehil'in ResulüUah'a hakaret ettiği gün, her zaman yaptığı üzere, ava çıkmıştı, Ebû Cehil eşrafla sohbet ederken avdan döndü. Dışarıdan gelişlerinde Kabe'yi tavaf etmeden ve Mekke eşrafıyla görüşüp, konuşmadan evine gitmezdi. Bu sefer de, alışkanlığı gereği, Kabe'ye doğru giderken, kısa süre önce Ebû Cehil'in ResulüUah'a yaptıklarına ve söylediklerine şahit olan bir kadm, Hamza'nın karşısına çıkarak görüp, duyduklarını anlattı: 'Ey Umare'nin babası biraz önceki gördüklerimi görseydin hiç dayanamazdın, Ebû'l Hakem, biraz önce yeğenine demediğini bırakmadı. Hiç hoşuna gitmeyecek, duymak istemeyeceğin şeyler söyledi. Muh.amm.ed ise hiç karşılık vermedi. Sessizce evine gidip, kapandı'.

Hamza, duydukları karşısında büyük bir öfkeye kapıldı. Yeğeninin aşağılanmasına ve özellikle de yeğeninin bahane edilerek Haşim oğullarının aşağılanmasına razı olmadı. O öfke ile doğruca Mekke eşrafının toplantı yerine gitti. Hiçbir şey demeden Ebû Cehil'in başına dikilip, elindeki yayı olanca gücüyle Ebû Cehil'in başına indirdi. Ebû Cehil'in başı yaralandı, kan akmaya başladı. Çevrede bulunanlardan bazıları duruma müdahale edip, Hamza'yı tutmaya çalıştılar. Ebû Cehü'e yönelik bu davranışının nedenini tahmin ettikleri için de, tedirgin bir şekilde 'Ey Hamza! seni dininin terk etmiş birisi gibi görüyoruz' dediler. Hamza ise o öfke ile kararını açıkladı: 'Bundan sonra ben de Muhammed'in yanındayım. O'nun söylediklerinin doğru olduğunu kabul ediyorum. Ben de O'nun dinine giriyorum. Bunu kabul etmeyip, engellemek isteyen varsa çıksın karşıma'. Gençlerden birkaç kişi ayağa kaı-karak Hamza'ya müdahele etmeye niyetlendiler. Fakat, olayların başlatıcısı olan Ebû Cehil, Hamza'ya fiilî müdahalenin neden olacağı muhtemel olumsuz gelişmeleri tahmin ederek, o gençleri engelleyip, 'Yapmayın. Bırakın Ebû Umare'yi. Ben onun yeğenine-gerçekten kötü davrandım dedi.

Hamza öfke ile bir karar vermişti. Halbuki daha önce yeğeninin davetini kabul etmeyi hiç düşünmemişti. Kararını eşrafa bildirdikten sonra evine gitti. Öfkeyle verdiği kararını düşündü. Doğru mu yapmıştı? Kararından dönse miydi? Bir yığın sorularla dolu bir zihinle o geceyi geçirdi. Sonunda kesin kararını verdi. Sabah olunca ResulüUah'a giderek durumunu açıklayıp, İslâm'ı kabul ettiğini bildirdi. Hamza'nın mümin olması Mekke eşrafını düşüncelere sevk edip, korkuturken; başta Resulûllah olmak üzere müminleri sevindirdi. Müminler Hamza'nın islâm'a girişiyle kuvvet kazandılar, güvenleri arttı. Hamza'nın islâm'a girişinin verdiği cesaret ve güvenle olsa gerek, takip eden günlerden birinde, Ebû Bekir bir karar verdi. Gayesi Kabe'ye giderek açıktan Kur'an okumaktı. Bu amaçla Kabe'nin yanma, Mekke eşrafının toplantı mahallinin (Dâru'n Nedve'nin) yakınma giderek, Kur'an okumaya başladı. Eşraf şaşırdı. Ancak çabucak şaşkınlıklarını üzerlerinden atıp Ebû Bekir'e saldırdılar. Onu çok ağır bir şekilde dövdüler. Çevreden yetişenler Ebû Bekir'i baygın şekilde oradan uzaklaştırıp evine götürdüler.

Değişmeyen Özellikler

Müşrikler, Resulûllah'm davetiyle, davetin konusu olan ilâhî esaslarla İlgili ciddi olmayan tartışmalar açarak, insanların düşüncelerinde islâm davetini doğru anlamalarına engeller oluşturmaya çalışıyorlardı. Bu çoktandır yapageldikleri bir şeydi. Fakat, bilindiği üzere, onların İslâm'a yönelik muhalefetleri sadece düşünce planında gerçekleşmedi. Düşünce planındaki bu muhalefetlerinin yanı sıra, müminlerle alay etmek, aşağılamak, tehdit etmek, işkenceler yapmak ve hatta öldürmek gibi fiilî engellemelere de sıklıkla müracaat ettiler. Her iki Habeşistan hicreti de bu ortam içerisinde gerçekleşti. Resulûllah'm hicrete katılmayıp Mekke'deki zorluk günlerine razı olması ise, müşrikleri sinirlendirip, iyice azdırdı. Zorbalıklarını hepten artırdılar. Bu nedenle birçok defa Resulûllah'm şahsına yönelik saldırılarda bulundular. Bu saldırılarından birisinde, ResulüUah'a zarar verip, tokatladılar. Çevreden yetişen bazı kimseler Resulûllah'ı müşrik zorbaların elinden kurtardılar. Resulûllah'm basma gelenleri duyunca koşup gelen Ebû Bekir'in eşrafın yüzüne karşı söylediği sözler tevhid-şirk mücadelesinin değişmeyen bir özelliğini dile getiriyordu: 'Rabbim Allah'tır dediği için bir adamı öldürüyor musunuz?' Her şey açıktı; Resulûllah insanları ahlâksızlığa, zorbalığa, kötülüğe çağırmamıştı. Daha da önemlisi, ahlâkî meziyetlere çağırıyordu. Mekke toplumu için olsa olsa tek suçu vardı, o da şirki reddedip 'Rabbim sadece Allah'tır' demesi. Bunun karşılığı ise zorbalık, hakaret, dayak olamazdı; ama müşrikler böyle düşünmüyorlardı.

Müminlerin büyük bir kısmının Habeşistan'a hicret ettiği günlerdi. Daha birkaç gün önce Hamza islâm'a girmiş, müminler Hamza'nın İslâm'a girişiyle büyük bir sevince kavuşmuşlardı. Fakat durumda önemli bir değişiklik olmadı. Müşrikler bütün zorbalıklarryla yapacaklarını yapmaya devam ettiler. Bu sıralarda ResulüUah'a Mü'min (Gafır) suresinin bir bölümü vahyolundu. Vahyolunan ayetlerde, Hz. Musa ve Harun'un, Firavun gibi tarihin en büyük zorbasına rağmen gerçekleştirdikleri İslâm davetinin bir kesiti anlatılıyordu. Söz konusu ayetlerde iki

peygamber kardeşten, zorba idarenin failleri olan Firavun, Hâmân ve Karun'a gidip Allah'ın ayetlerini bildirmelerinin ve zorbalığı terk etmelerinin istenmesi anlatılıyordu, iki kardeş emrin gereğini yerine getirirler. Fakat reddedilirler. Üstelik Firavun ve adamları, ilâhî çağrıyı seyrinden saptırıp, çarpıtmaya çalışırlar. Hz. Musa ve Harun'u sihirbaz olmakla itham ederler. Hz. Musa ve Harun çağrılarına ısrarla devam edip, söyleyeceklerini söylemeye, zorbaların zorbalıklarını gözler önüne sermeye devanı ederler. Firavun sisteminin elebaşları, ilâhî çağrıyı çarpıtma girişimleri bir fayda sağlamayınca son bir çare olarak fiilî zorbalıklarını sergilemeye karar verirler. Birbirlerine 'Onunla beraber inananların oğullarım öldürün, kadınlarını sağ bırakın! [956][266] derler. Bu genel karara karşılık, Firavun daha özel bir kararını dile getirir: 'Bırakın Musa'yı öldüreyim de Rabb'ine şalvarsın (bakalım Rabb'i onu kurtarabilecek mi?) Çünkü ben Musa'nın dininizi değiştirmesinden yahut yeryüzünde bozgunculuk (karışıklık) çıkarmasından korkuyorum.[957][267]

Bütün bunlar, Resulûllah'ın ve yanındaki müminlerin başlarına gelenlerin benzerleriydi. Mü'min sûresinin ilgili ayetlerinde açıklanan şeylerle, Resulûllah'ın başına gelenler arasındaki tek fark isimlerdi. Bir yanda Hz. Musa ve Harun diğer yanda Hz. Muhammed. Bir yanda Firavun, Haman, Karun ve adamları diğer yanda Velid b. Muğire, Utbe b. Rabia, Âs b. Vâil, Ebû Cehil, Ebû Leheb, Ömer b. Hat-tab... Bu durum, Mü'min sûresinin önemini Resulûllah açısından daha da artırıyordu. Bu sûreyle Resulûllah'a, kendi başına gelenlerin tevhid-küfür mücadelesinin değişmeyen özellikleri olduğu bildirilip, kalbinin sağlamlaştırılması amaçlanırken; diğer yandan da müşriklere, söylediklerinin ve yaptıklarının Firavun ve adamları gibi tarihin en zorba şahsiyetlerinin söz ve işlerine benzediği, sonları belli olan seleflerinin bu olumsuz özelliklerini devam ettirirlerse kendi sonlarının da farklı olmayacağı bildirilmiş oluyordu. Fakat bu sûrede bazı ayetler vardır ki, bunlar bilhassa Resulûllah'a özel mesajlar veriyordu. Açıklanmıştı ki; Firavun ve adamlarının Hz. Musa ve Harun ile diğer müminleri katletmeyi planladıkları, müminlerin bu karar karşısında çaresiz olduğu bir anda, Firavun ve adamlarının hiç ummadığı bir şey gerçekleşmişti. Firavun ailesinden, Firavun'un en yakınlarından ve yönetimde söz sahibi olanlardan birisi, zorba kararın alındığı anda ortaya çıkıp, konuşmaya başlamıştı: 'Rabbim Allah'tır dediği için bu adamı öldürüyor musunuz? Oysa o size Rabbnizden deliller getirmiştir. Eğer yalancı olursa yalanı kendi zararınadir. Ve eğer doğru söylüyorsa size v adetliklerinin (hiç değilse) bir kısmı başınıza gelir. Şüphesiz Allah aşın giden, yalancı olan kimseleri doğru yola iletmez. Ey Kavmiml Bugün mülk sizindir. Burada siz hakimsiniz (Ancak) eğer (Allah'ın hışmı) bize gelirse, kim bizi Allah'ın hışmından kurtaracak?. [958][268]

Bu çok önemliydi. Sûreyle, Resulûllah'a tevhid-küfür mücadelesinin hep aynı olan özelliklerinin neler olduğu bir kez daha bildiriliyor ve yine tevhid-küfür mü-

[956][266] Mümin, 40:25
[957][267] Mü'min, 40:26
[958][268] Mü'min, 40:28,29

cadelesinin değişmeyen özelliklerinden birisi olan Allah'ın müminlere yardımının yakın olduğu müjdeleniyordu. Hz. Musa ve kardeşinin, en kritik anda, bizzat Firavun'un en yakınlarından birisinin hidayete erdirihnesiyle desteklenmesi gibi, Resulûllah'ın da benzer nitelikte bir destekle karşılaşacağının müjdesi veriliyordu. O aşamada Resulûllah'ın hiçbir şekilde 'Artık davete yönelenler bulunmuyor. Bu iş olmayacak' gibi olumsuz düşüncelere kapılmaması gerektiği, dolaylı bir şekilde de olsa ayetle bildirilmiş oluyordu. Yapması gereken, durumunu devam ettirmesi ve daveti sürdürmesiydi.

Firavun ailesinden olan müminin, imanını açığa vurup, Hz. Musa ve kardeşini destekleyerek Firavun ve adamlarını şaşkına çevirmesini nakleden ayetlerin vahyolunmasını takiben, Resulûllah da Mekke ileri gelenlerinden kimin mümin olabileceğini düşünmeye başladı. Bu kişinin Mekke eşrafında olmasının yanı sıra, genç ve güçlü olmasını tercih ederdi. Velid b. Muğire, Âs b. Vâil veya Utbe b. Rabia olmamalıydı, çünkü onlar her ne kadar Mekke'de sözü geçen kişilerse de oldukça yaşlıydılar ve otorite artık gün geçtikçe gençlere geçiyordu. Ebû Cehil ve Ömer b. Hattab önemliydi. Bunlar, Dâru'n Nedve'nin en önemli üyelerinden olmalarının yanı sıra, Mekke'de sözü geçenlerden ve gençlerden idiler. Bu düşünceler Resulûllah'ı dua etmeye yöneltti. Bu iki müşrikten birisinin islâm'a girmesi için Allah'a dua etti: 'Allah'ım! şu iki adamdan, Ebû Cehil veya Ömer b. Hattab'dan birisini İslâm ile aziz kı [959[269]] dedi.

Mü'min sûresinde açıklandığı üzere, Hz. Musa ve Harun, nasıl ki Firavun'un en yakınlarından birisi ile desteklemişlerse, Hz. Muhammed'in de aynı şekilde desteklenebileceği müjdesinin ve Resulûllah'ın bu yöndeki dualarının gereği olarak, Ömer b. Hattab şirkin bataklığından İslâm'ın izzet ve şerefine yöneltildi. Hem de Ömer b. Hattab, bu değişimi eline kılıcını alıp, öldürmek niyetiyle Resulûllah'ı köşe bucak aradığı gün yaşadı. Böylelikle, küfrün, sapıklığın, kötülüğün, pisliğin, zorbalığın zirvesinden, İslâm'ın izzet ve şeref zirvesine geçti.

Ömer b. Hattab'ın İslâm'a Girişi

Mekke eşrafından ve müşriklerin en zorbalarından birisi olan Ömer b. Hattab'ın islâm'a girişi, ikinci Habeşistan hicretinden sonraki bir zamanda, Hz. Hamza'nm Müslüman oluşunu takip eden günlerden birisinde gerçekleşti. İslâm'a girişine vesile olan olaylar şu şekilde gelişti: Habeşistan'a hicret karan veren Amir b. Rabi'a ve eşi, yol hazırlıkları yaparlarken Ömer b. Hattab tarafından görüldüler. Ömer b. Hattab ne yaptıklarını sordu. Onlar da 'Allah'ın arzında bir başka yere gideceğiz. Çünkü sizler bizlere çok zulmedip, zorbalık yaptınız' dediler. Bu ifadeler Ömer b. Hattab'ın etkiledi, hatta biraz üzdü. Yakın zamana kadar komşuları, arkadaşları olan bu değerli insanların, kendilerinin zulüm ve baskıları nedeniyle perişan bir Şekilde yuvalarını terk edip başka memleketlere gitmeleri, kalbindeki şirk katılığını biraz da olsa sarstı. Onun bu üzüntüsünü fark eden Amir b. Rabi'a ve eşi, bir

[959[269]] Ibn Ishak, Siyer 241; Tirmizî, Menükıb, 50

anlık onun islâm'a girmeye meylettiğini düşündülerse de, 'Hattab'ın eşeği Müslüman olurda, Ömer yine de olmaz' diyerek düşüncelerinin ne kadar anlamsız olduğunu kendi aralarında konuştular. Bu önemli bir tespitti, çünkü Ömer b. Hattab müminlere en şiddetli tepkileri veren ve işkenceler uygulayan müşriklerden birisiydi. Takip eden günlerde de durumu değişmedi.

Mekke meclisinin toplanıp, Resulûllah'ı davasından vazgeçirmenin yeni yöntemlerini tespit etmeye çalıştıkları bir gün, Ömer b. Hattab bir teklifte bulundu. Artık köklü bir çözümün gerektiğini ifade etti. Bu çözüm ise belli olmuştu; Resulûllah'ı öldürmek. Ancak daha önceleri de bazen dillendirilmiş bu konuyu Haşim oğullarının tepkisi nedeniyle uygulamaya koyamamışlardı. Ömer bu işi üstlenebileceğini, Haşim oğullarının öfke ve tepkisine sadece kendisinin muhatap olacağını söylüyordu. Bu bireysel bir girişim olarak takdim edilecekti. Toplantıda bulunanlar Ömer b. Hattab'm bu işi üzerine alması karşısında, artık problemlerinin sona ereceği, eski rahat günlerine kavuşacakları düşüncesiyle sevindiler. Ömer b. Hattab vakit kaybetmeden kılıcını kuşanıp Resulûllah'ı bulup öldürmek için yola çıktı. Yolda, Nuaym b. Abdullah'la karşılaştı. Ömer b. Hattab'ı kılıcım kuşanmış ve kararlı bir halde bir yere giderken gören Abdullah, merakla nereye gittiğini sordu. Ömer b. Hattab, niyetini ve gerekçesini açıklamakta sakınca görmedi: 'Kureyş'in işini darmadağın eden, akıllarımızı akılsızlık sayan, dinimizi ayıplayan, ilâhlarımıza dil uzatan, atalarımızın yolunu bırakıp, yeni bir yol edinen Muhammed'i öldürmeye gidiyorum'. Nuaym b. Abdullah, bu kararın akıllıca alınmış bir karar olmadığını düşündü. Resulûllah'ı öldürmesi durumunda Ömer b. Hattab'm ve ailesinin zarar göreceğinden emindi. Kaygılı bir sesle 'Ey Ömer!' dedi 'Sen yanlış iş yapıyorsun. Öjken seni aldatmış. Muhammed'i öldürecek olursan Haşim oğullarının seni yeryüzünde sağ bırakacaklarını mı sanıyorsun? Sen Muhammed'i bırak da, yapmayı düşündüğüne önce kendi ailenden başla. Çünkü kız kardeşin ve enişten de Muham-meâ'e tabi olmuş durumdalar'.

Ömer b. Hattab'm eniştesi, ünlü hanif Zeyd b. Amr'ın oğlu Said b. Zeyd idi. Said b. Zeyd, risâletin daha ilk günlerinde eşi Fâtıma ile birlikte İslâm davetini kabul etmişti. Ekonomik durumları iyi olduğu için Habbab b. Eret yanlarında kalıyor, onun ihtiyaçlarını da karşılıyorlardı. Habbab b. Eret ise Resulûllah'tan öğrendiği ayetleri onlara okuyup, öğretiyordu. Çünkü, Said b. Zeyd ve eşi, müşriklerin neden olduğu olumsuz şartlar gereği Resulûllah'la fazla görüşemiyorlar di; Resulûllah ile irtibatlarını Habbab b. Eret sağlıyordu. Ömer b. Hattab Resulûllah'ı öldürmek niyetiyle yola çıkıpta Nuaym b. Abdullah'la karşılaştığı ve ondan eniştesi ile kız kardeşinin islâm davetini kabul ettiklerini duyduğu sırada, Said b. Zeyd ve eşi Fâtıma, Habbab b. Eret'ten Kur'an dinliyorlardı. Ömer b. Hattab, eve iyice yaklaşınca içeriden gelen seslerden Kur'an okunduğunu anladı. Öfkeyle kapıya dayanıp, yumruklamaya başladı. Said b. Zeyd hemen Habbab b. Eret'i sakladı. Fâtıma da okunan Kur'an sayfalarını sakladı. Fakat Ömer b. Hattab duyacağını duymuştu. Hışımla içeri dalıp, ne okuduklarını sordu. Cevap alamadı. Bu sefer Nuaym b. Abdullah'tan duyduklarının doğru olup olmadığını sordu. Ancak cevabı

beklemeden saldırıya geçip, eniştesi Said b. Zeyd'e vurmaya başladı. Öfkeden gözleri dönmüş, ne yaptığını bilmez haldeydi. Kız kardeşi araya girip, kocasını ağabeyinin elinden kurtarmaya çalıştı. Fakat ne mümkün! Ömer büyük bir öfkeyle kız kardeşine de vurmaya başladı. Fâtıma'nın başı yarıldı; eli-yüzü kan içinde kaldı. Said b. Zeyd ve eşi pasif kalmanın, suçlu gibi sessiz durmanın çözüm olmadığını anlayınca, gerçeği ifade ettiler: 'Evet İslâm'a girdik. Allah'a ve O'nun elçisine inanıp, tasdik ettik. Sen istediğini yap. Biz yine durumumuzu değiştirmeyeceğiz'. Bu kararlı ifadeler Ömer'i şaşırttı. Her tarafları kanlar içerisindeki kardeşine ve eniştesine baktı. Onların hiçte korkmayan duruşları karşısında ne diyeceğini bilemedi. Kararlı sözler karşısında sarsıldığını hissetti. Yumuşak bir üslûpla, "Biraz önce okuduklarınızı bana da gösterin. Bakayım Muhammed size neler öğretiyor' dedi. Sonra kendisine uzatılan ve üzerinde Tâ-Hâ sûresinin bir kısım ayetlerinin yazılı olduğu sayfayı alıp okumaya başladı:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla,

Tâ, Hâ. Ey Muhammed! Biz sana bu Kur'an'ı üzülüp sıkıntı çekmen için indirmedik. Sadece Allah'tan korkan kimselere bir öğüt, bir uyarı olsun diye indirdik. Kur'an, yeri ve gökleri yaratan Allah tarafından indirilmiştir. O sınırsız rahmet sahibi ki, mutlak kudret ve hükümranlık tahtına kurulmuştur. Göklerde, yerde, göklerle yer arasında ve yer altında ne varsa, hepsi O'nundur. Sözü ister gizle, ister açığa vur, O insanın gizli düşüncelerini de bilir, gizlinin gizlisi duygularım da. Allah, O'ndan başka gerçek hiçbir ilâh olmayandır. En güzel isimler O'nundur. Musa'nın başından geçen olaylardan haberin var mı? Hani O, uzakta bir ateş görmüştü ve ailesine: ıSiz burada bekleyin, ben bir ateş gördüm. Belki size, omdan bir parçakor getiririm, yahut orada, ateşin yanında bir yol gösterici bulurum' demişti. Fakat ateşe yaklaşınca, kendisine 'Ey Musa!' diye seslenildi. 'Muhakkak ki ben, evet ben senin Rabbinim! Öyleyse artık pabuçlarım çıkar, çünkü sen, kutsal vadi Tuvâ'dasın. Ben, seni kendime elçi olarak seçtim. Öyleyse sana vahyolunanı dinle. Gerçek şu ki, ben Allahım. Benden başka gerçek ilâh yok; o halde yalnız bana kulluk et ve beni anmak için, namazında devamlı ve duyarlı ol. Kıyamet zamanı mutlaka gelecektir. Herkesin peşinde koştuğu şeylerin tam karşılıklarını bulmaları için, onun vaktini bildirmeyip gizli tutuyorum. Bunun içindir ki, onun geleceğine inanmayıp, sadece kendi arzu ve tutkularının peşine düşen kimseler, seni ona inanmaktan alıkoymasınlar, yoksa sen de helak olursun. O sağ elindeki nedir ey Musa?' Musa: 'Bu benim değneğim' dedi. 'Buna dayanırım, bununla davarıma yaprak silkelerim ve başka işlerde de kullanırım onu.' Allah: 'Onu bırak, ya MusaF buyurdu. Bunun üzerine, Musa onu attı. Bir de ne görsün, hızla hareket eden bir yılan. Allah dedi ki: 'Onu tut, korkma, biz onu eski haline döndüreceğiz. Şimdi de elini koynuna sok, bir hastalık eseri olmadan, başka bir delil olarak bembeyaz çıksın. Böylece sana, en büyük delillerimizden bir kısmını gösterelim. Şimdi Firavun'a git, şüphe yok ki, O pek azdı.' Musa yalvararak: 'Ev Rab-bim! Göğsüme genişlik ver, işimi kolaylaştır, Dilimdeki düğümü çöz ki, söylediklerimi tam olarak çınlayabilsinler. Bana, ailemden de bîr yardımcı ve destek ver, Kardeşim Harun'u, arka olsun bana,

O'nunla kuvvetlendir beni, işime ortak et O'nu. Böylece, senin yüceler yücesi adım insanlar katında daha yükseklere çıkara-Um. Seni çokça analım. Muhakkak ki sen, bizi bütün varlığımızla görmektesin.' Allah: 'istediğin şey sana verildi, ey Musa!' dedi. 'Zaten sana, geçmişte bir kere daha lütufta bulunmuştuk. Sen doğduğun zaman, annene vahyedilmesi gerekeni vahyet-miştik. O'nu bir sandığa koy ve sandığı ırmağa bırak, ırmak O'nu kıyıya çıkaracaktır. O'nu benim de, O'nun da düşmanı olan biri alıp evlat edinecektir. Ve böylece daha o çağda kendi katımdan bir sevgiyle seni kuşattım ki; benim korumam ve esirgemem altında senin için belirlediğim kader gereğince yetişip olgunlaşasın diye. Hani kız kardeşin gitmiş de, 'O'nun bakımını üstlenecek bir ev halkını size gösterebilir miyim?' demişti. Böylece annen ütülmesin, sevinsin diye seni ona döndürdük. Ve büyüyüp belli bir yaşa vardığın zaman, birini öldürmüştün. Fakat biz, bu yüzden içine gömüldüğün sıkıntıdan, seni kurtarmıştık ve seni sınayıp durmuştuk. Bu olaydan sonra, yıllarca Medyen halkı arasında yaşadın ve sonunda benim takdirime uyarak, işte buraya geldin ey Musa! Çünkü ben seni, kendime elçi olarak seçmiştim. Sen ve kardeşin birlikte ayetlerimi Firavun'a götürün, beni anmayı ihmal etmeyin. Firavun'a gidin. Çünkü O, gerçekten azdı. Ama O'nunla yumuşak bir dille konuşun, o zaman belki aklını basma toplar, yahut da olur ki korkar.' Musa ile Harun: 'Ey Rabbimiz!' dediler. 'Korkarız, hakkımızda çok aşın davranır yahut da büsbütün azar.' Allah: 'Korkmayın!' buyurdu. 'Şüphesiz ben sizinle beraberim, olacak şeylerin hepsini İşitir ve görürüm. Hemen ona gidin ve deyin ki: Biz ikimiz senin Rabbinin elçileriyiz, israil oğullarının bizimle gelmesine izin ver ve onlara artık işkence etme. Biz sana, Rabbimizden delille geldik. Selâmet ve saadete erenler ancak doğru yolu tutanlardır. Bize vahyedildi ki, Allah'ın azabı, peygamberleri yalan sayıp, onlara sırt çevirenlere erişir.' Fakat Allah'ın bu mesajları kendisine iletilince, Firavun: 'Fy Musal Sizin RabbİniZ de kimmiş?' dedi. Musa, 'Rabbi-miz her şeye yaratılıştaki özellik ve biçimim veren ve sonra onu, yaratılış gayesine uygun yola yöneltendir' dedi. Firavun: 'Peki, binden önce gelip geçen İlk asırlardaki insanların hali ne olacak?' dedi. Musa: 'Onlar hakkındaki bilgi, Rabbimin katında bir kitapta yazılıdır. Rabbim neyamhr, ne unutur' dedi. O Rab ki, yeryüzünü size bir beşik yapmış, hayatınızı kolaylaştırmak için, onun üzerinde yollar açmış, üzerinize gökten su indirip o su ile çiftler halinde çeşitli bitkiler çıkarmıştır. Yiyiniz, hayvanlarınızı otlatınız, şüphe yok ki bunlarda, aklı başında olup anlayan insanlar için ibretler vardır. Şöyle ki, sizi topraktan yarattık, tekrar toprağa döndüreceğiz, yine ondan sizi bir kere daha çıkaracağız. Gerçek şu ki, biz Firavun'a bütün ayetlerimizi gösterdik. Onları yalan saydı ve kabule yanaşmadı. Firavun dedi ki: 'Ey Musa! Sen büyülerinle, bizi yurdumuzdan çıkarmak için mi geldin? Madem öyle, biz de sana senin büyün gibi bir büyü getireceğiz. Aramızda bir buluşma yeri ve vakti tayin et de, sen ve biz vaadimizden caymayalım, düz ve geniş bir yerde karşılaşalım. Musa dedi: 'Karşılaşma zamanı, herkesin ve her şeyin süslenip, bayram edileceği şenlik günü olsun. Halk kuşluk vakti toplansın.' Bunun üzerine Firavun, danışmanlarıyla görüşmek üzere çekildi. Bütün hilelerini hazırladı,

topladı, sonra buluşma yerine geldi. Musa onlara: 'Yazıklar olsun size! Allah'a karşı yalan uydurmayın, yoksa sizi azabı ile kırar geçirir. Zaten böyle yalan uyduran kimse, baştan kaybetmiş demektir!' dedi. Firavun ve sihirbazları, kendi aralarında yapacakları şey konusunda tartışarak görüşüp konuşmalarını gizli tuttular. Şöyle diyorlardı birbirlerine: 'Musa ile Harun iki büyücüdür. Sihir yoluyla sizi ülkenizden çıkarmak ve geleneksel yaşama tarzınız olan örnek yolunuzu ortadan kaldırmak istiyorlar. Bunun içindir ki, ey Mısırlı sihirbazlar düzenleyeceğiniz oyuna iyi karar verin ve tek bir güç olarak boy gösterin. Çünkü bugün üstün gelen, gerçekten başarmış olacaktır.' Sihirbazlar 'Ey Musa!' dediler: 'Hünerini önce sen mi ortaya atacaksın, yoksa biz mi atalım?' Musa: 'Hayır, önce siz atini' dedi. Ve derken onların ipleri ve değnekleri büyüleri sayesinde, gerçekten hareket ediyormuş gibi görünüyordu. Musa bu manzarayı görünce, birdenbire içinde bir korku duydu. 'Korkma!' dedik, 'Üstün gelecek olan kesinlikle sensin. Sağ elindeki sopanı at, onların meydana getirdikleri şeyleri yutsun. Çünkü onların bütün yaptıkları sihirden ibaret, zaten büyücü nerede olursa olsun, umduğuna eremez'- Ve sonunda büyücüler secde ederek yere kapandılar ve 'Biz artık Musa'nın ve Harun'un Rabbine inandık!' diye haykırdılar. Firavun: 'Ben size izin vermeden önce O'na inandınız ha!' dedi. 'Mutlaka size sihirbazlığı öğreten ustanız O olmalı. Bana karşı gelmenizden dolayı ellerinizi, ayaklarınızı çaprazlama kestireceğim ve hurma dallarına astıracağım sizi, o vakit bilir, anlarsınız, hangimizin azabı daha çetin ve daha sürekli!' İman eden sihirbazlar Firavun'a dediler ki: 'Şu bize gösterilen apaçık mucizelere karşı, artık yaratanımıza tercih edemeyiz seni, elinden geleni yap, zaten senin hükmün sadece şu dünya hayatında geçer. Açıkçası biz, hatalarımızı ve bize sihirle zorla yaptırdığın hatadan dolayı, girdiğimiz günahian bağışlaması umuduyla, Rabbimize inandık. Çünkü Allah'ın mükâfatı daha hayırlı, cezası da daha süreklidir.' Ve her kim Rabbine günaha batmış bir vaziyette gelirse, cehennem onun içindir. Orada ne ölür, ne de yaşar. Oysa Rabbinin huzuruna dürüst ve erdemli davranışlar ile mümin olarak çıkan kimseye gelince, en yüksek makamlar işte böylelerinin olacaktır. Altlarından ırmaklar akan Adn cennetleri ki, orada onlar ebedi kalacaklardır. İşte bu kendilerini günahlardan temizleyen ve arınanların mükafatıdır.[960[270]]

Ömer, elindeki yazılı ayetleri okudukça şaşırdı. Anlatılanlar Muhammed ile kendilerinin durumuna ne kadar çok benziyordu. Ancak, bu okuduklarına göre kendileri yanlış tarafı temsil ediyordu. Okuduklarının etkilendi. Şaşkın bir şekilde; 'Bu sözler ne kadar güzel, ne kadar değerli' demeye başladı. Bunun üzerine Hab-bab b. Eret saklandığı yerden çıkarak; 'Ey Ömer! Umarım Resulûllah'ın duası kabul olunacak' dedi. Ömer daha da şaşırdı. Ne demek istediğini sordu. Habbab b. Eret, Resulûllah'ın, önceki gün Ebû Cehil'in veya Ömer'in islâm'a girmesi için Allah'a dua ettiğini söyledi. İşittikleri Ömer'in iç dünyasını alt üst etti. Garipleşti. Ayakları bedenini taşımakta zorlandı. Ne diyeceğini, ne yapacağını bilemedi. Habbab'm

[960[270]] Tâ-Hâ, 20:1

Ya Ömer Allah'tan kork, Allah'tan kork' sözlerinin de etkisiyle 'Beni Muhammed'in yanına götürün' dedi.

Resulûllah, Ebû Bekir, Hamza, Ali, Bilâl olmak üzere Habeşistan'a hicret etmemiş veya hicretten sonra Müslüman olmuş kişilerle Dâru'l Erkam'da oturuyordu. Bir ara Ömer'in Dâru'l Erkam'a doğru geldiğini fark ettiler. Müminlerden bazıları Ömer'in belinde kılıçla geldiğini görünce tedirgin oldular. Resulûllah'a bir zarar vermesinden korktular. Hamza kılıcına sarılarak, korkacak bir şey olmadığını, ona müdahale edip, durduracağını söyledi. Gayet sakin bir halde olan Resulûllah 'Ona izin verin girsin' diyerek müminleri durdurdu. Kalkıp Ömer'e doğru yürüdü. Avluya girmiş olan Ömer'e yaklaştı ve yanında durup, kuşağından tutarak hızla çekti: 'Ey Ömer! Buraya neden geldin? Allah'a yemin olsun ki başına bir musibet gelmeden duracağın yok' dedi. Bu sözler karşısında, Ömer, geliş amacını açıkladı: 'Ey Allah'ın Resulü! Ben buraya, Allah'a ve Allah'ın Resulüne, Allah'ın Resulüne inen şeylere iman edeyim diye geldim'. Müminler şaşırdılar, sevinçle birbirlerine sarıldılar. Büyük bir sevinçle tekbir getirmeye başladılar: 'Allahu Ekber! Allah'u Ekber!'

Ömer bir müddet Dâru'l Erkam'da kaldı, Resulûllah'la konuştu. Daha sonra evine gitti. İslâm'a girmişti ama kafası karmakarışıktı. Butun bir gece, kararını, bir gün içinde geçirdiği büyük değişikliği düşündü. Yeni durumunu en kısa zamanda Mekke'de ilan etmeye karar verdi. Sabah olunca Mekke'nin en dedikoducularından Cemil b. Mamer'i bulup, 'Ey Cemil! Biliyor musun? Ben Muhammed'in dinine girdim' dedi. Ve bunu, Cemil'in sayesinde bir anda bütün Mekke ileri gelenleri duydular. Şaşkınlık içerisinde kalakaldılar. Hep birlikte birazdan yanlarına gelen Ömer'le tartışıp, yaptığı işin yanlışlığını anlatmaya çalıştılar. Tartışma kısa sürede kavgaya dönüştü. Eşrafın yaşlılarından Âs b. Vâil'in araya girmesiyle kavga yatıştı.

Ömer'in islâm'a girmesi, Mekke müşriklerini daha çok korku ve kaygılara sevk ederken, müminleri sevinçlere boğdu. Onun islâm'a girmesi, müminler için büyük bir zafer oldu. Müminler Ömer'in islâm'a girişi nedeniyle yaşadıkları mutluluğu ilan etmek ve müşriklere de gözdağı vermek için toplanıp hep birlikte Kabe'ye giderek namaz kıldılar. Böylelikle, müşrik saltanatın gün geçtikçe daha da sarsıldığını açıkça göstermiş oldular.

Müşriklerin Anlaşma Çabalan

Vallahi O'ndan öyle sözler işittim ki, bu sözlerin benzerini şimdiye kadar hiç işitmedim. Vallahi bunlar ne sihirdir, ne kehânet, ne de şiir. Ey Kureyş topluluğu! Gelin beni dinleyin. Siz bu işi bana bırakın ve benimle birlikte hareket edin. Bu adamı serbest bırakalım. O'na ilişmeyelim. O'ndan uzakla-şalım. Vallahi ondan duyduğum sözler öyle bir mesaj taşıyor ki, şayet Ö'nu Arap toplumu reddedip öldürürse, biz elimizi vurmadan bu işten kurtulmuş oluruz. Yok eğer O'nun söylediklerini Arap toplumu alır ve kabul ederse, onlarla bütün insanların

hakkından geliriz. Bütün insanlara hükümdar oluruz. Çünkü onun kudret ve şerefi, bizim kudret ve şerefimiz olur. Böylelikle insanların en mesudu oluruz. Gelin bu söylediklerimi kabul edin. Eğer dediklerim olmazsa sonunda bana isyan edin.

Alaylar, aşağılamalar, hakaretler, tehditler ve işkencelerle geçen yılları takiben, önce Hamza b. Abdülmuttalib gibi güçlü kuvvetli ve Mekke'nin saygın bir şahsiyetinin, onu takiben Ömer b. Hattab gibi Mekke'nin en önemli adamlarından birisinin islâm davetini kabul etmesi, Mekke eşrafım telaşlandırdı. Şaşkınlık içerisinde kalakaldılar; korktular. Yıllardır yok etmeye veya durdurmaya çalıştıkları İslâm davetinin, gün geçtikçe daha da güçlenip yaygınlık kazandığını hayretler içerisinde izliyorlardı. Baskı, tehdit ve işkencelerin hiçbir işe yaramamasına bir türlü anlam veremiyorlardı. Bütün çabalarına rağmen gelişmelerin hiçbir şekilde kendilerinden yana gerçekleşmemesini, buna karşılık her yeni günün müminler açısından yeni umutların habercisi olmasını akıllarına sığdıramıyorlar di. iki önemli adamlarının İslâm'a girmesiyle korku ve telaşları iyice arttı. Bir şeyler, fakat kendileri açısından çözüm getirici bir şeyler yapılması gerektiğinin telaş ve heyecanı içinde Dâru'n Nedve'de toplandılar. Birbirlerine karşı 'Muhammed'in işi büyüyor, bizim işimiz ise karışıyor' diyerek, durumlarını iyileştirecek, sistemlerini koruyacak çözüm arayışına girdiler,

Mekke eşrafı, gelinen bu son aşamada şunu anlamıştı: Zorbalık, baskı, tehdit ve işkenceler kendilerine bir fayda sağlamadığı gibi, üstelik kendi aleyhlerine yeni ve önemli gelişmelere neden oluyordu. O halde problemi 'hoşgörü' ve 'barış' ortamında görüşüp, konuşarak; gerekirse anlaşarak halletmeliydiler. Aslında gayeleri 'hoşgörü' ve 'barış', yahut konuşup anlaşmak değil, bunlar aracılığıyla üstünlüğü, kontrolü tekrar ele geçirmekti. Bu nedenle meclisteki görüşmede, yıllardır

inanmadıkları halde sırf İslâm davetine engel olabilmek için davetin lideri Resulûllah'ı sihirbaz, kâhin, toplumda karışıklıklara neden olan birisi... suçlamalarının işe yaramadığını belirtip; kendisiyle 'dostça' görüşmeye karar verdiler. Bu konuda kendilerine temsilci olarak Utbe b. Rabia'yı seçtiler.

Utbe b. Rabia'nın Anlaşma Girişimi

Utbe b. Rabi'a, Mekke Şehir Devletini büyük bir problemden kurtarma 'şerefini' elde edeceği inancıyla, kendisine verilen görevi büyük bir memnuniyetle kabul etti. İşini en uygun biçimiyle yerine getirip, başarılı olacağına emindi. Çünkü şiir konusunda derin ve geniş bilgi sahibiydi. Zira, düşüncesine göre, Resulûllah'ın insanlara bildirdiği sözlerin en önemli özelliği şiir olmasıydı. Kendisi şiirden iyi anlayan birisi olduğu için, bu özelliğiyle Resulûllah'ı yenip, davasından vazgeçirecek veya hiç değilse ortak bir anlaşma zemini bulması mümkün olabilecekti. Bunu ise 'O'na bazı tekliflerle gideceğim. Bunlardan hangisini kabul ederse etsin, istediğini ve-ririz. Böylelikle bizimle uğraşmaktan uzaklaştırmış oluruz' sözleriyle dile getirdi. Toplantıda bulunanlar onun bu kararım destekleyip; Tekliflerini kabul

ediyoruz; gereğini yerine getiririm. Git, O'nunla konuş ve anlaş' dediler.

Mekke liderlerinin toplantı yaptıkları ve kendilerine temsilci olarak Utbe b. Rabi'a'yı seçtikleri sırada, Resulûllah'ın evlerin arasından çıkarak Kabe'ye doğru geldiğini gördüler. Müşrik liderler şanslı günde olduklarını düşündüler; Resulûllah'ı aramak zahmetinden kurtulmuşlardı. Resulûllah, Kabe'nin yakınma, Mekke ileri gelenlerinin toplantı yerlerinden biraz ileriye gelip, oturdu, Utbe b. Rabi'a toplantıda alman karar gereği arkadaşlarından ayrılarak Resulûllah'ın yanma gitti. Resulûllah'ın karşısına oturup, konuşmaya başladı. Önce övücü bir şeyler söyledi: 'Yeğenim.' biliyorsun ki sen ailece ve soyca hepimizden daha şereflisin' dedi. Daha sonra ses tonu ve cümleleri değişti: 'Ancak ne var ki sen kavminin başına büyük bir iş, büyük bir sıkıntı getirdin. Toplumumuzda dağılmalara, parçalanmalara neden oldun. Üstelik kavminin en akıllılarını akılsızlıkla itham edip, dinlerini ve ilahlarım reddettin. Atalarımızı suçlayıp, aşağıladın'. Suçlayan bu ifadeleri nasihat ve teklifler izledi; fakat sözlerinin arasına tehditlerini yerleştirmeyi de ihmal etmedi: 'Bütün bunlara rağmen sana bir teklifte bulunacağım. Beni dinleyip, teklifimi düşün. Belki bu teklifimin hiç değilse bir kısmını kabul edersin. Araplar içinde bizi rezil ettin, Vallahi binler kılıçlarımızı sıyırıp, birbirimizi yok edecek bir çarpışmaya hazır bekliyoruz. Gel sen beni dinle de bütün bunlara gerek kalmasın'.

Utbe, yumuşak bir üslûpla başladığı konuşmasına, Resulûllah'ın kendileri açısından oldukça büyük olan kabahatlerini sıraladıktan sonra, 'biz senin iyiliğini istiyoruz' izlenimini verecek cümlelerle devam etti. Resulûllah'ı biraz yumuşattığını veya belki de korkuttuğunu düşündüğü için, teklifini açıkça dile getirdi: 'Yeğenim! Eğer senin bu işe kalkışmaktaki amacın mal elde edip, zengin olmaksa, bunlara gerek yok. Sana mal verir en zenginimiz yaparız- Yok eğer senin amacın şeref ve şan kazanmaksa, seni en şereflimiz ilan ederiz. Eğer kral olmak istiyorsan, seni kralımı? olarak tanımaya hazırız. Yok eğer bunların hiçbirisi söz konusu değil de, bir cinin etkisine girmiş isen, o cini senden uzaklaştırmak için tedavini üstleniriz. Bu uğurda bütün malımızı harcamaya hazırız. Biliyoruz ki musallat olan bir cin, gerekli tedavi yapılmadıkça insandan uzaklaşmaz. Fakat amacın ve durumun bunların hiçbiri değil ise, söylediğin şiirlerin coşkusuna kapılıyorsan, biliyoruz ki Abdülmuttalib oğullarının şiirleriyle kimse baş edemez.

Resulûllah, Utbe b. Rabia'nın sözlerini hiç kesmeden sonuna kadar dinledi. Ne sözleriyle ve ne de davranışlarıyla herhangi bir tepki vermedi. Utbe'nin konuşmasını bitirdiğini anlayınca 'Konuşman bitti mi Ey Ebü'l Velid?' diye sordu. Sessizce dinlenmesi nedeniyle teklifinin kabul edileceği umuduna kapılan Utbe ıEvet' deyince, 'O halde şimdi de sen beni dinle' diyerek Fussilet sûresini okumaya başladı.

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla,

Hâ. Mîm. (Kur'an) rahman ve rahîm olan Allah katından indirilmiştir. Bu, bilen bir kavim için âyetleri Arapça açıklanmış bir kitaptır. Bu kitap müjdeleyici ve uyarıcıdır. Fakat onların çoğu yüz çevirdi; artık dinlemezler. Dediler ki: 'Bizi

çağırdığın şeye karşı kalplerimiz kapalıdır. Kulaklarımızda da bir ağırlık vardır. Bizimle senin aranda bir perde bulunmaktadır. Onun için sen istediğini yap, biz de yapmaktayız!' De ki: 'Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Bana ilâhınızın bir tek ilâh olduğu vahyolunuyor. Artık O'na yönelin, O'ndan mağfiret dileyin. Ortak koşanların vay haline!' Onlar zekâtı vermezler; ahireti inkâr edenler de onlardır. Şüphesiz iman edip iyi iş yapanlar için tükenmeyen bir mükâfat vardır. De ki: 'Gerçekten siz, yeri iki günde yaratanı inkâr edip O'na ortaklar mı koşuyorsunuz?' O, âlemlerin Rabbidir. O, yeryüzüne sabit dağlar yerleştirdi. Orada bereketler yarattı ve orada tam dört günde isteyenler için fark gözetmeden gıdalar takdir etti. Sonra duman halinde olan göğe yöneldi, ona ve yerküreye: 'İsteyerek veya istemeyerek, gelin!' dedi. İkisi de 'İsteyerek geldik' dediler. Böylece onları, iki günde yedi gök olarak yarattı ve her göğe görevini vahyetti. Ve biz, yakın semâyı kandillerle donattık, bozulmaktan da koruduk. İşte bu, azız, alîm Allah'ın takdiridir. Eğer onlar yüz çevirirlerse de ki: 'işte sizi Ad ve Semûd'un başına gelen kasırgaya benzer bir kasırgaya karşı uyarıyorum!' Peygamberler onlara, önlerinden ve arkalarından gelerek 'Allah'tan başkasına kulluk etmeyin' dedikleri zaman, 'Rabbimiz düseydi elbette melekler indirirdi. Onun için biz sizinle gönderilen şeyleri inkâr ediyoruz' demişlerdi. Ad kavmine gelince, yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar ve: 'Bizden daha kuvvetli kim var?' dediler. Onlar kendilerini yaratan Allah'ın, onlardan daha kuvvetli olduğunu görmediler mj? Onlar bizim âyetlerimizi inkâr ediyorlardı. Bundan dolayı biz de onlara dünya hayatında zillet azabını tattırmak için o uğursuz günlerde soğuk bir rüzgâr gönderdik. Ahiret azabı elbette daha çok rüsvay edicidir. Onlara yardım da edilmez. Semûd'a gelince onlara doğru yolu gösterdik, ama onlar körlüğü doğru yola tercih ettiler. Böylece yapmakta oldukları kötülükler yüzünden al-çaltıcı azabın yıldırımı onları çarptı. İnananları kurtardık. Onlar (Allah'tan) korkuyorlardı. Allah'ın düşmanları, ateşe sürülmek üzere toplandıkları gün, hepsi bir araya getirilirler. Nihayet oraya geldikleri zaman kulakları, gözleri ve derileri, işledikleri şeye karşı onların aleyhine şahitlik edecektir. Derilerine: 'Niçin aleyhimize şahitlik ettiniz?' derler. Onlar da: 'Her şeyi konuşturan Allah, bizi de konuşturdu, ilk defa sizi o yaratmıştır. Yine O'na döndürülüyorsunuz' derler. Siz ne kulaklarınızın, ne gözlerinizin, ne de derilerinizin aleyhinize şahitlik etmesinden sakınmıyordunuz, yaptıklarınızdan çoğunu Allah'ın bilmeyeceğini sanıyordunuz. Rabbiniz hakkında beslediğiniz zan var ya, işte sizi o mahvetti ve ziyana uğrayanlardan oldunuz. Şimdi eğer dayanabilirlerse, onların yeri ateştir. Ve eğer (tekrar dünyaya dönüp Allah'ı) hoşnut etmek isterlerse, memnun edilecek değillerdir. Biz onlara birtakım arkadaşlar musallat ettik de onlar önlerinde ve arkalarında ne varsa hepsini bunlara süslü gösterdiler. Kendilerinden önce gelip geçmiş olan cinler ve insanlar için (uygulanan) azap onlara da gerekli olmuştur. Kuşkusuz onlar hüsrana düşenlerdi, inkâr edenler: 'Bu Kur'an'ı dinlemeyin, okunurken gürültü yapın. Umulur ki bastırırsınız' dediler. O inkâr edenlere şiddetli bir azabı tattıracağız ve onları yaptıklarının en kötüsüyle cezalandıracağız. İşte bu, Allah düşmanlarının

cezası olan ateştir. Ayetlerimizi inkâr etmelerinden dolayı, orada onlara ceza olarak ebedî kalacakları yurt (cehennem) vardır. Kâfirler cehennemde: 'Rabbimiz! Cinlerden ve insanlardan bizi saptıranları bize göster'de aşağılanmalardan olsunlar diye onlan ayaklarımızın altına alalım!' diyecekler. Şüphesiz, 'Rabbimiz Allah'tif deyip, sonra dosdoğru yolda yürüyenlerin üzerine melekler iner. Onlara: 'Korkmayın, üzülmeyin, size vâdolunan cennetle sevinin!' derler. Biz dünya hayatında da, ahirette de sizin dostlarınızız. Orada sizin için canlarınızın çektiği her şey var ve istediğiniz her şey orada sizin için hazırdır. Gafur ve rahîm olan Allah'ın ikramı olarak. (İnsanları) Allah'a çağıran, iyi iş yapan ve 'Ben Müslümanlardamm' diyenden kimin sözü daha güzeldir? İyilikle kötülük bir olmaz, Sen (kötülüğü) en güzel bir şekilde önle. O zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki candan bir dost olur. Buna (bu güzel davranışa) ancak sabredenler kavuşturulur; buna ancak (hayırdan) büyük nasibi olan kimse kavuşturulur. Eğer şeytandan gelen kötü bir düşünce seni dürtecek olursa, hemen Allah'a sığın. Çünkü O, işiten, bilendir. Gece ve gündüz, güneş ve ay O'nun âyetlerindendir. Eğer Allah'a ibadet etmek istiyorsanız, güneşe de aya da secde etmeyin. Onları yaratan Allah'a secde edin! [961][271]

Burada ilk dikkati çeken şey, Resulûllah'ın tartışma ortamından özellikle kaçınması ve Utbe'nin sözlerini sonuna kadar hiç kesmeden dinledikten ve söyleyecek bir şeyi olup olmadığını sorduktan sonra, kendisinin de sonuna kadar dinlenmesi gerektiği anlamına gelen teklifiyle Fussilet sûresini okumaya başlamasıydı.

Resulûllah, Utbe'nin tehdit ve tekliflerine cevabı kendi sözleriyle değil, Kur'an ile vermişti.

Resulûllah'ı, iki elini yere dayayıp sessiz bir şekilde dinleyen Utbe önce şaşırdı; sonra korktu. İşittiği her sözle de korkusu katlanarak arttı, işittikleri karşısında söyleyecek bir kelime dahi bulamadan telaşla yerinden kalktı. Resulûllah'a yaklaşıp, elleriyle Resulûllah'ın ağzını kapayarak susturmaya çalıştı. Bir yandan da 'Akrabalığımızın aşkına yeter. Ne olursun sus!1 diyerek yalvanyordu. Resulûllah, onun yalvarmalarına aldırmadan okumasını devam ettirdi. Fussilet sûresinin secde ayeti olan 37. ayetini okuyup secde ettikten sonra 'Ey Ebû'l Velid! işitmekten özenle kaçındığın şeylerden birisini dinlemiş bulunuyorsun. Artık işte sen, işte o' deyip 'Senin, teklif ve tehditlerine karşılık cevabım buduf anlamına gelen sözlerini bitirdi. Utbe perişan bir halde yerinden kalktı ve arkadaşlarının yanma gitti.

Utbe'nin Resulûllah'la konuşmasını uzaktan seyreden Mekke eşrafı, konuşma sonunda Utbe'nin garip bir şekilde yerinden kalkıp, yanlarına doğru aynı gariplik içerisinde geldiğini görünce telaşlandılar. Şaşkınlık içerisinde birbirlerine bakıp; 'Vallahi Utbe'de değişmiş olarak dönüyor1 dediler. Utbe yanlarına gelince, heyecan ve merak içerisinde sordular: 'Ey Ebû'l Velid! Ne oldu, ne konuştunuz?'. Utbe üzerinden atamadığı şaşkınlık ve gariplik içerisinde anlatmaya başladı: 'Vallahi O'ndan öyle sözler işittim ki, bu sözlerin benzerini şimdiye kadar hiç işitmedim.

[961][271] Fussilet, 41:1-37

Vallahi bunlar ne sihirdir, ne kehanet, ne de şiir. Ey Kureyş topluluğu! Gelin beni dinleyin. Siz bu işi bana bırakın ve benimle birlikte hareket edin. Bu adamı serbest bırakalım. O'na ilişmeyelim. O'ndan uzaklaşalım. Vallahi ondan duyduğum sözler öyle bir mesaj taşıyor ki, şayet O'nu Arap toplumu reddedip öldürürse, biz elimizi vurmadan bu işten kurtulmuş oluruz. Yok eğer O'nun söylediklerini Arap toplumu alır ve kabul ederse, onlarla bütün insanların hakkından geliriz. Bütün insanlara hükümdar oluruz. Çünkü O'nun kudret ve şerefi, bizim kudret ve şerefimiz olur. Böylelikle insanların en mesudu oluruz. Gelin bu söylediklerimi kabul edin. Eğer dediklerim olmazsa sonunda bana isyan edin.[962][272]

Utbe'nin bu sözler karşısında Dâru'n Nedve'nin üyeleri olan Mekke'nin müşrik ileri gelenleri iyice şaşırdılar. Utbe'nin de Resulûllah'ın etkisinde kalmış olmasını sihirle yorumlayıp; 'Vallahi o, seni de sözleriyle büyülemiş' dediler. Utbe'nin cevabı ise 'Bu sizin görüşünüzdür. Ben söyleyeceğimi söyledim. Ne istiyorsanız onuya-Vın oldu. Sonra da Resulûllah'la görüşmesini takiben kapıldığı şaşkınlık ve garip-ıgı şöyle açıkladı: 'Bunca gerçeklere rağmen, onlar yine de yüz çevirirlerse de ki: 'Si-zı Ad ve Semûd'un uğradıkları helak edici azaba benzer bir azapla uyarmaktayım [963][273] deyince, ağzını tutarak, sözüne daha fazla devam etmemesi için ak-a''alık bağlarımız adına yemin verdim. Çünkü ben, Muhammed'in bir şey söylediği Zaman hep doğruyu söylediğini, yanlışının hiç açığa çıkmadığını bildiğim için, ettiği azabın üzerime ineceğinden korktum.[964][274]

Velid b. Muğire'nin Anlaşma Girişimi

Utbe b. Rabi'a'nın bazı teklif ve tehditlerle Resulûllah'ı davasından vazgeçirme veya bir anlaşma zemini oluşturma gayretlerinin başarısızlıkla sonuçlanmasından kısa bir süre sonra, Velid b. Muğire de benzer bir girişimde bulundu. Mekke şehir devletinin en yaşlı ve sözü en çok dinlenen bu şahsiyeti kişisel girişimiyle problemi çözüme kavuşturabilecegini, böylelikle eski günlerindeki gibi mevcut sistemin devamını sağlanabileceğini umuyordu. Resulûllah, Utbe b. Rabia'ya karşı takındığı tavrı, aynı şekilde Velid b. Muğire'ye karşı da takındı ve onun konuşmalarını takiben bir kısım ayet okuyarak cevabını verdi. Velid de neye uğradığını anlayamadı; şaşırdı, garipleşti ve o hâl üzere arkadaşlarının yanma döndü. Arkadaşlarına 'Ne söyleyeyim, bilmiyorum ki. Vallahi ben O'ndan öyle sözler işittim ki, o ne insan sözüne benziyor ne de cin veya kâhin sözüne. Vallahi içinizde şiirleri, şirin recezini, kasidesini, kâhin sözlerini benden daha iyi bilen yoktur. Vallahi O'nun sözleri bunlardan hiçbirine benzemiyor. O'nun sözlerinde öyle bir tatlılık ve parlaklık var ki, ağaçları bol meyveli, gövdesi güçlü bir ağaç gibi. Muhakkak ki, o üstün gelecektir. Çünkü ondan daha üstünü olamaz' dedi. Mekke eşrafı yine korkuya kapıldı: 'Velid de dininden döndü' dediler. Onu islâm'a girmekten alıkoymanın çarelerini düşünmeye başladılar. Bu konuda en gayretli olan ise Ebû

[962][272] Heysemî, Mecma'ü'z Zevâid, VI/20, 21; Rudanî, Cem'ulFevâid, 111/257, 258.
[963][273] russüât, 41:13
[964][274] İbn Ishak, Siyer, 266, 267;

Cehil'di. 'Bırakın onun ben hallederim' diyerek evine gitmiş olan Velid b. Muğire'nin yanma varıp "Kavminin ileri gelenleri senin için mal topluyorlar' dedi. Velid, Ebû Cehil'in ne demek istediğini anlayamadı; "Benim için mal mı topluyorlar? Neden?' diye sordu. Ebû Cehil 'Sana verecekler. Çünkü senin Muhammed'den etkilendiğini düşünüyorlar' cevabını verdi. Velid durumu anlamıştı. Eğer Resulûllah'tan etkilenmiş ise, arkadaşları kendisine mal vererek Resulûllah'ı desteklemekten vazgeçmesini isteyeceklerdi. Ayrıca mal toplayarak gururuyla oynamaktaydılar. Her ne kadar Resulûllah'tan duydukları karşısında etkilenmişse de, islâm'a girmeyi düşünmüyordu. Gururu baskın çıktı. Kendisi için mal toplamalarının gereksiz olduğunu ifade etti. 'Benim Mekke'deki herkesten zengin olduğumu bilmiyorlar mı ki, bana mal topluyorlar?' dedi. Velid'i istediği konuma çekmeyi başaran Ebû Cehil, fırsatı kaçırmayıp, teklifini sundu: 'O halde, sen kavmini memnun etmek için Mühammed'i inkâr edici bir şeyler söyle'. Velid, arkadaşlarını memnun edecek nitelikte söyleyebileceği bir şeyler düşündü. Fakat söyleyecek bir şey bulamadı. Resulûllah'm yanından ayrıldığı zaman söylediği sözleri tekrarlamaktan kendisini alamayıp, 'Beni kendi halime bırakın. Bu hususta bir şeyler düşüneyim' diyerek Ebû Cehil'i yanından uzaklaştırdı.[965][275]

Teklif - Tehdit - İftira

O müşrikler: 'Sen, bizim için yerden bir pınar fışkırtmadıkça sana asla inanmayacağız. Veya senin bir hurma bahçen ve üzüm bağın olmalı; öyle ki, İçlerinden gürül gürül ırmaklar akıtmalısın. Yahut, iddia ettiğin gibi, üzerimize gökten parçalar yağdırmaksın veya Allah'ı ve melekleri gözümüzün önüne getirmelisin. Yahut da altından bir evin olmalı, ya da göğe çıkmalısın. Bize, okuyacağımız bir kitap indirmediğin sürece (göğe) çıktığına da asla inanmayız' dediler. De ki: 'Rabbimi tenzih ederim. Ben, sadece insan olan bir elçiyim (Bu dediklerinizin herhangi birini yapacak güç ve iradeye sahip değilim) [966][276]

İslâm davetinin hedefi, eğer sadece Mekke'deki inanç sistemi olsaydı, Mekke eşrafı ile Resulûllah arasındaki ayrılık sadece inanç konusunda açığa çıksaydı, Mekke eşrafının îslâm davetine tepkilerinin risâlet sürecinde gerçekleştiği gibi sert olmayacağı kesindi. Hatta İslâm'a yönelik herhangi bir tepki dahi gerçekleşmeyebilirdi. Çünkü, Mekke, farklı inançtan bireylerin, aralarında herhangi bir çekişme olmadan hayatlarını rahatlıkla sürdürdükleri bir yerdi. Mekke, her haliyle çok dinli bir toplumsal yapıyı temsil ediyordu. Mekke toplumunun baskın inancı putperestlik olmakla birlikte, herkesin paylaştığı ortak bir inanç sistemi inşa edilememişti. Hatta böyle bir şeye ihtiyaç da hissedilmemişti. Kabilelerin, ailelerin ve hatta bazı bireylerin tanrı sembolü kabul edip ibadet ettikleri putlar birbirinden çok farklıydı. Bir kabile, aile veya birey diğerlerinin tanrısına inanmak zorunda değildi.

---

[965][275] Nesefî, Medâriku't-Tenzil Ve Hakâiku't-Te'vÜ, IV/39; Koksal, İslâm Tarihi-Mekke Devri, İV/53.
[966][276] îsra sûresi, 17:90-93

Birbirlerinin 'tanrılarına' inanmak zorunda olmadıkları gibi, saygı duymak zorunda da değillerdi. Bu nedenledir ki, birbirlerinin tanrısı ile alay edenlere, birbirlerinin tanrısını aşağılayan sözler sarf edenlere veya davranışlar sergileyenlere sıklıkla rastlanabiliyordu. Üstelik pullara tapmayan, soyut bir tanrı inancına sahip olanlar da Mekke toplumunun yabancısı olmadığı kimselerdi. Bunlar, Mekke'de yaşayan Hıristiyan birkaç kişinin yanı sıra, ticarî amaçlarla Mekke'ye gelip-giden ve kısa süreli de olsa Mekke'de ikamet eden Yahudilerdi. Daha da önemlisi, Hıristiyanların teslisle karışmış tek tanrı inancını ve Yahudilerin tanrısının ırkçı karakterini reddeden ve tek tanrıya inanan 8-10 kişilik bir grup da Mekke'de yaşıyordu. Putperest karşıtı olduklarını her fırsatta açıkça ifade eden bu kimselerden Zeyd b. Amr, Kus b. Saide ve Varaka b. Nevfel'i bütün Mekkeliler tanıyordu.

Şurası kesindir ki, islâm daveti salt farklı bir inanç sistemi olduğu için Mekke eşrafının tepkilerine neden olmadı. Onlar, her ne kadar bireysel veya ailevî bazı özel nedenler de söz konusu olsa bile, İslâm davetinin sadece bir inanç sistemi sınırları içerinde kalmamasına; hayata yönelip, bireysel ve toplumsal hayata şekil verme amacı taşımasına karşı çıktılar. Onlara göre, İslâm bir inanç sistemi olarak Mekke'de var olabilirdi; ama mevcut yapıya müdahale edip sistemi değiştirmeye kalkışmamalıydı.

Mekke eşrafı, islâm'ın tüm dünyaya şekil verme amacı taşımasını ilk zamanlar 'uçuk' bir düşünce olarak değerlendirip, islâm'la ve Resulûllah'la alay ettiler. Ancak zamanla gördüler ki, İslâm davetine mensup olanlar gittikçe çoğalıyor. Mekke'deki sistemi tehdit eden bir kitle teşkil ediyor. O zaman açıkça anladılar ki, mevcut sistemin devamı açısından ne yapıp-yapıp islâm davetini durdurmaları gerekmektedir. Zira, islâm davetinin başarılı olması, mevcut toplumsal, ekonomik, siyasal, kültürel sistemin tepeden tırnağa değişmesi demektir. Bu ise, Mekke eşrafının geleneksel bir nitelik kazanmış olan haksız menfaatlerinin, toplumsal statü ve prestijlerinin yok olmasından başka bir anlama gelmiyordu. İslâm, Mekke eş-rafmm istediklerini istedikleri gibi yapma hak ve iradelerini iptal ediyor; bireysel ve toplumsal işleri, adalet temelinde yer alan ve değişmeyen bazı ilâhî kurallara bağlıyordu. Dolayısıyla, her ne pahasına olursa olsun islâm davetini durdurmalıydılar. Bu amaçla, yıllarca gece-gündüz daveti durdurabilmenin bin bir türlü yollarını aradılar; dertlerine derman olacağına inandıkları tedbirleri aldılar; düşündükleri tedbirler çerçevesinde birçok uygulamayı devreye soktular; ama tüm bunlara rağmen her geçen günle birlikte kaybeden tarafın kendileri olduğunu gördüler. Fakat bu durum, islâm davetini durdurma çabalarını terk etmelerine değil, yeni taktikler geliştirmelerine neden oldu. Vahyi alaya almaktan başlayan ve müminlere yönelik işkencelere uzanan taktiklerinin başarılı olmaması üzerine daha 'barışçı' taktikleri devreye soktular. Resulûllah'la aralarında ortak bir menfaat zemini tesis etmeye; anlaşmalarına imkân sağlayacak ortak paydalar tesis etmeye çalıştılar. 'Barış' ve 'anlaşma tekliflerini gündeme getirdiler. Tabiî ki 'banş' tekliflerinin bazı şartları vardı. Toplumsal prestij ve menfaatlerini koruyan ve devam etiiren bazı ilkelerin kabul edilmesini istediler. 'Ayak takımı' olarak

niteledikleri ve çoğalıp güçlenmeleri durumunda sistemi değiştirecek güce ulaşacakları kesin görünen köle ve yoksul kimselerle ilgilenmekten vazgeçmesini söylediler. Bu ve diğer bazı ilkeleri kabul edip uyduğu sürece Resulûllah'ı kral olarak dahi tanımaya razı olduklarım bildirdiler. Anlaşıldığı kadarıyla, bu krallık teklifinde ve diğerlerinde gayet samimiydiler; yeter ki ilkelerine uyulsun. Resulûllah'ı meclislerine çağırıp görüşmeleri de islâm davetini durdurma veya istedikleri tarafa yönlendirme çabalarmın gereğine uygun bir girişim olarak anlam kazandı. Zira, son iki yılda yaşanan bazı durumlar, bu son girişimin oluşumunu zorunlu hale getirmişti.

Risâletin özellikle 5. ve 6. yılında gerçekleşen bazı olaylar ve durumlar Mekke eşrafına kâbuslar gördürdü. Bunlar arasında özellikle Habeşistan'a hicret etmiş müminlerin orada kabul görüp, rahata kavuşmaları ve Mekke şehir devletinin Habeşistan yönetimiyle olan ilişkilerinin bozulmasına neden olmaları; Hamza b. Abdülmuttalib ile Ömer b. Hattab'm islâm'a girmeleri; Resulûllah'la anlaşma zemini oluşturmaya çalışan Utbe b. Rabia ve Velid b. Muğire'nin nerede ise islâm'a girme aşamasına gelmeleri, Mekke eşrafının peş peşe yaşadığı şok edici olayların en önemlilerini teşkil ediyordu. Özellikle Utbe ve Velid'in girişimlerinin neredeyse aleyhlerine dönme tehlikesi ile bir kez daha anladılar ki, Resulûllah'la bir sözcü aracılığıyla görüşmek, kendileri açısından kabul edilemez durumların oluşmasına neden olabilmektedir. Sözcü şahıs kolaylıkla Resulûllah'm etkisine girebilmektedir. Eğer grup halinde Resulûllah'la görüşürlerse, en azından O'nun sözlerinin etkisine kapılma durumunda birbirlerini uyarma imkânına sahip olabileceklerdir. Resulûllah'la görüşme şartlarını belirlemek için şehrin meclisi olan Dâru'n Nedve'de bir kez daha toplandılar. Toplantıya katılanlar arasında Mekke'nin en önemli simaları olan Âs b. Vâil, Abdullah b. Ebî Umeyye, Ebû Cehil, Utbe b. Rabia, Şey-be b. Rabia, Ebû Süfyan, Nadr b. Haris, Esved b. Muttalib, Zem'a b. Esved, Velid b. Muğire, Nubeyh b. Heccâc, Münebbih b. Heccâc, Umeyye b. Halef, Ebû'l Buh-terî b. Hişam vardı. Resulûllah'ı Meclise çağırıp konuşmaya karar verdiler. Vakit geçirmeden Resulûllah'a bir haberci göndererek Meclise davet ettiler. Resulûllah, Mekke eşrafının kendisiyle görüşme isteği karşısında sevindi. Eşrafın düşünce değiştirdiğini ve islâm'a girmeye meylettiklerini düşündü, islâm davetinin zor günleri geride bırakacağı umut ve sevinciyle hemen Meclise gitti. Fakat daha ilk anda karşılaştığı durum, umut ve sevincinin yersiz olduğunu gösterdi. Meclisin üyelerinden birisi, Meclisin sözcüsü sıfatıyla ve sert bir tavırla 'Ey Muhammedi' diyerek söze başladı: 'Seninle konuşmak amacıyla toplandık ve seni çağırttık. Vallahi, bizler Araplar arasında senin gibi kavminin başına dert açmış başka birisini tanımıyoruz. Sen atalarımıza dil uzattın, dinimizi aşağıladın, ilâhlarımızı reddettin, birliğimizi bo-zup, dağıttın. Başımıza getirmediğin kötü iş kalmadı. Eğer bütün bunları mal elde et-mek amacıyla yapmışsan, gel bu yaptıklarından vazgeç seni en zenginimiz yapalım. u uğurda bütün sermayemizi senin hizmetine vermeye hazırız. Eğer amacın en şan-1 ve şereflimiz olmaksa, seni kendimize büyüğümüz ve liderimiz olarak tanımaya ha-zırız. Kral olmak arzusu taşıyorsan,

kralımız olmana da razıyız. Eğer bunların hiç-ırısiyle ilgin yok ve bütün bu yaptıklarım sana musallat olmuş bir cinin etkisiyle ya-Ptyorsan, seni en iyi tabiplere tedavi ettirelim. Bu uğurda hiçbir masraftan kaçınmayız. Böylelikle biz üzerimize düşeni yapmış olur ve sorumluluktan kurtulmuş oluruz'. Bunlar, Mekke eşrafının İslâm'a yaklaşımıyla ilgili olarak hiçbir şeyin değişmediğini gösteren, yakın zaman önce Utbe b. Rabia ve Velid b. Muğire'nin dile getirdiği tekliflerin tekrarından başka bir şey olmayan sözlerdi. Resulûllah üzüntülü ama kararlı bir ses tonuyla, kendisine sunulan bu tekliflerle ilgili kararım hemen orada açıkladı: 'Bu sizin söylediklerinizin hiçbirisi bende yok. Bana bir cin musallat olmadığı gibi, ben hu davayı, mal elde etmek, kral olmak, aranızda şan ve şerefle anılmak için yürütüyor da değilim. Ben sadece Allah tarafından görevlendirilmiş bir peygamber olarak yapmam gerekeni yapıyor ve bana verilmiş hitap ile sizleri yanlışlıklarınız nedeniyle uyarıp, kötü gidişatınızın sonuyla korkutuyorum. Yapacağınız doğru ve güzel şeyler için mükafatlarla müjdeliyorum. Eğer dediklerimi kabul ederseniz, hem dünya da hem de ahirette saadeti elde edersiniz. Eğer kabul etmeyip, reddederseniz, görevimi yapmak uğrunda her türlü zorluğa katlanırım. Nasıl oha, Allah benimle sizin aranızda hükmünü verecektir. Bütün engellemelerinize rağmen, ben yolumda devam eder ve Allah'ın aramızdaki hükmünü beklerim.

Müşrik liderler, daha önceki tekliflerinin de benzer şekilde geri çevrilmiş olmasından hareketle, bir kez daha anladılar ki, Resulûllah'm bu tür tekliflere bir iltifatı yok; bu tür tekliflerle gidişatı değiştirmek mümkün değil. Bunun üzerine, toplantıda aldıkları karar gereği, Resulûllah'ı davasına güven konusunda şüpheye sevk ederek bir anlaşma zemini oluşturmayı denediler. Yeni tekliflerini hemen dile getirdiler: 'Ey Muhammedi Biliyorsun ki, memleketi bizim bu memleketimiz gibi verimsin olan başka bir topluluk yok. Eğer söylediklerinde doğru isen, Rabbine dua et bizim bu memleketimizi genişletip, verimli kılsın. Şu dağlan bizden uzaklaştır sın. Bu arada işlerimizi kolaylaştırması için atalarımızdan Kusayy'ı diriltsin. Çünkü o iyi bir yönetici idi. Eğer o dirilirse, belki senin söylediklerinin doğru olduğunu tasdik eder de biz de sana inanır, söylediklerini kabul ederiz.

Resulûllah, müşrik liderlerin konuyu çarpıtan, islâm davetini kendi istedikleri zemine çekme amacı taşıyan bu son derece sinsi taktikleri karşısında gerçeği ifade etmekten başka bir şey yapmadı: 'Ben size bunlar için gönderilmedim. Zaten, ben bunları yapabilirim de demedim. Ben sadece Allah'ın size bildirmemi istediği şeyleri bildirdim. Allah beni müjdeleyici ve korkutucu olarak gönderdi. Dediklerimi kabul ederseniz dünyanın ve ahiretin saadetini elde edersiniz. Eğer reddedecek olursanız, bu da sizin bileceğiniz bir iştir. Bana düşen görevimi yapıp, Rabbimin hükmünü beklemektir. O benimle sizin aranızdaki hükmünü muhakkak verecektir.

Müşrikler, sinsi taktiklerini sürdürdüler. Son tekliflerinin işe yaramadığını anlayınca, başka bir teklifte bulundular; 'Eğer bizim için olan isteklerimizi yapmıyorsan, hiç değilse kendin için Allah'tan bir şeyler iste. Böylelikle işin kolaylaşır, sıkıntıların son bulur. Mesela Allah sana bir melek göndersin ve biz de

o meleği görelim. O melek seni tasdik edip, seni bizden korusun. Ayrıca Allah'tan bağlar, bahçeler, saraylar, altın ve gümüşlerden oluşan hazineler iste. Böylelikle hayatını daha rahat geçirme İmkânına kavuşmuş olursun. Çarşı ve pazarlarda dolaşıp, geçimini sağlamak için bizler gibi koşuştupndktan kurtulursun. Tüm bunlar gerçekleşirse, senin Allah katında değerli ve seçkin bir kül olduğunu anlamış oluruz'.

Müşriklerin bu teklifleri karşısında Resulûllah'm cevabı yine öncekiler gibi gerçeği ifade etmekten başka bir şey olmadı: 'Bu dediklerinizi yapmam, yapamam. Ben Allah'tan bu tür şeyler isteyecek birisi değilim. Zaten size bunun için gönderilmiş de değilim. Allah beni size müjdeci ve korkutucu olarak gönderdi. Eğer dediklerimi kabul ederseniz, dünya ve ahirette mesut olursunuz- Yok eğer kabul etmeyip, reddederseniz, Allah sizinle benim aramdaki hükmünü verinceye kadar Allah'ın emrettiklerini yapmaya devam ederim.

Kararlı ve rotasından hiçbir şekilde sapmayan bir tavrın gereğine uygun bu sözler karşısında müşrik liderler öfkeyle karışık duygular içerisinde yeni tekliflerini dile getirdiler: 'O halde şu bahsettiğin azabı üzerimize getir de ne kadar doğru söylediğini anlayalım. Eğer bunu da yapmazsan sana asla inanmayız'. Resulûllah'm cevabı yine değişmedi: 'Bu benim istememle olacak bir şey-değil. Rabbim dilerse onu gerçekleştirir ve o zaman ona hiç kimse engel olamaz.

Müşrikler, Resulûllah'm bu kararlı tavrı karşısında, taktiklerinin bir başka aşamasına geçtiler. İftira atarak ve tehdit ederek Resul'üllah'ı zor durumda bırakmayı denediler: 'Ey Muhammedi Her şeyi görüp-işiten bir Rabbın elçisi olduğunu söylüyorsun. Rabbın bizim seninle oturup, konuşacağımızı bilmiyor muydu ki, sorularımızın cevabını sana bildirmedi? Söylediklerini reddedeceğimiz zaman neler yapacağının sana neden bildirmedi? İşittiğimize göre sen bu söylediklerini Yemâme'deki Rahman isminde birisinden öğreniyormuşsun. Vallahi biz hiçbir zaman Rahman diye birisine inanmayız. Biz söyleyeceklerimizi söyledik. Artık bundan sonra sana karşı bir sorumluluğumuz yok. Vallahi biz senin yakam hiçbir zaman bırakmayacağız. Ya sen bizi yok edersin, yada biz seni yok ederiz.

Müşrik liderlerin, çaresizlik içerisinde çırpınmalarından başka bir şey ifade etmeyen bu son sözleri; uyguladıkları ve uygulayacakları baskı ve işkenceleri meşru göstermenin önemli adımlarından birisini temsil ediyordu. Bu sözleri ve tavırları ile üçüncü kişilere karşı 'Biz elimizden geleni yaptık; hep iyi niyetli olduk ama Muhamnıed inatçı çıktı; her türlü teklifimizi reddetti' diyerek daha rahat hareket etmelerine imkân sağlayacak gerekçeler oluşturma amacı taşıyorlardı. Resulûllah'ı Yemâme'deki Rahman isimli birisiyle irtibatlı gösterme çabalarının bir iftiradan başka bir şey olmadığını ise bizzat kendileri açıkça biliyorlardı. Zaten, 'duyduğumuza göre' diyerek iftiralarını dile getirmişlerdi. Üstelik eğer öyle birisi varsa, o halde ni-Çin Resulûllah'la uğraşıp mallarını, mülklerini sırf davasından vazgeçmesi için teklif ediyorlardı. İddiaları doğru olsa, gidip o Rahman isimli kişiyi engeller veya öldürürler ve problemlerini sona erdirirlerdi. Ancak tüm bunlar,

müşrik lidelerin, İs-. ^m karşısında çaresiz kaldıkları için ortaya attıkları ve gündemi istedikleri şekilde değiştirmeyi amaçlayan iftiralarından sadece birisiydi, başka bir şey değildi.

Resulûllah, teklif, tehdit ve iftiralara gerekli cevapları verdikten sonra Mec-lis'ten ayrılırken, müşriklerden birisi öfke ile arkasından bağırmaya başladı: Allah ile melekleri önümüze getirip göstermedikçe sana inanmayacağız'. Öfkesini bastira-mamış olan Abdullah b. Umeyye ise, Resulûllah'ın peşine takılarak teklif ve teh-ditleri dile getirirken, öfke içerisinde asıl amaçlarını ifade etti: 'Ey Muhammedi Kavmin sana bazı tekliflerde bulundu. Ancak sen hiçbirisini kabul etmedin. Allah katındaki değerini anlamak amacıyla kendileri için Allah'tan bir şeyler istemeni teklif ettiler, ama kabul etmedin. Allah katındaki üstünlüğünü anlamak için, Allah'tan kendi adına bir şeyler istemeni teklif ettiler, kabul etmedin. Hep tehdit edip durduğun azabı istediler, gene kabul etmedin. Allah'a yemin olsun ki, sen göğe bir merdiven kurup, gözümüzün önünde ona tırmanıp peygamber olduğuna tanıklık edecek dört tane melek getirmedikçe sana asla inanmayacağım. Vallahi aslında bunları yapacak olsan da inanacağımı sanmıyorum ya.[967][277]

Resulûllah, daveti kabul edecekleri umuduyla meclislerine görüşmeye gittiği müşrik liderlerin durumlarındaki ısrarları nedeniyle üzüntülü bir halde evine döndü. Fakat meclisteki tartışmalar yine de bitmemişit. Ebû Cehil öfkeyle ayağa kalkmış, bağırıp-çağırıyordu: 'Ey Kureyş'in ululuları! Muhammed dinimizi kötülemekten, atalarımızı eleştirmekten, akıllanmış:! idraksizlikle suçlamaktan ve ilâhlarımızı reddetmekten vazgeçmiyor. Yarın o namaz kılarken onu bana gösterin. Başım taşla ezeceğim. Haşim oğulları da ne isterlerse onu yapsınlar. [968] [278] Ebû Cehil'in bu sözlerinde, öfkenin yanı sıra, Resulûllah'ı öldürerek problemden en kısa yoldan kurtulma düşüncesini gündeme getirme ve Resulûllah'ı destekleyen Haşim oğullarına karşı bir cephe oluşturma gayretinin etkileri vardı. Mecliste bulunanlar. Ebû Cehil'i onayladılar ve istediğini yapmasını söylediler. Fakat Ebû Cehil ertesi günü Resulûllah'ı öldürme düşüncesini uygulamaya koyamadı. Öldürmek niyetiyle Resulül-lah'm yanma yaklaştı, ama herhangi bir şey yapmadan geri döndü. Herhalde, bir kızgınlıkla verdiği kararı uygulamaya koyması durumunda Haşim oğullarının boy hedefi olmaktan kurtulmayacağım, Mekke'yi kana bulayacak bir savaşa neden olacağını anlamıştı.

Tehdide Tehdid

Beni dinleyin ey Kureyş topluluğu! Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki ben size kurbanlık olarak gönderildim, hadi ne istiyorsanız onu yapın. Ama bilin ki beni yolumdan engelleyemeyeceksiniz. Ben, Rabb'imin bana emrettiklerini yapmaya devam edeceğim. (Hz. Muhammed (s)

[967][277] İbn İshak, Siyer, 257-260; İbn Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye, 1/315-319; Taberî, Câmiu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân, XV/164-166
[968][278] İbn Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye, 1/319; Zehebî, Tarihü'l islâm, 11/88.

Kur'an ve Resulûllah aleyhinde yürüttükleri yoğun propagandaların, tehditlerin, baskıların, işkencelerin, tekliflerin bir işe yaramaması; İslâm davetini durdurmaya yetmemesi; Mekke'nin müşrik liderlerini çaresiz bıraktı. Ne yapacaklarım, nasıl davranacaklarını bilemez halde öfkelenmekten, öfkeden gözleri dönmüş halde birbirleriyle dertleşmekten başka bir şey yapamaz oldular. Aralarındaki konuşmaların konusu hiç değişmiyordu; Kur'an, İslâm daveti ve Resulûllah. Resulûllah'ı yalnız başına yakaladıkları andaki tutum ve davranışları, Mekke liderlerinin o zamanlardaki psikolojisini göstermesi açısından oldukça önemlidir.Mekke eşrafı her zaman olduğu gibi yine Kabe yakınındaki Dâru'n Nedve'nin gölgeliğinde toplanmış, Resulûllah hakkında konuşuyorlardı. Konuşmaları hep değişmeyen ifadeler çerçevesinde sürüp gidiyordu: 'Bu adama ve işine sabrettiğimiz kadar hiçbir şeye sabretmedik. O akıllarımızı idraksizlikle suçladı. Atalarımızı aşağıladı. Dinimizi deştirdi. Birlik ve beraberliğimizi bölüp, dağıttı. İlâhlarımıza hakaret etti. Biz ise O'nun bütün bu yaptıklarına sabrettik'. Kur'an geçmişten örnekler vererek açıklamıştı ki, en önemli vasıfları zorbalık olan müşrikler, kafirler hep böyledirler. Kendilerinin temsil ettiği sistemi, hayat tarzını reddedip, mevcudun dışında inançlara sahip olan ve bu inançları doğrultusunda yaşayan, bunları yaparken de insanlardan hiçbirisinin haksız olarak malmı gasbetmeyen, hiçbir insana kötü muamelede bulunmayan, iyilik, hayır, güzellik temel ilkeleri olan insanlara her türlü baskıyı, zorbalığı, işkenceyi yaparlar ve hatta işkencelerle öldürürler, buna rağmen kendilerini çok hoşgörülü kişiler olarak takdim ederler. Her devrin zorba ve zalimlerinin M.7. yüzyılın Mekke toplumundaki temsilcileri olan Mekke ileri gelenleri de Resulûllah'a ve diğer müminlere yaptıkları baskı, işkence ve her türlü zorbalıkları sanki kendileri yapmamış gibi, sadece 'La ilahe illallah' dediği için Yasirleri, Sümeyyeleri bizzat kendileri işkencelerle öldürmemişler gibi, Resulûllah'ı ve temsil ettiği davasını kastederek 'Biz çok sabır gösterdik' diyerek kendilerini temize çıkarmanın, vicdanlarını rahatlatmanın gayretini taşıyorlardı. Aslında bunları söylerlerken de kin, zorbalık, zulüm gibi vasıflarının daha nasıl başka tarzlarda açığa çıkabileceğinin hesabını yapıyorlardı. Bütün zorbalık ve zulümlerine rağmen gelişip, yayılmasına engel olamadıkları İslâm davetini yok edebilmenin, bu uğurda her şeyi yapmayı meşru görmenin arzusu içerisindeydiler. Fakat her istediklerini yapamıyorlardı. Bizzat mevcut sistemden, kendi haksız menfaatlerinin dayandığı sistemden kaynaklanan bazı engelleri vardı. Mekke'de bir iş savaşın patlak vermesinden çekmiyorlardı. Mekke liderleri Dâru'n Nedve'nin gölgeliğinde toplanmış, Resulûllah hakkında konuşurlarken, ResulüIIah'm gelmekte olduğunu gördüler. O anı ve takip eden süreci, henüz islâm'a girmediği için eşrafla birlikte oturan Abdullah b. Amr şöyle anlatıyor: 'Kureyş ileri gelenleri Hıcr'de toplanıp, Resulûllah'ı kastederek, O'na çok sabırlı davrandıklarını konuştukları sırada Resulûllah göründü. Geldi ve Kabe'yi tavaf etmeye başladı. Tavafı sırasında Mekke ileri gelenlerinin yanlarından geçerken, toplantıda bulunanlar laf attılar; aşağılayıp, küfrettiler. Müşriklerin bu hareketi Resulûllah'ı rahatsız etti. Bunu ResulüIIah'm yüzünden anladım. Fakat bir şey söylemeyip

tavafına devam etti. îkinci defa geçerken müşrikler tekrar laf attılar. Resulûllah rahatsız oldu. Onların bu söz ve hareketlerinin Resulûllah'ı rahatsız ettiğini yine yüzünden anladım. Fakat Resulûllah bir şey söylemeyip tavafına devam etti. Üçüncü defa geçerken tekrar laf atmaya başladılar. Bunun üzerine Re-sulüllah durdu ve müşriklere hitaben; 'Beni dinleyin ey Kureyş topluluğu! Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki ben size kurbanlık olarak gönderildim, hadi ne istiyorsanız onu yapın. Ama bilin ki beni yolumdan engelleyemeyeceksiniz. Ben Rabbimin bana emrettiklerim yapmaya devam edeceğim' dedi. Bu söz karşısında orada bulunanların hepsi donup kaldılar. Adeta başlarına kuş konmuşta da onu ürkütmek istemez gibi hareketsiz durumdaydılar, içlerinden Resulûllah hakkında çok konuşanlardan birisi kendini toplayarak; 'Ey Ebûl Kasım! Boş ver, bırak bunları, selâmetle git. Sen kendini bilmez cahil bir adam değilsin' diyerek, yumuşak ve gönlünü alıcı sözler söyleyerek ResulüIIah'm oradan uzaklaşmasını sağladı'. Müşrik terbiyesizliğine ve cüretkarlığına karşı Resulûllah'm tepkisi, İslâm davası için kendisinin bir kurban gibi canı dahil her şeyini feda etmeye hazır olduğu ifade etmek olmuştu. Bu söz ve tavır, ResulüIIah'm İslâm davasındaki ısrar ve samimiyetini göstermesi açısından oldukça anlamlı ve önemliydi. Halbuki müşrikler tehditkâr bir tavırla laf atmaları karşısında ResulüIIah'm korkacağını, belki de özür dileyeceğini ummuşlardı. Ancak hiç ummadıkları bir cevapla, daha da önemlisi büyük bir tehditle karşılaşınca şaşırıp, adeta yıldırım çarpmış gibi donup kaldılar. Korku ve şaşkınlık içerisinde ResulüIIah'm gönlünü almaktan başka bir şey yapamadılar. Ertesi gün durum biraz değişti. Bir gün önceki çaresizlik, şaşkınlık ve korkularını hatırladıkça birbirlerinden utandılar. Aynı duruma tekrar düşmemek için birbirlerini ResulüIIah'm aleyhine davranışlara teşvik etmeye çalıştılar. O günkü gelişmeyi yine olayın tanıklarından Abdullah b. Amr anlatıyor: 'Ertesi gün Mekke ileri gelenleri yine Hıcr'da toplandılar. Birbirlerine 'O'nun bize ne söylediğini, bizim de O'na ne söylediğinizi hatırlıyor musunuz? O bize hoşlanmayacağımız şeyler söyledi. Buna rağmen O'nu serbest bıraktık' diyerek birbirlerini kınamaya başladılar. Onlar böyle konuşurlarken Resulûllah yine çıkıp geldi. Hemen yerlerinden kalkıp ResulüUah'ın etrafını çevirdiler. 'Demek sen şöyle şöyle diyorsun' diyerek söylediklerini tekrarlamaya başladılar. Resulûllah'ta 'Evet onları söyleyen benim' dedi. Bu sefer müşriklerden birisi Resulûllah'm yakasını topladı. Bu sırada Ebü Bekir koşarak gelip araya girdi ve 'Rabbim Allah'tır dediği için onu öldürecek misiniz?' diye bağırmaya başladı. Müşrikler Ebü Bekir'in de sakalı, saçını çekip hakaret ettiler, fakat daha fazla bir şey yapmadan ayrıldılar.[969][279]

Sizin Dininiz Size, Benim Dinim Bana

De ki: 'Ey kâfirler! Ben sizin ibadet ettiklerinize ibadet etmem. Siz de benim ibadet

[969][279] Ibn İshak, Siyer, 291-292; Ahmed, Müsned, 11/218; İbn Hişam, es-Siretû'n-Nebeviyye, 1/309, 310; Taberî, Tarihu'r-Rusül ve'l-Mülûk, 11/223.

ettiğime İbadet etmezsiniz- Ben sizin ibadet ettiğinize asla İbadet etmeyeceğim. Siz de benim İbadet ettiğime ibadet edecek değilsiniz. Sizin dininiz size, benim dinim de banadır.[970][280]

Müşrikler, alay ve aşağılama biçiminde başlayan, hakaret ve tehditlerle devam eden ve en sonunda ağır işkenceler aşamasına ulaşan tepkileriyle islâm davetini durduramayınca, tekliflerde bulunmaya başladılar. Resulûllah'a, Mekke yönetimini ve zenginliklerini paylaşabileceklerini söylediler. Hatta, geleneklerine aykırı olmakla birlikte, kendisini kral olarak tanımaya hazır olduklarını da bildirdiler. İstedikleri tek bir şey vardı; tevhid gerçeğinin insanın bireysel ve toplumsal hayatında karşılığı olan sorumlulukları gözden geçirip, yeniden düzenlemek ve mevcut hayat tarzını meşru kabul etmek. Özellikle de bazı siyasî, ekonomik hassasiyetlerine dokunulmasını istemiyorlardı. Bu bazı hassasiyetlerinin meşruiyet dayanağı olan ilkeler kabul edilmeli veya açıkça tepkide bulunulmamalıydı. Eğer bu gerçekleşirse, İslâm ile aralarındaki her türlü ayrılığı, husumeti, kini, şiddeti sona erdirmeye razıydılar. Hatta İslâm'ı birçok açıdan kabul etmeye, menfaatlerinin devamı için bazı sorumluluklar üstlenmeye razıydılar. Ama yeter ki Resulûllah tebliğ ettiği dinde bazı değişikliklere razı olsun. Fakat, her seferinde, her türlü teklifleri geri çevrildi; karşılarında ilkelerinden ve gidişatından hiçbir şekilde taviz vermeyen bir dava ve dava lideri vardı.Müşriklerin anlamadıkları veya anlamak istemedikleri şey, İslâm'ı, birçok örneğine rastladıkları veya hakkında bilgileri bulunan herhangi bir siyasî/dinî hareket olarak; Resulûllah'ı ise ilke ve gidişatını şartlara göre kendisi belirleyen bir toplumsal hareketin lideri olarak düşünmeleriydi, islâm davetinin ilkelerini de, insanlara sunuluş yöntemini de Allah'ın belirlediğini, ilke ve yönteme uyma konusunda Resulûllah'm da diğer insanlardan farksız olduğunu, herhangi bir ayrıcalığa, imtiyaza sahip olmadığını anlamıyor, anlayamıyor, anlamak istemiyorlardı. Onlar, İslâm'ı Mekke dinine eklemlemenin çarelerini ararken ve bu amaçla kendilerince son derece cazip bazı tekliflerle Resulûllah'a gittikleri zaman, durumu başta Resulûllah olmak üzere müminler açısından ilke ve şartlara bağlayan ayetleri bilmiyor veya işitmişlerse de bunların Resulûllah tarafından değiştirilebilecek şeyler olduğunu zannediyorlardı. Risâlet sürecinde tüm rehberlik ve kontrol vahiydeydi. Bu nedenle risâlet sürecinde önemli kırılmalara, sapmalara neden olmaya aday müşrik tekliflerinin reddedilmesinde de kararı vahiy verdi. Allah vahyi ile her adımda Resulünü kontrol etti ve yönetti. Örneğin, ilk tekliflerle ilgili olarak vahyolunan ayet grubunun birisinde Resulûllah'a 'boş sözlerden, işlerden, tekliflerden yüz çevirmesi gerektiği1 bildirildi. Müminlerin işleriyle müşriklerin işlerinin; müminlerin durumlarıyla müşriklerin durumlarının farklı olduğu açıklandı.[971][281] Bu İslâm ile şirk, müminlerle müşrikler arasında ortak bir nokta tesis etmek amacında olan tekliflerin kabul edilmemesi gerektiğini bildiren ilâhî bir uyarıydı. Diğer bir ayet

---

[970][280] Kafirûn sûresi 109:1-6

[971][281] Daha önce kendilerine kitap verdiklerimiz, buna (Kur'an'a) da iman ederler. Onlara (Kur'an) okunduğu zaman: 'Ona iman ettik. Çünkü o Rabbimİzden gelmiş hakikattir. Esasen biz daha önce de Müslüman idik' derler, işte onlara, sabretmelerinden ötürü, mükâfatları iki defa verilecektir. Bunlar kötülüğü iyilikle savarlar, kendilerine verdiğimiz nzıktan da Allah rızası için harcarlar. Onlar, boş söz işittikleri zaman ondan yüz çevirirler ve 'Bizim işlerimiz bize, sizin işlerini? si^e. Sise selâm olsun. Biz kendini bilmezleri (arkadaş edinmek) istemeyi;:' derler.' (Kasas, 28:52-55)

grubunda da özellikle 'farklılığa' değinildi; Müminlerle müşriklerin farklı yolların yolcuları oldukları ifade edildi. Yollardan birisi hakti, huzurdu, esenlikti; diğeri bâtıldı, cefaydı, azaptı. Ve her kim, hangi yolu seçerse sadece kendisi için seçiyordu. Herkes seçiminin sonuna razı olmak zorundaydı.[972][282] Müminlerle müşriklerin inançları ve hayat tarzları farklıydı; bu hem bilinen ve görünen boyutuyla böyleydi ve hem de ayetler bu farklılığı sürekli dile getiriyordu. Ancak buna rağmen, ortak bazı şeyler, en azından sorumluluk açısından geçerli olan ortak bir alan olamaz mıydı? Kur'an bu yöndeki düşünceye ve bu düşüncenin neden olduğu teklife kısaca ve en açık ifadeyle 'Hayıf dedi: 'De ki: Bizim yaptıklarımızdan siz sorumlu değilsiniz; biz de sizin yaptıklarınızdan sorumlu değiliz. RabbimİZ hepimizi bir araya toplayacak, sonra aramızda hah ile hükmedecektir. O, en âdil hüküm veren, her şeyi hakkıyla bilendir.[973][283] Kur'an açıkça diyordu ki, İslâm ile şirk hiçbir zaman ortak paydaları olmayan iki ayrı inanç sistemi, iki ayrı hayat tarzıdır. Bu nedenle, müminler bu farklılığa göre davranmalı, müşriklerle olan ilişkilerini buna göre ayarlamalıdırlar. Fakat bunun, hiçbir zaman, her ne kadar o anda şirk cephesinde yer alıyor olsalar da, bütün müşriklerin aynı oldukları anlamına gelmeyeceği de bildirildi. Müminlerin, bazı müşriklerin hakikate karşı tamamen kör ve sağır olmadıklarını bilmeleri ve onlara islâm davetini ulaştırmaları gerekliydi. Yalnız onlara daveti sunarken kalplerini kazanmak için gerçeği eğip bükmenin anlamı yoktu; gerçek olduğu gibi bildirilmeliydi: 'Resulüm.' Onlar seni yalanlarlarsa de ki: 'Benim işim bana, sizin işiniz de size aittir. Siz henim yaptığımdan uzaksınız, ben de sizin yaptığınızdan ufağım'. Onlardan seni dinleyenler vardır. Fakat sağırlara üstelik akılları da ermiyorsa - sen mi duyuracaksın?.[974][284] Şayet sana karşı gelirlerse de ki: 'Ben sizin yaptıklarınızdan muhakkak ki uzağım'. Sen O mutlak galip ve engin merhamet sahibine güvenip dayan.[975][285] Bütün bunlara rağmen, kendi cephelerinden baktıkları zaman hâlâ İslâm'ı kendi inanç ve hayat tarzlarına, Resulülîah'ı da kendi topluluklarına dahil edebileceklerini umanlar vardı. Eşraftan bazıları, çok cazip teklifler götürdükleri zaman Resulûllah'ın istedikleri çizgiye çekebileceklerini düşünüyorlardı. Zaten Utbe b. Rabia'nm ve Velid b. Muğire'nin bazı teklifleri bildirmek için Resulûllah'la görüşmelerinin veya Resulülîah'ı meclislerine çağırıp bazı tekliflerini tehditler eşliğinde sunarak kabulünü kolaylaştırmaya çalışmalarının nedenleri, ResulüUah'm taviz verebileceğine dair kanaatleriydi. İçlerinden birileri bu işi biraz daha ileri götürerek, Resulûllah'a bazı putları kabul etme veya kabul etmiyorsa bile açık tepki vermeme teklifinde bulundular. Bu İslâm daveti açısından son derece garip bir teklifti. Bir ayet bu teklifi en ufak şüpheye yer vermeyecek şekilde anında reddetti: 'De ki: 'Ey insanlar! Benim dinimden şüphede iseniz, bilin ki ben Allah'ı bırakıp da sizin taptıklarınıza tapmam. Ben ancak sizi öldürecek olan

---

[972][282] Andolsun kionlara: 'Gökleri ve yeri kim yarattı?1 diye sorsan, elbette 'Allah' derler. De ki: 'Öyleyse bana söyler misiniz? Allah bana bir zarar vermek isterse, Allah'ı bırakıp da taptıklarınız, O'nun verdiği zararı giderebilir mi? Yahut Allah, bana bir rahmet dilerse, onlar O'nun bu rahmetini önlenebilirler mi? Bana Allah yeter. Tevekkül edenler, ancak O'na güvenip dayanırlar. Ey kavmim} Elinizden geleni yapın; doğrusu ben de yapacağım1. Artık yakında bileceksiniz, kendisini rezil edecek azabın kime geleceğini, ve sî-rekli bir azabın kimin ürerine konacağım' (Resulüm!) Şüphesiz biz bu Kitab'ı sana, insanlar için hak olarak indirdik. Artık kim doğru yolu seçerse kendi lehinedir; kim de saparsa ancak kendi aleyhine sapmış olur. Sen onların üzerinde vekil değilsin.1 (Zü-mer, 39:38-41)

[973][283] Sebe, 34:25,26

[974][284] Yunus, 10:41-42

[975][285] Şuara, 26:216,217

Allah'a kulluk ederim. Ben müminlerden olmakla emrolundum.[976][286] Ayet açıktı, karar kesindi; ama yumuşak sayılabilecek bir üslûp vardı. Eşraftan birileri bundan cesaret almış olmalı ki, bir sonraki zamanda tekliflerini bir adım daha ileri götürerek tekrar sundular. Resulûlîah'ı kendi ilke ve inançlarına göre davranmaya, bunun gereği olarak da putlarına saygı göstermeye davet ettiler. Bu sefer vahyin üslûbu sertleşti: öyle bir teklifin kesinlikle kabul edilemeyeceği sert ve her zaman olduğu gibi kesin bir ifadeyle bildirildi. Bu arada Resulûllah'a da bir uyarı da bulunularak, son derece kararlı olmaya davet edildi. Fakat esasında bu Resulûllah'tan çok müşriklere bir mesajdı; Resulûllah'ın durumunu açıklayan ve tekliflerinin hiçbir şekilde kabul edilmeyeceğini gösteren bir dolaylı bildirimdi. Ayet şöyleydi: 'De ki: 'Ey cahiller.' Bana Allah'tan başkasına kulluk etmemi mi emrediyorsunuz?' Resulüm.' Şüphesiz sana da senden öncekilere de 'Allah'a ortak koşarsan, Andolsun işlerin mutlaka boşa gider ve hüsranda halanlardan olursun?' diye vahyolundu.[977][287] Günler bu şekilde geçmeye başladı. Müşrikler her ne yaparlarsa yapsınlar islâm davetini durduramamış veya risâlet süresinde bir sapmaya neden olamamışlardı. Ne tehditleri, ne baskı ve işkenceleri ve ne de teklifleri işe yaramıştı. Daha başka ne yapacaklarım düşünüyorlar, ama bir türlü yeni bir şey bulamıyorlardı. Sıkıntılıydılar. Problemleri gün geçtikçe büyüyordu. Bir şeyler yapmalı ve İslâm davetini engellemeli; Resulûllah'ı saflarına çekmeliydiler. Yoğun düşünceler içerisinde yeni bir taktik bulmanın çabasını yürütürlerken, Resulûllah için hayatın ne kadar sıkıntılı olduğunu, kendisini her açıdan yığınla sıkıntıya sahip kıldıklarım düşündüler. Artık ticaretle uğraşamıyordu. Eskiden de zengin değildi, ama şimdi iyice yoksullaşmıştı. Eskiden, Abdülmuttalib'in torunu olması nedeniyle insanların sevdikleri, takdirle andıkları birisiydi; ama şimdi insanlar ya onunla konuşmuyor ya da konuşmaktan korkuyorlardı. Konuşmuyorlardı çünkü inançları ve hayat tarzları farklılaşmıştı. Konuşmaktan korkuyorlardı, çünkü müminlerin başlarına gelenlerin kendilerinin de başlarına gelmesinden çekmiyorlardı. Müşrik liderler, kendi aralarında, Resulûllah'm ikbalini kendi elleriyle söndürdüğünü konuştular. Kanaatlerince, Muhammed bütün nasiplerini yok etmişti. Nimetler içerisinde yüzebilecek birisi olmasına rağmen, yoksulluk, sıkıntı içerisinde bir hayat sürdürür olmuştu. Bunlar kendilerinin hiçbir şekilde kabul edemeyecekleri zor şartlardı, zor durumlardı. Bu nedenle, kendilerince son derece makul bir görüş olarak, Resulûllah'la görüşüp durumunu gözden geçirmesini istediler. İyi niyetli olduklarım, tamamıyla kendisini düşündüklerini bildirip, olup-biteni bir kez daha düşünmesini söylediler. Kendisi İslâm daveti nedeniyle sıkıntı ve yoksulluk içerisindeyken, eski arkadaşları olan kendilerinin hâlâ zevk ve sefa içerisinde oluşlarını; zengin, güçlü oluşlarını düşünmeliydi. Kendileri nimetler içerisindeydiler; para, kadın, şan, ün, makam, itibar yarışında hâlâ öndeydiler. Muhammed iyice düşünmeli ve hatalarını fark etmeliydi. Eğer durumunu gözden geçirmez ve gidişatını değiştirmezse eşraftan birisi olması durumunda elde edeceği nimetlere, nasiplere kavuşması bir daha mümkün değildi; tüm bunları

[976][286] Yunus, 10:104
[977][287] Zümer, 39: 64,65

kesip atmış olacaktı. Müşrik liderler, başta Resulûllah olmak üzere müminlerin nimetlerden mahrum, sıkıntılı bir hayat yaşadıklarını, ikballerini kararttıklarını, nasiplerini kesip attıklarını konuşup, 'Bibimle birlikte olursanız, davanızdan vazgeçip bizim safımıza geçerseniz nimetler içerisinde yüzersiniz' mesajlarını dillendirdikleri sırada vahyolunan ayet gurubu durumu açıklığa kavuşturdu. Müşriklerin kanaatlerinin yanlışlığını oraya koydu ve başta Resulûllah olmak üzere müminlere bir müjde verdi. Vahyolunan ayet grubu, Kevser sûresinin ayetleriydi. Bu kısa sûrede nimetlerin asıl sahiplerinin müminler olduğu bildirildi. Müminlerin ölçülemez ve sayılamaz miktarda nimete ebediyen sahip olacakları müjdelendi. Nasipleri kesik olanların, ikballerini karartanların müşrikler olduğu açıklandı. Resulûllah'm ve diğer müminlerin hiçbir şekilde müşriklerin aldatıcı durumlarına kanmamaları ve verdiği, vereceği nimetler nedeniyle Allah'a karşı sorumluluklarının gereklerini yerine getirmeleri gerektiği bildirildi: '(Resulüm/) Hiç kuşkun olmasın ki sana bol nimet (kevser) verdik. O halde sen yalnızca Rabbine kulluk et ve(şührü-nün ifadesi olarak) O'nun için kurban kes. Şu bir gerçek ki, asıl sonu kesik olan, sana kin besleyendir.[978[288]] Tüm bunlar İslâm davetinin lehine bir gidişatı inşa eden, her seferinde müşrikleri mahcup ve perişan eden şeylerdi. Her seferinde başlarını eğip, aşağılanmış bir halde durumlarıyla baş başa bırakılanlar müşriklerdi. Her saman olduğu gibi, yeni bir şey bulmanın, İslâm davetini istedikleri gibi durduracak veya değiştirecek bir şeyler bulmanın çabası içerisinde yine kendi içlerine kapandılar. Müşrik liderler, her zaman olduğu üzere, yine Kabe'nin yanında, Dâru'n Nedve'nin gölgeliğinde oturmuş sohbet ediyorlardı. Sohbetlerinin konusu, yıllardır devam ettiği üzere, yine islâm daveti ve Resulûllah idi. Daha başka ne yapabileceklerini, daveti nasıl durduracaklarım, 'eski problemsiz günlerine'' tekrar nasıl kavuşacaklarını düşünüyor, konuşuyor ve tartışıyorlardı. Tekliflerini değiştirmeliydiler; bütün mal ve makam teklifleri reddedilmişti. Aynı türden tekliflerin bir işe yaramayacağı anlaşılmıştı. Acaba başka ne yapabilirlerdi. O zamana kadar Resulûllah'a götürdükleri tekliflerinde hep Resulûllah'tan bîr şey istediklerini fark ettiler. Bir şeyler teklif ediyorlar ama değişikliği hep Resulûllah'tan istiyorlardı. Kendileri inançlarından ve gidişatlarından taviz vermeye hiç yanaşmamışlardı. Belki de bu durum Resulûllah'm tepkisini çekiyordu. Eğer kendileri de bazı tavizler verirlerse, tekliflerinin kabul görme ihtimali olabileceğini düşündüler. Görüş makul görünüyordu. Madem ki Resulûllah Allah'a iman etmeye ve bu imanın gereğine göre yaşamaya davet ediyordu; Allah'a inandıklarını söyleseler ne olurdu? Zaten kendileri Allah'a bazı sıfatlarıyla inanan kimselerdi. Allah'a inandıklarını söylerlerse, Muhammed'i yumuşatabilir ve saflarına çekebilirlerdi. Bu düşünceler içerisindeyken Resulûllah'm Kabe'ye yaklaştığını ve tavafa başladığını gördüler. Düşündükleri şeyi uygulamaya koymak için Velid b. Muğire, Âs b. Vâ-il, Esved b. Muttalib, Umeyye b. Halef hemen yerlerinden kalkıp Resulûllah'a yaklaştılar. Velib b. Muğire 'Muhammed bizi dinle' dedi; 'Şimdiye kadar ne teklif ettiysek hepsini

[978[288]] Kevser, 108:1-3

reddettin. Seni kralımız olarak tanımaya, en zenginimiz kılmaya, en güzel kızlarla evlendirmeye ra£t olduğumuzu bildirdik; hiçbirisine iltifat etmedin. Ama durumunu da görüyoruz. Sıkıntılısın, yoksullaştın. Sen bu kötü şartlara layık birisi değilsin. Senin aramızda her zaman değerli bir yerin oldu. Gel bir anlaşma yapalım. Umuyoruz ki bu senin de bizim de iyiliğimize olacak. Aramızdaki anlamsız kin ve düşmanlığı sona erdireceğiz. Teklifimiz şu, biz senin Allah'ına inanalım ve O'na tapam; sen de bizim putlarımızı kabul et; onlar hakkında ileri geri konuşmaktan vazgeç Böylelikle hem senin inancın, hem de bizim inancımız geçerli olur. Bir süre böyle devam edelim. Eğer senin Allah'ına tapmamız hakkımızda daha fazla imkânlara neden olacaksa, bizler bu nimetlerden mahrum kalmamış oluruz- Sen de bizim ilâhlarımı^ kabul ettiğin için, ilâhlarımızın lütuflarından mahrum kalmamış olursun. Böylelikle sen de biz de mutlu olurum; istediğimize kavuşmuş oluruz. Ne dersin, kabul ediyor musun? Kabul et de şu aramızdaki husumeti burada bitirelim. [979] [289] Resulûllah duydukları karşısında şaşırdı. Müşrikler hâlâ kendi ilkelerini, inançlarını koruyan bazı tekliflerle karşısına çıkıyorlardı. Halbuki daha önce bu tür tekliflerine cevaplar bizzat vahiyle verilmişti. Artık bu tür tekliflerle karşılaşmayacağını düşünüyordu. Ama bazı küçük değişikliklerle yine benzer teklifi önüne koymuşlardı. Bir şey demeden oradan uzaklaştı. Evine gitti. Kendisi açısından üzerinde düşünülecek, değerlendirmeye gerek duyulacak bir durum yoktu. Bu nedenle söz konusu teklifi dikkate bile almadı. Ancak o gece vahyolunan bir sûre artık bu tür tekliflerin sonunu getirme kararlılığının gereğini ifade eden bir üslûba sahipti. Allah, Resulüne 'De ki..' emriyle bu sûre ile bildirileni müşrik eşrafa açıkça söylemesini istiyordu. Resulûllah sabah erkenden Kabe'ye gitti. Eşraf yine toplanmış sohbet ediyordu. Muhtemelen önceki gün dile getirdikleri tekliflerini konuşuyorlardı. Resulûllah'm sessizce yanlarından uzaklaşmış olması nedeniyle, tekliflerinin kabul edilme ihtimali olabileceğinin umudu ile düşüncelerini dile getiriyorlardı. Resulûllah'ı görünce tekliflerinin kabul edildiğini, kabul edilmese bile en azından konuşacakları bazı ortak noktaların dile getirileceğini düşünerek sevindiler. Fakat sevinçleri kısa sürdü. Müşrik eşrafa yaklaşan Resulûllah vahyolunan son ayetleri okumaya başladı: 'De ki: 'Ey kâfirler! Ben sizin ibadet ettiklerinize ibadet etmem. Siz de benim ibadet ettiğime ibadet etmezsiniz. Ben sizin ibadet ettiğinize asla ibadet etmeyeceğim. Siz de benim ibadet ettiğime ibadet edecek değilsiniz- Sizin dininiz size, benim dinim de bana. [980] [290] Sonra, Resulûllah dönüp evine gitti. Müşrik eşraf donup kalmıştı. Şaşkındılar. Şaşkınlıkları kısa sürede öfkeye dönüştü. Teklifleri reddedilmekle kalmamış, bir de 'Ey hakikati örtenler, nankörler (kafirler)' diye ağır bir ifadeyle aşağılanmalardı. Bir kez daha kaybeden, mahcup olan kendileri olmuştu.

---

[979] [289] İbn Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye, 1/388; Fahreddin Razı, Tefsîr-i Kebîr, 23/498; Taberî, Câmiu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân, XXX/331; Kurtubî, el-CamVu li Ahkâmi'l Kur'an, XX/225; Zemahşerî, el-Keşşâf, IV/292.

[980] [290] Kafirün, 109:1-6

Boykot Yıllan

Onlar hakkında acele etme. Biz onlar için (günlerini) teker teker sayıyoruz. [981][1]

Onları biraz faydalandırır, sonra kendilerini ağır bir azaba sürükleriz. [982][2]

inkâr edenler ateşe arzolunacakları gün (onlara şöyle denir): Dünyadaki hayatınızda bütün güzel şeylerinizi harcadınız, Onların zevkini sürdünüz. Bugün ise yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamanızdan ve yoldan çıkmanızdan dolayı alçaltıcı bir azap göreceksiniz! [983][3]

Risâletin 7. yılının başlarıydı. Son iki yıl müminler için son derece zorluklarla dolu bir dönem olmuştu. En ağır işkencelere uğramışlardı. Yasir ailesinin iki ferdi bu işkenceler sırasında şehit olmuştu. Her yeni gün daha büyük zorluklarla başlamıştı. Daha birkaç yıl önce tahayyül bile edemeyecekleri zorluklar, günlük hayatlarının değişmeyen unsurları haline gelmişti. Ancak direnmiş, hiçbir şekilde pes etmemişlerdi. Sabrı gerçek manâsında hayatlarma aktarmışlar, sabrın yaşayan bedenleri olmuşlardı. Fakat insandılar, onların da bir tahammül sınırı vardı ve artık güçleri bitme noktasına gelmişti, ilahî iradenin bir an önce durumlarına müdahale etmesini bekliyorlardı. Zor günlerin bitip, zorlukları göğüslemek zorunda kalmadan hayatlarını sürdürebilecekleri günleri büyük bir özlemle bekliyorlardı. Müminlerin durumu böyleydi; zorluk, sıkıntı had safhadaydı. Ancak müminlerin bu durumlarının sebebi olan müşriklerin durumunun iyi olduğu, onların keyiflerinin yerinde olduğu söylenemezdi. Mekke müşrikleri ve özellikle de eşraf, müminlerinkinden daha başka nitelikte bir zorluk yaşıyorlardı; öfkeliydiler, öfkeden ne yapacaklarını bilemez haldeydiler. Çünkü, ne yaparlarsa yapsınlar, hangi tedbire başvururlarsa başvursunlar, İslâm davetini durduramamış veya isteklerine uygun yönde bir sapmaya uğratamamışlardı. "Bu sefer kesin sonuç alırız' diyerek verdikleri her yeni karar ve bu kararın uygulanması müminlere yeni imkânlar açmış, daha önce düşünmedikleri yeni problemlerle karşı karşıya kalmışlardı. Tüm bu süreçte, en önemli ticaret merkezlerinden birisi olan Habeşistan'daki işleri büyük oranda bozulmuştu. Hicret eden müminleri oradan getirmeyi veya en azından kitlelerin huzurunda rezil-rüsvay edip Habeşistan yönetimi katında itibarsız bırakmayı düşünürlerken; müminler kabul görmüş, kendileri rezil-rüsvay olmuşlardı. Habeşistan yöneticilerinin katında kendilerinin itibarı yok olmuştu. Gelişmeler bununla da kalmamış, Daru'n Nedve'nin bazı saygın üyeleri dahi hiç ummadıkları bir şekilde ve zamanlarda müminlerin safına katılmışlardı. Hiçbir zaman kendilerinden kopacağını düşünmedikleri, meclisin en sağlam adamlarından Ömer b. Hattab da artık karşı saflardaydı. Velid b. Muğire ve Utbe b.

[981][1] Meryem sûresi, 19:84
[982][2] Lokman sûresi, 31:24
[983][3] Ahkâf sûresi, 46:20

Rabia ise neredeyse karşı saflara geçmek üzereyken, yerlerinde kalmaları, saflarını değiştirmemeleri zorla temin edilebilmişti.

Risâletin 7. yılının ilk aylarında, önceki yıllara oranla Mekke eşrafını daha yoğun şekilde meşgul eden soru ve düşünceler genellikle 'Daha başka ne yapabiliriz? Nasıl bir önlem alır da Muhammed'i durdurabiliriz?' cümlelerinde toplanıyordu. Aslında yapabilecekleri bir şey vardı; bunu sürecin başından beri biliyorlardı, ama bir türlü gerçekleştirememişlerdi. Resulûllah'a doğrudan, fiilî bir engellemede bulunarak işi kökünden çözebileceklerinin farkındaydılar. Ancak böylesi bir girişimin, toplumun en önemli kesimlerinden ve sistemin temel dayanaklarından olan Haşim oğullarını karşılarına almak olacağının, böylesi bir girişimin Mekke'deki aileler arasında bir savaşa neden olacağının farkındaydılar. Resulûllah'a fiilî müdahale, her şeyi alt-üst edecek bir savaş demekti. Bu nedenle Haşim oğullarını dikkate almazlık edemiyorlardı. Daha önce birkaç kez Ebû Talib'le görüşerek Resulûllah'ı önlemesini veya yalnız bırakmasını istemelerinin sebebi de buydu. Ama istekleri bir türlü gerçekleşmemişti. Ebû Talib ve onun şahsında Haşim oğulları Re-sulüllah'ı desteklemekten vazgeçmemişlerdi. Son bir umutla Ebû Talib'le tekrar görüşmeye karar verdiler. Eşraftan bir heyet yanlarına Velid b. Muğire'nin oğlu Umare b. Velid'i de alarak Ebû Talib'e gittiler ve tekliflerini bildirdiler: 'Ey Ebû Talib! dediler; 'Sana Kureyş'in yakışıklı, güçlü ve yiğit bir gencini getirdik. O senin çocuğun olsun. O seni baba, sen de onu evlat bil. Senin hizmetini görsün, sana yardımcı olsun. Buna karşılık yeğenini bize teslim et. Biliyorsun o babalarımızın dinini terk etti. Birlik ve beraberliğimizi parçaladı. Hadi bu sefer teklifimizi kabul et. O'nunla aramıza girme de şu işi bitirelim. O'nun ölümü toplanıp, birlik ve beraberlik içinde olmamızı sağlayacak, aramızdaki kin ve husumetleri sona erdirecek.' Ebû Talib işittikleri karşısında şaşırdı. Böyle bir teklifle karşılaşacağını düşünmemişti; Teklifiniz kabul edilecek bir şey değil. Hiç böyle bir şey olabilir mi; ben sizin evladınızı alıp besleyeceğim, siz ise benim evladımı alıp öldüreceksiniz. Bu adalet mi?' dedi. Mut'un b. Adiyy söze karıştı; kısmen tehdit içeren bir ses tonuyla 'Kavmin sana son derece adil davranıyor. Seni mağdur etmek istemiyor. Ama ne var ki sen inadında devam ediyorsun. Bırak bunu; artık vazgeç yeğenini kollayıp, gözetmekten' dedi. Ebû Talib 'Siz bana adil davranmadınız. Teklifinizi kabul etmem mümkün değil. Anladığım kadanyla herkesi bana karşı kışkırtmak ve beni zorda bırakmak istiyorsunuz. Elinizden ne gelirse onu yapın; Muhammed'i size vermeyecek ve O'nu korumaya devam edeceğim [984][4] dedi. Eşraf bir kez daha hayal kırıklığına uğramış, istediklerine kavuşamamış bir halde Ebû Talib'in yanından ayrıldılar.

Ebu Talib, Mekke eşrafıyla bu son görüşmesini takiben Resulûllah hakkında endişelendi. Eşrafın O'na bir zarar vermesinden korktu. Korkusu o gece daha da büyüdü. Sabah olunca bazı kimseleri Resulûllah'm evine göndererek, ne halde olduğunu görmelerini istedi. Ebû Talib'in gönderdiği kimseler Resulûllah'ı evinde

[984][4] Ibn Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye, 1/285; Taberî, Tarihu'r-Rusül ve'l-Mülûk, 11/220; İbnü'l Esir, el'Kâmü fı't-Târih, ÜY64, 65; Ibn Sâ'd, et-Tabakatü'l-Kûbra, 1/202.

bulamadılar. Çevrede aradılar, ama bulamadılar. Sordukları bazı kimselerden de hakkında bilgi alamadılar. Geri dönüp durumu Ebû Talib'e bildirdiler. Ebû Talib korktuğunun gerçekleşmesinden endişelendi. Hemen eli silah tutan gençlerin silahlarım yanlarına alarak yanında toplanmalarını istedi. Biraz sonra bir grup silahlarını yanlarına almış bir halde Ebû Talib'in evinin önünde toplandılar. Ebû Talib gençlerin önüne geçti ve 'Şimdi Kabe'ye gidecek ve Ebû Cehil'i bulacağız. O kimlerle birlikte oturuyorsa Muhammed'e zarar vermiş olanlar onlardır. Onların hepsini öldüreceğiz' dedi. Kabe'ye doğru yürümeye başladılar. Biraz ilerlemişlerdi ki Zeyd b. Harise ile karşılaştılar. Ebû Talib, merak ve endişe içerisinde Zeyd'e yaklaşıp, yeğenin nerede olduğunu, kendisine bir kötülük dokunup dokunmadığını sordu. Zeyd, Resulûllah'm sağ olduğunu, kendisine herhangi bir kötülük dokunmadığını söyledi. Ebû Talib sevindi. Ama girişiminden de vazgeçmek ve önceki gün kendisine yöneltilen tehdidin altında kalmak istemiyordu. Bu nedenle yanma aldığı gençlerle birlikte Kabe'nin yanma gitti. Aralarında Ebû Cehil'inde olduğu eşraftan bazı kimseler gölgeliklerinde oturmuş sohbet ediyorlardı. Ebû Talib'i bir grup gençle birlikte kendilerine doğru geldiğini görünce endişelendiler. Birbirlerine neler olduğunu sormaya başladılar. Onlar merak ve korku içinde olup biteni anlamaya çalışırlarken Ebû Talib kendilerine iyice yaklaştı ve hangi niyetle evinden çıktığını anlatıp, eğer yeğenine bir kötülükleri dokunursa bunun hesabını sormaktan çekinmeyeceğini söyledi. Sonra adamlarını yanma alıp evine döndü.

Ebu Talib'in bu son girişimi Mekke eşrafını hepten endişelendirdi. Onlar nasıl yapıp da Haşim oğullarını yanlarına çekebileceklerini, Resulûllah'm desteksiz kalmasını sağlayacaklarım düşünürlerken, Haşim oğullarının Resuîüllah'ı korumaktan vazgeçmek niyetinde olmadığını açıkça gördüler. Gerekirse savaşmaktan çekinmeyeceklerini anladılar. Bunun karşısında yeni bir şeyler yapmaları gerektiğini düşündüler. Bir şeyler yapıp Haşim oğullarını Resulûllah'ı desteklemekten vazgeçirmeleri gerekiyordu. Haşim oğullarından sadece Ebû Leheb kendi saflarınday. O da Mekke geleneğine sırtını dönerek, en kutsal değerlerinden olan aile bağ-larını koparark, zaten temelsiz kalmış durumdaydı. Bir yolunu bulur ve Haşim oğullarını devre dışı bırakabilirlerse, problemin kesinlikle çözüme kavuşacağına tenlikle inanıyorlardı. Ama nasıl?

Düşünülen, ancak bir türlü gerçekleştirilemeyen tedbir için gizlice faaliyet yürütülmüş olmalı ki, sonunda Ebû Leheb dışından Haşim oğullarından herhangi bir temsilcinin olmadığı, Mekke'deki bütün aile temsilcilerinin yer aldığı, bilindiği kadarıyla Daru'n Nedve'nin tarihindeki en kalabalık toplantılarından birisi gerçekleştirildi. Toplantının ne kadar önemsendiğini ve kapsamlı bir karar alınması planlandığını göstermesi açısından, aslında Mekkeli olmadıkları halde Haşim oğullarının geleneksel müttefiklerinden Ehabiş kabilesi temsilcisinin de toplantıya davet edilmiş olması dikkat çekicidir. Toplantıda oy birliğiyle bir karar alındı: Bundan böyle Haşim oğullarına mensup olanlarla, ister Müslüman olsunlar isterse olmasınlar, her türlü ilişki kesilecek; görüşülmeyecek, konuşulmayacak, alışveriş yapılmayacak, kız alınıp verilmeyecek, hiçbir şekilde barış ve himaye anlaşması

yapılmayacaktı. Bu topyekûn boykottan başka bir şey değildi. Bu boykot, Haşim oğullarının 'Resulûllah'ın kafasını koparmak için kendilerine teslim etmelerine kadar' devam edecekti. Boykota uyulması ve bu konuda bir zafiyet gösterilmemesi için toplantıya katılan aile ve soy temsilcilerine yemin ettirildi. Alman karar yazılı metne dönüştürülerek katılımcılar tarafından imzalandı ve anlaşmaya kutsallık atfetmek için götürülüp Kabe'ye asıldı.

Risâletin 7. senesinde, Haşim oğullan, Resulûllah'a verdikleri açık veya gizli destek nedeniyle yalnız bırakıldılar. Resulûllah'a olan desteklerini geri çekmelerini sağlamak için, böylesi ağır bir yaptırıma muhatap oldular. Daha da önemlisi, mecliste alman karar gereği toplumsal ilişkileri kesme uygulaması coğrafî anlam - da da toplum dışına atma biçiminde baskılara ve tehditlere yol açtı. Haşim oğul - larına mensup aileler müminlerle birlikte Ebû Talib'in evinin çevresine yerleştiler. Ebû Talib mahallesinin yakınındaki dere yatağında, kaya diplerinde, iğreti barınaklarda yaşamaya başladılar. Haşim oğullarının İslâm'a mensup olmayanları, en kutsal değerlerinden olan soy bağı nedeniyle ölümleri pahasına kendi akrabaları olan müminleri destekleyerek ambargonun mağdurları olmaya rıza gösterdiler. O zamana kadar yeğenine desteğim herhangi bir şart ileri sürmeden devam ettiren Ebû Talib, bu aşamada da yeğenini yalnız bırakmadı ve Mekkelilerin boykot kararma muhatap olmaktan hiçbir şekilde kaçınmayarak, yeğenim korumaya aynen devam etti. Hatta ani bir saldırıyla yeğenine zarar verilebileceğini düşündüğü için, bazı geceler bizzat kendisi nöbet tutarak yeğenine yönelik muhtemel bir girişimi önlemeye çalıştı.

Müşrikler, Haşim oğullarına ve müminlere yönelik boykot kararma titiz bir şekilde uydular, ilk andan itibaren, mecliste aldıkları kararın gereklerini büyük bir istekle ve ihtimamla yerine getirdiler. Hiç kimsenin Haşim oğullarına ve müminlere gizlice dahi olsa yardım etmesine fırsat vermediler. Ebû Talib mahallesine giriş ve çıkışları sürekli gözetim altında bulundurdular.

İlk zamanlar yanlarındaki erzakları nedeniyle zor bile olsa hayatlarını sürdüren boykot mağdurları, zamanla yiyeceklerinin de bitmesiyle daha da yoğun bir şekilde zorluklarla dolu bir hayatı yaşamaya başladılar. Bir müddet sonra açlık had safhaya ulaştı. Buldukları bitkilerle, ağaç yaprakları ve kabuklarıyla karınlarını doyurmaya çalıştılar. Açlıktan ölmek, her an beklenen bir durum haline geldi. Aç çocukların ağlama sesleri Mekke'de yankılanmaya başladı. Boykot bölgesinden yaşanan açlığın boyutunu göstermesi açısından, yaşanan bir olay önemlidir. Boykot bölgesindeki birkaç kişi, bir gün dere kıyısında bir hayvan derisi buldular. Buldukları deri, ölmüş bir hayvanın diğer bazı hayvanlar tarafından sürüklenerek boykot bölgesine getirilmiş derişiydi. Deriyi bulanlar çok sevindiler. O deriyi bir kap içerisinde kaynatarak suyunu içip, karınlarını doyurdular.

Boykot kararı mecliste oy birliği ile alınmış olmasına rağmen, aslında tüm Mekkeliler bu kararı desteklemiyorlardı. Bazıları mecliste alman karara istemeye - rek razı olmuştu. Üstelik, aldıkları kararın böylesi bir vahşet aşamasına geleceğini

düşünmemişlerdi. Bu nedenledir ki, vicdanının sesine teslim olup, gizlice boykot bölgesindekilere yardım etmek isteyenler çıkıyordu. Ancak ne var ki Mekke eşrafı işi çok sıkı tutuyordu. Alman kararın delinmesine hiçbir şekilde göz yummuyorlardı. Boykot bölgesine giriş çıkışları çok sıkı bir şekilde kontrol ediyorlardı. Dışarıdan birisinin bölgeye girmesine müsaade etmedikleri gibi, bölgeden hiç kimsenin de dışarı çıkmasına izin vermiyorlardı. Dolayısıyla gizlice gerçekleştirilmeye çalışılan yardım girişimleri her defasında başarısızlığa uğruyordu. Yardımseverler, Mekke eşrafının gözcüleri tarafından yakalanmaktan kur tutamıyorlardı. Bunlardan birisi Hz. Hatice'nin yeğenlerinden birisiydi. O, bir gece gizlice boykot bölgesine bir miktar yiyecek sokarken yakalandı. Büyük bir tepkiyle karşılaştı. Eşrafın öfkesinden canını zor kurtardı.

Boykot bölgesindekiler sadece haram aylarda kısmen rahatlıyorlardı. Dört ay süresince boykot şartları gevşiyordu. Bu süre içerisinde boykot mağdurlarının Ebû Talib mahallesinden ayrılmalarına ses çıkarılmıyordu. Boykotun mağdurları, hac için Mekke'ye gelenlerle görüşme ve onlardan yardım isteme imkânına kavuşuyorlardı. Fakat Mekkeliler bu aylarda da boykotlarını değişik boyutta devam ettiriyorlardı. Dışarıdan gelen ürünleri daha fazla bedelle satın alıp, Haşim oğullarının ve müminlerin eline geçmesini önlüyorlardı. Boykotun mağdurları ticaret yapamadıkları, ekonomik gelirlerini kaybettikleri için zaten yoksullaşmışlar, ellerinde herhangi bir sermayeleri kalmamıştı. Satın alabilecekleri ürünlerin Mekke eşrafı tarafından yüksek bedellerle alınarak fiyatlarının artırılmasıyla daha da zor durumda kaldılar. Yapacakları hiçbir şey kalmadı.

Boykot üç sene devam etti. Risâletin 7.,8. ve 9. yılları bu şekilde büyük sıkıntı ve zorluklarla geçti. Haşim oğullarının mensupları ve müminler tahammülü mümkün olmayan zorluklara tam üç yıl süreyle direndiler. Sabırlarını hiç bozmadılar. Ne müminler durumlarının değiştirip şirke dönmeye razı oldular, ne de Haşim oğulları Resulûllah'a verdikleri desteği geri çektiler.

Üçüncü yılın sonunda, insanî değerlerini yitirmemiş, hâlâ vicdanında bazı kıpırdanmalar olan birkaç Mekkeli hemen yanı başlarında yaşanan insanlık vahşetine katlanamadılar. Yakın dostlarının, arkadaşlarının, çocukların, kadınların böylesine vahşete maruz kalmasını kabullenemediler. Konuyla ilgili sıkıntı ve şikayetlerini yüksek sesle dile getirmeye başladılar. Bu durum, benzer düşünce ve duygulara sahip bir grup Mekkelinin bir gece toplanıp durumu aralarında görüşmelerine yol açtı. Aralarında, artık boykotun sona erdirilmesi ve bunu sağlamak gerektiğini konuştular. Boykotu sona erdirmek için birbirlerini desteklemeye karar verdiler, isteklerini, ertesi gün boykotun en katı taraftarlarından Ebû Cehil'e bildirdiler.

Ebû Cehil duydukları karşısında öfkelendi. Boykot kararından dönmenin mümkün olmadığını, bunun tek istisnasının Haşim oğullarının, Resulûllah'ı Mekke eşrafına teslim etmeleri olduğunu söyledi. Oybirliği ile alınan kararı ve kararın imzalı metnini hatırlattı. Bu karardan dönmenin onursuzluk olacağını bildirdi. Yazılı

belge var oldukça ambargonun kaldırılamayacağını savundu. Tartışmalar büyüdü ve boykot kararının metnine bakma ihtiyacı hissedildi. Karar metnini okumak için Kabe'ye gidildi. Şaşkınlık veren bir durumla karşılaşıldı. Belgenin tamamen denecek oranda kurtlar tarafından yenildiğini, delik-deşik olduğunu, metnin anlam bütünlüğünün kaybolduğunu gördüler. Artık boykot kararından bahseden yazılı ve imzalı bir metin yoktu. Mekke liderleri kararın devam etmesinden yana görüş bildirdilerse de ısrarcı olamadılar. Mekke'de gizliden gizliye taraftar bulan boykot aleyhtarlığının, kendilerine yönelik bir harekete dönüşmesinden çekindiler. İstemeyerek de olsa boykotun sona erdirilmesini kabul ettiklerini bildirdiler. Boykot kararının iptal edilmesiyle birçok Mekkeli Ebû Talib mahallesine koşarak, boykot mağdurlarına haberi müjdelediler; evlerine dönmelerini sağladılar. Böylelikle, müminler ve Haşim oğulları, insan tahammülünün çok üstünde zorlukların üstesinden sabırla gelmiş, onur ve ilkelerinden taviz vermemiş oldular.

İlahî Yardım

(Ey Muhammedi) Seninle beraber tövbe edenlerle birlikte emrolunduğun gibi dosdoğru ol! Aşırı gitmeyin. Allah, sizin yaptıklarınızı görmektedir. Zulmedenlere meyletmeyin. Eğer meylederseniz ateş size de dokunur. Sizin Allah'tan başka dostunuz yoktur. Yoksa yardım göremezsiniz! [985][5]

Zor yıllardı; boykot yıllarıydı, iki yılı aşkın süredir, insanın tahammül gücünü aşan zorluklara, boykotun dayanılmaz sıkıntılarına başarıyla karşı koymuşlardı. Müminler, müşrik eşrafın, İslâm'ın mevcut Mekke sistemine ve inancına entegre olmasına yönelik isteklerine hiçbir şekilde iltifat etmemişler; vahyin bildirdiği ilâhî hakikatler neyi gerektiriyorsa öyle olmanın çabası yürütmüşlerdi. Resulûllah'ı desteklediklerı için boykota dahil edilen Haşim oğullarının müşrik mensupları da, Resulûllah'ı Mekke yönetimine teslim etmedikçe boykotun mağduru olacaklarını bilmelerine rağmen, aile bağlarını çiğnemeye yanaşmamışlar, Resulûllah'a yönelik desteklerine ısrarla ve istekle devam etmişlerdi. Ancak zorluklar dayanılacak gibi değildi. Hele açlık, özellikle de çocukların açlığı tahammül gücünü aşmıştı. Başta Resulûllah olmak üzere tüm müminler, bu sıkıntıların ne zaman biteceğini, Allah'ın yardımının ne zaman kendilerine erişeceğini düşünmeye başlamışlardı. Ama durumu tersine çevirecek ilâhî bir yardımın belirtilerini göremiyorlardı. Allah'ın yardım edeceğine imanları tamdı, bu konuda en küçük kuşkuları yoktu; ama, acaba ne zaman? Sonraları vahyolunan bir ayet, müminlerin o zamanki durumunu şöyle anlatmıştır: 'Hatırlayın ki, bir zaman siz yeryüzünde âciz tanınan az (bir toplum) idiniz; insanların sizi kapıp götürmesinden korkuyordunuz.[986][6]

Şartların her geçen gün daha da zorlaştığı, sıkıntıların dayanılmaz bir ağırlığa

[985][5] Hûd sûresi, 11:112,113
[986][6] Enjal, 8:26

ulaştığı günlerin birisinde bir grup ayet vahyolundu. Allah'ın yardımını bekleyen müminler için, vahyolunan bu ayetlerde Allah'ın yardımının şartlarıyla ilgili bazı açıklamalarda bulunuluyor ve başta Resulûllah olmak üzere tüm müminlere, geçmişteki peygamberlerin davet sürecinde yaşananlardan sunulan örnekler eşliğinde bazı talimatlar veriliyordu. Müminler, vahyolunan Hûd sûresinin ayetleriyle, ilâhî yardımın değişmeyen şartlarını öğrendiler.

Söz konusu sûrenin ayetlerinin birisinde, müşriklerin bazı iddia ve istekleri nedeniyle Resulûllah'ın kalbinde yer bulan bir sıkıntıya değiniliyordu. Amaç, Resulüllah'ın duygu ve düşüncelerini açığa çıkarmak değil; kalbinden geçenlerin bilindiği ifade edilerek, Resulûllah'ın durumunu pekiştirmek ve gidişatını sağlamlaştırmaktı. Resulûllah'ın sıkıntısı müşriklerin bir tavrıyla ilgiliydi. Müşrikler, açlık, yoksulluk içerisinde hayatlarını zorla sürdüren müminlere ve Resulûllah'a bakıyor ve alaycı bir ifadeyle, bu yaşadıklarının Allah'ın insanlar arasından seçtiği bir kula yakışmadığını, eğer peygamber ise kendisinin insanların en zengini, en rahat yaşayanı olması gerektiğini iddia ediyorlardı. Bu iddialarının dolaylı ifadesinde 'madem ki sen insanların en zengini ve rahat bir hayat süreni değilsin, öyle ise peygamberliğin bir yalandan ibaret suçlaması vardı. İşte bu Resulûllah'ı üzüyor, dayanılması zor sıkıntılara sevk ediyordu. Bazen öyle oluyor ki, alay edilmemek, aşağılanmamak için bazı ayetleri müşriklerin duymasını istemiyordu. Bu bazı ayetleri duydukları zaman müşriklerin şımarıklıklarının iyice artacağını biliyordu. Allah bu duruma değiniyor ve ilâhî görevinin gereğini, birçok defa yaptığı üzere, tekrar hatırlatıyordu: 'Sen ancak bir uyarıcısın [987][7] diyordu. Bu, Resulûllah'a ilâhî görevinin gereğini en kısa ve her türlü yoruma kapalı şekilde ifade eden bir ilâhî uyarıydı. Ayrıca, görünüşteki bazı şeylerin aldatıcı olmaması gerektiği; iyi ekonomik şartlarda yaşayanların her zaman huzur ve saadeti elde edemeyecekleri veya zor şartlarda bulunanların da her zaman zor, olumsuz şartlarda yaşamayacakları açıklanıyordu: 'Kim, yalnızca dünya hayatım ve ziynetini isterse, işlerinin karşılığı olarak ona istediğini tam olarak veririz ve orada onlar hiçbir zarara uğratılmazlar. îşte onlar, ahirette kendileri için ateşten başka hiçbir şeyleri olmayan kimselerdir; (dünyada) yaptıkları da boşa gitmiştir; yapmakta oldukları şeyler zaten bâtıldır. [988] [8] Bu, tüm müminler için önemli bir uyarıydı; geçici heveslerin peşinde gitmenin yanlışlığı ifade ediliyordu. O halde, yaşadıkları zor şartlar, müminlerin dirençlerini kırmamalıydı; sabretmeliler ve mevcut olumsuz şartların geçici olduğunu hatırlarından hiç çıkarmamalıydılar. Zira Allah şöyle diyordu: 'Sabırlı ol, çünkü Allah güzel iş yapanların mükâfatını zayi etmez.[989][9]

Sûrenin tamamına yakım, geçmişte yaşanmış tevhid-küfür mücadelelerinin somut örnekleriyle ilgiliydi. Yaşanmış bu mücadelelerden hareketle tevhid-kûfûr mücadelesinin hiç değişmeyen özellikleri açıklanıyor, bunlardan hareketle, boykotun ağırlığını bütün şiddetiyle üzerinde hisseden müminlere, yaşadıkları

[987][7] Hûd, 11:12
[988][8] Hûd, 11:15,16
[989][9] Hûd, 11:115

sürecin nasıl devam edeceğinin ve nasıl sonuçlanacağının ipuçları veriliyordu. Sûrede, davetlerinden ve davetleri nedeniyle açığa çıkan problemlerin seyrinden bahsedilen peygamberler Hz. Nûh, Hûd, Salih, Lût ve Şuayb idi. Bu peygamberlerin şahsında davetin daha başlangıcında yer alan ve hemen hiç değişmeyen bir özelliği, örneğin Hz. Nuh'un şahsında şöyle açıklanıyordu: 'Andolsun, biz Nuh'u kavmine elçi olarak gönderdik. Onlara: 'Ben, sizin için apaçık bir uyarıcıyım. Allah'tan başkasına ibadet etmeyin! Ben, size gelecek elem verici bir günün azabından korkuyorum' dedi. [990] [10] Hz. Hûd da uyarı ve davetini neredeyse Nûh'unki ile aynı ifadelerle dile getirmişti: ''Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur. (Bu sözve iddialarınızla) siz yalan uyduranlardan başkası değilsiniz. Ey kavmim! Ben, peygamberliğimin gereklerine karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim, beni yaratandan başkasına ait değildir, hâlâ aklınızı kullanmıyor musunuz? Ey kavmim! Rabbinizden bağış dileyin; sonra da O'na tövbe edin ki, üzerinize göğün bereketlerini bol bol indirsin ve kuvvetinize kuvvet katsın. Günah işleyerek hakikatten yüz çevirmeyin. [991] [11] Bu çağrının Hz. Salih'in ifadelerindeki karşılığı, 'Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur. O sizi yerden (topraktan) yarattı. Ve sizi orada yaşattı. O halde O'ndan mağfiret isteyin; sonra da O'na tövbe edin. Çünkü Rabbim (kullarına) çok yakındır, (kullarının dualarını) kabul edendir [992] [12] olmasına karşılık, Hz\ Şuayb'm sözlerindeki karşılığının ise, 'Ey kavmim! Allah'a kulluk edin! Sizin için O'ndan başka ilâh yoktur. Ölçüyü ve tartıyı eksik yapmayın. Zira ben sizi hayır (ve bolluk) içinde görüyorum. Ve ben, gerçekten sizin için kuşatıcı bir günün azabından korkuyorum. Ey kavmim! Ölçüyü ve tartıyı adaletle yapın; insanlara eşyalarını eksik vermeyin; yeryüzünde bozguncular olarak dolaşmayın. Eğer mümin iseniz Allah'ın (helâlinden) bıraktığı (kâr) sizin için daha hayırlıdır. Ben üzerinize bir bekçi değilim [993] [13] olduğu bildiriliyordu. Bunlar da açıkça ifade ediyordu ki, hakikat elçilerinden hiçbiri insanları bizzat kişisel menfaatlerini artıracak şeylere davet etmemişlerdi; kendi kişisel ihtiraslarının veya isteklerinin gereğine göre davranmamışlardı. Her hakikat elçisi, sadece evrensel hakikatin bazı gereklerinden bahsetmiş ve insanları iyi, doğru, adil olmaya çağırmış; yanlış inançlardan ve yönelişlerden kurtarmanın çabasını yürütmüştü. Bu noktada Hz. Muhammed bir istisna değil, tarihin bu en köklü davasının, ilâhî çağrının sorumlularından birisiydi. Geçmişte yaşamış salih şahsiyetlerin Mekke toplumundaki temsilcisiydi.

Hûd süresiyle bütün hakikat önderlerinin insanlara aynı hakikati bazı farklı yönlerden ifade edip, bunlara göre yaşamaya davet ettikleri bildirilmişti. Onlar, davetlerinin konusuyla birbirlerinin aynısı, benzeriydiler. Fakat aynı zamanda muhatap oldukları tepkilerle de aynıydılar, benzerdiler. Örneğin, Hz. Nuh'un kavminden kimseler, toplumun ileri gelenleri, kendilerine sunulan ilâhî hakikati dik-

[990][10] Hûd, 11:25,26
[991][11] Hûd, 11:50-52
[992][12] Hûd, 11:61
[993][13] Hûd, 11:84-86

kate alıp, buna göre durumları hakkında bir değerlendirme yapmaları gerekirken, peygambere iman edenlerin toplumsal konumlarını dillerine dolamayı nankör-lüklerinin, inkârlarının, şirklerinin gerekçesi kılmışlardı: 'Biz seni sadece bizim gibi bir insan olarak görüyoruz. Bizden, basit görüşle hareket eden alt tabakamızdan başkasının sana uyduğunu görmüyoruz. Ve sizin bize karşı bir üstünlüğünüzü de görmüyoruz. Bilakis sizin yalancılar olduğunuzu düşünüyoruz [994][14] demişlerdi. Kavminin ileri gelenleri Hz. Hûd'un davetini İse 'Ey Hüdl Sen bize açık bir mucize getirmedin, biz de senin sözünle ilâhlarımızı bırakacak değiliz ve biz sana iman edecek de değiliz. 'Tanrılarımızdan biri seni jena çarpmış!' demekten başka bir söz söylemeyiz! [995][15] diyerek reddedip, hakikate sırtlarım dönmüşlerdi. Aynen Hz. Salih'in kavminin ileri gelenlerinin yaptığı gibi: 'Ey Salih! Sen bundan önce içimizde ümit beslenen birisiydin. Şimdi babalarımızın taptıklarına tapmaktan bizi engelliyor musun? Doğrusu biz, bizi kendisine kulluğa çağırdığın şeyden ciddi bir şüphe içindeyiz.[996][16] Hz. Şuayb'm kavmindeki müşrik liderler ise 'Ey Şu-ayb! Babalarımızın taptıklarım, yahut mallarımız hususunda dilediğimizi yapmayı terk etmemizi sana namazın mı emrediyor? Oysa sen yumuşak huylu ve çok akıllısın! [997][17] diyerek hakikate teslim olmakta ayak diremişler, yanlış gidişatlarını sürdürmenin temelsiz, sahte gerekçelerini uydurmuşlardı. Aynen Mekke eşrafının yaptığı gibi. Onlar da, kendilerine sunulan ve kabul edip gereklerine göre yaşamaya çağrıldıkları şeylerin niteliği hakkında düşünmek yerine, çok uçuk gerekçelerle, temelsiz iddialarla hakikate sırtlarım dönmemişler miydi? Hiçbir zaman 'Senin söylediklerin ahlâka, adalete, iyiliğe aykırı şejyler' veya 'sen insanları kötü şeylere davet ediyorsun' diyememişlerdi.

Hûd sûresi ile, farklı zamanlarda farklı toplumlara gelmiş, dilleri, ırkları, kültürleri farklı peygamberlerin tamamının da davetleriyle ve davetlerinin gördüğü tepkilerle aynı, benzer şartlara sahip oldukları açıklanmıştı. Ancak bu benzerlik burada bitmiyordu. Ayrıca, geçmişten örneklerle açıklanmıştı ki, hiçbir peygam-ber, davetinin gördüğü tepki nedeniyle gidişatı konusunda yalpalamamış, hakikati çarpıtmamış veya eksiltmemiş; ne söylemek gerekiyorsa onu söylemişti. Hz. Nûh bunun örneklerinden birisiydi. O, muhatap olduğu tepkiler karşısında, 'Ey kavmim! Eğer ben Rabbim tarafından bildirilen açık bir delil üzerinde isem ve O bana kendi katından bir rahmet vermiş de bu size gizli tutulmuşsa, buna ne dersiniz? Siz onu istemediğiniz halde biz sizi ona zorlayacak mıyız? Ey kavmim! Allah'ın emirlerini bildirmeye karşılık sizden herhangi bir mal istemiyorum. Benim mükâfatım ancak Allah'a aittir. Ben iman edenleri kovacak değilim; çünkü onlar Rablerine kavuşacaklardır. Fakat ben sizi, bilgisizce davranan bir topluluk olarak görüyorum. Ey kavmim! Ben onları kovarsam, beni Allah'ın azabından kim kurtarır? Düşünmüyor musunuz? Ben size: 'Allah'ın hazineleri benim yanımdadır' demiyorum, gaybı da bilmeni. 'Ben bir meleğim' de demiyorum, sizin gözlerinizin

[994][14] Hûd, 11:27
[995][15] Hûd, 11:53,54
[996][16] Hûd, 11:62
[997][17] Hûd, 11:87

hor gördüğü kimseler için, 'Allah onlara asla bir hayır vermeyecektir' diyemem. Onların kalplerinde olanı, Allah daha iyi bilir. Onları kovduğum takdirde ben gerçekten zalimlerden olurum [998][18] demişti. Hz. Hûd da, Hz. Nuh'un dediği gibi, gördüğü tepkiler karşısında hakikati ifade etmiş, durumunda herhangi bir yalpalamaya, yanlışa meyletmeye kal-kışmamıştı: 'Ben durumumuza şahit tutuyorum; siz de şahit olun ki ben sizin ortak koştuklarınızdan uzağım. O'ndan başka taptıklarınızın hepsinden uzağım. Haydi hepiniz bana tuzak kurun; sonra da bana mühlet vermeyin! Ben, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a dayandım. Çünkü yürüyen hiçbir varlık yoktur ki, O, onun perçeminden tutmuş olmasın. Şüphesiz Rabbim dosdoğru yoldadır. Eğer yüz çevirirseniz şüphesiz ki benimle size gönderileni size bildirdim. Rabbim dilerse sizden başka bir kavmi yerinize getirir de O'na hiçbir zarar veremezsiniz. Çünkü benim Rabbim her şeyi gözetendir.[999][19] Bunlar, Resulûllah'ın Mekke'nin müşrik eşrafına karşı söylediği sözlerin, geçmişte bazı peygamberlerin de müşrik toplumlarına karşı ifade ettikleri şeyler olduğunu, bu nedenle Resulûllah'm sözlerinin temelsiz şeyler olmadığını ifade eden ayetlerdi. Bu da gösteriyordu ki Re-sulüllah'm müşriklerin teklif ve tehditlerine karşı direnç gösterirken, gidişatında yalpalamayıp vahyin gereğini yerine getirirken doğru davranmıştı. Bâtılın karşısında hakikati çarpıtmanın veya gizlemenin bir gerekçesi olamazdı. Üstelik bu konuda, Resulûllah sadece Hz. Nûh ve Hûd'un örnekliğine sahip değildi. Hz. Salih veya Şuayb da bu konunun diğer iki önemli temsilcisiydi. Hz. Salih kavminin eşrafı durumundaki müşriklere şunları demişti: 'Ey kavmim! Eğer ben Rabbimden veriİen apaçık bir delil üzerindeysem ve O bana kendinden bir rahmet (peygamberlik) vermişse, buna ne dersiniz? Bu durum karşısında O'na âsi olursam beni Allah'ın azabından kim korur? O zaman siz de bana ziyan vermekten fazla bir şey yapamazsınız.[1000][20] Hz. Şuayb ise şunları demişti: 'Ey kavmim! Eğer benim, Rabbim tarafından verilmiş apaçık bir delilim varsa ve O bana tarafından güzel bir n-Zik vermişse buna ne dersiniz? Size yasak ettiğim şeylerin aksini yaparak size aykırı davranmak istemiyorum. Ben sadece gücümün yettiği kadar ıslah etmek istiyorum. Eakat başarmam ancak Allah'ın yardımıyladır. Yalnız O'na dayandım ve yalnız O'na döneceğim. Ey kavmim! Sakın bana karşı düşmanlığınız, Nûh kavminin veya Hûd kavminin, yahut Salih kavminin başlarına gelenler gibi size de bir musibet getirmesin! Lût kavmi de sizden uzak değildir. Rabbinizden bağışlanma dileyin; sonra O'na tövbe edin. Muhakkak ki Rabbim çok merhametlidir, müminleri çok sever.[1001][21]

Fakat ne var ki, Mekke müşrikleri hakikati bir türlü anlamadıkları, anlamak is-temedikleri gibi, geçmişin müşrik liderleri de kendilerine sunulan hakikati anlama konusunda kör ve sağır olmayı bir erdem kabul etmişler; durumlarını düzeltmenin çabasını yürütmek yerine, hakikati susturmanın yollarını aramışlar, hakikatin

[998][18] Hûd, 11:28-31
[999][19] Hûd, 11:54-57
[1000][20] Hûd, 11: 63
[1001][21] Hûd, 11: 88-90

elçilerini çeşitli biçimlerde susturmaya, korkutarak davasından vazgeçmeye çalışmışlardı. Bu konuda Hz. Nuh'un kavmindeki müşrik liderler önemli bir örnekti. Onlar Hz. Nuh'a karşı şunları demişlerdi: 'Ey Nuh! Bizimle mücadele ettin ve bize karşı mücadelede çok ileri gittin.[1002][22] Hz. Şuayb'm kavminin müşrik liderleri ise zorbalıklarım olanca açıklığıyla ifade etmekte bir sakınca bulmamış-lardı: "Ey Şuayb! Söylediklerinin çoğunu anlamıyoruz ve içimizde seni cidden zayıf görüyoruz1. Eğer kabilen olmasa, seni mutlaka taşlayarak öldürürüz Sen bizden üstün değilsin.[1003][23]

O hakikat elçileri, o seçkin şahsiyetler, bütün bunlara rağmen tehditlere boyun egmemişlerdi. Tehditlere boyun eğmemekle kalmayıp, en güçsüz, çaresiz görün-dükler zamanlarda bile, Allah'a olan iman ve güvenleri nedeniyle, bizzat müşrik-lerin yüzüne eğer yanlış gidişatlarını değiş tirmezlerse, hakikatin taraftarı olmayı seçmezlerse asıl helak olacakların, perişan olacakların kendileri olacağını, müşriklerin her türlü zorbalığından hiçbir şekilde korkmadan, ürkmeden, çekinmeden ifade etmişlerdi. Hz. Nûh bu konuda önemli örneklerden birisiydi. O, insanlar arasındaki bütün yalnızlığına rağmen, arkalarına koca bir kitlenin desteğini almış müşrik liderlere şunları söylemişti: 'Eğer bizimle alay ediyorsanız, iyi bilin ki siz nasıl alay ediyorsanız biz de sizinle alay edeceğiz! Kendisini rezil edecek azabın kime geleceğini ve sürekli bir azabın kimin başına ineceğini yakında bileceksiniz.[1004][24] Hz. Şuayb ise yine benzer şekilde, muhatap olduğu ve daha da olacak görünen zorbalıklara, serseriliklere boyun eğmeden, dimdik bir duruşla davasını savunmuştu: 'Ey kavmim! Size göre benim kabilem Allah'tan daha mı güçlü ve değerli ki, Allah'ın emirlerini arkanıza atıp unuttunuz da kavmimi dikkate aldınız! Şüphesiz ki Rahbim yapmakta olduklarınızı çepeçevre kuşatıcıdır. Ey kavmim! Elinizden geleni yapın.' Ben de yapacağım! Kendisini rezil edecek azabın geleceği şahsın ve yalancının kim olduğunu yakında öğreneceksiniz! Bekleyin! Ben de sizinle beraber beklemekteyim.[1005][25]

O halde, davetinin ilke ve konularıyla, gördüğü tepkilerle, kendinden önceki hakikat önderleriyle benzer durumda olan Hz. Muhammed de, Mekke eşrafının tehdit ve zorbalıklarına hiçbir şekilde boyun eğmemeli, onların alaylarından veya zorbalıklarından çekinerek hakikati gizleme veya duyurmamak için çaba sarf et-mek gibi bir yanlışa meyletmemeliydi. Aynen Hz. Nuh'un, Hûd'un, Salih'in, Lût'un, Şuayb'm yaptığı gibi davasını temsilde ve ifade de hiçbir şekilde tavizkâr olmamalıydı. Yaşadığı şartlar ne kadar olumsuz olursa olsun; yoksulluk, açlık, güçsüzlük her ne kadar varlıklarının ve hayatlarının bir unsuru haline gelirse gel-sin, onurlu duruşundan, hakikati temsil gayretinden taviz vermemeli ve Hz. Şuayb'ın dediği gibi, gerektiğinde 'Ey kavmim! Elinizden geleni yapın/ Ben de yapacağım! Kendisini rezil edecek azabın geleceği şahsın ve yalancının kim olduğunu yakında öğreneceksiniz! Bekleyin! Ben de sizinle beraber beklemekteyim

[1002][22] Hûd, 11:36
[1003][23] Hûd, 11:91
[1004][24] Hûd, 11:38,39
[1005][25] Hûd, 11, 92,93

[1006] [26] deme cesareti gösterebilmeliydi. İşte ancak böylelikle hakikat elçileri silsilesinin bir mensubu olabilir; ancak böylelikle seçilmesinin gereğini yerine getirmiş olabilirdi. Üstelik bu durum, Resulûllah'a ve diğer müminlere dolaylı bir şekilde değil, doğrudan bildirildi ve gereğini yapmak emredildi: 'Peygamberlerin haberlerinden senin kalbini teskin edeceğimiz her haberi sana anlatıyoruz- Bunda sana gerçeğin bilgisi, müminlere de bir öğüt ve bir uyarı gelmiştir, iman etmeyenlere de ki: 'Elinizden geleni yapın! Biz de gerekeni yapmaktayız! Bekleyin! Şüphesiz biz de beklemekteyiz!. [1007] [27] Bunu derken hiçbir şekilde korkmamalıydılar, çekinmemeliydiler, tereddüt etmemeliydiler. 'Göklerin ve yerin sim yalnız Allah'a aittir. Her iş O'na döndürülür. Öyle ise O'na kulluk et ve O'na dayan! Rabbin yaptıklarınızdan gafil değildir.[1008][28]

Eğer, Resulûllah, müşriklerin farklı biçimlerde açığa çıkan tepkileri nedeniyle yanlışa meyletmez; vahyi gizleme gibi bir yanlışlığı tercih etmez ve elçiliğinin gereğini önceki peygamberlerin anlatılan örneklerine uygun şekilde yerine getirirse, hem kendisi ve hem de diğer müminler bilmeliydiler ki, Allah'ın yardımı kendilerine muhakkak gelecek ve sonunda sevinen taraf kendileri olacak; üzülüp, perişan olan taraf İse müşrikler olacak. Aynen Hz. Nuh'un, Hûd'un, Salih'in, Lût'un, Şuayb'ın ve kendilerine iman etmiş müminlerin zorluk ve sıkıntılardan kurtarıldıkları gibi. Veya müşrik kavimlerinin başlarında gelenlerde olduğu gibi: 'Emrimiz gelince, Salih'i ve onunla beraber iman edenleri, bizden bir rahmet olarak azaptan ve o günün zilletinden kurtardık. Şüphesiz Rabbin kuvvetlidir, her şeye galip gelendir. Zulmedenleri o korkunç ses yakaladı ve yurtlarında diz üstü çökekaldılar. Sanki orada hiç oturmamışlardı. Biliniz: ki, Semûd kavmi gerçekten Rablerini inkâr ettiler. Yine bilesiniz ki, Semûd kavmi Allah'ın rahmetinden uzak kılındı. [1009] [29] Emrimiz gelince, Şuayb'ı ve onunla beraber iman edenleri tarafımızdan bir rahmetle kurtardık; zulmedenleri ise korkunç bir gürültü yakaladı da yurtlarında diz üstü çökekaldılar. Sanki orada hiç bannmamışlardı. Biliniz ki, Semûd kavmi Allah'ın rahmetinden uzak olduğu gibi Medyen kavmi de uzak oldu.[1010][30]

Resulûllah'ın ilâhî enirin dışına çıkması veya ilâhî emrin gereğini yerine getirmede tereddüt içerisinde olması beklenemezdi. O, vahiyle kendisine bildirilenleri hep yapmış ve yapmaya da devam ediyordu. Ama insandı, insan olduğu için de, her insan da olduğu gibi, bazen acele ediyor, bir an önce istediği, arzuladığı şeyin gerçekleşmesini istiyordu, iki yıl süren işkenceler dönemini takiben, iki yılı aşkın sûredir devam eden ve en az işkenceler kadar ağır olan boykotun zorluklarının bir an önce bitmesini ve müminlerin rahata ermesini arzuluyordu. Açlıktan ölmek üzere olan çocukların ağlamalarının son bulmasını, mutlu olmalarını istiyordu. Artık müşriklerin zorbalıklarının son bulmasını, her türlü yanlışlığın, ahlâksızlı-

[1006][26] Hûd, 11, 92,93
[1007][27] Hûd, 11: 121,122
[1008][28] Hûd, 11:123
[1009][29] Hûd, 11:66-68
[1010][30] Hûd, 11:94,95

ğın, kötülüğün, zorbalığın taraftarı ve faili olan müşriklerin Kur'an'la, müminlerle alay etmelerinin sona ermesini istiyordu. Ama, yüce Allah, Hûd sûresi ile açıkladı ki kendi katında her şey bir hesaba göredir. Sonunda zorbalıklar bitecek, müminler sıkıntılardan kurtulacak, müşrikler yaptıklarının karşılığım görecekler; ama tüm bunlardan önce müminlerin ve özellikle de Resulûllah'm üzerine düşenleri hiç eksiksiz yerine getirmesi gerekmektedir. O günün şartlarında Resulûllah'm neler yapması gerektiği ise bazı peygamberlerin şahsında, onların davet süresinden örnekler verilerek anlatıldı. Bu anlatılan örneklerde zorluklarla, alaylarla, hakaretlerle karşılaşan tek peygamberin kendisi olmadığı açıklandı. Tehdit ve işkencelere muhatap olan tek kitle Mekke'deki müminler değildi. Allah'a kul olmanın dışında bütün kullukları reddettikleri için müminlere her türlü zulmü reva görenler sadece Mekke'nin müşrikleri değildi. Önceki peygamberler ve müminler de büyük zorbalıklarla, ağır zorluklarla karşılaşmışlar ama direnmişler, doğru gidişatlarını hiçbir şekilde değiştirmemişler, hiçbir şekilde müşriklerin isteklerine iltifat etmemişler, hakkın temsilcisi olmaya titiz şekilde devam etmişler ve sonunda Allah'ın yardımıyla da karşılaşmışlardı. Hz. Nuh, hiç beklemediği bir şekilde müşriklerin zorbalık ve zulümlerinden kurtarılmış, bütün müşriklerin kökü kazınmıştı. Hz. Hûd, Hz. Salih ve Hz. Şuayb ile bu salih şahsiyetlerin yanlarındaki müminler müşriklerin zorbalıklarından hiç beklemedikleri bir anda kurtarılmışlar ve müşrikler bir anda çöküp kalmışlar; helak olmuşlardı. Mekke'deki müminler şunu hiçbir zaman unutmamalıydılar: Allah için imkânsız yoktur; zorluk yoktur. Allah dilerse Mekke'nin zorba müşriklerini bir anda yok eder ve müminlerin bütün sıkıntılarını sona erdirir. Ama bunlardan önce müminler 'emredildikten gibi olmaya' devam etmeleri gerekmektedir. Emredildikleri gibi olma konusunda kararlı ve dirençli olduklarını göstermeleri gerekmektedir. Bu ise Resulûllah'm şahsında açıkça bildirilip, gereğinin yerine getirmesi açıkça emredildi: 'O halde seninle beraber tövbe edenlerle birlikte emrolunduğun gibi dosdoğru ol! Aşın gitmeyin. Allah, si^in yaptıklarınızı görmektedir. Zulmedenlere meyletmeyin. Eğer meylederseniz ateş size de dokunur. Sizin Allah'tan başka dostlarınız yoktur. Yoksa yardım göremezsiniz.[1011[31]]

Mensubu olunan şartlarda 'emredildiği gibi dosdoğru olmak'1 ahlâkî açıdan dürüst olmayı emreden bir ayet değildi. Bu ayetle 'ahlâklı olun' emri verilmiyordu. Verilen emir, 'içinde bulunduğunuz zor şartlarda, önceki peygamberlerin ve müminlerin anlatılan örneklerinde olduğu gibi, müşriklerin oyunlarına, aldatmalarına, yoldan çıkarıcı davetlerine, taviz isteklerine boyun eğmeyin; direnin' anlamına gelen bir emirdi. Zaten sûrenin tamamı bununla ilgiliydi. Bu ise zordu. Ama mümin olmak, sorumlu olmak kolay değildi. Eğer mümin olmak ve ebedî saadete ulaşmak kolay olsaydı, en küçük zorlukta Allah'ın yardımı gelip her türlü zorluğu yok etseydi, herkes mümin olurdu, herkes ebedî saadetin mensubu olurdu. Mümin olmak, müşriklerin her türlü zorbalıklarına rağmen mümin olmanın sorumluluklarından taviz vermemeyi gerektirdiğinden, bir insan olarak 'emredildiği gibi dosdoğru ol-

[1011[31]] Hûd, 11:112,113

mak' emri o anda mensubu oldukları zor şartlarda Resulûllah'a çok zor geldi. Bu nedenle 'Hûd sûresi beni ihtiyarlattı [1012] [32] dedi. Çünkü, müşriklerin bazı davetlerine,

isteklerine meyletmenin kesinlikle yasaklanmasının yanı sıra; sûresinin son ayetlerinde daha da önemli bir şey yapması emrediliyordu. Yıllardır yaşanan zor şartlar devam ederken, dayanılmaz yokluk ve zorluklar içerisindeyken, kararlı bir şekilde, hiçbir şekilde eğilip bükülmeden müşriklerin karşısına çıkıp, gidişatında hiçbir şekilde tavizkâr olmayacağını ilan etmesi isteniyordu: 'îman etmeyenlere de ki: 'Elinizden geleni yapın! Biz de (gerekeni) yapmaktayız! Bekleyin! Şüphesiz biz de beklemekteyiz!.[1013][33]

Boykot Yıllarındaki İslâm Daveti

De ki: 'Gelin Rabbinizin size neleri haram kıldığını söyleyeyim. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın, ana babaya iyilik edin, yoksulluk korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin; sizleri de, onları da Allah besliyor. Kötülüklerin açığına da, gizlisine de yaklaşmayın ve haksız yere Allah'ın yasakladığı cana kıymayın. Düşünesiniz diye Allah size bunları tavsiye ediyor. Yetimin malına yaklaşmayın; yalnız ergenlik çağına erişinceye kadar (onun malına en güzel şekilde yaklaşabilir, onu uygun tarzda kullanabilirsiniz); ölçü ve tartıyı adaletle yapın. Bir kişiye gücünün yettiğinden fazlasını teklif etmeyin, söylediğiniz zaman akrabanız da olsa adalet üzere olun ve Allah'a verdiğiniz sözü tutun. Hatırlayıp öğüt alasınız diye Allah bunları size tavsiye ediyor. îşte benim doğru yolum bu, O'na uyun, başka yollara uymayın ki, sizi O'nun yolundan ayırmasın! Azabından korunmanız için Allah size böyle tavsiye ediyor.[1014][34]

Resulûllah, risâletin 7., 8. ve 9. yıllarında gerçekleşen dayanılması zor sıkıntılarla dolu boykot süresince, risâletin ilk aylarındaki ve hatta yıllarındaki gibi, göreceği tepkiler nedeniyle biraz çekingen, biraz korkan birisi değil; ilâhî görevinin gereklerini tüm engellemelere rağmen ısrarla yerine getiren bir elçiydi. Yaşanan tüm zorluklara, insanın tahammül gücünü fazlasıyla aşan sıkıntı, sefalet, açlık ve hastalıklara rağmen görevini bir an olsun ihmal etmedi. Haram aylarının dışında, kendileriyle birlikte boykota maruz kalan müşrik Haşim oğullarına yöneldi. Onlara İslâm'ı anlattı; islâm'a davet etti. Bu arada müminlerin bilgi ve görgülerini artırıcı bir eğitim faaliyetini de sistemli ve yoğun bir şekilde sürdürdü. Haram aylarda ise, diğer bölgelerden hac için Mekke'ye gelenlere yöneldi; onlara islâm'ı anlattı ve islâm'ı kabule davet etti. Bütün engellemelere rağmen, davetini sürdürdü. Bu konuda nakledilen rivayetlerden üçü şöyledir:

Kinâne oğullarından bir görgü tanığı anlatıyor: 'Muhammed'i bir defasında Zû'l

[1012][32] Tirmizî, Tefsir 56; Hakim, Müstedrek, U/343; Fahreddin Razı, Te/sîr-i Kebîr, XIII/136.
[1013][33] Hûd, 11:121,122
[1014][34] En'am sûresi, 6:151-153

Mecaz çarşısında gördüm. Çevresinde/î i insanlara getirdiği dini anlatıyor; 'Ey insanlar, Allah'tan başka ilâh yoktur deyin ve kurtuluşa erin' diyordu. O insanlarla görü-Şüp konuşurken Ebû Cehil de peşi sıra O'nu takip ediyor ve bir yandan O'nun başına toprak saçıyor, bir yandan da 'Ey insanlar! Bu adam sizi dininizden döndürmek istiyor. Sakın O'na kanmayın. O sizden ilâhlarınızı terk etmenizi, Lât ve Uzza'yı bırakmanızı istiyor. Sakın O'na uymayın' diye bağırıyordu. Fakat onun bütün engellemelerine rağmen, Muhammed söylemesi gerekenleri söylemeye devam ediyordu.[1015][35]

Haris b. Haris anlatıyor: 'Babamla çarşıda gezerken bir topluluk gördük. Merak ederek "Acaba neden toplanmışlar?' diye sordum. Babam da 'Onlar kendi dinlerini terk etmiş birisinin başına toplanmış bir kalabalık' dedi. Kalabalığın olduğu yere vardık. Kalabalığın ortasında Mulıammed'i gördüm; insanları Allah'ı birlemeye ve emirlerine itaate davet ediyordu. İnsanlar ise O'nunla alay ediyor, yalanlıyor ve eziyet ediyorlardı. Bu durum gün ortasına kadar devam etti. Daha sonra etrafındaki kalabalık usanıp dağıldı. Onlar dağılınca Muhammed'in yanına telaş içinde bir kadın geldi. Elinde bir testi su ve bir bez vardı. Muhammed suyu içti ve kalamyla elini, yüzünü yıkadı. Sonra kadına dönerek 'Ey kızım! Baban için korkma' dedi. 'Bu kadın Mm?' diye sordum, 'Kızı Zeyneb' dediler. [1016][36]

Rabia b. İbad anlatıyor: 'Muhammed'i Zû'l Mecaz çarşısında görmüştüm. Çevredeki insanlara sesleniyor; 'Ey insanlar. Allah'tan başka ilâh yoktur deyin ki kurtuluşa eresiniz' diyordu. O'nun konuşmalarını dinlemek için insanlar toplanınca Muhammed'in arkasında duran parlak yüzlü, saçını iki yana salmış bir adam 'Bunu dinlemeyin o kavminin dinini terk etmiş birisidir' diyerek kalabalığa seslenmeye ve dağılmalarım söylemeye başladı. O kişinin kim olduğunu sorduğumda 'O amcası Ebû Leheb' dediler. [1017][37]

Resulûllah, yabancılara İslâm'ı anlattığı günlerin birisinde bir grup insanla karşılaştı. Bunlar Medine'deki Evs kabilesine mensup kişilerdi. Düşmanları Hazreç kabilesine karşı Kureyşle anlaşma yapmak ve desteklerini almak için Mekke'ye gelmişlerdi. Ancak, Şam ticaret yolu üzerindeki iki kabilenin arasında gerçekleşen kavgaya taraftarlıklarının, aleyhlerine bir gelişme olacağını düşünen Kureyş eşrafının desteğini alamamışlardı. Mekke eşrafı, Evs ve Hazreç kabileleri arasında patlak veren ve çok kan dökülmesine neden olan savaşla tarafsızlığı tercih etmişti. Arzularına kavuşamayan Evsliler memleketlerine dönmek üzereydiler. Mekke'den ayrılmak üzerelerken Resulûllah'la karşılaştılar. Resulûllah küçük bir sohbetten sonra kendisini tanıttı; 'Ben' dedi 'duyduğunuzu sandığım peygamberim. Sizi, buraya geliş amacınızdan daha hayırlı sonuçlara neden olacak şeye davet etsem kabul etmez misim??'. Evsliler şaşırdılar, 'insanlara ne söylüyor, insanları neleri kabul etmeye davet ediyorsun?' diye sordular. Resulûllah ise 'Ben insanları Allah'tan başka ilâh olmadığına ve benim Allah'ın elçisi olduğumu kabule davet

---

[1015][35] Ahmed, Mümed, IV/63
[1016][36] Heysemî, Mecma'ü'z Zevdid, VI/21; Ibnü'l Esir, Üsdü'l Gabe, V/130.
[1017][37] Ahmed, Mûsned, 111/492; İbn Abdilber, el-htiâbfî Esmai'l-Ashâb, 11/493; Heysemî, Mecma'ü'z Zevâid, VV22.

ediyorum. Ben benimle gönderilenleri insanlara bildirirken, beni koruyacak birilerini arıyorum. Çünkü kavmim hakkı reddetti, yanlış bir gidişatı kendilerine yol olarak seçtiler' dedi. Konu Evs-lilerin ilgisini çekti. Daha başka şeyler sordular, özellikle, Allah'ın insanlardan ne istediğini merak ediyorlardı. Resulûllah bir grup ayet okuyarak sorularım cevapladı: 'De ki: 'Gelin Rabbimsin size neleri haram kıldığını söyleyeyim. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın, ana babaya iyilik edin, yoksulluk korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin; sizleri de, onları da Allah besliyor. Kötülüklerin açığına da gizlisine de yaklaşmayın ve haksız yere Allah'ın yasakladığı cana kıymayın. Düşünesiniz diye Allah size bunları tavsiye ediyor. Yetimin malına yaklaşmayın; yalnız ergenlik çağına erişinceye kadar (onun malına en güzel şekilde yaklaşabilir, onu uygun tarzda kullanabilirsiniz); ölçü ve tartıyı adaletle yapın. Bir kişiye gücünün yettiğinden fazlasını teklif etmeyin, söylediğini?: zaman akrabanız da olsa adalet üzere olun ve Allah'a verdiğiniz sözü tutun. Hatırlayıp öğüt alasınız diye Allah bunları size tavsiye ediyor. îşte benim doğru yolum bu, O'na uyun, başka yollara uymayın ki, sizi O'nun yolundan ayırmasın! Azabından korunmanız için Allah size böyle tavsiye ediyor.[1018][38]

Duydukları karşısında Evslilerin ilk tepkileri şaşkınlık ve hayranlık oldu. lyas b. Muâz ismindeki kişi 'Vallahi bu duyduklarımız buraya geldiğimiz şeyden daha hayırlıdır' dedi. Bir diğer Evsli, arkadaşının bu sözüne kızdı. Eline aldığı toprağı arkadaşının yüzüne atarak onu aşağılayıp, susturdu. Bir başkası ise Resulûllah'a hitaben 'Kureyşfi kardeş' dedi; 'söylediklerin bir insan sözüne benzemiyor. Çok güzel şeyler söylüyorsun. İnsanları güzel ahlâka ve iyi şeylere davet ettiğini görüyoruz. Anladığımız kadarıyla sana haksızlık yapılmış. Fakat ne var ki yanımıza gelip bir kez oturup bir şeyler söylemenle dinimizi değiştirmemiz çok aceleye getirilmiş bir harar olur. Biz üstelik seni tanımıyoruz; hakkında bilgi sahibi değiliz. Biliyorsun, aceleye getirilen işler genellikle yanlış sonuçlanır. Üstelik biz kavmimizin tamamı değiliz. Bizden başka birçok adam var. Onlar ne der ne düşünürler bilmiyoruz. Sen şimdilik kavmine dön. Bizde kendi kavmimize döneceğiz- Ama bil ki söylediklerini düşüneceğiz. [1019][39] Daha sonra Medine'ye döndüler. Fakat Evs ve Hazreç kabilesi arasında çıkan ve son derece kanlı geçen Buâs savaşının sıkıntılı ortamında Resulûllah'tan dinlediklerini uzun bir süre hatırlamadılar.

Hayatın Kitabı: Kur'an

Ey iman edenler! Sizi yaşatacak şeylere çağırdığı zaman Allah ve Resulünün çağrısına koşun. [1020][40]

Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için kulunu apaçık ayetlerle gönderen

[1018][38] En'am: 6:151-153
[1019][39] Ahmed, Müsned, V/427; Heysemî, Mecma'ü'z Zevâid, Vl/36.
[1020][40] Enfal sûresi, 8:24

O'dur. Şüphesiz Allah sizlere karşı çok şefkatli, çok merhametlidir. [1021][41] Allah kullarını esenlik yurduna çağırıyor. [1022][42]

Şehir devletinin meclisi olan Dâru'n Nedve'de, yoğun katılımlı, sert tartışmalı toplantılardan birisi daha gerçekleşiyordu. Toplantıya katılanların ileri sürdükleri görüşlerden ve yapılan konuşmalardan anlaşıldığına göre, bu tartışmalı toplantının da öncekilerden bir farkı yoktu. Konu yine aynıydı: Şehrin idaresini ve toplumun değerlerini temellerinden sarsan İslâm davetini durdurabilmek veya eğer bu gerçekleştirilemezse, daveti normal seyrinden saptırabilmenin çarelerini bulmak. Zira, Mekke şehir devleti îslâm daveti nedeniyle büyük bir tehlikeyle karşı karşıyaydı. Bir kişi olarak Resulûllah'la başlayan davet gelişmiş, büyümüş ve Mekke yönetiminin, ekonomik gücü elinde bulunduran Mekke eşrafının baş edemeyeceği bir güce erişmişti. Yürürlükteki sistemin ve değerlerin savunucusu ve temsilcileri olan Mekke eşrafı hayatlarının en sıkıntılı dönemlerini yaşıyorlardı. Toplumsal sistemleri çökmek; sahip oldukları ekonomik, siyasî, hukukî, kültürel, dinî statüleri yok olmak üzereydi. Mekke eşrafı için durumları vahimdi ve tez elden çözüm sağlayıcı hâl çareleri tespit edip uygulamaya koymaları gerekiyordu. Bir süredir gerçekleştirdikleri boykot hâlâ bir işe yaramamıştı. Müminler de Haşim oğullarının müşrik kesimi de boykotun bütün zorluklarına katlanıyor ve pes etmiyorlardı.

Meclisin en saygın üyelerinden Nadr b. Haris, toplantının amacını, katılanlara Şöyle açıkladı: 'Ey Kureyş topluluğu! Vallahi başımıza öyle bir şey geldi ki, henüz onu çözüme kavuşturamadık. Muhammed içimizde genç bir delikanlıydı; en sevilen, en doğru sözlü, en güvenilir olammızdı. Ancak ne zaman ki, göz ile kulağı arasına ak düştü ve bizi bir şeylere davet etmeye başladı, işte o zaman getirdiği şey karşısında 'Bu sihirbazdır' dedik. Hayır! Biliyoruz ki, vallahi o bir sihirbaz değildir. Çünkü biz sihirbazları ve sihirbazların büyülerini gördük. 'O kâhindir' dedik. Hayır, vallahi o bir kâhin değildir. Çünkü biz kâhinleri ve hallerini gördük ve sözlerini dinledik. 'O şairdir' dedik. Hayır, vallahi o bir şair de değildir. Çünkü biz şiir çeşitlerini dinledik. Hecesiyle, receziyle ve karıziyla bütün şiir çeşitlerini biliyoruz. 'Delidir' dedik. Hayır, vallahi! Biliyoruz ki o asla deli değildir. Çünkü biz deli gördük. O, delilik boğuntusu ve vesvesesi içinde değil. Ey Kureyş topluluğu! Bu işin çaresini bulun! Çünkü, vallahi başımıza büyük bir iş gelmiş bulunuyor.[1023][43]

Mekke eşrafı, bütün gayret ve çabalarına, uyguladıkları baskı ve işkencelere, yaptıkları tehditlere, sundukları tekliflere rağmen Resulûllah'ı davasından vazgeçiremeyeceklerini, Resulûllah'ın yanındaki müminleri dinlerinden döndüremeyeceklerini anlamış durumdaydılar. İslâm davetini durdurma noktasında ne yapacaklarını bilememenin şaşkınlığını yaşıyorlardı. Yıllardır sürdürdükleri mücadelenin sonunda şunu anlamışlardı: İslâm'ın doğruluğu hakkında bir şüphe veya delil oluş tura madıkça, problem kendileri açısından hallolmayacak. Dikkatlerini islâm'a yönelttiler. Eğer İslâm'ın, insanların ona dahil olmasını engelleyecek olum-

[1021][41] Hadid sûresi, 57:9
[1022][42] Yunus sûresi, 10:25
[1023][43] Ibn Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye, 1/320; Zehebî, Tarihü'l îslâm, 11/91.

suz bir özelliğini tespit edebilirlerse problemden kurtulabilirlerdi. Ancak içinde bulundukları şartlarda İslâm'ın bir eksiğini veya yanlışlığını kendilerinin bilebilmeleri veya bulabilmeleri mümkün görünmüyordu. İslâm hakkında bütün bildikleri, Resulûllah'ın kendilerine bildirdiği şeyler olup, bunlar da hep olumlu ve güzel şeylerdi. Bunları amaçlarını gerçekleştirmede malzeme olarak kullanamayacakları açıktı. Yahudilerden yardım alabileceklerini düşündüler. Zira, islâm ile Yahudilerin dininin aynı temellere sahip olduğunu biliyorlardı. Her ikisi de Allah katından olduğunu ifade etmekteydi, islâm'ı insanlar açısından sevimsiz, yanlış gösterebilmelerini sağlayacak bilgiyi Yahudilerden alabilirlerdi. Yahudilerden, yakından tanıdıkları, bilhassa ticarî seyahatleri sırasında sıklıkla görüşüp dost oldukları birçok kişi vardı. Yardımlarını esirgemeyeceklerine emindiler.

Mekke liderleri, islâm'la ilgili bir olumsuzluk, yanlışlık bulma arzularım gerçekleştirebilmek için Yahudilerden yardım isteme kararını, Dâru'n Nedve'deki bu son toplantıda aldılar. Yapılan toplantıda durumu ayrıntılarıyla görüştüler ve iki temsilci seçtiler. Temsilcilere, Mekke adına yapacakları görevi şu şekilde bildirdiler: 'Muhammed'in durumunu Yahudi bilginlerinden sorun. O'nun özelliklerini ve sözlerini bildirin. Onlar peygamberlik hakkında bizden daha bilgilidirler. Çünkü onlar kendilerine kitap inmiş bir topluluktur'.

Nadr b. Haris ve Ukbe b. Ebî Muayt'tan oluşan heyet, Mekke şehir devleti adına kendileriyle görüşüp, yardım istemek için Medine'deki Yahudilere gittiler. Bu iki temsilci, Medine'de Yahudi kabilelerinin ileri gelenleriyle görüşüp, Resulûllah ve Resulûllah'ın insanlara bildirdikleri hakkında bilgiler verdiler. İki temsilciyi dikkatle dinleyen Yahudiler şunları söylediler: ıŞu üç şeyi O'na sorun, eğer bunları bilirse O bir peygamberdir. Yok eğer bilemezse O bir yalancıdır. O zaman O'na istediğinizi yapın. O'na öncelikle bir mağaraya sığınan gençlerin durumunu sorun. Bunların, ayrıntılarını ancak bir peygamberin bilebileceği ilginç bir hikayeleri vardır. Ayrıca yeryüzünü doğusundan batısına kadar gezen adamın durumunu sorun. Bir de ruhun ne olduğunu sorun. Eğer bunlara cevap verirse O'nu tasdik edip, O'na itaat edin. Çünkü O bir peygamberdir. Eakat eğer bu sorularınızı cevaplayamazsa bu durumda O yalancılardan birisidir; ne istiyorsanız onu yapın.[1024][44]

Yahudilerden, problemlerini çözebileceğine inandıkları bilgilerle Mekke'ye dönen heyet, büyük bir sevinçle durumu eşrafa açıkladılar: 'Ey Kureyş büyükleri! Bizler sizinle Muhammed'in arasındaki problemi halledecek şeylerle geldik. Yahudi bilginleri Muhammed'e bazı şeyler sormamızı istediler. Bu sorularımızla Muhammed'in ne olduğunu açığa çıkaracağız'- Sonra hiç vakit kaybetmeden Resulûllah'ın yanma giderek sorularını yönelttiler. Sorularını yönelttikten sonra da alaylı bir ifadeyle 'Eğer gerçekten peygambersen bunları bil bakalım! Eğer bilemezsen sen yalancının birisisin' dediler.

Mekke eşrafının sorularım dikkatle dinleyen Resulûllah, kendisine yöneltilen

[1024][44] Ibn Hişam, cs-Siretü'n-Nebeviyye, 1/321; Taberî, Câmiu'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân, XV/191, 192; Kurtubî, el-Cami'u li Ahkâmi'l Kur'an, X/347.

soruların cevabını bilmiyordu. Bunları ancak vahiy ile öğrenebilirdi. Cevapların vahyolunacağmdan ise kuşkusu yoktu. Bu nedenle, her zaman olduğu gibi vahyin yine yardımına yetişeceğinden emin bir halde 'Yarın gelin sorularınızın cevabını vereyim' dedi. Müşrik liderler ertesi gün büyük bir merak içerisinde Resulûllah'ın yanma gittikleri zaman sorularına cevap alamadılar. Resulûllah kendisine sorulan soruların cevabını veremedi. Soruların cevabı vahyolunmamıştı. Eşraftan bazıları bir sonraki gün tekrar Resulûllah'ın yanma gittiler, fakat cevap yine yoktu. Bir başka gün yine gittiler, cevap yine yoktu... Bu durum günlerce devam etti. Günlerce sorularına cevap alamayan Mekke eşrafı, Resulûllah'ın yalanını açığa çıkardıklarını düşünerek sevindiler, büyük bir keyifle insanlara durumu açıklamaya başladılar. Kanaatlerince artık iş bitmişti. Problemleri sonra ermişti. İstedikleri olmuş ve Resulûllah'ın yalan söylediğini açığa çıkarmışlardı. Büyük bir mutlulukla, islâm'ın Allah katından insanlar için belirlenen bir inanç ve hayat tarzı olmadığını, Resulûllah'ın kişisel düşünce ve fikirlerini Allah tarafından bildirilen şeyler gibi sunduğunu ilan etmeye başladılar. Karşılaştıkları herkese 'Eğer o gerçekten bir peygamber olsaydı bu soruları cevaplardı. Ama görüyorsunuz, cevaplayamıyor; o bir yalancı diyorlardı. Mekke müşriklerinin son derece sevinçli olduğu bu günlerde başta Resulûllah olmak üzere tüm müminler üzüntülüydüler; ne diyeceklerini bilemiyorlar, perişan bir halde bekliyorlar, sıkıntıları her geçen gün daha da artıyordu. Bir toplumun gözünde yalancı konumuna düşmüşlerdi. Fakat durum on beş gün sonra değişti. Resulûllah'ın büyük bir üzüntü ve sıkıntı içerisinde beklediği, müşriklerin ise korktukları şey gerçekleşti. Söz konusu soruları cevaplayan ayetler vahyolundu. Vahyolunan ayetler Kehf sûresinin ayetleriydi.

insanların islâm'ı kabullenişlerini durdurmak, islâm'a girenlerin ise islâm'dan uzaklaşmalarını sağlamak maksadıyla Yahudilerle görüşen müşrikler, Resulûllah'ın sorularına bir süre cevap verememesiyle arzularına kavuştuklarını düşünmüş ve çok sevinmiştiler. Nihayet istedikleri olmaya başlamıştı; daveti durdurmanın bir yolunu bulmuşlardı. Ancak Kehf sûresinin vahyolunmasıyla, sorularına cevap verildiği gibi, daha da fazlası yapıldı. Şöyle ki; müşrikler bir müddet sorularının cevabını alamamaları nedeniyle 'Muhammed eğer peygamber olsaydı sorularımızı cevaplardı' propagandası ile konuyu tamamen vahyin üzerine odaklandırmışlardı. 'Muhammed eğer peygamber olsaydı sorularımızı cevaplardı' derken kendilerini mahkum ettiklerinin farkında değillerdi ve vahiy ile cevap verilince ne yapacaklarını bilemez oldular, itiraz da edemediler; cevap verilmişti ve bizzat kendileri bu soruların ancak vahiyle bilinebileceğini söyleyip durmuşlardı. Müşrikler kendi silahlarıyla vurulmuşlardı; ama bunu anladıkları zaman iş işten geçmişti.

Vahyin bir süre gecikmesinde birçok hikmetler vardı. Bunu ilk zamanlar, o sıkıntılı günlerinde ne Resulûllah ve ne de diğer müminler anlayabildiler. O zaman bilmiyorlardı ama sonradan fark ettiler ki, eğer cevap ilk anda vahyolunsaydi, böylesine etkili olmayacak ve hatta müşrikler daha başka yalan iddialarda dahi bulunabileceklerdi. Ama müşrikler, on beş gün süreyle 'eğer peygamber olsaydı bi-

lirdi' ifadeleriyle kendilerini bağlayıp, iftira atamaz hale getirilmişlerdi. Böylelikle Resulûllah'ın peygamberliği müşriklerin iddia olarak ileri sürebilecekleri olumsuz bir neden ve tavır bırakılmaksızın ispat edildiği gibi; on beş gün herkesin beklediği ve konusuna şartlandığı ayetlerdeki Ashab-ı Kehf kıssası ile Mekke'deki taraflardan hangisinin hak üzere, hangisinin cehalet üzere olduğu bir kez daha açıkça ifade edilmiş, ügili-ilgisiz herkese durum bir kez daha açıkça gösterilmiş oldu. Müşrik liderler henüz vahyolunmadan propagandasını yaptıkları ayetleri insanların ilgi ve merakla dinlenmesini önleyemez oldular.

Yaşanan bu olayların taraflarından birisini müşrikler oluşturmasına karşılık, diğer tarafını da başta Resulûllah olmak üzere müminler oluşturuyordu. Dolayısıyla, vahyin on beş günlük kesintisi ve arkasından Ashab-ı Kehf kıssasının vahyolunması, sadece müşrikleri cevaplayan, onları perişan ve rezil eden bir süreci oluşturmadı. Aynı zamanda Resulûllah'a ve O'nun şahsında müminlere de birçok mesajlar verildi; bazı ihtarlarda bulunuldu. Yaşanan sürecin müminleri ilgilendiren ve oldukça Önemli olan boyutu şuydu: Yahudilerden öğrenilen sorular kendisine yönetildiği zaman, bu soruların cevabını hiçbir şekilde bilmeyen Resulûllah'm emin olduğu bir şey vardı; Allah her zaman olduğu gibi, bu seferde Resulünü ve O'nun şahsında müminleri zor durumda bırakmayıp, soruların cevabını bildirecektir. Bu güven ve rahatlık içerisinde Resulûllah'ın müşriklere sözü 'Yarın gelin cevabı bildireyim' oldu. Fakat umduğu gerçekleşmedi. Bir, iki, üç derken tam on beş gün soruların cevabını açıklayacak ayetler vahyolunmadı. Resulûllah ve müminler müşrikler karşısında büyük sıkıntılara girdiler, zor anlar yaşadılar. Bir anda adeta dünyanın başlarına yıkıldığım hissettiler. Doğruluğundan hiçbir şekilde tereddüt etmedikleri dinleri nedeniyle sessiz kalmaları, söyleyebilecekleri bir şey olmaması kendileri için büyük bir azap oldu. Çaresiz, perişan bir duruma düştüler. Haklı olup bunu ispatlayamamamn, doğru olup yalancı konuma düşmenin katlanılamaz ağırlığım olanca şiddetiyle bütün varlıklarında hissettiler. Allah'ın, Resulûllah'ı ve diğer müminleri böylesine büyük bir sıkıntı içerisinde bırakmasının bir gayesinin olduğu ise kesindi. Bu, islâm'ın kaynağı ve dayanağı olan vahyin önemiyle, yani Kur'an'm fonksiyonuyla doğrudan ilgiliydi. Müminler, biraz geç olmakla birlikte bunu anlamakta zorlanmadılar. Şöyle ki: Gerek Resulûllah ve gerekse diğer müminler bütün hâl ve hareketlerini, hedef ve planlarını ilâhî bilgiye dayalı bir şekilde belirliyorlardı. Vahyolunan her bir ayet, onlar için o andaki ve gelecekteki muhtemel problemlerini çözüp, durumlarını açıkladığı gibi, ne yapmaları ve neler yapmamaları gerektiğini de bildiriyordu. Onlar, islâm davetinin seyri konusunda yorulmuyor, sadece verilen ilâhî talimatların gereğini yerine getiriyorlardı. Ancak şurası açıktır ki bütün hâl ve hareketlerin, yani islâm davetinin yöntem ve stratejisinin ilâhî irade tarafından belirlenmiş olması, zaman içerisinde Resulûllah ve müminlerde bir alışkanlığa neden olması gayet normaldir. Aynen çok hassas bir denge üzerinde yer alan hayatımızın birçok özelliklerine alışıp, o özelliklerin önemini fark edemeyecek duruma geldiğimiz gibi. Resulûllah ve diğer müminlerin de, zor bir durumda kalınca, ne yapacaklarını bilemeyecek bir duruma

gelince, hiç gecikmeden tam zamanında imdatlarına yetişen ayetlerin Önemini, zamanla kavrayamaz hale gelmelerini beklemek gerekir. Veya hiç değilse böylesi bir gidişe yönelmiş olmaları mümkün görünmektedir. Zaten Resulûllah'ın kendisinden emin bir halde, müşriklere 'Yarın gelin sorularınızın cevabını vereyim' demesi de bunu göstermektedir. Halbuki Allah bir şey bildirmezse Resulûllah'ın yapabileceği hiçbir şey yoktu. Risâlet sürecinde bütün zorlukları aşmanın, tamamıyla 'dosdoğru' olan bir gidişatın, her türlü olumsuz şartlara rağmen elde edilen başarıların, sahip olunan izzet ve şerefin yegâne nedeninin Kur'an olduğu açıktı. Kur'an olmazsa bunların hiçbirisi söz konusu dahi olamazdı. O halde başta Resulûllah'a ve bunun yanı sıra diğer bütün müminlere inançlarının ve hayat tarzlarının yegâne kaynağı olan Kur'an'ın önemini hiç unutmayacakları şekilde hatırlatmak gerekiyordu. Bu ise vahyi bir müddet kesmekle gerçekleştirildi.Vahyin bir müddet kesilmesi Resulûllah başta olmak üzere müminleri çaresizlikler içerisinde bıraktı. Ne yapacaklarını bilemediler. Üzgün ve şaşkm bir halde vahyi beklemeye başladılar. Vahiy gelmediği sürece de durumlarının çıkmaza girdiğini çok acı bir şekilde anladılar ve yaşadılar. O ana kadar elde ettiklerinin bir anda ellerinden uçup gittiğini fark etmeye başladılar. Bu durum Kehf sûresinde açıkça da bildirildi: 'Hiçbir şey için 'Bunu yarın yapacağım' deme. Ancak 'Allah dilerse yapacağım' de. Unuttuğun zaman Allah'ı an ve 'Umarım Rabbİm beni, doğruya daha yakın olana eriştirir' de.[1025][45] İşte Kur'an buydu. O, tamamıyla hayatın içerisindeydi. Hayattan kopuk bir düşünce veya ütopyalar âleminin sözcüsü değildi. Bizzat hayatın içerisinde yerini alıyor ve fonksiyonunu olanca açıklığıyla ve mükemmelliğiyle yerine getiriyordu. O, müminlere hayatlarının her anında 'dosdoğ-ru'yu bizzat hayatın içinde yer alarak canlı, pratik şekilde gösteriyordu.

Ayrıca, Kehf sûresi ile davetin muhatabı olan tüm insanlara İslâm daveti tanıtıldı. Peygamberlik hakkında bilgiler verildi. Tevhid-küfür mücadelesinin değişmeyen temel özellikleri ve bu mücadelenin seyri hakkında açıklamalarda bulunuldu. Peygamber ve peygamberlikle ilgili ayetlerden birisi şöyleydi: 'Deki; 'Şüphesiz ben, sizin gibi bir beşerim, yalnız bana ilâhınızın bir tek ilâh olduğu vahyolu-nuyor. Kim Rabbine kavuşmayı umarsa artık salih bir amelde bulunsun ve Rabbine ibadette hiç kimseyi ortak tutmasın.[1026][46] Bu ayette, öncelikle vahyin kaynağı ve dolayısıyla risâletin sıhhati açıklığa kavuşturuluyordu. Resulûllah'm bir peygamber olarak insanlara bir şeyler bildirdiği ve bildirdiklerinin Allah'tan oldu-ğu ifade ediliyordu. Hemen arkasından tarihsel olarak bilhassa Hıristiyanların sapmasına neden olan ve insanlığın hemen her zaman eğilimli olduğu Peygamberi beşer üstü kılma inanç ve anlayışı reddediliyor ve yanlışlıkları gösteriliyordu. Peygamberin kendi başına hiçbir şey yapamayan, fakat Allah tarafından görevlen-dirilmiş bir kul olduğu bildiriliyordu.

Sûre kapsamında, risâlet sürecindeki gelişmeleri ve tarafların konumlarını doğru

[1025][45] Kehf, 18:23,24
[1026][46] Kehf, 18:110

değerlendirmeyi sağlayacak ölçüleri tespit etmek amacıyla üzerinde özellikle durulması gereken konulardan birisi, mağaraya sığman gençlerle ilgili anlatılanlardı. Onların durumlarım açıklayan ayetler, bu ayetlerin vahyolunduğu dönemdeki müminlerin durumlarım tespit etmekte yardımcı olduğu gibi, müminlere o günün şartlan içerisinde nasıl davranmalart gerektiğini, muhtemel gelişmeler karşısında nasıl bir tutum takınmaları gerektiğini de açıklıyordu. Mağaraya sığınan ve 'RabbİmizI bize katından bir rahmet ver ve bize şu işimizde bir kurtuluş yolu hazırla [1027][47] diye dua eden gençlerin durumları, Mekke müşriklerinin zorbalık ve işkenceleri altında büyük sıkıntılar yaşayan müminlerin durumlarına çok benziyordu. O gençler kendi kavimlerinin zorbalıgıyla karşı karşıya kalmış ve bu zorbalıktan kurtulabilmek için mağaraya sığınmışlardı. Gençlerin 'Bizim Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabb'idir' [1028] [48] diyerek imanlarının mahiyetini açıklamalarını takiben 'Biz ondan başkasına ilâh deyip tapmayız, yoksa saçma sapan konuşmuş oluruz [1029][49] demiş olmaları, kendilerinin şirke girmeleri için zorlandıklarım gösteriyordu. Aynı şekilde, Mekke'deki müminler de dinlerinden dönmeleri ve şirke girmeleri için zorlanıyor, işkencelere uğratılıyorlardı.Bir süredir de acımasızca uygulanan boykot kararının mağdurlarıydı Bu gençlerle, Mekke'deki müminlerin durumları daha başka yönlerden de birbirine benziyordu. O gençler Hakka iman etmişler fakat imanlarını gizlemeyip açıklamışlar, hatta açıklamaktan da öte şirke karşı açıkça tavır almışlardı. Bu, 'kıyam ederek' rabb olarak sadece Allah'ı kabul ettiklerini ve Allah'tan başkasını ilâh kabul etmeyeceklerini söylemelerinden ve şirkin tutarsızlığım açıklayan sözlerinden anlaşılıyordu: ıŞu bizim kavmimiz, Allah'tan başka ilâh edindiler. Onların ilâh olduğuna dair açık bir delil getirselerdi ya! Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalim kim olabilir?.[1030][50]

Elbette ki o gençlerle, Mekke'deki müminlerin ve gençlere zulmeden müşriklerle, Mekke müşrikleri arasındaki benzerlikler sadece bunlardan ibaret değildi. O gençlerin, şirkin temsilcisi ve müşriklerin lideri olması nedeniyle Krala karşı kıyam ederek şirke karşı çıkmaları ve mümin olduklarını açıklamaları üzerine, İslâm'ı terk etmeleri için zorba bir yönetim tarafından sorgulanmaları ve üstelik bu sorgulanmanın şehir devletinin meclisinde gerçekleşmiş olması, benzerliklerden bir diğeri, hatta belki de en önemlisiydi. Mekke eşrafı da İslâm'a ve müminlere yönelik bütün kararlarını şehrin meclisindeki toplantılarında almışlar ve hatta bu toplantılarının birisinde Resulûllah'ı sorgulayarak davasından vazgeçmesini teklif etmişlerdi. Ayrıca, o gençler, açıkça şirke ve şirke dayanan bir yönetim tarzına başkaldırmalardı; Mekke'deki müminler de. Gençleri sorgulayan ve imanlarını terk etmeleri için zorlayan yönetim zorba idi; her zorbanın temel özelliği olarak da işkenceci idi; aynen Mekke'nin müşrik eşrafı gibi. Bütün bunlar Ashab-ı Kehf ile Mekke'deki müminleri aymlaştınrken, onların karşısındaki müşrikleri de bir-

[1027][47] Kehf, 18:10
[1028][48] Kehf, 18:14
[1029][49] Kehf, 18:14
[1030][50] Kehf 18:15

birleriyle aynılaştırıyordu.

Kehf sûresinin sunduğu bir diğer konu ise, müşriklerin fiziki güçleri karşısında bir şey yapamayacaklarını anlayan ve sırf imanlarım kurtarmak için bir mağaraya saklanan gençlerin gerçekleştirdikleri hicretti. Onların bu durumu Mekke müşriklerinin işkenceleri altında can veren müminler için önemli bir mesajdı. As-hab-ı Kehf kıssası ile Resulûllah'a ve diğer müminlere, 'Yiğit gençlerin yaptığı gibi yapın ve müşriklere hiçbir zaman boyun eğmeyin, hakka olan imanınızı açıkça ilan edin' mesajı verilmişti. Bâtılın saçmalığını, hiçbir şekilde hakkı eğip bükmeden oluğu gibi, anlaşılır bir netlikte açıklanmalı ve ilan edilmeliydiler. Ancak bu durumun belirli zorluklara neden olacağı da açıktı. Bu durumda müminlere düşen sadece Allah'a sığınmak ve imanlarında sabırla sebat etmekti. Ancak ne zaman ki müşrikler fiilen saldırıya geçip müminleri katletmek isterlerse, bu durumda şirk toplumunu terk edip, hicret etmekte bir sakınca yoktu. Hakkın ilam ve bâtılın aşağılanıp yok edilmesi davasında karşılaşılan zorluklar müminlere belirli sıkıntılar yaşatacaksa da müminler şunu unutmamalıydılar; Allah'ın yardımı her zaman °nları kuşatmış durumdadır ve bu yardım hiç ummadıkları bir zamanda ve hiç ummadıkları bir şekilde kendilerine gelecektir.

Müşriklerin Kur'an Hayranlığı

Sen sana vahyedilene sımsıkı sarıl. Sen dosdoğru bir yoldasın. Şüphesiz Kur'an, senin ve toplumun için bir şeref ve öğüttür. Zamanı gelince hepiniz O'na uyup uymamaktan hesaba çekileceksiniz. [1031[51]]

Arap şiiri, risâletin hemen öncesinde altın çağını yaşıyordu. Mükemmel bir şiirin sahip olduğu tüm özellikler, Arap şiiri ile gerçeklik kazanmıştı. Şiir adına şaheserler yazılıyor ve söyleniyordu. Çünkü, Araplar arasında, şiiri teşvik eden ve güzel şiiri ödüllendiren bir anlayış hakimdi. Herkes şiirle ilgiliydi; ama bir şair olarak, ama iyi bir dinleyici olarak. Bunda, kültürün sözlü olmasının önemi büyüktü. Sözlü kültürün en güzel örnekleri şiirle veriliyor ve bu şiirler aracılığıyla bir kültürün tüm özellikleri en güzel biçimiyle işleniyordu. Şiir bir değerdi. Şiir, hayatın içinde yaygın şekilde kabul gören en yüce değerlerden birisini ifade ediyordu. Bu nedenle de şairler, son derece saygın insanlardı; onları herkes sevgi ve saygıyla karşılıyordu. İnsanlar, panayırlarda şairlerin etrafında toplanıyor, onların yazdığı en güzel şiirleri bizzat kendisinden dinliyorlardı. Panayırların en çok ilgi gösterilen faaliyetlerinden birisini şiir yarışmaları oluşturuyordu. Şairler, herhangi bir bireyi bile üst düzeyde denilecek şekilde şiir sanatım bilen, şiirin inceliklerinden haberdar olan bir kitleye karşı en güzel şiirlerini okuyorlardı. En çok beğenilen şiirler, bir deri üzerine yazılarak Kabe'ye asılıyordu. Bu, o şiire kutsallık kazandırıyordu. Bir şiirinin Kabe'ye asılması demek, o şairin alabileceği en büyük ödüldü. Fakat Kur'an insanlık katına indirilmeye başlanmasıyla her şey değişti. Panayırlarda

[1031[51]] Zuhruf sûresi, 43:43,44

törenlerle onurlandırılan en ünlü şairler ve hatipler, kendilerine yönelik ugi ve iltifatları kaybefmeye başladılar. Çünkü, Kur'an, tüm ölçüleri, değerleri degiştirdi. Bir kez Kur'an dinleyen, en ünlü şairlerin bile şiirlerini başarılı bulmaz oldu. Şairlerin şiirleri, hatiplerin insanı etkileyen, coşturan konuşmaları, Kur'an karşısında söndü, değerini yitirdi. Kabe'de asılı duran Muallaka t-ı Seb'alar okur bulamaz oldu. Hiç kimse o şiirlere iltifat göstermemeye başladı. Fakat daha da önemlisi, Araplar bildikleri tüm ölçülerle ve konuyla ilgili engin tecrübeleriyle Kur'an'ı değerlendirmeye çalıştılar, ona bir değer biçmeye çalıştılar, ama başaramadılar. Çaresiz bir halde, sadece, 'bu bir sihirdir' dediler. Zira, o bir şiirin veya nesirin sahip olması gereken bildikleri bütün önemli özelliklerin hepsine de fazlasıyla sahipti. Halbuki onların daha önceleri beğendikleri şeyler, bu ölçülerden sadece bir kısmına sahipti ve en çoğuna sahip olan şaheser olarak niteleniyordu.

Kur'an her açıdan, yazılı ve sözlü her şeyden çok farklıydı. Üslûbu bambaşkaydı; kendine mahsustu; hiçbir ölçü ile ölçülemeyecek bir nitelikteydi. Üslûbunda, şehirlilerin ifadelerindeki yumuşaklıktan, bedevilerin ifadeîerindeki sertlikten öte bir şey vardı. Her ikisinin ötesinde yer alan ahenkli bir ses armonisine sahipti. Onunki, tanımlanamayan, ancak dinlendiği zaman zihinlerde tasavvur edilebilen bir üslûptu. Sadece üslûp olarak farklı değil, aynı zamanda form olarak da farklı ve orijinaldi. Hece dizisi bakımından nesirden daha disiplinli, ancak şiire nispetle daha serbestti. Kur'an, okuyan veya dinleyen herkesin yorulmadan, usanmadan okuyabileceği veya dinleyebileceği sön derece canlı bir ifade tarzı ile her şeyi, en sade, en kolay kavranabilir şekilde anlatılıyordu. Karmaşık konuları ve anlamı derin kavramları anlatmada eşsizdi. Ancak çok uzun metinlerle anlatılabilecek karmaşıklıkta ve derinlikte konular, onda kısacık bir cümleyle en anlaşılır ve hiçbir şeyi eksik bırakmayan veya yanlış anlamaya neden olmayacak bir muhtevada ifade ediliyordu. İfadeler arasında muhteşem bir uyum ve süreklilik vardı. Her bir ayet, bir başkasını açıklayıp, anlaşılır kılan bir sürekliliğe sahipti. Onun hitabı dinamikti, doğrudandı. Bu nedenle şehirli veya bedevi; eğitimli veya cahil; genç veya ihtiyar... her kirn olursa olsun, Kur'an okurken, her ayetin doğrudan kendisine seslendiğini hissediyordu. Hiçbir ayet insanlara kapalı, anlamsız gelmiyordu. Her bir ayet aklı, duyguyu, düşünceyi kuşatıp sarmalıyor; hepsini etkileyip peşi sıra sürükleyip götürüyordu.

Kur'an'daki farklılık ve üstünlük, sadece kelimelerinde, biçiminde ve ifade tarzında değildi. Onun akla ve kalbe hitap edişinde insan ifadesinin aciz kalacağı, hiçbir şekilde olduğu gibi ifade edemeyeceği kendine ait bir özellik vardı. Hitabına hem akıl ve hem de duygu, her ikisi de mükemmel bir denge içerisinde muhatap oluyordu. Ne sadece akla hitap ederek soğuk kurallar sisteminin sözcülüğünü yapıyor, ne de sadece duyguya hitap ederek akla uzak veya aykırı düşünce, bakış ve değerlendirmelerin bir örneği oluyordu. En duygusal görünen konularda akla veya doğrudan ve sadece akılla ilgili görünen konularda da duyguya muhakkak yer veriyordu. Bir konuyu anlatırken tasvir ettiği sahneler gerçekçi; anlattıkları sanki o anda gerçekleşiyormuş gibi canlı ve dinamikti.

Ve bütün bu özellikleriyle, kendisinin bir şiir olmadığım, zaten peygambere de ilâhi görevi dahilinde şiir söylemenin, şair coşkusu içerisinde olmanın yakışmaya - cağını; çünkü peygamberin amacının duygu ve düşünceleri coşturmak olmayıp, bilinci inşa etmek, aklı harekete geçirmek olduğunu açıklıyordu. Bu durum bir ayette şöyle ifade ediliyordu: 'Biz Muhammed'e şiir öğretmedik. Bu ona yakışmaz da. Ona inen, ancak öğüt ve apaçık Kur'an'dan başka bir şey değildir.[1032[52]]

Kur'an, sesine kulak verenleri en içten bir kavrayışla tutuyor ve etkileyip yönlendiriyordu. Çünkü insanın fıtratına uygundu; fıtratına uygun şeylerden bahse - diyordu. Gerçeği ifade ediyordu. Bu nedenle de ona kulak verip hitabına kalbini ve aklını açanlar en kısa zamanda onun boyasıyla boyanıyorlar; duygu ve vicdanlarında, ahlâk ve yaşayışlarında onun yaşayan örnekleri oluyorlardı. Bunun insanlar arasındaki en ideal tipi ise Resulûllah'tı. Kur'an, gerçekleri bütün açıklığıyla ve doğallığıyla, sebep ve sonuçlarıyla,, hayatın içinde yer alan doğallığıyla anlatıyordu. Hissedilen ama anlatmaya kelimelerin yetmediği, fark edilen ama akim kavramakta aciz kaldığı, akim kavradığı ama duyguların etkisinden kurtulamadığı yığınla özelliğe sahipti. îşte bu nedenlerden dolayı Araplar herhangi bir ayeti duydukları zaman kendilerini onu dinlemekten alıkoyamıyor, etkisine kapılmaktan kurtulamıyorlardı. Böyle olduğu içindir ki, .Utbe b. Rabia veya Velid b. Muğire anlaşma yapmak, bazı tekliflerde bulunup İslâm davetinin rotasını değiştirmek için görüştükleri Resulûllah'tan dinledikleri bir kısım ayetler karşısında etkilenmekten kendilerini engelleyememişlerdi. Utbe b. Rabia, dinlediği ayetlerin bahsettiği azabın o anda kendisinin üzerine ineceğini sanmıştı. Bu nedenle de yalvarıp Resulûllah'm susmasını istemişti. Kur'an dinleyenleri etkilediği için, müşrik eşraf, hac zamanı yaklaştığında, insanların Kur'an dinlemesini önlemek için propaganda yapmışlar; bu propagandaların etkisiyle ba - zı insanlar kulaklarına yün tıkayarak Mekke'ye girmek zorunda kalmışlardı. Kur'an'ı dinleyen insanların etkilendiğini ve onun çağrısına meylettiğini bildikleri için Kur'an'ın okunmasına engel olmaya çalışmışlar veya okunan Kur'an anla - şılmasın diye gürültüler yapmışlardı. Hatta daha da önemlisi, Resulûllah Kabe'nin yanında Necm sûresini okumaya başlayıpta secde ayetine geldiğinde secde edince, Mekke eşrafı istemeden dinledikleri Kur'an'ın ilâhî sesine kendilerini öylesine kaptırmışlardı ki, Resulûllah'la birlikte secde etmek zorunda kalmışlar, sonra da bu yaptıklarını "aslında biz o zaman putlarımıza secde etmiştik' diyerek izah etmişlerdi. Mekke eşrafının Resulûllah'la birlikte secde ettiğini gören bir tüccarın Habeşistan'da 'Mekke eşrafı Muhammed'e tabi oldu' demesi ise oradaki müminlerin Mekke'ye geri dönmelerine neden olmuştu.

Müşrikler, bildirdiği gerçekleri yalanlamalarına, kendilerine sunduğu hayat tarzını reddetmelerine rağmen Kur'an'dan etkilenmişler ve etkilenmeye de devam ediyorlardı. Bu nedenledir ki, İslâm davetinin en katı düşmanları olan, insanları Resulûllah'ı dinlemekten alıkoymak, İslam davetini durdurmak veya saptırmak

[1032[52]] Yasin, 36:69

için bin bir türlü yöntemlere başvuran eşraf, birbirlerinden utandıkları için, çoğu zaman Kur'an'ı gizlice de olsa dinlemekten kendilerini akmıyorlardı. Bu konuda anlatılan bir rivayet ilgi çekicidir.

Bir gece Ebû Süfyan, Ebû Cehil, Ahnes b. Şerik birbirlerinden habersiz bir halde Resulûllah'm evine yaklaşıp, evin yakınında bir yere gizlenerek, Resulûllah'ın seslice okuduğu Kur'an'ı dinlemeye başladılar. İslâm davetini şiddetle reddettikleri, Peygamberle ve Kur'an'la alay ettikleri için, Peygambere ve Kur'an'a yönelik bu ilgilerinin birileri tarafından fark edilmesi durumunda mahcup olmaktan çekmiyorlardı. Uzun bir süre Kur'an dinledikten sonra, evlerine girmek için sessizce ayrıldılar. Ancak yolda birbirleriyle karşılaştılar. Birbirlerine, gecenin bu geç saatinde nereden geldiklerini sordular. Önce yalan söylediler, ama yalanlarını anladılar ve birbirlerine karşı gerçeği itiraf edip Resulûllah'm okuduğu Kur'an'ı dinlemekten geldiklerini söylemek zorunda kaldılar. Buna üçü de şaşırdı. Birbirlerini uyarıp, bir daha böyle yapmamaları gerektiğini, halka kötü örnek olduklarını söyleyerek ayrıldılar. Her biri diğer iki arkadaşının verdikleri söze uyduğu inancıyla ertesi gün tekrar Kur'an dinlemeye gitti. Bir süre sonra birbirlerini fark ettiler. Bir kez daha birbirlerini uyarıp, bu yaptıklarının aralarında gizli kalmasını, bir daha yapmamaları gerektiğini söylediler. Ama sözlerine üçü de uyamadı ve ertesi gün tekrar Kur'an dinlemeye gittiler. Yine birbirleriyle karşılaştılar. Artık her şey açığa çıkmıştı. Dinledikleri şeyler konusunda konuşmaya başladılar. Ahnes b. Şerik, Ebû Süfyan'a hitaben "Ey Uanzala'mn babası! Muhammed'den dinlemiş olduğun şeyler konusunda görüşün nedir?' diye sordu. Ebû Süfyan 'Vallahi işittiğim şeylerden bazılarında ne denilmek istendiğini anladım. İşittiğim şeylerden bazısını ise anlamadım, anlayamadım' dedi. Ahnes b. Şerik aynı soruyu Ebû Cehil'e de sordu. Ebû Ce-hil'in sözleri inkârının gerekçesini dile getiriyordu: 'Bizler Abdumenaf oğulları ile şan ve şeref konusunda yarışıp durduk. Onlar yemek yedirdiler, biz de yedirdik. Onlar çeşitli görevler üstlendiler, biz de üstlendik. Onlar verdi, iyilik etti; biz de verdik, İyilik ettik. Develer üzerinde karşılıklı diz çöküp yarışanlar gibi yarışıp durduk. Şimdi onlar; 'Gökten kendisine vahiy gelen bir peygamberimiz var' diyorlar. Biz buna nasıl kabul ederiz? Onların bu çıkışlarına nasıl bir karşılık verebiliriz? Vallahi biz, ona asla inanmayacağız; onu asla tasdik etmeyeceğiz. Yapabileceğimiz tek şey budur. Abdumenaf soyuna itaat etmemiz olacak şey değil?[1033][53]

Hüzün Yılı

Hz. peygamberin hanımlarından hiçbirini asla Hatice'yi kıskandığım kadar kıskanmadım. Onu görmedim, fakat Resulûllah ondan çok söz ederdi... "Allah sana daha hayırlısını vermişken, çok zaman önce vefat etmiş, dişleri döküldüğü için çenesinin kırmızı etleri görünen bîr koca karıyı ne anıp duruyorsun?' dedim. Dedi ki; "İnsanlar beni İnkâr ederken, bana iman ettiği, insanlar beni yalanlarken beni

[1033][53] Ibn İshak, Siyer, 249, 250; lbn Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye, 1/337, 338; Zehebî, Tarihû'l İslâm, 11/93.

doğruladığı, insanlar beni mahrum ederken o beni malına ortak ettiği ve Allah bana onun çocuklarını ihsan edip başka hanımlarımın çocuklarından mahrum ettiği halde onun yerine'daha hayırlısını verdi ha!' Bunun üzerine 'Ya Resulûllah! beni bağışla. Allah'a yemin ederim ki, bu günden itibaren Hatice'yi hoşlanmadığım şekilde andığımı görmeyeceksin' dedim. (Hz. Aişe)

Boykot sona ermiş ve Resulûllah başta olmak üzere bütün müminler geçen üç seneye göre biraz rahatlamışlardı. En azından açlık problemi yo.ktu. Ayrıca, Resulûllah özellikle dışarıdan gelen insanlarla daha kolay irtibat kurabiliyor ve davet çalışmalarını daha rahat sürdürebiliyordu. Boykotun dayanılmaz izleri silinmek üzereyken, Resulûllah için son derece üzücü, dayanılması zor iki olay peş peşe gerçekleşti. Risâletin 9. yılının sonlarında (Aralık 620) önce Ebû Talib, kısa süre sonra da Hz. Hatice vefat etti.

Ebû Talib iman etmemesine rağmen risâletin her aşamasında, en zor gürde yeğenini koşulsuz korumuş, O'na hep destek olmuş, Mekke eşrafının zorbalıkları karşısında yeğenine koruyucu'bir kalkan görevi olmaya hep devam etmişti. Ebû Talib'in iman etmemesi, Allah'ın müminlere yönelik büyük bir lütfü idi. Eğer o iman etmiş olsaydı Resulûllah'a kalkan olamaz, Ebû Talib'in Müslümanlığını bahane eden Mekke eşrafı Resulûllah'a hiç zorlanmadan müdahale edebilirdi. Halbuki Ebû Talib kendi dinlerinden ve kendi meclislerinin önemli üyelerinden birisiydi. Bu nedenle müdahale edemiyorlardı. Ona müdahaleleri Mekke'deki toplumsal yapıyı, siyasî dengeyi alt-üst ederdi. Bir türlü Ebû Talib'i hesaba katmazlık edememişlerdi.

Ebû Talib boykotun son bulmasından kısa bir süre sonra hastalandı. Hastalığı ağwdı. Ebû Talib'in öleceğim anlayan Mekke eşrafı başına toplandı. Resulûllah ile Mekke eşrafı, Ebû Talib vesilesiyle bir kez daha bir araya gelmiş oldular. O sırada tek düşüncesi sevgili amcasının iman etmesi ve ölümü bir mümin olarak karşılamaşıydı. Bu amaçla amcasına yaklaştı, yanma oturdu ve 'Ey amca' dedi; 'La ilahe sökünü söyle ki Allah katında şahidin olayım'. Mekke ileri gelenleri, yanlarında kendi adamlarına İslâm davetinin gerçekleştirilmesinden rahatsız oldular. Ebû Cehil ve Abdullah b. Ebû Umeyye müdahale etti: 'Ey Ebû Talih, ölürken atalarının dinini mi terk edeceksin? Sakın yapma bunu. Şerefini ayak altına düşürme' dediler. Resulûllah teklifini ısrarla tekrarladı. Eşraf ise her defasında müdahale edip Ebû Talib'i sabit tutmaya, dininde kalmasını sağlama çalıştı. Böylelikle iki taraf arasında bir çekişme yaşanmaya başlandı. Ebû Talib tartışmayı kesmelerini istedi. Resulûllah'a hitaben 'Yeğenim' dedi; 'Senin güvenilir olduğunu biliyorum. Ancak, ölüm yaklaştı da korktu, kalbi yumuşadı; bu nedenle ısrara dayanamayıp yeğenine uydu denilmesini istemiyorum. Ben Abdülmuttalib'in, Haşim ve Abdume-nafın dini üzerine ölüyorum. Kimse bana ölümden korktu da dinini değiştirdi demesını dedi. Bu arada Mekke eşrafı bir yandan Resulûllah'ı itip kakarlarken, bir yandan da ondan şikayetçi olduklarını ifade ediyorlardı. Yanında yaşanan itişip kakışmaları gören Ebû Talib 'Yeğenim kavminden ne istiyorsun?' diye sordu. Bu sorusuyla,

yeğeni ile eşrafın kavgasız bir şekilde konuşmalarına zemin hazırlamak ister gibiydi. Ölümle karşı karşıya olduğu bir anda husumetleri sona erdirip, bir anlaşma zemini bulma arzusu taşıyordu. Yoksa, yeğeninin ne istediğini, insanları neye davet ettiğini çok iyi biliyordu. Amcasının sorusu üzerine, Resulûllah'ın cevabı ayrıntılarını birçok kez anlattığı konunun özetini ifade etmek oldu: 'Onlardan bir tek sözü kabul edip, bunu söylemelerini istiyorum. Eğer onu kabul edip söylerlerse bütün Araplar onların yönetimine girer, Acemler de onlara cizye öderler'. Ebû Talib 'Bir tek söz mü?' diye sordu; 'Sadece bir tek söz mü?' Ebû Cehil hemen atıldı: 'Bir tek söz mü? Tamam söylerim onu, yeter ki bu davayı terk etsin.[1034][54] Resulûllah'ın cevabı amcasına hitaben oldu: 'Evet amca bir tek söz söylemelerini istiyorum. badece La ilahe İllallah demelerim istiyorum'. Eşraf öfkelendi; homurdanmaya başladılar: 'Bir tek ilâh mı? Böyle bir sözü hiç kimseden işitmedik; Hıristiyanlardan bile işitmedik. Böyle şey mi olurmuş? Bir tek ilâh mil bu yalandan başka bir şey değil.[1035][55]

Ebû Talib'in İslâm davetini kabul etmemesi, Resulûllah'ı çok üzdü. Fakat, vahyolunan bir ayetle amcasının iman etmemesiyle ilgili üzüntüsünü terk etmek zorunda kaldı. Konuyla ilgili vahyolunan ayet şöyleydi: 'Sen sevdiğini hidayete eriştiremelsin. Ancak Allah, dilediğini hidayete eriştirir; O, hidayete erişecek olanları daha iyi bilendir.[1036][56]

Ebû Talib'in ölümüyle önemli bir destekçisini kaybeden ve ayrıca amcasına yönelik sevgi ve saygısı nedeniyle onun ölümüne çok üzülen Resulûllah, amcasının ı acısını unutamadan daha büyük bir başka üzüntü yaşadı. İnsanlar arasındaki en büyük dostu, yardımcısı, sığmağı ve sevgilisini kaybetti. Hz. Hatice vefat etti. Resulûllah için onun kaybı büyük acıydı. Aşağılandığı, dışlandığı, saldırıya uğradığı, eziyetle karşılaştığı zaman huzuru bulduğu sığınağını, can yoldaşını, sevgilisini kaybetmişti. Onun yokluğu, kendisi için yeri doldurulamaz bir büyük boşluktu. Hz. Hatice'nin Resulûllah'ın yanındaki kıymetini, hiç kimsenin sahip olamayacağı kıymetli yerini anlamak için, diğer sevgili eşi Hz. Aişe'nin bir tanıklığım dikkate almak anlamlı olacaktır. Hz. Aişe şunları anlatıyor: 'Hz. peygamberin hanımlarından hiçbirini asla Hatice'yi kıskandığım kadar kıskanmadım. Onu görmedim, fakat Resulûllah ondan çok söz ederdi. Bazen bir koyun keser, sonra onu parçalara ayırır ve Hatice'nin dost ve arkadaşlarına gönderirdi. 'Sanki dünyada ondan başka kadın yok' derdim. 'O şöyleydi, o böyleydi. Benim ondan çocuğum vardır' derdi.... Bir gün onu kızdırarak 'Hık.. Hatice mi?' dedim. 'Bana onun sevgisi verildi' dedi. Bir defasında da Hatice'nin kardeşi Hale b. Hüveylid, Resulûllah'm yanına girmek için izin istedi. O, Resulûllah'a Hatice'yi düşündürdü.. Büyük bir memnuniyetle 'Ya Allah.' Hüveylid kızı Hâle' dedi. Ben derhal kıskandım ve 'Allah sana daha hayırlısını vermişken, çok zaman Önce vefat etmiş, dişleri döküldüğü için çenesinin kırmızı etleri görpnen bir koca kanyı ne anıp duruyorsun?' dedim. Dedi

[1034][54] İbn İshak, Siyer, 300; İbn Hişam, es-Siretü'n-'Nebeviyye, 11/59.
[1035][55] îbn İshak, Siyer, 299, 300; îbn Hişam, es-Siretü'n-~Nebeviyye, 11/59.
[1036][56] Kasas, 28:56

ki; 'İnsanlar beni inkâr ederken, hana iman ettiği, insanlar beni yalanlarken beni doğruladığı, insanlar beni mahrum ederken o beni malma ortak ettiği ve Allah bana onun çocuklarını ihsan edip başka hanımlarımın çocuklarından mahrum ettiği halde onun yerine daha hayırlısını verdi haV. Bunun üzerine Ya Resulülîahl beni bağışla. Allah'a yemin ederim ki, bu günden itibaren Hatice'yi hoşlanmadığım şekilde andığımı görmeyeceksin' dedim.[1037[57]]

Ebû Talib ve Hatice'nin vefatları başta Resulûllah olmak üzere tüm müminleri çok üzdü. Resulûllah Ebû Talib'in şahsında en önemli destekçisini, Hatice'nin şahsında ise sevgilisini, sığmağını, derttaşını kaybetti. Bu nedenle o seneyi 'Hüzün yılı' olarak isimlendirdiler. Sonraki dönemlerde, her ne saman, o yıldan bahsedecek olsalar büyük bir üzüntü ve burukluk duydular.

Taif Yolculuğu

Ya Rabbi! Güçsüz ve çaresiz kaldığımı, halk nazarında hor görüldüğümü yalnız sana yakmıyorum. Ey merhametlilerin en merhametlisi! Sen ezilenlerin, hor görülenlerin Rabbisin. Sen benim Rabbimsin. Ya Rabbi! Sen beni kimlerin eline bırakıyorsun? Beni sertlik ve zorbalık içinde karşılayan bir yabancıya mı? Yoksa, davamda bana etki yapacak bir düşmana mı? Yeter ki bunlar bana gazabın nedeniyle olmasın. Eğer bunlar gazabın nedeniyle değilse, çektiklerimin hiçbirine aldırmam. Üzerime çöken bu musibet ve eziyetler, şayet senin bana karşı bir gazap ve öfkenden gelmiyorsa, ben bunların hiçbirine aldırış etmem; hepsine gönülden tahammül ederim. İnanıyorum ki, Senin afiyetin bana karşı geniştir. Ya Rabb! Bana yönelik gazabından yahut bana musallat olacak öfkenden kaçıp, her işi bir düzene koyan ve karanlıkları aydınlığa boğan ilâhi nuruna sığınıyorum. Hoşnut kalacağın kadar Sana memnuniyetimi sunuyorum. Sen her türlü tövbe ve istiğfara layık olansın. Kuvvet ve kudret ancak Senindir. (Hz. Muhammed (s)

Ebû Talib ve Hz. Hatice'nin peş peşe vefat etmeleri Resulûllah için katlanılması çok zor acıların yaşanmasına vesile oldu. İnsanlar arasında yalnız kaldığını hisset ti. Bir süre evine kapandı; kimselerle görüşmedi. Yaşanan yığınla sıkıntının yanı sıra, bir de kendisine yardımcı ve sığmak şahsiyetlerden mahrum kalması, acıla rını bir kat daha artırdı. Elbette ki kendisine destek olacak, ölümleri pahasına yar dım edecek birçok mümin vardı. Ancak hemen hepsinin durumu öylesine kötüydü, öylesine büyük sıkıntılarla iç içeydiler ki, Resulûllah'a önemli bir yardımları olamıyordu. Zaten Resulûllah'ın sıkıntılarının büyük kısmı da, o müminlerin yaşadıkları sıkıntılarla, mağduru oldukları zorbalıklarla ilgiliydi. Kendisine inanıp iman ettikleri için en dayanılmaz işkencelere uğratılan bu insanların durumu, Re-sulüllah'ı dayanılmaz acılara sevk ediyordu. Resulûllah eğer istese o müminler tüm bu zorluklarla dolu durumlarına rağmen yine de yardımcı olurlardı, ama o zorlukların içerisinde kıvranan bu insanlardan yardım istemek bencillik olurdu. Bu

[1037[57]] Buharı, Menakibu'l Ensar, 20, Tevhid 32, Edeb, 23; Müslim, Fedaiîu's Sahabe, 71, 74; Tirmizî, Menâkıb 62; Ahmed, Mûsned, VI/118.

ise elbette ki bir dava önderine, özellikle de Resulûllah'a hiç yakışmayacak, O'nun hiçbir şekilde yapamayacağı bir şeydi.

Ebû Talib'in ölümünden sonra, Resulûllah için olumlu sayılabilecek tek gelişme, amcası, İslâm davetinin en katı düşmanı Ebû Leheb'in yeğenine karşı yumuşamasıydı. Hatta, yeğenini ziyaret ederek: "Yeğenim amcan Ebû Talib zamanında ne demişsen, ne yapmışsan aynılarını demekten ve yapmaktan geri durma. Lâfa yemin ederim ki kimse sana zarar veremeyecek. Sana zarar vermek isteyen karşısında beni bulacak[1038[58]] dedi. Ebû Leheb'deki bu değişmenin gerçek nedenini bilmiyoruz. Ancak bazı tahminlerde bulunmak mümkün. En önemlisi, Ebû Talib'den sonra Haşim oğullarının reisi olması dikkate alınabilir. Haşim oğullarından iman etmemiş olanların dahi Ebû Talib döneminde büyük zorluklara katlanarak Resulûllah'ı koruduğunu yakinen bilen Ebû Leheb, muhtemeldir ki uzun süredir kendisini dışlayan aile ve akraba çevresiyle ilişkilerim düzeltmek ve böylelikle reisliğini istediği gibi sürdürebilmek, en azından reisliğine meşruluk kazandırabilmek için Ebû Talib'in rolünü üstlenmek istemişti. Ayrıca, daha önce de birçok kez ifade ettiğimiz gibi, Araplar arasında akraba bağları çok güçlüydü. Farklı bir dinden bile olsa, bir akrabayı desteksiz bırakmak Araplar arasında aşağılanmak için yeterli bir nedendi. Ebû Leheb böylesi bir konuma daha fazla düşmemek için yeğenine destek vermek zorunda kalmış olabilir ve hatta bahsettiğimiz bu iki neden birden geçerli olabilir. Fakat hangi gerekçeyle olursa olsun şurası kesindir ki, Haşim oğullarının reisi olduktan sonra Ebû Leheb'in yeğenine karşı tavır ve tutumları değişti; kısa bir süre de olsa ağabeyi Ebû Talib gibi olmaya çalıştı.

Ebû Leheb'deki değişim Mekke eşrafını korkuttu. En yakın ve sağlam dava arkadaşlarım kaybediyor olmanın korku ve sıkıntısını yaşamaya başladılar. Hatta panikldiler. İbnü'l Gaytala isimli bir müşrikin Resulûllah'a küfretmesinden haberdar olan Ebû Leheb'in İbnü'l Gaytala'yı yakalayarak hakaret etmesi ve tokatlaması, Mekke eşrafının korkusunu daha da büyüttü: Daha düne kadar en yakın arkadaşlarının bir anda karşı saflara geçtiğini düşünmeye başladılar. Sohbetlerinde 'Ebû Leheb dinini terk etti' diyerek, sıkıntı ve korkularını dile getirdiler. Daha önceleri Kur'an'dan etkilenen Velid b. Muğire ve Utbe b. Rabia'nm dinlerini terk etmesini önleyecek çözümleri bulan ve korktuklarının başlarına gelmesini önleyen Ebû Cehil, bu sefer de Ebû Leheb'in kendi saflarında kalmasını sağlamak için çözüm arayışına girdi. Çözümü bulmakta da zorlanmadı. Ebû Leheb'i yeğenine yaklaştıran nedenlerden birisinin akrabalık bağına saygı olduğunu biliyordu. Ebû Leheb'i bu en hassas olduğu alandan etkileyebileceğini düşündü ve Ebû Leheb'le görüşerek, başta babası Abdülmuttalib olmak üzere diğer atalarının Allah katındaki durumlarının ne olduğunu yeğeninden sormasını istedi. Ebû Leheb büyük bir merakla Resulûllah'ı bularak sorusunu yöneltti. İşittiği sözler karşısında kafası karıştı. Biraz da şaşırdı. Umduğu cevabı alamamıştı. Resulûllah, aralarında Abdülmut-

[1038[58]] Ibn Sâ'd, et-Tabakatü'l-Kübra, 1/211; Halebî, Însanü'l-Uyûnjî Sîreti'l Emini'/ Me'mûn, 11/50.

talib de olmak üzere İslâm öncesinde ölen tüm atalarının durumunun Allah katında belli olduğunu söylüyor, ama onları övmüyor; cennetlik olduklarını söylemiyordu. Halbuki Ebû Leheb daha net ve olumlu bir şeyler duymak istiyordu. Akrabalık bağına saygı adına koruduğu yeğeninin, akrabalığa, daha da önemlisi saygın atalarına karşı bu yaklaşımını kabul edemeyeceğini ifade etti ve desteğinden vazgeçti. Kararını Resulûllah'm yüzüne karşı olanca açıklığı ile dile getirdi: 'Allah'a yemin ederim ki, artık ebediyen senin düşmanın olarak kalacağım.[1039][59]

Ebû Leheb'in Resulûllah'ı kollayrp-korumaktan vazgeçmesi Mekke eşrafı için yıllardır arayıp bulamadıkları fırsatın doğmasına yol açtı. Artık Resulûllah'a yönelik fiilî müdahalelerde bulunmaktan çekinmemeye, her fırsatta.sataşmaya, hakaret etmeye, fiziki zarar vermeye başladılar. Resulûllah'm üzerine toprak atmak en sık başvurdukları davranışlardan birisini oluşturuyordu. Bu davranışın, Arap geleneğinde, muhatabı aşağılayan, rencide eden bir anlamı vardı. Ayrıca, namaz kılarken yakaladıkları Resulûllah'm üzerine koyun işkembesi koymak, yemek kabının içine pislik atmak, öldürmek niyetiyle boğazım sıkmak, namaz kılarken boynuna basmak gibi çok farklı girişimleri oldu. Resulûllah, kendisine yönelik fiilî saldırılardan bazılarından Ebû Süfyan'm evine girerek kurtuldu. Ebû Süfyan, evine sığman Resulûllah'a gerekli himayeyi sağlamaktan geri durmadı. Bu nedenledir ki Resulûllah, Mekke'nin fethi sırasında, Ebû Süfyan'm evine sığınanlara hiçbir zarar verilmeyeceğini bildirerek vefa borcunu ödedi.

Resulûllah, amcası Ebû Talib'in ölümünden sonra, daha önce benzeri olmayan bir şekilde, müşriklerin fiilî saldırılarının hedefi olmaya başladı. Müşrik eşraf çok farklı tarzlarda terbiyesizliklere, zorbalıklara başvurmakta eskisi kadar çekimser değildi. Fakat ne yaparlarsa yapsınlar Resulûllah'm direncini kıramadılar. Hatta mahcup olup üzülen kendileri oldu. Örneğin, Resulûllah'm evinin önüne pislik attıkları zaman kendileri mahcup oldu. Resulûllah, evinin önüne atılmış pisliği bir ağaç yardımıyla alarak havaya kaldırıp 'Ey Abdumenaf oğulları! Bu nasıl komşuluktur? Komşuluğunuz bu mu [1040][60] diye seslendiğinde, Resulûllah'm karşısına çıka-mayıp, gizlenmek zorunda kaldılar. Resulûllah her zaman itidalini korudu. Başına toprak atılıp, toz-toprak içerisinde kaldığı zaman, ağlayarak yardımına koşan kızma 'Korkma ve ağlama kızım! Allah babana yardım edecektir [1041][61] diyerek itidalini muhafaza etti. Müminlerden de itidalli olmalarını istedi.

Resulûllah artık şunu açıkça anlamıştı: Mekke'de yapacak bir şey kalmamış, Mekke'deki îslâm daveti kilitlenme sürecine girmişti. Üstelik zorluklar da dayanılmaz bir aşamaya ulaşmıştı. îslâm daveti için Taif in uygun bir üs olacağını düşündü. Taifi, Mekke dışında herhangi bir yerleşim merkezinde olmak için değil, bir planın gereği olarak seçti; bilmiyoruz ama belki de seçtirildi. Taif, eğer islâm davetinin merkezi haline getirilebilirse, islâm daveti önemli bir imkâna, büyük bir açılıma sahip olabilirdi. Üstelik Taife egemen olmak, Mekke'yi kuşatmak demekti.

[1039][59] Ibn Sâ'd, et-Tabakatü'l-Kübra, 1/211; Halebî, Însanü'l-Uyûn fi Sîreti'l Emini'l Me'mün,ll/5l,
[1040][60] Heysemî, Mecma'ü'z 2evâid,VI/21; Rudanî, Cem'ul-Fevâid, 111/258
[1041][61] îbnü'l Esir, Üsdü'l Gabe, V/130; Heysemî, Mecma'ü'z Zevâid, VI/21; Koksal, islâm Tarihi-Mekke Devri, V/l04.

Zira, Mekke eşrafından hemen herkesin Taif te büyük mülkleri, yazlık evleri vardı. Taif in islâm egemenliğine girmesi durumunda Mekke eşrafı önemli bir darbe alır, ekonomik güçleri büyük oranda zayıflardı. Mekke müşriklerinin, müminlerin Habeşistan'a hicretleriyle birlikte Habeşistan pazarını kaybederek zarara uğramalarının bir sonraki önemli aşaması Taif ile gerçekleştirilebilirdi. Ayrıca, Taif te iki büyük kabile vardı. Bunlar Malik ve Ahlaf kabileleriydi. Taifin yönetimi bu iki kabilenin temsilcileri tarafından yürütülüyordu. Taifli kabilelerle, Kureyş arasında gizli sayılamayacak bir rekabet vardı. Bir ara Mekke'ye alternatif bir tapınak inşa etmiş ve Hicaz bölgesinin merkezi olmak istemişler, hatta Ebrehe'nin ordusuna rehberlik yaparak hem Ebrehe'nin gazabından kurtulmaya çalışmışlar ve hem de Ebrehe'nin Kabe'yi yıkması durumunda kendi tapmaklarının önem kazanacağını düşünmüşlerdi. Ancak beklentileri gerçekleşmemişti. Kureyş'ten ve Hevazin'den çekiniyortardı. Zira, bu iki kabileye göre güçsüzdüler. Bu nedenle, Malik kabilesi Hevazin kabilesi ile, Ahlaf kabilesi de Kureyş ile ittifak anlaşmaları yapmışlar ve böylelikle kendilerini korumaya almışlardı. Her ne kadar Ahlaf ve Malik kabileleri güçsüz olmakla birlikte, hem Hevazin ve hem de Kureyş bu iki kabileyle ittifak anlaşmalarının hiçbir zaman gerçek dostluğu yansıtmadığını, tamamıyla politik bir karar olduğunu, esasen bu iki kabilenin birleşip başkaldırmaları durumunda zor durumda kalacaklarını bilirlerdi. Dolayısıyla ittifak anlaşması her iki tarafın da işine geliyordu. Resulûllah, Taifin iki kabilesinden birisinin desteğini alması durumunda, diğerinin de desteğine sağlayabileceğini ve böylelikle önemli bir güç elde edebileceğini düşünmüş olmalıdır. Taife gidince Ahlaf kabilesinin misafiri oldu. Bunun bilinçli bir tercih olduğu kesindir. Ahlaf kabilesinin desteğini alması, Malik kabilesinin ve Malikler sayesinde Hevazin'in de desteğini almayı kolaylaştıracaktı. Bu ise davetin önündeki en önemli engel olan Kureyş'in işini büyük oranda bitirirdi. Resulûllah, Ahlaf kabilesinin eşrafı durumundaki Abduleyl, Mesud ve Musab b. Amr kardeşlerin kapısını çaldığı zaman kabul gördü. Çünkü hem Kureyştendi ve hem de bu üç kardeş, amcası Abbas'm yakın dostlarıydı, Abbas ise o günler de Resulûllah'a el altından yardımcı oluyor, yeğeninin can güvenliğini temin etmenin çarelerini araştırıyordu.

Taif yürüyüşle Mekke'ye iki günlük mesafede bir yerdir. Mekke'den gizlice çıkarı Resulûllah dikkat çekmemek için Taife yaya gitti. Yanında evlatlığı Zeyd vardı. Taif te bir ay kaldı. Ahlaf kabilesinin ileri gelenleriyle birçok kez görüştü. Onlardan davetini kabul etmelerini ve davetine devam edebilmesi için kendisini korumalarını istedi. Ahlafm eşrafı korkaktı. Her ne kadar Kureyş'e karşı kinle dolu olsalar bile, Resulûllah'ı desteklemeleri durumunda Kureyş'in gazabına uğramaktan çekmiyorlardı, muhtemel gelişmelerin kendi lehlerine olacağını anlayamıyorlardı. Resulûllah'tn teklifini reddettiler. Başlarına iş almak istemiyorlardı. Fakat ne var ki sadece teklifi reddetmekle kalmayıp şımarıkça bir tutum da sergilediler. Resulüllah'la alay ettiler. O'nu bir hayalperest olarak niteliediler. Resulûllah'm, isteklerinin kabul edilmemesi karşısında, hiç değilse bu ziyaretinin ve isteklerinin kabul edilmediğinin gizli tutulmasını, özellikle de Kureyş'e bildirilmemesini isteme-

si Taif eşrafını hepten şımarttı. Toplumu tarafından dışlanmış ve durumunun top - lumu tarafından bilinmesinden çekinen Resulûllah'a fiilî tepkilerinin herhangi bir karşı tepkiye neden olmayacağım, böylesi bir girişimin Mekkelilerle olan olumlu ilişkilerini etkilemeyeceğini anlayınca, fiilî tepkiye başvurdular. Hatta Resulûllah'a verdikleri sıkıntıyla, Kureyş'in yakınlığım, desteğini kazanacaklarını umuyorlardı. Resulûllah'tan şehirlerini hemen terk etmesini istediler. Aşağıladılar, alay ettiler, küfrettiler. Şehri terk etmek üzere olan Resulûllah'a zarar vermek için köle ve çocukları kışkırtıp O'nu taşlamalarım istediler. Resulûllah ve Zeyd, ellerinde taşlarla yolun iki yanma dizilmiş köle, çocuk ve kadınların arasından, taş yağmurunun altında şehri terk etmek zorunda kaldılar. Taşlar her taraflarına yağmur gibi yağdı, ikisinin de vücudu yaralandı, her taraflarından kanlar aktı; bacakları kanlara boyandı, ayakkabıları kanla doldu. Kendinden çok Resulûllah'ı düşünen ve O'na gelen taşlara karşı kendi vücudunu kalkan olarak kullanan Zeyd'in durumu daha da kötüydü; her bir tarafından kanlar akıyordu.

Taifin çocuk, kadın ve köleleri kendilerinden yardım istemeye gelmiş misafirlerini taşlayarak vücutlarını yarabere içerisinde bıraktıkları gibi, şehrin dışında da uzun sûre takip edip kovaladılar. Resulûllah ve Zeyd, büyük acılar içerisinde, kana bulanmış vücutlarıyla bir yandan taşlardan kendilerini korumaya çalışırlarken, bir yandan kaçtılar, Taif ten uzaklaşmaya çalıştılar. Taşlayanların bu rezil du - rumlarına son verip, takipten vazgeçmeleri üzerine bir süre soluklanmak için ken - dilerini bir bağa attılar. Gölge bir yere oturdular.

Resulûllah, aç, susuz, nefes nefese kalmış, vücudu tamamen yaralanmış, her tarafından kanlar akar bir halde ne yapacağını düşünüyordu, işte böylesi bir anda, O, herhangi bir insanın ve hatta seçkin bir insanın yapacağı ve yapabileceğinden daha başkasını yaptı. Kendisine zulmedenlere hakaretler yağdırmadı, küfretmedi, dertlenip, yakınmadı. O'nun bu dayanılması zor durum içerisinde korktuğu, düşünmek istemediği tek şey Rabbinin, alemlerin Rabbi olan Allah'ın kendisinden hoşnut olmaması ihtimaliydi. Çünkü son zamanlarda her şey kötüye gidiyordu; her sıkıntıyı bir yenisi takip ediyordu. Kendisini kuşatmış zorluklar bir türlü kolaylığa dönüşmüyordu. Bir türlü dert ve sıkıntılarından kurtulamamış; daha da önemlisi her geçen gün sıkıntıları daha da artmıştı. Yoksa görevini layıkıyla yapamadığı için Rabbi tarafından cezalandırılıyor muydu? Kafasını kurcalayan, kanını donduran korkusu buydu. Yoksa, insanların yaptıklarına takılıp kalacak, insanların bu kötülükleri nedeniyle dertlenecek birisi değildi. Kanlar içerisindeki vücudunu zorla doğrulttu, kandan kıpkırmızı olmuş ellerini kaldırdı ve olabilecek en içten bir yakarışla korkusunu Rabbine arz etti; korkusunun gerçek olmaması için yalvarıp, yakardı:

Ya Rabbi! Güçsüz ve çaresiz kaldığımı, halk nazarında hor görüldüğümü yalnız sana yakınıyorum. Ey merhametlilerin en merhametlisi! Sen ezilenlerin, hor görülenlerin Rabbisin. Sen benim Rabbimsin. Ya Rabbi! Sen beni kimlerin eline bırakıyorsun? Beni sertlik ve zorbalık içinde karşılayan bir yabancıya mı? Yoksa,

davamda'bana etki yapacak bir düşmana mı? Yeter ki bunlar bana gazabın nedeniyle olmasın. Eğer bunlar gazabın nedeniyle değilse, çektiklerimin arasında gizli sayılamayacak bir rekabet vardı. Bir ara Mekke'ye alternatif bir tapınak inşa etmiş ve Hicaz bölgesinin merkezi olmak istemişler, hatta Ebrehe'nin ordusuna rehberlik yaparak hem Ebrehe'nin gazabından kurtulmaya çalışmışlar ve hem de Ebrehe'nin Kabe'yi yıkması durumunda kendi tapmaklarının önem kazanacağını düşünmüşlerdi. Ancak beklentileri gerçekleşmemişti. Kureyş'ten ve Hevazin'den çekiniyorlar di. Zira, bu iki kabileye göre güçsüzdüler. Bu nedenle, Malik kabilesi Hevazin kabilesi ile, Ahlaf kabilesi de Kureyş ile ittifak anlaşmaları yapmışlar ve böylelikle kendilerini korumaya almışlardı. Her ne kadar Ahlaf ve Malik kabileleri güçsüz olmakla birlikte, hem Hevazin ve hem de Kureyş bu iki kabileyle ittifak anlaşmalarının hiçbir zaman gerçek dostluğu yansıtmadığım, tamamıyla politik bir karar olduğunu, esasen bu iki kabilenin birleşip başkaldırmaları durumunda zor durumda kalacaklarını bilirlerdi. Dolayısıyla ittifak anlaşması her iki tarafın da işine geliyordu. Resulûllah, Taifin iki kabilesinden birisinin desteğini alması durumunda, diğerinin de desteğine sağlayabileceğini ve böylelikle önemli bir güç elde edebileceğini düşünmüş olmalıdır. Taife gidince Ahlaf kabilesinin misafiri oldu. Bunun bilinçli bir tercih olduğu kesindir. Ahlaf kabilesinin desteğini alması, Malik kabilesinin ve Malikler sayesinde Hevazin'in de desteğini almayı kolaylaştıracaktı. Bu ise davetin önündeki en önemli engel olan Ku-reyş'in işini büyük oranda bitirirdi. Resulûllah, Ahlaf kabilesinin eşrafı durumundaki Abduleyl, Mesud ve Musab b. Amr kardeşlerin kapısını çaldığı zaman kabul gördü. Çünkü hem Kureyştendi ve hem de bu üç kardeş, amcası Abbas'ın yakın dostlarıydı. Abbas ise o günler de Resulûllah'a el altından yardımcı oluyor, yeğeninin can güvenliğini temin etmenin çarelerini araştırıyordu.

Taif yürüyüşle Mekke'ye iki günlük mesafede bir yerdir. Mekke'den gizlice çıkan Resulûllah dikkat çekmemek için Taife yaya gitti. Yanında evlatlığı Zeyd vardı. Taif te bir ay kaldı. Ahlaf kabilesinin ileri gelenleriyle birçok kez görüştü. Onlardan davetini kabul etmelerini ve davetine devam edebilmesi için kendisini ko-rumalarını istedi, Ahlafın eşrafı korkaktı. Her ne kadar Kureyş'e karşı kinle dolu olsalar bile, Resulûllah'ı desteklemeleri durumunda Kureyş'in gazabına uğramak-tan çekmiyorlardı, muhtemel gelişmelerin kendi lehlerine olacağını anlayamıyor-lardı. Resulûllah'm teklifini reddettiler. Başlarına iş almak istemiyorlardı. Fakat ne var ki sadece teklifi reddetmekle kalmayıp şımarıkça bir tutum da sergilediler. Re-sulüllah'la alay ettiler. O'nu bir hayalperest olarak nitelediler. Resulûllah'm, istek-lerinin kabul edilmemesi karşısında, hiç değilse bu ziyaretinin ve isteklerinin ka-bul edilmediğinin gizli tutulmasını, özellikle de Kureyş'e bildirilmemesini isteme-si Taif eşrafını hepten şımarttı. Toplumu tarafından dışlanmış ve durumunun top-lumu tarafından bilinmesinden çekinen Resulûllah'a fiilî tepkilerinin herhangi bir karşı tepkiye neden olmayacağını, böylesi bir girişimin Mekkelilerle olan olumlu ilişkilerini etkilemeyeceğini anlayınca, fiilî tepkiye başvurdular. Hatta Resulûllah'a verdikleri sıkıntıyla, Kureyş'in yakınlığını, desteğini kazanacaklarını

umuyorlardı. Resulûllah'tan şehirlerini hemen terk etmesini istediler. Aşağıladılar, alay ettiler, küfrettiler. Şehri terk etmek üzere olan Resulûllah'a zarar vermek için köle ve çocukları kışkırtıp O'nu taşlamalarını istediler. Resulûllah ve Zeyd, ellerinde taşlarla yolun iki yanına dizilmiş köle, çocuk ve kadınların arasından, taş yağmurunun altında şehri terk etmek zorunda kaldılar. Taşlar her taraflarına yağmur gibi yağdı. İkisinin de vücudu yaralandı, her taraflarından kanlar aktı; bacakları kanlara boyandı, ayakkabıları kanla doldu. Kendinden çok Resulûllah'ı düşünen ve O'na gelen taşlara karşı kendi vücudunu kalkan olarak kullanan Zeyd'in durumu daha da kötüydü; her bir tarafından kanlar akıyordu.

Taifin çocuk, kadın ve köleleri kendilerinden yardım istemeye gelmiş misafirlerini taşlayarak vücutlarını yara-bere içerisinde bıraktıkları gibi, şehrin dışında da uzun süre takip edip kovaladılar. Resulûllah ve Zeyd, büyük acılar içerisinde, kana bulanmış vücutlarıyla bir yandan taşlardan kendilerini korumaya çalışırlarken, bir yandan kaçtılar, Taif ten uzaklaşmaya çalıştılar. Taşlayanların bu rezil durumlarına son verip, takipten vazgeçmeleri üzerine bir süre soluklanmak için kendilerini bir bağa attılar. Gölge bir yere oturdular.

Resulûllah, aç, susuz, nefes nefese kalmış, vücudu tamamen yaralanmış, her tarafından kanlar akar bir halde ne yapacağını düşünüyordu. İşte böylesi bir anda, O, herhangi bir insanın ve hatta seçkin bir insanın yapacağı ve yapabileceğinden daha başkasını yaptı. Kendisine zulmedenlere hakaretler yağdırmadı, küfretmedi, dertlenip, yakınmadı. O'nun bu dayanılması zor durum içerisinde korktuğu, düşünmek istemediği tek şey Rabbinin, alemlerin Rabbi olan Allah'ın kendisinden hoşnut olmaması ihtimaliydi. Çünkü son zamanlarda her şey kötüye gidiyordu; her sıkıntıyı bir yenisi takip ediyordu. Kendisini kuşatmış zorluklar bir türlü kolaylığa dönüşmüyordu. Bir türlü dert ve sıkıntılarından kurtulamamış; daha da önemlisi her geçen gün sıkıntıları daha da artmıştı. Yoksa görevini layıkıyla yapamadığı için Rabbi tarafından cezalandırılıyor muydu? Kafasını kurcalayan, kanını donduran korkusu buydu. Yoksa, insanların yaptıklarına takılıp kalacak, insanların bu kötülükleri nedeniyle dertlenecek birisi değildi. Kanlar içerisindeki vücudunu zorla doğrulttu, kandan kıpkırmızı olmuş ellerini kaldırdı ve olabilecek en içten bir yakarışla korkusunu Rabbine arz etti; korkusunun gerçek olmaması için yalvarıp, yakardı:

Ya Rabbi! Güçsüz ve çaresiz kaldığımı, halk nazarında hor görüldüğümü yalnız sana yakınıyorum. Ey merhametlilerin en merhametlisi! Sen ezilenlerin, hor görülenlerin Rabbisin. Sen benim Rabbimsin. Ya Rabbi! Sen beni kimlerin eline bırakıyorsun? Beni sertlik ve zorbalık içinde karşılayan bir yabancıya mı? Yoksa, davamda'bana etki yapacak bir düşmana mı? Yeter ki bunlar bana gazabın nedeniyle olmasın. Eğer bunlar gazabın nedeniyle değilse, çektiklerimin hiçbirine aldırmam. Üzerime çöken bu musibet ve eziyetler, şayet senin bana karşı bir gazap ve öfkenden gelmiyorsa, ben bunların hiçbirine aldırış etmem; hepsine gönülden tahammül ederim. İnanıyorum ki, Senin afiyetin bana karşı geniştir. Ya Rabb! Bana

yönelik gazabından yahut bana musallat olacak öfkenden kaçıp, her işi bir düzene koyan ve karanlıkları aydınlığa boğan ilâhi nuruna sığmıyorum. Hoşnut kalacağın kadar Sana memnuniyetimi sunuyorum. Sen her türlü tövbe ve istiğfara layık olansın. Kuvvet ve kudret ancak Senindir. [1042][62]

Hiç kuşku yok ki bu sözler, ancak yüce bir gönülden dökülebilecek sözlerdi. Sıradan bir kalbin yakarışları bu kadar içten olamazdı. Bunlar ancak bir peygambere yakışırdı.

Bağlarına sığınmış iki yabancıyı uzaktan seyreden bahçe sahipleri, kim olduklarını bilmedikleri bu kişilere köleleri ile yemeleri için bir miktar üzüm gönderdiler. Köle kanlar içerisindeki iki yabancıya çekinerek yaklaşıp üzümü ikram etti. Resulûllah., kanlı elini üzüme uzatırken 'bismillah' dedi. Köle şaşırdı; şaşkın bir halde baka kaldı. Köleye dönen Resulûllah sordu: 'Nerelisin?' Hâlâ şaşkınlığını üzeriden atamamış köle 'Ninova'dari1 dedi. Resulûllah sakinliğini hiç kaybetmeden, sanki biraz önce taşlanmış, hâlâ vücudundan kanlar akan kişi kendisi değilmiş gibi, aynı sakinlikle 'Ninova mı? Salih insan Yunus b. Metta'nın şehrinden öyle mi?' dedi. Köle daha da şaşırdı: 'Sen Yunus b. Metta'yı nereden biliyorsun?' diye sordu. Resulûllah 'O benim kardeşimdir. O bir peygamberdi, ben de peygamberim1 dedi. Karşısındakinin hâl ve hareketlerini dikkatle izleyen köle, O'nun yüce bir şahsiyet, bir peygamber olabileceğini anladı. İslâm'ı öğrenmek istedi ve bir şeyler sordu. Sonra da iman etti. En zor, sıkıntılı gününde dahi davasını düşünen, insanlardan bir kişiyi daha esenlik yolunun yolcusu kılmak gayretinde olan Resulûllah'm kendisine zulmedenler için orada ağzından dökülen sözler ise: 'Allah'tan umuyorum ki, Allah onların soyundan hiçbir şeyi kendisine ortak koşmayan, sadece kendisine ibadet edenler yaratacaktır [1043][63] oldu.

Bağda bir süre dinlenen Resulûllah ve Zeyd, Mekke'ye dönmek için kalktılar; gidecekleri başka bir yer yoktu. Gece olunca bir yerde oturdular, biraz daha dinlenip, güç toplamaya çalıştılar. Bu sırada namaz kılan ve uzunca Kur'an okuyan Resulûllah, terk edilmediğini, Rabbinin kendisine gazaplanmadığmı, Rabbinin hoşnutluğunun devam ettiğini müjdeleyen bir grup ayet aldı. Ayetler şöyleydi: '(Ey Muhammed) Hatırla o zamanı ki, cinlerden bir taifeyi, Kur'an dinlemeleri için sana doğru sevk etmiştik. İşte bunlar huzuruna gelince birbirlerine 'Susun' demişler, (okuman) bitince de, ikaz etmeye memur olarak kavimlerine dönmüşlerdi. Ve 'Ey kavmimiz, hakikaten bizMusa'dan sonra indirilmiş olan, kendinden öncekileri tasdik eden, hakka ve doğru yola ileten bir kitap dinledik. Ey kavmimiz, Allah'ın davetçisi-ne icabet edin. Ona iman edin ki, Allah sizin günahlarınızı bağışlasın ve sizi çok elem verici bir azaptan korusun. Kim Allah'ın davetçisine icabet etmezse, o yeryüzünde Allah'ı aciz bırakacak değildir. Onun Allah'tan başka yardımcıları da yoktur. Onlar, apaçık bir sapıklık içindedirler' dediler [1044][64] Resulûllah en zor gününde davetini kabul edenlerin bulunduğunu, üstelik gayb aleminde dahi

[1042][62] Ibn Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye, 11/61, 62; Tecrid-i Sarih,II/759; Taberî, Tarihu'r-Rusül ve'l-Mülûk, 11/230; îbnü'l Esir, el-Kâmil fı't-Târih, 11/91, 92; Heysemî, Mecma'ü'z Zevâid, VI/35; Ibn Kayyım el-Cevziyye, Zâdu'hMeâd,\V52.
[1043][63] tbn Hişam, es-Sİretü:n-Nebeviyye, 11/62; Tecrid-i Sarih,II/760
[1044][64] Ahkaf: 46:29-32

taraftar bulduğunu öğrenerek sevindi.

tki yolcu yolculuklarına devam ettiler. Mekke'ye yaklaştılar. Fakat Mekke'ye giremediler. Resulûllah'm Taiften kovulmuş bir halde tekrar Mekke'ye girmesi mümkün görünmüyordu. Mekkelilerin, hem kendisine destek bulamamış ve yalnız kalmış, hem de kendileri aleyhine bir ittifakın gerçekleşmesi için çabalamış bir kişi olarak kendisine her türlü kötülüğü yapmak için öfke içerisinde beklediklerini biliyordu. Üstelik Ebû Leheb'in liderliğindeki Haşim boyunun eskisi kadar kendisini desteklemeyeceği de kesindi. Buna rağmen gidebileceği tek yer Mekke'ydi. Gidebileceği bir başka yer yoktu. Taif örneğinde olduğu gibi gittiği yerden taşlanarak kovuluyordu. Mekke'ye girmeliydi, ama nasıl?

Mekke yakınındaki bir dağda üç gün kaldılar. Zeyd, Mekke'ye giremeyen ama gidecek başka bir yeri de olmayan Resulûllah için üzüldü; 'Ey Allah'ın Resulü' dedi; 'Mekke'ye nasıl gireceksin!? Kureyş seni kovdu ve umduğun yerden de kovuldun'. Ama Resulûllah sakindi; Rabbinin güveninin devam ettiğini bilen rahat bir kalple 'Ey Zeyd! Korkma' dedi; 'Şüphen olmasın ki, Allah bu durumumuza da bir çıkış yolu gösterecek, zorluklarımızı kolaylığa çevirecektir. O'nun, dinine ve Resulüne yardım etmeye; onları üstün kılmaya gücü yeter.[1045[65]]

Resulûllah dağda kaldığı üç gün içinde, Zeyd'i gizlice Mekke'ye gönderip bazı kimselerle görüşmesini sağladı. Kendisini himaye edecek ve Mekke'ye girmesini sağlayacak birilerini aradı. Zeydı Resulûllah adına Ahnes b. Şerik ile Süheyl b. Arar'a teklif götürdü. Her ikisi de Kureyş'in müttefiki ailelerin reisleriydiler. Ancak ikisi de himaye teklifini, Kureyş'in gazabına uğramak korkusuyla reddettiler. Resulûllah isteğini o zamana kadar Haşim oğulları ile Abdüşems oğullan arasındaki geleneksel rekabette kıyıda kalan Nevfel oğullarının lideri Mut'im b. Adiyy'e iletti. Bu önemli bir tercihti. Mut'im'in kendisini desteklemesi durumunda Abdumenaf soyu içindeki iki büyük boyun çekişmelerine üçüncü bir boy daha katılmış olacaktı. Bu özellikle Abdumenaf soyunda önemli bir parçalanma demekti. Üstelik, o güne kadar soylar arası rekabette kıyıda kalan Nevfel soyunun temsilcisi sıfatıyla Mut'im b. Adiyy'in kendisinin desteklemesi kuvvetle muhtemeldi. Zira boykotun kaldırılmasında Mut'im'in önemli katkısı olmuştu. Mut'im, Resulûllah'm yardım isteğini kabul etti. Bu, Mut'im sahip olduğu olumlu özelliklerin gereği olmasının yanı sıra, artık Nevfel boyunun da Kureyş içinde bir güç olduğunu göstermesine vesile olacak bir davranıştı. Mut'im vakit kaybetmeden oğullarına ve akrabasından gençlere haber gönderip silahlanmalarını istedi.

Resulûllah, Mekke'ye çaresiz kalmış, korkmuş birisi olarak girmek istemedi. Bu nedenle Nevfel oğullarının himayesinde sessizce evine gitmek yerine, doğrudan Kabe'ye gitmeyi tercih etti. Eşrafın gözü önünde Kabe'yi tavaf etti, iki rekat namaz kıldı, uzunca dua etti ve sonra evine yöneldi. Bu arada Resulûllah'ı koruyan savaşçıların başındaki Mut'im b. Adiyy, Mekke eşrafına yaklaşarak Muham-med'i himayesine aldığını, himaye hukukuna riayet edilmesini, yoksa soyunun bütün

[1045[65]] Ibn Kayyım, Zâdu'l-Meâd, 111/53; Ibn Sâ'd, et-Tabakatü'l-Kübra, 1/212.

fertleriyle himaye hukukuna riayet etmeyenlere karşı savaşmaya hazır olduklarını bildirdi.

Resulûllah Mekke'den gizlice ve adeta kaçarcasma ayrılmıştı. Taif ten taşlanarak kovulmuş ve yurtsuz kalmıştı. Dağda üç gün kalıp Mekke'ye girememişti. Ama Allah'ın yardımıyla, üstelik bir müşrikin desteğinde, çıkışından daha güçlü şekilde Mekke'ye girmiş ve hiçbir şekilde ezilen, aşağılanan konumuna düşmemişti. Bu Resulûllah için, bu İslâm daveti için son derece önemliydi; psikolojik güç hâlâ Müslümanların tarafmdaydı.

Mut'im Ibn Adiy hicretten kısa bir süre sonra öldü. Resulûllah, Bedir savaşı sonrasında ölen Mekke müşriklerini göstererek 'Eğer Mut'im yaşasa ve benden bu kokuşmuş kişileri bağışlamamı isteseydi bağışlardım [1046[66]] diyerek, onun, müşrik olmasına rağmen, gönlündeki farklı yerini ifade etti. Ona vefa borcu olduğunu dile getirdi.

Miraç

Ey Rabbimiz! Unutursak veya hataya düşersek bizi sorumlu tutma. Ey Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır bir yük yükleme.

Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği işler de yükleme! Bizi affet! Bizi bağışla! Bize acı!

Sen bizim mevlâmızsın. Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et! [1047[67]]

Taiften taşlanarak kovulduğu gün, Resulûllah'ın kişisel tek kaygı ve korkusu, Rabb'inin hoşnutluğunu kazanamamış olması ihtimaliydi. Göreviyle ilgili şeyler de bir yanlışlık yaptığını veyahut bir şeyleri gerektiği gibi yapamadığını düşünmüş ve bu durum üzülmesine neden olmuştu. Üzüntü ve isteğini ise en içten gelen yakarışla dile getirmiş ve eğer gerçekleşmesinden korktuğu şey doğru değilse, Taiften kovuluşu sırasında yaşadığı zorlukların daha fazlasına tahammül etmekte zorlanmayacağını ifade etmişti. Risâletin ilk zamanları olsa, insanların tepkileri, yalanları, alaya almaları nedeniyle görevinin gereklerini yerine getirmekte bazı sıkıntı ve tereddütler yaşardı. Ama artık yıllar geçmişti. Risâletin ilk günlerinde insanların tepkilerinden çekinen birisiyken, Taif dönüşünde İnsanların yaptıkları kötülükler karşısında hiçbir korkusu olmayan birisi haline gelmişti. Çünkü O, vahiyle eğitilip yetiştirilmişti. O, çoktandır insanlardan çekinmeyi, insanların kötü söz veya davranışlarından korkmayı üzerinden atmış birisiydi. Artık, Rabb'inin rızasından başka bir şey düşünmeyen, bu rızayı kaybetmekten başka korku tanımayan olgunluğa ve yüceliğe erişmiş bir şahsiyetti.

Resulûllah, insanların islâm davetine iltifat etmemelerini, müşrik zorbalıklarının artmasını ve Ebû Talib ile Hatice gibi destekçi ve yardımcılarını kaybetmesini,

[1046[66]] Buharı, Meğazi 12, Farzu'l Humus 16.
[1047[67]] Bakara sûresi, 2:286

Rabb'inin kendisine yönelik bir hoşnutsuzluğunun işaretleri olarak düşünmüştü. Taif te muhatap olduğu muamele ise endişelerini desteklemiş, düşündüğü şeyde haklı olmaktan korkmuştu. Bu nedenle de kafasını kurcalayan, endişelendiren düşüncesini Taif dönüşündeki duası ile dile getirmişti. Duasından hemen sonra, bazı cinlerin, okuduğu Kur'an'ı dinleyerek Müslüman olduklarının bildirilmesi, ilâhî katta makbul olduğunun bir işaretiydi; ama endişeleri silinmemişti. Mekke'ye döndüğü zaman evine kapandı; olup-bitenleri anlamaya, durumunu değerlendirmeye ve nerelerde hata yapmış olabileceğini tespit etmeye çalıştı. O böylesi bir sıkıntı içerisindeyken, ilâhi irade, Resulünü ödüllendirip kalbini güçlendirmeyi, endişelerini silmeyi murat etti. Ama bu, sadece Resulûllah'ın kendisi ile ilgili bir şey olmayacak; aynı zamanda müminleri de imtihan edecek, kalbinde az da olsa şüphe bulunanları eleyecek bir durum Resulûllah'a yaşatılarak gerçekleştirilecekti.

Taif yolculuğundan sonraki günlerin birisinde, bir gece, Resulûllah yatağına yatmış ve uyku ile uyanıklık arası bir durumdayken, uzaklara (Uzaktaki mescide/Mescid-i Aksa'ya) götürüldü. Bu, Kur'an'da 'gece yürüyüşü1 anlamına gelen 'isra' terimi ile tanımlanan mucizevî bir yolculuktu. Fakat yolculuk burada bitmedi, buradan da semanın katlarına doğru bir yolculuk yaptı. Birçok uhrevî duruma şahit oldu. Bu arada kendisine bazı yeni ayetler vahyolundu. Sonra tekrar gerisin geri dönüp Mekke'ye geldi. Mucizevî yolculuğun bu ikinci aşaması ise, tarihsel rivayetlerde, yükselmek, yükseliş' anlamlarına gelen 'miraç' ismiyle tanımlandı. Bütün bunlar bir gece içinde, yatsı namazı ile sabah namazı arasında, hatta yattığı yatak soğumayacak kadar kısa bir süre içerisinde gerçekleşti.

Kur'an'm '"isra' ile bir kısmına değindiği, tarihsel rivayetlerin ise 'miraç' ile ikinci kısmına değindiği manevî yolculuk, zamanla sadece miraç ismiyle anıldı ve anlatıldı. Esasen Resulûllah'a bir ilâhi lütuf olan, Rabbi tarafından terk edilmediğinin işareti olarak yaşatılan bu durum, ikinci kısmıyla tarihsel kaynaklarda çok ayrıntılı bir şekilde anlatılmış durumda. Bu mucizenin ayrıntılarında ve safhalarının sıralanışında kaynaklardaki rivayetler birbirinden çok farklı bilgilere ve anlatımlara sahipler. Rivayetlerdeki farklılıklar söz konusu yolculuğun nerede başladığından başlar ve her aşamasında farklı anlatılarla çeşitlenir; yolculuğun gerçekleşme zamanı, gelişme biçimi, olayın ayrıntılarının sıralaması, Resulûllah'ın bu yolculuğu bir rüya olarak mı, yaşadığı yoksa gerçekten mi yaşadığı, eğer gerçekten yaşadıysa ruhen mi yaşadığı yoksa bedenen mi yaşadığı gibi bütün unsurları ve özellikleri ile tartışmalı bir boyut kazanır. Ancak, kabul edilen rivayetler açısından yolculuğun en genel özellikleri yukarıda ifade ettiklerimiz oluşturmaktadır. Böylesi bir kısaltmaya gitmeyi gerekli bulduk, çünkü, olayın ayrıntılarında boğulmak bir şey kazandırmayacaktır. Her şeyden önce, yaşanan şey sadece Resulûllah'ın şahit olduğu bir durumdu. Mucize onun içindi. Bu mucizeyi O yaşamıştı. Müminler ise bu mucize ile imanlarındaki samimiyet konusunda imtihan edilmişlerdi. Bu nedenle olayın nasıl gerçekleştiği gibi bir soruyu önemsemeden, sadece bu mucizenin sonuçlan üzerinde durmak daha anlamlı ve önemli olacaktır.

Mucize yolculuk gerçekleştiği zaman, Resulûllah, Rabbinin indinde son derece makbul bir statüde olduğunu, kendisine böylesi bir mucizeyi yaşatılarak, ilâhi kattaki makbuliyetinin ifade edildiğini anladı. Kalbi yatıştı; kendisinde, davasını daha da fazla bir gönül hoşluğu içinde yürütme gücü buldu. Mucize yolculuğun sabahı Kabe'ye giderek, karşılaştığı insanlara şahit olduklarını anlatmak istedi. O'nun bu isteği Ebû Talib'in kızı Ümm-ü Hânı tarafından uygun bulunmadı; 'Ey Allah'ın Resulü! Yapma! Bunları insanlara anlatma. Onlar seninle alay ederler, seni yalanlarlar[1048[68]] dedi. Ancak Resulûllah insanlar için bir imtihan vesilesi olacak mucize yolculuğunu anlatmakta kararlıydı. Yalanlanacağını, alaya alınacağını biliyordu1 ama önemsemiyordu. Önemli olan, Rabbi katında makbul ve değerli olduğunu anlamış olmasıydı. Bu kendisi için herşeyden değerliydi. Doğruca Kabe'nin yanma gitti. Ebû Cehille karşılaştı. Resulûllah'ın bir şeyler söylemek ister gibi kendisine doğru geldiğini gören Ebû Cehil, merakla 'Bana anlatacağın bir şeyler mi var diye sordu. Resulûllah 'Evet, bu gece götürüldüm' dedi. Ebû Cehil merak ve şaşkınlıkla 'Nereye?' diye sordu. Resulûllah 'uzaklara' dedi, Ebû Cehil, alaya almak için aradığı bir fırsatı bulmuş olmanın sevinciyle ve imalı bir ifadeyle ıSonra da aramıza döndün, öyle mi? Bu söylediklerini Kureyş'in büyüklerine de anlatır mısın?' dedi. Resulûllah 'Evet anlatırım' deyince Ebû Cehil, çevrede bulunan Mekkelilere seslendi. Biraz sonra Resulûllah'ın etrafında küçük bir kalabalık toplandı. Ebû Cehil, (Ey Muhammedi Biraz önce bana söylediklerini bu insanlara da söyle" dedi. Resulûllah, mucizevî yolculuğunu anlattı. Bütün müşrikler şaşkın bir haldeydiler. Ellerini başlarının üzerinde tutmuş, anlatıp gülecekleri, alay ve hakaretlerine malzeme olacak bir şey işitiyor olmanın keyfiyle Resulûllah'ı dinliyorlardı. Resulûllah anlatacaklarım bitirince, müşriklerden birisi alaycı bir ifadeyle 'İlginç bir yolculuk! Demek uzaklara gittin. Bise o gitigin yerin nasıl bir yer olduğunu anlatır mısınV dedi. Amaçları F.esulüllah'm yalan söylediğini ispatlamaktı. Çünkü işittiklerine hiçbir şekilde inanmamışlar; Resulûllah'ın yalan söylediğini düşünmüşlerdi. Ancak Resulûllah, mucizevi yolculuğunu bütün ayrıntılarıyla anlatmaya başladı. Hiçbir ayrıntıyı atlamıyordu. Müşrikler bozuldular. Velid b. Muğire'nin sesi duyuldu; 'Kalkın dağılın; Muhammed büyülenmiş; başka bir şey değil' dedi. Resulûllah'a alay edecekleri bir şeyler işitmiş olmanın keyfiyle dağılıp, buldukları herkese işittiklerini anlatmaya başladılar. Özellikle müminleri buluyor 'Bakın adamınız neler anlatıyor' diyerek işittiklerini biraz da değiştirip, amaçlarına uygun şekilde süsleyerek anlatıyorlardı. Müminlerden bir kısmı, iman henüz kalbine tam yerleşmemiş, kalbinde hâlâ bazı kuşkular olanlar, duydukları karşısında İslâm'dan geri döndüler. Ancak iman kalplerine tam yerleşmiş olanlar duydukları karşısında sarsılmadılar, etkilenmediler. Müminlerden en önemli ve örnek davranışı ise Hz. Ebû Bekir sergiledi. Hiçbir şeyden haberdar olmayan Ebû Bekir, koşarak yanma gelen bir grup müşrikin 'Ey Ebû Bekir.' Bak dinle adamın neler anlatıyor' diyerek anlattıkları dinlediğinde 'Bunları Resulûllah mı anlattı?' diye sordu. Müşrikler, amaçlarına

[1048[68]] Ibn Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye, 11/43; Ibn Kesir, el-Bidaye ve'n-Nihâye, 11/43; Ibn Sâ'd, et-Tabakatü'l-Kübra, 1/215.

ulaşacakları umuduyla 'Evet, bütün bunları Muhammed anlattı' dediklerinde Ebû Bekir'in cevabı: 'Eğer O anlattıysa bunlara ve hatta daha başkalarına da inanırım; O asla yalan söylemez [1049] [69] oldu. Bu güveninden dolayıdır ki, Resulûllah tarafından 'çok samimi, çok sadık' anlamlarına gelen 'Sıddık' gibi oldukça şerefli bir unvanla anılmaya başlandı.

Miraç yolculuğunu takiben, o güne kadar sabah ve akşam iki vakit namaz kılan müminler, namazı beş vakit kılmaya başladılar. Ayrıca, miraç gecesi Resulül-lah'a şu ayetler vahyolundu: 'Peygamber, Rabbi tarafından kendisine indirilene iman etti; müminler de iman ettiler. Her biri Allah' a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine iman ettiler. Allah'ın peygamberlerinden hiçbiri arasında ayırım yapmayız. İşittik, itaat ettik. Ey Rabbimiz, affına sığındık! Dönüş sanadır' dediler. Allah her şahsı, ancak gücünün yettiği ölçüde sorumlu kılar. Kişinin yaptığı her iyilik kendi yararına, her kötülük de kendi zarannadır. (Ey müminler deyin ki;) 'Rabbimiz! Unutursak veya hataya düşersek bizi sorumlu tutma. Ey Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır bir yük yükleme. Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği işler deyükleme. Bizi affet! Bizi bağışla! Bize acı! Sen bizim mevlâmızsın. Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et!.[1050][70]

Akabe Görüşmeleri

Şüphesiz ben, Allah'ın size gönderdiği elçisiyim. Sadece Allah'a ibadet etmenizi, O'na hiçbir şeyi ortak koşmamanızı, O'ndan başka edindiğiniz düzmece ilâhlarınızı terk etmenizi; bana inanıp, size bildirdiklerimi tasdik etmenizi ve Allah'ın benimle gönderdiği dini açıklarken beni korumanızı istiyorum, îman etmeniz konusunda sizi zorlayamam. Sizden davetimi kabul eden olursa ne mutlu ona. Ama davetimi beğenrnez ve beni tasdik etmezseniz, sizleri zorlama hakkına sahip değilim. îman zorla olmaz. Ben sizden, hiç değilse, Rabb'im benim ve ashabım hakkında hükmünü verinceye kadar beni kavmimin saldırı ve zorbalıklarından korumanızı istiyorum. (Hz. Muhammed (s)

Miraç mucizesinden sonra Rabb'inin indinde durumunun güvenilir ve kabul edilir olduğunu anlayan Resulûllah, içinde bulunduğu bütün olumsuz şartlara rağmen rahatladı; daha büyük bir gayretle, bütün engellemelere ve olumsuzluklara rağmen islâm davetini devam ettirdi. Fakat çoktandır Mekke'den umudunu kesmiş durumdaydı, islâm daveti açısından Mekke'nin artık umut verici olmadığını, Mekkelilerden islâm'a yönelecek daha başka kimselerin çıkma ihtimalinin bulun-madığım düşünüyordu. Bu nedenle fırsatını buldukça ticaret için Mekke'ye gelen veya geçerken Mekke'ye uğrayan tüccarlarla görüşüyor ve islâm'ı onlara anlatıyordu. Ayrıca, haram aylarda yarımadanın dört bir yanından hac ve panayır için Mekke'ye gelenlerle görüşüyordu. Esasen bunu boykot yıllarından beri

[1049][69] Ibn Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye, 11/39, 40; Ibn Kesir, el-Bidaye ve'n-Nihâye, 11/40; Ibn Sâ'd, et-Tabakatü'l-Kübra, III/170.
[1050][70] Bakara, 2:285,286

sürdürüyor, görüştüğü insanlardan Müslüman olmalarını istedikten sonra, bu asıl isteğine ilaveten kendisi ve yanındaki müminleri yanlarına almalarını ve korumalarını da istiyordu. Hemen hemen görüştüğü tüm topluluk temsilcilerine 'Şüphesiz ben, Allah'ın size gönderdiği elçisiyim. Sadece Allah'a ibadet etmenizi, O'na hiçbir şeyi ortak koşmamanızı, O'ndan başka edindiğiniz düzmece ilâhlarınızı terk etmenizi; bana inanıp, size bildirdiklerimi tasdik etmenizi ve Allah'ın benimle gönderdiği dini açıklarken beni korumanızı istiyorum. îman etmeniz konusunda sizi zorlayamam. Sizden davetimi kabul eden olursa ne mutlu ona. Ama davetimi beğenmez ve beni tasdik etmezseniz, sizleri zorlama hakkına sahip değilim. îman zorla olmaz- Ben sizden, hiç değilse, Rabbim benim ve ashabım hakkında hükmünü verinceye kadar beni kavmimin saldırı ve zorbalıklarından korumanızı istiyorum [1051][71] diyordu.

Resulûllah, hac ve panayır nedeniyle Mekke'ye gelen insanlarla görüşürken, yanma Ebû Bekir'i alıyordu. Ebû Bekir'in kabilelerin soylarıyla, kabilelerin birbirleriyle ilişkileriyle ilgili bilgilerinden yararlanıyordu. Güvenilir, şahsiyetli kimselerle görüşmeyi tercih ediyordu. Bu konuda Ebû Bekir'in tavsiyelerini dikkate alıyordu. En uygun kabileyi bulmaya çalışıyordu. Son birkaç yıl içinde, Kinde, Kelb, Hanife, Âmir gibi on beş civarında kabile ve soy temsilcisiyle görüştü. Hepsine de İslâm'ı anlattı; İslâm'a davet etti. Mevcut müminleri himayelerine almaları durumunda hayırlı ve şerefli bir iş yapmış olacaklarını söyledi. Ancak görüştüklerinin büyük çoğunluğu bu davetlere ve yardım isteklerine ilgisiz kaldılar. Bir kısmı ise ilgisizliklerinin gerekçesini Arap kültürünün en kutsal değeri olan soy bağı ile açıkladı: 'Seni, senin kabilenin mensupları en iyi bilenlerdir. Onlar seni reddediyorlar. Kendi kabilesinin birlik ve beraberliğini bozan, kabilesinin mensupları arasına ayrılık tohumlan serpeni biz ne diye kabul edip, koruyalım! [1052][72] dediler. En ilginç tepkilerden birisi ise Beyhara b. Firas ismindeki bir kabile reisinden geldi. Beyhara, eğer Müslüman olur ve müminleri koruyup desteklerse, İslâm'ın egemen olması durumunda kendilerinin ayrıcalığa sahip olup olmayacaklarını sordu. 'Senden sonra temsil ettiğin otorite bana geçerse seni desteklerim' dedi. Beyhara, Resulûllah'm davasını iktidar mücadelesi zannetmişti ve iktidardan pay istiyordu. Onun bu talebine karşılık Resulûllah 'Emir ve irade Allah'a aittir. O, emir ve iradeyi dilediğine verir deyip, bu tür isteklerin hiçbir anlamı olmadığını ifade edince, Beyhara 'BİZ, senin için bütün Arapların oklarına ve kılıçlarına karşı kalkan olalım. Allah seni basarıya ulaştırınca bizim bir ayrıcalığımız olmasın, bu işte herkesle aynı konumda olalım. Olmaz böyle şey. Senin davan bize göre değiV dedi. Bir başka kabile temsilcisi ise 'Hoş geldin, safa geldin, Seni memleketimize götürür ve kendimizi nasıl koruyup gözetiyorsak seni de aynı şekilde kollayıp gözetiriz. Ancak bu yaptığımız tüm insanları karsımıza almak olur. Tüm Araplar tek bir yaya dönüşüp üzerimize üşüşürler' diyerek daveti kabul edemeyeceklerini bildirdi. Bu arada duydukları karşısında putperestlik

[1051][71] Ahmed, Müsned, Iİİ/492; Ibn Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye, 11/63, 64; Taberî, Tarihu'r-Rusül ve'l-Mülûk, 11/231; tbnü'l Esir, el-Kâmil Ji't-Târih, 11/94; Ibn Sâ'd, et-Tabakatül Kübra, 1/216.
[1052][72] Ibn Sâ'd, et-Tabakatü'l-Kübra, 1/216.

gururu kabarıp, 'Eğer kendi kavminin yanında olmasaydın vallahi senin boynunu vururdum. Kalk git; bizim yanımızdan uzaklaş' diyenler de eksik olmadı. Kabile eşraf veya temsilcilerinin ortak tepkileri ise, genellikle, Bir insanı en iyi tanıyan kendi kavmidir. Eğer bir kişiden kendi kavmi memnun değilse o kişide hayır yoktur [1053][73] biçiminde oldu.

Resulûllah, bir gün yanında Ebû Bekir ve Ali olduğu halde, panayır yerinde dolaşırken, hâl ve hareketleriyle ağırbaşlı, davranışlarıyla edepli bir topluluğa rastladı. Yaklaşıp, selâm verdiler. Ebû Bekir, kim olduklarını sordu. Şeyban b. Salebe boyundan olduklarını söylediler. Bunlar, toplumlarının ileri gelenlerinden Mefruk b. Amr, Hâni b. Kubeysa, Müsennâ b. Harise ve Numân b. Şerik isimli şahıslardı. Mefruk b. Amr misafirlere ilgi gösterip, buyur etti. Ebû Bekir, boy hakkında bazı bilgiler edinmek istedi; eli silah tutan adam sayısının ne kadar olduğunu sordu. Mefruk, boylarındaki eli silah tutan adam sayısının bin civarında olduğunu söyleyince, Ebû Bekir, himaye anlayış ve uygulamalarının nasıl olduğuyla ilgili bir şeyler sordu. Bu konuda da olumlu şeyler dinleyince, 'Muhammed hakkında bir şey biliyor musunuz, Duyduğunuz bir şeyler var mı?' diye sordu. Mefruk bir şeyler duyduğunu, ama kendisini tanımadığım söyleyince, Ebû Bekir, Resulûllah'ı tanıttı. Resulûllah onlara İslâm'ı anlattı; Müslüman olmaya davet etti. Mefruk'un islâm'la ilgili ayrıntılı sorulan karşısında Kur'an'dan bazı ayetler okudu. Okuduğu ayetler En'âm ve Nahl sûresinin bazı ayetleriydi: 'De ki: Gelin Rabbinizin size neleri haram kıldığım okuyayım: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın, ana-babaya iyilik edin, fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin; sizin de onların da rızkını biz veririz. Kötülüklerin açığına da gizlisine de yaklaşmayın ve Allah'ın yasakladığı cana haksız yere kıymayın! İşte bunlar Allah'ın size emrettikleridir. Umulur ki düşünüp anlarsınız.[1054][74] Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder, çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasımz diye size öğüt veriyor. [1055] [75] Mefruk, işittiklerinden çok etkilendi. 'Vallahi bunlar yeryüzûndekilerin sözlerinden değil Bunlar da farklı bir şey var. Sen bizi güzel ve ahlâka, güzel davranışlara davet ediyorsun. Kavmin seni yalanlamak ve reddetmekle hata etmiş. Senin söylediklerin reddedilecek şeyler değil Hâni b. Kubeysa bizim büyüğümüzdür. Bizim bilgemizdir. Seni bir de o dinlesin' dedi. Konuşmaları sessizce dinleyen Hâni, 'Kureyşli dostum Senin sözlerini işittim ve beğendim. Ancak bu gittiklerimizle yetinip hemen dinimizi terk etmemiz, akıllı birisinin yapacağı bir şey değil. Böyle bir davranış, düşünmeden hareket etmek olur. îşin sonunu hesaba katmamak olur. Zaten acele verilen kararda hep yanlışlık vardır. Müsennâ b. Harise bizim büyüğümüz ve savaşçımızdır. Acaba o ne der. Onun düşüncesi bizim için önemlidir' dedi. Bu sefer Müsennâ, benzer şeyleri söyledikten sonra, daveti kabul edemeyeceklerini bildirip, gerekçesini açıkladı: 'Arapların memleketi ile Fars memleketi arasında bir yerde yaşayan bir topluluğuz. Eğer senin söylediklerini kabul eder ve sana bağlanırsak hem Arapları hem de Farisileri

[1053][73] Ibn Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye, 11/66; Taberî, Tarihu'r-Rusül ve'l-Mülûk, IV232.
[1054][74] En'am, 6:151
[1055][75] Nahl, 16:90

kızdırırız.[1056][76] Resulûllah, düşüncelerini açıkça söyledikleri için teşekkür etti. Davetini kabul etmedikleri için kendilerini suçla madiğim bildirdi. Sonra Ebû Bekir ve Ali ile birlikte kalkıp, başka bir topluluğa doğru gitti.

Resulûllah, boykotun son senesinde, boykotun şiddetinin ola nca ağırlığıyla devam ettiği bir zamanda, o senenin 'haram ayları'nda birçok kabile temsilcisiyle görüştü. Hiçbirisinden de istediği cevabı alamadı. Kabile temsilcilerinin bir çoğu ile görüşmesi sırasında kendisinin gölge gibi takip eden amcası Ebû Leheb veya Ebû Cehil'in müdahaleleri ve aşağılamalanyla karşılaştı. Bunların müdahalesi ka bile eşraf ve temsilcilerini olumsuz etkiledi. Ancak bir toplulukla görüşmesi sırasında durum değişti. Bunlar Medine'deki Hazreç kabilesine mensup 6 kişiden oluşan bir hacı grubuydu. Oturup onlarla konuştu. Hangi kabileye mensup oldukla rım, isimlerinin neler olduğunu sordu. Onlara İslâm'ı anlattı. Kur'an'dan bir bölüm okudu ve islâm'a davet etti. Hazreçliler, duydukları karşısında şaşırdılar ve 'Bu, Yahudilerin bize bahsettiği, kendisiyle korkuttukları kimseye benziyor' dediler. Hazreçliler, ilk şaşkınlığın arkasından birbirleriyle 'Önceliği Yahudilere kaptırma - yalım, biz onlardan önce bunu tasdik edelim [1057][77] diyerek aralarında konuşmaya başladılar. Ve öğrenmek istedikleri bazı konularla ilgili bilgi aldıktan sonra altısı birden orada îslâm davetini kabul etti.

Altı Hazreçlinin İslâm davetini kabul edişleri ilginç bir şekilde gerçekleşti; hiç direnmeden, tereddüt göstermeden Müslüman oldular. Bunun nedeni, kendileri - nin de ifade ettiği gibi, Yahudilerden duydukları bazı sözlerdi. O zamanlar Medi - ne'de üç Yahudi kabilesi vardı. Bunlar, tarihi kaynakların bildirdiğine göre Mil adi 70 yılında Roma'nın baskıları sonucunda yaşadıkları bölgelerden ayrılıp, yarıma - danın ortalarına göç etmiş Yahudilerin soyundan gelenlerin oluşturduğu kabile - lerdi. Yahudilerin Medine'ye yerleşmesinden sonra Yemen'deki Ezdi kabilesinden bazı Araplar da göç ederek aynı bölgeye yerleşmişlerdi. Bu Yahudiler ve Araplar Medine şehrinin ilk sakinleriydiler. Ancak aynı şehirde iki ayrı etnik grup, iki ayrı din birbiriyle pek anlaşamadı. Aralarında sık sık kavga ettiler; hatta savaştılar. Bu kavga ve savaşlardan ise genellikle Yahudiler zararlı çıktılar. Çünkü, sonradan Evs ve Hazreç isimleriyle iki kabileye bölünen Arapların karşısında sayıca azdılar. Bu konuda karşılaştırma yapmak için risâletin Medine yıllarındaki Yahudi ve Evs/Hazreç kabilesine mensup Arapların sayıları dikkate alınabilir. Risâletin Medine yıllarında Yahudilerden eli silah tutan erkek sayısı 2000 olmasına karşılık, Evs ve Hazreçliîer Müslüman olup Resulûllah'm komutasında Mekke'yi fethe çık - tıkları zaman 4000 kişi ile îslâm ordusuna katıldılar.

Yahudilerin bölgenin ilk yerleşimcileri olmalarına rağmen Araplar karşısında zayıf kalmaları, politik bir oyuna başvurmalarına neden olmuş ve Araplann Evs ve Hazreç olarak bölünmelerini ustaca kullanarak, iki kabile arasında düşmanlığın gelişmesini sağlamışlardı. Bu düşmanlık birçok savaşlara neden olmuştu. Ya -

---

[1056][76] Ibnü'l Esir, L/sdü'J Gabe, V/251; Halebî, İnsanü^-l/yûn/î Sîreü"! Emini'/ Me'mû?ı,II/157-Koksal, İslâm Tarihi-Mekke Devri, V/94-98.

[1057][77] Ibn Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye, 11/70; Ibn Kesir, el-Bidaye ve'n-Nihâye, 11/70; Taberî Tarihu'r-Rusül ve'l-Mülûk, 11/234; Ibn Sâ'd, et-Tabakatü'l-Kübra, 1/217'.

hudiler, politik oyunlarla durumu kurtarmaya çalışıyorlardı ama, zayıf olmanın acısını da yoğun olarak yaşıyorlardı. Fırsatını buldukça, ortam uygun oldukça, iç-lerindeki düşmanlığı açıkça ifade etmekten kaçınmıyor; putperest Araplara karşı hak dinin mensubu olmalarıyla övünüp, gelmesi beklenen son peygamberin ken-dilerinden birisi olacağı inancıyla, o peygamber geldiği zaman Allah'ın lütfuyla tüm Araplara karşı savaşıp galip olacaklarını söylüyorlardı. Bu onların mesih inancının gereği olan sözlerdi. Anlaşıldığı kadarıyla, Yahudiler, bir peygamberin gelme zamanının yakın olduğu ve kendilerinden birisi olacağı inançlarını sıklıkla ifade etmekten kaçınmadıkları için, Evs ve Hazreçliler de onların bu beklentilerine inanmış, adeta 'acaba o peygamber ne zaman gelecek' diye düşünür olmuşlardı. Yahudilerden hareketle bir peygambere ilişkin bilgiler zihinlerinde çok taze olduğu için de Resulûllah'ı dinlediklerinde, O'nun, Yahudilerin geleceğini söyledikleri peygamber olduğuna inandılar. Bu nedenle de önceliği Yahudilere kaptırmamak için daveti hemen kabul ettiler.

Altı Hazreçlinin islâm davetini kabul etmelerinde Yahudilerden Önce peygambere bağlanma anlayışının etkisi büyüktü. Ancak, aynı zamanda Evs ve Hazreç arasında nesiller boyu devam eden ve her iki tarafı da yiyip bitiren savaşların peygamberin aracılığıyla sona erebileceği, böylelikle birlikteliklerini tekrar sağlayıp, güçlü olabilecekleri inancının da etkisi vardı. Daveti kabul ettikleri zaman bir temenni olarak Resulûllah'a karşı sarf ettikleri şu sözler bu beklentilerinin gereğiydi: 'Kavmimi? düşmanlık ve kötülükler nedeniyle birlikteliğini kaybetmiş, darmada-ğın olmuş durumda. Umulur ki Allah kavmimizi senin vasıtanla toplar da yine bir ve bütün oluruz. Biz şimdi memleketimize dönüyoruz- Senin bize öğrettiklerini kavmimize bildirecek ve onları İslâm'a davet edeceğiz. Eğer onlar bu din üzerinde birleşirlerse bil ki sen de istediğine kavuşur, aziz ve güçlü olursun. [1058][78] Daha sonra, seneye yine aynı mevsimde ve aynı yerde buluşmak üzere sözleşip Mekke'den ayrıldılar.

Başka bir şehre mensup altı kişinin Müslüman olmaları, o zaman fark edilmese bile, İslâm'ın dünyaya açılımının ilk basamağını oluşturan önemli bir gelişmeydi. Mekke'de sıkışıp kalmış islâm davetinin ilk defa Mekke'den bir çıkış yolu buluşunu ifade ediyordu. Dolayısıyla o altı kişinin Müslüman olmaları, islâm daveti için önemi reddedilemez büyüklükte bir gelişme oldu ve ilk meyvesini bir yıl sonra verdi.

Bir sonraki yıl, boykotun sona erdiği ve miraç mucizesinin yaşandığı yıl, risâletin 9. yılı, Medineli on iki kişi önceki sene verilen söz gereği Mekke'ye geldiler. Resulûllah'la görüştüler. Anlaşıldığı kadarıyla önceki yıl iman etmiş olan altı kişi-nin toplumlarına ilişkin beklenti ve umutları, toplumlarındaki diğer bazı kimseler tarafından da paylaşılmış ve on iki kişi olarak gelmişlerdi. Bunlardan 10'u Haz-reçli, 2'si ise Evsliydi. Bu da önemliydi; ezeli rakip olan iki ayrı kabile mensubu aynı davanın çatısı altında birlikte olabilme başarısını daha ilk aşamada göstere-

[1058][78] İbn Kesir, ei-Bida^eve'n-Nihâye, 11/71; Taberî; Tarihu'r-KusHÎ vel-Mülüfc, 11/234.

bilmişlerdi. Bu, geleceğe ilişkin büyük umutlar beslemeyi haklı kılacak bir durumdu.

Resulûllah on iki Medineliyle görüştü; onlara İslâm'ı anlattı, Kur'an okudu. Belirli konularda titiz davranıp, taviz vermeyeceklerine ilişkin söz aldı. islâm ıstılahında biat olarak isimlendirilen bu söz alma/andlaşma tarihe Birinci Akabe Biati olarak geçti. Bu antlaşma şu konulan kapsıyordu: 'Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zinadan kaçınmak, çocukları öldürmemek, hiç kimseye iftira atmamak.[1059][79] İleri sürülüp kabul edilen şartları arasında savaş olmadığı için, bu biat tarihe 'kadınlar biati' olarak geçti.

On iki Medineli Müslüman olmuş bir halde Medine'ye dönerken, bir rivayete göre Mus'ab b. Umeyr'i de yanlarında götürdüler. Mus'ab bu yeni Müslüman olmuş kimselere islâm'ı öğretmek ve Medine'de islâm davetinin gerçekleştirmekle görevlendirildi. Doğruluğu daha kuvvetli olan bir diğer rivayete göre, on iki Müslüman Medine'ye döndükten sonra bildiklerini çevrelerindeki diğer kişilere de anlatmaya başladılar. Fakat islâm'a dair bilgileri az olduğu için zorlandılar. Ayrıca namazda Evsliler Hazreçli imama, Hazreşliler de Evsli imama razı olmayıp cemaate katılmadılar. Bunun üzerine Resulûllah'tan kendilerine dini öğretecek ve imamlık yapacak birisini istediler. Resulûllah da Mus'ab b. Umeyr'i gönderdi.

Mus'ab b. Umeyr'in Medine'deki islâm daveti çok bereketli oldu. Bir yıla varmadan Medine'deki Araplara ait hemen her evde islâm konuşulmaya başladı. Birçok kimse Müslüman oldu. Kısa sürede görevini başarıyla yerine getiren Mus'ab, yıl bitmeden tekrar Mekke'ye döndü.

Medine'de kalabalık bir kitle oluşturacak kadar çoğalan Müslümanlar, hacca giden müşrik hemşehrileri ile birlikte, risâletin 10. yılında Mekke'ye geldiler. Resulüllah'a haber ulaştırarak gece yarısı Kabe'ye yaklaşık üç km uzaklıkta bulunan, tepelerle çevrili küçük Akabe vadisinde buluşmak üzere randevulaştılar. Daha sonraki gelişmelerden anlaşıldığı kadarıyla, bu bazı kimselerin Müslüman olduğu kendi hemşehrileri tarafından da bilinmiyordu. Bundan dolayı Resulûllah'la görüşmelerini hemşehrilerinden gizli tuttular. Gece yarısı herkesin uyuduğu saatte sessizce yataklarından kalkıp Akabe'ye giderek Resulûllah'la görüştüler. Resulûllah karşındaki kitleye ilk olarak 'Sözcünüz kim ise.o konuşsun ve konuşmasını da kısa tutsun. Çünkü Mekke müşriklerine mensup casusların gözleri sizin üzerinizdedir.

Şayet sizin bu durumunuzu öğrenecek olurlarsa herkese yayarlar[1060][80] dedi. Ka'b b. Malik, tarihe İkinci Akabe Biati olarak geçecek bu çok önemli toplantıyı ve toplantıda alman kararı, verilen sözü tüm bunların bir tanığı olarak şöyle anlatmıştır:

Mekke'ye gittiğimiz günün gecesi, kavmimizin müşrikleriyle beraber, eşyalarımızın yanında uyuduk. Gecenin üçte biri geçince randevu yerine gitmek için kata

[1059][79] îbn Kesir, el-Bida^e ve'n-Nihâye, 11/75, 76; Taberî, TariJm'ı-Rusfif ve'l-Mülûk, 11/235
[1060][80] Ahmed, Müsned, TV/119, 120.

kuşunun yuvasından çıktığı gibi sessizce yerimizden ayrılıp, Akabe boğazında toplandık. İkisi kadın olmak üzere toplam 73 kişiydik. Biraz bekledik. Kısa bir süre sonra Resulûllah amcası Abbas ile birlikte geldi. Abbas o zamanlar iman etmemiş, kavminin dini üzerinde olan birisiydi. Fakat yeğenine yardımcı oluyor ve O'na güvenilir bir yer bulmaya çalışıyordu. Oturduk. Abbas kalkarak şunları söyledi: 'Ey Yesriplûer! Bildiğiniz gibi Muhammed bizdendir ve biz O'nu kavmimizin kötülüklerinden koruduk. O memleketinde izzet ve emniyet içerisindedir. Fakat size katılmak, sizinle birlikte olmak istiyor. Eğer O'na karşı vefalı olacak ve muhaliflerinden O'nu koruyacaksanız diyecek bir şey yok. Fakat O'nu yanınızdan götürdükten sonra terk edip, yalnız, yardımsız bırakacaksanız, bunu şimdiden yapın'. Bunun üzerine bizlerden bazıları Abbas'a 'Senin söylediklerini dinledik' dediler ve Resulûllah'a dönerek 'Ey Allah'ın Resulü! Şimdi de sen söyle bakalım, Ne istiyorsun?' dediler. Resulûllah İslâm'ı anlattı, Kur'an okudu. Sonra da 'Kadınlarınızı ve çocuklarınızı koruduğunuz gibi beni de korumanız konusunda sizinle Matlaşmak istiyorum' dedi. İçimizden birisi olan Ber'a b. Ma'rur kalkıp Resulûllah'm elini tuttu ve 'Seni hak ile gönderene yemin olsun ki seni de kadınlarımızı ve çocuklarımızı koruduğumuz gibi koruyacağız. Ey Allah'ın Resulü! Bu konuda sana söz veriyoruz. Biz savaş tecrübesine sahip kimseleriz. Bu bize atalarımızdan kalmış bir özelliktir. Savaşmaktan korkmaz ve kaçmayız' dedi. Daha sonra Ebû Heysem b. Tayyihan kalktı ve 'Ey Allah'ın Resulü! Bizimle bazı adamlar arasında bağlar vardır ve senden dolayı o bağları keseceğiz. Bunu yaptığımız zaman Allah seni galip kılınca yine bizimle mi kalacaksın, yoksa kavmine geri mi döneceksin?' diye sordu. O bu sözü ile Yahudileri kastetmiş ve Yahudilerle olan bütün ilişkileri keseceğimizden bahsetmişti. Resulûllah ise 'Hayır dönmeyeceğim. Kanınız hanımdır, hareminiz haremimdir. Ben sizdenim siz de bendensiniz- Sizin savaştıklarınızla ben de savaşırım, barış yaptıklarınızla da batış yaparım' dedi.[1061][81]

Karşılıklı konuşmaları takiben sözler verilip, biat gerçekleşince Abbas b. Ubâ-de ayağa kalkarak verilen sözün önemini hemşehrilerine tekrar hatırlattı: 'Ey Yesripliler! Siz burada verdiğiniz sözün farkında mısınız? Siz bu sözünüzle insanların kırmızı ve siyahıyla savaşmak üzere sözleşmiş oldunuz- Eğer mallarınıza bir zarar geldiği veya yakınlarınızdan birileri öldürülünce O'nu yalnız bırakıp, sözünüzü unu-tacaksanız, bunu şimdiden yapın. Vallahi bunu daha sonradan yaparsanız bu dünya ve ahiret kaybı olur. Her iki tarafta da üzülenlerden olursunuz. Fakat mallarınızın eksilmesi, yakınlarınızın katledilmesi pahasına sözünüze sadık kalacaksanız diyecek bir şeyim yok. Bu durumda dünya da kazanırsınız, ahirette de.[1062][82] Abbas b. Ubâde'nin bu uyarı ve hatırlatmaları üzerine hemşehrileri 'Kaygılanma, biz mallarımız ve yakınlarımız pahasına onu kollayıp koruyacağız. Ey Allah'ın Resulü! Sözümüze sadık kalırsak bizim için ne var?' diye sordular.

[1061][81] Ahmed, Müsneâ, IIÎ/322, 339, 460, 461; Rudanî, Cem'ul-Fevâid, III/266-269; Ibn Kesir, el-Bidaye ve'n-Nihâye, 11/84, 97; Taberî, Tarihu'r-Rusül ve'l-Mülûk, 11/238; Heysemî,' Mecma'ü'z Zevâid, VI/44.

[1062][82] Ibn Hişam, es-Sirefü'n-Mrbevryye, 11/88; Taberî, Tarihu'r-Rusül ve'l-Mülük, 11/239; Ibnü'l Esir, el-Kâmil Ji't-Târih, 11/99.

Resulûllah'm bu soruya cevabı oldukça kısa ve açıktı: 'Cennet.[1063][83]

Resulûllah, biat sonunda, Medineli Müslümanlardan kendi aralarından 12 kişi seçmelerim istedi. Bunların, Medine'ye döndükleri zaman Müslümanların işlerini yürütecek, yönetimi üstlenecek kimseler olacağını bildirdi. Hemen orada 12 kişi seçildi. Seçilenlerden 9'u Hazreçli, 3'ü Evsliydi. Resulûllah, seçilenler arasından Es'ad b. Zurâre'yi baş sorumlu olarak belirledi. Resulûllah kavminin temsilci-Sı, kavminin şahidi, yöneticisi anlamına gelecek şekilde 'nakitf olarak isimlendirdiği bu kimselere: LSiz kavminizin kefillerisiniz' diyerek sorumluluklarım hatırlattı. Resulûllah bu uygulamasıyla, hâlâ mevcut olan geleneksel yönetimde değişiklik yapmış ve müşriklerin yönetimdeki etkilerini kırmış oluyordu.

İkinci Akabe Biati gerektiğinde savaşmayı da kapsadığı, bu konuda söz verildiği için kaynaklarda 'Savaş Biati' olarak isimlendirilmiştir. Fakat, savaşma sözü savunmaya yönelik verilmişti. Savaşın gayesi Resulûllah'a yönelik bir tehlikeyi bertaraf etmekti. Bu nedenledir ki, Resulûllah Medine'ye hicret edince Bedir savaşma kadar ki askerî harekatların hepsini sadece Mekkeli Müslümanlarla (muhacirlerle) yürüttü, ilk zamanlarda gerçekleşen askeri harekatlar savunma amaçlı olmadığı için Medineliler bunlara dahil edilmedilar. Ancak Bedir için Medineli Müslümanlarla istişare edildi ve bu savaşın savunma amaçlı olduğu, üstelik artık iman kalplerine sindiğine göre Medineli Müslümanların da İslâm'ın inananlara yüklediği bütün sorumluluklara muhatap oldukları bildirildi.

Medineli Müslümanlar biat sonrasında, sessizce tekrar müşrik hemşehrilerinin bulunduğu yere döndüler. Yataklarına girip uyudular. Fakat sabah olunca Mekke eşrafını hemen yanlarında buldular. Mekke eşrafı bir telaş içerisinde, gece bazı kimselerin Resulûllah'la görüşüp konuştuklarının duyumunu aldıklarını, bunun doğru olup olmadığını soruyordu. Müslümanlardan hiç kimse sesini çıkarmadı. Olup bitenlerden gerçekten haberdar olmayan Medineli müşrikler ise yeminler ederek böyle bir şeyin olmadığını, bunun yalan bir haber, kendilerine yönelik bir iftira olduğunu söylediler. O sıralar krallık hayalleri kuran Abdullah b. Ubeyy ise 'Ben olmadan nasıl böyle bir şey yapabilirler? Mümkün değil [1064][84] diyerek haberin asılsızlığı konusunda kendince teminat verdi. Mekke eşrafı korktukları şeyin gerçekleşmemiş olduğunun rahatlığı ile Mekke'ye döndü. Ancak gece gerçekleşen biat-tan bir şekilde haberdar olan bazı kimselerin ısrarlı şekilde gerçekleşenleri anlatmaları üzerine, bazı adamları da yanlarına alıp tekrar Medinelilerin bulunduğu bölgeye geldilerse de, onları bulamadılar. Medineliler eşyalarını toplayıp yola çıkmışlardı. Mekkeliler sadece geride kalmış olan Sâ'd b. Ubâde'yi yakalayıp saçından sürükleyerek Mekke'ye götürdüler. Ona sert davranıp, işin iç yüzünü anlamak için sorguladılar. Ancak ticari yolculukları sırasında Medine'ye uğradıkları zaman Sâ'd b. Ubâde'nin büyük yardımlarını gören bazılarının araya girmesiyle, Sâ'd'ı serbest bırakmak zorunda kaldılar. Gerçekleşenler konusunda sağlıklı bir haber elde edemediler. İslâm'ın merkez değiştirme aşamasına geldiğini

[1063][83] Taberî, Tarihu'r-Rusü! ve'l-Mülûk, 11/239; Heysemî, Mecma'ü'? Zevdid, VI/48; Ahmed, Müsned, IV/119, 120.
[1064][84] Ibn Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye, 11/91; Ahmed, Müsned, IH/462; Ibn Sâ'd, et-Tabakatü'l-Kübra, vm.

fark edemediler.

Hicret

İnkar edenler tutup bağlamak, öldürmek, ya da (yurtlarından) çıkarmak için sana tuzak kuruyorlardı. Onlar tuzak kurarlarken Allah'ta onlara tuzak kuruyordu. Allah tuzak kuranların en hayırlısıdır. (O kendisine ve taraftarlarına tuzak kuranların tuzaklarım kendi başlarına geçirir). [1065][85]

Kur'an'ı (sana indiren ve onu okumayı) sana farz kılan Allah, elbette seni dönülecek yere döndürecektir. De ki: 'Rabbim kimin hidayet üzere olduğunu ve kimin apaçık bir sapıklık içinde olduğunu bilendir.[1066][86]

Sayıları önemli bir miktara ulaşmış bulunan Medine'deki Müslümanlar, ikinci Akabe Biatında, Medine'ye gelmeleri durumunda Resulûllah'ı ve yanındaki müminleri canlan pahasına korumaya söz verdikten sonra, Resulûllah müminlerden hicret etmelerini istedi. Müminler biatin hemen arkasında ikişerli, üçerli gruplar halinde gizlice Medine'ye gitmeye başladılar. Mekke müşriklerinin dikkatini çekmemek ve muhtemel bir tehlikenin tüm müminleri etkilemesini önlemek için, böylesi küçük gruplar halinde hicret edilmesi kararlaştırılmıştı. Müminler aralarında randevulaşıyor ve gece veya gündüz şehrin dışında bir yerde buluşarak Medine'ye gitmek için yola çıkıyorlardı. Yanlarında, yolculukları sırasında ihtiyaçlarını karşılayacak yiyeceklerinden başka bir şey yoktu. Hatta önemli bir kısmı eşlerini ve çocuklarını Mekke'de, müşrik akrabalarının himayesine bırakmak zorunda kalıyordu. Bu nedenle hicret, daha çok, yetişkin mümin erkeklerin hicreti niteliğinde gerçekleşiyordu. Bu ise hicret eden müminler için hicretin zorluğunu bir kat daha artırıyordu. Sadece yurtlarında ayrılmak, ticaretlerini, işlerini terk etmek zorunda kalmıyorlar; aynı zamanda eşlerinden ve çocuklarından da ayrılmak zorunda kalıyorlardı.

Müminlerin büyük çoğunluğu müşrikler tarafından fark edilmeden Medine'ye hicret etmeyi başardılar. Ancak bazıları, bütün tedbirlerine rağmen, müşriklere yakalandılar. Yakalananlardan bazıları Mekke'ye götürülüp baskı, tehdit ve işkencelerle, İslâm'dan ayrıldığını söylemek zorunda bırakıldılar. Ayyaş b. Ebî Rebi'a bunlardan birisiydi. Bazıları ise, yakalandıkları zaman, sahip oldukları tüm mal varlıklarını vererek hicretlerine izin alabildiler. Süheyb b. Sinan da bunlardan birisiydi. Müşrikler Süheyb'i hicret için yola çıktığı sırada yakaladılar. Mekke'de kazandığı tüm mallarını almaya hakları olduğunu söyleyip, vermesini istediler. Süheyb tüm malını, hicretine engel olunmaması karşılığında verdi. Süheyb, hicret edip Medine'de Resulûllah'la karşılaştığı zaman, Resulûllah'm ilk sözleri 'Süheyb kazandı! Süheyb kazandı! Ticaretinden kârlı çıktı [1067][87] oldu. Eşi ve oğlu ile birlikte

[1065][85] Enfal sûresi, 8:30
[1066][86] Kasas sûresi, 28:85
[1067][87] Ibn Sâ'd, et-Tabakatü'l-Kübra, III/228, 229; Belâzürî, Ensâbü'l Eşraf, 1/182, 183.

hicret etmek için yola çıkan Ebû Seleme b. Abdullah da müşrikler tarafından yakalananlardan birisiydi. Ebû Seleme yakalanınca, eşinin akrabaları, ancak çocuğunu ve eşini geride bırakması şartıyla hicretine izin verdiler; o da eşini ve çocuğunu Mekke'de bırakmak zorunda kaldı.

Müminlerin peş peşe hicret etmesiyle, aralarında Resulûllah, Ebû Bekir ve Ali'nin bulunduğu birkaç kişinin dışında Mekke'de yetişkin erkek mümin kalmadı. Bu üç müminin dışında olan ve hicret etmemiş bulunan diğerleri, iman hâlâ kalplerine tam yerleşmemiş, hicretin zorluklarını yüklenemeyen bazı kimselerdi.

Resulûllah müminlerden hicret etmelerini istemişti, ama kendisi hicret etmemiş, her türlü tehlikenin ortasında adeta yalnız kalmıştı. Vahiyle kendisine hicret etme izninin verilmesini bekliyor, Hz. Yunus'un hatasına düşmek istemiyordu. Ebû Bekir de, Resulûllah'tan hicret izni istediği zaman, bir süre daha bekleyip sabretmesi, kendisine bir yol arkadaşı çıkabileceği söylendiği için hicret etmemişti. O, Resulûllah ile birlikte hicret etmeyi umuyordu. Resulûllah, Ali'ye de izin vermemiş ve yanında kalmasını istemişti. Resulûllah müminlerin tamamı emniyet içerisinde Medine'ye varmadıkça Mekke'den ayrılmadı. Hiçbir şekilde, kolaylıkla savunulabilecek gerekçelerle tehlikeden ilk kaçan kişi olmadı.

Müşrikler, kısa süre sonra, bazı müminlerin Mekke'den ayrılmalarının kişisel girişim olmadığını, tüm müminlerin sistemli bir şekilde Mekke'den ayrılıp Medi-^j'ye yerleştiklerini öğrendiler. Bu durum korku ve endişeye kapılmalarına yol açtı. Medine'de kendileri için son derece tehlikeli bir düşman toplumun oluştuğunu fark ettiler. Eğer aralarında kalmış ve her an şehirden ayrılmak üzere olan Resulûllah da Medine'ye giderse, karşılaşacakları tehlikenin kendileri için tam anlamıyla bir felaket olacağını anlamakta zorlanmadılar. Birbirlerine 'Bu adamın işi gördüğünüz gibi iyice büyüdü. O'nun ve adamlarının bizimle savaşmaları yakındır. O'nun hakkında çok çabuk bir karara varmalı ve tehlikeyi yok etmeliyiz' diyerek çabucak bir şeyler yapılması gerektiğini ifade ettiler. Vakit kaybetmeden, her zaman olduğu gibi, istişare etmek ve bir karar almak için Dâru'n Nedve'de toplandılar (9 Eylül 622). Toplantıya katılanların listesinden anlaşıldığı kadarıyla, bu toplantı da boykot kararının alındığı toplantıda olduğu gibi, Dâru'n Nedve'nin tarihindeki en kalabalık toplantılardan birisiydi. Toplantıya her soydan, boydan, aileden yüzü aşkın kişi katıldı. Haşim oğullarından sadece Ebû Leheb vardı. Toplantıya, büyük ihtimalle Velid b. Muğire'nin katkısıyla, hakemlik yapmak ve kararlarından alınmasında etkili olmak üzere Mekkeli olmayan bazı müşrikler de katıldılar.

Dâru'n Nedve'deki toplantıda, Resulûllah'm Medine'ye gitmesini önlemek ve Medine'deki kitleyi lidersiz bırakıp dağılmalarını sağlamak için ne tür tedbir alınabileceği konuşuldu. Ebû'l Bahteri b. Hişam 'Onu demir bir kafese hapsedelim' teklifinde bulundu. Bu görüş uygun bulunmadı: 'Bu işe yarayacak bir teklif değil. Eğer O'nu hapsedersek, durumu adamları tarafından öğrenildiği zaman başımıza büyük bir bela almış oluruz. Şehrin kapısına dayanıp, adamlarım kurtarmak

isterler' diyenler oldu. Ebû'l Esved Rebia b. Amir bir başka görüşü dile getirdi: 'Onu aramızdan çıkarıp yurdumuzdan kovalım. Nereye giderse, başına ne gelirse gelsin ilgilenmeyelim. Yeter ki bizden uzak dursun. Böylece bu sıkıntıdan kurtulmuş oluru^'. Bu teklif de beğenilmedi. 'Bu işe yarar bir teklif değildir. O'nun nasıl tatlı dilli olduğunu, sözlerinin nasıl etkili olduğunu biliyoruz. Eğer O'nu serbest bırakırsak, gider başka Arap kabilelerinin içine girer. Onları etkileyip kendine bağlar. Sonra üzerimize gelir ve bizleri ezip geçer. Bu nedenle başka bir tedbir bulmalıyız' denildi. Daha başka teklifler de ifade edildi. Ama hepsi de bir yönüyle yanlış veya amaca hizmet etmez bulundu. Ne yapılacağı bir türlü kararlaştınlamıyordu. Her kafadan bir ses çıkıyor; herkes bir başka görüşü dile getiriyordu. Bunun üzerine Ebû Cehil öfkeyle ayağa kalktı ve aralarında konuşan herkesi susturarak teklifini dile getirdi çBen şunu teklif ediyorum. Her boydan genç, kuvvetli bir kişi seçelim. Her birinin eline keskin bir kılıç verelim. Sonra onları gönderelim ve hep birlikte, sanki bir kişi gibi, Mu-hammed'i öldürsünler. Böylelikle Muhammed'i öldürme suçuna herkes iştirak etmiş olur. Suç herkesin olunca Haşim oğulları herkesi karşılarına almaktan çekinir ve diyete razı olurlar. Biz de Muhammed'in diyetini vererek bu işten kurtuluruz.[1068][88] Ebû Cehil'in görüşü hiç tartışılmadan kabul edildi. Zaman dardı. Hemen hazırlıklara başlandı. Her soydan, boydan bazı gençler seçilip, silahlandırıldılar. Suikast o gece düzenlenecekti. Suikast anı beklenmeye başladı.

Müşrik liderlerin Resulûllah'a karşı ne tür önlemler alacaklarının telaşını ya-şadıkları ve Dâru'n Nedve'de toplantı yapmaya karar verdikleri sırada, Resulûllah'a hicret izni verildi. Vahyolunan bir ayette şöyle deniyordu: 'De ki: 'Rabbim.ı Beni dahil edeceğin yere hoşnutluk ve esenlikle dahil et; çıkaracağın yerden de hoşnutluk ve esenlikle çıkar. Katından beni destekleyecek bir kuvvet ver.[1069][89] Resulûllah, hemen yolculuk hazırlıklarına başladı. Bu sırada Dâru'n Nedve'de toplanılmış ve suikast kararı alınmıştı. Toplantı ve alman karar Rakika bint-i Ebî isminde bir kadın tarafından Resulûllah'a bildirildi. Vahyolunan bir ayet de bu haberi doğruladı: 'inkar edenler seni tutup bağlamak, öldürmek, ya da (yurtlarından) çıkarmak için sana tuzak kuruyorlardı. Onlar tuzak kurarlarken Allah'ta onlara tuzak kuruyordu. Allah tuzak kuranların en hayırlı sidir. (O kendisine ve taraftarlarına tuzak kuranların tuzaklarım kendi başlarına geçirir).[1070][90] Resulûllah, Ali'yi yanına çağırdı ve akşam olunca kendi yerine yatağa girip yatmasını, ayrica ertesi gün kendisine teslim edilmiş bazı emanetleri sahiplerine iade etmesini Söyledi. Bu arada Ebû Bekir'e de haber göndererek, hicrete hazırlanmasını istedi. 9-10 Eylül Perşembe-Cuma gecesi Mekke'nin her boyundan seçilmiş eli silahlı gençler Resulûllah'm evini ablukaya aldılar. Saldırıp Resulûllah'ı öldürmek için uygun bir zamanı beklemeye başladılar. Zifiri karanlık bir geceydi. Resulûllah, gecenin bir anında, Allah'a sığındı ve Yasin sûresini

[1068][88] Ibn Hişam, es-Sİretü'n-Nebeviyye, 11/124; Ibn Sâ'd, et-Tabakatü'l-Kübra, 1/227; İbnü'l Esir, el-Kâmil fVt-Târih, 11/102.
[1069][89] îsra, 17:80
[1070][90] Enfal, 8:30

okuyarak sessizce evinden çıktı:

Yasîn. Hikmetli Kur'an'a andolsun. Sen elbette ki gönderilmiş elçilerdensin. Dosdoğru bir yol üzerinde, üstün ve çok merhametli Allah'ın indirdiği (Kur'an yolu) üzerindesin. Babaları uyarılmamış, bu yüzden kendileri de gaflet içinde kalmış bir toplumu uyarman için gönderildin. Andolsun, onların çoğuna o söz (cinlerden ve insanlardan bir kısmını cehennem dolduracağım sözü) hak oldu; artık onlar inanmazlar. Biz, onların boyunlarına halkalar geçirdik, çenelerine kadar dayanmıştır; onun için kafaları yukarıya kalkıktır. Önlerinden bir set, arkalarından bir set çektik de onları kapattık; artık görmezler. Onları uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir, inanmazlar. Sen ancak zikre (Kur'an'a) uyan ve görmediği halde Rabb'inden korkan kimseyi uyarabilirsin. îşte böylesi bir mağfiret ve güzel bir mükafatla müjdele.[1071[91]]

Resulûllah, Allah'ın yardımıyla, hiçbir müşrik tarafından fark edilmeden evinden çıkıp, Mekke'nin evlerinin arasında kayboldu. Doğruca Ebû Bekir'in evine gitti. Bu arada uygun bir zamanı bulduklarını düşünen suikastçılar hücum edip, eve girdiler. Yatakta yatan birisi vardı. Yatanı çevrelediler ve kılıçlarını kaldırdılar. Kılıçlarını indirecekleri, sırada karşılarmdakinin Resulûllah olmadığını fark ettiler. Yataktaki kişi Ali'ydi. Şaşırdılar. Evin içinde Resulûllah'ı aradılar, ama bulamadılar. Resulûllah'm evde olduğundan emindiler. Zira O'nun eve girdiğini görmüşler; çıktığını görmemişlerdi. Resulûllah'ı ellerinden nasıl kaçırdıklarım anlayamamanın şaşkınlığı içinde kalakaldılar.

Ebû Bekir, daha önce yolculuk için iki deve satın almış, yol hazırlıklarını yapmış, her an yola çıkmaya hazır vaziyette bekliyordu. Resulûllah gelince bir müddet oturup, yolculuk planı yaptılar. Müşrikleri şaşırtmak için Mekke'nin güneyine doğru gitmeyi kararlaştırdılar. Medine'den Yemen yolunu kullanarak çıkacaklardı. Müşriklerin, kendilerini, Medine'ye gideceklerini bildiklerinden kuzey tarafta arayacaklanndan emindiler. Ayrıca hemen yola çıkmayıp güneydeki dağda bulunan bir mağarada birkaç gün saklanmayı kararlaştırdılar. Böylelikle takip sona erecek, ellerinden kaçırdıkları düşüncesiyle müşrikler arama çalışmalarını gevşeteceklerdi. Ayrıca, Ebû Bekir, oğlu Abdullah'tan gündüzleri Mekke'de gezinmesini, Mekke eşrafına yakın olmasını ve kendilerini ilgilendirir haberleri gece mağaraya gelerek kendilerine bildirmesini istedi. Kızı Esma'ya da akşamları gizlice, hiç kimseye görünmeden yine aynı mağaraya yiyecek getirmesini; azatlısı Amir b. Fûheyre'ye de çobanlığım yaptığı koyun sürüsünü akşam üzeri mağaraya yakın bir yere getirmesini söyledi. İlaveten, o anda yanlarında olan kızları Esma ve Aişe'den, rehber olarak kiraladığı ve yolculuk için aldığı develeri teslim ettiği Abdullah b. Uraykit'e giderek develeri üç gün sonra mağara yakınma getirmesini söylemelerini bildirdi. Sonra da gizlice evin arka kapısından çıkarak dağlara doğru yürüdüler. Gece karanlığında kimseye görünmeden gittikleri dağda saklanmayı kararlaştırdıkları küçük mağarayı bulup, içeri girdiler. Böylelikle 9 Eylül gününün

[1071[91]] Yasin, 36:1

akşamı başlayan ve 13 Eylül 622 akşamına kadar devam eden üç günlük mağara günleri başlamış oldu.

Resulûllah'ı öldürmek İçin evi ablukaya alan ve saldırıya geçince Resulûllah'm evde olmadığını anlayan müşrikler, sabah olunca Resulûllah'ı aramaya çıktılar. Akıllarına ilk gelen yerlerden birisi Ebû Bekir'in evi oldu. Ebû Cehil koşarak Ebû Bekir'in evine geldi. Karşısına Esma çıktı. Esma'ya babasının nerede olduğunu sordu. Esma'nın 'Bilmiyorum'1 cevabı üzerine Ebû Bekir'in de Resulûllah'la birlikte şehri terk etmiş olduğunu anladı. Öfkesinden Esma'yı tokatladı ve daha sonra öfke içerisinde arkadaşlarının yanına döndü.

Mekke eşrafı, vakit kaybetmeden, şehrin en iyi iz sürücülerini buldular. İşlerinde son derece mahir olan bu şahıslar, Resulûllah ile Ebû Bekir'in izini arayarak şehri hangi yönden terk ettiklerini ve nereye gittiklerini anlamaya çalıştılar. İçlerinden birisi aradığı izi buldu. İzler sanıldığı gibi kuzeye değil, güneye doğru gidiyordu. Takip başladı. Önde iz takipçisi, arkada müşriklerden bir grup izleri takip ederek Resulûllah ile Ebû Bekir'in bulunduğu dağa geldiler. İzler kayalık alanda kayboluyordu. Müşrikler, aradıkları kişilerin dağda olduğunu anladılar. Dağda saklanmaları muhtemel her yeri kontrol etmeye başladılar. Aramaktan yoruldular; ama bulamadılar. Müşriklerden birisi, Resulûllah ile Ebû Bekir'in saklandığı mağarayı fark etti. Normalde dikkat çekmeyen, girişi küçük bir mağaraydı. Birkaç kişi, aradıkları kimselerin orada olabileceği düşüncesiyle mağaraya kadar geldiler. Mağaranın girişi oldukça dardı. İki kişinin rahatlıkla saklanabileceği bir mağaraya benzemiyordu. Saklanmaya daha uygun yerler varken, böyle bir yeri tercih etmeyeceklerini düşündüler. Eğer eğilip baksalar, içeridekileri kolaylıkla görebilirlerdi; ama bakmadılar. Mağarada kimsenin olmayacağına karar verip, geri döndüler. Halbuki Resulûllah ile Ebû Bekir mağaradaydı. Müşrikler mağaranın önüne geldiklerinde, korku içerisindeki Ebû Bekir, Resulûllah'a eğilerek, sessizce: 'Ey Allah'ın resulü.' Allah'a yemin olsun ki kendim için korkmuyorum. Senin için korkuyorum. Eğer biraz eğilirlerse bizi görecekler' demişti. Resulûllah sakin ve ilâhî koruma altında olduğundan emin bir halde yoldaşına korkmamasını söyledi: 'Korkma! Allah bizimledir. Üçüncüleri Allah olan iki kişiye kim ne yapabilir? [1072][92]

Müşrikler Resulûllah ve Ebû Bekir'i bulamayıp şehre döndüler. Onları bulup getirecek olana ödül vereceklerini ilan edip, haberi her bir yana ulaştırdılar.

Resulûllah ve Ebû Bekir, daha önce kararlaştırdıkları üzere üç gün süreyle mağarada kaldılar. Cuma, Cumartesi ve Pazar günlerini mağarada geçirdiler. Bu üç gün içerisinde Abdullah akşam olunca şehirdeki haberleri Resulûllah ve babasına bildirmek için, Esma yiyecek için, Amir b. Füheyhe de hayvanların sütünü sağmak ve süt vermek için gizlice mağaraya gelip-gittiler. Üçüncü gün rehberlik yapacak olan Abdullah b. Uraykit iki deveyi mağaraya yakın bir yere getirdi. Resulûllah ile Ebû Bekir 13 Eylül 622 pazartesi gecesi mağaradan çıkarak develerine bindiler,

[1072][92] Ahmed, Müsned, 1/4; Ibn Sâ'd, et-Tabakatü'l-Kübra, III/174.

Abdullah b. Uraykit'in rehberliğinde hicret yolculuklarına başladılar.

Abdullah b. Uraykit müşrik idi. Fakat Ebû Bekir'in güvendiği, dürüstlüğüne itimat ettiği birisiydi. Resulûllah ve Ebû Bekir'in, rehber olarak bir üçüncü kişiyi, üstelik bir müşriki seçmiş olmaları dikkat çekiciydi. Bunun görünen iki nedeni vardı. En önemlisi, takip edilecek yol güzergâhı pek bilinmeyen bir güzergâhtı. Bu yolu bilen rehber bulmak zordu. Abdullah b. Uraykit yolu biliyordu. Ayrıca, yolculuk develerini ancak bir müşrik kimsenin dikkatini çekmeden üzerleri boş olarak dağa, saklanılan mağaranın yanına getirebilirdi.

ResulûUah'ın tanımlamasıyla, dua ibadetin özüdür; kulun Rabbine doğrudan yönelişidir. Bu nedenle de ResulûUah'ın hayatının neredeyse her aşaması duayla doludur. Aynen hicrette olduğu gibi. Resulûllah hicret yolculuğuna başlarken Rabbine yöneldi ve şöyle dua etti:

Ben hiçbir şey değilken beni yaratan Rabbim! Bütün hamdler sanadır. Allahım! dünyanın zorluklarına karşı bana yardım et. Zamanın kötülüklerine ve gecelerin musibetlerine karşı bana yardımcı ol. Ailemi gözet. Bana rızık olarak verdiğin şeyleri bereketli kıl. Beni kendine bağlı kıl. îyi ahlâk üzere beni dosdoğru kıl. Beni, kendine sevdir. Beni insanların insafına bırakma. Ey güçsüzlerin Rab-bi! Sen benim Rabbimsin. Senin göklerle yeri aydınlatan yüce zaima sığınıyorum. O zatın ki, karanlıklar kendisiyle aydınlanmış, öncekilerle sonrakilerin işi, onun sayesinde düzelmiştir. Beni gazabına maruz bırakma. Öfkeni üzerime indirme. Nimetinin kaybolmasından, azabının üzerime gelmesinden, afiyetinin üzerimden silinmesinden ve bütün gazaplarından sana sığınırım. Yakarışlarım sanadır. Bana, yapabileceklerimin en hayırlısını yapma gücü ver. Güç ve kuvvet ancak sendendir.[1073][93]

Her ne olursa olsun bir kişinin eşinden, çocuklarından, evinden, ve komşularından ayrılması, onları bilinmez bir durum içerisinde bırakıp çok iyi bilmediği bir yerlere gitmesi kolay bir şey değildir. Bir insan olarak Resulûllah'ta hicret sırasında bu zorluğu yaşadı; davayı bir adım daha öteye götürmek, davaya yeni açılımlar kazandırmak için hicret ediyor olsa bile hüzünlüydü. Buruktu. Evinde kalıp, kendi hemşehrileri arasında kalıp islâm davetini gerçekleştirmeyi daha fazla tercih edeceğinden kuşku yoktu. Bu hüzün nedeniyledir ki, Havzere denilen yere geldiklerinde Mekke'ye bakarak şöyle dedi: 'Ey Mekke! Vallahi ben eğer çıkanlmamış olsaydım senden çıkmazdım. Bana senden daha guzd bir yer yoktur. Ama ne var ki, kavmim beni senden çıkardı.[1074][94] Hem hicretin anlamını ve Önemini açıklamak ve hem de Resulûllah'i sevindirip, kuvvetlendirmek için bu sırada şu ayet vahyolundu: 'Kufan'ı (sana indiren ve onu okumayı) sana farz kılan Allah, elbette seni dönülecek yere döndürecektir. De ki: 'Rabbim kimin hidayet üzere olduğunu ve kimin apaçık bir sapıklık içinde olduğunu bilendir.[1075][95] Bu ayet hem hicretin hedefini ifade ediyor ve hem de Resulûllah'a bir müjde veriyordu.

[1073][93] Ibn Kesir, el-Bidaye ve'n-Nihâye, 111/219
[1074][94] Ahmed, Müsned, IV/305; Darimi, Sünen, 11/156; Heysemî, Mecma'ü'z Zevâid, III/283.
[1075][95] Kasas, 28:85

Resulûllah yıllar öncesinden Mekke'nin fethi ile müjdeleniyordu. Bu ayetin de açıkça ifade ettiği gibi, hicretin hedefi kaçmak değildi. Güç toplayıp bir süre sonra tekrar daha güçlü olarak dönmek için yer değiştirmekti. Eziyet ve işkencelerden kurtuluş hicretteki asıl gayeyi değil, sadece ikinci dereceden gerekçeyi oluşturuyordu. Resulûllah ve müminler hicretleriyle eziyet ve işkencelerden kaçmayı değil, Mekke'de kilitlenip kalan islâm davetini daha canlı ve açılım sağlar hale getirmeyi hedeflemişlerdi. Resulûllah, kabile temsilcileri ve eşraflarıyla konuşmalarında bunu açıkça ifade etmişti. Aslında bunun sadece müminler değil müşrikler de farkındaydılar ve Resulûllah'ı hicreti sırasında öldürmeyi istemelerinin amacı da bu idi. Eğer Resulûllah'ı ellerinden kaçırrrlarsa, O'nun daha güçlü olarak geri geleceğini düşünüyor, daha da önemlisi biliyorlardı.

Resulûllah ve Ebû Bekir, rehberlerinin eşliğinde mümkün olduğu kadarıyla gündüzleri dinlenip, geceleri yolculuk yaptılar. Bölge insanları Mekkelilerin başlarına büyük ödül vaat ettikleri iki yolcunun durumundan haberdar olmuşlardı. Bunlardan birisi olan Süraka, kabilesinden bazı kimselerin çölde üç kişiyi gördüklerini söylemeleri üzerine, bu kimselerin, haklarında ödül vaat edilen kişiler olabileceğini düşünüp, yakalamak ve ödülü almak için atma atlayıp, yolcuların görüldüğü söylenen bölgeye hareket etti. Kendisi genç ve kuvvetli birisiydi. Tek başına Resulûllah'ı ve Ebû Bekir'i yakalayabileceğine emindi. Bir sûre sonra da aradığı kişileri gördü. Yakalamak için atını mahmuzladı. İyice yaklaştığı anda at tökezledi, Süraka yere yuvarlandı. Kalktı, tekrar atına bindi; tekrar hücum etti. At kumlara batıp tekrar tökezledi. Üçüncü kez denedi, yine aynı şey oldu. Bu durum dört defa devam etti. O zaman, başına gelenin bir kaza olmadığını, bu yolcuları yakalamasına müsaade edilmediğini anladı. Resulûllah'a seslenip kendisiyle konuşmak istediğini bildirdi. Resulûllah durdu ve bir süre Süraka ile konuştu. Süraka, Resulûllah'a durumlarını kimseye söylemeyeceğini, yolculuklarına güven içerisinde devam etmelerini söyledi. Kendisi de atma binerek geri döndü. Dönüş yolunda karşılaştığı ödül avcılarım "Ben bu taraflara baktım; buralarda yoklar' diyerek başka taraflara yöneltti.[1076[96]] Yaşanan tüm bu süreç daha sonra vahyolunan ve müminleri Resule yardıma çağıran bir ayette şöyle konu edinildi: 'Eğer siz o'na yardım etmezseniz, iyi bilin ki Allah ona yardım etmişti: Hani yalnız iki kişiden biri olduğu halde, inkâr edenler kendisini Mekke'den çıkardıkları sırada İkisi mağarada iken arkadaşına 'Üzülme Allah bizimle beraberdir' diyordu. îşte o zaman Allah onayardım etti, kalbini yatıştıran huzur ve güvenini indirdi ve onu, sizin görmediğiniz askerlerle destekledi; inanmayanların sökünü alçaktı. Yüce olan, yalnız Allah'ın sözüdür. Allah daima üstündür, hikmet sahibidir.[1077[97]]

[1076[96]] Buharı, Metıakibu'l Ensar 45; Rudanî, Cem'ul-Fevâid, 111/273, 274.
[1077[97]] Tevbe, 9:40